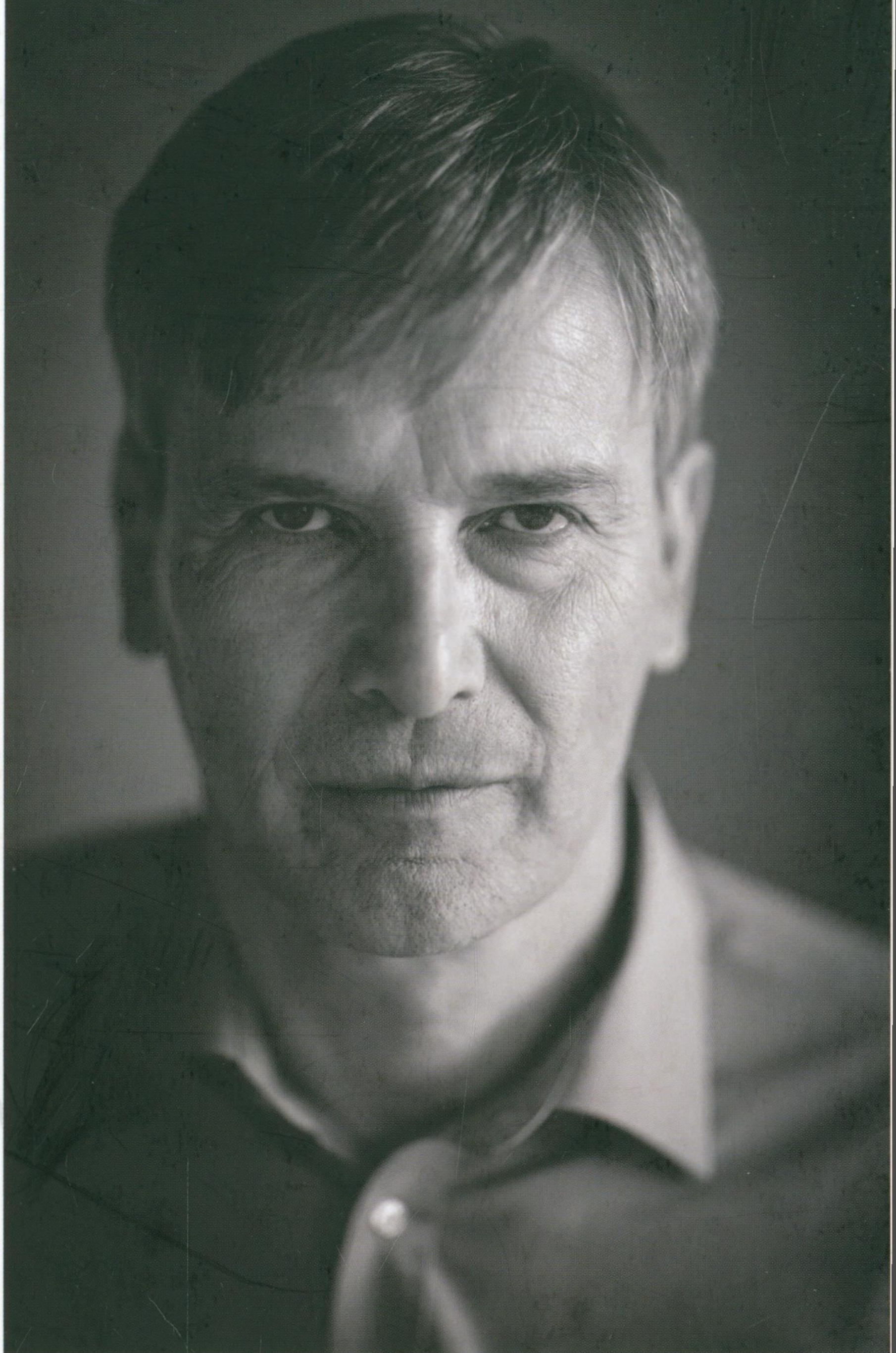
DEMSZKY

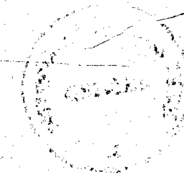
ELVESZETT SZABADSÁG

LÁTHATATLAN TÖRTÉNETEIM

DEMSZKY GÁBOR

ELVESZETT SZABADSÁG

Láthatatlan történeteim

Noran Libro Kiadó
Budapest, 2012

A szöveget gondozta
RÉVÉSZ SÁNDOR

A borítót Lukács Dávid fotójának felhasználásával
Rajk László tervezte

Média támogató: Klubrádió

ISBN 978-615-5274-06-0

ŐSÖK ÉS HARCOK

ŐSÖK

Lázadásaim

Hogy kezdjek hozzá? Tanítóim hamar felfedezték, hogy a *Robinson Crusoe* és az *Ezeregyéjszaka* történeteit osztálytársaim számára élvezhető módon tudom előadni. Ezért Lábán Irma néni már az első általánosban kiállított az osztály elé, hogy beszéljek. Akkor sem tudtam, hogy kezdjek hozzá. Ám hamar rájöttem, hogy csak akkor van esélyem arra, hogy odafigyeljenek rám, ha érdekes epizóddal indítok. Ezért nem törődtem az eredeti mese időrendjével. Tell Vilmos történetét az almával kezdtem, Odüsszeusz vándorlásait pedig azzal, hogy valamennyien lent rekednek egy barlangban, és a szörny sorban felfalja a társait, ám a ravasz Odüszszeusz a bárányok alá rejtve kimenekíti a túlélőket.

Talán legjobb lesz, ha most is az almával kezdem. Ott, ahol felnőtt magán- és közéletem – lázadásaim sora – megkezdődött.

Lázadtam, ami ellen csak lehetett, és csak az alkalmat kerestem, hogy elköltözhessek otthonról. Tizenhét évesen beleszerettem egy nálam sokkal idősebb asszonyba, és csapot-papot otthagyva hozzáköltöztem, bár még nem fejeztem be a gimnáziumot. Szüleim mindent megtettek volna azért, hogy visszaköltözzek, de én szerelmes voltam, és lázadtam. Imádtam ezt az új élethelyzetet, amelyben felnőttnek és függetlennek érezhettem magam.

Ili mindenben támogatott. Empatikus volt, és roppant érzékeny a szegénység megnyilvánulásaira. A maradékevőknek ételt vett az önkiszolgáló étteremben, és odavitte nekik, kicserélte a tányérjukat. Ez a Móricz Zsigmond körtéren történt, a márványistállónak gúnyolt önkiszolgáló étteremben. Amúgy olyan jelentős volt a korkülönbség, hogy a barátaink szerint mi a biológia törvényeit akartuk legyőzni. Volt ebben valami,

valóban a lehetetlent akartuk megvalósítani, a kortalan szerelmet, mely nem ismeri a biológiai korlátokat. Ili nap mint nap bátorított, hogy járjam a saját utamat, legyek filozófus vagy szociológus, nem szabad beállnom a sorba. A rendszer hazug, igazságtalan és a velejéig rohadt. Engem az abban az időben Ilivel együtt megismert szentendrei festők, Öcsikéék, azok, akik később a Bizottság együttest megcsinálták, a nonkonformista avantgárd felé fordítottak.

Ili kitűnően tudott angolul, ő fordította Vajda Mihály *A mítosz és a ráció határán* című könyvét angolra. Akkor barátkoztam össze Vajda Misuval.

Minden, ami életem ezen időszakában történt, alapvetően rendszeridegen volt. A kultúrám, az érdeklődési köröm, a könyveim és a legkedvelтebb filmjeim, Godard, Pasolini és Antonioni. Már akkor is látszott, hogy engem minden kifelé sodor a perifériára, ahonnan nincs visszatérés.

Alma lányom 1973-ban született. Akkor 21 éves voltam. Nem voltam hűséges, minek titkoljam, ezt mindenki tudta rólam, de Ili nagyon nehezen viselte. Amikor elváltunk, éveken át nem láthattam Almát. Ők nemsokára Svájcba, Ili Bázelban élő édesanyjának közelébe költöztek, és akkortól már a vasfüggöny is elválasztott a lányomtól. Nagyon megviselt ez az erőszakos távoltartás, amelyre nem találtam elfogadható okot vagy magyarázatot a szerelmi indulaton és bosszún kívül. Így Alma apa nélkül nőtt fel.

1970-ben a jogi karra jelentkeztem, mert oda magyarból és történelemből felvételizhettem, de nem akartam jogi pályán maradni, és már az első évfolyam végén kérvényeztem, hogy a bölcsészkar vendéghallgatójaként a filozófia szakra is járhassak. Tanáraim, Karádi Éva és Földesi Tamás segítettek abban, hogy az egyetem vezetése ezt engedélyezze.

Nagyon élveztem ezt az időszakot. A jogi karon nagyon sokan jártunk hasonló cipőben. Báron György, Tóth László, Mihancsik Zsófia, Kőbányai János és Sándor Tibor velem együtt igyekeztek megfelelni a jogi kar kemény vizsgakövetelményeinek, miközben pontosan tudták, hogy soha nem lesznek jogászok, és nem azért, mert utálták volna a jogi stúdiumokat. Én például szerettem a polgári jogot, és élvezetet leltem a jogtörténet tanulmányozásában is. Mi azért lógtunk ki a sorból, mert legszívesebben

filozófiával és szociológiával foglalkoztunk. Kitűnő oktatóink közül kiemelkedően sok segítséget nyújtott Karádi Éva mellett Fehér Márta, akik köré egy egész filozófiai diákkör szerveződött. Az egyetemen gyorsan kialakult ez a csoport, melynek tagjai később újságírók, történészek lettek, vagy színházi rendezők, mint pl. Szikora János.

Engem 1971-ben fölvettek a filozófia tanszékre demonstrátornak. Ez azt jelentette, hogy másodéven Földesi Tamás logika-előadásai alatt a táblánál állva segítettem. Közben a filozófiai diákkör titkára is voltam. A diákkör legfontosabb tevékenysége a kéziratok körbeadása volt. Ezeket a szövegeket nem cenzúrázta, nem ellenőrizte senki. Azt is mondhatjuk, hogy saját kezűleg gépelt és az egyetemen terjesztett ős-szamizdatok voltak ezek, áttételes vagy direkt politikai tartalommal. Utólag látom: szinte kizárólag az újbaloldal filozófusainak az írásait tanulmányoztuk, és azokat a klasszikusokat, akikhez a frankfurti iskola és a budapesti iskola képviselői visszanyúltak. Természetesen a korai Marx elidegenedés-elméletével kezdtük, elmélyültünk a *Gazdasági-filozófiai kéziratok* értelmezésében, és dolgozatokat írtunk arról, hogy a szocializmusban is van elidegenedés. Egyik dolgozatomban ezt idéztem a *Gazdasági-filozófiai kéziratok*ból: „A magántulajdon oly ostobákká és egyoldalúakká tett bennünket, hogy egy tárgy csak akkor a miénk, ha bírjuk, ha tehát tőkeként egzisztál számunkra, illetve ha birtokoljuk, megesszük, testünkön viseljük, lakjuk, egyszóval használjuk... Az összes fizikai és szellemi érzékek helyébe ennél fogva az összes ilyen érzékek egyszerű elidegenülése, a bírás érzéke lépett." Ezután hosszan értekeztem a bírás fogalmával összefüggésbe hozott elidegenült érzékekről. Ekkoriban fordítottam le angolból Heller Ágnesnek a Telos című folyóiratban megjelent írásait, és így kézről kézre járt az ő elemzése is Marx szükségletelméletéről. Tóth Laci barátom a bürokratizmus-elméleteket ismertette és Max Weber írásait értelmezte. Ezek a több példányban legépelt dolgozatok és fordítások sokak figyelmét felhívták a diákkörre. Szövegeinkben kemény rendszerkritika fogalmazódott meg, a filozófiai szövegeket azonnal politikai síkra vetítettük. Fogalmunk sem volt persze arról, hogy az ötvenes évek első felében volt már egy elidegenedésvita Magyarországon, amelyet szankciók követtek.

Újbalosok voltunk, az ortodox, hagyományos marxizmust tagadtuk. Alapjaiban utasítottuk el a fennálló rendszert, amely nem elég közösség-

elvű, nem elég szociális, nem oldja meg a szegénység problémáit, nem nyújt az emberek számára élhető alternatívát, azonfelül elidegenedett, bürokratikus stb. stb. Az újbaloldali gondolkodásban megjelenő messianizmus erősen hatott ránk, de nem volt kikristályosodott ideológiánk. És tegyük hozzá mindehhez a nemzetközi környezetet, a kommunákat, az életforma forradalmát célzó '68-as nyugati mozgalmakat.

Maoisták soha nem voltunk. Erről a tévhitről szépen ír Dalos György a Múlt és Jövő 2010 decemberi számában:

„A nem sok ténnyel dolgozó, ám fantáziadús publicisztika a Tanácsköztársaságra emlékező megmozdulást »maoista« mesterkedésként jellemzi. Íme egy hang az Index-fórumból: *Demszky, Dalos, Haraszti és a többiek szektás ellentüntetését sem nézték jó szemmel a szüleik március 21-én, mikor vörös zászlók alatt kívántak demonstrációt rendezni a »nacionalista csőcselék« 15-i tüntetése ellen. A káderszülők bölcsebbek voltak, mint fiaik, akik dühösek voltak az apák »túlzott liberalizmusa«, »kispolgárisága« miatt.* Bármily hízelgő is rám nézve a besorolás, be kell vallanom: egyik eseményhez sem volt közöm. Éppen csak túljutottam a rendőri felügyeleten, az internáláson, valamint a Haraszti Miki által inspirált huszonöt napos éhségsztrájkon, és leginkább nyugalomra, biztonságra vágytam, lelkire és anyagira.

A legenda más vonatkozásban sem stimmel – egyrészt az említettek közül egyedül én voltam a hatvanas években maoista, másrészt pedig egyikünk sem volt kádergyerek, noha ezt sem kellene szégyellnünk. Igaz viszont, hogy az »internacionalista« tüntetés a »nacionalista« ellenpárja akart lenni, bár nem ellenséges, hanem inkább rivalizáló jelleggel. A rendszer önmagát tekintette mind a negyvennyolcas, mind pedig a tizenkilences hagyomány örökösének, s a kétféle tiltakozás, mindkettő a hatvanas évek nyugati diákmozgalmainak halvány visszfényeként erre a körülményre próbált reagálni. Egységes világszemléletről egyik oldalon sem volt szó: Che Guevara neve a »népi« fiatalok között is jól csengett – Csoóri Sándor szép siratót írt róla (»Szerethettek volna a nők / szerethetett volna a tenger...«). Ugyanakkor a gerillavezér »urbánus« hívei is elítélték Csehszlovákia megszállását, vagyis a nemzeti szuverenitást értéknek tekintették. Szó se volt még ekkoriban kiérlelt világnézetekről, csak olyanféle ösztönös, tekintélyellenes lázongásról, amilyet Gazdag Gyula vitt filmvászonra az alig tűrt *Sípoló macskakő*ben (1971). És persze mindkét oldalon akadtak vagányok, akik a »hétköznapi forradalmiság« hivatalos, fűrészporízű doktrínájával szemben vállalták és el is vitték a balhét."

Kedvelt olvasmányunk Márkus György *Marxizmus és antropológia* című, pár évvel korábban megjelent műve volt, amelynek minden sorát nagy becsben tartottuk. Utópista újbaloldaliként mereven elzárkóztunk attól, hogy bármiféle módon betagozódjunk. A KISZ-ből hamarosan kizártak bennünket, a pártba való belépés gondolata pedig fel sem merült bennünk. Tudtuk, hogy az olvasóköri vagy diákkori besorolást kinőttük, mert buzgón terjesztettük az írásainkat, és kihasználtunk minden egyetemi vitafórumot, szemináriumot arra, hogy rendszerkritikai álláspontunkat előadjuk. A proletárdiktatúrában a diktatúra elveszi a proletártól azt, amit megtermel, és így a munkás nem rendelkezhet vele. A diktatúrában igenis létezik elidegenedés – hirdettük. Akkor még nem a szabadság hiányáról beszéltünk. Roppant körülményesen fejeztük ki magunkat, de a szövegeink nagyon érzékenyen érintették a pártállam kari képviselőit. Marxista tanárainknak nagyon fájt, hogy épp Marxot idézve támadjuk a rendszert, de amíg ez nem kapott sokkal szélesebb nyilvánosságot, addig elviselték.

Vajda Mihály, Márkus György és Heller Ágnes írásaiban a mi számunkra Marx utópikus dimenziója bontakozott ki. Ebben a marxista kommunizmusvízióban megszűnt az ellentét az individuum és az emberi nem között, megszűnt az elidegenedés. Heller Ágnes nevezi messianisztikusnak az utópikus újbaloldal ideológiáját. Ebből a vízióból az következett, hogy nekünk is másképp kell élnünk. *Családforma és kommunizmus* volt a címe annak a Kortárs 1970. októberi számában megjelent, Heller és Vajda által jegyzett írásnak, amely a korai utópikus Marxból vezeti le az életforma forradalmát. Az életforma forradalmának az ideológiája nemcsak a párizsi '68 diákmozgalmát hatotta mélységesen át, de ott munkált azokban a kommunakísérletekben is, amelyek Magyarországon is megjelentek. A kommunák „itt és most" akarták megszüntetni a régi életformát, hogy beleugorjanak egy ki nem próbált újba. Hellerék ebben

a cikkükben nemcsak ideológiát kínáltak, hanem egy egészen másmilyen és sokkal szabadabb kisközösségi életgyakorlatot propagáltak. Az életformák szabad választásának ideájával óhatatlanul a szabadság fogalma felé tolták el a gondolkodásunkat. A szabadság utáni vágy áttételes formában fogalmazódott meg, a közösségi lét, az állammentes társadalmi élet, a beavatkozás nélküli szabad individuum glorifikálásának formájában.

Hamarosan kiderült, hol vannak ennek az utópikus szabad gondolkodásnak a nagyon is valóságos határai. S amikor kiderült, nyilvánvalóvá vált számomra is, hogy nem szabad filozófiai absztrakciók alapján, végiggondolatlanul politikai akciózásba fogni. Ezeknek a hibáknak és bakugrásoknak a felismerésében segített Vajda Mihály. Akkoriban a legtöbb írását kéziratban olvastam, és ő is olvasta diákköri tanulmányaimat. Többször jártam nála a Filozófiai Intézetben. Szellemi mesterem volt, segített abban, hogy mit olvassak el, mit kell feltétlenül megtanulnom. Az elidegenedésről írt diákköri dolgozatomat Vajda Misu is véleményezte és javította. Ezt az írást később a filozófia tanszék az Országos Tudományos Diákkörök Konferenciájára is továbbküldte, amit abban az évben Gödöllőn rendeztek meg. 1971-et írtunk. Közeledtünk az 1972-es reformellenes fordulathoz. A fordulat után Kádárék nekiestek azoknak a gondolkodóknak, többek között Heller Ágnesnek és Vajda Mihálynak, akiktől mi a legtöbbet tanultunk. Ekkorra már minket is kizártak a jogi karról.

Gödöllőn 1972. március 15-én sok százan voltak. Ott gyűltek össze a magyarországi tudományegyetemek filozófiával, szociológiával foglalkozó hallgatói, és a diákköri napokon különböző szekciókban és a plenáris ülésen is a bennünket leginkább foglalkoztató kérdések voltak napirenden. Az egyik nagy vihart kavart beszámoló Sándor Tibor barátomnak az előadása volt, aki a '68-as párizsi és berlini diákmegmozdulásokról beszélt. A másik előadást Tóth László tartotta a bürokráciaelméletekről újbalos megközelítésben, én pedig a korai Marx írásait elemeztem, elsősorban a *Gazdasági-filozófiai kéziratok*at. Marx azt írja, hogy olyan társadalomra van szükség, amelynek a középpontjában a szabad, tudatos tevékenységet végző egyén áll, aki – a szellemes metafora szerint – reggel vadász, délben halász, este pedig kritikai kritikus. Marx korai írásaiból számunkra akkor nagyon vonzó utópikus társadalomkép rajzolódott ki.

Gödöllőn több szekcióban is a pesti joghallgatók vitték a szót. Ott vettük hírét a március 15-i megmozdulásoknak, és ettől kezdve az események felpörögtek. A magunk módján mi is ki akartuk fejezni a véleményünket a rendszerről. Később már azt hallottuk, hogy a munkásőrök fiatalokat vertek az Astoria aluljáróban, őrizetbe vettek tüntetőket, és még egy beszéd is elhangzott. A diákkört a március 15-i megmozdulás módfelett foglalkoztatta, éjjel-nappal erről beszéltünk. Érzékeltük, hogy helyzet van. Cselekedni akartunk, ám teljesen félreértettük a Pesten folyó demonstráció céljait, és a hivatalos propagandának bedőlve elhittük, hogy a tüntetés nacionalista megmozdulás volt. Ezzel a tüntetéssel szemben az eredeti, Gödöllőn megfogalmazott szándékaink szerint március 21-re egy rendszerkritikus, a rendszert megkérdőjelező, ám baloldali tüntetést szerveztünk. Az, hogy március 21-ét választottuk, szinte véletlen. Nem jelentett számunkra a Tanácsköztársaság igazából semmit. Az aznap tartott állami megemlékezésen végképp nem akartunk részt venni. Abban állapodtunk meg, hogy Tóth Laci és azok, akik korábban a Studium Generálén tanítottak, elhívják a tanítványaikat, a középiskolásokat, akikkel valahol a Tanácsköztársasági emlékmű környékén találkozunk. Ez lett volna életünk első demonstrációja. Nem volt kidolgozott forgatókönyvünk, csak roppant zavaros ötleteink.

Gödöllőn kitűnően éreztük magunkat, Úgy éreztük, közösség formálódott, de valójában fogalmunk sem volt arról, mi történt Pesten. Ma már tudjuk, hogy Szalay Miklósnak hívták azt a TTK-s hallgatót, aki azon a március 15-én beszélt, és most már azt is tudjuk, mit mondott. (Lásd Pünkösti Árpád: *Foglalkozása: március 15.*, Népszabadság, 2005. március 17.) Akkor nem tudtuk. És a legsúlyosabb az volt, hogy ez nem is zavart bennünket. Beleképzeltünk ebbe megmozdulásba valamit, ami nem volt benne. Ugyanakkor naiv módon meg akartuk azt ismételni, de másfajta tartalommal, újbalos tüntetésként. Ha ma meg akarjuk érteni az akkori indítékokat, akkor a '68-as párizsi diákmegmozdulásokig kell visszamenni. Csak azok alapján lehet elképzelni, hogy mit terveztünk, mit is akartunk lemásolni. Persze ebben sem értettünk teljesen egyet, de erről majd később. A drámai konfliktus akkor kezdődött – Gödöllő után azonnal –, amikor az egyik társunk bejelentette a rendőrségen, hogy demonstrációra készülünk, és a kar dékánja, Sárándi Imre, és több tanára, így például Kozma Tamás polgazd. professzor határozottan le akartak beszélni

bennünket bármilyen demonstrációról. Érdekes beszélgetés kezdődött a dékán irodája előtt, a jogi karon, az Egyetem téren.

Az utolsó estén lefolytatott hosszú vitán mindenki számára kiderült, hogy roppant zavaros vállalkozásba fogtunk. Március 20-án este a Raoul Wallenberg utcában Báron Gyuri szüleinek a lakásán volt ez a mindent eldöntő összejövetel. Legalább huszonöten voltunk, és számos érv hangzott el a másnapi tüntetés mellett és ellen. Az érvek egyik csoportja arról szólt, hogy protestálnunk kell, mert március 15-én nacionalista tüntetés volt. A másik megközelítés az volt, hogy egy sor fiatalt lecsuktak 15-én – csak nem megyünk ki ellenük tüntetni?! És egyébként sem tudjuk, hogy mit akarunk. Többeket sikerült meggyőzni arról, hogy ne legyen 21-én semmi, mert szolidaritást kell vállalnunk azokkal, akiket elvittek. Nagy volt a káosz és a zavarodottság, ám végül ez az álláspont győzött. Tehát ki ezért, ki azért gondolta meg magát, de mindenesetre többen voltunk azok, akik a tüntetés ellen szavaztunk. Abban a megfélemlített közegben, amelyben éltünk, nagyon heterogének voltak a szándékok, és nem is volt rá mód, hogy tisztázzuk a politikai álláspontunkat. Ám hiába szavaztuk le ezt a meggondolatlan megmozdulást – már késő volt.

Maradt ugyanis egy megkerülhetetlen feladatunk. Tóth Somáék már az előző napokban elhívtak középiskolás diákokat a megmozdulásra, őket mindenképpen haza kellett küldeni. Két találkozóhelyre hívták a fiatalokat, az egyetem elé és a Hősök terére, ezért 21-én délelőtt Somával mind a két helyszínen megjelentünk. Tóth Lacit, aki ismerte a meghívott diákokat, édesapám Wartburgjával vittem az Egyetem térre, ahonnan rövid úton elzavartak bennünket. (Az egyetem dékánja később azt mondta erről, hogy a gazdag szülők gyerekei a szülők autójával járnak tüntetni.) A Hősök terén álldogált néhány tucat fiatal, akiket részben ismertem. Odamentem hozzájuk, és elmondtam, hogyan döntöttünk. Nagyon csalódottak voltak. A következő pillanatban megjelent mellettem két civil ruhás nyomozó, és betessékeltek egy Opel Kadettba azzal, hogy őrizetbe vesznek.

Szürke öltönyt viseltek, apró termetű civilek voltak. Amúgy szemmel láthatóan több volt a téren a rendőr és a titkosrendőr, mint a tüntető, tehát akár a titkosrendőrökhöz is odamehettem volna, hogy barátian megkérjem őket, fáradjanak haza. Groteszk szituáció volt, valószínűleg ezért tartóztattak le olyan gyorsan. De a folytatás még abszurdabb lett, mert Tóth

Soma, amikor látta, hogy átültetnek egy rendőrautóba, odament egy másik kocsihoz, és azt kérte, hogy őt is vigyék be, neki is mellettem van a helye. Őt is bevitték a Tolnai utcában lévő kapitányságra, Szász Andris pedig később jelentkezett azzal a szöveggel, hogy őróla valószínűleg megfeledkeztek. Őt is bent tartották.

A Tolnai Lajos utcai rendőr-főkapitányságon aznap kétszer is beszélt velem a budapesti rendőrfőkapitány. Az első kihallgatásom alatt nagy csődület volt a szobában, nagyon sokan voltak kíváncsiak arra, hogy mi ez az egész. Voltak ott káderek a pártközpontból, akik civil módon kérdeztek, és persze rendőrök, akik állva hallgatták végig a mesét. Előadtam a történetet, hogy mi nem akartunk tüntetni, oszlatni mentünk.

Nem kételkedtek ebben, hisz az embereik hallották a téren, hogy mit mondtam. A szervezkedés méretei iránt érdeklődtek, meg akarták tudni, hol lesz még aznap valamilyen megmozdulás. Kérdeztek a résztvevőkről is, de nem tartottam névsorolvasást. Ezután egy előszobában várakoztattak órákon át. Somával együtt üldögéltünk, de egyáltalán nem engedték, hogy szót váltsunk, később pedig elkülönítettek bennünket, mert fegyelmezetlenek voltunk.

A budapesti rendőrfőkapitány, mielőtt este kiengedtek volna, három dolgot mondott. Az első egy vállveregető kérdés volt: mi tudjuk, hogy maguk jól tanulnak, kitűnő eredményeik vannak, miért csinálják ezt a marhaságot? A második már fenyegetés volt: Ha Kádár-képekkel vonulnak ki az utcára, akkor is szétverjük magukat! Itt nem lesz illegális, engedély nélküli demonstráció! A harmadikon megdöbbentem, annyira groteszk volt, hogy csak nevetni tudtam már akkor is rajta, és nevettem is. Azt mondta a főkapitány: lépjek be a pártba. Azt hiszem, megkönnyebbült, hogy túlélték ezt a napot nagyobb „rendzavarás" nélkül. Ez a megkönnyebbülés szólhatott belőle. Nem üzenet volt, a saját véleményét mondta.

Aznap egy pillanatra beleláttam, hogyan működik a rendszer, hogyan működteti a pártközpont a rendőrséget, de az állambiztonsági szervezet működéséről akkor nem tudhattam. Utólag kiderült, hogy az engem őrizetbe vevő civilek nem a rendőrség kötelékébe tartoztak, hanem a III/III-as csoportfőnökség alá voltak rendelve.

Az atmoszférában volt valami vészjósló. Az 1972-ben fellépő ellenreformerek bizonyára a mi ügyünket is fel tudták használni. Hivatkoz-

hattak arra, hogy máris elindult az ellenzéki mozgolódás, hiszen már az egyetemen is szerveződött demonstráció. Velünk is érvelhettek, hogy miért nem lehet demokratizálni a rendszert, miért nem lehet továbbvinni a reformokat.

Ez akkoriban nem foglalkoztatott bennünket. Úgy értékeltük a helyzetet, hogy a rendszert képviselő zsaruk bennünket az alapvető jogainkban korlátoztak. Nagyon szűkös volt nekünk a bennünket körülvevő világ. Még nem is csináltunk semmit az égvilágon, máris beleütköztünk olyan korlátokba, amik normális társadalomban nem léteznek. Mitől félnek ezek az emberek, tettük fel magunknak a kérdést.

Ugyanakkor maradt bennem rossz érzés amiatt, hogy hányféleképpen interpretálható ez a történet. Egyáltalán nem volt egyértelmű a megmozdulásunk politikai üzenete. Jó bulinak sem nevezném, mert nem jó dolog bent lenni egész nap a rendőrségen, és arról beszélni, hogy mit nem akartunk csinálni. Az sem volt világos, hogy kirúgnak-e minket az egyetemről, vagy nem?

Este későn vittem haza a kocsit, apám autóját. Édesapám külföldön volt, anyámat igyekeztem megnyugtatni. Elmesélte, hogy őt a kerületi pártbizottságra rendelték be, ahol számomra imponáló módon válaszolgatott, de otthon nem is próbálta leplezni a kétségbeesését: most mi lesz?

A meg sem tartott demonstráció következményeiről és a III/III-as csoportfőnökség sikertelen beszervezési kísérletéről Varga László írt kitűnő elemzést *Demszky esete a továbbélő állambiztonsággal* címmel (Élet és Irodalom, 1999. november 19.). Varga az „Anarchisták" fedőnévvel létrehozott csoportdossziéból idéz: „1972. március 21-én engedély nélkül, a (jogi) kar vezetésének figyelmeztetése ellenére, a hivatalos programtól eltérő politikai megmozdulást szerveztek, velük szemben a tett színhelyén rendőri intézkedések váltak szükségessé." Azt hiszem, ez volt az első rólam készült titkosszolgálati dokumentum, amely felidézi, hogy a Tolnai Lajos utcai kapitányságon elmondtam: felfújt ügy az egész, én nem toboroztam, hanem oszlattam.

A vaskos dosszié ezután arról tudósít, hogy 1972. március 28-án Juhász László r. alezredes (III/III-2.a. alosztály) felkeresi – annak kérésére – „dr. Sárándi Imre elvtársat az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar dé-

kánját. Sárándi tájékoztatott bennünket, hogy Tóth László IV. éves, Szász András IV. éves és Demszky Gábor II. éves joghallgatókat fegyelmileg felfüggesztette, a fegyelmi eljárás befejezéséig az egyetem épületébe történő belépésüket megtiltotta... T. L., Sz. A. és D. G. hosszabb idő óta szemben állnak az egyetem, illetve a Kar vezetésével. Szélsőséges, anarchista nézeteket hangoztatnak. Alapállásuk, hogy az egyetem politikai és szakmai tevékenységében semmi nem jó." A III/III-2.a alosztály kellő súllyal rögzíti a tényt: „ellenséges tevékenység alapos gyanúja miatt bizalmas nyomozást vezetünk be", és – a dékán úr méltó keresztapának bizonyult – „Anarchisták" fedőnéven „Előzetes Csoportdossziét nyitottunk". Sárándi Imre dékán már március 22-én elrendelte a fegyelmi eljárást, s végül június 1-jei határozatával kizárta a karról Tóth Lacit (Somát). Szász Andrást és engem két félévre eltiltott az egyetem látogatásától.

Arról nem találtam anyagot a csoportdossziéban, hogy a dr. Tóth János által vezetett fegyelmi bizottság csak a szigorú megrovásunkat javasolta Sárándi dékánnak, ő azonban ezt a büntetést túlságosan enyhének találta, és újabb kérdések alapos tisztázását kérte Tóthtól, megismételtette vele az egész eljárást. Sárándi nagyon utált bennünket, és a kizárásunk után még a kar faliújságján is közzétette az ügyről alkotott véleményét. A III/III-as csoportfőnökség dokumentumaiból az is kiderül, hogy a dékán úr előzékenyen kiszolgálta a titkosszolgálatot, és elébe ment az általuk javasolt intézkedéseknek.

Kérdés, miért kapott Tóth László nálunk szigorúbb büntetést, miért zárták ki Soma barátomat a karról? Azt hiszem, egyetlen mondata miatt. A fegyelmi eljárásban sokszor idézett mondat úgy hangzott, hogy „ő most taktikailag a rendszer mellett szervezte volna a demonstrációt, de stratégiailag ellene van". Ezt nem lehetett félreérteni. A III/III füleként és rendszeres informátoraként a beszélgetésen jelen lévő Sárándi dékán ettől kezdve úgy értékelhette, hogy az általa anarchistának nevezett joghallgatók „fő ideológusát" nem lesz nehéz eltávolítani a karról.

Az eljárás egyik legérdekesebb mozzanata az volt, hogy Kozma Tamás professzor, amikor megkérdezték, hallotta-e Tóth Laci kijelentését, azt válaszolta, nem, és egyébként sem hajlandó érdemben nyilatkozni erről, mert ez egyetemi belügy. Az volt a véleménye, hogy az egyetemen belüli véleménynyilvánításunk nem lehet fegyelmi eljárás tárgya. Ő szolidáris

volt velünk annak ellenére, hogy meggyőződéses, régi vágású komcsi volt. Az előző félévben rengeteget vitáztam vele a szemináriumon '56-ról, '68-ról, az órák elejétől a végéig. Ordított velem, számon kérte, hogy az információimat honnan kapom, honnan veszem, s az állításaimat ellenforradalmi propagandának minősítette. Ennek ellenére hihetetlenül korrekt módon nyilatkozott a fegyelmi eljárás során. Amikor kizártak, azonnal leadta a csoportunkat. Azt mondta, nincs kedve és lelkiereje tovább tanítani, ha én nem vehetek részt az órán.

Az „Anarchisták", a „csoport" tagjai valamennyien joghallgatók voltak, és persze 1973-ban nem tudhatták, hogy a BM szervei egy éve folyamatosan rögzítik a telefonbeszélgetéseiket. Érdemes felidézni egy 1973. március 15-én rögzített telefonbeszélgetést. Cs. M. – Tóth László barátnője – felháborodva számolt be az aznap történtekről az édesanyjának: „Fent voltunk a Várban, és voltunk a Petőfi-szobornál, iszonyúan aljas ez az ország, mármint a rendőrség... Anyu, a városban bent állnak a buszmegállóban, senki egy árva szót nem szól, úgy választják ki az embereket, hogy kinek mekkora kokárdája van! Iszonyú! Visszaélnek egyszerűen azzal, hogy ők a rendőrök, ők igazoltathatnak. Nem igaz! Nem igaz, hogy ilyen hatalommal mit csinálnak az emberből."

Tóth két nappal korábban még arra kérte barátnője édesanyját, hogy járjon közben két kizárt gimnazista lány érdekében, mivel őszerinte: „Pillanatnyilag olyan a helyzet az országban, hogy semmiféle törvényes úton nem lehet semmit elérni." Március 15-ről pedig azt mondta, hogy a Szentháromság téren minden második autó rendőrautó volt, és „kivezényelték a Hitlerjugendet is".

Ekkor már Tóth László, a barátnője és én is pontosan tudtuk, mi történt egy évvel korábban. Soma '73 tavaszán az Országos Levéltárban dolgozott mint dokumentátor, én pedig taxisofőrként kerestem a kenyeremet. Korábban sokkal sűrűbben találkoztunk. Az „Anarchisták" dosszié felidézi, hogy egy évvel korábban az egyetemi diákkör összejövetelén elhatároztuk, hogy lapot indítunk, ami akkor főbenjáró bűnnek számított. Soma, aki a napi operatív jelentések szerint anarchista politikai platformról támadta az MSZMP-t és a kormányt, a kari KISZ-bizottság titkárának a szobájából – amikor néhány percre magára maradt – üres stencillapokat vett el, amelyeket a lakásáról hoztak vissza. Ki tudja, így történt-e,

mert szerinte csak a kar újságjába akart cikket írni, ám a jelentés szerint már a sokszorosításhoz szükséges eszközöket is megszerezte, és azok is a lakásán voltak. Ettől a szervek nagyon izgatottak lettek, mert több jelentésben is ismételten előfordul, hogy nem tudják, mit akart sokszorosítani. Azt pedig soha nem tisztázták, hogy az általa használt eszközök hol vannak. Feltételezem, hogy nem is voltak. A közösen eltervezett egyetemi lap első számába én is írtam egy cikket a diákszakszervezetekről, két ellopott stencilpapírra le is gépeltem őket, ám kinyomtatni nem tudtam. Hol volt még akkor a nyomtatott szamizdat?! Arra még majd egy évtizedig várni kellett. Amikor az első cikkek készültek, Tóth Soma épp a karon bevezetett ellenőrzési rendszer (a katalógusolvasás) ellen indított kampányt, és kijelentette, hogy nem hajlandó magát az új szabályoknak alávetni. Forró volt a hangulat. A negyedikesek azt követelték, hogy az érvényben lévő beszámoltatási rendszert szüntessék meg, s még azt a követelést is a kari dékán elé terjesztették, hogy maguk dönthessenek arról, hogy kit válasszanak előadónak, és kit fogadnak el oktatóként. Ezeket a követeléseket egy hallgatókból álló küldöttség terjesztette – ha jól emlékszem – március elején Sárándi Imre dékán elé. A delegációt – ki más? – Tóth Soma vezette. Sárándi a küldöttség érkezését a kapcsolatán keresztül jelentette, és arról is beszámolt, hogy a diákok követelését elutasította. Ekkor Tóth tüntetőleg elhagyta a helyiséget, amint azt a III/II-2.a alosztály összefoglaló jelentéséből tudjuk).

Az „egyetemi lap" álom volt csupán, de a lapba tervezett cikkekről azért tartottunk egy szerkesztőségi megbeszélést. Semmink sem volt, de ez az álmodozásunkat nem zavarta. Független sajtóba illő cikkeket írtunk. A Somát körülvevő negyedéves lányoknak is imponálni akartam, amikor arról értekeztem, hogy nincs diákszakszervezetünk. „A mindennapi gazdasági követelések talaján kibontakozhatna talán egy olyan közösség, amely a közös politikai platform kialakítására is alapot szolgáltatna. A cél kettős: tisztán szakszervezeti jelleggel létrehozni egy diákszakszervezetet, és a gazdasági követelések talaján erősíteni az összetartozást, az egymásra utaltságot, és ezen a bázison kialakítani egy politikai mozgalmat. Mindent az alapoknál kell kezdeni."

A szöveg olyan volt, mint egy KISZ-vezetőknek írott hadüzenet, és nyíltan ki is mondódott benne, hogy a KISZ-t meg kell fosztani a funkciótól. Ez persze pont fordítva történt, a KISZ maradt, de az egyetemi szer-

vezkedés főkolomposait a kari szervezet kizárta. Nem is bánkódtunk nagyon. Ahhoz képest, hogy a karról kizártak, nekünk az már csak megkönnyebbülést jelentett, hogy a KISZ-ből is kirúgtak, és az egész eljárást megmosolyogtuk. Ebből a paródiából az maradt meg bennem, hogy Kéri Laci volt az a KISZ-titkár, aki érzékeltette velünk, hogy szerencsétlenül érzi magát ebben a szerepben, és legszívesebben szabadulna tőle, de végül tőlünk szabadultak meg hamarosan. Ám a fegyelmi és a kizárás hatására megnőtt azoknak a lányoknak a száma, akik jelezték, hogy szívesen barátkoznának velem. Már megérte.

Az „Anarchisták" fedőnevű dossziéban azt is olvashatjuk, a szervezkedés a Studium Generale nyári táboraiban kezdődött, ahol a jelentések szerint Tóth Soma maoista anyagokat terjesztett. Valójában egy egyetemi jegyzetből és a Nemzetközi Szemle valamelyik számából kimásolt szövegekről volt szó, amelyek tucatnyi egyéb olvasnivalóval együtt kerültek az egyetemre készülő középiskolásokhoz, hogy rögtönzött szemináriumokon vitassák meg őket. Ez volt az ürügy arra, hogy Somát és társait kitiltsák a Studium Generale felkészítő táboraiból. Pontosabban „felmentették őket" a további oktatás alól. Valószínűleg azért kerestek erre jól hangzó ürügyet – maoizmussal vádolva meg őket –, mert Soma szabadszájú renitensként a rendszert szidta, soha nem tett lakatot a szájára. Amikor kizárták, szakkörök létrehozását javasolta, amelyeket ő is szívesen látogatna. Az egésznek volt valami nékoszos fílingje, s néhány szakkör valóban létre is jött annak ellenére, hogy a III/III-as csoportfőnökség intézkedési terveket is készített, és, ahol csak lehetett, beavatkozott.

Az „Anarchisták" dosszié egyik csatolmányában ezt olvashatjuk: „Olyan embereket kell nevelni, akik nem törődnek bele a sorsukba. Mintademokráciát kell létrehozni, amely kisugároz az egész társadalomra, itt a »minőség« forradalmának a hangja szólal meg" – idézi Tóth Somáékat Varga József, a III/III-4-es alosztály vezetője 1971. november 10-én Csáki Ernő r. alezredesnek. A szigorúan titkos felzet fölött izgatott felirat: „ezt beszéljük meg".

A kizárásokat követően Sárándi dékán az elsőéves joghallgatók előtt az ELTE Budaörsi úti kollégiumában kijelentette, hogy „vagy felszámolja ezt az anarchista bandát, vagy lemond dékáni tisztségéről". Az előbbi forgatókönyv valósult meg, a III/III teljesen szétzilálta ezt az (új)baloldali za-

varosságokat halálosan komolyan vevő kört. A jogi karon felszámolták a diákkört, és persze diákszakszervezet sem alakult.

A fegyelmi és a kizárás következményei végigkísérték az életemet, és hozzájárultak ahhoz, hogy szívből megutáljam a Kádár-rezsimet. Egyetlen testvérem, Anna 1974-ben francia–pszichológia szakra jelentkezett az ELTE-re, elérte a ponthatárt, a szóbelin azonban összetalálkozott azzal a Magyar György nevű párttitkárral, aki jól ismerte az ügyemet. A szóbelin Anna jól felelt, ám Magyar György párttitkár rajta torolta meg azokat a sérelmeket, amelyek a két évvel korábbi ügy kapcsán érhették. Egy másik bizottsági tag szerint Magyar kijelentette, hogy „nem kell még egy Demszky az egyetemre". Ennyi. Ezért került a húgom végül a Bárczy Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola logopédia szakára. A bölcsészkaron a franciát jóval később, kiegészítő szakon végezte el. A szüleink egy évig titkolták Anna elől az igazságot. Egyrészt attól tartottak, hogy rá is átragad a rendszerellenes indulat, másrészt meg attól, hogy a húgom engem is megutálhat. A hazugságok hálójából nehéz kikeveredni. Ancsa végül is tőlem hallotta először a valódi történetet, amitől ma is ökölbe szorul a kezem. Nálunk a családtagokat pusztán a hozzátartozói kapcsolat miatt évtizedeken át büntetni lehetett, és ezt mindenkinek tűrnie kellett. Megbocsáthatatlan bűnök származtak ebből, de nem mi voltunk az igazi áldozatok.

Az egyik letartóztatott március 15-i tüntetőt jól ismertem. Murgács Gábor szakácstanuló volt, aki egy időben a családunknál lakott, mert nem találta a helyét otthon. Közel állt hozzám, a szolgálat szemében bűneim sora azzal gyarapodott, hogy befogadtam őt, akinek „jelenleg állandó munkahelye és lakhelye nincs. Ott alszik, ahol barátai néhány napra befogadják." Még gyűjtést is szerveztünk a számára, mi több, „megfelelő védőügyvédet kerestek az érdekében".

Murgács Gábort azért tartóztatták le a Várban, mert a cipőjének a felső részére rávarrt egy posztóból kivágott vörös csillagot. Fekete posztócipő volt rajta a cipő orrán egy jól látható vörös csillaggal. Amikor március 15-én megkérdezték tőle a rendőrök a Várban, hogy miért viseli a vörös csillagot a cipőjén, azt válaszolta, hogy ez a csillag vezérli a lépteit. Az akkori, neurotizált politikai hangulatot jól jellemzi, hogy ezért hat hónap járt, mint ahogy az is, hogy a szervek a következő évben elrendelték a szüleim telefonvonalának a lehallgatását, s a lehallgatott beszélgetéseket negyven-

hét sűrűn telegépelt oldalon rögzítették. A szervek önkorlátozók voltak, csak az én beszélgetéseimet rögzítették, a szülőkéit nem.

A politikai nézeteimet nem csak a dékán minősítette. A „Garai" fedőnevet használó informátor szerint a joghallgatók között „vannak egyértelműen az MSZMP politikáját támogatók, attól jobbra állók, mérsékelten balosok és szélsőbalosok is. Demszky Gábort az inkább jobbosok közé lehetne sorolni, némi szélsőbalos módszerelmélettel."

Éveken át kapcsolatban voltam a később kivándorolt Pór Györggyel, a magyar maoista csoport egykori vezetőjével, aki a hetvenes évek elején a börtönből szabadulva, állandó rendőri megfigyelés alatt élte páriasorsát, és eredeti világnézetétől elbúcsúzván kalandozott a budapesti „proteszt-értelmiség" különféle csoportjai között. Ismét a Múlt és Jövő 2010. decemberi számából idézem Dalost, aki Pór legjobb barátainak egyike volt évtizedeken át.

> „[Pórt] mindenesetre 1972-től kezdődően mindkét márciusi évforduló előestéjén begyűjtötte a BM – egészen 1975-ös kényszerű kivándorlásáig. Űzöttségében többek között Demszkynél talált menedéket – innen eredhet a majdani főpolgármester maoista híre.
> Én akkortájt Wolf Biermann, betiltott, majd kiebrudalt keletnémet bárd esküdt híve voltam. Becsempészett lemezekről hallgattam dalait, ámde ebbeli ténykedésemet Magyarországon alig néhány emberrel oszthattam meg – egyikük volt Demszky. Lenin körúti lakásomon az ő magnójára másoltuk át az NDK-ban kedvelt és tiltott gyümölcsként terjedő songokat, amelyek közül Gábor tetszését leginkább a Stasi-ballada nyerte meg kaján hangnemével: »Emberileg együtt érzek, / szegény Stasi-eb, tevéled / aki szélben, hóban, fagyban / állsz az utcán énmiattam«. Meg a másikat, amely Beranger modorában jövendölte meg a majdani, szabadságon és egyenlőségen alapuló társadalmat: »Besúgó többé meg nem él, / kell is majd sok nyomorsegély! / Jósolni is de szép e bajt / Így legyen majd, így lesz ez majd, így lesz majd!« S végül azt a harmadikat, amelyben Biermann csúfondáros, kínai stílusú melódiában örökítette meg a Berlint kettészelő »antifasiszta védősáncot«, s záró versszakában kétségbe vonta a Marxra hivatkozó rendszer legitimitását: »Marx

> Károly, a forradalmár, / szerencséjére nem él, bár / ha élne, rég nem élne már, / elvtársaim a bajban. / Elintézném őt nagyon jól, / kivonnák a forgalomból. / Azt kérded, mely országban, hol? / Kínában, ahol a Fal van.« Mindezt persze német eredetiben hallgattuk, a hevenyészett korabeli fordítás tőlem származik."

Egy év múlva visszavettek a karra. Ez az esztendő kemény volt, és gyötrelmes. Taxisofőrként alaposan megismertem Budapestet. Erről akkoriban megjelent egy szociográfiám és egy tanulmányom. Utóbbit a borravalóról írtam, amit a második gazdaság részeként értelmeztem. Ez alatt az esztendő alatt sok mindent megéltem, mást, mint amit egy egyetemi hallgató átél.

Most, hogy idáig eljutottunk, hallgassunk Ciceróra, aki azt mondta: „Aki nem tudja, mi történt a születése előtt, gyermek marad mindörökké." Nézzünk tehát vissza a múltba.

Az anyai ág: Svájctól Budáig

Mély csöndben szénásszekerek kaptatnak a zalacsányi partoldalon a kastély felé. A fakerekek ütemes zörgése erős visszhangot ver a domboldalakon. Lent a faluban, a kastély körüli jegenyefák között volt cselédházakon. Lent a faluban, a kastély körüli jegenyefák között volt cselédházak alusszák álmukat. A lovak fejüket lógatva baktatnak. A szénásszekerek tetején fekve kocsisok szundikálnak, kezükben pihen az ostor. A lovak egyedül is hazatalálnak. Az egyik roskadásig rakott szekér a másik pislákoló viharlámpását követi.

Beömlik a kelő nap erős fénye. A hajnali órán arra ébredek, hogy Király dédapám és Király nagyapám a verandán arról beszélgetnek, hogy a kustári kulcsárné még a háború alatt felmondta az idejét, el is szegődött máshová, ezért mást kellett fogadni a helyébe, de ez akkoriban nagyon nehezen ment. Én ebből semmit sem értek, de szavaik zenéje a fülemben cseng. Reggel a mamával megyek egy réten át a Zala felé, amelynek sötét a vize, lassan folyik, és talpam alatt süpped a part. Az esti szürkület-

Középen ifj. Király Gábor, a nagyapám, Légmán Kornélia (Nelli), a dédanyám, mellette id. Király Gábor, a dédapám, előttük Király Irén, az édesanyám, körülöttük a nagyapám testvérei és Paulus Anna, a nagymamám. A felvétel Zalacsányban készült 1934-ben.

ben a tehenek sárosan cammognak haza a rétekről, és befordulnak a kapun. Egy gúnár sziszegve rám támad, sárkánynak nézem, a mamába kapaszkodom, majd az asszonyok szoknyája mögé bújok. Ezeket az emlékképeket őrzöm dédapám csányi házának udvaráról, a baromfiudvar neszeivel a háttérben.

A gyerekek által építtetett új tanya egykéményes épület volt. Kelet felé nézett, egyenesen a Zalára. Két nagy szobából és egy kamrából állt. Nagy istállót építettek a tanya mögött, ahol a veranda is húzódott. Légmán Kornélia dédanyám a vendégségbe érkező leányaival egy kopott, hosszú nyelű meszelővel minden nyáron hófehérre meszelte a házat. A bútorokat egyenként olajos ronggyal végigsúrolva tisztán tették a helyükre, hogy minden ragyogjon, mire a család szünidőre hazalátogat.

Nyaranta gyakran kint ettünk az akácfák alatt vagy a veranda hűvösében. Ott láttam életemben először bugylibicskát, amit afféle csodafegyvernek tekintettem. Elmondták, hogy a kancsóból kitöltött zalai víz a gyógyhatású termálkútból származik. Amúgy a kastély ma szebb, mint valaha, és a közelében újra fellelt termálvíz már az újonnan kialakított gyógymedencékben csörgedezik.

Idősb Király Gábor, anyai dédapám valamikor kemény férfi lehetett, de nem volt zord természetű. Valaha a pillantásától is reszketett a család, de hol volt már a tavalyi hó. Amikor az utolsó nyáron meglátogattuk Zalacsányban, a tűzhely mellett ült, pipázott, és alig szólt. Ez a pipázás nem volt egészen veszélytelen. A parazsat az égő tűz alól kaparta ki, egy nagy fogóval gyújtott rá, és előfordult, hogy a forró zsarátnok valakinek a lábára esett. István unokabátyámnak az inge alá hullott egy nagyobb darab, máig őrzi mellén a sebhelyet. A dédapámhoz óvatosan kellett közelíteni.

A csányi tisztaszobában egy fotográfia függött a falon. A fotográfus kék dolmányos huszárkapitányként vette le dédapát, lovon ülve és persze díszegyenruhában. Tíz éven át valahol Augsburg környékén szolgált, és amikor végre leszerelhetett, szerelembe esett a szomszédban lakó nemesi sarj Légmán Kornéliával, akit egyszerűen megszöktetett.

Király Gábor parádés kocsis kezébe volt letéve az „öreg grófnak", Batthyány Pálnak és leányainak az élete, épsége, biztonsága. Részben a tekintélye is. A kocsiba befogott két szép lipicai – nagyapám szerint gyakran istállógőzzel teli, „kemény szájú" – herélt paripa az ő két karján röpítette a fogatot. Dédapám szépen kipödört bajusszal és minden reggel simára borotvált arccal, a fején kerek kalappal és persze kesztyűben szolgált. Mutatós férfi lehetett, ahogy kiállt a hintóval, lábán a rámás csizmával, szálegyenesen. Nem lehetett véletlen, hogy Légmán Kornéliának megakadt a szeme a huncut mosolyú volt huszárkapitányon, és „beléje is habarodott a kisasszony", ahogy a nagyapám szépséges testvérhúgától, Ilonkától hallottam.

A hintó mindig olyan volt, mintha most került volna ki a fényezőműhelyből. Király dédapám csak a lovakat etette, itatta, olykor pucolta, és amikor parancsot kapott, hogy be kell fognia, akkor az udvaros cseléd segített neki, aki amúgy a piszkos munkát végezte. A gazdáját a dédapám kegyelmes úrnak szólította, és ez a megszólítás kijárt azoknak a vendégeknek is, akik a grófi családhoz érkeztek, és akiket gyakorta akár nagyon mély hóban is hazafuvaroztak. A volt huszárkapitány nem szégyell-

te, hogy beszél a lovaihoz, és meg volt róla győződve, hogy azok pontosan értik, mit mond nekik. Amikor szárba kapta őket, már minden mozdulatát lesték, és elég volt az ostort kézbe vennie. A lovak ostor nélkül is, a kezét a gyeplőn keresztül érezve ráfigyeltek és engedelmeskedtek, amiért az öreg huszár, akinek mindene volt a két ló, nagyon hálás tudott lenni. Az ő világának a tengelyében a lovak, a ménes, a Batthyány grófok voltak, és a tíz gyermeke. Azt imádta legjobban, amikor a két lipicai feltartott farokkal, szinte táncolva röpítette körbe a hintót a kastély belső udvarán, és ő zsinóros mentéjében felsegíthette a grófi leányokat a hintóba a moccanás nélkül várakozó lovak mögé. Ám a szolgálat majdnem az életébe került. Egy vadászat alkalmával hajtás közben megbokrosodtak a lovak, dédapa lezuhant a bakról, és a kocsi keresztülrobogott rajta. Mankóra támaszkodva is a család feje maradt.

Négyéves voltam, amikor dédapámat eltemettük.

A Batthyányak előtt Csány László földbirtokos volt a zalai uradalom gazdája. Róla az egész Király família tudta, hogy közlekedési miniszter volt a szabadságharc idején. Sőt, nagyapám azt is emlegette, hogy 1848 decemberétől Pest-Budán már Kossuth teljhatalmú kormánybiztosaként szolgált. Haynau felakasztatta.

Az idős Batthyány Pál gróf, a zalacsányi kastély és az egész uradalom tulajdonosa, nagyon kedvelte Király dédapámat és a gyermekeit. Az 1860-ban született gróf a nemzeti ellenállás idején a megyei alkotmányvédő bizottság elnöke volt, 1906-tól Zala megye főispánja, 1910-től Justh-párti képviselő.

Király Gábor nagyapámnak tíz testvére született, s kilencen élték meg a felnőttkort. A Király lányok, Irénke, Ilonka és Mariska a grófi leányok, Marietta és Lujza játszópajtásai voltak. Gyakorlatilag ők is a kastélyban tanultak és nevelkedtek, a nevelőnő nap mint nap foglalkozott velük is. Nagyapám elbeszélése szerint a mi német mintájú iskolarendszerünk egyáltalán nem vette figyelembe a vidék sajátosságait. A tanyákon élő gyerekek oktatására például teljesen alkalmatlan volt. Az alkalmatlan tananyag pedig fölösleges terheket rótt a tanítókra. A közös nevezőre hozandó törteket például egyáltalán nem tudták a gyerekek fejébe verni. A cselédek a kulturálatlanság sivatagában éltek. Ezért volt sorsfordító tényező, hogy nagyapám roppant csinos és jó modorra nevelt húgai a csányi kastély könyvtárából irodalmi olvasmányokat vihettek ha-

Ifj. Király Gábor, a nagyapám ezt a családját ábrázoló képet vitte magával, amikor 1914-ben besorozták. A fényképet a szíve fölötti mellényzsebében hordta, és a kemény kartonpapír egyszer megmentette az életét, mert a visszapattanó, fáradt puskagolyó nem tudta átütni.

za, és Király nagyapám könyvszeretete mögött is ott van a humanista gróf hatása.

A gróf segítségével kerülhetett fel nagyapám egyik húga Budapestre szolgálni az akkori pénzügyminiszter házába. Amikor nagyapám is a fővárosba költözött, azonnal helyet keresett Ilonka húgának és Imre öccsének is. Mindketten ott kaptak munkát, ahol nagyapám dolgozott, a Nemzeti Banknál. A fővárosban megtelepedő gyerekek a Zalacsányban maradt idős szülőket havi átutalásokkal támogatták, sűrűn hazalátogattak, a szülők házát is ők építették fel, de a saját jövőjüket már a fővárosi bankra alapozták. A későn jövők izgalmával, a pesti világban már bennfentesen eligazodó nagyapámra támaszkodva kezdtek új életet. Anyám már itt született. Király nagyapám lassan megízlelte a nagyvárosi élet minden keserű örömét. Nagyanyám szerint a szép pesti leányokhoz is eljárt, ám odahaza csupa gyöngédség volt.

A jegybankot még Magyar Királyi Állami Jegyintézetnek hívták, amikor 1923-ban belépett nagyapám, aki azután nap mint nap hazasétált a

munkahelyéről Budára, az újonnan épült ún. „városi házakba", a Feneketlen-tó mellé. Úgy gondolta, jár neki naponta ez a félórás séta. Szép szál, fess ember volt, elegánsan szabott ruhákban, felöltőkben járt. Ezeket a bank számlájára úri szabó varrta. Évente felújították a teljes ruhatárát. Nagyapám az elnök mellett teljesített szolgálatot. A házon belüli postát intézte, és az elnök vendégeit fogadta. Bevitt magával kisgyermekkoromban, hogy büszkén megmutassa, hol dolgozik.

A bankelnök rezidenciája nagyon előkelő volt. Nagyapa büszke volt rá, hogy kizárólag azokkal a küldeményekkel foglalkozott, amelyek az elnök nevéhez kapcsolódtak, és házon kívül is kizárólag az ő ügyeit intézte.

Bizonyos íróknak állandó bejárásuk volt a bankba. Karinthy Frigyest mindig azonnal fogadni kellett, bármi történt. Ha bejelentkezett, mindig nagyapám várta a hallban. Általában pénzért jött, és Király nagyapám kísérte le őt a pénztárba. Nagyapám furcsa embernek találta, aki mindig történeteket mesélt, és kitűnő borravalókat adott. Nagyapa József Attilát is emlegette, az elnök mellett szolgálva vele is találkozott. A Magyar Nemzeti Bank elnökei szerették az irodalmat, és néhány írót, költőt anyagilag is segítettek.

Anyai ágon a részben Elzászból elszármazott, részben sváb felmenőim a Bánságban, a Délvidéken éltek az 1800-as évek elejétől. Történetük tele van titokkal, az etnikai, vallási hovatartozás miatti félelemmel. A Krumenacker nevet viselő, Lotaringiából elszármazott német anyai felmenők „Sachtel"-lal, lakóbárkával érkeztek II. József uralkodásának idején Nagybecskerekre, ahol máig is élnek rokonaink. Ám az én fölmenőim már az első világháború előtt áttelepültek Pécsre, onnan pedig fel Budára. Így ifjabb Király Gábor az orosz fogságból hazatérve már ott ismerhette meg a Paulus-Krumenacker család kocsmájában dolgozó nagymamámat. Édesanyám, Király Irén már Budapesten született. A Bocskai úton akkoriban felépített „városi házakban" nőtt fel, és a Közgazdaságtudományi Egyetemen ismerte meg a Beneš-dekrétumok következtében felvidéki menekültté vált édesapámat, Demszky Rudolfot. Teschen és Nagybecskerek, Kassa és Zala szülöttei, a volt Monarchia legkevertebb etnikumú, legészakibb és legdélibb részeinek leszármazottai végül is a magyar világ közepén, Budapesten találtak egymásra.

A Krumenackerek (Krummenackerek, Kromenackerek, magyarul „Körbeszántók") története visszavisz minket a tizenhetedik századi Lotaringiába. Erről én sokáig semmit sem tudtam. Egészen addig, míg föl nem keresett a '90-es években Joseph Krummenacker, a 333 lakosú kis falu, Guntzviller polgármestere, a „távoli rokon". Guntzviller a Lotaringiai-fennsík dombjai között fekszik, Phalsbourg történelmi kanton határában.

Krummenacker polgármester azért keresett fel engem, hogy német családkutatók feljegyzéseire hivatkozva elmondja: Guntzviller község távoli közös ősünk, Jacob Krumenacker tehetségének és szorgalmának köszönheti a létezését. Ő alapította újra a harmincéves háborúban elpusztított régi kis falut. Jacob egy svájci emigráns, Hans Krumenacker fia volt.

Luzern kantonban 1653-ban parasztháború tört ki. Az Entlebuch-völgy parasztjai is fellázadtak a városi polgárok ellen. A sóval való kereskedelem szabadságát követelték, s azt, hogy az adót pénz helyett terményben fizethessék. Nehezményezték a pénz elértéktelenedését, az új pénzek kibocsátását, a Luzernnek fizetendő adókat pedig túl súlyosnak találták. Ráadásul a luzerni nemesek is sanyargatták a nagyparaszti családokat.

Köztük az őseimet is. A Krumenackerek is részt vettek a lázadásban. A család több tagja is választott tisztséget töltött be, köztiszteletben álltak, tekintélynek örvendtek, a falvaik parasztsága nevében Luzernben tárgyaltak. Voltak köztük Bannermeisterek is, akik a zászlót őrizték, és fölhatalmazásuk volt rá, hogy a falu jogainak megvédésére bizonyos számú fegyverest mozgósítsanak. Luzern leverte a lázadást, a legyőzött felkelőket súlyos büntetésekkel sújtották, egy bizonyos Hans Krumenackert le is fejeztek. A testvérét, Antont is halálra ítélték, de ő azután kegyelmet kapott. Egy másik Hans Krumenacker a büntetés elől elmenekült, vele került át a család Lotaringiába. Újra betelepítendő Elzász-Lotaringiának a harmincéves háború alatt pusztasággá vált vidékeit, XIV. Lajos 1662-ben engedélyezte, földosztással, átmeneti adómentességgel támogatta római katolikus külföldiek letelepedését.

A tőzsérnek kinevezett, a falu állatállományának értékesítésével megbízott Hans Krumenacker szépen megtollasodott, megalapozta a régióban a Krumenackerek jövőjét, s a fiai már a helyi előkelőségek sorába emelkedtek. Az egyik, Martin Arzviller polgármestere lett, a másik, Jacob, Guntzviller újjáalapítója szívvel-lélekkel belevetette magát az álta-

la kigondolt üvegfúvó vállalkozásba. Egy személyben volt szénégető, építészmester, kőműves, ács, asztalos, vegyész, műhelyfőnök, igazgató, kereskedő, földműves és szállító, egyszóval az elképzelhető legezerebb mester és mindenes, miközben még a nevét sem tudta leírni. Jacob üveggyára jelentős üzemmé fejlődött.

Nicolaus Krumenacker, akinek 15 testvére volt, és akinek Selchengrad Margarethe 11 gyermeket szült, valamikor a 18. század végén települt át Nagybecskerekre. A Guntzvillerben élő Krumenackerek pedig egyesületet alapítottak, és évente egyszer felkeresik a svájci entlebuch-völgyi rokonságot. (Egyik forrásom a Joseph Krummenacker polgármester által írt kéziratos *Történelem és családtörténet* című helytörténeti munka, a másik pedig Walther Unternährer: *Geschichte des Entlebuchs* című könyve, Schüpfheim, 1995.)

A Krumenacker dédmama anyai ágán is van figyelemre méltó rokon. Krumenacker Róza anyai másodnagybátyja, Ferdinand Kronawetter (1838–1913) osztrák politikus volt, az ellenzéki demokrata párt vezére, az egyetlen osztrák pártvezér, aki igazán önzetlen jóindulattal viseltetett a kiegyezés után Magyarország iránt. Annál kevésbé kedvelte az antiszemitákat, akikkel nagy szópárbajokat vívott.

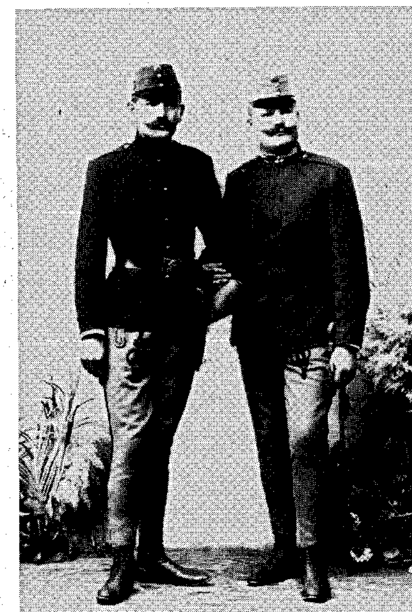
Az Eszék utcában anyai nagyszüleim megosztották velünk a szobájukat és történeteiket. Velünk voltak a nap nagyobb részében. Sváb származású nagymamám, akit csak Annusnak hívtunk, főzött és mesélt. Király nagyapám pedig minden este felolvasott nekünk. Általában valós személyekről és megélt történelmi eseményekről szóltak a történeteik, amelyeket – amikor ők már nem voltak – kérésemre apám és anyám tovább folytattak. Ám a legtöbbet erről a korról az mond, amit nem mertek elmesélni. Egy '56-os történet, amire a maga helyén majd visszatérünk. Kerülgették, utaltak rá, de magukban tartották. Rettegtek a következményektől.

Krumenacker Rozália dédanyámat nagymama is és édesanyám is imádták, óriási tisztelettel beszéltek róla. Kemény volt, és szívós, mint a faragott sétabot, amelyre támaszkodva a családi fotóalbum egyik lapján a sötét fejkendője alól mosolytalanul és szigorúan reánk tekint.

Ükapám, Krumenacker József ács volt. Nagybecskerek után Belgrád adott neki munkát. Akkor települt át a család Belgrádból, illetve Nagy-

Paulus Mihály és Paulus-Krumenacker Róza Oldal István fotográfus műhelyében, Nagybecskereken.

Paulus Mihály (1868–1938) a jobboldalon

becskerekről Pécsre, amikor Belgrád utcáin a csőcselék a „kutya magyarokat" kezdte emlegetni. Ma a magyarokat kezdték ki, holnap nekünk támadnak – jósolta Krumenacker Róza és a nagyanyám is számtalanszor, a belgrádi utca hangját idézve.

Paulus Mihály, sváb származású anyai dédapám 1908-tól két éven át Bosznia-Hercegovinában szolgált. „A bevonuláshoz elég lesz egy katonazenekar" – nyugtatgatta a közvéleményt gróf Andrássy Gyula, aki akkor a császári és királyi kormány külügyminisztere volt. Nagy meglepetést okozott, hogy a boszniai muzulmánok kemény ellenállást tanúsítottak. Dédapám helyi népviseletbe öltözve állt a fényképész elé, és a hadjárat idején egyetlen lapot küldött, amelyben azt írja, hogy augusztus 18-án megünnepelték Ferenc József születésnapját, és nemzeti himnuszokat is énekeltek. Örvendezett, mert aznapra a katonai parancsnokság pihenőnapot rendelt el.

Krumenacker Róza középen István nevű kisfiával, a jobb oldalán Kronawetter Magdalénával, az édesanyjával Belgrádban, 1901 körül

Paulus Mihályt, aki otthon csak németül, egész pontosan svábul beszélt, negyven-egynéhány éves korában leszázalékolták, mert szélütés érte. Tudott ugyan járni, de erősen húzta a lábát. Az Osztrák-Magyar Banktól kapott egy komolyabb összeget, abból bérelték a Budaörsi úton, a város határában a Vén Diófának nevezett kocsmát. Annus nagymama többször megmutatta, hol volt ez. A városkapuban kitűnő forgalma lehetett, Krumenacker Róza, aki a hátán vitte az üzletet, mindenkivel az anyanyelvén társalgott.

A Vén diófa. Ez volt Annus világa. Amikor a parasztok a heti vásár felé tartva megállították kimerült lovaikat a kocsma előtt, az öreg Paulus Mihály felemelkedett, mint egy ember formájú hegy, és mivel a fél oldalára béna volt, rászólt Annus lányára, hogy segítsen kifogni a lovakat. Így a félig megfagyott kocsisokat, akik hajnalban a budai piacokra hordták az árut, gyakorta Annus szedte le a bakról. A Vén diófa volt az első betérő a város szélén.

A Paulus-kocsmában nagyon takarékoskodtak. Az ablakok fatábláit tavasszal sem vették le, és gyakran csak gyertya égett az ivóban, amitől áporodott lett a levegő. Egy korabeli fényképen látom az előző esti kártyaparti ott felejtett maradványait és egy rongyot az ivó kerek asztalainak egyikén. Elképzelem, ahogy a szélesre tárt kocsmaajtón beáramló friss levegő elkeveredik az alkohol állott szagával és a padló fényesítésére használt olaj illatával. A fotón dédapám ujjatlan mellényben áll. Az öreg Paulus keze ügyében állnak a finom pálinkák. A pult előtt kialvatlan kocsisok álldogálnak csoportokban. Elképzelem, ahogy krákognak, köpködnek, és svábul törkölyt rendelnek. Főúr nem volt, Róza mama kasszírozott, és csak a harmadik „rund" után szólt, hogy vigyázzanak magukra a cimborák, mert hazavárja őket a família.

Én már nem ismerhettem őt, de Annus nagyanyám azt állította, hogy ő Róza mamára ütött, és csakugyan nagyon kitartó volt ő is a házimunkában. Nagymama szerint a derék Róza mama túlságosan is állhatatos volt, és a népes család felnevelése közben halálra dolgozta magát a kocsmában. A nagymama gyakran simfelte az édesapját, aki szerinte túl sokat ivott, és nem törődött eléggé a vendégekkel. Ehhez még azt is hozzátette tekintetét komolyan rám szegezve, hogy mindenkinek dolgoznia kell a megélhetéséért, és mindenki felelős a saját sorsáért, a restséget pedig nem szabad eltűrni. Így mesélt Annus a kocsmáról svábul: „I musst viel schaffa un des war a schwere Arbadd." (Sokat kellett dolgoznom, és nagyon nehéz munka volt.) „Apám nemigen dolgozott a kocsmában. Jobban szeretett a szőlőhegyre járni, később pedig nagyon elhízott és nehezen járt. Beszélgetett a vendégekkel, anyám meg főzött, felszolgált, rendet tartott, ő vitte a fogadót, de én is talpon voltam éjjel-nappal."

Persze a látszatot megtartva dédapám volt a Gastwirth, a korcsmáros, aki „Aba was!" kezdetű mondataival csinált rendet, ha a vendégek túlságosan harsánynak találtattak. A Saufkompanie ivócimborái a Witzek után nagyot koppantottak a kriglivel, és sramlizenére énekeltek, vagy a verklist hallgatták. A „kintornást". (Gyerekkoromban a legtöbb Eszék utcai bérház lépcsőházában réztábla hirdette, hogy „Kintornázni és koldulni tilos." Ijedten gondoltam rá, miféle „kín torna" járhatta errefelé, és örültem, hogy már betiltották.)

Volt dédapáméknak egy kecskéjük, a Ziege, akit csak Paulus nagymama tudott megfejni. Ha a Ziege meglátta Annust, azonnal felugrott az asztalra. Ha Annus beteg volt, bejött hozzá a szolgálólány, és könyörgött, hogy segítsen neki, mert nem bír egyedül a kecskével.

Paulus nagymama nyíltan beszélt arról, hogy nem volt soha szerelmes a férjébe. Annust egyszerűen hozzáadták nagyapámhoz, amit a család úgy kommentált, hogy nagyapa szép szál, fess ember volt, jó állással, Annus szülei pedig attól tartottak, hogy a lányuk pártában marad. A Nemzeti Bank alkalmazottai biztonságos, „gemütlich" kisvilágban éltek, de ennek kemény törvényei voltak.

A házasságokról még a szülők döntöttek. A nagymama sírt, de fog-

Bal oldalon ül, óriási bajusszal, felöltőben Paulus dédapám

lya volt a sorsának, amit nem ő irányított. Élete utolsó éveiben elmesélte, hogy a villamosmegállóban találkozott élete igazi nagy szerelmével. Nándi még akkor kezdett udvarolni neki, amikor a kocsmában szolgált fel. Amikor megkértem a nagymamát, hogy mondja el a szerelmével való kései találkozás történetét, a szemébe könny szökött, és azt mondta, hogy a megállóban állva elfordult, és az arcát is eltakarta, hogy Nándi ne lássa, mennyire megöregedett: „Őrizzen meg úgy az emlékezetében, ahogy akkor látott. I war net schee aber saubr un nett. (Nem voltam szép, de takaros és kedves.) Nem jó megöregedni..."

A nagyszüleim csak elemibe jártak, ám anyámat taníttatták. A banki fizetés már lehetővé tette, hogy tandíjat fizessenek. Ezért tudott anyám az előkelőnek számító budai Szent Margit Gimnáziumba járni. Kitűnő gimnázium volt, apácák tanítottak, akik anyám szerint nagyon felkészültek voltak. Csak a tanítással foglalkoztak, nem kötötte le őket család, gyereknevelés. Katolikus iskola volt, de felvették a reformátusokat is, és zsidó lányt is befogadtak, vallási alapú megkülönböztetés nem volt. A Szent

Margit Gimnáziumban természetesnek vették, hogy a textilgyár-tulajdonos szülőknek több automobiljuk is van, a mama egyik osztálytársának több nevelőnője, s a gazdag lányok szülei pazar zsúrokat rendeznek, melyekre anyámat azért nem engedték el, mert egyszer otthon elmesélte, hogy a vendéglátók olyan gazdagok, hogy őzikét tartanak a kertben. A mama egyetlenegyszer látta Finály Máriát, az ismert gyáros lányát kisestélyi ruhában, amint iskola után az Operába ment a családjával. A mai napig el tudja mondani annak a ruhának a színeit, és hogy hogyan volt az megvarrva. Anyám nagyon szerette a Margit-gimnázium egyenruháját, mert ez az egyszerű uniformis mindenki számára kötelező viselet volt. Sötétkék rakott szoknya világoskék blúzzal, és vasárnap, amikor kötelező volt részt venni a templomi misén, mindig nyersselyem blúzt vettek fel, amihez nyakkendő is tartozott. Kötelező volt a német vagy a francia vagy az olasz nyelv és harmadiktól kezdve a latin. A latin nyelvtant nagyon alaposan megtanították, a 12 soros Cicero-mondatokat is gyorsan le kellett tudni fordítani.

Édesanyám a húgával, Király Gabriellával a 40-es évek elején

A „városi házakban", ahol anyám felnőtt, főleg munkáscsaládok éltek, meg tisztviselők, többnyire szolgálati lakásokban. Volt, aki a légi forgalomnál dolgozott, a közvetlen szomszéd pedig saját gépkocsival taxizott.

Két szoba-konyhás lakásuk volt külön fürdőszoba nélkül. Az ostrom alatt, amíg nagyapám dolgozott, nem nélkülöztek, csak abban a hat hétben, amit a pincében töltöttek. A legszükségesebb élelmük azért megvolt, mert mindenki számított rá, hogy nehéz hetek jönnek. A „városi házak-

hoz" nagyon közel állt meg a front. Már folyt az ostrom, amikor anyám elvitte a karácsonyi ajándékot Krumenacker mamának. Ők az albertfalvai kitérőnél laktak, és oda viszonylag hamar elértek az oroszok. Karácsony előtt anyám a hóna alá kapta az ajándékokat azzal, hogy elmegy a nagymamához. Amikor megérkezett, Róza mama rémüldözött, mert a szemközti házakban már oroszok voltak, és ráparancsolt anyámra, hogy azonnal rohanjon haza. Fütyültek a golyók, és a mama csak azt látta, hogy itt-ott egy-egy katona a földre veti magát. Az orosz mesterlövészek valószínűleg nem hittek a szemüknek: egy fiatal lány csomaggal a hóna alatt a széles Fehérvári úton siet valahová. Anyám megúszta a karácsonyi kalandot, és otthon azonnal leszaladt az óvóhelyre.

Úgy tapasztalta, hogy a bajban az emberek jobban összetartanak. Az egyik család egy zsidó embert bújtatott, aki az óvóhelyen is velük aludt.

Amikor bejöttek az oroszok, egyszer kellett Paulus nagymamának a hálószobában a mamára dobni a paplant. Nagyapámnak volt egy kis cigarettadoboza az asztalon, amit ezüstnek néztek, és elvittek. Erre a jelenetre mindenki emlékszik, miként arra is, hogy anyám rosszkor bújt ki a paplan alól, de még időben visszatuszkolták. Nagymamám szerint a „városi házakban" is megerőszakoltak asszonyokat. Rémisztő dolgokat mesélt. Albertfalván is hat hétig állt a front, ezért az embereket kilakoltatták, és a budafoki borpincékbe vitték. Krumenacker Rozália ott halt meg.

A mama 1946-ban érettségizett. Megpróbált állást keresni. A gép- és gyorsírói tanfolyamot is gyorsan elvégezte. Király nagyapám megkérdezte Baranyai Lipót elnököt, aki mellett dolgozott, hogy tud-e a mamának valamilyen munkát ajánlani. Ajánlat nem volt, viszont váratlanul jött a lehetőség, hogy tanulhatna a Közgazdasági Egyetemen. Nem volt felvételi. Rengeteg hallgatót vettek föl, sokan le is morzsolódtak. Heller Farkas tanította a közgazdaságtant, Erdődi-Harrach Béla a szociálpolitikát, Nagy Tamás a marxista közgazdaságtant. A mama szerint Heller Farkas nagyon magas színvonalon oktatott. Később a legjobb tanárok közül egyesek eltűntek, Heller Farkas is és Erdődi-Harrach is.

Anyám akkoriban még minden héten járt templomba, apám pedig udvarolt neki, és nagyon megriadtak, amikor ismerőssel találkoztak a templom előtt. Anyám járt katolikus gimnáziumba, de apám hozott otthonról mélyebb vallásos meggyőződést. A mama az egyetemen nem lépett be

a pártba, de a DISZ megalakulása után tanulmányi felelősnek nevezték ki. Később a Pénzügyminisztériumban tudakolta tőle a párttitkár, hogy miért nem vették fel az egyetemen a pártba. Azt válaszolta, azért, mert nem jelentkezett. 1962-ben lépett be végül, hogy apám rehabilitálásában segíteni tudjon.

Édesanyám 1951-ben

Amikor 1951-ben végzett, már két hét múlva értesítést kapott az első munkahelyéről. Az egyetemen megkérdezték, ki hova szeretne menni. Több ajánlatot is kaptak, de végül nem oda kerültek, ahová szerettek volna. Tervgazdaság volt munkaerő-irányítással. „Meg is kérdezték a Pénzügyminisztériumban a személyzeti osztályon, hogy mi hozott engem ide? Mondtam, semmi. Nem pénzügyre szakosodtam, hanem kereskedelmi szakra."

Az apai ág: a Szepességből Pestre Kirgizisztánon át

Apai dédapám, Andreas Demszky a Szepesség legészakibb településéről, Szepesófaluról származott el. Vasutasként szolgált a Kassa–Oderberg-vonalon, és Teschen városában egy sziléziai lányt vett el. Az ő életük helyszíne a húszas évektől Kassa és Pozsony, de gyermekeik, a három fivér életútja a „távoli Keletre" vezet el, ahonnan majd a húszas évek második felében visszatérnek az időközben nagyon is szlovákká vált kassai környezetbe.

Ezt a regényes történetet megírtam már háromszáz oldalon a *Keleti éden* című könyvemben (Noran, 2008). Itt most ennek zsugorított változata következik.

Igló, 1905. Vilmos a kép bal szélén, hátul Adél és Eduárd, középen Theresa mama és Andreas Demszky között Mici, a kép jobb szélén pedig Rudolf nagyapám

A különleges, kevert szepességi-sziléziai nyelvi kultúrával magyarázható, hogy Demszky dédapámat a felesége, Theresa Nowak németül szólította, és Andreasnak vagy kedvesen Ondrejnek nevezte, kizárólag németül kommunikált vele, mert hosszú élete során nem is tanult meg magyarul, ám legidősebb fia, Vilmos már magyarul szólította és Andrásnak nevezte az apját, míg a középső fivér, Eduárd szlovákul társalgott vele. A három Demszky fivér közül a hatóságok előtt Vilmos következetesen magyarnak, Eduárd meggyőződésből szlováknak vallotta magát, öccsük, Rudolf nagyapám pedig mindig azzal ütötte el ezt a kitelepítés veszélye miatt kényessé váló kérdést, hogy „ich bin ein Schlesier" – azaz sziléziai vagyok.

András-Andrej-Ondrej-Andreas Demszky dédapám ugyanolyan biztonsággal közlekedett a német, a magyar és a szlovák nyelv között, mint a császári-királyi Kassa–Oderberg vasúton, amelynek állomásépületeiben a család szolgálati lakásokban kapott elhelyezést. Felesége, a Karwin városából elszármazott sziléziai Theresa Nowak ezekben a szolgálati lakásokban szülte meg mind az öt gyermekét (három fiút és két leányt), akiknek az iskoláztatását is a vasút oldotta meg. A két idősebb fiú az iglói evangélikus gimnáziumban végzett, amelyet a vasút tartott fenn.

A nemzeti identitás kérdése a fivérek számára rendkívül bonyolult ügy volt. Sokáig mindhárman kerülték a direkt válaszokat, mert nem akarták, hogy származásuk miatt bárhonnan, bárki kiközösítse őket. Amikor kérdőívet töltöttek ki, rendszerint azt írták be, hogy az anyanyelvük német. A magyar iskola után viszont ketten is (Rudolf és Vilmos) magyar lányokat vettek feleségül, és a saját családjukban szinte csak magyarul beszéltek. Ők épp Trianon után váltak teljesen „magyarrá", vállalva a kisebbségi sorsot. Ede volt a kivétel. Az ő felesége, Sura néni ukrán származású volt, és leányával, Évával együtt hosszú időn át Theresa mamának és Adélnak, a nővérének a támogatására szorult, s velük csak németül tudtak kommunikálni.

Az én Rudolf nagyapám, akit a polgári fiúiskolában Rezsőként regisztrálták, mert nem találták elég magyarosnak a Rudolf nevet, 18 éves, nagyra nőtt kamasz volt, amikor 1914-ben besorozták, és azonnal fogságba is esett az orosz fronton. A kassai bevonuláskor felcsendült a menetelő sereg felett a „Gott erhalte, Gott beschütze", de a himnusz dallamait korántsem kísérte a megszokott üdvrivalgás. A hadsereg „elitjének" gúnyolt sorkatonaság pár hét alatt elpusztult a legelemibb óvatossági rendszabályok híján, „mit klingendem Spiel und fliegender Fahne" (zeneszóval és lobogó zászlóval), gyalog vagy lóháton hajrázva, a szögesdróttal védett orosz állások ellen intézett bravúros rohamokban. A lóállomány java része is elhullott néhány hónap alatt. „Gott im Himmel! Nem kellett volna később papírral talpalni – mesélte nagyapám –, ha legalább az elpusztult lovak bőrét időben lenyúzhattuk volna."

A hadifoglyokat szigorúan elkülönítették az orosz katonáktól és a polgári lakosságtól. Ennek ellenére Rudolf nagyapám elhatározta, hogy megtanul oroszul, és vett is egy hetvenkopejkás orosz–német szótárt. A szótár grammatikát nem tartalmazott, de az orosz táborparancsnokság nem is engedte, hogy a foglyok tankönyvet vásároljanak, mert azt feltételezte, hogy aki oroszul tanul, biztosan szökni készül. A szótárból Rudolf nagyapám mégis elegendő tudást szerzett ahhoz, hogy hibás kiejtéssel ugyan, de ki tudja magát fejezni oroszul, és tűrhetően értette a cirill betűs szöveget.

Segítette ebben persze szlovák nyelvtudása is annak minden dialektusával. Számára nem jelentett problémát, hogy a gorál nemzetiségű foglyok a többiek számára ismeretlen nyelven énekeltek este a takarodó után. A gorálok szünet nélkül fújták a szájharmonikát. A harmonika hangja az öreg ófalui parasztok menyegzői muzsikálását idézte fel Rudolf számára. Parasztfiúk voltak, Rudolf irigykedve gondolt arra, hogy az életük rendje mennyivel egyszerűbb, mint az övé. Lelkesen énekelték a királyi párról:

„A császárunk jó ember, ember a javából,
És úrnőnk, az ő nagyasszonya, a császárasszony
Minden ulánus után gázol,
És a palotában egyedül marad.
És vár reá az asszony,
Császárjára vár a császárasszony."

Nem tudták, hogy az ő császáruk és a császárnéjuk már rég halott.

Nagy volt a híréhség. Egyes táborokban saját készítésű lapot is nyomtak és terjesztettek. Ezek a táborokban szerkesztett, primitív technikákkal nyomtatott lapok a szamizdat irodalom korai termékei, és arra utalnak, hogy az első világháború egyik következménye a sok százezer táborlakó keveredése és kommunikációja volt. Különböző európai népek fiai ismerték meg egymást és kerültek szoros kapcsolatba. A táborok kis világainak kommunikációja a felgyorsuló globalizáció egyik terméke. A soknemzetiségű fogolytábor lakóinak kis világát a nagyvilág saját nyelvükön közreadott hírei „dobták fel". Mandzsuliban az eredetileg orosz nyelven kiadott Telegrammi cikkeit fordították le több nyelvre, és közérdekű közleményeket is közzétettek, például a tábori színház előadásairól. A glicerinből, zselatinból és koromból összeállított másolótintával 30–40 olvasható példányt lehetett előállítani. A Honvágy című tábori szamizdat lap egyre sűrűbben közölte a Pravda cikkeinek német, illetve magyar nyelvű fordításait, az irányított propaganda természetesen a tábori lapok hasábjain is megjelent.

Ezekből a tábori, szamizdat lapokból megkésve ugyan, de legalább értesülhettek arról, hogy 1916. november 21-én I. Ferenc József császár és

király meghalt, és hogy unokaöccse, Habsburg-Lotaringiai Károly követte a trónon.

Király Gábor a tábori fotós felvételén

Rudolfot és Eduárdot főképp az új csehszlovák állammal kapcsolatos események foglalkoztatták. Azt tudták, hogy többé nem tekinthetik magukat a Monarchia polgárainak, de arról, hogy a születő új államhatalom hogyan viszonyul majd hozzájuk és szeretteikhez, sejtelmük sem lehetett.

A Monarchia rettenetesen kivérzett... 1914 és 1918 között több mint kétmillió katonája került hadifogságba, köztük 833 ezer magyar állampolgár. Több mint hétszázezren orosz táborokban voltak. Túlnyomórészt parasztok. A hadifogságot nagyon sokan nem élték túl. Kb. háromszázezren soha nem térhettek haza. Százezren vettek részt fegyverrel a forradalomban és az azt követő polgárháborúban.

A legénységi fogolytáborokban gomba módra szaporodtak a cipész-, asztalos- és szabóműhelyek, sőt vendéglők és pálinkafőzdék. Mindenki igyekezett keresethez jutni, hogy ilyen módon javítson valamit a fogolykoszton. Az egyhangú és vitaminszegény élelem miatt gyorsan terjedt a skorbut, vagy ahogy a foglyok nevezték, a cingabetegség. Király nagyapám is elkapta, és csak a csodával határos módon menekült meg attól, hogy a lábát amputálják.

Rudolf nagyapát végül is hajóval hozták haza Vlagyivosztokból 1921-ben. Érintették az indiai kikötőket, Kalkuttát és Bombayt. Elképesztette őket az ottani nyomor. Ők, a volt hadifoglyok dobálták a tengerbe a kenyeret, és az emberek odaúsztak, hogy kihalásszák a kenyérhéjakat. A Szuezi-csatornán keresztül jutottak el a Földközi-tengerre, és Fiumében szálltak partra. Persze egyszerre vágytak haza, és féltek a hazatéréstől. Aggodalommal várták, milyen világ fogadja őket.

Először egy Zsolnán működő megfigyelőtáborba vitték őket. A meg-

Rudolf nagyapám a húszas években

figyelés két hétig tartott, majd egy hónap szabadság következett, amikor tisztázták a fogságba esés körülményeit. Egyfajta zsilipelés volt ez, ami a kommunisták kiszűrésére szolgált, és hasonlóan működött Magyarországon is. Már Zsolnán megtapasztalhatták, hogy elveszett az a korábbi életöröm, ami jellemző volt a Monarchia szinte minden szegletére. Az ifjúság jelentős részét értelmetlenül lemészárolták. Óriási tömegek keresték a helyüket az újjáalakuló államok keretei között. Ezeket az államokat pedig legkevésbé sem az etnikai tolerancia vagy a Monarchia megengedő toleranciája, a „Gemütlichkeit" jellemezte. Nagyon is élénken firtatták, ki honnan jött, mely nemzethez tartozónak vallotta magát korábban, és hol töltötte az elmúlt éveket.

Reménytelen vállalkozás volt magyarnak, lengyelnek vagy szásznak tekintett volt hadifogolyként Csehszlovákiában állami állást vagy más munkát találni megfelelő képzettség és erről szóló tanúsítvány híján.

Rudolf nagyapám egyébiránt a baloldali „optimisták" közé tartozott, akár Sinkó Ervin regényében is szerepelhetett volna, azok sorában, „akik között szó volt a George-féle földreformról, aztán arról, hogy London gazdag negyedeiben átlagosan mennyivel hosszabb életűek a lakosok, mint a szegénynegyedekben, és hogy a magántulajdon lopás" (Sinkó Ervin: *Optimisták*. Magvető, 1979, 369. o.). Hallhatott Bernstein könyvéről is, mely szerint nem erőszakos forradalom, hanem fejlődés útján fog a mai társadalom fokozatosan belenőni a szocialista társadalmi rendbe, hogy Németországban már nem tartozik a ritkaságok közé, ha munkásoknak fürdőszobás, komfortos lakásuk van, és hogy Jaures azt hangoztatja Párizsban: „a szocialista társadalomban nem kell majd katona, mert nem lesznek országhatárok, és nem lesz börtön se..."

Eduárddal ritkán találkoztunk, és ő nem volt bőbeszédű. Leányán, Éván kívül senki nem beszélt és nem is írt nekem nyíltan és őszintén azokról a különös élményekről, amelyeket naiv reményeik és hiszékenységük miatt át kellett élniük. (Évával is csak 1990 után tudtam erről beszélni.) Talán nem is csak félelemből hallgattak. Bármily rendkívülinek érez az ember egy kalandot, amikor átéli, hazatérvén, békés, polgári környezetben, barátai előtt sehogyan sem találja a szavakat, eltűnik minden, ami olyan rendkívülinek tűnt.

A baloldali hitek és illúziók a történelmi tapasztalatok szerint amúgy is gyakorta szertefoszlanak a várttól eltérő történelmi fejlődés és a következmények iszonytató súlya alatt, bár az ábrándok még sokáig túlélhetik a csalódást.

Eduárd csodálója volt Goethének, Schillernek és Heinének. A Hölderlint olvasó Marx álma, vagyis – Thomas Mann kifejezésével – „a világ elidegenedéstől való megszabadításának és a szív költészetének összhangja" volt megszállottsága tárgya. Romantikus álmodozó volt, rajongásig szerette az országban szabad lélekkel kószáló Petőfit. Ráadásul olyan városban nőtt fel, ahol az iparosok legényéveihez évszázadokon át hozzátartoztak a vándorévek. Nyugtalan kedély volt, nem fogadta meg a szepességi szászok intelmét: „Wer arm ist, der soll nicht reisen!" („Aki szegény, ne utazzon!")

Eduárd cipője gyakorta rongyos és lyukas volt. A szegénység mindig ott állt a sorsának könyvében, nem csoda, hogy valósággal fejest ugrott a katonai szolgálatba a császár születésnapján, hogy legyen miről mesélni az utódoknak. Őrmester volt, amikor betegsége miatt leszerelték.

Eduárdot a filozófia és az irodalom kötötte le. Emellett kereste a kalandot, és kíváncsivá tették az alternatív életformák. Márai írja Kassáról szóló nevezetes könyvében, hogy „a világ színességéről, zűrzavarosságáról csak az iparos és az aktív katonatiszt tudott, akit ide-oda helyeztek a Monarchia országaiban". (*Egy polgár vallomásai.* Révai Könyvkiadó, 1934, 105. o.) Kifelejtette a felsorolásból a vasutasokat.

2002-ben kaptam egy meghívólevelet Kazahsztánból az akkori nagykövettől, a Nazarbajev államelnök által tervezett új főváros évfordulójának megünneplése alkalmából. Ezzel egy időben Kirgizisztánban, a Tálász völgyében azt tervezték, hogy nagyapámról utcát neveznek el. Pusztán

Willi Münzenberg a húszas években

annyit tudtam életének ezen szakaszáról, hogy ott, Johannesdorfban ő volt az első tanító. Hogy felkészüljek a látogatásra, utánanéztem a családi levelezésben ennek a történetnek, s három gyönyörű levelet találtam, amelyeket nagyanyám apám születése idején írt haza, Kassára, 1928-ban és '29-ben. Ezekben a levelekben rendkívül plasztikusan láttatja a belső-ázsiai életet. Másfajta családi dokumentumok is a kezembe akadtak, amelyek később, a zsidóüldözés idején születtek. Bizony ebben az ágas-bogas történetben benne foglaltatik az egész huszadik század, a két totalitárius rendszer, a két világháború és a zsidóüldözések.

Willi Münzenberg a nyilvánosságot általában kerülő, gyakran „fedésben lévő", de meghatározó szereplője volt a huszadik századi politikának. Ez az életrajzírója által „ördögi tehetségűként" jellemzett organizátor volt a Kommunista Internacionálé egyik alapító szervezője és az Oroszországon kívüli marxista-leninista hatalmi hálózat egyik irányítója, aki meghatározó szerepet játszott a Komintern propagandájában is. A III. Internacionálé célja a bolsevizmus univerzalizálása volt. A hálózatépítés és az új kommunista „brand" megteremtése a „vörös eminenciásnak" is nevezett Willi dolga lett.

Münzenberg a húszas években tényleges vezetője volt egy kommunista segélyszervezetnek, a MOPR-nak (Mezsdunarodnaja Organyizacija Rabocsej Pomoscsi, Munkássegély Nemzetközi Szervezete). 1922. november 30-án, a Komintern IV. kongresszusán fogadták el Marchlewski (Karski) lengyel forradalmár határozattervezetét, amely felszólította a kommunista pártokat, hogy vegyenek részt egy olyan nemzetközi szervezet létrehozásában, mely anyagi és erkölcsi támogatást fog nyújtani a „kapitalista" börtönökben sínylődő foglyoknak. A MOPR megalakulásától kezdve igyekezett szorosan együttműködni a Nemzetközi Vöröskereszttel és a Vörös Félholddal. Az évek során nemcsak a Szovjetunió területén, de

A turócszentmártoni ido nyelvkör 1923-ban

Európa sok országában és más világrészeken is létrejöttek a szervezetei. A MOPR jól felépített médiahálózattal is rendelkezett.

A társutasok, akiknek a mozgósítására a MOPR tevékenysége irányult, a felvilágosodás hűséges gyermekei, a haladás elkötelezettjei voltak. Oroszország elmaradottsága mindig is magával ragadta a baloldali értelmiségiek fantáziáját. Az alulfejlettség számukra egyfajta tabula rasát jelentett: alapot a tervszerű társadalomépítéshez és a racionális kísérletezéshez. Az ideális társadalom kimunkálásának lehetősége valósággal megbűvölte őket, és az általuk kifejtett propaganda áttelepülési mozgalmakat is inspirált, mély hatást gyakorolt baloldali érzelmű vagy egyszerűen a hazájukban perspektívát, megélhetést nem találó, reményvesztett emberekre. A húszas évek közepétől úgy tűnt, hogy a Szovjetunió az építés nagy korszakába ért: tervszerű, „tudományos" társadalomépítés lépett a korábbi ötletszerűség, erőszak és a NEP-korszak kompromisszumai helyébe. Nyugatról egyre több rokonszenv, anyagi és erkölcsi támogatás áramlott Oroszország felé.

A MOPR könnyen rácsatlakozhatott a már működő munkásegyletekre. Ilyen volt az a magyar, szlovák és szász munkásokat tömörítő kör Zsolnán, amelyet az eszperantóhoz hasonló tervezett nyelv, az ido tanul-

mányozására alakítottak, és amely hamarosan egészen más célú szövetkezésbe fogott.

A húszas évek közepén, amikor Ede és Rudolf munka nélkül maradt, és a hosszú orosz fogság, valamint a hatóságokban épp ehhez kapcsolódó gyanakvás miatt reményük sem volt rá, hogy a szülőföldjükön munkát találjanak, az ido kör kezdeményezésébe belekapcsolódva úgy döntöttek, hogy egy akkor szerveződő szövetkezeti mozgalom első transzportjával áttelepülnek Kirgíziába.

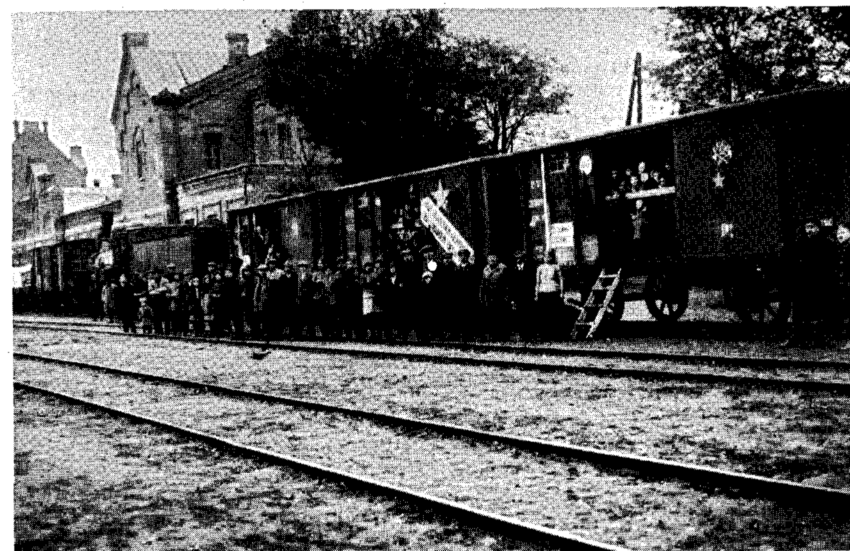
Erre a nagy kalandra Eduárd beszélte rá nagyapámat. Fontos volt Ede számára, hogy Rudolf vele tartson, már csak tolmácsként is.

Mindketten azok közé tartoztak sokadmagukkal, akiknek egész későbbi életüket meghatározta az első világégés iszonyatos emléke és a szabadulás élménye. Nem volt nehéz elcsábítani őket. Hinni akartak abban, hogy új világot alkothatnak, és ezt a hitüket a kor legismertebb írói és entellektüeljei táplálták. Az ő szimpátiáikat megjelenítő és az „Új Világot" bemutató alkotások nélkül aligha lett volna ennyire sikeres a szűzföldek feltörésére és a kizsákmányolástól mentes élet megteremtésére hívó mozgalom.

Az Interhelpo szövetkezetet nagyobbrészt a Szovjet-Oroszországból Csehszlovákiába hazatért hadifoglyok hozták létre a kommunista párt és baloldali szakemberek közreműködésével. Stefan Dubček, Alexander Dubček édesapja, Demszky Eduárd és Rudolf is az alapítók között voltak.

Az áttelepülők 1925 áprilisában érkeztek az oroszosan Pispeknek mondott, később Sztálin által Frunzére keresztelt városba, amely ma is Kirgizisztán fővárosa, Biskek. Rudolf hamarosan ismeretlen okból összeveszett az Interhelpo vezetőségével, és kizárták őt a szövetkezetből. Nagyon erős akaratra vall, hogy fölkerekedett, elhagyta Biskeket, napokon át gyalogolt a Tő-Ású és Ötmök hágókon keresztül, míg eljutott a Tálász-völgybe. Ez az a csodálatos fekvésű, szinte mesebeli hely, ahol a kirgizek népi eposza, a 16. századi Manasz is született. Kirgizisztán szívének is nevezik. Nagyapám itt állt meg. A németek által lakott Johannesdorf faluban telepedett le. Megépítette az iskolát, a malmot, és megtervezte a később föl is épített főutcát, hogy elviselhető életet élhessenek a tálásziak.

(Az 1880-as évek végén kezdődött az Oroszország európai részein élő parasztok, köztük a plattdeutschot beszélő németek áttelepítése az ázsiai

Az Interhelpo-transzport az ukrán–lengyel határállomáson

határvidékre. Az 1906-ban megépített Orenburg–Taskent vasútvonalon közel százezer illegális áttelepülő is érkezett. Ők jobb esetben bérelték a földterületeket, legtöbbször azonban egyszerűen elfoglalták a nomádok által használt hatalmas legelőket. Az új telepesek természetesen a legjobb földterületeket igyekeztek birtokba venni. Ez ki is váltotta a kirgizek lázadásait.)

Rudolf felesége, Mangi nagymama a leveleiben lelkendezve ír a tálászi völgyről. Johannesdorfot ötezer méter magas hegyek veszik körül. Nagyszüleim nomád pásztorokkal és német családokkal éltek együtt. A gyöngybetűkkel írott levelekből megtudjuk, hogyan gazdálkodtak, miből tartották fenn magukat, hogyan építették föl a kétszobás pici házat, amelynek az egyik szobájában lakott a család, a másikban németet tanított a nagypapám.

Andreas dédapám súlyos betegsége és halálhíre 1929 tavaszán minden családi tervét megváltoztatott. A két fiú hazaindult Kassára a családjával együtt, ám a szovjet hatóságok jóvoltából Mangi nagymama és Rudolf nagyapám, akik Biskekben kötöttek házasságot, alig kétéves édesapámmal együtt Kassán ragadtak. Pedig csak egy hónapra jöttek, mindenképpen vissza akartak utazni, meg is ígérték nekik, hogy megkapják a visz-

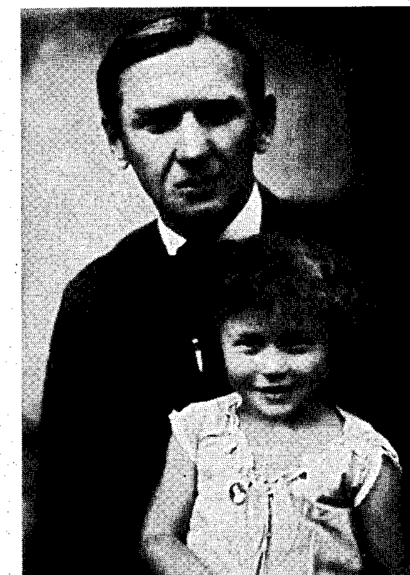

Sura Saravszkaja és Eduárd Demszky esküvői képe

szautazási engedélyt, de soha többé nem kaptak orosz beutazási vízumot. Számukra véget ér a kaland, nem úgy Eduárd és felesége, Sura néni számára.

1929 őszén Eduárd Bécsbe utazott, hogy érme- és bélyeggyűjteményéből pénzt csináljon. Eközben Surának és Biskekben született leányuknak, Évának a csehszlovák beutazó vízuma lejárt. Az egész család rettenetes izgalmakat élt át Kassán, mert nyomozók jelentek meg náluk, és kitoloncolással fenyegetőztek. Sura Évával Eduárdot be sem várva, sürgősen visszautazott Kirgíziába. Eduárd pedig nem kapott új vízumot, ezért nem tudott legálisan utánuk menni. Összecsomagolta a holmiját, Lengyelországon keresztül Lettországba utazott, és illegálisan átkelt a mocsaras lett–orosz határon. A zsombékos fűcsomókon, az egyikről a másikra ugrálva sikerült átjutnia, s eközben az esernyőjét is elvesztette. Az orosz oldalon a határőrök elfogták, és nem akarták elhinni, hogy a mocsáron keresztül érkezett, hiszen ez kész csodának számított. Kutyákkal követték visszafelé a nyomát, és végül megtalálták az esernyőjét, ami bizonyította, hogy igazat mondott. El is ítélték, de mivel a határátlépésről igazat mondott, és elhitték neki, hogy a családja után indult, nem diverzánsként kezelték, mert akkor már azért halálbüntetés járt volna.

Eduárdot hónapokig vizsgálati fogságban tartották, fogolyként szállították Frunzéba, ahol illegális határátlépés miatt elítélték, később szovjetellenes tevékenység vádjával letartóztatták, és ítélet nélkül fogva tartották. Ekkor a börtönből levelet írt bátyjának, Vili bácsinak Pozsonyba, amit séta közben átdobott a kerítésen. Nagy szerencséjére a levelet valaki továbbította is Pozsonyba. Vilmos, aki ekkor ügyvédként tevékenykedett, a levéllel felkereste korábbi egyetemi kollégáját, Eduárd Benešt, aki akkor külügyminiszter volt, és a segítségét kérte. Beneš hivatala magához Sztálinhoz fordult, és a közbenjárásának köszönhetően Eduárdot kiengedték a börtönből. A két állam közötti diplomáciai jegyzékváltásból és a moszkvai csehszlovák képviselet levélváltásaiból megállapítható, hogy igen magas szinten foglalkoztak Eduárd ügyével. Ebben az időben Csehszlovákia kifejezetten jó kapcsolatokat ápolt a Szovjetunióval.

Éva és Eduárd

Eduárd a kiszabadulása után nem hagyhatta el Frunzét, munkát sem kapott. Aranyat mosott a folyóban, abból élt néhány hónapig. Hamarosan elvált Sura nénitől, és a bíróság – orosz szokás szerint – Évát mint leánygyermeket a papának ítélte.

1933 őszén Eduárd Évával együtt minden tiltás ellenére felszállt a Moszkvába induló vonatra. A rendőrök követték, le akarták tartóztatni. A rendőrök és a vasutasok átkutatták a vonatot, de közben valaki kikapcsolta az áramot, és a kocsik sötétségbe borultak. (Feltételezhető, hogy mások is illegálisan akartak távozni, mert a lakhelyelhagyási tilalom gyakori büntetés volt.)

Vakmerőségüknek és a szerencsének köszönhetően Éva és Ede bátyám végül is kijutottak Frunzéból, de Sura nénivel soha többé nem találkoztak.

Pálinkás András történetéből következtethetünk arra, hogy mi történhetett azokkal, akik a legvégsőkig kitartottak az Interhelpo mellett. Az Új Szó című szlovákiai napilap hasábjain 1962. április 12-én Pavel Pollák szlovák történész közli Pálinkás András „magyar lakatos" 1925-ben írott levelét az akkori csehszlovák népjóléti miniszterhez: „Köszönöm a miniszter úrnak irántam és családom iránt tanúsított érdeklődését és aggodalmát, hogy milyen lesz a sorsom Oroszországban. A múlt évben, amikor engem az 1873-as magyar törvény alapján mint csavargót az egyik községből a másikba toloncoltak ennek a köztársaságnak a »demokratikus« hatóságai, akkor nem aggódott a miniszter úr. Azért megnyugtathatom, hogy nemcsak nem ijedek meg a miniszter úr tájékoztatásától, de el sem hiszem. Már három éve munka nélkül vagyok, és már elegem van

az önök »gondoskodásából«. A szovjetunióbeli viszonyoktól nem félek. Voltam ott már 36 hónapig. Éltem a cári uralom idején ott, és a bolsevikok győzelme után. A munkáskormánytól nagyobb segítséget várunk, mint önöktől. Csak egyet sajnálok, hogy visszatértem a Szovjetunióból. A »szabad hazában« csak csalódás ért. A szívem visszahúz oda, ahol minden munkás megtalálja a hazáját. Csak arra kérem, miniszter úr, ha a szegény nép jólétéről kíván gondoskodni, akkor segítsen nekünk, hogy eljussunk a szovjet hazába. Tisztelettel: Pálinkás András."

Pálinkás András „őszinte vallomása" – írja Pavel Pollák – az összes Interhelpo-tag érzéseit kifejezte. „A kivándorlók a szocializmus építésének legnehezebb korszakában életüket, munkájukat, képességeiket bocsátották a szovjet állam rendelkezésére. Mindent odaadtak, és sokat nyertek, amit csak ember kaphat: szabadságot, boldog életet és békét."

1962-ben persze a túlbuzgó szlovák történésznek nem volt módja meggyőződni az igazságról. Nem tudhatta, hogy mi is történt Pálinkás Andrással és kémkedéssel vádolt sorstársaival, akiket csak az 1992-es exhumálásukkor azonosítottak Kirgizisztánban. Cson Tás (Nagy Kő) az elnevezése annak az emlékhellyé átalakított téglagyárnak, melynek gödreiből 137 ártatlanul elítélt és kivégzett áldozat maradványait hantolták ki. Köztük volt Pálinkás András. Nevét emléktábla, a vele kapcsolatos dokumentumokat üvegvitrin őrzi. Kémkedésért ítélték el, és golyó végzett vele.

A tárlat egyik vitrinjében olvashatjuk róla:

> „Pálinkás Andrej Ambroszovics, 1887. december 2-án Perbeto községben született, Komárnó kormányzóságában. [...] 1925-ben politikai emigránsként az »Interhelpo« ipari műhely állományában érkezett a Szovjetunióba. [...] 1929-ben megkapta a szovjet állampolgárságot. [...] 1938-ban kizárták a Kommunista Pártból, mivel elvesztette igazolványát.
> 1938 júniusában a szlujktinói NKVD határozata alapján Pálinkást letartóztatták. [...] Azzal vádolták, hogy 1924-től kezdve a csehszlovák felderítés ügynöke volt, provokátori tevékenységet folytatott a forradalmi munkásság soraiban." „A Pálinkás büntetőügyére vonatkozó adatokat 1938. szeptember 23-án a Kirgiz Szocialista Köztársaság Belügyi Népbiztosságának háromtagú kollégiuma megvizsgálta, és ügyében a legsúlyosabb büntetés kiszabásáról határozott. Fenti határozatot 1938 novemberében végrehajtották."

Dombormű a Cson Tás emlékhely bejárati falán

Eduárd politikai ösztönei jól működtek. Eduárd és Éva hazatérését rendkívül megnehezítette, hogy a Szovjetunióban született gyermekek automatikusan szovjet állampolgárok lettek. Ezért Eduárd kénytelen volt a szovjet hatóságoktól kérelmezni a gyermek elbocsátását a szovjet állampolgárságból. Ezt persze csak a megfelelő illetékek befizetése ellenében lehetett kezdeményezni, ami 200 rubel között mozgott, és Edének nem volt pénze, honnan is lett volna. Ekkor váratlan fordulat következett:

1935. január 17. Jelentés a csehszlovák Külügyminisztériumnak Prágába:

> „A Csehszlovák Köztársaság Moszkvai Követsége értesíti a Külügyminisztériumot, hogy az alábbi jelentést kapta a Népbiztosság Külügyi Bizottságától: Eduárd Demszky, csehszlovák állampolgár szisztematikusan szovjetellenes agitációval foglalkozik, ezért a SZU hivatalos szervei úgy határoztak, hogy nemkívánatos személynek nyilvánítják. A Népbiztosi Hivatal jelenti továbbá, hogy Demszky megtagadta a SZU önkéntes elhagyását, ezért a szovjethatóság arra kényszerült, hogy kiutasítsa a SZU-ból. A Népbiztosi Hivatal tiszte-

lettel az értesítéshez csatolja Demszky Eduárd útlevelét azzal a kéréssel, hogy a CsSzKba történő belépéshez szükséges vízummal lássák el. [...] Moszkvai tartózkodása alatt a követség 150 rubellel kisegítette, mivel nagyon rossz egészségi állapotban jelent meg."

Ha a két állam között nincs ennyire baráti viszony, és ha Vilmos nem keresi fel még idejében Beneŝt, akkor a „szisztematikusan szovjetellenes agitációval foglalkozó" Eduárdot valószínűleg nem hazafelé irányították volna. Hiszen 1935 már a Nagy Terror első éve.

Eduárd bátyám óriási szerencsével élve megúszta ezt a kalandot, ami azonban mégis egész életét meghatározta. 1935 januárjában érkezett, halálosan fáradtan és kiábrándultan, haza Pozsonyba, ahol édesanyja és lánytestvérei, Adél és Mária éltek. Hosszú időn keresztül ők gondoskodtak Éváról és Edéről is, aki egyáltalán nem talált munkát.

A Szovjetunióba való visszatérés, a szökés és az ott töltött másfél évtized a csehszlovák hatóságok előtt gyanús és megmagyarázhatatlan volt, és ez mindenben visszavetette Eduárdot.

Éva szerint, amikor Eduárd hazaért, egyszerűen csak a saját életét akarta visszakapni. Ezért mindent odaadott volna. Bármit elfogad, csak újrakezdhesse – mondogatta. Ám közben attól félt, hogy minden kicsúszik a kezéből. A helyzetét leginkább az határozta meg, hogy semmihez sem értett. Kétség és kiábrándultság jellemezte. Eduárd hat év után olyan világba tért vissza, amely cseppet sem érdekelte, s ahol úgy érezte, nincs keresnivalója. Hozta a maga történeteit, de ez otthon senkit sem érdekelt. A félelmetes tényeket nem is igen lehet hétköznapi módon elmondani, de valahogy el kell. Eduárd szerette a hazugságot hazugságnak nevezni, és szeretett furcsa, bolondos előadásban az undorító igazságról beszélni. Újra és újra megpróbálta, és ez a groteszk kísérlet félelmetes volt abban a környezetben, ahol ő a legjobb esetben is csak romantikus kalandornak minősült. Gottwaldék hatalomra kerülése után pedig ez ő szövege egyenesen veszélyes és tabutörő volt.

Ahogy én láttam, filozofálgató Ede bátyám életművész volt. Hébe-hóba dolgozgatott, Vili bácsi ügyvédi irodájában segített néha, és valahogy mindig a víz felett tartotta magát. Éva szerint kevés pénzből is megélt, pedig a lóversenyzést is szerette.

Bécsbe villamosozott át a lóversenypályára. Nyert és veszített. Theresa mama és Adél néni dolgoztak helyette, és persze ők segítették a gyerek-

nevelésben is. Évát gyakorta magára hagyta, nemigen törődött a nevelésével. Súlyos személyiségzavarai voltak – a háború és a reménytelenség hosszú-hosszú évei okozhatták ezt. Többször panaszkodott, hogy puskaropogást hall a háta mögött vagy az utcasarkon túl.

Eduárd leginkább anarchistának nevezhető, de nem politikai értelemben, hanem lélekben, emberi attitűdjében. Éva ezzel szemben a polgári világba kapaszkodott. Ede kereste a szokatlant, a szembenállót, az ellentmondásban érezte jól magát, Éva a normalitásban talált támaszt. Szenvedett apja szellemi kicsapongásaitól, extravagáns ötleteitől, de beletörődött. Egy tekintélyt tisztelt, aki az ő drága apja volt. Akinek a közelében csak akkor lehetett a létezést kibírni, ha az ember, mert szerette, feltétel nélkül alárendelte magát neki. A szeretet és a szabadulás vágya jellemezte egyszerre a hozzá való viszonyát.

Nagyapám és fivérei 1890 körül születtek. Kamaszként harmonikus polgári vagy inkább kispolgári világ vette őket körül. Az ekkori fényképeken viszonylagos jólét tükröződik. A későn jövők nemzedékét alkották. Eredetileg lett volna az esélyük a felemelkedésre, ők még jó iskolákba jártak, még elviselhető, kellemes körülmények közt nevelkedtek, lehetett volna belőlük boldog, kiegyensúlyozott polgár. Ehelyett lettek hadifoglyok, reményvesztett munkanélküliek s végül kiábrándult exkommunisták, akik már 1930 körül tudták, hogy ez a kísérlet sehova sem vezet.

Vilmos egészen más volt. 196 centiméter magas, szikár, precíz, rendszerető és az anyagiakat értékelő ember volt. Mindig tudta, mi mennyibe kerül, és hogyan lehet a legnehezebb időkben is pénzt csinálni. Remekül diktált németül, szlovákul és magyarul. Mindent tudott a szakmájában, konzervatív, jobboldali beállítottságú ember hírében állt, bár életének számos mozzanata ellentmondani látszik annak a leegyszerűsítő képnek, amit a baloldali beállítottságú családtagok festettek róla.

A testvérek közül egyedül Vilmos szerzett diplomát. Pozsonyi ügyvédi irodájában sikeresen praktizált. Első felesége, Elvira és harmadik felesége, Ilonka testvérek voltak. Vilmos tehát kétszer nősült be ugyanabba a polgári családba. Először a föltűnő szépségeknek mondott Körber nővérek közül Ilonkának udvarolt – Ilonkának ő volt az első és egyetlen nagy szerelme, ám Vilmos váratlanul beleszeretett Elvirába, aki négy évvel fiatalabb, talán még szebb és vonzóbb is volt, mint Ilonka. A családi legenda szerint Vilmos már több éve kísérgette Ilonkát, amikor egy szép na-

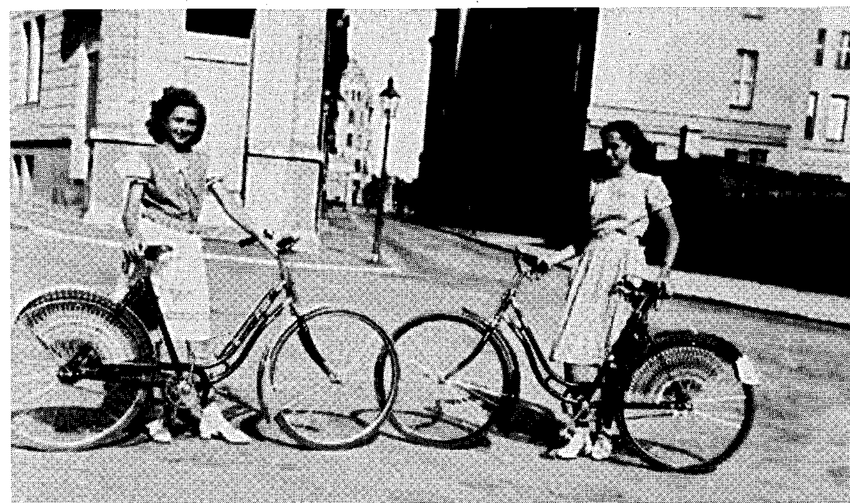
Vilmos és Elvira esküvői képe

pon az Erzsébet hídon közölte vele, hogy a kapcsolatukat fel akarja bontani, és el akarja venni a húgát.

Vilmos a lányait, Babszit és Médit zenére taníttatta, és jó iskolába járatta. Amikor a Vörös Hadsereg Pozsony felé közeledett, Elvira, Vilmost hátrahagyva a lányaival Nyugatra menekült. A családban tabunak számított ez a történet, amelynek a hátterében az lehetett, hogy Vilmos a pozsonyi irodájában közelebbi kapcsolatba került Józsával, a titkárnőjével. Elvira rajtakapta őket, és válni akart. Családja távozása után Vilmos Budapestre költözött – az általa jó előre megjósolt kitelepítések miatt úgy érezte, nem volt más választása –, és Pesten elvette Józsa nénit.

Apám hónapokig náluk lakott a Galántai utcában. Felvidéki menekült egyetemi hallgatóként néha reggelit, egyszer-egyszer „vacsorapótlékot" is kapott a szegényes menzakosztot kiegészítendő.

Ám Józsa néninek – Vilmos bácsi elbeszélése szerint – „volt valakije", akivel Vilmos kétszer is rajtakapta egy presszóban. A második alkalom után Vilmos arra kérte, hogy hozzon jegyzetfüzetet, mert diktálni akar. Lediktálta a válókeresetét. Józsa néni gyorsírással lejegyezte, legépelte, és,

Babszi és Médi Pozsonyban a menekülés előtt

mint a többi beadványt, postára adta. Józsa néni visszautazott Csehszlovákiába, és Prágában hozzáment egy nyugdíjas katonatiszthez.

Ami Vilmos harmadik házasságát illeti, csak nagyon hosszas rábeszélésre sikerült rávennie Ilonkát, hogy egyezzen bele a késői frigybe. Vilmosnak nagy szüksége volt valakire az ügyvédi munkában, és ezt a megoldást találta a legkézenfekvőbbnek.

Amikor Eduárd a lányával hazatért a Szovjetunióból, Vilmos pénzzel és tanácsokkal látta el őket. Nagyapámnak is ő segített munkát találni a kassai vasútnál, amikor hazatért az orosz fogságból. Amikor apámék családja Kassáról az enyickei vasutasházba költözött, faragott szekrényeket adott ajándékba nekik. Apámat a lakásába fogadta, nála lakhatott, de a család őt mégis mindig fenntartásokkal kezelte. Apám is valami furcsa keserűséggel beszélt róla.

Vilmos Lenint és Sztálint legszívesebben terroristának nevezte, megjósolta, hogy az államosításból, a kuláklistázásból nem sül ki semmi jó, mindenről másképpen gondolkodott, mint Ede vagy Rudolf, de mindig segítette őket. Korrekt ember volt, szerette az ügyvédi munkát, és őt is megbecsülte, kedvelte a szakma.

Gerti néni, nagyapám és Vilmos unokahúga beszélt nekem először arról, amit a család többi tagja vagy nem tudott, vagy titkolt, hogy Vil-

mos pozsonyi ügyvédként zsidó családokat mentett. Papírokat szerzett, és ezekkel külföldre utaztatta őket. Gerti szerint 10-12 család kért tőle segítséget.

1945 után, a „hontalanság éveiben" a magyarok választhattak: átköltöznek Magyarországra, tiltakozó passzivitásba menekülnek (így tett például Fábry Zoltán), vagy formálisan, egy nyilatkozatot aláírva „reszlovakizálhattak" a túlélés reményében. Hamarosan elkezdődtek a „lakosságcserének" nevezett kitoloncolások. Drámai következményekkel járó csehországi deportálás és kényszermunka fenyegette 1947-től azokat, akik megpróbáltak magyarként Szlovákiában maradni. Vilmos bátyám és édesapám Budapesten folytatták a pályafutásukat, a többiek maradtak.

Vilmosnak ügyvédként a „lakosságcsere" következményeivel kellett nap mint nap szembesülnie. A csehszlovák állampolgárságuktól megfosztott magyar családok rendkívül kiszolgáltatott helyzetben voltak. Jogi segítséget igényeltek. Vilmos bácsi a kitelepítettek megbízásából a Szlovákiában maradt ingóságok ügyében járt el, és a családok egyesítésében működött közre.

1946-ban apám számára, aki Kassán nőtt fel, pusztán „szervezés kérdése" volt Miskolcról a zöld határon át hazaszökni. Nem ment mindig simán, egy ízben a szlovák határőr rá is lőtt, elfogták, és pénzbüntetést kellett fizetnie.

Amikor édesapámék hazaérkeztek Kassára, először Theresa Nowaknál, az ómamánál laktak. Amikor ők elköltöztek Pozsonyba, apám családja kiköltözött a közeli Enyickére, mert Kassán a nagyapám nem tudta volna kifizetni a fizetéséből a lakbért. Nagyapám onnan járt be dolgozni. Az erős szlovakizáció következtében Enyickén csak szlovák iskola működött, holott a fél falu magyar volt. A vasárnapi szentmisék első felét magyarul énekelték végig, második felét szlovákul, a következő vasárnap pedig fordítva. Apám a második-harmadik elemit még Enyickén végezte el a falusi iskolában, amit apácák tartottak fenn, és csak negyedik-ötödiktől járt be Kassára, a szlovák iskolába. Volt magyar elemi iskola is Kassán, de vasutasnak vagy állami alkalmazottnak nem volt tanácsos magyar iskolába járatnia a gyerekét. Ha apám bement a nagyapámhoz a főállomás ruhatárába, akkor is szlovákul kellett megszólalnia. A szigorú asszimilációs politika ellenére Kassán 1939-ben még egyértelműen magyar volt a többségi nyelv, az utcán szinte kivétel nélkül mindenki magyarul beszélt.

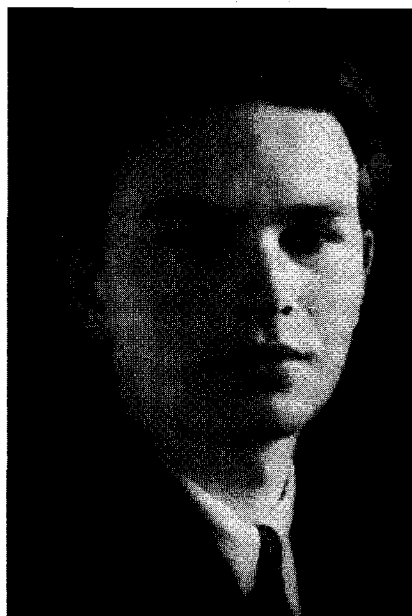

Apám, Rudolf nagyapám és Mangi nagymama, mellettük Adél, nagyapám nővére 1929 márciusában, dédapám temetésén

Mangi mama 1946-ban nem vallotta magát szlováknak, ezért elbocsátották az állásából, s nem kaphatta meg a csehszlovák állampolgárságot sem, mivel a „*szlováktól eltérő nemzetiségűnek*" vallotta magát.

Közismert, hogy a háború után államfőként Beneš írta alá azokat a törvényeket (a Beneš-dekrétumokat), amelyek alapján az országban élő németeket és magyarokat kollektíve háborús bűnösnek nyilvánították, megfosztották őket a jogaiktól és a vagyonuktól.

A négy gimnázium elvégzése után apám kereskedelmibe iratkozott be, mert nem számított arra, hogy egyetemre mehet. Ám 1945-ben már nem folytathatta a magyar nyelvű kereskedelmit sem, mert Kassa csehszlovák lett. Néhányan összedugták a fejüket az osztályból, és úgy határoztak, hogy átszöknek Miskolcra a zöld határon, ott folytatják a harmadik osztályt, és ott is érettségiznek. Ez 1945 őszén történt. Miskolcon simán ment a beiratkozás, nem kellett hozzá állampolgárság, nem kellett hozzá semmilyen okmány. Megkönnyítette a dolgot, hogy a miskolci kereskedelmiben tanított néhány régi kassai tanáruk, akik azt is felajánlották nekik, hogy pótlólag levizsgázhatnak, mert a harmadik évfolyamot elvitte a háború.

Apám 18 évesen

Az utolsó szökést 1947 szeptemberére időzítették. Akkor már szigorodott a határőrizet. Apám egy parasztgazda szekerére ült fel, a gazda mellett foglalt helyet a bakon. Átkeltek csendben a határon, és a parasztgazda azt ígérte, hogy apám kofferét az összes ruhájával postán utána küldi. De nem küldte, és később azt állította, hogy elvették tőle.

Budán Vilmos bácsihoz költözött apám a cselédszobába. 1947 októberétől 1948 márciusáig lakott náluk, akkor vették őt föl a Dózsa György Népi Kollégiumba.

Kollégiumi taggyűlés döntött a felvételéről. Apám felvidéki menekültként előnyös helyzetben volt. A Nékosz önkormányzati alapon működött. Az igazgatót is a taggyűlés választotta, a titkárral és a szövetkezeti elnökökkel együtt. Két-három szoba egy-egy szövetkezetet alkotott, és elnököt is választott. Arra szövetkeztek, hogy együtt tanulnak és élnek a kollégiumban. A szövetkezés a baloldal legfontosabb ideája volt. Szövetkezni kell, nem egymással versengve, hanem együtt kell megoldani az élet problémáit, hirdették, nevelőtanárra pedig nem volt szükségük. A Nékosz nem tanári felügyelettel alakult. Eszmeisége a marxizmus volt. A fontosnak tartott ideológiai kérdésekről kollégiumi szemináriumokat tartottak. Ezeket az előadásokat vagy valamelyik kollégista tartotta, vagy külső előadót hívtak meg. Az uralkodó kánon szerint olvasniuk kellett a *Tőkét*, Marx és Engels írásait. Apám benne volt egy fordítócsoportban is, Engels *Anti-Dühring*jét fordították, ám Veres Péter, Illyés Gyula, Németh László írásait is együtt olvasták. Apám részt vett 1943-ban a szárszói írókonferencián, amit a kollégiumban nagyon pozitívan értékeltek annak ellenére, hogy 1948 végétől a kommunista párt részéről erős kritika érte a népi írókat.

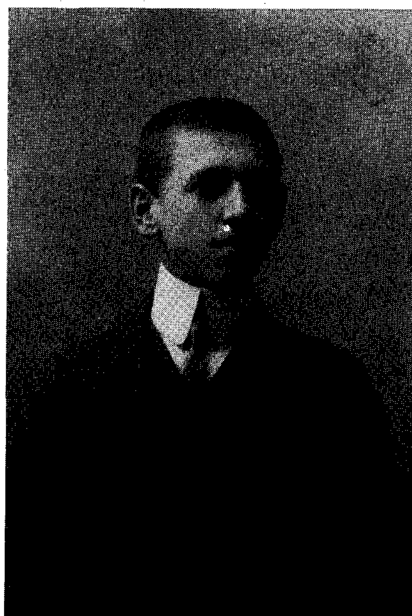
Apám és Mangi nagymama 1950 körül

Apám Németh László eredeti fogalomrendszerével ismerkedett, egyetértően hallgatta, amit az író a „bennszülött sors" meghaladásáról mondott, lelkesen tapsolt, amikor a háborút egyszerűen katasztrófának nevezte. Újra elolvastam vele együtt a konferencia legtöbbet idézett előadásait, és megkértem, mondja meg, mivel értett egyet. „A jövőből való kirekesztés helyett... az ország egy népfőiskola (lesz), a falusi nép nagy része iskolába iratkozik be... a jövő társadalma értelmiségi társadalom, ...sosem volt ilyen szép értelmiségi embernek lenni, mint ma." Apám ezekbe a gondolatokba a saját jövőjét képzelte bele, örült, hogy Németh László ezt a jövőt szánja a hallgatóságnak, ami a papa esetében többé-kevésbé be is jött.

Szárszón Veres Péter többször bírálta Németh László harmadikutas koncepcióját, „mert a harmadik oldal sohasem történelemformáló tényező". A közöttük kialakult vita fő kérdése az volt, hogy lehet-e az értelmiség az átalakulás vezető osztálya. A papa persze Németh Lászlóval értett egyet.

A kollégiumban a taggyűlés fontos esemény volt, rituális kritikával és önkritikával. Mindenki fölállhatott, és elmondhatta, mi jót cselekedett, és mi rosszat: nem tanult, vagy rosszul vizsgázott. A „néphez való kötődést" is vizsgálták. Apám „kötődése" megfelelt.

Apám diplomaosztáskor arra gondolt, hogy a nyelvtudása miatt „relációs területre" küldik. Szeretett volna a Külkereskedelmi Minisztérium Csehszlovák Referatúrájára kerülni, mert abban reménykedett, hogy kiküldik Prágába, és onnan tartani tudja a kapcsolatot a szüleivel. Akkoriban csak vízummal lehetett Csehszlovákiába utazni. 1949-ben járt először vízummal Rózsahegyen. Jellemző volt az akkori viszonyokra, hogy mivel tudták róla, mennyire szeretne csehszlovák területre kerülni, nem

Idősebb Demszky Rudolf 17 évesen

Mangi nagymamával és Rudolf nagyapámmal Rózsahegyen 1955-ben

Prágába küldték, a Külkereskedelmi Minisztériumba sem kerülhetett, ehelyett a Nikexhez, később a Technoimpexhez helyezték el, és Berlinbe küldték.

Apám nem lépett be a pártba, mert a kommunisták nemzetiségi politikája Csehszlovákiában riasztó volt a számára. Gyakran idézte fel határtalan fölháborodással a kelet-szlovákiai Pravda című napilap szalagcímét: „Még mindig magyarizálnak." A cikkíró azon háborgott, hogy Kassán még mindig hallani magyar szót...

Édesapám 1949-ben a Világifjúsági Találkozó egyik aktivistája volt Budapesten. Tolmácsként vették igénybe, és az akkor alakult NDK delegációjának sportcsoportját bízták rá. Már bőven folyt a Tito-ellenes kampány, a Rajk-per pedig a Világifjúsági Találkozó után indult. Apám elfordult a politikától, és a szakmájába menekült.

Haury Margit, Mangi nagymamám szívesen mesélt nekem, akárcsak Annus nagymama. Rudolf nagyapám viszont nem tartozott a mesélők közé. Meglátogattuk egyszer apámmal Rózsahegyen. Sétálni vitt, és ma is

Az utolsó kép Demszky nagyapámról Rózsahegyen

magam előtt látom és hallom, ahogy nagyapám ceruzát hegyez, a ceruzákat egy általa készített fa tolltartóba teszi, diafilmet vetít, krumplicukrot ad, kedvesen becéz és figyelmesen hallgat, lombfűrészel és szegel, reszel, összehasonlít, mér, táblázatot készít, színez, olvas és értésemre ad.

Vigyázz apádra és anyádra, légy jó fiú, és fogadj szót – mondta Rudolf nagypapa halkan, amikor megmutatta, hogy egy közeli bányatóban a gyerekek tutajt állítottak össze, és hosszú rúddal taszítgatták a partok között. Volt valami szelíd engedékenység és álmodozó félig-jelenlét nagyapám gesztusaiban, szavaiban és mozdulataiban. Egyszer megálltunk a vasútállomás restije előtt, és nekem valahogy az is valószínűtlennek tűnt, hogy az én nagyapám beléphet egy ilyen ócska helyre. Nem oda való volt. Abban a környezetben túlságosan jól öltözöttnek, a tájba nem illő idegennek tűnt.

1957 tavaszán apám még Berlinben dolgozott a kirendeltségen. Nagyapámék Rybarpolén, Rózsahegy elővárosában az állomáson laktak. Az épület hátsó traktusában, szoba-konyhás szolgálati lakásban, fürdőszoba

Mamával az Eszék utcában 1955-ben

a közös folyosón. A sínpárok északi részén volt a bakterház, amely felé gyalogút vezetett. Arrafelé indult el a nagyapám. Bizonyára észlelte, hogy le van zárva a sorompó, de mivel kívülről tudta a menetrendet, úgy gondolhatta, hogy ez csak tévedésből lehet így, mert menetrendszerű szerelvényt erre az időre nem várt az állomás. Csakhogy egy nem menetrendszerűen indított tehervonat éppen akkor ért az átjáróba, amikor Rudolf nagypapa a sínek közé lépett. Apám szerint már baj volt a hallásával, és semmit nem érzékelt a közeledő szerelvény zajából. Órákkal később, több száz méterrel odébb találták meg a holttestét. Egy vasutastársa botlott bele a szétroncsolt maradványokba. Akkoriban még Csehszlovákiába is bonyodalmas volt kiutazni, mi sem mehettünk el a temetésre édesanyámmal, de a fivérei sem voltak ott. Vilmos nem kapott kiutazási engedélyt, Eduárd Pozsonyban pedig késve értesült a tragédiáról. 1966-ban már hiába kerestük a sírt, nagyapámat feltehetően kihantolták. Apám szerint a temető igazgatásával egy évtizeden át nem sikerült kontaktust teremteni. Egyszerűen nem válaszoltak a Pestről érkező megkeresésekre.

A családi fészek

Budapesten születtem, pontosabban Budán. Egész gyermekkoromat a Gellért-hegy, a Duna és a déli vasúti összekötő híd felé tartó vasúti töltés határolta lágymányosi városrészben töltöttem. Házunk utcai homlokzatát gránát- vagy bombatalálat érte. Az oroszok hiába próbálkoztak az áttöréssel. A bomba leszakította a szomszéd lakás erkélyét, fölöttünk pedig porrá zúzott egy másik balkont, jelentős kárt okozva a mi későbbi lakásunkban is. Anyámmal, apámmal és a mama szüleivel, imádott Annus nagyanyámmal és Király Gábor nagyapámmal, aki után a keresztnevemet kaptam, és a húgommal, Annával laktunk itt.

Budai születés, pesti identitás. Mindig máshová vágytam, mint ahol éppen voltam. Mindig más akartam lenni, mint ami az elvárás volt, vagy ami kézenfekvőnek tűnt és egyszerű lett volna. Mindig nyughatatlanul kerestem a mást. Mindig indulóban voltam, folyvást úton, máshová.

A mama azért tudta olcsón megvenni az Eszék utcai lakást, mert az utcai frontja sérült volt. Vigyázzatok a balkonon – ezt hallottam éveken át, és elképzeltem, hogy a bomba miképp szakítja le és töri át az egymás alatt lévő erkélyeket. Állítólag nem robbant fel a töltet, és így csak az önsúlyával okozott kárt. Szomszédjainknak pedig sokáig nem volt pénzük arra, hogy a sérült erkélyeket rendbe tegyék. Nekünk sem volt. Ezért a háború emléke végigkísérte a gyermekéveimet, és persze a mesék is, a családi történetek egy korból, amikor még nem volt televízió, és több generáció élt együtt.

Időm jelentős részét a sárga keramitlapos utcán töltöttem. Fejeltünk, fogócskáztunk, bújócskáztunk és persze snúroztunk és snóbliztunk, amint volt némi aprópénzünk.

Nagyszüleimet kincsesbányának tekintettem, akiknek a kincse a múlt: az általuk megélt és továbbadott történetek, amelyeket sokszor elmondtak. Paulus nagymama németre tanított, és arról az életről mesélt, amelyről sokáig azt gondoltam, hogy csak az ő képzeletében létezik. A valóság az ötvenes években nálunk, az Eszék utcában egészen más volt.

Először is nagy szegénység volt. Nemcsak mi voltunk szegények, körülöttünk mindenki az volt. Be kellett osztanunk minden fillért. Nagymama ráadásul erőn felül is spórolt, és vitázott apámmal, aki szerinte túl sok luxust engedett meg magának. Velem is mindig veszekedett, és öt fillérért is visszaküldött a kispiacra, ha úgy találta, hogy a kofák rosszul adtak vissza. A lakás kicsi volt, és a húgommal együtt a nagyszülők szobájában aludtunk. Erkölcsöt, rendet és példát ők mutattak. Óriási változást hozott az életünkben apám berlini kiküldetése, de ennek az előnyeit rövid ideig élvezhettük.

Berlin, 1957 a mamával, Róza mamával és Anna húgommal

Apámat 1956 szeptemberében helyezték ki a berlini kirendeltségre. Két héttel később utaztunk utána a mamával és a három hónapos húgommal. Októberben forradalmi bizottságot alakított a követség, ennek kapcsán apámat később följelentették. Valószínűleg valamelyik felszólalásának a szövegét súgták be, és a forradalommal szimpatizáló állásfoglalása miatt hazahívták. Közben „disszidált" a fél követség. '58 januárjában hazajöttünk Berlinből, mert apámat kirúgták, s ezután évekig Szigetszentmiklóson dolgozott a Csepel Autógyár „lektoraként". Nagyon kemény évek következtek. Néhány hónapnak el kellett telnie ahhoz is, hogy kiderüljön, visszakerülhet-e egyáltalán a mama a Pénzügyminisztériumba. Biztosra vette, hogy a volt főnöke igényt tart a munkájára. Azt is tudták, hogy az apám egy ideig nem dolgozhat külkereskedelmi területen. '61-ben kezdődött az enyhülés, amikor már nem föltétlenül az elmúlt időszak alapján minősítették az emberek munkáját.

Kamaszkoromban hónapokig alig láttuk apámat. Külkereskedőként kiküldetésben dolgozott a keleti blokk nagyvárosaiban. Komplett mezőgazdasági berendezéseket, gépsorokat árult. Ezekről sokszor beszélt, büszkén beszámolt a nagyobb volumenű szerződésekről.

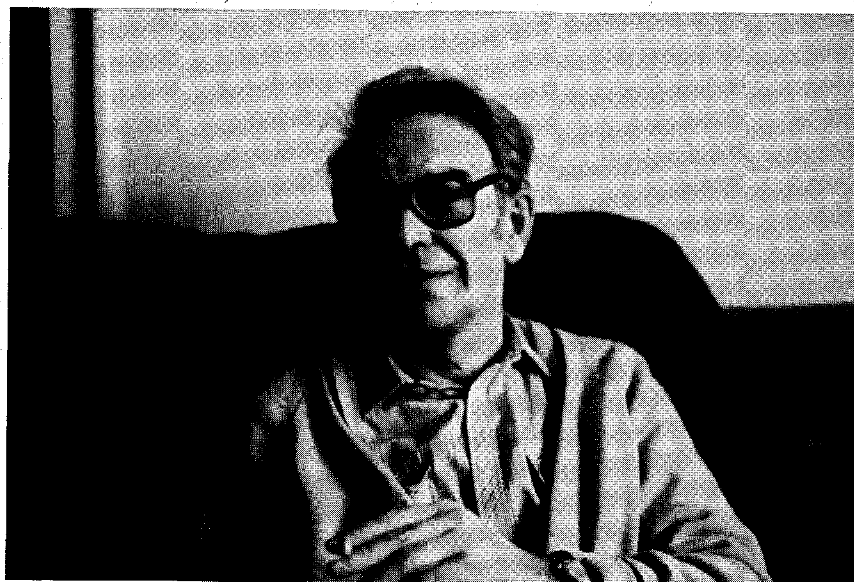
Az orosz megrendelések voltak a legnagyobbak. Előfordult, hogy apám fél évet is Moszkvában töltött. Türelmesen vártuk, hogy végre hazaengedjék. Ferihegyen, a reptér teraszán felkapaszkodtam a korlátra, hogy jobban lássam, amint integetve kilép végre a gép gyomrából. Nem volt nehéz felismerni, langaléta volt, és lógott rajta a nem egészen rászabott sötét öltöny, ám mindig boldogság volt, amikor fehér ingében felém integetett. Nagyon vártuk! Előfordult persze, hogy az utolsó pillanatban közbejött valami, és nem érkezett meg. Sosem haragudtam rá, tudtam, hogy nem rajta múlik, az én apám tökéletesen megbízható papa.

Amikor itthon volt velünk, délután hattól fáradtan belesüppedt a nagyfotelbe, és órákon át olvasott. Nem volt szigorú, a tűrésküszöbe igen magas volt. Nem tudta, de Vilmos bácsival és Edével a távoli háttérben ő volt a példaképem. Amikor elfogyott az olvasnivalóm, megkértem, hogy jöjjön velem a könyvespolchoz, és válasszon nekem valamit. A választásai mindig telitalálatok voltak. Amikor fizetést kapott, útba ejtette a könyvesboltokat, és szatyorszám könyveket vásárolt. Egyik prágai útjáról hazahozta a *Doktor Zsivágó* cseh fordítását, és rém boldog volt, amikor első jugoszláviai utazásunk alkalmából Senj városában egy szabadtéri moziban végignézhettük a *Zsivágó* amerikai feldolgozását horvát felirattal.

Mindig azt gondoltam róla, hogy a „hontalanság évei" óta nagyon magányos ember. A magyarellenes Beneš-dekrétumok elszakították a szüleitől. Kisfiú voltam, amikor elveszítette az édesapját, és Mangi mamától, imádott édesanyjától is egy határ választott el bennünket. Hozzá évente egyszer vitt ki, és láttam, milyen szeretettel viseli gondját az akkor már beteg édesanyjának. Mindig imponált nekem, hogy az én édesapám milyen kitűnően szót ért a szlovák szomszédsággal és a kassai emberekkel. Inspiráló volt ez a családi két-, sőt inkább háromnyelvűség, hisz az 1968-ban „disszidált" Éva unokatestvérével és annak családjával leginkább csak németül beszéltek. Úgy gondoltam, hogy apám élete tágasabb és a gondolkodása befogadóbb emiatt.

Annus nagymama halála óta édesanyám tartja össze a családot. Az ő ítéletei a legpontosabbak, az idő múlásával pedig egyre türelmesebb és megértőbb. Mit is tehetne? Egyik unokája két és fél éve már Indonéziában él, Alma, a másik lányunokája három gyerekkel három éve települt haza Németországból.

A hatvanas években, kollégái úgy mondták, ő volt az egyik szépasz-

Édesapám 1982 körül

szony a Pénzügyminisztériumban, ahová sokszor bejártam én is, és mindig azt tapasztaltam, hogy az akkor már osztályvezető mamám szobájában férfiak ülnek, és lesik minden szavát. Az volt az egyik feladata, hogy a legnagyobb magyar vállalatok exporttámogatását előkészítse. Egy alkalommal a Hajógyári-sziget dokkjában a sólya mellett rendezték meg egy magyar tengerjáró hajó névadó ünnepségét. Kisfiúként ott állhattam anyám mellett, amikor a pezsgősüveget a hajó oldalához lökték. A hatalmas acélkolosszus lassan ereszkedett lefelé, és oldalait néhány másodpercen belül a Duna vize mosta. Anyám karjaiban hatalmas virágcsokrok voltak. Örült, hogy sikerült a művelet, és én rém büszke voltam a mamára. Miniszterek, a vezérigazgató és népes kompánia társaságában néztük, ahogy a friss festékszagot árasztó monstrumot lehorgonyozzák. A mama amúgy mindig pontos volt, és szabálykövető, az élete nem látványos ünnepségekből állt.

Apám és anyám történetét felidézve röviden érintettem az '56-os forradalom családi vonatkozásait, de nem tértem ki mindenre. Fel kell idéznem István történetét.

Rajki István Király nagyapám Ilonka nevű húgának a fia.

Néhány napja voltam Budapest főpolgármestere, amikor váratlanul bejelentkezett hozzám. Amikor belépett az ajtón, azt hittem, képzelődöm. Szakasztott mása volt a nagyapámnak. Egyenes tartású, fess ember, és még a beszédhangja is olyan volt, mint a rég elhunyt nagyapámé. A nevetése is a Király nagypapáé volt. Hamarosan megtudtam, hogy ő az a nagybácsi, akinek a történetét a család elhallgatta előlem, és akinek a létezése is tabunak számított. A mi családunkban István bátyám személyesítette meg a tudat alá süllyesztett és elhallgatott '56-ot, kínosan tragikus történetével. Amikor először hallottam, belesápadtam, és kérdezni is alig mertem őt, később pedig megkértem, hogy engedje meg a történet rögzítését.

István édesapja két méter magas, roppant erős ember volt, akit 1945-ben elhurcoltak „málenkij robotra", és csak 1953-ban jöhetett haza. A testi ereje segítette itthon is munkához jutni, nehézbúvárként kereste a kenyerét, és lelkesedett Nagy Imréért.

1956-ban István tizenhárom éves volt. A szülők figyelemmel kísérték az eseményeket, reménykedtek, és féltették a szeretteiket. 23-án, amikor kitört a forradalom, a tanítás végén több gyereket kézen fogva vezetett haza az édesapja vagy édesanyja. Ez érdekes volt, hiszen akkor Istvánék már hetedikesek voltak, és ez már rég nem volt szokás. De aznap a fél osztályt várta a szülője. Köztük István édesanyja. 24-én reggel az volt István édesapjának első mondata, hogy a fia nem teheti ki a lábát a házból. Egy belvárosi átjáróházban laktak, melynek a Guszev (Sas) utca és az Alpár Gyula (Hercegprímás) utca felé is voltak kijáratai. Aznap a házban lakó férfiak lezárták a rácsos kapukat. Nem engedték ki a gyerekeket. Amikor azok megkérdezték, hogy miért, azt felelték, hogy lövöldöznek, fegyveres harc van a Rádió előtt.

Harmadnap volt az a bizonyos véres csütörtök. Október 25. Előző nap hajnalban az oroszok bevonultak Budapestre. Az orosz tankok valamikor reggel megjelentek az Alpár Gyula utca környékén is. A Bazilika felől tartottak a Szabadság tér irányába. Kis T-34-esek voltak, a tetejükön zászlókkal és lelkes fiatalokkal. István fehér zászlókat is látott a tankokra kitűzve. Úgy tudták, hogy Nagy Imre délelőtt tizenegy órakor kijön a Parlament lépcsőjére, és beszédet mond. Az emberek az orosz tankokkal együtt vonultak a Parlament elé. István édesapja kézen fogta a fiát, men-

tek a Parlamenthez a Szabadság téren át, ahol már nagy tömeg gyülekezett. István édesanyja aznap is a Nemzeti Bank Szabadság térre néző épületében dolgozott. Az Istvánnal fölvett interjú szerint:

„Először hozzá indultunk azzal, hogy felszólunk anyunak, hogy kimegyünk a Parlament elé, és ne izguljon, minden rendben van, itt vannak az oroszok a fehér zászlóval, semmi balhé nem lesz. Én fogtam apám kezét, integettünk anyunak. Ő mondta, hogy vigyázzatok magatokra, ne keveredjetek bele semmibe sem. Persze ilyenkor ezt mondja egy anya. Nem próbált meg lebeszélni, azt mondta, hogy menjünk ki, és hallgassuk meg Nagy Imrét."

Istvánék a Parlament főbejáratánál a jobboldali oroszlán mellett várakoztak, mert úgy tudták, hogy ott fog kilépni Nagy Imre. Ezt hangszórón keresztül mondták be háromnegyed tizenegy felé. A tér teljesen tele volt, annyian voltak, hogy mozdulni sem lehetett. A bejárattal szemben lévő lépcső alatt is állt egy tank, a két oldalán is, az oroszlánoktól egy kicsit odébb, és kettő vagy három pedig a tér másik oldalán, ahol most a metró bejárata van, aztán az Alkotmány étteremnél is és a Kossuth-szobor háta mögött is. Nyolc-kilenc biztos volt. Tetejük nyitva, rajtuk oroszok. Kellemes barátkozás folyt velük, ahogy ott ültek a tank tornyában. Így telt el jó tizenöt perc, aztán bemondták, hogy hamarosan érkezik Nagy Imre, de előtte énekeljük el a *Himnuszt*. Mindenki rázendített. István éneklés közben hallotta meg az Alkotmány utca felől az első géppuskasorozatot, amire egy pillanatra el is halkult a *Himnusz*, de aztán újra rázendítettek. A *Himnusz* vége felé megint egy hosszú sorozat jött, de akkor már egész közelről és bele a tömegbe. Azok közül, akik Istvánék mellett álltak, egy-két ember elesett. Ekkor mondta az apja, hogy:

„futás van, gyere, fiam, itt veszélyben vagyunk. De úgy fussál, hogy amikor én lehasalok, akkor hasalj mellém. A nyílt terepen az a sok ember elkezdett szanaszéjjel futni. Egyik fele erre futott, másik fele amarra. Mi elindultunk a Rákóczi-szobor felé, de közben apám többször lerántott a földre, aztán felemelt, megint futottunk tovább egy kicsit, majd megint lerántott a szobor tövénél. Ott már nem bírtunk fölállni, mert akkor már semmi mást nem lehetett hallani, csak azt, hogy szólnak a fegyverek. Egyfolytában, szünet nélkül lőttek. Apám kitalálta, hogy a szobor peremén menjünk el, mert azon a felén, úgy tűnt, hogy nem lőnek, talán valami eltakarhatta azt a részt. Elkezdett arra húzni. A 2-es villamos megállója van ott, a metróval szemben. Ott még akkor töltés volt, a másik oldalon pedig fák álltak. Úgy gondolta, ha oda bebújunk, akkor a Földművelésügyi Minisztérium felől meg a másik oldalról fedezve leszünk. A tetőkről és az ablakokból is lőttek. Azon az oldalon, ahol mi hasaltunk, állt az a két vagy három orosz tank, amit mondtam. Rettenetesen féltem, de azért csak felnéztem, és láttam, hogy az egyik tanknak le van csukva a teteje, és a tetején lévő géppuska felfelé lövöldözött a tetőre. Borzasztó volt, ahogy az emberek feküdtek sorban a töltésoldalban, és a tetőről egymás után találták el őket a sorozatokkal. Akkor már mindenki imádkozott, és lehetett látni, hogy véreznek és görcsben fekszenek az emberek. Bennem akkor olyan félelem volt, hogy egyre jobban simultam apámhoz, aki húzott oda magához, hogy valahogy túléljük a mészárlást. Egyszer csak az a tank, amelyik idáig fölfelé lövöldözött, elkezdte lőni a partoldalt. Hogy miért, fogalmam sincs. A másik oldalon is elkezdtek lőni, és gyakorlatilag mindegyikőnket eltalálták. Biztos vagyok benne, hogy ott a töltésen, ahol feküdtünk, az emberek 90 százaléka akkor halt meg. Én is csoda folytán menekültem meg, pedig engem is két helyen lőttek meg: a hátamon egy hosszirányú súrlódó lövedéket kaptam a gerincemtől három milliméter távolságra, ami csak... széthasította a húst, de nem találta el a csontokat, és egy külső comblövést is kaptam, ami csak a húst lőtte át. A Jóisten vigyázhatott rám. Édesapám észrevette, hogy történt velem valami, mert hallani nem lehetett semmit, egyfolytában lőttek. Állandó géppuskatűz volt szünet nélkül. Ezt az élményt nagyon nehéz elmondani. Közben édesapámat is meglőtték, amit én nem vettem észre, de akkor eltolt magától, és azt mondta, hogy szaladj oda a fához, a fa alatt hasalj le, és utána ugorj föl, és szaladj be a kapualj alá. Ezután átlökött. Ezek voltak az utolsó szavai. Ezzel megmentette az életemet. Én pedig befutottam a kapualjba, ahol már nagyon sok ember feküdt mindenféle lövéssel a lépcsőkön meg a lépcső alatt is. Egy asszony jött oda hozzám, és kérdezte, hogy egyedül voltam kint? Mondtam, hogy

> nem, ott fekszik az édesapám azon az oldalon. A hátam mögé került, és azt mondta, hogy engem meglőttek. A lövés abban a pillanatban, amikor kapja az ember, nem fáj. Egy hatalmas ütést lehet érezni, és utána rettenetes forróságot. Ez elég hosszú ideig tartott, mert körülbelül egy óra múlva kerültem be a Szabolcs utcai kórházba. Addig nem volt fájdalmam, csak azt éreztem, hogy rettenetesen húzódik a hátam meg a lábam, és ahogy levették rólam a ruhámat, láttam, hogy nagyon vérzik a hátam."

Tíz-tizenöt perc múlva megszűnt a lövöldözés, süket csend lett. A Kossuth tér tele volt fekvő emberekkel, halottakkal és sebesültekkel. Jöttek a mentők, összeszedték a sebesülteket, a halottakat pedig gúlákba rakták. István szeretett volna odamenni az édesapjához, de nem engedték, berakták egy mentőautóba, melyben már voltak vagy tizenöten. Akkoriban nagyon kicsi mentőautók voltak. A súlyos állapotban lévőket lefektették, de ő könnyű sérültnek számított. A hátára raktak egy gézdarabot, ennyi volt az elsősegély, aztán bevitték a Szabolcs utcai kórházba.

Ott nagy szerencséjére az egyik osztálytársának az édesapja, dr. Török István a szárnyai alá vette. Török doktor urológus sebész volt. Átvitte Istvánt magához az urológiára.

István édesapjáról nem tudtak semmit, ezért Török doktor elkérte a szomszédjuk telefonszámát, mivel nekik nem volt telefonjuk, és megüzente Ilonkának, István édesanyjának, hogy István az ő osztályán van, és nincs nagyobb baj. Másnap délután Ilonka néni bejutott a kórházba, és kétségbeesetten kérdezte, hogy mi van a papával. Meglőtték őt is, felelte István, de mást nem tudott mondani. Ilonka ezután nagyapámmal, Király Gáborral együtt végigjárta a temetőket, mert ennek a mészárlásnak az utóéletéhez az is hozzátartozott, hogy nem értesítettek senkit sem arról, hogy mi történt a férjükkel, a gyerekükkel vagy más hozzátartozójukkal. Ilonka végül megtalálta a férjét, akit az újpesti köztemetőben hantoltak el. A temetésen István nem vehetett részt, és nem csodálkozott, amikor elmesélték neki, hogy a ravatalozóban is voltak titkosrendőrök.

November 4-e után elkezdődött a megtorlás, amelynek célpontjai voltak a kórházban lévő sebesültek is. Török doktor életmentőnek bizonyult, mert emlékezete szerint minden sebesültet, aki lőtt sebbel feküdt a kórházban, összeszedtek és elvittek. Török doktornak, mivel vezető orvos volt az urológián, volt egy ügyeleti szobája. Amikor a karhatalmisták és az oroszok razziáztak, István két napon át oda volt bezárva. „Azt mondta nekem a doktor, hogy itt egy hangod nem lehet, nem szólhatsz, nem kopoghatsz, nem kiabálhatsz. Inkább pisilj be, de innen ki nem mész, megértetted?!" Az oroszok keresték a sebesülteket, sok embert el is vittek, akik vagy meghaltak, vagy emberi roncsok lettek.

Istvánt ezek után nem merték hazavinni, mert a karhatalmistáknak volt egy névsora, házról házra jártak, és keresték az embereket. Istvánt is keresték az Alpár Gyula utcában, és az édesapja után is kutakodtak. Ilonka néni megmondta nekik, hogy István édesapja meghalt, már el is temették, a fia pedig eltűnt, nem tudja, hol van. Istvánt közben kimenekítették Pestlőrincre Irénke nénihez, Ilonka nővéréhez, ahol másfél hónapig bujkált. Irénke néninek is volt egy fia, Hulló Pityu, aki ma Ausztráliában él. Hulló Istvánék találtak egy közeli laktanyában egy légvédelmi löveget, és egy katona segítségével lőni kezdték az oroszokat. Az oroszok az Üllői úton vonultak befelé a Kilián-laktanya és a Corvin köz felé. Végig az egész út a József körúttal együtt tele volt orosz tankokkal. Nagyobb erővel jöttek be, mint a második világháborúban. Hulló Pityuék az Üllői utat kezdték lőni, és csak akkor hagyták abba, amikor elfogyott a lőszerük. Több tankot ártalmatlanná tettek, mert a tankok szorosan álltak egymás mögött, és egyszerre többet is telibe tudtak találni.

Ezek után persze óriási erőkkel keresték őt is, ám két hónapon át ügyesen bujkált. 1956. december 31-én hagyta el az országot, azóta Ausztráliában él.

Istvánt hol az egyik, hol a másik szomszédba vitték, amikor hírt kaptak, hogy keresik őket. Pestlőrinc olyan volt, mint egy falu, ahol mindenki ismeri a másikat. Tudták, hogy Hulló Pityu mit csinált, meg azt is, hogy István is ott bujkál, és persze azt is, hogy megsebesült, és mindig volt valaki, aki szólt Irén néninek, hogy a Vörös Hadsereg útján megint jönnek az orosz és magyar autók, és házról házra járva keresik az embereket és a gyerekeket is, mindenkit elvisznek, akiről feltételezték, hogy részt vett a forradalomban. Irénke néni ilyenkor átvitte Istvánt három utcával arrébb valakihez.

1957 januárjában Ilonka, Irénke néni és a férje, Hulló Pista bácsi úgy döntött, hogy István hazamehet. Akkor már azt lehetett hallani, hogy nem azokat keresik, akiket a Parlament előtt lőttek meg, hanem csak azo-

kat, akik más módon vettek részt a forradalomban. Istvánt hazavitte az édesanyja.

Az iskola január 10-e után elkezdődött, ám az iskolaigazgató azt mondta Ilonka néninek, hogy mindenkinek jobb lesz, ha elviszi ebből az iskolából Istvánt máshova. Istvánnak az volt a bűne, hogy súlyosan megsebesítették, az édesapját pedig legyilkolták.

Ezért kellett neki egy vadidegen családhoz Szuhakállóra költöznie. A Kazincbarcikától néhány kilométerre fekvő bányászfaluban egy bányászcsalád fogadta be.

István úgy érezte magát náluk, mintha a saját családjában élne, nem pedig idegen helyen. Nagyon intelligens módon viszonyultak ahhoz a helyzethez, amibe kerültek. István velük élt fél évig, egészen a tanév befejezéséig. Amikor felmerült a továbbtanulás kérdése, édesanyja megkérdezte tőle, hogy gimnáziumba vagy inkább technikumba menne. István gimnáziumba szeretett volna jelentkezni. Egy hétre rá visszajött a papír, hogy nincs hely egyikben sem. Amikor személyesen érdeklődött, mindenhol azt mondták, hogy nincs hely, és elutasították. Így gyakornok lett egy ruházati nagykereskedelmi vállalatnál, ahol az édesapjának a testvére volt az osztályvezető. Így lett Istvánból kereskedősegéd, később ruházati eladó. A Rákóczi út 7. szám alatt működő Nemzeti Ruhaházba vették fel, ahol nagyon együttérző emberekkel dolgozott együtt. Ők még a régi idők kereskedői voltak, és abban az időben kereskedősegédként dolgoztak a boltokban. Kitűnően érezte magát ebben a társaságban, és megszerették vele ezt a szakmát. Ők is pontosan tudták, hogy mi történt vele, és ez a csendes rokonszenv végigkísérte az egész életét.

A szüleim minden reggel pontosan háromnegyed nyolckor elmentek otthonról, és délután fél hatig Paulus nagymama volt velünk. Fával fűtöttünk, a tüzelőből egy téli szezonban sok elfogyott. Nagyapám megállította a lovas kocsit, hogy megérdeklődje egy mázsa fa árát, aztán már Annus alkudott a tüzelőre, és ő ellenőrizte, hogy nem csalnak-e a kocsisok a mérésnél. Minden alkalommal szólt nekik, ha úgy találta, hogy híja volt a kosárban a fél mázsának. Bizonyára nem a nagymamám volt a trógerek és kocsisok kedvence. Apró termetét meghazudtolva vitázott az erőművésznek beillő, borostás emberekkel, és még a borravalót is megspórolta. Amikor azt láttam, hogy a mérleget kezelő kocsis legyint és gyor-

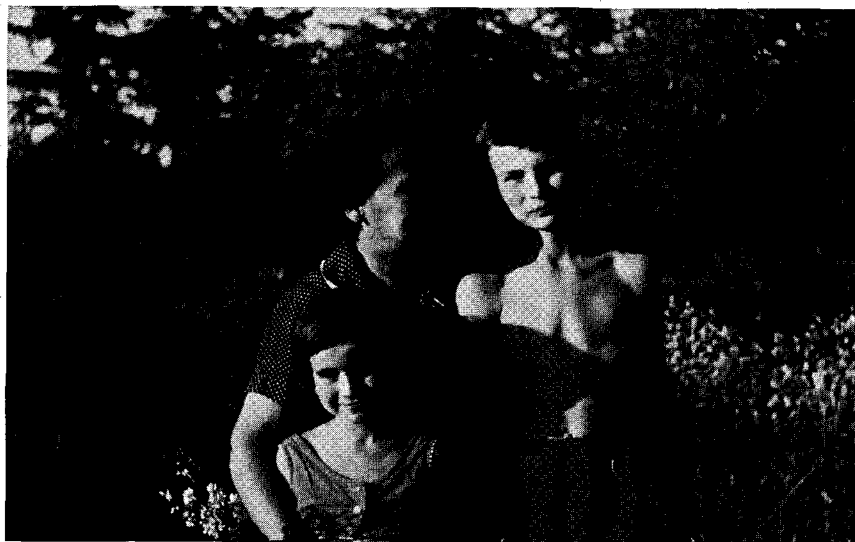

1989 karácsonyán Annus nagymamával

sít a tempón, már tudtam, hogy Annus győzött, minden rendben lesz a tüzelővel.

Amikor Király nagyapámat az ötvenes évek elején osztályidegenként elbocsátották a Nemzeti Banktól, egészen összeroppant. Gyalog jött haza a Szabadság térről, és alig merte otthon elmondani, hogy mi történt. Azt rótták fel neki, hogy a családja korábban egy grófi családnál szolgált. Nagymama elővette az újságot, és az apróhirdetésekben felfedezte, hogy a Kismotor- és Gépgyár betanított marósokat keres. Azonnal jelentkezett, és az én drága nagyimból hamarosan kitanult marós lett. Kemény férfimunkát végzett, családeltartóvá vált. Csak amikor a nagyapámat visszavették a bankba, akkor hagyhatta ott a gyárat, ahol rendszeresen munkaversenyeken kellett részt vennie.

Anna húgom kisgyermekként nagyszerűen mondott verset, és kitűnő memóriája volt. Mindent első hallásra megjegyzett, és háromévesen órákon át tudta mondani a Sicc macska kalandjairól szóló verses mesét, amit minden vendégségben újra előadott. Nekem botfülem volt, ám ő gitározni tanult, és szépen énekelt. Víg kedélye miatt Király nagyapám kedvence volt, mindig a nagyapja kedvében járt, és soha nem okozott senki-

Ancsával és Annus nagymamával Akarattyán 1965-ben

nek bosszúságot. Az iskolában is ő volt a jó tanuló, akit a mama nap mint nap példaként hozott fel. Ilyenkor imádott nagyanyámnál találtam támaszt, aki a bennem lakozó tehetség felkutatásán fáradozott, és mindent megengedve kényeztetett. Anna Király nagyapám, én pedig Annus nagyanyám kedvence voltam. Nagyszüleim nyíltan kimutatták az irántunk érzett megkülönböztetett szeretetüket, soha nem szenvedtünk szeretethiányban.

Nagymama később a Thália Színházban lett jegyszedő. Imádta ezt a munkát, és rendszeresen magával vitt a legjobb előadások főpróbájára. Láttam Latinovits Zoltánnal a *Tóthék*at és szinte valamennyi Kazimir-rendezést. *Tiszta szívvel* címmel sokáig játszottak egy József Attila életét feldolgozó darabot, és így nagymama kívülről megtanulta a verseket, amelyeket otthon folyamatosan mondott, sőt előadott. Előttem van, ahogy a hallban, a kályha előtt állva eljátszotta, amit előző este látott. József Attila *Tiszta szívvel* című versét olyan átéléssel adta elő, mintha csak az élet nagy színpadán játszana. Szinte minden darabot megtanult, így folyvást színházi előadás volt az Eszék utcában. Életünk részévé vált a Thália. Bemutatott Keres Emilnek és Kazimir Károlynak. Kamasz fiúként teljesen elbűvölt a Paulay Ede utcai társulat.

Amikor a 80-as évek elején megtudta, hogy a szamizdatok miatt üldöz a hatóság, már nem laktunk együtt. Váratlanul becsöngetett hozzánk az Eszék utcába. A szüleim nigériai kiküldetésben voltak, éveken át Annával, a húgommal osztottam meg a családi otthont. Annus megállt a bejárati ajtóban, és csak annyit mondott: „Gábor, hallom, mi történik veled, nagyon aggódom. Emlékszel, sokszor elmeséltem neked, hogy ezzel a szegény József Attilával mi történt. Gondold meg kétszer, hogy mit cselekszel." Ezután hiába unszoltam, nem lépett be a lakásba. Valószínűleg tartott attól, hogy túl nagy rendetlenséget talál.

Nem várt választ, sarkon fordult, és elsietett. Amikor főpolgármesterré választottak, akkor sem úszott az örömben. Annus továbbra is csak aggódott, mert féltett attól, ami később be is következett, féltett az ellenzéki kritikáktól, de ezek a félelmek az ő életében már nem igazolódtak be.

Az estéket azért szerettem, mert nagyapám fáradhatatlan felolvasó volt. A hálószobában egyetlen olcsó lámpa égett azon az éjjeliszekrényen, mely a nagyszülők dupla ágya és a mi kiságyaink között állt. Nagy volt a zsúfoltság, mozdulni, lépni alig lehetett. A szobában mégis rend volt, és nyugalom. Nagyon szerettem nagyapám hangját, aki a húgom kezét fogta, miközben olvasott.

Óriási szerencsénk volt, hogy akkor még nem volt televízió. A családi könyvtárunkból apám vette elő azokat a klasszikusokat, akiknek a hősei aztán végigkísérték az egész életemet. Robinson Crusoe volt a kedvencem, mert minden pillanatban meglepett a leleményességével. Sajnáltam szegényt, hogy élete utolsó részét Angliában kellett leélnie, otthagyva nagyszerűen felépített birodalmát. *Az Ezeregyéjszaka meséi* azért gyakorolt rám erős hatást, mert eleinte Rimszkij-Korszakov zenéjével együtt hallgattam. Megszámlálhatatlan alkalommal játszottam le a család magnetofonján ennek a programzenének a tételeit, amelyeket mindig megelőzött – az általunk nagy becsben tartott hangszalagon – egy-egy mese. A kedvenceim közé tartozott Odüsszeusz is, aki képes volt rá, hogy Senkinek nevezve magát megmentse a barlangban társai életét.

Nem emlékszem pontosan, hogy mikor kezdtem el magam újraolvasni mindazt, amit először Király nagyapám hangján hallottam. A két korszak teljesen egybefolyik az emlékezetemben, ugyanis nagyapám a húgomnak még évekig olvasott, amikor már én is olvastam magamnak, és sokszor vitatkoztunk azon, hogy mikor legyen villanyoltás. Ha nem si-

került megegyeznünk, akkor elemlámpával próbáltam olvasni tovább a paplan alatt.

Tanítóim hamar felfedezték, hogy a *Robinson Crusoe* és az *Ezeregyéjszaka* történeteit pontosan és osztálytársaim számára élvezhető módon tudom előadni. Ezért Lábán Irma néni már az első általánosban kiállított az osztály elé, hogy beszéljek. Elmeséltem mindenféle történetet, amit ismertem. Először nem tudtam, hogyan kezdjek hozzá. Ám hamar rájöttem, hogy csak akkor van esélyem arra, hogy odafigyeljenek rám, ha érdekes epizóddal indítok. Ezért nem törődtem az eredeti mese időrendjével. Tell Vilmos történetet az almával kezdtem, Odüsszeusz vándorlásait pedig azzal, hogy valamennyien lent rekednek egy barlangban, a szörny egymás után falja föl Odüsszeusz társait, ám a ravasz Odüsszeusz a bárányok alá rejtve kimenekíti a túlélőket. Egész lelkemet beletettem a történetbe. Én voltam Robinson Crusoe, imitáltam Tell Vilmost, és rémületből rémületbe kergettem a hallgatóimat Odüsszeusz bolyongásaival.

Bizonyára volt bennem némi kitűnni vágyás. A munícióm soha nem fogyott el, bár időnként siettetnem kellett Király nagyapámat, hogy olvasson tovább a *Nemo kapitány*ból, mert az egész osztály izgatottan várja, hogy mi lesz a történet vége. Eszembe sem jutott, hogy ez az állandó mesemondás a többiek számára idegesítő lehet. Néha elfelejtettem, hol is tartok, ilyenkor mindig volt valaki az osztályban, aki pontosan idézte az előző rész végét. Jó néhány regényt mondtam így fel gyerekésszel tömörítve.

Az iskolába is gyakran magammal vittem kedvenc olvasmányaimat. Ha ezeket kézbe vettem, megszűnt körülöttem a külvilág, észre sem vettem, hogy mi történik a környezetemben. Osztálytársaim kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy nem vagyok jelen. Az ezzel a tudatállapottal együtt járó feledékenységet és egyes tantárgyak hanyagolását apám és anyám nehezen viselték. A felső tagozatban az ellenőrzőm kezdett megtelni rossz jegyekkel és figyelmeztetésekkel, a tanulmányi eredményem rohamosan romlott. Némi gőggel úgy fogtam ezt föl, hogy a külvilág rosszul reagál, és nem ért meg, de ez a kívülállás, a saját belső világom építgetése, amiből a környezetem főleg azt vette észre, hogy nem figyelek rájuk, az elmélyülést és a belső koncentrációt segítette. De ez csak később derült ki.

Az alsós korszak után éveken át nem találtam semmiféle önkifejezési formát, nem tudtam elmondani, amit magamba gyűjtöttem. Egyetlen tanáromnak sikerült áttörnie azt a burkot, amit magam köré építettem. Őt Golobicsnénak hívták, és történelmet tanított. Tőle hallottam korábban számomra ismeretlen részleteket a három Tell-felkelésről és annak zenei feldolgozásáról. Akkor még nem sejthettem, amit az olvasó már tud, hogy ehhez a felkeléshez családilag is közöm van.

A történelem és a filozófia iránti rajongásom ebből az időből származik. Sehová sem indultam könyvek nélkül. A könyv számomra a biztonságot jelentette. Némi gyanakvással fogadtam és lenéztem az iskolai tananyagot, és mindig kizárólag az eredeti forrásokat kerestem. Ennek az egyik végletes megnyilvánulása az volt, amikor a gimnáziumban egy tanár az ellenőrzőmet kérte, de nem volt nálam, ezután egy füzetet követelt, majd egy tankönyvvel is beérte volna, de a táskámból kizárólag Descartes *Értekezés az emberi értelemről* című művét tudta elrekvirálni. Volt ebben a részemről némi pimasz kivagyiság is, megérdemeltem volna, hogy kivágjanak, csak a fegyelmi tárgyalást volt nehéz elképzelni. Valószínűleg elviselhetetlennek minősített kamaszként tűrt meg a suli, ám annak örültem, hogy a húgomat már másik iskolába íratták.

Nagyanyám volt az egyetlen, aki nagyra értékelte, hogy a kezemben mindig könyv van, és fél napokra elvonulok velük. Nagyanyám elismerése abban fejeződött ki, hogy nagyon elkényeztetett. Ha ő volt otthon, akkor azt is megtehettem, hogy ágyban maradva egész délelőtt olvastam, nem mentem iskolába, a nagyi falazott nekem. Ágyba hozta a reggelit, mesélt vagy szavalt, de legfőképp békén hagyott, mert úgy gondolta, hogy otthon hasznosabban töltöm az időt, mint az iskolában. A Váli utcai általános iskolába jártam, ahol negyven fölött volt az osztálylétszám, amit még el lehetett viselni, de gyakran voltak kihívásos verekedések is a tornaórák elején, amit a Dugónak csúfolt volt bokszoló tornatanárunk szervezett. Engem is gyakran kihívtak, a tornaterem közepén kesztyű nélkül püföltük egymást, amit nagyon utáltam. A tornatermi verések és verekedések már az alsó tagozatban elkezdődtek. Számomra világos volt, hogy valami nincs rendben. Nem kóser, ha a tornatanár úgy érzi, megveretheti az erősebbekkel a gyengébbeket, és ezt az összes fiúnak végig kell néznie. A kesztyű nélküli „boksz" pankráció, a küzdelem az első vérig tart.

Az úttörőzést azért utáltam, mert sokat kellett álldogálni a tűző napon az iskolaudvaron, és az úttörőtáborokban a tanáraink teljesen értelmetlen fegyelmező gyakorlatokat találtak ki. Az úttörővezető tanárok-

ról tudtuk, hogy karriert akarnak befutni, egyikükről pedig később az is kiderült, hogy elsikkasztotta az úttörőbélyegekből származó bevételt. Le is csukták. Őt kifejezetten sajnáltam, mert jó tanárnak tartottam. Golobicsné, akinek a keresztnevére nem emlékszem, de mindenki az asszonynevén szólította, remekül és szórakoztatóan adott elő. Mivel számos történelmi regényt ismertem, és az általa feladottakhoz is hozzáolvastam, a pártfogásába vett. Akkor olvastam Albert Soboul könyvét a francia forradalomról és Victor Hugo *Kilencvenhárom* című regényét, amelyben Hugo többek között arról ír, hogyan harcolnak a megtévesztett parasztok elnyomóik érdekében.

A Kaffka Margit Gimnáziumban ezeknek az ismereteknek óriási hasznát vettem, mert ott már elsőtől részt tudtam venni az iskola által szervezett történelemversenyeken. Maár Klára volt az iskola igazgatója, régi vágású kommunista asszony, aki korábban történelmet tanított. Felfigyelt rám, és amikor súlyos balhék voltak abból adódóan, hogy nem jártam be az órákra, ő mentett meg. Többször is kirúgtak volna, ha nem szólal meg mellettem.

Gyerekkoromban társalgási szinten megértettem magam németül. Amikor anyám otthon bejelentette, hogy a minisztérium által szervezett cseregyerekprogram keretében Gothába fogok utazni, fogalmam sem volt, mivel töltjük majd az időt Thüringiában. Hamar kiderült, hogy azok az NDK-s gyerekek, akikkel közös táborba kerültünk, mindenben jobbak nálunk. Edzettebbek, gyorsabban futnak és jobban fociznak. Ráadásul jól bírják a dermesztően hideg forrásvízzel feltöltött medencékben rendezett kíméletlen úszóbajnokságok viszontagságait is. Nálunk ismeretlen küzdőszellemet és sportkultuszt ismertem meg. Egyfolytában fordítottam, szükség volt rám, mert a többiek egyáltalán nem tudtak németül, de folyt a barátkozás, szerelmek szövődtek, a tábor élete harsány és mozgalmas volt. Különösen a nálunk alig idősebb német nevelőnők gyakoroltak óriási szexuális vonzerőt azokra a nálam idősebb, serdülő fiúkra, akiknek a szerelmes leveleit jobb híján nekem kellett németre fordítanom.

A buchenwaldi koncentrációs táborban tett látogatás váratlan volt, és sokkoló. Ott tanultam meg, hogy mit jelentett az Endlösung. Ott tudtam meg, hogy a halálgyárak áldozatai között nagy számban voltak Magyarországról elhurcolt zsidók. A hosszú peron, a barakkok, az emeletes priccsek és a kicsempézett kivégzőhely látványától elhalkult a társaság. Elhalkultam, elnémultam volna én is, de muszáj volt tolmácsolnom a német idegenvezető magyarázatait. Attól, hogy kimondtam, még jobban belém vésődött minden. Az Endlösung idején Buchenwald nem tartozott a megsemmisítő táborok közé, de a gázkamrát itt próbálták ki először 1940-ben cigány gyerekeken, és a hírhedt szadista táborparancsnok, Karl Otto Koch irányításával rengeteg embert gyilkoltak le itt bestiális kegyetlenséggel. A gázkamra látványától és a krematóriumoktól fojtogatott a sírás, de beszélnem kellett arról, amit lehetetlen ép ésszel megmagyarázni.

A gyerekek nagyon egyszerű kérdéseket tettek fel. Hová tűntek a nagy halomba rakott szemüvegek tulajdonosai? Elégették őket. Mi történt azokkal, akiknek a tetovált bőréből lámpaernyő készült? Nem volt válasz. Én azt kérdeztem, hogy a buchenwaldi erdő közelében lévő települések lakói mit gondoltak, mit tudtak a táborról. Az volt a válasz, hogy nekik azt mondták, szappangyár működik az erdőben. Nem volt olyan a helyzet, hogy vitatkozni lehetett volna. Nem lehetett megkérdezni, hogy a német kísérőtanáraink mit gondolnak erről.

Ez a rettenet nem egészen egy évtizeddel azelőtt történt, hogy világra jöttem. A vészkorszak időben közel volt, és hirtelen a térben is tapintható közelségbe került. Tizenhárom évesen az én NDK-élményemhez Buchenwald rémképe is hozzátapadt. Ez persze nem volt korrekt értékelés, de egy kiskamasz gondolatvilágában még jobban összemosódnak a történelmi korok.

Orosz tagozatra jártam, de nem jeleskedtem a nyelv elsajátításában. Gálja néni, az orosz származású nyelvtanárunk hónapokig győzködte anyámat, hogy küldjön ki egy hosszabb nyári táborozásra a Szovjetunióba. Apám eleinte ellenkezett, ám amikor egy kijevi származású külkereskedő kollégája felajánlotta, hogy segíteni fog, kötélnek állt. Egy hónap táborozás várt rám 1967-ben a Szovjetunióban. Az ügynek mai szemmel nézve furcsa forgatókönyve volt. Apám kollégájának velem egyidős fiát Szásának hívták. Szását felvették a kijevi névsorba mint majdani táborlakót, de helyette én utaztam ki, ő pedig az én nevemet használva egy balatoni táborozáson vett részt. Darab darab. Szása és Gábor nevet cserélt.

Dzsanhot üdülőhelyen három táborban több mint ezer gyereket helyeztek el, és egy hónapon át minden órámat velük töltöttem. Én voltam az egyetlen külföldi az egész táborkomplexumban.

Egy fejjel magasabb voltam, mint a nálam egy évvel fiatalabb csoporttársaim, ráadásul számukra érthetetlen kérdéseimmel provokáltam a táborvezetést. Ebből hamarosan botrányok lettek, amelyeket a táborvezető, Nyikita Andrejevics számára súlyosbított az a körülmény, hogy az első nap beleszerettem a leányába, aki apjával a tábor közepére felhúzott táborvezetői lakosztályban lakott. Natasa Rosztovának hívták a leányt, és az én szememben méltónak is találtatott erre a névre. Esténként a tengerparton beszélgettünk, javítgatta a nyelvtani hibáimat. Éreztem, hogy egyre jobban megy az orosz nyelv, amit az én számomra Natasa szépített meg. Sokat járt mezítláb, soha nem láttam viszont fürdőruhában, de vele csókolóztam először. Amikor megérezte a számon a cigaretta ízét, azonnal agitációba kezdett. Valami olyasmit mondott, hogy csak a romlott Nyugat meg a nyerészkedő dohánygyárak érdeke, hogy minél többen dohányozzunk. Elszavaltam neki Tatjana levelét Anyeginhez, legalábbis az első néhány strófát, mert az volt az egyetlen szerelmes vers, amit oroszul is tudtam. Derült a kiejtésemen, de tovább mondta a következő strófákat, amit én biztatásnak vettem.

Tizenöt éves voltam, és először estem szerelembe, miből állt nekem azt mondani, hogy rendben van, le fogok szokni a dohányzásról. Azóta nem gyújtottam rá, Natasa Rosztovának varázsereje volt.

A bimbózó szerelem felbőszítette Nyikita Andrejevicset. Behívatott. Üvöltve oktatott ki a tábor rendjéről, és eltiltott a lányával való érintkezéstől. Nem minden szófordulatát értettem, de a sokszor ismételt fenyegetés lényegét igen: visszaküld Moszkvába, ha csak egy pillantást vetek a lányára. Natasát a következő napokon elzárták előlem, és hamarosan idő előtt hazautazott.

A következő botrány igazi áldozata egyetlen ottani barátom, egy kazah kisfiú volt. Esténként kivezényeltek bennünket a szabadtéri moziba, ahol az összes ülőhelyet elfoglalta a táborok népe. A földre tilos volt leülni, gyakorta állva néztük végig a rém rossz kópiákról vetített szovjet filmeket. Barátommal együtt az egyik vetítés napján meglógtunk a táborból, hogy jó előre lefoglaljuk az ülőhelyünket. Nyikita Andrejevics észrevette, hogy hiányzunk, és csak az alkalmat kereste, hogy belénk köthessen.

Fegyelmi bizottságot állított össze, bűneinket a zászlólevonáskor elmondott beszédében is elsorolta. A fegyelmi bizottság azt javasolta, hogy zárjanak ki bennünket az úttörők soraiból. A zászlórúd mellett felsorakozott táborlakók egyhangúlag döntöttek. A büntetéssel mindenki egyetértett. A barátomat azonnal kikapták a sorból, és indult is vele a tábor kisbusza Gelendzsik felé. Engem is kizártak, de nem tudtak velem mit kezdeni, Budapest túl messze volt, és azt sem igazán látták át, miféle szelek fújtak engem épp az ő táborukba.

Kijev, 1967. július

Ám nem ez a nap volt a számomra a legemlékezetesebb. Németország 1941. június 22-én támadta meg hadüzenet nélkül a Szovjetuniót. 1967. június 22-én hajnali két órakor felcsapódott a barakképület ajtaja, és a nevelők kivertek bennünket az ágyainkból. Sötétben botorkálva igyekeztünk a tábori menza felé, amikor megjelent előttünk, mint egy igazi szellemalak, Nyikita Andrejevics, aki hófehér egyenruhában, a mellén kitüntetések tucatjával, tányérsapkával a fején roppant mókás lett volna, ha csak egy szerepet játszik, de ő saját magát alakította. Megtöltöttük az ebédlőt. Az egészen apró gyerekek azonnal elaludtak az asztalokra borulva. Nyikita Andrejevics a nácik rémtetteiről és a szovjet nép bátorságáról beszélt. Amikor artikulálatlanul üvölteni kezdett, elérte, hogy a legmélyebb álmukból is felébressze a már hortyogó apróságokat. Tudtam, hogy a második világháborúnak húszmillió orosz áldozata volt, ám Nyikita Andrejevics bohóckodása minden illúziót lerombolt. Félálomban támolyogtunk vissza a hálóinkba. A táborban aznap is hatkor volt ébresztő, és ez a nap csak annyiban különbözött a többitől, hogy részletes hadijelentéseket hallgattunk meg a második világháború nagy csatáiról.

Nyikita Andrejevics erős befolyást gyakorolt rám. Amikor a következő években a szovjet rendszerről hallottam, a láger, a táborparancsnok és a hazaküldött kazah kisfiú képe jelent meg előttem. Nekem ugyan beszélhettek...

Ugyanebben az évben teljesen véletlenül, szó szerint belebotlottunk a recski munkatábor maradványaiba.

A gimnázium első osztályát épp hogy elvégeztük, amikor a nyári szünidő első hetét tervezgettük. Három osztálytársammal végig akartuk járni gyalog a Mátra és a Bükk erdeit a gerinc vonalában. Vízhatlan függőágyakat készítettünk, és turistatérképekkel is alaposan felszerelkeztünk. Ezekről a térképekről hamarosan kiderült, hogy rém pontatlanok, aminek az lett az eredménye, hogy órákon át éjszakai kísértetként bolyongtunk a Mátra gerincén jelölt turistajelzést keresve. Minden élelmünk elfogyott, mire Recsk közelében egy térképen nem jelzett kőbányára bukkantunk.

Minek az őrtorony a bánya mellett? Ez volt az első kérdés, amit meg akartunk fejteni. A kőbánya, amelyben régóta felhagytak a fejtéssel, nem indokolja az őrtornyot. Egy árva lélek sem volt a környéken. Viszont találtunk elhagyott barakképületeket, amelyekből már csenevész fácskák nőttek ki, és a körülöttük eldobált rozsdás használati tárgyakból azt a következtetést vontuk le, hogy ezekben a barakkokban valamikor emberek lakhattak. Valószínűleg az őrök, gondoltuk. De kit kellett őrizni? Mi lehetett ennyire értékes ebben a kőbányában? Akkor döbbentünk meg igazán, amikor egy nagy halom félig elmállott munkásbakancsba botlottunk. Ezek a lábbelik már rég nem voltak forgalomban, és úgy tűnt, hogy viselőik egy időben szabadulhattak meg tőlük. Az egyik cipőt a másik után emeltük fel, és semmit nem értettünk. Minek kellett az őröknek ennyi bakancs?

Az elhagyott bányát patak szeli át, amelynek a medrét kiszélesítették, néhány helyen tavak keletkeztek. Az első barakk alapjainak felfedezése után a szögesdrót túloldalán egy másik barakkra bukkantunk, és elhagyott csilléket s rakodó berendezéseket is találtunk. Amikor újra megnéztük a térképet, kiderült, hogy a hegy neve valószínűleg Csákánykő lehetett. Így a faluban már a nevén emlegettük, de hiábavaló volt minden erőfeszítésünk, a barakkok lakóiról nem tudtunk meg semmit.

Amikor beértünk a faluba, és letelepedtünk egy vendéglő teraszán,

mindenkitől megkérdeztük, hogy mit bányásztak a hegyoldalban, és kiket őriztek ott. Rémülettel tolta el magától mindenki a témát. Azt a lakonikus választ kaptuk, hogy oda tilos volt a belépés, szigorúan őrzött katonai terület volt az valaha, és a tiltó táblák ma is kint vannak, oda ma is tilos a belépés. Mi talán nem láttuk a táblákat?

1986-ban Kanadából kaptam egy hatalmas kéziratcsomagot, több száz sűrűn gépelt oldalt, egyenesen Faludy Györgytől. A *Pokolbéli víg napjaim* kézirata volt ez. A költő ezzel a remekművével az én számomra is megoldotta a kamaszkori rejtélyt. Faludy kötetét magyar nyelven az én szamizdat kiadóm, az AB Független Kiadó jelentette meg először.

1968-ban az országos tanulmányi versenyen, harmadikos diákként, már én is részt vehettem. *A nagy francia forradalom hatása Magyarországon* volt a téma, amiről legalább húsz gépelt oldalnyi tanulmányt írtunk. Az egész nyarat a Széchényi Könyvtárban töltöttem, ami akkor még a Nemzeti Múzeum oldalszárnyában működött. A magyar jakobinus mozgalom határtalanul izgalmas téma, aminek óriási irodalma van. A forrásokat Benda Kálmán rendezte sajtó alá, akinek a háromkötetes dokumentumgyűjteményét tudtam a legjobban felhasználni. Amikor az első fogalmazványom elkészült, Czeglédiné, az osztályfőnököm és történelemtanárom elküldte neki, s azt is elérte, hogy a nagy tudós a lakásában fogadjon. A Molnár utcában lakott, a hallban beszélgettünk, pontosabban csak én beszéltem arról, ami a legjobban megragadott. Martinovics Ignác kettős szerepéről, arról, hogy miközben szervezte a két titkos társaságot, besúgóként jelentéseket írt II. Lipót császárnak, és nekem úgy tűnt, hogy az uralkodó tanácsadója akart lenni. Az is megragadott, hogy a bebörtönzött jakobinusok Kufsteinben *Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatát* és a *Marseillaise*-t fordították. Amikor itt tartottam, Benda professzor belekérdezett, hogy miért volt ez számomra olyan fontos. Azért, válaszoltam, mert a bátor kiállásukat jelezte, egyszerűen nem lehetett megtörni őket. Benda professzor néhány megfogalmazást pontosított, és azzal bocsátott el, hogy az önbizalommal nincs baj, de ássam magam mélyebbre az óriási anyagban. A dolgozatommal végül bejutottam a második fordulóba, és az írásbelin véreztem el, de azzal vigasztaltam magam, hogy kizárólag az olvashatatlan kézírásom miatt.

Filozófusok műveit kezdtem el olvasni. Akkor kerültek a kezembe először Lukács György kötetei, Heller Ágnes írásai, de akkor próbáltam megérteni Kantot és Hegelt is.

1968 augusztusában Bulgáriában vakációztam a szüleimmel, de ők előbb hazaindultak, az invázió napján én már egyedül voltam. Hosszú napokon át még az is kérdéses volt, hogy egyáltalán haza tudok-e jönni. Ezekben a napokban hallottam az éppen akkor emigránssá váló szlovákiai, részben magyar, részben szlovák rokonainktól a szovjet megszállás kommentálását egyenes adásban. Eduárd leánya és unokái, Éváék ott élték meg ezt az életüket megváltoztató drámát. Várnában határozták el, hogy nem mennek haza Pozsonyba, hanem egyenesen Bécsbe indulnak Évával és Stefánnal, az unokatestvéreimmel együtt, szóval az egész család, Eduárd nagybátyám kivételével, aki nem volt velük. Ő kényszerűségből Pozsonyban ragadt, és ez számára azt jelentette, hogy végleg egyedül maradt.

Most is előttem van, ahogy Éva és Stefán németül magyarázzák, mit is akart Dubček, és hogy ez lett volna az egyetlen megoldás. Az „emberarcú szocializmus", amely kicsit jobban szabadjára engedi az embereket, és ennek a kísérletnek a kudarca azt jelzi, hogy nincs tovább, nincs miért maradni.

Az én kis világomban igazi családi tragédia volt, amit azokban a napokban átéltem. Kamasz fiúként szinte felfoghatatlan volt számomra, hogy a vasfüggönyön túlra kerülnek az unokatestvéremék, lehet, hogy nem is látom őket többet, és mindennek az az oka, hogy '56-hoz hasonlóan Prágában is beavatkozott a szovjet hadsereg, ráadásul beszállt a Varsói Szerződés is, és ezáltal mi, magyarok is benne vagyunk a történetben.

Végül egyedül utaztam haza vonattal Románián keresztül. A teljesen üres vasúti szerelvényen a román vámtiszt fölényesen rám förmedt, számon kérve, hogy mit műveltek a magyarok.

Számomra '68 a létező szocializmus valamennyi alakzatából való korai kiábrándulás éve volt. Emiatt óhatatlanul konfliktusba kerültem a szüleimmel és a környezetemmel, amely hitt abban, hogy a szocializmus reformálható, van kiút, van belső megoldás, működőképes lehet a „piaci" szocializmus, a nagyobb vállalati önállóságra épülő gazdasági modell.

Édesanyám ebben az időszakban a Pénzügyminisztérium osztályvezetőjeként elkötelezett reformpárti közgazdász volt, aki maga is részt vett a nagyobb vállalati önállóságot és az állami vállalatoknak külkereskedelmi jogosítványokat biztosító új szabályozók kidolgozásában. Parázs viták folytak erről otthon, mert apám is szakmabeli volt, és ezek a változások közvetlenül érintették az általa a gyakorlatból ismert területeket. Szeretett szüleim hazahozták a hivatalból a rájuk nehezedő gondokat, és otthon alaposan ki kellett beszélniük a témát, hogy valamelyest levezessék a feszültségeket. Sokszor hívtak vendégeket, gyakran közgazdászokat, a munkatársaikat, és a téma mindig a reform, a piaci nyitás volt. Ekörül forgott a szó éveken át.

Szüleim birtokon belül érezték magukat, ők a magyar „népi demokráciára" úgy tekintettek, mint amihez közük van, amelynek a fejlődését befolyásolhatják. Nem eszmei, ideológiai alapon volt hozzá közük, hanem azért, mert olyan területen dolgoztak, ahol a fontos gazdaságpolitikai döntések születtek. Szinte mindenkit ismertem rajtuk keresztül, aki az „új mechanizmus kulcsembere" volt – Nyers Rezsőtől a Pénzügyminisztérium akkori vezérkaráig, másodvonaláig, a kutatókig. Sokukkal együtt nyaraltunk vagy egy társaságba jártunk. 16 éves voltam, amikor az új gazdasági mechanizmus elkezdődött, ekkor túl voltam már két év otthoni reformvitáin. Ez a politizáló családi légkör számomra nagyon fontos volt: nem kívülállók vagyunk, részesei vagyunk annak, ami az országban történik – ezt hallottam évtizedeken át a népi kollégiumban nevelt édesapámtól.

'68 után viszont a „kommunista" már a hatalom emberét jelentette az én számomra. A párizsi diákmozgalmak résztvevőivel és a kommunistáknak ellenálló csehekkel nyíltan szimpatizáltam. Rendkívül kritikus voltam, lenéztem a kommunista vezetőket, mert műveletlennek tartottam őket, és tudtam róluk, hogy nem beszélnek idegen nyelveken. És ezek a bunkók akarják megmondani, hogy mi helyes és mi helytelen, és abba a kicsi világba akarnak bezárni bennünket, amit maguknak alakítottak ki – mondogattam.

Amikor Kádár János megjelent a televízióban, mindig arra gondoltam – szemben a nagy többséggel, mely addigra már éppen elfogadta őt –, hogy ez az ember egy élő anakronizmus, aki valahogy itt maradt az ötvenes évekből. Radikális ifjonti hevületemben őszintén csodálkoztam raj-

ta, hogy ő itt az első számú vezető. Előttem a beszédmódja, a bumfordisága és a tanulatlansága miatt nem volt tekintélye. Rengeteg vitám volt vele kapcsolatban, számomra ő személyesítette meg a rendszert Leonyid Brezsnyevvel és Walter Ulbrichttal együtt.

Szabadúszom

És így érkeztünk el lázadásaim kezdetéhez, melyekről könyvem elején – *in medias res* – beszámoltam.

Ott szakítottuk meg a történeti, családi és személyes előzmények ismertetése végett közéletem történetét, hogy egy keserves év után visszakerültem az egyetemre.

Az egyetem befejezése után újabb keserves évad következett: 1976–77. Szabadúszó voltam, alkalmi megbízásokból élem. A Művelődéskutató Intézet (régi nevén Népművelési Intézet) és a Tömegkommunikációs Kutatóközpont megbízásából kérdőívekkel jártam az országot, interjúkat készítettem és esettanulmányokat írtam. Jogászként nem helyezkedhettem el. Tettem rá néhány kísérletet, de ma már bizonyított tény, hogy a III/III mindenhová utánam nyúlt, és megtiltotta a foglalkoztatásomat. Az egyetemi priusz és a titkosszolgálat beavatkozásai miatt sehova sem vették fel, hiába próbálkoztam a Gondolat Kiadónál és a KSH-nál. Végül is '77 őszén a Világosságnál kötöttem ki, ahol a könyvrovatot és a szociológiai cikkeket szerkesztettem, s emellett tovább folytattam a szociológiai terepmunkát. A hetvenes évek végén elvégeztem a szociológia kiegészítő szakot.

1977–81 között összesen legalább egy évet töltöttem vidéken, elsősorban Kelet-Magyarországon, de Baranyában és másutt is interjúztunk. A magam számára előtanulmányoknak neveztem azokat az írásokat, amiket ezeknek a terepmunkáknak a során készítettem. Sok mindent írtam a Művelődéskutató Intézet számára, de a Mozgó Világban is megjelent egy szociográfiám az újpesti szegényekről, és egy írásom a Kritikában a cigánytelepekről. Az esettanulmányaim műhelytanulmányokként, belső kiadványokban láttak napvilágot. Részt vettem Berkovits György

Újpest-vizsgálatában. Hankiss Elemér országos szociológiai vizsgálatában is kérdeztem, és esettanulmányokat is írtam. Havas Gábor kelet-magyarországi cigánykutatásában körülbelül egy éven át dolgoztam. Ennek dokumentumai alapján Müller Péterrel filmet forgattunk a Cs-telepekről. A film azonnal tiltólistára került. Két évtizeddel később, 1990-ben mutatta be először a Magyar Televízió.

Az akkori „előtanulmányaimnak" köszönhetően ismert meg a szakma. Ezek közül mutatóba ide iktatom a Mozgó Világ 1980. évi 4–5. számában megjelent, *Peremvidéken. Csövesek és alkalmiak* című írásomat.

„– Ne lopjon, ingyen nincs étel. Tegye vissza, vagy fizesse ki.
– Azt ígérték, hogy félreteszik.
– Tegye vissza, vagy ...
– Vinnem is kell, meg ennem is valamit.
– Ha előbb jön, kap még, mint mindig, de hol csatangolt idáig, mindjárt zárunk.

Az öregasszony hiába kér pénzt az előtte fizető fiútól, hiába kérleli a pénztárost. Végül a hangosan megszégyenítő, fenyegető mondatok után visszateszi az ételt, kap viszont cserébe egy tál ingyen levest. Másnap a jelenet megismétlődik, idős férjével együtt zavarják vissza a pénztártól, de még nincs késő, nagy a forgalom, sok az asztalon hagyott maradék: végül jóllakhatnak.

Újpest nagyáruházával szemben, a mozi tőszomszédságában szélesre tárt ajtókkal fogadja állandó vendégeit az önkiszolgáló étterem. Az áremelések előtt, '79 márciusában a havi forgalom elérte az 1.100.000 forintot. Naponta háromezren, havonta kilencvenezren fordulnak itt meg. Budapest legnagyobb ételgyárainak egyike az ötven alkalmazottjával és havi kétezer kilós mosléktermelésével. A nyolc nagyméretű, nyolc férőhelyes és négy kisebb asztal mellé egyszerre százan is odaülhetnek.

A naponta betérő vendégek közül a legállandóbbak a délelőttöket végigüldögélő öregasszonyok és a maradékevők. Nem szeretik őket. Az üldögélő öregasszonyok egyike Újpestről az újpalotai lakótelepre költöztetett nyugdíjas. Minden délelőttjét itt tölti, aztán moziba megy. Egyedül él 1800 forintos nyugdíjából, egyetlen fia odaveszett a fronton. Idemegy, odalép a pultok között válogatva, nem költhet

napi húsz forintnál többet, de nem vesz fel semmit más után. Asztaltársának nincs nyugdíja. Idióta fiával él, a már idén bontás alá eső városrészben. Örül, hogy lebontják végre a »patkánylyukakat«.
M. Dániel nyugdíjas, 1896-ban született, néhány éve özvegyen maradt. Az asszony halála óta itt tölti a napjait az ablak mellett. 1600 forintos nyugdíját szinte az utolsó fillérig itt költi el.
»Nem fogyaszt más után, a látvánnyal is jóllakik.«
Kezével a bőrtáska rekeszeibe gyömöszöli, dugdossa a tányérokon maradt húsmaradékokat és kuglófokat. Külön rekeszbe kerülnek. A maradék a kutyának kell, mondja, aztán simfelni kezdi az öreg moslékolókat, miközben átnyúl a szomszéd asztal mellől fölálló család csirkehagyatékáért.
V. József 47 éves alkalmi munkás csak rövid időre marad. Kizárólag a túrós csuszákat gyűjti össze egy tálcára, onnan nylonzacskóba téve a kollekciót. Egy veséje van, emiatt nem léphet be állandóra nehéz fizikai munkára. Elküldi az üzemi orvos. Így küldte el a Köztisztasági Hivatal orvosa is, de ő visszament ugyanoda alkalmi munkásnak. Így is a kukákat emelgeti fel a kocsira, de orvosi vélemény nélkül, a saját felelősségére.
Mintegy kéttucatnyi állandó moslékoló közül a bennfentesek a »jobb érzésű« leszedők által a nekik összegyűjtött maradékhúsokból is kapnak, a megtűrteket hagyják az asztalok mellé ülni, a »topron-gyos vagy részeg alakokat« rendőrrel fenyegetve kizavarják. Mindennapos program és diszkrimináció ez. Az önkiszolgáló étterem egyfajta népi ingyenkonyha is egyben, a szegények legnyomorultabbjai számára sanszot ad a jóllakásra. Bár a mások pillanatnyilag gazdátlan maradéka után nyúló kezet gyakran tolják félre erőteljes mozdulattal az étterem leszedői. Ezt a mozdulatot a vendégeknek a moslékolók felé kinyilvánított rosszallása is acélozza, mögötte van az ingyenélést elítélő társadalom.
Ha a morált kikapcsoljuk, a konkurencia törvényei bújnak elő. A szándékosan elhagyott dolog jog szerint – és a gyakorlatban még inkább – azé, aki elteszi. Az étterem vendége által egyszer már kifizetett, de elhagyott, otthagyott maradék mindig gazdátlanul hever, szabad préda. Verseny indul érte az összegyűjtésre alkalmazott leszedők és a jóllakni kívánó maradékevők között. Csakhogy nem

egyértelműen az győz, aki előbb ér oda és nyúl az étel után. A profi leszedőkkel szemben a maradékevők amatőrnek számítanak, ráadásul a versenyt figyelő közönség is a profikat pártolja a társadalmon kívüliség jegyeit gyakran »kívül«, a ruházatukon is magukon viselő csövesekkel vagy »hiénákkal« szemben. A leszedők a vállalatot gazdagítják. Az összegyűjtött moslék nagy tömegben jelentős értéket képvisel, ráadásul az egyszer már eladott étel értékesül így másodszor.
Az alacsony nyugdíjú öregek állandó csoportja mellett az aktív korú maradékevők másik jellegzetes típusa az otthontalan alkalmi munkás. A helyben dolgozók közül legtöbben a Fővárosi Kertészet újpesti telepén, a Közterületfenntartó Vállalat itteni kirendeltségén és a Patyolat IV. számú üzemében vállalnak alkalmi munkát. A Kertészet nyáron csak tanulókat alkalmaz, ősztől is csak négy-öt alkalmi munkást foglalkoztat rendszeresen, vezetője csak a »rendesebbeket« veszi fel.
A Köztisztasági Vállalat néhány éve új cégért kapott. »Közterületfenntartó« az új elnevezés. Újpesti telephelyét a városrendezéskor vitte el a dózer, így átmenetileg egyesült a palotai egységgel. Reggel öttől gyülekeznek az irodául szolgáló üzlethelyiség előtt a délelőtti műszakra váró alkalmiak. Tavasszal még nem volt korlátozva a felvehető munkások száma, gyakran két tucat csíkos mellényt is kiadtak kerületenként. Július 1-től a béralappal való takarékoskodás jegyében a központ tíz főben maximálta a külkerületekben naponta felvehető alkalmi munkások számát. A válogatást a brigádvezetők végzik, csak az állandó alkalmiakat veszik fel, de ezek között is válogathatnak, a fegyelem ellen vétőket napokon át elküldve. A leggyakrabban az alkoholistákkal szemben alkalmazzák ezt a szigorú szankciót, a munkavégzés lehetőségét hosszabb időre megtagadva.
Állandó alkalmi. Ez a fogalom két különböző munkaszerepet egyidejűleg jelölő önellentmondás. Mindennap és ugyanazt a munkát, ugyanabban a munkarendben végzik, mint a főállású utcaseprők. Kötelező szabadnapjuk is van, hetente egyszer, persze, ilyenkor nem jár a százforintos munkabér sem. Vannak, akik két vagy három éve, de olyat is találhatunk, aki már tíz éve jár ide »alkalmiba«. A válla-

lat igazolást ad az alkalmiságról. Egyedül ez az okmány véd a rendőri igazoltatáskor, hisz a személyiben évek óta nincs munkavállalásról szóló bejegyzés.

Az alkalmiak bére néhány száz forinttal meghaladja az állandókét, de csak ha mindennap munkába állnak. De nem ez az állandó alkalmiság oka. Nincs »kitartásuk« – válaszolják az okkutató kérdésekre. Nem tudják megvárni az első fizetést, és annak az egy hónapra való beosztása is illuzórikus. A naponta leadott személyi igazolvánnyal együtt megkapott száz forint viszont kitart – ha kitart – másnapig. Így csak nyolc órát kell hitelbe dolgozni, úgy viszonylag kevesebb bérért egy hónapot. A nyugdíjjogosultság megszerzésével és az esetleges jutalmakkal járó előnyök nem is ma és nem is holnap megszerezhetők. Egy olyan jövőnek a tartozékai, melynek »megérését« nem garantálja semmi, és nincs az itt dolgozók életének olyan biztos kerete, stabilitása, amelyhez ilyenfajta előnyök is hozzátapadhatnának. Nincs családjuk, vagy ha van, a gyerekek állami gondozásba kerültek, élettársuk pedig velük együtt az utcán csövezik.

Az előbb intézetbe, aztán utcára került alkalmi csövesek társadalmi helyzete egy hiánylistával jellemezhető. Ezeknek a hiányoknak a szegények egyéb csoportjaitól megkülönböztető többlete, »differentia specificája« a »társadalom gondoskodásán«, a szociális ellátás rendszerén való kívül maradás. Mivel munkaképesek, nem kapnak szociális segélyt, mivel gyermekeik otthonban vannak, nem kapnak családi pótlékot. Ingyenes orvosi ellátásban is csak néhány éve részesülnek – egyéb rájuk vonatkozó, rájuk is kiterjedő szociális gondoskodás nincs. Mivel munkaképesek és nem nagycsaládosok, nincs jogcímük szegénynek lenni, így nem törődik velük a szociálpolitika. A maguk erejére és egymásra vannak utalva. Megélhetésük és hogy meddig bírják ezt az alkalmi munkát – rendszerességétől és egészségi állapotuktól függ.

Amíg az utcán vannak, »vállalkozók«; a maguk erejére utalt, egyenjogú állampolgárok – az alkalmi munkák piacán.

Alkalmiak és stabilok. (Patyolat, IV. 17. Éjszakai műszak.) Lassan, nehezen nyílik szét az alkalmiak kerítéskapura szorult, legyező alakú csoportja. Arccal a bejárat felé fordulva engednek utat. Test a testre szorulva – negyvenen várnak bebocsátásra. Hátulról, a gyári buszból kiszállva, párosával haladnak át a »stabil« vidéki asszonyok, lányok. Az Újpestről bejáró »stabil« alkalmazottak közül sokan biciklivel érkeznek – csengetve kérnek utat a tömegben. Biciklicsengők hangja, halk elégedetlenség-nyilvánítások mindkét részről, a kapu becsukódik, és nem nyílik ki műszak kezdetéig.

Az alkalmiak várnak. Ketten a Bosnyák téri piacról jöttek át. Kevés áru érkezett, nem jutott hely éjszakára a rakodók között. Ott hajnali kettőig a háromszáz forintot is meg lehet keresni. A bér alku tárgya, ki mennyiben egyezik meg a felvásárlóval. A Postától is jöttek át kinnrekedtek, most csak az állandó alkalmiakat vették fel – éjszakára kétszáz forintért. Itt se várja ki az éjszakai műszak kezdetét minden sorban álló. Hozzánk lép a sötétben valaki: »Gyertek velem Csopakra. Szállás és ebéd, meg naponta a háromszáz forint meglesz, nem unalmas ácsorogni, úgyse engednek be mindenkit?« Érdeklődésemre, hogy hová hív, így válaszol: »Pár éve lehívott a főnök magával Csopakra a présházát befejezni. Ott is maradtunk aztán mindketten a szomszéd házát alapozni, aztán visszajött, és én egyedül folytattam. Azóta csak télen dolgozom bent a vállalatnál, de akkor mindennap. Így szezon alatt havonta kétszer, ha bemegyek. Csopakon hat nyaralót húztunk fel az idén. A múltkor is vittem innen le négy diákot, nagyon meg voltak elégedve ők is, meg én is. A cégnél is leadom azért a magamét, no meg egy részt a főnöknek.«

Maradunk, pedig a Patyolatnál a legrosszabbul fizetett az éjszakai munka, pótlékkal együtt száztizenhárom forint, nappal nyolcvanöt forint. Így is van minden műszakra elég alkalmi munkavállaló. Tizenötöt, húszat, néha negyvenet engednek be műszakonként a kapu előtt várakozó, két-három órával a műszak kezdete előtt sorban álló, nagyobbrészt férfiakból álló csoportból. Nyáron kevesebben jutnak be. Két műszakban diákcsoportok jönnek a nappaliak helyett. Két iskolával is társadalmi szerződést kötött a vállalat. Műszakonként huszonöt-negyven tanuló áll be munkába, hat vagy nyolc órára, tízforintos órabérért. Tizennégy-tizenöt éves gyerekek felnőttmunkán. A hátrányos helyzetű tanulóknak zsebpénz-kiegészítés ez – hangzik a két szerződő fél részéről a hipokrita érvelés. A kádakban álló sok mázsa ruha a nyomósabb ok.

Emiatt még a »nehéz fiúk«, a börtönből szabadultak is kellenek.

kik »bedolgozó« alkalmiakat. Így a teljesítményelmaradás szankciója az egyik oldalon a kevesebb bér, a másikon az újabb alkalmazás megtagadása, amit a művezetőhöz intézett néhány rossz szóval elér a csoportvezető. Emiatt csönd van. A nagy bérkülönbséget a középszintű vezetők az alkalmiak habitusára, életvitelére célozva indokolják. Szükség van ezekre az ideológiákra más miatt is. Nincs az alkalmiak részére fürdő, mosdó, sőt öltöző sincs. Bent a nagycsarnokban, a nyílt színen lehet átöltözni, ruháikat nyitott polcra téve. Kezet mosni, vizet inni is csak a WC-k előtti folyosórészen elhelyezett csapnál lehet.
Mégis eljönnek minden este, újból és újból elegen. Mindenki tudja már, hogy hol a helye, a munkát is ismerik, egymást is. Az ügyes, figyelmes pár segíti, könnyíti. Kettő után így is reménytelenül lassan múlnak a percek. A kezem síkos már és tükörfényes a ruhákról ráragadó mosószertől. Az óránként-kétóránként elnézett cigarettaszünet dohányzásra szoktat: egy legális kibúvó, munkaszünet. Ezeknek a cigarettaszüneteknek a korlátozása az elmúlt évek állandó vitatémája. Megkurtítása miatt – meséli Laci –: »Bepörögtem, azt mondtam, ki jön velem? Hát volt egy pár vagány ember, aki azt mondta: gyerünk a személyzetire, hát föl is mentünk. Régebben arról volt szó, hogy a dolgozóknak minden órában el szabad színi egy cigarettát, most meg jöttek azzal a stabilok, hogy hármat lehet. Én azóta is minden órában elszívok egyet.«
Hat óra előtt rövid időre még a stabilok is visszatartják a teljesítményt, leállnak, »halkabbra fogják a rázást«. Slow down – nehogy még egy nagy kádnyi ruha a csoportnak jusson. Tíz perccel hat előtt már a gépek is állnak, az emberek a gépek mellett egyre többet lézengenek. Furcsa az erős gépzaj után a csönd. Ünnepélyes, csendes várakozás a bérre, amit csak a hatórás csöngetés után adhatnak ki. Adatlapot kapunk. Ezzel számol el a vállalat, de ebből sem derül ki, hogy teljesítménybérben dolgoztunk. A magas könyvelés titka marad, hogy mennyit mennyiért, miképpen újraelosztva.
Kifelé az újabb motozás után a cégjelzést is levehetjük. A Közért már nyitva van. Tucatnyi háromdecis tömény és ládányi sör fogy el percek alatt. Az éjszakai bér 30-40 százaléka fél óra alatt.
Néhányan már ötkor végeztek, és siettek a délelőtti műszakot elérni Kőbányán és a Soroksári úton. A Közért előtt sietve reggelizik egy fiú és egy lány. Hétkor állnak munkába itt Újpesten. Meglepődöm, amikor este kilenckor az éjszakai műszakra várva ugyanitt látom őket.
Alkalmiból sose lesz stabil. Legalábbis ritkábban a várhatónál. A legégetőbb munkaerőhiány esetén se közöttük toboroznak. A kétféle munkaszerep szimbiózisban él. Nem alternatívája az egyiknek a másik. Az alkalmiak nem ragadnak ott, de újra jönnek, amikor – rendszerint estére – elfogy a pénzük. A tartósított alkalmiság kerete egy olyan nomád, a társadalmon kívül lévő életforma, melyből teljesen hiányoznak az állandó elemek: az állandó, biztos fedél, a családi kötelék stb. Miért éppen a munkahely lenne állandó? De ennek az életformának a tartósítója az a minimál bér is, ami éppen csak arra elég, hogy az alkalmi »házi« munkás másnap újra megjelenjen. A bér jelentősebb emelése hosszabb távon esélyt teremtene olyan szükségletek kielégítésére, egy olyan életforma kialakítására, ami kizárja, anakronisztikussá teszi az állandó alkalmiságot. Akinek nincs fedél a feje fölött, az gyakran szorul arra, hogy »behúzódjon« éjszakára dolgozni, kivédve ezzel a rendőri igazoltatásokat, túlélve a legnehezebb napszakaszt: az éjszakát. A gazdaságon kívüli és a gazdasági kényszer olyan összefonódott érvényesüléséről van szó, amelyben a vállalati bérpolitika képviselői a passzív gazdasági, a hatóságok az aktív külső kényszer gyakorlói együttesen így az alkalmi munkavállalói szerep irányába terelik egy hátrányos helyzetű réteg munkavállalását.
A gazdaság szolgáltatási struktúráján belül állandó a munkaerőhiány. A hiányok betöltői, az égető gondok enyhítői az állandó alkalmiak. Szükség van rájuk.”

1979-től hosszabb ideig terepmunkákat végeztem, hogy kiderítsem és megírjam az újonnan épülő gettók történetét. Sokszor belefogtam, éveken át ez volt a fő témám. Megbízásaim nem erre vonatkoztak, de ha már a telepeket jártam, nem értem be a kérdőívek kitöltésével. Kevésnek tartottam az ily módon összegyűjtött információkat, partizánkodtam tehát, hogy olyan cigány témát hozzak nyilvánosságra, amely a többségi társadalom lelkiismeretét felébreszti.

Nem tudhattam, hogy az általam akkor leírt állapotok később még tovább romlanak. Senki nem épít majd szociális lakásokat, és a munkalehetőségek túlnyomó része, a létfenntartás alapja is elvész.

Naiv voltam, de kíméletlenül leleplező.

Az egész azzal kezdődött, hogy Márkus István 1976-ban meghívott a Kiskunfélegyházához tartozó Bankfaluba, ahol a helyi iskolába kvártélyoztuk be magunkat. Eleinte egyáltalán nem tudtam feldolgozni azt a traumát, amit a helyi cigánytelepeken élők nyomorúságával való szembesülés okozott. Az interjúk és az esettanulmányok rosszul sikerültek, nem volt elég ismeretanyagom, és nem tudtam szakszerűen kérdezni sem. Márkus ahhoz a nagy falukutató nemzedékhez tartozott, mely az általa utóparasztságnak nevezett réteggel foglalkozott elsősorban, nem a romákkal.

Bankfaluból Kozák Gyula fuvarozott haza, és azonnal elvitt Solt Ottiliához. „Oti mindenben segíteni fog neked" – mondta. Az Ottiliával való beszélgetésből azonnal ki is derült, hogy nem jutottam semmire Bankfaluban. Az élet legkeményebb tényei helyett elvesztem a folklorisztikus részletekben.

Ottilia tréfásan azt mondta nekem, hogy a telepekkel kapcsolatos kutatás minden szempontból jót fog tenni. Az első beszélgetésünk során unatkozó budai úri gyereknek nézett, nem értette, hogy mit keresek egyáltalán a romák között, ám ha már így alakult, csináljam végig.

A második impulzus is erős volt. A Fiatal Művészek Klubjában Csalog Zsolt beszélt a magyarországi cigányságról. Csalog előadása évtizedes kutatómunkán alapult. Jegyzeteltem, és magamba szívtam minden szavát. Olyan voltam, mint egy kisgyerek. Megfogadtam, hogy legalább olyan jó szöveget írok, mint amit Csalog felolvasott. Fél év múlva előálltam a dolgozattal, ami *„Cs"* címen a Kritikában megjelent. Ez arról szólt, hogy a „Cs" és a „C" betűk stigmák, viselőiket megbélyegző szégyenjelek. A „Cs" lakásakció legnyomósabb indítéka az lehetett, hogy az extrém iparosítás évtizedeiben – az ötvenes-hatvanas években – rohamosan nőtt a cigány lakosság foglalkoztatása. A hatvanas években a felszínre került ennek a városban dolgozó, jelentős részben éppen a városiak lakóhelyeit építő vendégmunkás csoportnak a lakás- és munkaviszonyai közötti ellentmondás. Megszűnt a teljes izolációjuk, tenni kellett velük valamit.

A tanulmányom azt feszegette, hogy miképp ment el ez az egész akció teljesen rossz irányba, hogyan jöhettek létre az új gettók, és miért épült meg katasztrofálisan rossz minőségben szinte valamennyi Cs-lakás, tízezres nagyságrendben.

Ebben az időben a Minisztertanács Tanácsi Hivatalában dolgozott Kozák Istvánné mint cigány koordinációs titkár és referens. Nagyon meglepett, amikor felhívott, és megkérdezte tőlem, hogy nincs-e kedvem meginni egy kávét az irodájában. Akkor jártam először a Parlamentben, ahol díszesen berendezett szobában fogadtak. Hogy lehet itt egyáltalán dolgozni? Színházi díszletek között éreztem magam, ahol még pisszenni sem illik, ráadásul a falnak is füle van. Megilletődött voltam, és szűkszavú.

Kozákné azt mondta, hogy a cikk fő állításaival egyetért, ő is nagyon sötéten látta az új telepek jövőjét. Kozákné feladata – többek között – az volt, hogy a cigány üggyel foglalkozó 1965-ös párt- és kormányhatározatok alapján történteket összegezze, és egy újabb határozatot készítsen elő. Magányosnak láttam, és egy paksaméta kéziratot küldtem neki, amit a koordinációs titkár levélben köszönt meg. Ez volt a felvilágosult hatalomgyakorlókkal való egyetlen találkozásom. Nem tudok róla, hogy ma létezne jogutódja az akkori kormányhivatalnak. A Cs-telepekből tökéletesen szegregált gettók lettek, az akkor még nagyobbrészt foglalkoztatott romákból pedig munkanélküliek. Semmi nem történt, ami a leromlás folyamatát megfordíthatta volna. Elvesztegettünk három évtizedet. Megteremtettük a Jobbik létalapját.

Kérdőívekkel a táskámban érkeztem meg 1980 februárjában a keleti határszél aprófalvaiba is. A sűrű ködben utat tévesztettünk, és a lezárt tiszabecsi híd sorompójába ütközve arra eszméltünk, hogy a hétórás autóút fáradalmaitól elszenderedve majd' ki nem szaladtunk az országból. Alattunk a zajló Tisza, a folyó túlsó partján lévő Tiszaújlak pedig már a szovjet határközség. A sorompót őrző kiskatona kutyájának pórázába kapaszkodva kérdezte, van-e erre a határszakaszra szóló átlépési engedélyünk, s ha nincs, mit keresünk errefelé. Ő irányított el a szomszédos Uszka községbe. Szociológiai munkánk végett hónapokon át vissza-viszszajártunk erre a vidékre. Én megbízatásomat hanyagolva hamarosan magánkutatásba kezdtem. Életinterjúkat készítve egy eltűnt férfigeneráció után kezdtem nyomozni.

1944 októberében Iván Petrov tábornok alakulatai 10 nap alatt űzték ki innen a németeket. A londoni emigráns kormány megbízásából húsztagú delegáció érkezett Husztra, hogy létrehozza a területen a csehszlovák adminisztrációt, miután ez a terület Trianon után és a területi revízió előtt Csehszlovákiához tartozott. A valódi hatalom azonban a Vörös Hadsereg kezében volt, mely nemcsak a helyi kommunista párt létrejöttét támogatta, de szovjetbarát többséget igyekezett teremteni a nemzeti tanácsokban is.

A kommunista párt 1944. november 19-én tartotta alakuló konferenciáját Munkácson, és proklamációban követelte, hogy „szűnjön meg a történelmi igazságtalanság, és a Kárpátokon túli Ukrajna csatlakozzon Szovjet-Ukrajnához". Ezen az ülésen az egész népességet képviselő Nemzeti Tanács megalakítását is elhatározták. Ez 600 küldött részvételével november 25–26-án ült össze Munkácson. Az általuk elfogadott manifesztum kimondja, hogy „a Kárpátokon-túli Ukrajna" kilép a csehszlovák állam kötelékéből, és csatlakozik „nagy édesanyjához, Szovjet-Ukrajnához". A kiáltványt elküldték a londoni csehszlovák kormánynak, és kérték a cseh delegáció visszahívását. Benešék 1945. június 29-én írták alá Moszkvával a terület átengedéséről szóló okmányokat.

Erős szatmári dialektusban mesélték el nekem a helybéliek, hogy a háború végén, a front átvonulása után málenkij robotra, szovjet munkatáborokba hurcolták a Felső-Tisza vidékéről az embereket. Bőven találtam ezt alátámasztó iratanyagot a község irattárában. Például holtnak nyilvánításról és hadisegélyezésről szóló 1947-es jegyzőkönyveket. Úgy gondoltam, hogy a tények, amelyekbe belebotlottam, nemcsak helytörténeti adalékként érdekesek, és a tanúk idős kora miatt feltárásukra később már nem lenne mód.

A Vörös Hadsereg alakulatai 1944 decemberében szovjet közigazgatást vezettek be a fehérgyarmati járás három határszéli magyar községében, Tiszabecsen, Uszkán és Milotán. (Ez történt a vásárosnaményi járáshoz tartozó községekben is.)

Összeszedték a három falu férfilakosságát, és a Szolyván (Kárpátalján) felállított gyűjtőtáborba vitték őket. Összesen 400-450 férfit hurcoltak el. Az ötven éven felülieket 1945-ben hazaengedték. A deportált férfiak többsége elpusztult a Gulag táboraiban. A '40-es évek végén hazatértek elbeszélése szerint halálukat az éhezés, a járványos betegségek, az embertelen körülmények okozták.

Az elcsatolt területet a szovjetek még 1945-ben átengedték a magyar hatóságoknak, miután a határ megváltoztatása miatt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság is interveniált az oroszoknál.

Sem az elcsatolás, sem a férfilakosság deportálása nem volt hivatalosan kutatható téma. Ezzel nem törődtem, de arra ügyeltem, hogy magánkutatásaimmal ne hozzak bajba idős túlélőket. Az interjúalanyok öncenzúra nélkül, vallomásszerűen beszéltek, vigyázni kellett rájuk, és tekintettel lenni arra, hogy ami a kívülállók számára csak történelmi példázat, a túlélők számára életre szóló tragédia.

Miért történt mindez? A beszélgetésekben háromféle magyarázat bukkant fel. Az első szerint ezeket a községeket már 1941-ben a szomszédos Ugocsa megyéhez akarta csatoltatni a községi választmány. Az oroszok ezt használták ki. A második magyarázat szerint az orosz hadvezetés természetes határt akart, ezért csatolta el a Tisza túlsó partjára eső, a volt Bereg megyéhez tartozó községeket, a Tisza innenső oldalán pedig hídfőállásként szolgált volna három további magyar község. Ennek a hadvezetés által *de facto* létrehozott állapotnak a legalizálására az átcsatolást *indítványozó kérelmeket* írattak ezeknek a községeknek az elöljáróival. Ezt a magyarázatot megerősítette emigrációja idején Nagy Ferenc volt miniszterelnök is.

A bizonytalanság és az események lelki feldolgozatlansága bűnbakok keresése felé vitte a túlélők egy részét. Szerintük a deportálásért bizonyos személyek, közöttük zsidók felelősek. Ezekben a falvakban a zsidó családok deportálását néhány hónap múlva követte a magyar férfiak elhurcolása. A zsidók deportálásában a csendőrség parancsára magyar parasztok is részt vettek, az övékéhez viszont volt munkaszolgálatos zsidó férfiak is statisztáltak. Vannak, akik a két tragikus eseménysor között összefüggéseket keresnek, de a bűnösök között emlegették a falu volt körjegyzőjét is.

Nemcsak ezeknek az átcsatolt területeknek a férfi lakosságát hurcolták el. Egész Kárpátalján minden magyar férfit begyűjtöttek és Szolyvára vittek. Állítólag 60-80 ezer embert tartottak itt fogva a legkegyetlenebb módon, élelmezés, fűtés nélkül. Asszonyok tömegei hordták az ennivalót, batyukban vitték az élelmet, hogy éhen ne haljanak fiaik és férjeik.

Azt akarták elhitetni a megszállók a világgal, hogy az átcsatolást a nép akarja, ezért összefogdosták a községi elöljáróság tagjait, és az átcsatolást kérvényező írást akarták aláíratni velük. Azt mondták, kivégzik őket, ha nem írják alá. Tarpa kivételével mindenütt alá is írták. A megszállók úgy gondolták, hogy ha a férfiakat elhurcolják, akkor az asszonyok beolvadnak, asszimilálódnak.

A tiszabecsi tanács irattárából hamarosan kitiltottak, és udvariasan megkértek, hogy ne foglalkozzam az elcsatolás ügyével. „Nem azért küldték magát ide, nem erre a munkára szól a megbízása" – mondta az összevont helyi tanács elnöke. Nem maradt más hátra, mint hogy egyenként kutassam fel a túlélőket. Szorgosan jegyzeteltem és interjúztam. Azt gondoltam, örökre eltűnik a múlt homályában, amit most nem jegyzek fel. A túlélők átlagéletkora nyolcvan év fölött volt. Az egyik tiszabecsi házhoz már későn érkeztem. Az idős embernek – akit kikérdeztem volna – akkor adták fel az utolsó kenetet.

Hosszú évekig nem tudtam felhasználni a jegyzeteimet. A szövegeket szamizdatban sem publikáltam, mert attól tartottam, kárt okozhatok az interjúalanyoknak, akik ekkor már kártérítésért folyamodtak, amit 1990 után a hozzátartozók meg is kaptak. Megmaradt bennem egy számsor, amit Debreceni Kálmán bácsitól hallottam. 1945 tavaszán Besicán kétezer emberből kiválogattak négyszázat, azokat, akiket nehezebb fizikai munkára alkalmasnak találtak. Az ő transzportjuk egy cementgyárban landolt. A 400 jó fizikumú felnőtt férfi közül csak 123 maradt életben. Ennyien érkeztek meg 1948 márciusában Szolyvára, az átzsilipelő táborba. A sokkoló történetet végül csak a rendszerváltás közeledtével, 1988-ban közöltem a Beszélő 25. számában. A '90-es évek elején pedig Sára Sándor kitűnő filmjében ismertem rá a szolyvai haláltáborra.

A szabadúszás nehéz kenyér. Vagy van megbízás, vagy nincs, vagy fizetnek, vagy nem. Elegendő volt egy rossz megjegyzés egy titkárnő előtt, és fél évig nem fizették ki az elvégzett munkát. Ezért nagyon örültem, hogy Klaniczay Gábor beajánlott a Világossághoz, ahol Koroknay Zsuzsa volt a lapot ténylegesen szerkesztő főszerkesztő-helyettes. Akkoriban ismertem meg Szabó Miklós írásait, és akkor kezdtem a szabadegyetemre járni, ahol Szabó Miklóst, Dalost, Kis Jánost, Csalog Zsoltot hallgattam.

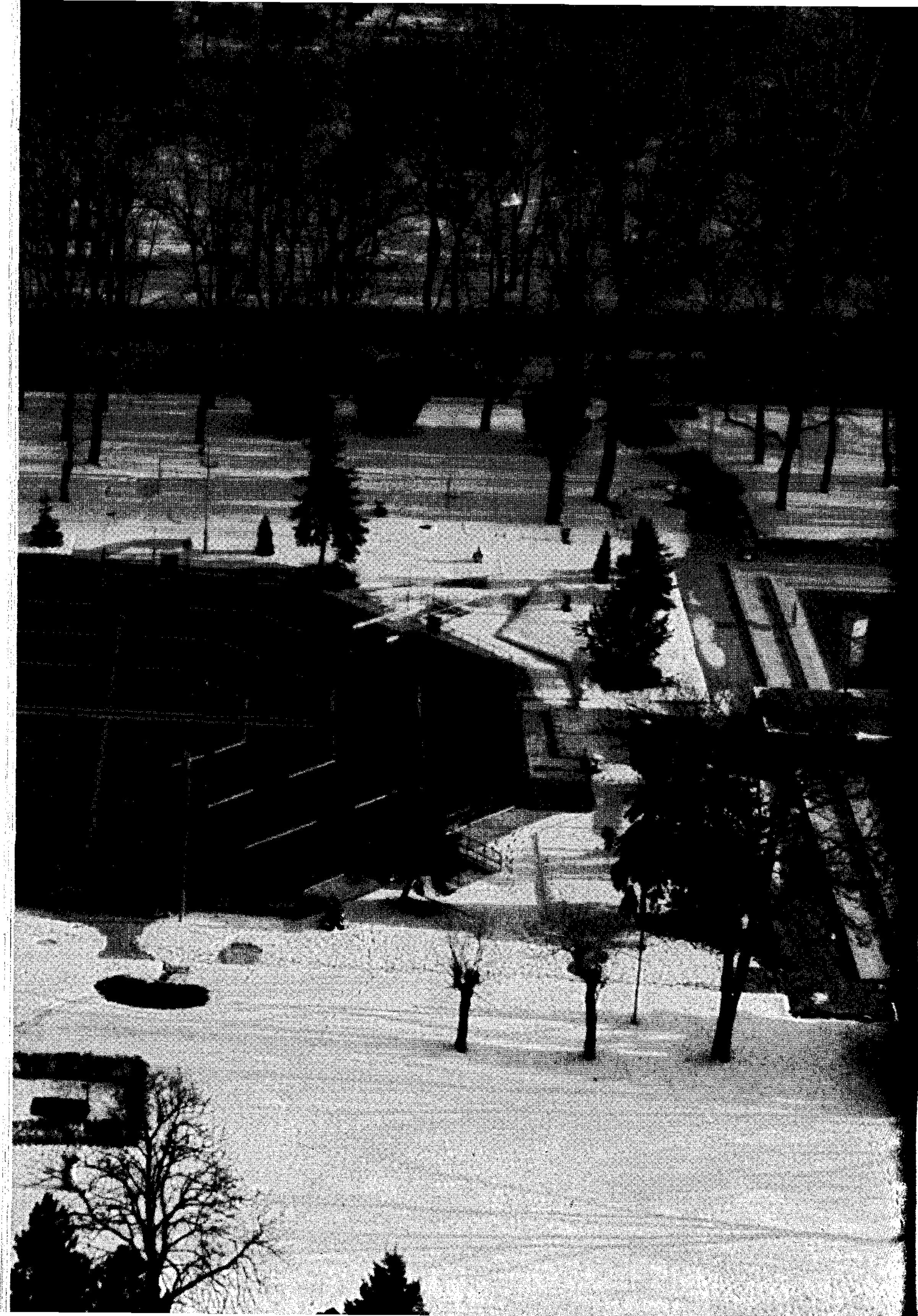

Haraszti Miklóssal és Rajk Lászlóval 1982 nyarán Adyligeten (Jávor István felvétele)

A hetvenes években a társadalomkritikai gondolkodás nagyon lassan távolodott el a marxizmustól. Ebből a szempontból számomra az *Überhaupt* címen elhíresült kézirat jelentette a revelációt. Ez a hatalmas munka ugyanis a marxizmus lényegét kérdőjelezte meg. „Lehetséges-e egyáltalán kritikai gazdaságtan" – ez volt annak a vaskos kéziratnak a címe, amit néhány napra kölcsönkaptam. Marx *Tőkéj*ének legfontosabb fogalmait Márkus György, Bence György és Kis János a használati érték – érték fogalompár alapján elemezték, ezeket a fogalmakat kísérték végig a marxi életműben, és bebizonyították, hogy a használati érték fogalomra csak azért volt szüksége Marxnak, hogy az utópiáját igazolja. A marxizmus klasszikusai szerint az árunak két értéke van, értéke és használati értéke. Az érték az, amin a piac értékeli az árut, ehhez képest azonban van az árunak egy „igazi" értéke is, a használati érték. A használati érték fogalma a szerzők szerint spekuláció. Marx szerint az „igazi", naturális termelés használati értéket hoz létre, és az elosztás közvetlen formában, a piac közvetítése nélkül történik.

Az árunak ezt a kettős természetét kérdőjelezte meg az *Überhaupt*, és ezzel a lehető legmesszebb ment el a marxizmus kritikájában. Ha a marxista politikai gazdaságtanból kidobjuk az értékelméletet, akkor kártyavárként omlik össze az egész.

Marx azt tartotta, hogy meg kell szabadulni a piactól, az államtól, a magánélet és a közélet elhatárolásától. Bence, Kis és Márkus pedig azt mutatták be, hogy ez az utópia az elnyomó és uniformizáló gyakorlatokat igazolja. Ezzel megnyitották az utat a liberális demokrácia helyeslése és a kapitalista magántulajdon elfogadása felé.

VATTACUKOR-ORSZÁG

Vattacukor-ország

A szegénységkutatásokból jött létre az első magyarországi független szervezet, a Szeta 1979 végén, amikor az újbalos eszméknek már nem volt jelentőségük. Elszálltak már a kommunák iránt táplált illúziók is. Ekkor körülöttem már mindenki elutasítja a tervgazdaság minden formáját, a létező szocializmus minden alakzatát. Ami az újbaloldal után jön, az már nem új ideológia. Megjelennek a független társadalmi szerveződések. Megjelenik az igény, hogy szervezetten, önálló intézményes keretek között csináljunk végre valamit. A rendszert nem lehet belülről megváltoztatni, a reformkommunizmusnak nincs értelme, kívülről kell nyomást gyakorolni a rendszerre – valottuk.

Létre kell hozni a független intézményeket, szakszervezeteket, sajtót, civil szervezeteket, amelyek kívülről fogják ellenőrizni a rendszert, nyomást tudnak rá gyakorolni, és változásokat tudnak kikényszeríteni.

A függetlenségen volt a hangsúly. Mivel soha nem voltunk benne a hivatalos intézményekben, számunkra csak az volt a kérdés, hogy milyen keretek között szervezzük meg magukat. A Szeta mozgalmi perspektívát hozott az ellenzékbe. A másik kínálkozó lehetőség a szabad sajtó megteremtése volt. Már a Napló óta (amiről később még szót ejtek) éreztük, hogy mindazt, amiről szűk körben vitatkozunk, szélesebb nyilvánosság elé kell vinni. Itt egy egész nemzedék gondolkodását meghatározó alapvető fordulatról volt szó, ami nem egyik napról a másikra ment végbe. A hetvenes évek elejétől lassú átrendeződés zajlott le. Azok az emberjogi mozgalmak, amelyek alapvető hatást gyakoroltak ránk, megkerülhetővé tették az ideológiai dilemmákat. Az emberi jogok védelme az ember alanyi jogainak és személyiségének a védelméből indult ki, és a poli-

tikai porondon Helsinkire hivatkozott. Ennek a megközelítésnek az ideológiamentességét jól példázza, hogy Nyugat-Európában a legkülönbözőbb pártok és világnézetek képviselői támogatták Helsinkit, és az az erő, mely a legtöbbet tette ezeknek a jogoknak az érvényesüléséért, éppen az amerikai republikánus kormányzat volt.

Szüleim generációja számára a Kádár-rendszer azért látszott elfogadhatónak, mert jobb volt, mint a Rákosi-rendszer vagy a szomszédos országok szocializmusa. '56-ban azért rúgták ki az édesapámat a berlini kirendeltségről, mert sokakkal együtt ő is úgy gondolta, hogy a rendszer alapjaiban is megváltoztatható. Ám a forradalom leverése és a véres megtorlás mindenkiben tudatosította, hogy a szovjetek tartósan itt maradnak, az ellenállás értelmetlen. A rendszer megmarad, amíg a Szovjetunió fennáll. Ez nagyjából így is lett.

A hatvanas évek jóléti reformelképzeléseit az a felfogás táplálta, hogy csak a társadalmi jólét megteremtésén érdemes fáradozni az adott politikai keretek között. A felzárkózást ígérő modernizáció reménye éltette a reformok kidolgozóit. A hatvanas évek végéig el is lehetett képzelni, hogy ebből lehet valami. A növekedés mértéke a statisztikai torzításokat leszámítva is jelentős volt. Hruscsov meghirdette a Nyugat utolérésének és túlszárnyalásának programját, s megszabta a kommunizmus felépítésének határidejét is: 1980. Ugyanebben az időben nyugati politológusok (Galbraith, Rostow) a konvergenciáról, a két politikai rendszer összetartásáról írtak. (Utóbbi könyvét én fordítottam a Kossuth Kiadó számára.) Hruscsov már a Nyugat „eltemetéséről" beszélt. Az aktuális ötéves terv szerint a Szovjetuniónak 1965-ben túl kellett volna szárnyalnia az Egyesült Államokat az egy főre jutó GDP tekintetében. 1958 novemberében Csehszlovákiában az volt az előrejelzés, hogy néhány éven belül túl fogják szárnyalni a legfejlettebb kapitalista országokat. Az NDK közgazdászai azt jósolták, hogy a legfontosabb fogyasztási cikkek tekintetében két-három éven belül megelőzik a Nyugatot. 1960 februárjában egy moszkvai agrárkonferencián deklarálták: minden feltétel adott ahhoz, hogy a szocialista államok néhány éven belül a világ legfejlettebb és legmagasabb életszínvonalat biztosító országai legyenek. Az optimizmus határtalan volt Magyarországon is, ahol az MSZMP Központi Bizottsága 1980-ig szóló húszéves tervet dolgozott ki, melynek nem nyilvános, tehát nem propagandacélokat szolgáló koncepciója szerint a termelés fejlődése „teljesen

mentesíteni fogja népünket a létfenntartási gondoktól", a legfontosabb fogyasztási cikkekből teljes lesz az ellátottság, a fogyasztási szintek „a telítettség színvonala körül mozognak". Az MSZMP nyolcadik kongresszusa pedig deklarálta, hogy 1980-ban az egy főre jutó fogyasztás magasabb lesz Magyarországon, mint a világ legfejlettebb országaiban." (Lásd Berend T. Iván: *Gazdasági útkeresés 1956–1965.* Magvető, 194–195. o.)

A lenini-sztálini modellben a materiális jólét másodlagos volt, és nem a proletárdiktatúrának kellett bizonyítania, hogy felsőbbrendű. Amint a jóléti állam megteremtése lett a fő célkitűzés, a rendszer teljesen kiszolgáltatottá vált. Hruscsov többek között abba bukott bele, hogy a jóléti ígéreteit nem tudta beváltani.

Hová vezet mindez, kérdeztem magamtól. És persze nem csak én. A hetvenes évek közepe után nemigen volt gazdasági növekedés, és egyik-másik évben a nemzeti össztermék még csökkent is. Nemcsak Magyarországon, hanem Csehszlovákiában is. Kelet-Európa részesedése a világkereskedelemben összezsugorodott, ám az egy főre jutó keményvaluta-adósság megugrott, Lengyelország, Magyarország és az NDK egyre kedvezőtlenebb minősítéseket kapott.

Az infláció Lengyelországban elszabadult, a környezetszennyezés elviselhetetlenségére pedig Csernobil hívta fel a figyelmet. Ráadásul a fiatalabb generáció tagjai, velem együtt, már Nyugat-Európát tekintették mércének, ahová mind többen utazhattak. Magyarországon a férfiak várható átlagéletkora a nyolcvanas években hatvanhét évről hatvanháromra csökkent.

Mink András szellemes megfogalmazását használva: a kádárizmus mint a „hruscsovizmus legfelső foka" megbukott.

A szocialista ideológia pedig már rég halott volt. Az átlagember ideológiai közömbösségéről szól a következő hangfelvételről lejegyzett szöveg. A Kossuth rádió két riportert küldött ki a Marx (Nyugati) térre, hogy kérdezzék meg a járókelőket, ki volt Marx Károly:

> „Férfihang: Egy szovjet filozófus volt. Engels volt a barátja. Na, mit is mondhatnék még? Öregkorában halt meg.
> Női hang: Természetesen egy politikus. És ő volt, tudja, na, ő volt az, aki a – mi is a neve – Leninnek, a Lenin műveit írta. Hát ő fordította azokat magyarra.

Kérdés: Ki volt Engels?
Válasz: Egy angol ember volt, a kommunizmussal izélt."

A hetvenes évek kádárizmusa Kornis Mihály szép kifejezésével: vattacukor-mocsár. Bepiszkol, beleragadsz, úszni sem lehet benne már.

Elvittem Kenedi Jánosnak a borravalóról írott tanulmányom kéziratát. János kitűnő szerkesztő, húzott belőle, és biztatott. Elmeséltem neki a márciusi ellentüntetés zavarosságait. Kenedi kíváncsi volt, a tények érdekelték. Egy óriási, könyvtárszobának beillő, loftszerű lakásban dolgozott, pontosabban négerben kódolt valamit. (Saját nevén nem dolgozhatott, állást nem kapott.)

Ott voltam egy felolvasóesten, ahol Kornis Mityu – nem először – mindenkit lenyűgözött a színészi képességeivel. Megismerkedtem Kis Jánossal és Bencze Gyurival, akik az Akadémiai Könyvtárban ültek egész nap, és fordítottak, amióta őket is kirúgták. Ludassy Mari hamarosan a szomszédom lett, és tőle kaptam a Marc Rakovski álnéven kiadott, *A szovjet típusú társadalom* című szamizdat kéziratot. Hiába kérdeztem, Mari csak kacarászott, és nem árulta el, hogy kiket takar az álnév. Csak a kirúgottak közül írhatta valaki, de akkorra már sokakat kirúgtak, és nagyon sokan ki is vándoroltak. Úgy éreztem, elfogy körülöttem az a kevéske levegő. Légszomjam lett, és menekültem volna. Még szerencse, hogy nem kaphattam útlevelet, a kádári titkosrendőrség országfogságra ítélt. Éveken át rossz kedvem volt. Nem vidítottak fel a fiatal művészek klubjában kötött alkalmi ismeretségek, nem volt számomra élhető a vattacukor-ország, amelyről mindig úgy éreztem, hogy beleragadok és összemocskolódok. A titkosszolgálat jelenléte mindenütt érezhető volt, megtanultam felismerni őket. Nem értettem, mitől tartanak, mert hosszú éveken át, úgy gondoltam, politikai értelemben nem történik körülöttem semmi, de semmi. Számomra az első valóságos történés 34 magyar értelmiségi Pavel Kohouthoz címzett szolidaritási nyilatkozata volt a Charta '77 bebörtönzött tagjai ügyében.

Nem sokkal azelőtt emelte törvényerőre a csehszlovák parlament az európai biztonsági és együttműködési értekezlet Helsinkiben aláírt okmányát, mely garantálta az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartását is. A Charta '77 már a helsinki elvekre hivatkozhatott. Az 1977. január elsején született és január 6-án szamizdatban és nyugati lapokban nyilvánosságra hozott nyilatkozatot csehszlovák ellenzéki bocsátotta ki, és a következő évtizedben is csupán tízszer annyian csatlakoztak hozzá. A Charta '77 a nyilatkozat szerint különböző meggyőződésű, hitű és foglalkozású emberek szabad és informális egyesülete, azoké, akiket az a cél köt össze, hogy elérjék a nemzetközi egyezmények által meghatározott emberi jogok tiszteletben tartását országukban és szerte a világon. A Havel és néhány társa által megfogalmazott nyilatkozat lett a szocialista tábor demokratikus ellenzéki mozgalmainak alapszövege. A csehszlovák kormányzat villámgyorsan reagált. Václav Havelt még a publikálás napján letartóztatták. Magyarországon már január 9-én megtörtént az első szervezett akció: harmincnégy értelmiségi szolidaritásáról biztosította a Charta '77-et. Amikor 1979 októberében a Charta ismert vezetőit államellenes tevékenység vádjával börtönbüntetésre ítélte a prágai bíróság – a már többször bebörtönzött Havel négy és fél évet kapott –, újabb értelmiségi tiltakozó nyilatkozat készült Budapesten immár 250 aláírással. Ebben már én is részt vettem. A Charta – a lengyelországi sztrájkokkal és a sztrájkoló munkások támogatására 1976-ban megalakított Munkásvédelmi Bizottsággal, a „KOR"-ral együtt – egy három évtizedes negatív világtörténelmi periódus végét jelezte.

1947–77 közt ugyanis a demokrácia és a bolsevik diktatúra közti hidegháborúban az utóbbi volt offenzívában. Leverte, leverette vagy kiszárította az 1953-as keletnémet, az '56-os magyar és lengyel, a '68-as csehszlovák és lengyel, valamint a '70-es lengyel demokratikus forradalmakat, felkeléseket, sztrájkokat, reformmozgalmakat. Az 1970–77 közötti időszak volt a mélypont. Az Egyesült Államok vietnami veresége és a Watergate-ügy miatt befelé fordult, a Szovjetunió expanziója viszont sikeres volt Ázsiában és Afrikában, telepítették az Európára irányított SS–20-as rakétákat, a belső ellenzéket a gulágra vagy emigrációba űzték. Magyarországon felszámolták az „új gazdasági mechanizmust", a reformer politikusokat félreállították, az ellenzéki filozófusok, írók, művészek jelentős részét emigrációba kényszerítették.

Az 1977 januárjában hivatalba lépett új amerikai elnök, Carter a kétarcú helsinki egyezményre is támaszkodva az emberi jogokat helyezte külpolitikája fókuszába. Nemzetbiztonsági főtanácsadója pedig az a Brzezinski lett, aki a szovjet birodalom jogait elismerni hajlamos Kissingerrel szemben Közép-Európa felszabadításának a célját képvisel-

te. A Charta '77 így a világdemokrácia offenzívájának nyitánya lehetett. Ez az offenzíva vezetett el a Szovjetunió hidegháborús vereségéhez, az 1989–90-es világtörténelmi fordulathoz, a mai közép-európai demokráciák megszületéséhez. A chartistáknak közvetlen szerepük volt az 1989-es bársonyos forradalomban. A rendszerváltás után többen vezető politikai pozíciókba kerültek, Václav Havel Csehszlovákia, majd az önálló Csehország elnöke lett.

A Charta '77 Magyarországon rendkívül inspirálóan hatott. Ludassy Maritól hallottam róla először, irigyeltem is érte, mert Mari azok közé tartozott, akik már az első tiltakozást aláírták.

Ez volt az első igazi tett. Szomorú voltam, hogy kimaradtam belőle. Sokadszor határoztam el, hogy azért sem disszidálok, nekem még dolgom van itt. A reménységet táplálta bennem, hogy részben '68 hatására új művészeti kezdeményezések jelentek meg, virágzott az avantgárd.

A hetvenes évek első felében három éven át működött nyaranta Balatonbogláron a Galántai György által szervezett kápolnatárlat és -műhely, amellyel joghallgatóként kerültem kapcsolatba. Amikor ezt felszámolták, és a szervezők ellen boszorkányperek kezdődtek, Körösi Zsuzsáék arra kértek, hogy írjam meg Pór György helyreigazítási keresetét. Ezt meg is írtam Szabó László és a Népszabadság ellen. Pórral 1973-ban a bölcsészkar menzáján ismerkedtem meg. Tanáros kimértségével érte el, hogy odafigyeljenek rá. Bibliai szegénységben élt, és hosszú, vörös szakálla alatt gimnasztyorkát viselt.) A helyreigazítási pert persze elvesztettük. A bíróság megállapította ugyan, hogy Szabó valótlanságokat írt a boglári happeningeket kipellengérező és ostobán vádaskodó cikkében, de ezeket a tévedéseket a bíró jelentéktelennek minősítette. Ez nem volt nagy ügy, annál inkább a kápolna bezárása és Halász Péter színtársulatának emigrációba kényszerítése. „Mindenki tudta, hogy Aczél ezt az egész undergroundot felszámoltatja, hogy közös nagypolitikai elhatározással rendőrségi kérdést csinálnak Boglárból. Ebben az értelemben a bogláriak az egész rendszer ellenzékének, az egész kultúrpolitika ellenzékének tudták magukat, és a politikai ellenzék hősei voltak, pedig nem óhajtottak konkrét politikai kérdésekkel foglalkozni." (*Törvénytelen avantgárd.* Szerk. Klaniczay Júlia és Sasvári Edit. Artpool-Balassi, 2003)

Nórának, amikor 1976-ban megismertem, volt egy kétéves kisfia. Összeköltöztünk egy közösen bérelt lakásba. Mivel Danit nem vállalta az édesapja, amikor hároméves lett, dönteni kellett a gyerek családi nevéről, mert addig az édesanyjáét viselte. Le akartam egyszerűsíteni a helyzetet, és úgy döntöttem, örökbe fogadom, pontosabban teljes hatályú apai elismerő nyilatkozatot teszek. Azóta Dani a nevemet viseli, és felnőttként is gondoskodom róla.

Nórával '79 tavaszán szakítottunk. Nem volt békés és egyszerű történet. Amikor néhány hónap múlva megtudta, hogy egy lengyel lánnyal, a barátnőmmel kívánjuk tölteni Budapesten a szilvesztert, megjelent az Eszék utcában, és botrányt csinált. Klasszikus szerelmi féltékenységi dráma zajlott, amelynek a vége az lett, hogy elragadtattam magam, és elcsattant egy pofon. Ezt Nóra látlelettel bizonyította, mely szerint eltört az orra. A bíróság megállapította, hogy jogos védelmi helyzetben, a magam és a szüleim értékeinek a védelmében cselekedtem, és testi sértés miatt pénzbüntetést szabott ki. Erről az esetről húsz évvel később beszámolt a Vasárnapi Újság. Kevesellte a büntetést. Épp akkor zajlott az SZDSZ elnökválasztási kampánya, amelynek során ezzel az üggyel is el kellett számolnom. Természetesen elismertem, ami történt, és azt is hozzátettem, hogy szégyellem magam miatta. Ez ma is így van. Bevallom, erről volt a legnehezebb beszámolnom. Visszatekintve számomra is érthetetlen ez az ügy, és a jó ízlés tiltja, hogy elmondjam, mi történt a pofon előtt. Erkölcsi és jogi értelemben itt csak a pofonért felelek, azt pedig nagyon szégyellem. Utólag nagyon sajnáltam, hogy a Vasárnapi Újság a velem kapcsolatba került hölgyeket is méltatlan helyzetbe hozta. Nekem a nyilvánosság előtt is vállalnom kellett a tetteimet, ám ők sosem voltak közszereplők, velük szemben más mércét kellett volna alkalmazni, de ezt egyáltalán nem vette figyelembe a média.

A szűkülő legális lehetőségek és romló létfeltételek, az alternatív kultúra ellehetetlenülése és felszámolása megteremtették a feltételeket a Kádár-rendszer ellenzékének a kialakulásához. Az '56-osok és '68-asok egyformán utálták a vattacukor-országot, és a formálódó második nyilvánosságban egymásra leltek.

Leginkább a hétfői szabadegyetem előadásait látogattam. A szabadegyetem a szóbeli szamizdat fóruma volt. Szilágyi Sándor találta ki és

szervezte Kovács Marival és Örkény Tónival együtt. A működéséhez a kitűnő előadókon kívül az is kellett, hogy legyenek bátor emberek, akik erre a célra kölcsönadják a lakásukat. Egy-egy alkalommal száz-százötven ember is összegyűlt. Ezt nem lehetett feltűnés nélkül csinálni. A szervek mindig beavatkoztak, ha tudtak. A „Repülő egyetem" csoport állambiztonsági dossziéjából kiderül, hogy milyen sokféle eszközzel próbálták kriminalizálni a hétfői szabadegyetemet. Besúgók tucatját küldték az előadásokra. A besúgók sokszor egyáltalán nem értették, mit hallanak. Utólag jót lehet derülni, milyen baromságokat írtak le.

A modern állam szisztematikusan felépített titkosrendőri hálózata és nyilvántartási rendszere a tizennyolcadik századi felvilágosult abszolutizmus időszakában alakult ki, amikor a Polizei szinte a politika („die Politik") szinonimája volt. Szabad nyilvánosság alig létezett, a kormányzat a közvélemény megismerésére és alakítására kizárólag titkos ügynököket vehetett igénybe. Ámde már Fouché korában felfedezték, hogy a rendőrkémek a megbízóik szája íze szerint jelentettek, ezért az ellenőrzésükre párhuzamos titkosszolgálatokat hoztak létre. Csakhogy a rendőrkémek és ügynökök gyakran nem értik meg, amit hallanak, és gyakran az ellenőrzésükre kiküldöttek is a feljebbvalóik szája íze szerint jelentenek.

Ezektől a jelentésektől ma is undor fog el. A III/III-4. alosztály Horváth József alezredes irányításával azokat a gyenge pontokat (betegség, válás stb.) kereste, amelyek beavatkozásra, zsarolásra teremthetnek lehetőséget. A dosszié számos jelentésében „Székes" néven szerepeltem mint célszemély. Amúgy a jelentések teljesen érdektelenek. A szerv a 3/a rendszabályt is alkalmazta, ami telefonlehallgatást jelent. „K" ellenőrzést is alkalmaztak. Ez azt jelenti, hogy valamennyi postai küldeményt elolvasták. Szabó Miklós esetében mindezeket az eszközöket bevetették, mégsem tudták megakadályozni, hogy szinte a hét minden napján tartson egy-egy lakásszemináriumi előadást.

„Allende megölése gyorsan elhalványította az oroszok csehszlovákiai inváziójának emlékét, a bangladesi vérengzés elfeledtette Allendét, a sínai sivatagi háború túlharsogta Banglades sírását, a kambodzsai vérfürdő feledésbe süllyesztette a sínait, és így tovább, és így tovább, egészen addig, amíg mindenki elfelejtett mindent" – írta Milan Kundera *A nevetés és felejtés könyvé*ben.

Prága 1968-ban az volt, ami Budapest 1956-ban: az esélytelen utópia, a reménytelenségnek nekiszegülő remény városa.

A nyilvánvalóért kiállni reálpolitika. A lehetetlent megkísérteni – az a hősies erény. Az ember azonban szabadnak és nem reálpolitikusnak születik, és ha a méltóságát megtiporják, akkor is lázad, amikor nincs esély.

Ráadásul olykor utólag kiderül: ami reménytelennek látszott, nem is volt esélytelen. Az SZKP 1956-os moszkvai elnökségi üléseinek emlékeztetőiből kiderül: a szovjet vezetés egy része egy ideig hajlott a magyar '56-os forradalommal való kiegyezésre. Máskor meg később jelentkezik az utópikus kísérlet reálpolitikai hozadéka. Az 1989-es rendszerváltásokat lehetővé tevő moszkvai glasznoszty szellemi irányítója, Alekszander Jakovlev 1968 augusztusában-szeptemberében még Prágában szervezte a „normalizáló" propagandahadjáratot. Ott értette meg, hogy hosszú távon a jövő a prágai utópiáé.

A prágai tavasz leverése visszafordíthatatlan bomlási folyamatot indított el a szovjet tömbön belül. A magyarországi gazdasági reform 1973-as leállítása pedig arra figyelmeztetett, hogy a különutas kádárista kísérletnek is vége, a politikai refomok lehetőségéről nem is beszélve. Egyre többen ismertük fel, hogy már nem lehet a régi sémákban gondolkodni. Valami megváltozott a fejekben, az illúziók helyébe a realitás lépett.

Kovács András filozófus körkérdést intézett barátaihoz. Azt tudakolta, mit is jelent nekik „a marxizmus ma"? Ez őszinte számvetésre késztetett minden válaszolót, és az eredmény megdöbbentőnek bizonyult. A marxizmus Magyarországon halott volt, utolsó hívei is elpároltak tőle. Erre a következtetésre juthatott bárki, aki elolvasta a *Marx a negyedik évtizedben* címet viselő összeállítást.

Haraszti Miklós megírta a *Darabbér* című könyvét a Vörös Csillag Traktorgyárban folyó kizsákmányolás technikáiról. Miklós Günter Wallraff módszerével dolgozott, és írása a kéziratok piacán agyonolvasott bestseller lett. Emlékszem a pillanatra, amikor Körösi Zsuzsa (aki az '56 utáni első sikeres aláírásgyűjtő kampányt szervezte Magyarországon 1973-ban az abortusz szigorítása ellen) sokatmondó, félreérthetetlen mosollyal a kezembe adta Haraszti szociográfiájának gépelt kéziratát. Az Egyetemi Könyvtár előtt álltunk. Táskámba gyömöszöltem a kéziratot, és még aznap délután elolvastam a könyvtár olvasótermében. A Magvető Kiadó igazgatójának, Kardos Györgynek a feljelentése

alapján Haraszti ellen büntetőeljárást indítottak. A kiadó jelentette fel az írót...

Haraszti tárgyalása ellenzéki demonstrációvá vált. Körülbelül ötvenen lehettünk. Az első sorban Rajk Júliát, Duczynska Ilonát és Andrássy Katinkát láttam. Ott volt Haraszti Miklós számos barátja és hozzátartozója is. A Markó utcai épület teremőreinek és a körülöttünk lebzselő titkosrendőröknek a számából arra következtettem, hogy szigorú ítélet lesz. De nem. A tanúként meghallgatott értelmiségiek szolidárisak voltak a szerzővel, aki bátran és okosan védekezett. A hatalom elbizonytalanodását jelezte, hogy Haraszti csak hat hónap felfüggesztett börtönbüntetést kapott. Dalos György a tárgyalásra visszaemlékező írásában pontosan idézi azt a mondatot, amelynek én csak a lényegére emlékeztem: „Látjátok? Táborok nélkül nem megy!" Ezt mondta Konrád György, s az ő szavai számomra is biztatást jelentettek. Az ítélet üzenete az volt, hogy érdemes bátornak lenni, szabadon gondolkodni és írni. Konrád szelíd határozottsággal és lassan mondta, amit gondolt. Volt benne némi derű és mély nyugalom. A *Látogató* szerzőjét nem ott ismertem meg, de akkor szerettem meg igazán.

Nem sokkal később Konrád György is megírta Szelényi Ivánnal egy csobánkai sekrestyében *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című könyvét, amely a legradikálisabb rendszerkritika volt, amit magyar szerzők tollából olvastam.

Harasztit tehát hat hónapos felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték, Szelényit emigrációba kényszerítették, Bencét és Kist kizárták a pártból és kirúgták a Filozófiai Intézetből, és hasonló sors várt Heller Ágnesre, Vajda Mihályra, Márkus Györgyre és a Budapesti Iskola többi képviselőjére is. 1973–74-ben szinte minden napra jutott egy rossz hír letartóztatásról, fegyelmiről és útlevélbevonásról. Sokan kivándoroltak, mások itthon próbáltak élni azzal a szabadsággal, hogy már nem volt mit veszíteniük. Nem volt állásuk, útlevelük, de szabadon élhették azt az életet, amelyet maguknak választottak. Átélhették a „miért ne legyek tisztességes" eufóriáját.

Az első, kis példányszámú, gépelt szamizdat a Szétfolyóirat lehetett, amely összesen egyszer került a kezembe. Bálint Marianne-tól, a Halász-színház színészétől kaptam néhány órára kölcsön, úgy is mint a színház különszámát: Koós Anna írja:

„Összeállítottunk mi is egy Szétfolyóirat-számot. Hap Béla szamizdatterjesztési ötlete az volt, hogy minden szám csupán öt példányban, indigóval gépelve készüljön el. Az író vagy a szerkesztő potenciálisan öt újabb író-szerkesztőnek adja át további írásra-szerkesztésre.

Az első Szétfolyóiratban megjelent játékszabályok a számok között bizonyos mértékű átfedést elfogadhatónak tartottak. De a gyakorlatban nem készült elég szám ahhoz, hogy irodalmilag vagy akár esztétikailag elemezhető legyen. Az alacsony példányszám és a »sokszorosítás« módja is a törvényes keretek között maradt. De nem úgy a III/III-as tisztikar. Hozzánk valószínűleg Hap Bélától érkezett az első szám. Péter, István és én szerkesztettük, írtuk, gépeltük." (Koós Anna: *Színházi történetek. Szobában, kirakatban*. Akadémiai Kiadó, 2006, 99. o.)

Az ellenzéki kisközösség első „valódi" és „saját" szamizdatja a Napló volt, amit Kornis Mihály talált fel. 1977 végén levelet kaptak tőle ...

„azok, akikkel a Napló következő öt évfolyama megindult. Ők voltak a Vendégek. Addig írtak bele, amíg akartak, és ha megunták, mások léptek a helyükbe. Tulajdonképpen az első magyar szamizdat újság volt. Mi, az alapítók – Sulyok Miklós, Kenedi, Petri és én – azt hittük, hogy főképpen azok fogják olvasni, akik írják, de szerencsére nem így történt. Sokan olvasták rendszeresen a Naplót. Olyanok is, akik, ezért vagy azért, nem írtak bele." (Kornis Mihály: Civilségem a pályán 1973–1978. *Beszélő*, 1998. október)

Kornis emelkedett hangvételű indító levelében azt írta, hogy meggyőződése szerint a Napló a „lyukas hetvenes évek dokumentumává válik", és így is lett. A Napló létének puszta tényéből is ráébredhetett bárki, hogy a Kádár-rendszerben is lehet szabadon írni, legalábbis szűk körben, egymás számára. Kornis zseniális ötlete bevált. Szerettem kézbe venni a Napló vaskos köteteit, és örülök, hogy írhattam bele. A Napló három példányban íródott. Azért ennyiben, mert ez még nem számít sokszorosításnak. Jól emlékeztek a naplóírók arra, amikor Harasztit a *Darabbér* 13 példányban készült kéziratáért fogták perbe. Azt gondolták, hogy a vál-

lalkozás jogilag kikezdhetetlen. A három példány minden negyedik héten találkozott valakinél, aki szétszortírozta és továbbküldte az anyagokat. Kornis később kiszállt, és egy emlékezetes mondatot hagyott hátra: „Unom ezt az ellenzéki szövegelést, hapsikáim." Arra utalhatott, hogy a Napló az ellenzék politikai vitafórumává vált. Ám a Napló egészen addig tovább működött, ameddig az igazi, sokszorosított szamizdatok megjelentek. Az én utolsó bejegyzésem egy felhívás volt. Arra kértem a naplóírókat, hogy vegyenek részt az AB Kiadó munkájában. 1982-ben a Napló magától kimúlt.

1982 decemberében, amikor a Rajk László lakásán működő szamizdatbutikkal egy időben számos más lakásban is házkutatást tartottak, a Naplót is hajszolták. Két példányt elkoboztak Sulyoktól, de egyetlen példány Miklós lányának köszönhetően megmaradt. Anna, Sulyok nevelt lánya a párnája alá rejtett egy példányt. A másik kettőt elvitték, és úgy tudom, mindmáig nem kerültek elő. Sulyok évekig perelt, de józan ésszel felfoghatatlan, hogy miért tartotta mindhárom példányt magánál. Mindenki őt szidta, és akkoriban még azt sem merte elárulni, hogy egyetlen példány megmaradt.

Érdemes felidézni a Napló egyik vitáját:

Ludassy Mária 1978 decemberében, tíz évvel a prágai tavasz leverése után arra emlékeztetett, hogy amikor 1968-ban a volt marxisták rájöttek, hogy a kommunizmus építésével valami nincs rendben, akkor a kommunák építését tették meg társadalmi és teoretikus programjuknak. Ludassy azt írta, hogy a politikai forradalmat nem helyettesítheti a magánélet forradalma. Hozzátette, hogy semmi kifogása nincs a kommunák ellen, és őtőle mindenki úgy forradalmasíthatja a magánéletét, ahogy a „nembeli képességéből telik", csak arra figyelmeztet, hogy ez nem valami radikálisabb dolog, mint a politikai forradalom. A hatalmon lévő Szent Szövetséget a magánélet forradalmával nem lehet aláásni.

Ez a vita nem maradt a teóriák szintjén. Soha nem éltem kommunában, de vonzott az a lehetőség, hogy a legközelebbi barátaimmal összeköltözzek, ám erről pénz, „cserelakás" híján álmodni sem mertünk. Egy napig, hogy megmutassam magam, segítettem Körösi Zsuzsáékkal együtt a pilisborosjenői Malgot-féle kommuna házának az építésében, később pedig sokszor megfordultam a Stúdió K pilisborosjenői házában Fodor Tamáséknál. Szóval a kommuna napi téma volt, az összes valóságos, egyál-

talán nem teoretikus problémájával együtt. Soha nem voltam rajongó, inkább csak rokonszenvező megfigyelő. Klaniczay Gábor nem sokkal Ludassy Mari naplóbejegyzése után a „nyugati" '68 politikai eszköztárának védelmére kelt. Újra felhozta a mindennapi élet forradalmának a témáját, és sajnálatosnak nevezte, hogy Kelet-Európában ilyen hamar kiábrándultak az egész gondolatkörből. Figyelmünkbe ajánlotta, hogy többet kellene foglalkozni a páros kapcsolatokkal, az öltözködéssel, a rockzene és a művészeti avantgárd törekvéseivel, az autokrata oktatás alternatíváival. Nem helyes, hogy ezeket mind figyelmen kívül hagyjuk.

A környezetvédelem-ügyét nem hagyhatjuk az Állami Környezetvédelmi Hivatalra – jegyezte meg találóan Gábor, és teljesen igaza volt. Ám az elvárásainak csak akkor tudott a közélet perifériáján összeállt kitűnő szerzőgárda megfelelni, amikor beléptünk végre a Gutenberg-galaxisba, és elkezdtünk földalatti folyóiratokat szerkeszteni és kiadni. Az az érzékenység, amit Klaniczay Gábor számon kért, a nyomtatott szamizdatban jelenhetett meg először. A Beszélő volt a válasz Ludassy és Klaniczay vitájára. A Beszélő politizált, de ugyanakkor alapos elemzéseket tett közzé a kisegyházakról és az üldözött punkzenekarokról is. Saját lapunk, a Hírmondó, melyet 1983 novemberében sikerült beindítanunk Hodosán Rózával, Rajk Lacival és Gadó Györggyel, szintén ezt tette immár kitaposott pályán haladva és az underground eseményekre is gyorsabban reagálva. A Hírmondó megjelentetésével az volt a célunk, hogy szélesítsük a szamizdat olvasótáborát a Beszélőnél kevésbé analitikus, olvasmányosabb havilappal.

Utólag visszagondolva, ez a műfajváltás jót tett nekem. Kitágította a világot, és rendszeres szerkesztő munkára kényszerített. A szamizdat kiemelte az ellenzéket tespedt állapotából.

A kilencvenes években járt nálam Jevgenyij Popov orosz író, aki arra emlékeztetett, hogy Nyikolaj Glazkov találta ki a szamizdat szót még az ötvenes években. Az a Glazkov, aki Tarkovszkij *Andrej Rubljov* című filmjében a „levegőúszót" alakítja, és egy bőrből összetákolt léggömbbe kapaszkodva kiabálja, hogy „röpülök, röpülök". Glazkov a szerkesztőségek által visszautasított verseit egybefűzte, és ráírta, hogy szamizdat (önkiadó). Glazkov korának el nem ismert zsenije volt, és egy korszak ellenkultúrájának legfontosabb fogalmát alkotta meg. Ez a fogalom nemcsak

előállítási technikát, terjesztési és fogyasztási módot jelöl, hanem egy ellenkultúrát. A cenzúramentes alkotást. Magát a szabadságot és a nyilvánosság erejét.

A szamizdat ősformájában a halálos megtorlás árnyékában megnyilvánuló elemi kifejezési vágyból született. A Szovjetunióban a „nagy terror" évei alatt, 1936–38-ban hárommillió embert tartóztattak le, s egymilliót ki is végeztek. Anna Ahmatova fiát, Lev Gumiljev költőt és orientalistát is letartóztatták, és kényszermunkára ítélték. A nagy orosz költőnő versben panaszolta el fia sorsát, emléket állítva mindazon asszonyoknak, akik a börtönök előtt hosszú sorokban várakoztak nap mint nap. Mivel e versért hasonló sors várt volna rá is, egy bizalmasa megtanulta a verset, majd a költőnő elégette a kéziratot. Így terjedtek szájról szájra a Gulagon – nálunk Recsken – született versek és lágerdalok is. Ugyanígy születtek és maradtak fenn a Rákosi-korszak és az '56 utáni megtorlás börtönversei is. Ahogy Ahmatova mondta: visszatért a „Gutenberg előtti korszak". Nagyjából 1956-tól a Szovjetunióban megindult az először szórványos, majd egyre szervezettebb gépiratos, illegális önkiadás. Az irodalmi szamizdathoz hamarosan csatlakoztak a jogsértésekről, a Gulagról, a másként gondolkodók sorsáról szóló beszámolók. Ennek a szamizdatnak a csúcsa volt Szolzsenyicin *Gulag-szigetcsoport*ja. A szamizdatban a cselekvés morális cselekvés volt, mert a fennálló rend erkölcsi elutasításán alapult. Közép-Kelet-Európában a '70-es évek legvégén azt érzékeltük, hogy az öncenzúra nélküli művészet megjelenése, a művészi szabadság követelése és az emberi jogok követelése történelmi szövetséget kötött egymással. A szamizdatnak az új nyilvánosság védernyője alatt megerősödő hálózatok adtak erőt. A szabadság kis körei táplálták ezt az új nyilvánosságot. A szamizdat elsősorban cselekvés volt, funkciója pedig sokféle. Egyes embereket megvédett, mert ügyüknek, az egyénnel szembeni repressziónak nyilvánosságot adott. Pici autonómiákat teremtett, harcolt ki. A rémuralom emlékeit, a közös múltat pedig megmentette a feledéstől.

1956 óta világos volt Magyarországon a politika iránt fogékonyak számára, hogy Közép-Európa vagy együtt szabadul meg a szovjet totalitárius rendszertől, vagy sehogy. Az is világos volt, hogy ebben a legnagyobb lakosságú és területű s bizonyos intézményeinek függetlenségét még a totalitárius rendszerben is megőrző Lengyelország szerepe meghatározó.

Már az '56-os magyar forradalom is a lengyel '56 melletti szolidaritási tüntetésből bontakozott ki. Az 1968-as prágai tavasz pedig a krakkói diáktüntetésekkel és a magyar gazdasági reformmal volt kölcsönhatásban. Augusztusban néhány vezető magyar reformmarxista nyilvánosan tiltakozott a szovjet intervenció ellen. A '70-es évek közepén az ellenzéki értelmiségre hatott a lengyel Munkásvédelmi Bizottság, a KOR megalakítása. Olvastuk, fordítottuk és terjesztettük a lengyel ellenzék teoretikusainak írásait. Lelkesen és felszabadultan olvastam az emigrációban élő Leszek Kołakowski filozófus kitűnő esszéjét a reményről és reménytelenségről, ami ismeretlen világot nyitott meg előttem. Arról az önszerveződő hálózatról írt, mely a szovjet típusú rendszerekben összekapcsolhatja a független társadalmi kezdeményezéseket és mozgalmakat. A lengyel katolikus egyház közreműködésével a civil társadalom független intézményeiből ebben az időben egy nyitottabb, demokratikusabb, pluralista szerkezet született. A korábban kizárólag a pártállam által uralt közélet egyre nagyobb területeit foglalta vissza a társadalom. Végül a pártállamból nem maradt más, mint kulissza: Patyomkin-falu a moszkvai cár megnyugtatására. Kolakowski mellett a legnagyobb erővel Adam Michnik *Új evolucionizmus* című tanulmánya hatott rám. Ebben Michnik a kommunista hatalommal párhuzamos, nem integrálható, független struktúrák kialakítását ajánlotta, amelyek nem akarják ugyan „megdönteni a rendszert," de kívül maradnak rajta, megvalósítják az állampolgárok politikai emancipációját, és ellenőrzik a kormányzatot. A történelem során kevés politikai koncepció valósult meg olyan gyorsan, mint Michniké.

Ebben az időszakban körülöttem is egyre többen ébredtek rá, hogy a politikának van egy reálpolitikán túli, igen hatékony szférája is: az idealpolitika. Közép-Kelet-Európában kizárólag a belső ellenzék, a szamizdat és az autonóm szellemi tevékenység mutatott fel alternatívát a dikta-

túrával szemben, ezért ezek körül kristályosodott ki az új demokratikus intézményrendszer. A kicsi körök hálózattá kapcsolódtak össze, és a szabadság kis körei között szabadon terjedtek a gondolatok. A szabadság kis köreinek a tagjai közösséget és biztonságot kerestek, és egymással szolidaritást vállalva erős közösséget alkottak.

1980 őszén a kezembe került egy interjú, amit a lengyelországi NOWA független kiadó vezetőjével készített a Profil című osztrák hetilap szerkesztője. Konrad Bieliński ebben az interjúban arról beszélt, hogy a NOWA már a Szolidaritás szakszervezet megjelenése előtt sikeres földalatti vállalkozás volt. Elmondta, hogy milyen technikákkal nyomtatnak, és hogyan terjesztik a könyveket. A példányszámok lenyűgözőek voltak, a leírt technikák pedig egyszerűnek tűntek. Úgy éreztem, hogy kinyílt előttem a második Gutenberg-galaxis, ami már a miénk, nem a övék. Az interjút lefordítottam, és befűztem a Naplóba. Nem reagált rá senki, de nem éreztem csalódást, ezt csinálni kell, nem értekezni róla – gondoltam.

Akkoriban még nem tudtam, hogy a KOR-ral együttműködő aktivisták független munkásújságot alapítottak Robotnik (Munkás) címmel. A Robotnik taktikai elemekre bontotta le a KOR átfogó politikai stratégiáját. Wałesáék részletesen összefoglalták a munkásköveteléseket, s arra is kitértek, hogyan kell gyárfoglaló sztrájkot szervezni. Ezek a független szakszervezetet alapító munkások úgy beszéltek és írtak, mintha szabad országban élnének. A KOR filozófusai az önszerveződésen alapuló evolúcióról elmélkedtek, az első független szakszervezet munkásai pedig a békés gyárfoglalás forgatókönyvét publikálták a festéktől maszatos, apró betűkkel szedett Robotnikban. Óriási erő volt ebben a gyakorlatias, ámde óvatosan gyakorolt civil engedetlenségben.

A hetvenes évek végére létrejött tehát a lengyel értelmiség, az egyház és a munkások jól működő szövetsége. A KOR át tudta végre hidalni a munkások és az értelmiségi ellenzék közötti szakadékot. Ez történelmi jelentőségű fordulat volt, és a szovjet típusú rendszerekben egyedül a lengyelek voltak képesek erre. A Szolidaritás nem jöhetett volna létre ebben a formában a KOR hősies és sokoldalú aktivitása nélkül. Ezt a történelmi átrendeződést a Neue Zürcher Zeitung cikkeit olvasva, a SZER tudósításait és a BBC adásait hallgatva követtem. Lenyűgözött a lengyel értelmiségiek által létrehozott földalatti kiadók és folyóiratok sokfélesége. Már a hetvenes évek végén azt akartam, hogy erről Budapesten is mind többen értesüljenek. Terjesztettem egy gépiratos szöveggyűjteményt a földalatti irodalom lengyel szerzőitől, és amikor a Napló hozzám került, mindig telepakoltam lengyel anyagokkal. A NOWA Kiadó 1986-ig több mint száz kiadványt jelentetett meg. Amikor a földalatti sajtóban saját néven publikáló szerzők között felfedeztem Jerzy Andrzejewski regényírót és Edward Lipiński közgazdászt, arra gondoltam, hogy ez az ellenkultúra már a hivatalos kultúra valódi ellenpontjává vált, és bizonyára képes védelmet nyújtani azoknak, akik a civil engedetlenséget választják.

Gierek „fogyasztói szocializmusa" sem tudta befogni a munkások száját. A rohamosan növekvő reálbéreket nyugati kölcsönökből fizették, a nagy modernizációs ugrás pedig elmaradt. Lengyelország adósságállománya néhány év alatt megduplázódott. Gierek azon igyekezett, hogy a vállalati önállóságra épülő decentralizációt modernizációs kísérletként kommunikálja, de ami a valóságban történt, nem volt több, mint az 1968-as magyar reformok karikatúrája. Nem kellett prófétikus előrelátás ahhoz, hogy a lengyel ellenzék írásaiból kiolvassuk: Lengyelország a szakadék felé tart.

1980. augusztus 14-én Wałesáék az elbocsátott munkásnő, Anna Walentynowicz visszavételét követelve sztrájkbizottságot alakítottak, és sebtében összeállították a követeléseiket, ezek között már politikai természetűek is voltak. A Lenin Hajógyárban emlékművet akartak állítani az 1970-es gdański munkásfelkelés áldozatainak. Erről a felkelésről én 1976-ban hallottam először. Az egyetem befejezése után akkori barátnőmmel úgy döntöttünk, hogy átkelünk a Magas-Tátra gerincén a szlovák oldalról a lengyelre, ám én a túra során megbetegedtem. Magas lázzal érkeztem kétnapos stoppolás után Gdańskba, ahol egy héten át tüdőgyulladással kezeltek. A mellettem lévő ágyon a '70-es felkelés egyik munkás résztvevőjét ápolták. Idős munkásember volt, aki német nyelven suttogva mesélte el nekem a vérbe fojtott megmozdulás történetét.

Pontosan négy évvel később, az augusztus végi sztrájk első napjaiban Wałęsáék igen gyors sikert értek el, és a gyárudvaron gyülekező munkásoknak bejelentették, hogy „a legfelsőbb hatóságok beleegyeztek az emlékmű felállításába" (Timothy Garton Ash: *A lengyel forradalom.* AB Ki-

adó, Budapest, 1990, 78. o.) Ez azonban csak olaj volt a tűzre. Több mint ezer munkás éjszakára is a gyárban maradt, és másnap délután bejelentették, hogy megegyezés jött létre a tengermelléken időközben sztrájkba lépő gyárak munkássága között. Megalakították az Üzemközi Sztrájkbizottságot (MKS), amelyben minden üzem két-két képviselője foglalt helyet. Már a nevükbe is belefoglalták a gyárfoglaló sztrájkok legfontosabb célját: egy üzemközi „hálózat" létrehozását. Az volt számukra a legfontosabb, hogy egyeztessék és összehangolják a sztrájkba lépő gyárak követeléseit, majd ellenőrizzék azok teljesítését.

Konrad Bieliński, a NOWA kiadó munkatársa történelmet csinált, amikor becsempészte az offsetgépét a hajógyárba, és 200 ezer példányban kinyomtatta a Szolidaritás követeléseit. A Szolidaritás blokád alá vonása – amire a lengyel kormány már 1980 augusztusában kísérletet tett – azért nem sikerülhetett, mert a Sztrájkközi Bizottság megteremtette a munkásszolidaritás instrumentumát, a tengermelléki szabad sajtót.

A 21 pontos követeléssor augusztus 17-én, vasárnap estére állt össze, és már órák alatt eljuthatott a Sztrájkközi Bizottságtól a sztrájkoló üzemekhez. Sztrájkjog, független szakszervezetek elfogadása, szólásszabadság, publikációs szabadság – a követelések jól ismertek. A „politikai státuszfoglyok szabadon bocsátását" *másképp fogalmazták meg, mint* a '48-as márciusi ifjak, de ez is bekerült a Szolidaritás 21 pontja közé. Ezen a szövegen már rajta volt az időközben tanácsadóként megjelenő ellenzékiek keze nyoma. A politikai követelések megelőzik az anyagi követeléseket, és a szövegben aprólékos hivatkozások vannak a lengyel Szejm által ratifikált nemzetközi egyezményekre, köztük a helsinki megállapodásra. Amikor augusztus 22-én Mieczysław Jagielski kénytelen volt tárgyalóasztalhoz ülni az Üzemközi Sztrájkbizottság képviselőivel, a másik oldal már egybekovácsolódott a háromnapos üzemfoglaló sztrájk és egy egyhetes szolidaritási sztrájk során.

Amikor '81 májusában Varsóba érkeztem, a Szolidaritás kb. 9,5 millió taggal rendelkezett, ami azt jelentette, hogy a lengyel munkavállalók háromnegyed része belépett.

A lengyel forradalom sikerei módfelett földobtak, és levontam a tanulságot: nálunk is intézményesíteni kell a független nyilvánosságot. Független kiadói vállalkozást kell indítani. El kell sajátítani a technikákat. Erre

a következtetésre jutottak tőlem függetlenül a Beszélő későbbi szerkesztői is. Egymás előtt is konspiráltunk, jóval később tudtam meg, hogy Kis Jánosék is ezt az utat járják.

Óriási önbizalommal fogtam hozzá a dologhoz, úgy éreztem a Szolidaritás diadalmas évében, hogy most kell üstökön ragadnunk a történelmi alkalmat.

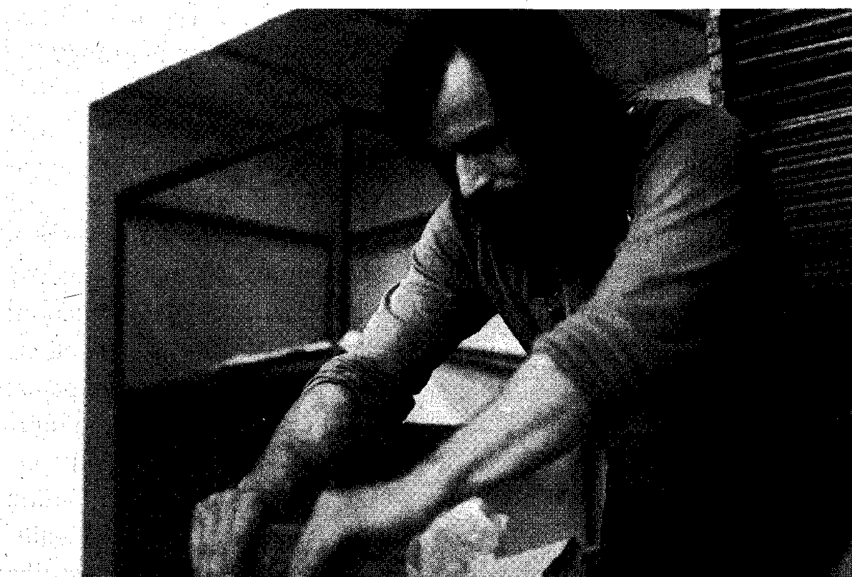
Elhatároztam, hogy független kiadói vállalkozásba kezdek. Nem kértem rá engedélyt, mert azt úgyis elutasították volna. Az induló tőkét az *Írószemmel* című antológiában akkor megjelent szociográfiámért kapott, tízezer forint körüli honoráriumom biztosította. Jelentős összeg volt ez, akkori fizetésem többszöröse. Gyors döntést hoztam, egy tonna papírt vásároltam belőle, amit szüleim fáspincéjében dugtam el egy jó száraz zugban, amit csak összegörnyedve lehetett megközelíteni. Ezzel a papírvásárlással, úgy éreztem, a kocka el van vetve. A szívópapír megtöltötte autóm csomagtartóját és hátsó ülését. Amikor megkérdezték, kinek állítsák ki a számlát, egy fiktív intézménynevet mondtam be. Ez a technika eleinte jól működött.

1981 májusában egy hónap szabadságot vettem ki, de mindenki előtt titkoltam, hogy Varsóba készülök. Úgy indultam el, mint aki szociológiai terepmunkára megy. Fényképezőgépet és magnetofont is vittem magammal, volt nálam néhány cím és telefonszám.

Egy évvel korábban a Római parton laktam (az Egészségügyi Minisztérium gondnoknőjénél), és ott vendégül tudtam látni Karol Modzelewski lengyel történészt, a Szolidaritás későbbi szóvivőjét, aki konspirált módon nálam találkozott a KOR Párizsban élő szóvivőjével. Napokig vendégeskedtek nálam, így közelebbről is megismerhettem a KOR jogvédő munkáját. Tehát Modzelewski volt az egyik lengyel kapcsolatom, a másik Bieliński (a NOWA szerkesztője), akiről tudtam, hogy a Szolidaritás varsói szervezetén keresztül elérhető lesz. Amikor Varsóban leszálltam, a taxisofőrnek a Szolidaritás mazowszei régiójának címét mondtam volna be, de a sofőr hátraszólt, hogy tudja a címet, ne fárasszam magam.

Bielińskit hamar megtaláltam, mert abban az időben kezdett járni Ewa Kulikkal, aki a Szolidaritás varsói irodáját vezette.

Michnikkel volt barátnője, Anna Grabowska ismertetett össze egy szakszervezeti választási gyűlés után, amelyen Adam volt a meghívott vezérszónok. Lassan és tagoltan beszélt, mert erősen dadog, és a hallgató-

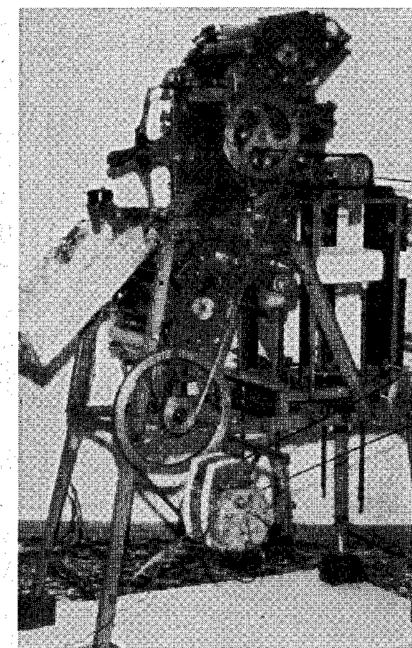

Ezen a felvételen jól látható a mozdulat, a grafikusok által használt lehúzókés, és a „nyomdász" mögött a szárítóra kiteregetett nyomatok is kivehetők

ság érzékelhetően drukkolt neki, hogy minden szót ki tudjon mondani. Adamról később még bővebben írok.

Utazásom fő célja az volt, hogy a földalatti nyomtatás technikáit elsajátítsam. Összeismertettek egy Andrzej nevű nyomdásszal, aki megtanította nekem a grafikusok által is használt szitatechnikát. Ez viszonylag bonyolult, mert síkfilm is kell hozzá, de ezzel a technikával nagyon szép nyomatokat lehet előállítani. Egyszerűbb technikát kerestem, és Andrzej előre megjósolta, hogy a rámka lesz az, amibe beleszeretek.

A rámkáról sokat írtak már. Lengyel találmány, amelynek fontos szerep jutott a szovjetrendszer sajtómonopóliumának a megtörésében. A rámka ugyanazt a szerepet játszotta a keleti blokkban, mint a nyugatiban a xerox. A keleti szamizdat semmit nem tudott használni, ami drága volt és bonyolult, ezért olyasmit kellett kitalálni, amihez nem kell gép, sőt áram sem. A rámka a szita és a stencilnyomtatás összeházasításával jött létre. Elég hozzá egy képkeret és egy stencilpapír, és otthon is lehet vele nyomtatni. A rámkát nem lehet kiirtani, mert még a nyomtatáshoz használt festéket is elő lehet állítani koromból és olajból. Haraszti Miklós írta, hogy a rámka maga a sajtószabadság. Miklós büszke rá, hogy az ő írása, a *Kései bevezetés a kádárizmusba* volt az első, amely ezzel a technikával jutott el a nyilvánossághoz.

A stencilgépek már profi módon kifejlesztett hengeres sokszorosítók. Ezt a rendkívüli leleményességgel házilag összebuherált offsetmasinát, amelyben természetesen nyomtató hengerek forognak, a tiltott kisegyházi kiadványok nyomtatására használták

A rámka az én életemben sorsfordító volt. Annyira, hogy az egyik gyakran használt szitakeretem fotóját az ágyam fölé függesztettem.

A balra látható felvétel azt a mozdulatot mutatja, amikor a szitakeretre kifeszített sűrű szövésű nylonon egy úgynevezett lehúzó késsel átpréselik a festéket, amely lenyomatot hagy a keret alá helyezett szívópapíron. Sok százezer nyomatot készítettünk ezzel a technikával. Minden oldalhoz új sablont kellett készíteni. A rámkázás kétszemélyes munka, egyikünk a lehúzókéssel dolgozott, másikunk kiszedte a keret alól a nedves nyomatot, és szétteregette a lapokat, hogy gyorsabban száradjanak.

Akkoriban csak hézagos ismereteim voltak a történelmi előzményekről. Nem tudtam például, hogy a legősibb nyomtatási eszközként számon tartott, úgynevezett hengeres pecsétnyomót (Rollsiegel, cylinder seal) i. e. 3200 körül Mezopotámiában, Uruk városában találták ki és kezdték alkalmazni. Az írással szinte egy időben feltalált nyomtatási eszköz később Egyiptomban, Kínában és Babilóniában is használatos volt.

Rámkáztunk, konspirálni tanultam, és lubickoltam a lengyel szabadságban. A fogadtatás a vártnál is barátságosabb volt. Azt várták tőlem, hogy hazaviszem a magamba szívott szabadságot. Kézről kézre adtak, szebbnél szebb lengyel lányokkal ismerkedtem meg, és szinte alig aludtam. Elláto-

gattam Wrocławba Modzelewskihez. Precíz eligazítást hallottam tőle arról, hogy sztrájkot csak akkor érdemes szervezni, ha várhatóan eredményes lesz. Nem szabad túlságosan költségesnek lennie, széles körű tájékoztatásra van szükség annak érdekében, hogy a sztrájkolók érezzék: a társadalom többsége támogatja őket. Szűrni kell és szelektálni a sztrájk célkitűzéseit. Az állami munkaadó legérzékenyebb pontjára kell ütést mérni, ám ennek olyan pontnak kell lennie, amely a legkevésbé érzékeny a dolgozók számára.

Lengyelországban saját szememmel láthattam, hogy az egyetlen járható út a társadalom önszerveződése a független intézmények révén. Ottlétem idején a Varsó környéki üzemekben munkástanácsok alakultak. Kutatási jelentések angol nyelvű összefoglalóit olvastam, amelyekből kiderült, augusztus óta nemcsak az akadémia intézetei szerveztek szociológiai felméréseket, hanem a Szolidaritás OBS elnevezésű Társadalomkutatási Intézete is dolgozik már. Számomra örökké emlékezetes marad a Szolidaritás jogsegély-szolgálatának irodájában tett látogatásom, ahol egy idős hölgy elállta az utamat, és azt kérdezte, hogy miért nem csatlakozom a jogsegély munkatársaihoz, nekem is ott volna a helyem az asztal túlsó oldalán. (Évekkel később Kőszeg Feri, Pelle Andrea és Somogyi János szervezte meg Kóródi Máriával együtt azt a független jogsegélyszolgálatot Budapesten, ami méltó válasz volt a lengyel hölgy kérdésére.)

Lengyelországban maroknyi hatalom nélküli ember magán-összejöveteleiből kiindult folyamatban született újjá a nemzet. 1981 májusa óta foglalkoztat, hogy miként volt lehetséges ez a lélegzetelállítóan gyors növekedés. A Szolidaritás szakszervezet tízmilliós nagyságrendű taglétszáma és szervezettsége magyarázatra szorul. A hihetetlenül gyors taglétszámbeli növekedés magyarázatát keresve bukkantam egy függvényelméleten alapuló magyarázatra. Egy fiatal fizikus, Barabási Albert László világhírű könyvében (*Behálózva – a hálózatok új tudománya.* Magyar Könyvklub, 2003) többek között a világháló és a hollywoodi színészek kapcsolati hálóinak elemzése alapján arra a következtetésre jut, hogy a növekedés és a népszerűségi kapcsolódás a legtöbb valódi hálózat kialakulásának főbb szabálya.

Mindannyiunk számára nyilvánvaló volt, hogy a Szolidaritás megszületése új időszámítás kezdetét jelentette Közép-Európában. Ez volt az első

olyan antibolsevista és függetlenségi mozgalom, illetve szervezet a térségben, amellyel az elnyomó hatalom másfél évig kénytelen volt együtt élni, s amelyet csak háttérbe és illegalitásba tudott szorítani, de felszámolni már nem volt képes. Az '56-os magyar forradalom két hétig tartott, és ötéves véres megtorlás követte, amely megtörte a társadalom ellenállását. A '68-as prágai tavaszt már csak kilenc hónap után tiporták el, s azt „normalizálásnak" csúfolt két évtizedes restauráció követte, mely több tízezer ellenzékit szorított a társadalom peremére. A Szolidaritást és a lengyel társadalom permanens ellenállását azonban már az 1981. decemberi puccsal sem sikerült megsemmisíteni. A szakszervezet és a szabad sajtó illegalitásban működött tovább, a hatalom előbb-utóbb kénytelen volt szabadon engedni a letartóztatott vezetőket, s végül kénytelen volt tárgyalni, majd meg is egyezni velük.

Ennek egyik oka az volt, hogy a Szolidaritás világpolitikailag kedvező csillagállásban született, amiről fentebb már írtunk. A Szovjetunió afganisztáni intervenciója során – 1949 óta először – a leigázandó nép részéről masszív és leküzdhetetlen fegyveres ellenállásba ütközött. Az emberjogi programmal hivatalba lépett Carter elnök gabonaembargót rendelt el, elkezdte kiképezni az afgán ellenállókat, és hadászati rakétáit átirányozta a szovjet rakétabázisokra. A terroristaellenes kampánnyal hivatalba lépő Reagan elnök pedig meghirdette, majd sikerre is vitte a gerontokrata vezetés alatt gazdaságilag megroppant Szovjetuniót romba döntő túlfegyverkezési programját. És mindehhez hozzáadódott a Karol Wojtyła 1978-as pápává választásából adódó hatalmas erkölcsi és politikai erő.

A Szolidaritás sikerének másik oka belpolitikai jellegű volt. Kezdeményezői okultak a '68-as értelmiségi és a '70-es gdański munkásmegmozdulások vereségeiből: a Szolidaritás egyfelől az értelmiség és a munkásság, másfelől a különféle antibolsevista irányzatok szövetségéből született, és ezt a szövetséget fenn is tudta tartani.

A gdański sztrájkmozgalmak azonnal, már július folyamán kisugároztak a magyar belpolitikára. A magyar pártvezetés 1978–79-től amúgy is elmozdult, igaz, nagyon szerény mértékben a gazdaság- és kultúrpolitikai liberalizáció irányába. Kádár megszabadult a gazdasági reformot visszacsináló és az ellenzéki filozófusokkal és művészekkel való leszámolást jelképező pártvezetőktől.

A következő másfél évben a hivatalos sajtó a Szolidaritás iránti ellen-

szenvvel, de viszonylag részletesen és folyamatosan számolt be a lengyel eseményekről. A magyar vezetés feltehetőleg nem tudta kiszámítani, milyen irányba fordul Lengyelország, viszont tudta, hogy a lakosság jelentős része amúgy is tájékozódik a nyugati rádiókból, elsősorban a Szabad Európából. Azonkívül a bizonytalan lengyelországi állapotokkal szemben Magyarországot a prosperitás és a stabilitás szigeteként lehetett beállítani a közvélemény előtt. Nem sikertelenül.

A lengyel forradalom eltérően hatott a magyar társadalom különböző csoportjaira. A politikai vezetés az értelmiség semlegességének biztosítása végett folytatta enyhébb kultúrpolitikai kurzusát, ugyanakkor – a valódi gazdasági reform helyett, hogy a munkások és tisztviselők esetleges elégedetlenségének elejét vegye – igyekezett nyugati hitelekből fenntartani az életszínvonalat. Ez értelemszerűen szükségessé tette relatíve barátságos külpolitika folytatását a Nyugattal szemben – a szovjet blokk korlátozott lehetőségeinek keretén belül. Ez viszont behatárolta az ellenzékkel szembeni fellépés lehetőségeit.

Felpezsdült a független, ellenzéki irodalmi-művészeti élet is Magyarországon, főleg Budapesten. Egyértelműen rendszerellenes szövegeket éneklő alternatív rock-, főleg punkzenekarok léptek fel többezres közönség előtt rendszeresen. Müller Péterrel ebben az időben először szociológiai felmérésekben dolgoztunk együtt, később dokumentumfilmet is forgattunk, ezért az URH zenekar megalakulásáról tőle hallottam, és első fellépései idején szinte testközelben voltam. Müller, Bárdos Deák Ági és Menyhárt Jenő óriási érdeklődést váltott ki a politikai rendőrség ügynökhálózatából. A punkzenekarok számára külön csoport- és munkadoszsziékat nyitottak, és az apparátus a legkeményebb eszközöket bevetve – gyakran pszichiátriai esetként – kezelte a protesztmegnyilvánulásokat. Az alapelv az volt, hogy az ellenzéki állampolgár beteg, akit kezelni kell. Bizony Magyarországon is létezett politikai pszichiátria. „De jó, hogy beteg lettél, meggyógyít a Nagy Testvér [...] Nem vagy még egészen jól, a ház előtt sziréna szól" (URH: *Nagy Testvér*) „Kísérleti állat vagyok, / rákot keltenek a bőrömön / Kísérleti állat vagyok, / De a doktort biztos megölöm" (URH: *Kísérleti állat*).

A Kontroll Csoport legnépszerűbb számában azt énekelte, hogy „polak-wenger dva bratanki".

Az erjedési folyamatban kulcsszerepük volt a fiatal íróknak. A Lélegzet

című élő irodalmi folyóirat estjein a Szolidaritás forradalmáról, majd a szükségállapotról szóló verseket olvastak fel, amelyeket Galántai György kulturális szamizdat folyóirata nyomtatásban is közölt. A Fiatal Írók József Attila Köre (FIJAK) és a Mozgó Világ is egyre jobban radikalizálódott. 1981 márciusában felfüggesztették a FIJAK-ot, és bezúzták a Mozgó Világ akkori számát – egyebek közt egy lengyel tárgyú cikk miatt. A Mozgó Világot végül 1983-ban gleichschaltolták, a József Attila Kör felfüggesztését azonban a hatalom kénytelen volt visszavonni, noha a vezetőségébe rövidesen Tamás Gáspár Miklóst is beválasztották. A fiatal írók radikalizálódása fokozatosan radikalizálta a Magyar Írószövetséget is, amely részben már az 1981-es közgyűlésén is, de az 1986-oson már végképp nyíltan szembefordult a hatalommal.

Ám a magyar társadalom többségének a reakciója a Szolidaritásra egészen más volt, mint az ellenzéki értelmiségieké. Bár nyilván sok százezren szimpatizáltak vele, sokkal szélesebb körben hatott a párt hazug propagandája, miszerint Lengyelországban azért rossz a gazdasági helyzet, mert a „lengyelek nem dolgoznak". Így a sztrájkhíreket a túlnyomó többség idegenkedve, sőt ellenségesen fogadta. Szerepet játszott ebben, hogy – Lengyelországgal ellentétben – a magyar értelmiségi ellenzéknek nem sikerült kapcsolatot találnia a gyári munkássággal, az utca emberével, a vidékkel, így nem tudtuk ellensúlyozni a kormánypropagandát. Ebben az időben már lassan, de érezhetően süllyedni kezdett a magyarországi életszínvonal is, az emberek azonban még ekkor is féltették egy esetleges felfordulástól a „gulyáskommunizmust". Azt gondolták, hogy a szovjet politikai vezetés és a hadsereg most is leveri majd a közép-európai függetlenségi mozgalmakat.

1981 decemberében ez a többség igazolva látta a pesszimizmusát. El kellett telnie néhány évnek, hatalomra kellett kerülnie Gorbacsovnak, és tovább romlania az életszínvonalnak, hogy ez a többség is megérezze, valaminek történnie kell. Ekkor vált a szélesebb közvélemény előtt világossá, hogy a Szolidaritás új időszámítás kezdetét jelentette Kelet-Közép-Európában, és hogy a forradalom szellemét már nem lehet visszagyömöszölni a palackba. A magyar politikai vezetés viszont megkísérelte ezt, a megcsontosodott, hatalmát féltő és a gorbacsovi reformokat ellenző Kádárral az élén. Bár a nyugati eladósodás miatt továbbra is meg volt kötve a keze, többször is lesújtott az ellenzékre.

Lengyelországi tapasztalataimról politikai útinaplót írtam a repülő egyetem közönségének *Odnowa* (Megújulás) címmel. 1981 júliusában még tartottam tőle, hogy a rendőrség elveszi a jegyzeteimet a Varsóból hozott dokumentumokkal együtt, ezért egy üresen álló lakásba költöztem. A Lajos utcai garzonban nem volt semmi egy matracon és konyhaasztalon kívül, amire kiterítettem mindent, amit Varsóban és Wrocławban összegyűjtöttem. Három napig ki sem mozdultam a lakásból. Korábban sosem csináltam ilyesmit, de rájöttem, hogy ezzel a technikával Budapesten is el lehet tűnni, ha muszáj. Az alámerülés szigorú szabályait lengyel barátaim is sokszor elismételték nekem. A lényeg az, hogy maradj a seggeden, mindent előre készíts be a lakásba. Így csak egyszer kell eltűnnöd a követők elől. Kőszeg Ferenc lakása, ahol a lengyelországi beszámolót tartottam, tele volt. Éreztem, hogy ha ez a vizsga jól sikerül, akkor talán olyanok is akadnak, akik kedvet kapnak a szamizdatkészítéshez. Egyáltalán nem voltam gyakorlott előadó, egyik lábamról a másikra álltam, és sokszor elkalandoztam. Óriási anyagból kellett meríteni, és nem volt időm rá, hogy jól szerkesztett szöveget készítsek.

Az odnowa, a megújulás kissé eufemisztikus fogalma 1980 ősze óta uralta a lengyel sajtót, és a józan ész forradalma során született új társadalmi szerződésre utalt. Az odnowa a szentbeszédekből került az utcára, és Kelet-Európában példa nélküli helyzetet írt le. Ebben a szerződésben mind a két fél, a kormányzat is meg a szuverénné vált, tömegmozgalomba szerveződött társadalom is lemondott az erőszakról. (Jaruzelski katonai puccsa után derült ki, hogy az erőszakmentesség deklarálása a hatalom részéről csak taktika volt.)

Ezzel az előadással teljesen új korszak kezdődött az életemben. A Kőszeg lakásán elhangzottakról számos III/III-as jelentés készült. A belügy ekkor szállt rám igazán intenzíven. Az ügynökök jelentéseit feldolgozó apparátus több változatban értékelte az elhangzottakat.

„Szeta: BRFK 107-124/14/1981
Folyó hó 6-án a SZETA összejövetelt tartott Kőszeg Ferenc lakásán.
A kb. 100 főnyi hallgatóság előtt (általában 30-35 éves személyek) dr. D. G. számolt be lengyelországi útjáról.
Elmondása szerint május 1-től 18-ig tartózkodott Lengyelországban. Részt vett a szolidaritás néhány »meleg« hangulatú vezetőségválasztó gyűlésén, ahol például – ha a jelenlévő LEMP tag volt – megkérdezték tőle, hogy miért lépett be a pártba, mire a válasz mentegetőzés volt. Elismeréssel beszélt a Szolidaritás jogsegély-szolgálatáról, amelynek keretében gyakran mint hatóság járnak el, például a tanácsi szerveknél."

„92. M. napi jelentés
A folyó hó 6-i SZETA rendezvényen D. G. ismét beszámolt májusi lengyelországi utazásának a tapasztalatairól. Az ellenforradalmi tendenciák és jelenségek iránt igyekezett szimpátiát kelteni. Felszólította a hallgatóságot, hogy adakozzanak a lengyel gyerekek nyaraltatására.
A szerv (»intézkedésével«) elérte, hogy kb. fele annyi – mintegy 100 fő – résztvevő volt, mint amennyire a szervezők számítottak. Ennek ellenére az átlagosnál több, mintegy 17 ezer forint adomány gyűlt össze...
Az információ forrása és tartalma megbízható, ellenőrzött.
Intézkedés: folytatjuk a bizalmas nyomozást"

Az előadás után néhány nappal kérdezte a Világosság főszerkesztője, Lukács József és főszerkesztő-helyettese, Koroknay Zsuzsa, hogy az előadásomat összeegyeztethetőnek tartom-e szerkesztői állásommal. Nagyon meg voltak ijedve, hogy most mi lesz. Ennek a beszélgetésnek a hatására ajánlottam fel, hogy kilépek. Ma már persze tudom, hogy ez butaság volt, végig kellett volna csináltatni velük a kirúgatásommal együtt járó kellemetlenségeket. Ám a történethez hozzátartozik, hogy amikor fölvették, Koroknay Zsuzsa személyes politikai felelősséget vállalt értem. Tudtam, hogy amikor valamit aláírtam, mindig őt hívatták be a pártközpontba, és őt vonták felelősségre. Ma már érthetetlennek tűnő okoskodással akkor azt gondoltam, tartozom neki annyival, hogy én mondok fel. Megkönnyítettem a főnököm dolgát.

Ezzel nagyon kevesen értettek egyet. Természetesnek tartottam, hogy értelmiségi barátaim ragaszkodnak bizonyos biztonsághoz, és nem akarnak olyan módon marginalizálódni, mint az ellenzékhez csatlakozók. Ma is úgy gondolom, hogy a Kádár-rendszerben sokféle módon maradhatott tisztességes valaki. Az értelmiségiek egy része segített a terjesztésben, az előállításban, álnéven írtak a Beszélőbe vagy a Hírmondóba. Na-

gyon sok segítő, támogató gesztus irányult felénk. Ám voltak, akik a vitatták mindannak a létjogosultságát, amit az ellenzék tett. Gyakran hallottam tőlük, hogy az ellenzék veszélyezteti a kádárizmus „vívmányait". Az ellenzék az értelmiség mozgásterét nemhogy bővíti, hanem szűkíti, mert azoknak a konzervatív erőknek a malmára hajtja a vizet a párton belül, amelyek nem akarnak semmilyen megújulást és reformot. A magyar értelmiség többsége nem utasította el a rendszert, nem volt radikális. Az ellenzék az ő szemükben túlságosan messzire ment el.

1980 őszén Kenedi János lakásán összejöttünk, és a legfontosabb kérdésről beszélgettünk: szükség van-e már nyomtatott szamizdatra Magyarországon. A jelenlévők többsége ellene volt, és az aggályait sorolta. Ezt én elsősorban a végtelen lustaságuknak tulajdonítottam. Egyetlen komoly ellenérvet sem hallottam, és bátorított, hogy a maguk módján Kis János és Szilágyi Sándor is csatlakozott a támogatókhoz. Arról csak jóval később értesültem, hogy Iványi Gábor kitalálta a zseniális Beszélő folyóiratcímet, és Kis János, Kőszeg Feri, Solt Ottilia, Nagy Bálint és Szilágyi Saci az elkövetkező hetekben szerkesztőséget alakítottak. Ottilia mindig furcsán mosolygott és sokatmondóan kacarászott, amikor arról beszéltem neki, hogy független kiadót csinálok. Csak nem? – kérdezte. Csak ebből sejtettem, hogy mások is készülnek valamire.

A Beszélőnek összesen 27 száma jelent meg a legális kiadásig. Amikor a 8. szám, amely Nagy Imrének és társainak a perével és kivégzésével foglalkozott, lebukott, az utánnyomást feleségemmel, Hodosán Rozival vállaltuk. Cifra történet volt. A kinyomtatott számok fele valahogy ismét lebukott. A 12. számtól az AB Független Kiadó munkatársai átvették a Beszélő nyomtatásával kapcsolatos összes feladatot. Ha jól emlékszem, ezt követően már nem bukott le teljes lapszám.

Nagy holdudvara volt ennek a tevékenységnek: terjesztőkből, fordítókból és persze azokból, akik kölcsönadták lakásukat, nyaralójukat, autójukat. Pikler Kata éveken át kölcsönadta a zamárdi nyaralóját. Ő építészmérnök, és a híres jogbölcsész, Pikler Gyula unokája. Endreffy Zoltánék nyaralóját szintén használtuk. Kozák Gyula, aki hatalmas mennyiségeket terjesztett, gyakran adta kölcsön a kocsiját. Forgács Pál és felesége, Fencsik Flóra szintén. Ez az értelmiségi kör a rendőrök előtt is ismert volt, olyan építészekkel együtt, mint Rajk László, Balázs János, Borza Endre. Taksás Mihály és Gyarmati Kati a szerkesztésben, montírozásban segítettek, könyvborítókat terveztek. Ezen kívül létezett egy szűkebb, de nagyon fontos kör, amely nem volt ismert a rendőrség számára. Nyomdászok, akik pénzért dolgoztak. Különböző közvetítőkön keresztül jutottunk el hozzájuk. Taksás Mihály lett ennek a vonalnak a fő szervezője. Ő a budapesti underground legendás figurája volt, aki minden fekete nyomdai kapcsolatot ismert. Taksás további közvetítőkkel dolgozott, tehát ő sem tudta – én pláne nem –, hol készül ez vagy az a könyv. A rendőrség által ismert és nem ismert kört nagyon szigorúan el kellett választanunk egymástól. A könyvek szerkesztését nem titkoltuk. Nyomdai előkészítésre Taksás Misihez és Gyarmati Katihoz kerültek a kéziratok, akik a szedést a konspiratív vonalon adták tovább a nyomdászoknak. Általában nem tudtam követni a kézirat útját, de nem is kellett. A nyomdai vonal sokfelé ágazott. A vendéglátó-ipari vállalatnak volt a Belvárosban egy sokszorosító üzeme, ott is készültek kiadványok, és másutt is, számos helyen, ahol éppen volt Taksáséknak valamilyen személyes kapcsolatuk és szabad kapacitás. A nyomdászok pénzért dolgoztak, tisztességesen meg voltak fizetve. Ők általában nyers állapotban szállították a könyvet, amit mi kötöttünk be, kivéve egy-két esetet, amikor még ezt is megoldották.

A Hírmondó szerkesztőségének tagjai nem szerepeltek az impresszumban. Különösen az első számoknál vigyáztunk arra, hogy ne provokáljuk ezzel a hatóságot. Később már nem voltunk ennyire óvatosak, megjelentek a szerzők nevei. Gadó György például sok cikket jegyzett a nevével, de ő nagyon termékeny volt, sokféle álnéven is írt. Állandó szerzőnknek számított Kozák Gyula és Szabó Miklós Krasznai Zoltánnal együtt. Ők elsősorban szovjetológiai elemzéseket írtak az SZKP-ról és az MSZMP-ről. Solt Ottilia is rendszeresen publikált a lapban. Zöld rovatunkat fiatal környezetvédők írták. A lapot Hodosán Rozival ketten szerkesztettük. Kis családi üzem volt ez. A fizikai munka és a szállítás nagyon sok időt elvitt, de azért írásra is maradt idő. Számomra az, hogy öncenzúra nélkül írhatok, mindent megért.

Hodosán Róza ismeretségünk kezdetétől a szamizdatra tett fel mindent, és vállalta az ellenzéki lét összes következményét. Nélküle biztosan nem működött volna a független könyvkiadás, Rozit nagyon gyorsan befogadta ez az ellenzéki baráti kör. 1984-et írtunk, óriási volt raj-

tunk a nyomás. A macska-egér játék változatos dramaturgiával zajlott. Petri György versben, Kőszeg és Rozi prózában megírta már ezeket a történeteket, amelyek különböző folyóiratcikkekben és interjúkban folyvást visszatérnek.

Petri György: A személyi követő éji dala

Zuhog az eső,
te rohadék.
Te meg alszol
a jó meleg szobában,
vagy megpinázod a madarat.
Én reggel hatig rohadok
a csöndesedő esőben.
Ki kell várnom a váltást,
ki kell várnom
amíg kikászálódsz a vackodból,
anyu mellől. Hogy leadhassam
a drótot: merre reppentél.
Szállsz, szárnyalsz.
A kezembe ne kerüljél,
Mert röptödben megkopasztalak.
Én nem felejtem el azt a rohadt esőt,
amikor dupla súlyára dagadt
az esőkabátom,
a cipőm talpa.
Te meg
a meleg
szobában cicáztál.

Eljön még az idő,
amikor Dunát rekesztek veled.

Ez a vers szerepel Zólyomi Tamás 1990-ben kiadott *Árnyékvilág – Egy állambiztonsági figyelő emlékei* című könyvének (Aura Kiadó) fülszövegében. A vers alatt ezt olvassuk:

„Néhány éve még csak a költői képzelet láttathatta a személyi követő nehéz életét. Most viszont maga a személyi követő szólal meg. Kiderül a könyvből, hogy olyan, ma már ismert embereket követtek (Demszky Gábort, Csoóri Sándort, Kőszeg Ferencet, Haraszti Miklóst és másokat), akik néhány hónapja aktív szereplői a politikai életnek. Egyébként a könyv felelős kiadójának nevével is találkozhatunk e lapon, hiszen egy éve még szamizdat-könyvek kiadásával foglalkozott.
Ha lassan is, mégis fordul a világ?"

Személyi követőm így emlékszik vissza a velünk kapcsolatos munkájára:

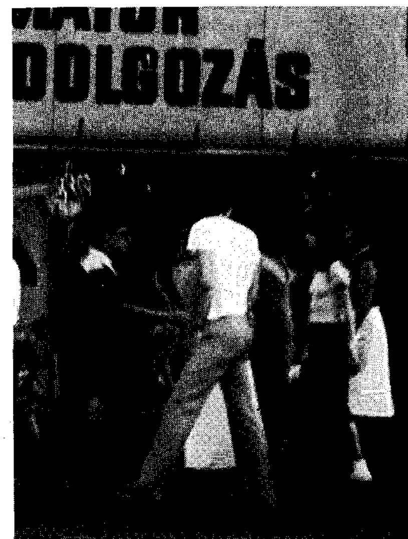
„Az év legjelentősebb akciója volt, amikor dr. Demszky Gábor (SZÉKES) balatonzamárdi nyomdájának a nyomára bukkantunk. A beérkezett információk alapján várható volt, hogy felesége, Hodosán Róza (LILLA) nyomdai anyagot szállít majd neki. Mi a feleséget követve kellett, hogy eljussunk a nyomdához.
SZÉKES az állambiztonság szemében mumus volt: rengeteg munka megbukott rajta. Amikor régebben dolgoztak rá, sorra kiszámolta, leszólította a figyelőket. Mozgása és reakciója kiszámíthatatlan volt. Kocsival még ellenőrizhetetlenebbül közlekedett. Amikor egyszer a Rózsadombon a Bimbó úton haladt – mögötte a figyelő kocsik –, a Törökvészi úthoz vezető kanyarnál rágyorsított, és a kanyar után eltűnt a figyelők szeme elől. Azok persze szintén rákapcsoltak, nehogy eltűnjön, és emiatt fenyítsék meg őket. Amikor felértek a Törökvészi útra, látják ám, hogy ott áll SZÉKES, és fotózza a felérkező kocsikat. Volt ám fejvesztett menekülés! Azokat a fotókat, amelyek a Mai Nap című újságban a Kőszeg Ferencet kísérőkről megjelentek, szintén ő készítette. (Az egyik megörökített azóta már ügyosztályvezető-helyettes.)
Ezt csak elöljáróban említettem. Erre a munkára nagyon nagy erőt koncentráltak.
Hajnalban adás volt. Demszky felesége elindult.
Bepattantunk a kocsiba, és felzárkóztunk. Valahol a Báthory utcánál adtam váltást a felvevőknek. Kiugrom a kocsiból, és az addig

korlati érvek egyaránt alátámasztották. Az '56-os forradalom brutális leverése után senkinek sem kellett elmagyarázni, hogy mi a geopolitikai realitás. De nem csak ez játszott szerepet abban, hogy az ellenzék csak az erőszakmentes nyomásgyakorlást tekintette legitimnek. Az erőszak megosztja azokat, akik ehhez az eszközhöz folyamodnak. A leninizmus és a jakobinizmus egy tőről fakad, mindkettő legitimnek tekintette a forradalmi erőszakot. A terrorizmus lealacsonyít.

Épp a Hírmondó 10. számát nyomtattuk, amikor a SZER hírműsorában hírt adtak Popiełuszko megöléséről. Michnik reakcióját a következő számban közöltük: „Erőt kell venni a gonoszon a jó révén. A vérebek feszítik a pórázt. Szeretnének rárohanni áldozataikra. Biztonságban vagyunk-e tőlük itt Kelet-Európában?" Ki tartja kezében a pórázt, és menynyire erős ez a kéz? A társadalomnak résen kell lennie. A hatalommal tetszés szerint élhetnek vissza a birtokosai, a törvénytelenségeket pedig pillanatnyi igényeik szerint foglalhatják törvényekbe, tehetik praxissá. A kellő ellensúlyként működő alkotmányos intézmények (Alkotmánybíróság), szabadon és fair szabályok szerint választott parlament hiányában a hatalom fölött nincs kontroll.

Mit tehetünk, kérdeztük magunktól a Popiełuszko-gyilkosság után. *Ha nem akarunk lemondani a demokráciáért folytatott küzdelmünkről*, akkor a nyugati demokratikus közvélemény és az általa létrehozott intézmények védelme alá kell helyeznünk magukat. Ideje emlékeznünk rá: ez egyszer már működött.

> „A második nyilvánosság magyarországi embereit 1982 decemberében érték az első határozottabb támadások. Ezt az első támadást egy Rényi Pétertől vezényelt, sztálinista és hidegháborús kliséket előbányászó sajtókampány övezte. Ez nem sok jót ígért. Úgy nézett ki, az országkapuk körül ólálkodó sztálinisták máris elég erősek hozzá, hogy pótolják a lemaradásukat, hogy Magyarországra is beráncigálják a hidegháború falovát. Kiderült azonban, hogy már vagy még, de nem ennyire erősek. Még várniuk kell. A baljós hidegháborús szerkezet még ma is inkább országon kívüli, nem pedig belül tanyázik.
>
> Maga a politikai rendőrség eleve sokkal szerényebb célokat követett. Bezárta a Rajk Lászlónál fenntartott szamizdat-elosztóhelyet.

Követés, 1982. június (Rajk László felv.)

> Kifosztott néhány termelési pontot. Végül magát Rajkot is kitelepítette a lakásából.
>
> *Mindez jól jelezte* a korábbi liberalizmus végét, de azért olyan borzasztó nagy represszióknak nem volt minősíthető.
>
> Rajk azonban úgy tett, mint akinek nehéz a felfogása. Az új lakásán szép csendben ismét megindult az elosztás. Meg kellett vele és ez ellenzékkel általában is értetni: a párt nemcsak a régi lakáshelyen, Pesten nem akar látni ilyesmit, de az új helyen, Budán sem!" (Nagy András: A 22-es csapdája. *Hírmondó*, 1984. 6–7. sz.)

Tucatnyi ismeretlen férfi kísérte lépteimet június 4-től 7-ig éjjel-nappal. Követtek útjaimon, és őrizték álmomat. Ahányszor útnak indultam az Eszék utcából, a nyomomba szegődtek, szorosan közrefogtak, buszokra, villamosokra fölszállva körbeálltak, ismerőseim lakásainak ajtajáig kísértek, a lépcsőházban várva ki távozásomat. Virrasztva strázsáltak ajtóm előtt a váltásra várva, mely naponta többször mikrobuszon érkezett. A díszes kíséret kényelméről luxusautók gondoskodtak. Pasztellszínű BMW-k és Opel Senator, a nyugat-európai autópiac drága és elegáns büszkeségei. A harminc és ötven év közötti urak jól szabott öltönyeik-

Lábak a levegőben, a film továbbításának zaját meghallva minden személyi követő a kamerába néz (saját felvétel)

ben, fehér ingben, nyakkendőben, a hátsó ülésre tett diplomatatáskákkal várták, mikor kell akcióba lépniük. Diplomatatáskáikból ebédidőben gondosan csomagolt elemózsia került elő, amit a térdükre helyezett táskán fogyasztották el, majd egymást váltva indultak a sarki kocsmába, hogy leöblítsék valamivel. Az autókban rend és tisztaság volt, a tükörfényesre glancolt karosszérián visszatükröződtek a sötét szemüveget viselő, táplálkozó férfiak hízásnak induló arcai. Az utca lakói az ablakokba kiülve érdeklődéssel figyelték krimibe illő indulásainkat és érkezéseinket. A nagy zajjal nyomomba szegődő népes gyalogos kíséret és a versenyautó tempójában induló BMW-k találgatásokra és méltatlankodásra adtak okot. A személyi kísérők rádiózással és hangosan beszélgetéssel egész éjszaka zavarták a csendes kis utca nyugalmát, és arrogánsan válaszoltak az őket csendre intőknek.

Ezekkel az akciókkal az MSZMP Politikai Bizottságának 1982. március 30-i ellenzékellenes határozatának tettek eleget. (Lásd Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék*. T-TWINS Kiadó, 1995, 231. o.)

A felvételt Rajk László készítette, mellettem Matolay Magdi, mögöttünk a fekete napszemüveget viselő személyi követő

A kísérőimmel töltött első 72 óra agresszív és fenyegető fellépésük miatt bátran nevezhető hatósági házi őrizetnek. Az utcán, amikor egyedül maradtak velem, több ízben megfenyegettek, hogy a lábamat törik, „felrúgnak". Időnként lökdösődtek, megakadályoztak abban, hogy a busz után fussak, megragadták a táskám szíját. Úgy döntöttem, ha tehetem, inkább otthon maradok, mert a szoros kísérő gyűrű és a fenyegetések szorongást és félelmet váltottak ki belőlem. Általában azon voltak, hogy ne legyen jelen tanú a fenyegetések elhangzásakor, de két ízben voltak. Sem a Btk., sem egyéb jogszabályok nem ismerik a házi őrizetnek ezt a formáját, melynek alkalmazása velem szemben mindenféleképpen alkotmányellenes volt, hisz semmilyen jogerős bírói ítélet vagy rendőrhatósági határozat nem rendelte el.

1982. június 11-én délelőtt kilenc órakor Rajk Lászlóval és Kőszeg Ferenccel együtt feljelentést tettem ismeretlen, de az általuk vezetett gépkocsik rendszáma után ítélve állami alkalmazásban álló személyek ellen. A panaszt felvevő Bácskai őrnagy arra kért, hogy rögzítsem írásban a mondandómat. Ezt 1982. június 24-i keltezéssel meg is tettem.

Arra kértem a főkapitány urat, hogy erélyes fellépéssel derítse fel – azt javasoltam, hogy a három gépkocsi menetlevelének ellenőrzésével –, milyen célból tartózkodtak kísérőim három teljes napig a lakásom környékén, kik voltak azok a személyek, akik követtek és fenyegetőztek. Kértem, hogy figyelmeztesse őket eljárásuk törvénytelenségére, és tájékoztasson a vizsgálat eredményeiről. Előzékenyen a rendőr-főkapitányság rendelkezésére bocsátottam az egyik követő brigád „munkáját" megörökítő fotósorozatot.

„Megyünk kísérni földalatti kiadómat, Demszky Gábort, ha már őt úgyis kísérik. A követő követése, a dekások elrebbennek"– írja erről a napról naplójába Konrád Gyuri barátom. (Konrád György: *Harangjáték*. Európa Könyvkiadó, 2009, 172. o.)

Dalos Gyuri barátomat idézem, akit mi csak Frédinek hívtunk, és aki többek között a szovjet kommunista mozgalom és a huszadik századi magyar történelem kitűnő ismerőjeként vált ismertté kitűnő előadásai révén a repülő egyetemen. Ő írta erről az időszakról:

„1982. augusztus végén a Bem-szobor előtti tüntetésen, amellyel néhány tucat magyar ellenzéki a lengyel Szolidaritás iránti szolidaritásának adott nyomatékot, több rendőrnek kellett őt elvonszolnia a helyszínről. Demszky bizonyos büszkeséggel jegyezte meg, hogy védekezés közben egyiküket legnemesebb részén rúgta meg. Aznap este Eörsi István lakásán az akkori és későbbi »köménymag« heves vitát folytatott a túl szerényre sikeredett akció célszerűségéről. Eörsi ekkor megbírálta Demszky szerinte túl agresszív fellépését, leszögezvén, hogy intézményekkel van bajunk, és nem emberekkel. Eközben azt az aforisztikus megállapítást tette, miszerint »a rendőrnek nincs töke«. Lehet, hogy ebben tévedett." (Dalos György: Demszky az ántivilágban. *Múlt és Jövő*, 2010/3., 16. o.)

Konrád a fenyegetettség állapotát gondolatébresztőnek tartotta. Utólag így ír erről:

„Egy tüntetés előtt vacsoravendég volt nálunk a francia kultúrattasé, voltak olyan vendégek, akik beszéltek franciául, közben megjelent Nagy Bálint, Demszky, Haraszti, és azt mondták, hogy a Bem téren tüntetni kellene a lengyel ellenzékiek iránti szimpátiánk kifejezéseképpen. Telefonok szerteszét, rendőrkocsik posztoltak a ház előtt.
Este Jutka kitört, ellenezte a tüntetést, kakaskodásnak, hősködésnek, éretlen, fiús magaviseletnek tartotta, Bence Gyuri pedig elismerően állapította meg, hogy Jutka okosabb nálunk, férfiaknál. Rajk Laci a városban keringélt, és próbált megszabadulni egy autótól, amely követte. Fekete belügyes kocsik álltak a ház előtt. Telefonunkat folyamatosan lehallgatták, ha ezeket az autókat tudatjuk nyugati újságírókkal, az ügyes fotókat eredményezhet: kisvártatva elgördültek.
Humorizáltunk, a fiúk izgatottak voltak, Rajk Laci késett, csak nem kapták el? Monsieur a bélszínt véresen szereti, mondta az attasé barátnője. A vacsorára hívott diplomata mereven ült, úgy tett, fesztelen tartózkodással, mintha nem venne észre semmit abból, ami maga körül zajlott, és igyekezett nem feltűnővé tenni, hogy abban, amit mond, kérdez és talán megjegyez, rendszer van.
Másnap a Duna-parton egykori kihallgatóm, Vastag Gyula alezredes jött szembe, megemelte a kalapját. Megérkeztem a Bem térre, egy kocsiban egy hang mondta a nevemet a mikrofonba, s hogy megjöttem. A környező utcák tele voltak rendőrkocsikkal és civil detektívekkel. Átfutott az agyamon, hogy talán bizonytalan határidejű vendégségbe megyünk az állambiztonsági fogházba.
Aznap reggel Jutkával piacra mentünk, és gondosan állítottuk össze a búcsúvacsora kellékeit. Kis tüntetésünkkel éppen csak jeleztük az igényünket a nyilvános helyre, a fiúkat egyenként elvitték. Ez 1982 nyarán volt. Az előző huszonöt évben ilyesmire nem került sor. Az utca alternatív használatának ez volt az egyik ellenzéki kísérlete. Mindenki tudta, hogy kockáztat, mindenkinek megvoltak a maga érvei. Szétrajzunk, és különböző lakásokban összejövünk utána megint, vártunk egymásra." (Konrád id. m. 173. o.)

„Megvertük a Demszkyt"

„1983 szeptemberében a rend őrei kiszállították autójából a »Beszélőket« szállító kiadót, és elég alaposan helybenhagyták. A korabeli anekdota szerint a jelenet a Szobi utcai mentőkórházban folytatódott, ahol a delikvens orvosi ellátás közben hallotta, amint az egyik rendőr telefonon közölte a felsőbbséggel: »Ezredes elvtárs, baj történt. Megvertük a Demszkyt.« Nem sokkal később a kárt szenve-

dett ellen bírósági eljárás indult, mint az Esti utolérhetetlen finomsággal közölte, közlekedési kihágás miatt. Többre akkor már nem futotta..." (Dalos György: Demszky az ántivilágban. *Múlt és Jövő*, 2010/3. 16. o.)

1983. szeptember 24-én néhány óra alatt zajlott le minden. Elvesztettem az eszméletemet. Utólag nehéz pontosan visszaidézni, hogy történt. Amikor felébredtem, a mellettem fekvő beteg a SZER híreit hallgatta. Rólam volt szó. Egy nagy verésről és négy rendőrről meg Roziról, aki a testével védelmezett. A szomszéd ágyon fekvő beteg rám nézett, és kedvesen biccentett. Az ügyeletes orvos csak aziránt érdeklődött, hogy ki tudok-e menni a mellékhelyiségbe. Kicsit szédültem, de ez a gyógyszerek hatása is lehetett. Kórházi pizsama volt rajtam, az a bebújós. A ruhámat nem láttam sehol.

Ismét hírek mondott a Szabad Európa:

„Ma délután D. G. a barátnője, Hodosán Róza társaságában kocsin ment egy csendes budai utcában Rajk Lászlóhoz. Egy rendőrautó követte. Amikor kiszálltak, a rendőrautó is megállt. Körülvették, és igazolványát kérték. Átadta. Azután látni akarták, mi van a kocsijában és a táskájában. A jogaira hivatkozva tiltakozott, de nem ellenkezett. Mikor azonban az egyik rendőr egy hozzá írt levelet kezdett olvasni, kivette a papírt a kezéből. A rendőrök gumibottal összeverték, a földre esett, barátnője ráfeküdt." (SZER-RFE, OSA archívum)

A következő híradásból azt is megtudtam, hogy amikor a rendőrök abbahagyták az ütlegelést, először a kapitányságra, majd kórházba vittek. Itt jön a lényeg, amit nem az orvosoktól tudtam meg. A diagnózis agyrázkódás, látási zavarok és gumibotütések nyomai. Az utóbbiakról nincs látlelet.

A verésről barátaim – Rozi elmondása alapján – még aznap értesítették a hírügynökségeket, és a főügyésznél is tiltakoztak.

Azok a részletek is fontosak, amelyek a SZER híradásából kimaradtak. A rendőrök napok óta követtek, és az igazoltatások során a kocsimat is átkutatták. Aznap fejeztem be egy hosszabb munkát, és egy Konrád Györgynek írt levelet is a táskámba tettem. Németből fordítottam le Szaharov tanulmányát, nagyon sokat dolgoztam a szövegen, és a fordításból csak egyetlen példány készült. Az igazoltatáskor Aranyász rendőr törzsőrmester elővette, hangosan felolvasott belőle, és amikor azt olvasta, hogy Szaharov a lelkiismereti szabadságra hivatkozik, az ideológiailag is jól felkészített törzsőrmester odaszólt a társának, hogy itt előállítás lesz. Forgács rendőr az URH készüléken bejelentkezve segítséget kért. Ezután Aranyász kivette a borítékot, és olvasni kezdte a Konrádnak írt levelet. Ez hiba volt. A levéltitkot törvény védelmezi. Idéztem a törvényeket, és tiltakoztam. Aranyász tovább olvasott. Ekkor már napok óta tartottak a rendőri zaklatások, úgy éreztem, hogy ez így nem mehet tovább. Kétségbeesett voltam, és nagyon dühös, mert tudtam, hogy örökre elvész a fordításom, ha elkobozzák az Aranyász rendőr markába került szöveget, és akkor teljesen hiába dolgoztam heteken át. Előreléptem, és figyelmeztettem a törzsőrmestert, hogy el fogom venni tőle a levelet, amit jogtalanul bontott fel. Aranyászt készületlenül érte ez a határozottabb fellépés, és egészen a kerítésig hátrált. Dulakodtunk. Közben Rozi sikoltását hallottam. Hátulról tarkón ütöttek, elszállt belőlem minden erő.

Végül olcsón megúsztam. Az orvosaim négy nap múlva gyógyultan engedtek el. A zárójelentés szerint agyrázkódással kezeltek, örültem, hogy végre hazamehetek Rajk Laci mamájának Hankóczy utcai lakásába.

Abban az időben egyáltalán nem volt saját lakásunk, és Rajk Laci, aki épp Andrássy Katinka vance-i házát építette, átengedte nekünk azt a lakást, amelyben korábban a szamizdatbutik is működött.

Csendes, meleg őszi napok következtek. Vártam a folytatást. Néhány nap múlva megtudtam, hogy megfordították a történetet, és hivatalos személy elleni erőszakkal vádolnak. Súlyos vád volt ez, és nem lehetett kiszámítani az ügy kimenetelét.

Ha valaki a saját korának egyik centrumában él, gyakran előfordul, hogy nem tudja, mikorra érik meg valamilyen alapvető változás. Ezzel szemben én mindig úgy gondoltam, hogy fordulatra van szükség, és változás lesz. Sugárzott belőlem a változásba vetett hit. Látszólag vert helyzetben is magabiztosnak látszottam. Közben Rajk, Haraszti és Nagy Bálint nyilatkozatát óránként sugározta a SZER: „Mi hárman, D. G. barátai közül azok, akik jelenleg ideiglenesen Nyugaton tartózkodnak, és így kényelmesebben tudják álláspontjukat a sajtóhoz eljuttatni: kinyilvánítjuk,

hogy azt akarjuk, hogy a szocialista Magyarország civilizált jogállam legyen!" (SZER-RFE, OSA archívum)

Haraszti, Rajk és Nagy Bálint felszólította a kormányt, hogy ne gyakoroljon semmilyen nyomást a bíróságra, a közvéleményt pedig arra, hogy tartsa rajta a szemét ezen a peren. Harasztiék szerint, ha a hivatalos személy elleni erőszak bírói határozat rangjára emelkedik, akkor ez az 1984-es év a mi kis országunkban is baljós előjelekkel indul.

Mosolyogtam ezen a megfogalmazáson.

Ellentmondások jellemezték a december 21-re kitűzött tárgyalást. Pontosan emlékszem erre a napra, amikor eldőlt, hogy szabadlábon tölthetem az elkövetkező éveket. A tárgyalásra ügyvédet küldött az Amnesty International és a Helsinki Watch. Kora reggel találkoztunk az Intercontinental szálloda halljában, ahonnan átgyalogoltam a Fő utcába. Dr. Berényi Margit bírónő az egyik földszinti tárgyalóterembe idézett, ahová a teremőrök csak azokat akarták beengedni, akiknek erre külön engedélyük volt. A velem szimpatizáló hallgatóság ekkor egyszerűen benyomult a tárgyalóterembe. A földön is ültek. Ismerős arcokat láttam, és ugyancsak ismerős titkosrendőröket. Berényi Margit elsápadt, amikor meglátta a tüntetésszámba menő „sit in" szituációt, és rövid töprengés után elrendelte a tárgyalóterem kiürítését.

Egy órával később egy másik tárgyalóterembe idéztek. Ide már csak hat nyugati tudósítót engedtek be, és az Esti Hírlap újságíróját. A terem tele volt titkosrendőrrel, pisszenés sem hallatszott.

Dr. Berényi Margit többször szünetet rendelt el, és kisietett a teremből. Évekkel később tudtam meg, hogy miért. Akkor csak azt láttam, hogy roppant ideges. Elégedetten állapítottam meg, hogy még nálam is feszültebb.

Akit egyszer beengedtek a terembe, az nem jöhetett ki az ítélethirdetésig. Így próbálták megakadályozni a közvélemény tájékoztatását. Az Amnesty International újságíróját, egy amerikai diplomatát és a Helsinki Watch által megbízott ügyvédet nem engedték be a terembe, ahonnan az AFP munkatársa küldte tovább, és a SZER vette át, adta le az első tudósításokat. A SZER-t idézem: „Az ügyész a Btk. 229. §-a alapján hivatalos személy elleni erőszakkal vádolta D. G.-t, aki szerinte már azzal bebizonyította támadó magatartását az őt békésen igazoltató rendőrökkel szemben, hogy kivette a kezükből a magánlevelét." (Az egyik rendőr tagadta a levél létezését, a másik megerősítette, hogy levélről volt szó.)

Berényi Margit nem fogadta el az ügyész érvelését.

Aranyász János rendőr bevallotta, hogy könnyfakasztó gázt fröcskölt a szemembe, kollégája pedig egyszer vagy kétszer – nem tudja pontosan – megütött. Arra a kérdésre, hogy miért a fejemet ütötték a gumibottal, azt válaszolta a kolléga, hogy a vádlott a hibás, a vállamat akarta megütni, de elrántottam, és ezért találta el a fejemet.

A bírónő kérdésére, hogy miért került sor a vádlottal szembeni erőszakra, Aranyász azt válaszolta: „mert meg akart ütni és rúgni bennünket. Vettek fel orvosi látleletet? Nem – válaszolta a rendőr –, mert elugrottam, és a vádlott rúgásától csak a nadrágom lett poros."

A bírónő az AFP tudósítója és a SZER kommentárja szerint nem találta meggyőzőnek a rendőrök vallomását. Ugyancsak kétségei voltak a vád tanújának, Bagota Bélánénak a vallomásával szemben is. Az ügyészségen felvett jegyzőkönyvben Bagota Béla szerepelt tanúként, aki a pártközpont munkatársa volt. A tárgyaláson – kitalálható okokból – nem ő, hanem a felesége jelent meg, aki azt vallotta, hogy az ablakból látta az eseményeket. Bagotáné a rendőrökkel szembeni támadó szándékot vélt felfedezni a magatartásomban. Berényi Margit kórosan túlzónak minősítette a vallomását. (SZER, Newsreel, No. H-920, 1983. december 23.) Ezután a bírónő szünetet rendelt el, és fél óra múlva kihirdette a valószínűleg előre legépelt ítéletet. Hathavi, három évre felfüggesztett börtönbüntetésre ítélt. Az indoklás szerint a bíróság bizonyítottnak tekintette, hogy megpróbáltam megrúgni a rendőrt. Öt évvel később, 1988 decemberében New Yorkban vehettem át Paula Dobrianskytól, Ronald Reagan nemzetbiztonsági tanácsadójától azt a nyilatkozatot, amelyet a Washingtonban élő Gereben István inspirációjára fogalmazott meg, és tudomásom szerint a tárgyalás napján tett közzé az amerikai külügyminisztérium:

> „Az USA Külügyminisztériumának nyilatkozata (1983. dec. 19.)
> Értesüléseink szerint december 21-én Budapesten bűnvádi eljárást indítanak Demszky Gábor, a magyar szamizdat kiadványok egyik szerkesztője ellen. Demszkyt a jelentések szerint hatósági közeg ellen alkalmazott erőszakkal vádolva állítják bíróság elé, azzal a szeptemberben lejátszódott incidenssel kapcsolatosan, amelynek során a rendőrség magánautójának a tartalmát akarta megvizsgálni. Demszky arra hivatkozva, hogy a rendőröknek nem volt törvé-

nyes engedélyük, állítólag megtagadta kocsija átkutatását, majd az ezt követő tettlegesség következményeként agyrázkódást szenvedett. Az amerikai kormány sajnálattal állapítja meg, hogy a szerdai lesz egy évtized óta a független magyar értelmiségieket érintő első politikai felhangokkal teljes bírósági eljárás. Bízunk abban, hogy Demszky Gábor számára minden lehetőséget biztosítanak ahhoz, hogy tiszta és nyílt tárgyaláson védhesse meg magát a vád ellen, csakúgy, mint ahogy bízunk abban, hogy az ügy csupán egy elszigetelt incidenst jelent." (SZER-RFE, OSA archívum)

A szöveg egyértelmű, és a hatása is nyilvánvaló. A börtönbüntetésem felfüggesztését valószínűleg az amerikai beavatkozásnak köszönhettem.

Az első fokú tárgyalást Nagy András barátom kommentálta a *229-es csapdája* című remek bűnügyi riportázsában a Hírmondóban:

„Az igazság az, hogy a vád és a bíróság nagyon is jó pozícióban volt ezen a tárgyaláson. Szinte elegendő volt annyi is, amennyit Demszky maga elismert. Önhatalmúlag vissza akarta venni a levelét; aktív, kezdeményező, nyilván fenyegető és agresszív módon zavarta a jogszerűen indult intézkedés menetrendjét.

Ő ment előre, az olvasgató rendőr ment hátrafelé. Ez fordítva aligha lehetett. Eközben már mindketten mélyen benne lépdeltek a hivatalos személy fokozott védelmét szolgáló 229-es törvénykönyvi paragrafusban. Ez kimondja: hivatalos személyt, jogszerű eljárásában erőszakkal, fenyegetéssel akadályozni, intézkedésre kényszeríteni és – természetesen – bántalmazni, erőszakkal és három évig terjedő börtönnel egyenértékű.

Ezt a paragrafust, nyilvánvaló összefüggésben a Demszky-ügy 1983. december 21-én tartott elsőfokú tárgyalásával, a Magyar Nemzet december 23-i számában interpretálták is:

»...azok, akikkel szemben a rendőr eljár, nem mérlegelhetik a hivatalos személy magatartása jogszerűségének tartalmi oldalát.« Majd: »Maga a törvény is jogszerű eljárásról beszél, azonban ez a jogszerű eljárás olyan, hogy azt kell vizsgálni, hogy a jogszabály által hatáskörébe utalt jogkörben jár-e el? Adott esetben ugyanis az állampolgár nincs olyan helyzetben, hogy mérlegelhesse az intézkedés tartalmi jogszerűségét« – mondja a megszólaltatott bíró, dr. Kaufmann Péter.

Az egyéni, tartalmi felülvizsgálat ugyanis anarchiához vezetne – folytatja a bíró, és a következő gyakorlati jótanácsot adja:

Az intézkedésnek alá kell vetnünk magunkat, de ezt követően a rendőr felettes hatóságánál panaszt vagy feljelentést lehet tenni.'" (Nagy András: A 229-es csapdája. *Hírmondó*, 1984/6–7.)

A tárgyalás után lerohantak a külföldi tudósítók. A pert színjátéknak és koncepciósnak minősítettem. Kifejezésre juttattam azt a meggyőződésemet, hogy a rendőrök tudatosan valótlanságokat állítottak, mert nem vállalhatták fel, hogy az autómat felsőbb parancsra követték, és szamizdat írások után kutatva jártak el velem szemben. Az ítélet súlyos, mert priuszt jelent, és korlátoz jogaim gyakorlásában.

Szabad akartam lenni, féltem az ítélet következményeitől. Mi jöhet még? Örültem a szolidaritást kifejező tiltakozó gesztusoknak. Bevallom, meg is leptek.

A Fővárosi Bíróság 1984. május 22-re tűzte ki ügyem fellebbviteli tárgyalását. Ezt megelőzően negyvenhat író, negyvenegy humán értelmiségi, huszonnyolc egyetemi hallgató, húsz műszaki értelmiségi, közgazdász, matematikus, tizennyolc munkás, tizenkét tanár, tizenhárom lelkész – összesen 176-an levélben tiltakoztak a tárgyalás lefolytatása és annak körülményei ellen. Nagyon feldobott ismerőseim szolidaritása. A tiltakozó levelet a Legfelső Bíróság elnökéhez küldték. Az aláírók a levelet csak a másodfokú tárgyalás előtt tették közzé, mert azt remélték, hogy a hatóságok a nyilvánosság nélkül is hajlandók orvosolni a jogsértéseket. Ez naiv várakozásnak bizonyult, ezért a nyilvánossághoz fordultak. A SZER óránként a hírekben ismertette a levél legfontosabb passzusát. Kasza László a *Kommentár nélkül* című műsorban a teljes névsort is beolvastatta.

A levél az elsőfokú tárgyalásra visszautalva beszámol arról, hogy ötvenkilenc személyt kirekesztettek, akik beadványban tiltakoztak az igazságszolgáltatás nyilvánosságának megsértése ellen. Ezek az emberek kint rekedtek az Amnesty International, az Emberi Jogok Szövetsége és a Nemzetközi Jogász Szövetség képviselőivel együtt, pedig ők kifejezetten a tárgyalásra kaptak vízumot.

A levél szerint az ítélet szöges ellentétben áll az eredménytelen bizonyítási eljárással. A vád meg sem kísérelte igazolni a rendőrség magyarázatát, miszerint az intézkedésre gyorshajtás miatt került sor (a Fillér utcában Trabanttal az erős lejtőn fölfelé hajtva...), a kocsimat pedig bűncselekmény gyanúja miatt vizsgálták volna át. Az érdekelt rendőrökön kívül egyetlen tanú állította csupán, hogy a vádlott úgy viselkedett, ahogy a vád leírta. A tanú vallomásának bizonytalan voltára az ítélet szóbeli indoklása is felhívta a figyelmet. Tárgyi bizonyíték nem támasztotta alá a vádat, a rendőrök semmiféle sérülést nem szenvedtek, és a vallomásukon kívül semmi sem igazolta, hogy megtámadták volna őket.

A perről Magyarországon érdemben csupán az Esti Hírlap tudósított. Az ott megjelent cikk homályos utalásokkal igyekezett ellenem hangolni az olvasót, viszont elhallgatta a tárgyalás körülményeit, és nem ismertette a védelem álláspontját. Solt Ottilia írta alá és feltehetően ő is fogalmazta azt a közérdekű beadványt, melyben a fellebbviteli tárgyaláson megfelelő számú férőhelyet, továbbá elegendő időt és eszközt kért az eljárás pártatlan lefolytatására, és persze azt is, hogy a hivatalosság gondoskodjon az elfogulatlan tájékoztatásról. A Legfelső Bíróság elnökének rövid válasza szerint a levél nem tekinthető közérdekű beadványnak, ezért ő nem illetékes az ügyben. Az igazságügyminiszter válaszában leszögezte, hogy a másodfokú tárgyalás is nyilvános lesz, de ez nem jelenti azt, hogy minden érdeklődő számára tudnak majd helyet biztosítani.

A magyar bíróságok előtt két rendőrrel szemben nem lehetett felmentő ítéletre számítani, ha hivatalos személy elleni erőszak volt a vád. Nagyon összekaptam magamat, hogy ne látszódjék, mennyire tartok az ítélet súlyosbításától. A Markóban a tárgyalást Krajcsi Jenőné tanácsvezető bíró vezette. Egy percig sem hagyott kétséget afelől, hogy nincsenek kételyei az első fokú ítélettel kapcsolatban, arról pedig jó előre gondoskodtak, hogy a velem szimpatizáló közönség kint rekedjen. A legprimitívebb módszerhez folyamodtak. Már a tárgyalás megkezdése előtt szinte teljesen megtöltötték a termet öltönyös urakkal – ami nem sikerült tökéletesen –, akik nagy valószínűséggel a BM állományába tartoztak. Krajcsiné gondosan ügyelt rá, hogy ne kövessen el formai hibákat. Indítványaimat sorra elutasította. A bíróság nem tartotta szükségesnek, hogy utánajárjon, miért ellentmondásos az engem igazoltató két közlekedési rendőr vallomása (az egyik szerint volt levél, a másik szerint nem volt), és nem

hallgatta ki azt a rendőr-főhadnagyot sem, aki az ügyben két egymással homlokegyenest ellenkező jegyzőkönyvet vett fel.

A bíróság nem rendelte el azoknak a fiataloknak a kihallgatását sem, akik egy közeli ház kertjéből figyelték, mi történt. Ezzel szemben az első tárgyalás során megfogalmazott indítványnak helyt adva kihallgatták Bagota Bélát, aki helyett első fokon a felesége tett vallomást. A pártközpont munkatársa több kérdésben ellentmondott a rendőrtanúk vallomásának. Bagota azt mondta, hogy ő volt az, aki mindent látott, de arra a kérdésre érdemben nem válaszolt, hogy miért nem ő jelent meg az elsőfokú tárgyaláson. (Zavartan magyarázkodott, a munkájára, elfoglaltságára hivatkozott!) Krajcsiné küldetése világos volt. Nem adhatott helyt annak a megállapításnak, hogy a rendőrök nem közlekedésrendészeti okokból állították meg az autót, tilos volt elfogadnia, hogy papírok után kutattak. Krajcsiné tagadta az ügy politikai természetét. Különös érvvel támasztotta alá a közlekedési rendőrös verziót. Szerinte ellenem már korábban is folytak politikai vonatkozású vizsgálatok, és akkor nem vertek meg a rendőrök. Kínos volt ez a párhuzam.

Ekkor törte meg a tárgyalóteremben a csendet Pákh Tibor, aki már jó előre biztosította magának az ülőhelyet. Felállt, és beszélni kezdett. Ez váratlan fordult volt, a smasszerek elképedve figyeltek. Pákh azt találta mondani, ő attól fél, hogy a rendőrség vele szemben pontosan olyan erőszakos cselekményekre ragadtatja magát, mint velem szemben. A rendőrök felelősségre vonását és a felmentésemet kérte. Krajcsiné többször rendre utasította, de Pákh vérbeli profiként higgadtan folytatta. Végigmondta, amit akart.

A bíróság végül helyben hagyta az elsőfokú ítéletet, amit úgy kommentáltam, hogy a magyar bíróság nem független, és a hasonló politikai ügyekben az ítéletek nem a bíróságon születnek.

Nagy András kommentárja a fentebb már idézett cikkéből:

> „Ezen a második tárgyaláson már apróbb politikai engedmények is észlelhetők voltak. Okulva az első, botrányosan szervezett tárgyalás történésein, most nagyobb termet nyitottak, és érkezési rendben lehetett bemenni. Végül több volt bent az ellenzéki, mint a belügyes és egyéb állami ember.

Megpróbálták ugyan, hogy Demszky fellebbezését csak denaturált, élőszavas szemelvényekben ismertessék. De mert követelte, végül is felolvasták. Időnként még azt is megengedték: az esetnek lehetnek »politikai felhangjai«. Ezek azonban semmiképp sem érintik az ügy közlekedésrendészeti lényegét.
A nem iskolázott agyvelő azonban még így sem teljesen érti. Merőben szokatlannak találja, hogy közlekedési rendőrök egyszer csak magánlevelek olvasgatásánál kötnek ki. Azt nem érti, mitől volt Demszky, mint maguk a rendőrök állítják, már a kezdet kezdetén szokatlanul ideges, holott, ha más nem, ő biztosan tudta, hogy nyugodt lehet, ez alkalommal nincsenek nála bűnjelek. Még azt is tudhatta volna, ha ő azt az ominózus, Konrád Györgynek címzett levelet postára adja, akkor abba valakik így is, úgy is betekintenek. Miért nem ismerte fel hát idejében, hogy az intézkedő A. és F. őrmesterek nem is őellene, hanem a testületi demokráciáért küzdenek? Amit a tisztek úgyis elolvasnak, azt miért nem olvashatják el az altisztek is?"

Néhány év múlva az első fokon ítélkező Berényi Margit kolléganője, aki Krassó György gyerekének az anyja volt, és maga is gyakorló bíróként dolgozott, érdekes üzenetet adott át nekem. Berényi Margit azt üzente, hogy bocsánatot kér. Tudta, hogy ártatlan vagyok, bár elképzelhetőnek tartotta, hogy a dulakodás során visszaütöttem. Ezt nem állítja biztosan, de a körülmények és a karakterem alapján feltételezi. Azt is tudja természetesen, hogy miről szólt ez az egész ügy. Saját szerepét és részvételét azzal magyarázta, hogy leánya abban az évben felvételizett a jogra, és biztosra akartak menni. Dr. Berényi Margit hamarosan tanácsvezető bíró lett. Kis magyar kádárizmus, kis magyar korrupció.

A szocialista igazságszolgáltatás évtizedeiben nem volt arra korábban példa, hogy hivatalos személy elleni erőszakért elítélt személy ne letöltendő szabadságvesztést kapott volna. Ezt meg kellett magyarázni. Jobb híján arra utaltak, hogy az incidens során a vádlott sérüléseket szenvedett. A valódi okokat, a mögöttes politikai indítékot nem lehetett kimondani. Ismét Nagy Andrást idézem a Hírmondó 1984/6–7-es számából:

„A tárgyalás nem csak Demszky elítélésére volt alkalom. Alkalom volt annak cáfolatára is, hogy a rendőrség eleve lesben állt, kitervelten megtámadta és leütötte Demszkyt. Voltak ilyen gyanúk, és már ezért is kellett valamit csinálni.
Tényleg nem ez történt. A rendőrség ugyan tagadhatatlanul lesben állt, de ebből még nem következik, hogy eleve leütési célok vezérelték. Az incidens lefolyása maga sem ezt mutatja. Ha a politikai rendőrség a fejébe veszi, hogy leüt egy-két ellenzékit, akkor ezt nem így, fényes nappal, botrányos tumultustól övezve próbálja megvalósítani.
Ilyen értelemben nemcsak Demszky, de maga a rendőrség is belekeveredett a 229-es csapdájába. Kicsit előre ment; az általános hatalmi szükségletek politikai ügyekben még nem kívánják a gumibotot.
Itt, Magyarországon, még valahogy tartja magát a helsinki folyamat. Az emberjogi kosárral ugyan a magyar vezetés sem tud mit kezdeni, de még mindig vár valamit az enyhülés maradványaitól. Még mindig nem teljesen mindegy, mit nyilatkozik az amerikai külügyminisztérium egy közlekedésrendészeti üggyel kapcsolatban. Még megpróbálják konstruktívan nem hallani a keleti széllel érkező sértett, mérges, vénemberes rikácsolást. Ez azt is jelenti, hogy még nem ütött a politikát csináló őrmesterek órája. Ma még elég az ellenzék fülét csavargatni; a rendszeres gumibot még odébb van.
Ilyenféle megfontolások voltak kiolvashatók a Demszky Gábor elleni politikai per ítéletéből. Mert az természetesen politikai, nem pedig közlekedésrendészeti per volt. Igazából alig is érthető az a szívós idétlenkedés, amivel politikailag sterilizálni próbálták az esetet. Mennyivel szolgálja jobban nemzeti érdekeinket egy közlekedési vétségből kipattanó verekedés, mint egy sajtóvétségből származó verekedés? A rendőrök természetesen szamizdatokat kerestek. Ezért forgatták a papírokat. Nem ismerték be, hogy semmit sem találtak. Erre fel – és már az előtt is – basáskodni kezdtek.
A történetben az is közrejátszott, hogy a politikai rendőrség emberei – akik azért meg tudják különböztetni az illegális kiadványt a magánleveltől – a saját ügykörüket amolyan hatósági kisvállalkozásként kiadták a közlekedésieknek. Képzett és nem eleve kötözködésre beállt rendőrökkel szemben nem robbant volna ki semmiféle incidens.

(...) Ahhoz képest, hogy Demszky három év erejéig a kezükbe került, és ahhoz képest is, ami a szomszédságban folyik, ez az ítélet még mindig amolyan kései Helsinki-szellemben fogantatott. A független magyar bíróság persze ilyen dolgokról nem beszélhet. Ezért, a felfüggesztést indokolva arra kényszerült, hogy Demszkyt úgy máskülönben jó magaviseletű, tanulságokra fogékony emberként karakterizálja.

Nagy politikai vagy jogi csoda tehát most sem történt. De történt valami más. Röviddel az incidens után elsorvadtak, abbamaradtak a különösképpen visszatetsző zaklatások. Nem a rendőri terepmunka szűnt meg, ez folyik tovább. De a járulékos mini-gengszterizmus, szurkálás, locsolgatás mintha alábbhagyott volna. Mintha valakik nem egészen úgy látnák az összeütközés valódi okait, mint a bíróság. Mintha valami olyat is tudnának, amit a bíróság hivatalból nem tudhat. Ha így, akkor Demszkyé az érdem, hogy felhívta a figyelmet: csak akkor üssenek, ha már megérett rá az általános politikai szituáció."

1984 azért mégiscsak a zaklatások éve volt. A titkosszolgálat nyomulásának és sanyargatásának célja van. Az ellenzék egzisztenciális ellehetetlenítése. Jól jellemzi ezt az évet a Szeta szolidaritási nyilatkozata, ami akár Krassó ügyében is megszülethetett volna. A szöveget Ottilia fogalmazta. Eszerint 1979-ben, a Szegényeket Támogató Alap működésének kezdetekor munkatársai jórészt privilegizált értelmiségiek voltak. Viszonylagos előnyeiket akarták megosztani az állampolgári biztonságból kirekesztettekkel, akikről a hivatalos tájékoztatás hallgatott, és a közvélemény sem vett tudomást.

Az elmúlt négy év során a csendes rendőri nyomás következtében a munkatársak többségének helyzete egyre inkább kezdett hasonlítani a támogatottakéhoz. A rendőrség és a vele készségesen együttműködő többi hatóság igyekszik megélhetésüktől megfosztani, elszigetelni, rágalmazni, lehetetlenné tenni őket, ahogyan megfélemlítik és elhallgattatják a nincstelenek kiszolgáltatott százezreit is.

Ami eddig történt, az még durvább kivitelben mindennapos gyakorlat volt a névtelenekkel és ismeretlenekkel szemben.

Ez már a Brezsnyev utáni korszak. Brezsnyev utódjáról, Andropovról

Rajk László kilakoltatása a Galamb utcai lakásból, 1983. január 26.

köztudott, hogy Moszkva budapesti nagykövete volt '56-ban, nagyon jó kapcsolatokat ápolt az ÁVH-val, a magyarországi titkosszolgálatokkal. A magyar ügyek különösen érdekelték. Nem tudom bizonyítani, de feltételezem, hogy hivatalba lépése után kiadhatott utasításokat, amelyek a kelet-közép-európai demokratikus ellenzékek működésének korlátozására vonatkoztak. Akkor kezdődött Szlovákiában a Duray-per, az Ellenpontok című szamizdat folyóirat körének zaklatása Romániában, nálunk pedig komoly – házkutatásokkal és pénzbírságokkal, zaklatással járó – rendőrségi akciósorozat a demokratikus ellenzékkel szemben. Jelentős fordulat következett be, amelynek nem csak belpolitikai okai voltak. Az időbeli egybeesés a három ország esetében nem lehetett véletlen.

És az sem, hogy nemcsak Magyarországon, de a környező országokban is magyar ellenzékiekkel szemben léptek fel. Nálunk felszámolták a Rajk-butikot, sorozatos házkutatásokat tartottak Nagy Jenő Kálászi úti lakásában és Solt Ottiliánál, a Szeta képviselőjénél, ahol ruhacsomagok szétosztása folyt, de ez a lakás volt a szamizdatterjesztés egyik központja is. Körülbelül '83 nyarától a hatóságok új módszert találtak ki: nem a titkosszolgálat civil ruhás nyomozói követnek bennünket és lépnek fel különböző ügyekben, hanem a BRFK közlekedésrendészetének egyik motorizált alakulatát használják. Rájuk bízták az utcai igazoltatásokat, a gépkocsik átkutatását, az adminisztratív intézkedéseket.

Egy héten többször átkutatták a kocsimat, elvettek belőle különböző tárgyakat, igazoltattak, előállítottak. A rendőrautó ott várt a sarkon, és amikor elindultunk, azonnal megállítottak, igazoltattak, és örülhettem, ha ennyivel megúsztam.

Erről az Orwell-évről is megéri tovább idézni Nagy András cikkét:

„1984-et írunk. Ez az Orwell-év. Eléggé világos, a részek súlyos igazsága ellenére az orwelli modell is téved. Egészében inkább nem illeszkedik a létező szocializmussal. Főleg azért nem, mert a totalitárius világ nem más totalitárius világokkal, hanem demokráciákkal futja gazdasági, társadalmi, műszaki, katonai, intellektuális versenyét. Szerencsére nem azonosan szerkesztett hatalmi állóképek nézik egymást. A hatalom öröklete függ a növekedéstől, a növekedést és versenyképességet segítő civil-szükségletek pedig követelőznek. Ez sok mindent megváltoztat. Kár, hogy ez inkább csak magunkról és más kicsikről, nem pedig a Szovjetunióról mondható. Mindenesetre uralkodik a verseny ideológiája és a lemaradástól való rettegés. Az ellenőrzés és represszió technológusán kívül kell még az asztrofizikus, a biotechnikus, a szeizmikus jelzéseket értékelni képes ember szakértelme is. Kell a három ékes megmunkálást tudó szakmunkás, kell a negyven gyereket túlkiabáló pedagógus. Jó, ha a paraszt sem várja már a parancsot; ha nem megy a tej, magától is húsfélékkel próbálkozik. Egyszóval: kell a szakmai produktivitás, mert enélkül legyengül a hatalom.

Itt, Magyarországon még biztatják is az embereket. Feszítsék meg a fantáziájukat, legyenek önállóak, vállalkozók. Figyeljék az árfolyamokat, készítsenek értékesítési stratégiát. Ezekkel a várakozásokkal újfajta önérzetnek, személyiség- és jogtudatnak kéne együttjárnia. Mégis, mit tegyenek ezek az emberek, ha jön a rendőr, és mondjuk, kedve támad olvasgatni a levelezésüket? Akkor, mondja a bírói recept, azt tehetik, hogy pironkodó, félidióta muzsikként álldogálnak, lekapják süvegüket, ősi, bocskoros türelemmel várják a vész elültét. Majd csak odébbáll már a hatalom! Majd csak mehetnek már ők is a dolgukra!

Aki jól megszívja magát a produktivitásnak és muzsiksunyításnak ezzel az elegyével, az már nincs messze a létező szocializmus teoretikus emberideáljától. Folyvást csak növeli a hatalom erejét, és cserébe nem követel semmi változást a maga javára. Fokozza a hatalmi technológia hatékonyságát és – bírói szóval élve – mindörökre lemond az őt érő hatalmi intézkedések tartalmi mérlegeléséről, és ez valahol még mindig az orwelli ember.

A gyakorlat persze másmilyen. Ezek a hatalmi kívánalmak ellentétesek. Az így szintetizált ember elveszíti a produktivitását. Az ilyen embert hiába biztatják. Jobbnak látja meghúzódni a szörnyűséges kis helyi bürokráciákban. Jobbnak látja, ha a selejtet a szomszéd ládájába rejti. Ő maga lesz a konzervatív üzemkörök éltetője. Fantázia és alkotás helyett a vétlenségét bizonylatolja. Az ellenőrzés nyomása alól mint ellenőr igyekszik szabadulni. Ez már nem a teoretikus, hanem a létező ember.

Ezt is le kéne valahogy váltani, de arra nem lehet számítani, hogy majd a hatalom váltja le. Nem az ő útjában áll. A fél-orwelli ember, az iskolázott muzsik hatalmi szemszögből nézve nagyon is hasznos jelenség. Lehet, hogy van egy kis kára is, de azért főleg hasznos."

1984. június 8-án hajnali hatkor nyomozók verték fel Krassó Györgyöt és Háy Ágnest. Megvárták, amíg felöltöznek, aztán írásmintát vettek a Krassó szobájában talált írógépről. A nyomozóknál nem volt idézés vagy házkutatási parancs. Beszállították őket a Tolnai Lajos utcába, az Állambiztonsági Alosztálynak fenntartott irodába. Krassótól elvették a személyes tárgyait, majd közölték vele, hogy egy '56-ról szóló interjú miatt bíróság elé fogják állítani. A vád közösség megsértése lesz, keressen ügyvédet. Az interjú az általunk szerkesztett Hírmondó című folyóiratban jelent meg, és a SZER *Kommentár nélkül* című műsorában is felolvasták.

Itt következik a történet „krassós", csak rá jellemző mozzanata. Gyuri perfekcionista volt, és utólag felfedezett egy hibát a szövegben. Ezért levelet írt Kasza Lászlónak, hogy csak akkor járul hozzá az interjú második részének a közléséhez, ha a hibát a SZER korrigálja. A levél lebukott, és az állambiztonsági alosztályon landolt. Krassó jegyzőkönyvbe mondta, hogy ő adta az interjút, és a javasolt szövegmódosításokkal hozzájárult annak közléséhez. Délután háromig bent tartották, a következő héten még egyszer kihallgatták, és közölték vele, hogy rendőrhatósági megrovásban részesítik. Krassó tovább protestált, mutassák be neki azt a jogszabályt, amely tiltja a Szabad Európa Rádióval való érintkezést. Az egész ügyben az volt az újszerű, hogy az állambiztonságiak egy interjú témája miatt indították el az eljárást – emiatt komolyan aggódtam –, amit a KGST közelgő csúcstalálkozója előtt gyorsan lezártak. Krassó az eljárásról és az őt ért méltánytalanságokról újabb interjút adott a SZER

Krassó György középen

munkatársának. Számtalan házkutatást tartottak nála, minden nála lévő kiadványt elvittek, nemcsak a szamizdatokat, s a környezetét megfélemlítve arra törekedtek, hogy teljesen elszigeteljék.

A házkutatás-sorozat, az előállítás, a rendőrhatósági megrovás után következett a szabadlábon lévő ellenzéki házi őrizetének számító rendőri felügyelet. Azt akarták, hogy Krassó maradjon otthon, ne tudjon szervezkedni, és ha mégis megszegi a szigorú szabályokat, akkor simán el lehessen zárni. Erről szólt a játék, fokozatos leszorítás volt ez, lehetőleg úgy, hogy levegőt se tudjon venni az áldozat. Krassó szívinfarktust kapott, ám amikor hazaengedték, még intenzívebb munkába fogott. Ontotta az '56-os kiadványokat.

Május közepe táján meglátogattam. Akkoriban sűrűn találkoztunk, és ma már az sem titok, hogy néhány szamizdat kiadvány elkészítését és kinyomtatását ő hitelezte meg. Kész példányokkal, könyvekkel és folyóiratokkal egyenlítettük ki a számlát. Gyuri többek között a pénzhez is értett, és mindig lehetett rá számítani, amikor megszorultunk.

A Gyurival való bonyolult kapcsolatomat – neki mindenkivel bonyolult kapcsolatai voltak – jól érzékelteti Dalos Frédi a fentebb már többször idézett, Múlt és Jövő-beli cikkében:

„A szamizdatos Demszkyvel *1985* című könyvem kapcsán kerültem munkakapcsolatba. Orwell *1984*-ének folytatásaként írott szatírámat az AB Független Kiadó jelentette meg, de nem a »tárgyévben«. A késedelem oka az volt, hogy én ragaszkodtam a minta elsőbbségéhez. Akkoriban egyszerre két fordítás is készült a nagy műből, s akkor már a második nyilvánosság piacán Krassó György Magyar Októberével megjelent a konkurencia. Ha jól értem, Orwell ügyében Krassó húzta a rövidebbet, és ezzel megnyílt az út az én könyvem előtt, amely Rajk László rajzaival látott napvilágot, technikai okokból kissé zilált kivitelben: egy lapra négy oldalt nyomtattak ki, és így végül az *1985* lett a magyar szamizdatnak, ha nem is legsikeresebb, de feltétlenül legnagyobb (A3-as méretű) könyve, a titkos terjesztők nagy bánatára. Egy spiclijelentésből arra lehet következtetni, hogy a kiadvány, ha lehet, még érdesebbé tette a viszonyt a két szomszédvár között: »1985. március 18-án [...] Krassó György 3 órát késett, így a találkozó nem jött létre a nyomdásszal. Krassó elnézést kért ismerősömtől a késésért, de Demszky Gáborral találkozott, akivel nagy vitája volt, mivel megjelentette Dalos György *1985* című könyvét, amelynek a borítóját és a benne lévő rajzokat Rajk László készítette. A kiadvány hátulján már kész és megjelent szamizdat kiadványként reklámozza George Orwell *1984* című könyvét. Ezt Krassó sérelmesnek találta és Demszkyt különböző jelzőkkel illette.« A jelzőket a besúgó fantáziánkra bízta, de negyedszázad után maradjunk annyiban, hogy »a harcot, amelyet őseink vívtak, / békévé oldja az emlékezés«. Ugyanazon év őszén Krassó kivándorolt Angliába..."

De térjünk vissza a májusi látogatásra. Krassó az előszobából betuszkolt a konyhába, és arra figyelmeztetett, hogy a szobájában három spicli várja vissza. Az volt a szokása, hogy ha megtudta, vagy csak feltételezte valakiről, hogy a BM-nek dolgozik, akkor nem szakította meg vele a kapcsolatot. Tudod, akkor küldenének valaki mást – hajtogatta. Emiatt a környezetében mindig volt valaki, aki jelentett. Gyuri után ennek köszönhetően 16 vaskos dosszié maradt. A legjobb tudomásom szerint ezek a Történeti Hivatalba kerültek, és azért nem semmisültek meg a Dunagate botrány idején, mert Krassót a londoni tartózkodása során már a III/II. figyelte, és az iratmegsemmisítés nem volt teljes körű.

Amikor Krassót követve beléptem a hallba, ott egy ismerős zsokét és egy ismeretlen hölgyet láttam, akik arra vártak, hogy Gyuri befejezze a három vendégével a szívélyes eszmecserét. Ez a beszélgetés a spiclijelentésekben három változatban is fennmaradt. Mind a hárman beszámoltak róla, hogy Krassó százéves nagymamája időnként benyitott az ajtón, és megkérdezte, hogy az unokája mikor megy le vásárolni.

Gyuri többek között arra akart rábeszélni, hogy hozzak le egy pesti viccet a Hírmondó következő számában. Andropov halálhírét szerinte a következő módon kellett volna kommentálni: Nagy Imre, a Magyar Népköztársaság miniszterelnöke másodszor is magához kérette Andropov urat. Akasztófahumor, és rád vall – válaszoltam. Milyen szabad sajtó az, amelyik egy viccet sem enged leközölni? – kérdezett vissza.

A három spiclinek köszönhetően ez a beszélgetés is fönnmaradt, mint ahogy az is, amelyben Krassó azzal dicsekedett, hogy a Hírmondó 2. számában megjelent interjú valójában az ő saját írása. Ám arról is beszámolt, hogy a nálam talált Szaharov-tanulmánynak az volt az egyetlen példánya, ami a rendőr kezébe került, de végül is a nagy kavarodásban a rendőrök nem vették el, ezért kerülhetett be a Hírmondó 2. számába, az ő interjúja mellé. Gyuri sokat beszélt, és a titkosszolgálat emberei mindent lejegyeztek, már amit megértettek ebből a másokat gyakorta malíciával kezelő szóáradatból. Krassó témája szinte mindig '56 volt. Ő a másik Magyarországot képviselte abban a korban, amikor a Kádár-rendszer '56-tal együtt elföldelte és hallgatásra ítélte a magyar közelmúltat. Otthon, családi körben sem beszéltek róla, féltve a gyerek iskoláztatásának lehetőségét, a háztájit vagy a hivatali előmenetelt.

A másik Magyarország hallgatott. Egy a '70-es években készült felmérés szerint négyből három családban alig tudtak valamit ötvenhatról. Az én családom sem beszélt erről otthon, csak elejtett megjegyzések voltak, néhány szó, emléktöredékek, pedig lett volna mit mesélni.

A demokratikus ellenzék megtörte ezt a hallgatást, és ahogy haladt előre az idő, egyre merészebben és hangosabban. 1981-ben már megemlékeztünk Nagy Imréék kivégzéséről, méghozzá nyilvánosan, a hétfői szabadegyetem egyik előadása után. Krassó ezzel az előre be nem jelentett és a házigazdák számára is váratlan, spontánnak látszó megemlékezéssel a temetők és a felejtés csendjéből hozta elő '56-ot. Aznap este nemcsak ő beszélt, nemcsak Nagy Imre utolsó rádióbeszédét hallgattuk meg, nemcsak az *Egy mondat a zsarnokságról* hangzott el, de azt is tudtuk, hogy ez a megemlékezés megindítja az őszinte, mély párbeszédet 1956-ról. Ennek már nem lehetett gátat vetni, hiába próbálták a kihallgatások során a megemlékezés résztvevőit a házigazdákkal együtt a következő napokban megfenyegetni és megzsarolni.

Ez előbb-utóbb mindenképpen megtörtént volna, de Krassó ezzel a performance-szal az ellenzéki diskurzus fő témájává tette 1956-ot. Ahogy kedves barátom, Nagy András megjegyezte, Krassó addig sem húzta nagyon az időt. Ő már korábban is főleg a Corvin közről, a kivégzésekről és a 301-es parcelláról beszélt, ahová ő vitt ki először, hogy lássam, hová küldte Kádár János a politikai ellenfeleit. Az elföldeltek jeltelen sírjai Kádár rossz lelkiismeretéről szóltak. A titkosrendőrök a 301-es parcella gazos zugaiba is követtek bennünket.

Egyszer kimentem oda Krassó Gyuri Miklós nevű bátyjával is, akiről csak annyit tudtam, ő volt a Nagy-Budapesti Munkástanács ideológusa és szervezője, amúgy pedig rémes vetélkedés zajlott közte és az öccse között. Miklós '56 őszén emigrált, hogy elkerülje a súlyos börtönbüntetést.

Krassó György 15 évesen belépett a kommunista pártba, kiiratkozott a gimnáziumból, és Csepelre ment ipari tanulónak. Később fölvették a Közgázra, ahol túl sokat beszélt a csepeli munkások valódi helyzetéről, ezért kizárták a pártból. Nagy Imre lemondása után, 1955-ben az egyetemről is kivágták. Ezután vagont rak ki, majd büféssegédként dolgozik az Astoria Szállóban.

1956. október 23-án a Kilián laktanyánál fegyvert szerez, és részt vesz a rádió ostromában. 25-én éjjel az ávósok pisztollyal a zsebében letartóztatják, és a Fő utcai fogházban közlik vele, hogy fel fogják akasztani, ám 28-án győz a forradalom, és ő kiszabadul. A forradalom leverése után barátjával, Lipták Tamással ellopnak egy stencilgépet, és a Kádár-kormány ellen agitáló kiáltványokat sokszorosítanak. Amikor lebukik, épp röplapokat szór. Azt meséli, hogy a magyar ávósok sokkal keményebbek a foglyokkal, mint az orosz őrök.

B.-né Tóth Matild vérbíró hét évet mért ki rá, amit Radó Zoltán tíz évre kerekített. '63-ban szabadult, ám már a börtönkapuban megjegyezte, hogy az üdvözlő tömegben több az ávós, mint a hozzátartozó.

Krassót '64 januárjában újra letartóztatták, de nem sikerült elítélniük, mert a tárgyaláson összezavarta a vád tanúit. Ezzel a technikával egy ké-

Krassó György esküvői képe

sőbbi perében is megpróbálkozott. Elmondása szerint egy hamis tanút úgy leplezett le, hogy a lakáscímét megszerezve két barátja társaságában meglátogatta. Becsöngetett, a tanúként bejelentett ismeretlen nyitott ajtót. Krassó megkérdezte tőle, hogy ismeri-e, látta-e őt valahol? A válasz nemleges volt. Krassó a tárgyaláson két tanúval bizonyítani tudta, hogy a vád koronatanúja, akinek bizonyítania kellett volna, hogy ő rátámadt egy hivatalos személyre, soha nem látta őt.

A tárgyalást vezető bírónő beleszeretett. Lányregénybe illő történet, amelynek kétszeres happy end a vége, mert a bírónő fölmentette, és hamarosan lányuk született.

Krassó gyakran olvasott fel nekem az általa fordított Lomax-kötetből, amit a saját archívuma alapján pontosított. Folyamatosan helyreigazította Lomaxot, akinek az alapfelfogásával sem értett egyet, ezért lábjegyzetekkel tűzdelte tele a szöveget. Arra biztattam, hogy írja meg a saját könyvét. Sokszor szóvá tettem, hogy mennyi energiát szentel a cáfolatoknak, miközben maga is gazdag forrásanyaggal rendelkezik. A cédulái és magnókazettái festői rendetlenségben hevertek szétszórva a Fő utcai lakásában.

Krassó az egész békés, megegyezéses átmenetről valami olyasmit gondolt, mint az orosz Andrej Amalrik és később Anatolij Saranszkij. Eljön még az a pillanat, amikor az orosz nép lázad fel az elnyomói ellen, és a Nagy Testvér nem lesz abban a helyzetben, hogy újabb háborút indítson Kelet-Európa leigázására, különösen nem több országban egyszerre. És azt a pillanatot nem szabad elszalasztani – hirdette Krassó Gyuri.

Krassót 1985 telén kiengedték Londonba a súlyos égési sérüléseket szenvedett bátyjához. Miklós meghalt. Krassó hírügynökséget hozott lét-

re, majd 1989 júniusában hazatért, hogy pártot alapítson és utcai happeningeket rendezzen. Krassó szerint '89 júniusában egy pillanatra feltámasztottuk '56-ot, hogy újra eltemessük, és most már örökre. Szerinte a dolgok a feje tetejére lettek állítva. Nem Nagy Imréék újratemetésével és rehabilitálásával kellett volna kezdeni, hanem a névtelen harcosokéval, a pesti fiúkéval. Mélyen a pesti emberek tudatába véste, hogy mit gondolt. Utcai happeningjeire mindenki emlékszik: ledöntötte a Münnich-szobrot, visszakeresztelte Münnich Ferencből eredeti nevére a Nádor utcát, és letáborozott a Parlament elé. Nagy András szerint senki nem gondolta volna, hogy Krassó ekkora politikai művész. András azt látta benne, aki a megtiport kis proli gyereket, a szabadsághőst élesztgette. „Azokról beszélt, akiket rászedtek, kizsebeltek, megöltek és feldaraboltak. Az ötvenhatos srácok legendájából mi magunk továbbgörgethetjük az alászállás és feltámadás ősmítoszait. Ozirisz, Tammus, Orpheus birodalma felé indulhatunk." (*Beszélő*, 1990. december 22.)

Utolsó találkozásunk idején Krassó arról beszélt, hogy mennyit ártottak a kádárizmus engedményei és hazugságai, amelyek mélyen beivódtak a magyar mentalitásba. Ez még vissza fog ütni, jósolta.

A harmadik vagy negyedik szívinfarktus vitte el. Frivolitásnak tűnik, de nem lennék őszinte, ha nem írnám ide, hogy a fiatal szerelme karjaiból. Napokig életben tartották, de nem nyerte vissza az eszméletét. Ő volt az egyetlen húszéves főpolgármesterségem idején, akit a Városháza dísztermében ravataloztunk fel.

A cenzúra reflexe címmel írtam egy cikket -dg- szignóval a Hírmondó 1987/3. számába. Ennek átdolgozott változatát illesztem most ide:

Kelet-Európában a gyanú árnyéka mindig rávetült a papírra nyomott szóra. A cenzúra mindennapi rutin és beidegződés volt. Talán az volt a legjellemzőbb rá, hogy felső utasítás nélkül is működött, az állami akarat tovább élt benne, sőt a rutinszerű cenzúra a központi akarat nélkül is működött. Történetem Louis de Funès-ről, a pesti csendőrről és erről a rutinról szólt.

Az epizód színhelye Budapestnek egy kommunista teoretikusról elnevezett sugárútja, kétoldalt a platánok alatt sűrűn parkoló autókkal. Gyéren pislogott a közvilágítás, a fülledt nyári meleg esőt ígért, este tíz óra volt, az utca néptelen. Ezerkilencszáznyolcvanhetet írtunk.

A záróvonalra nem gondolva áthajtottam az egyik oldalról a másikra, és leállítottam az öreg Volkswagen motorját. Felnyitottam az elöl lévő a csomagtartót, és kivettem egy zsák frissen bekötött könyvet; Milan Kundera első szamizdatban kiadott regényét. Alig tettem néhány lépést, amikor a sötétből egyenruhás alak lépett mellém, és igazolványokat kért. Deresedő hajú rendőrőrmester volt, apró termetű és fürge mozgású. Rákérdezett, hogy tudom-e, mit követtem el. Elismertem a közlekedési kihágást, de a rendőr a kezemben lévő jókora zsák tartalmát firtatta. Elárultam, hogy könyveket cipelek hazafelé.

– Könyvek, de miféle könyvek ezek? – Egyetemi kiadványok – füllentettem.

– De hiszen nincs áruk. – (A szamizdatokon nincs ár feltüntetve.) Belelapoz az impresszumot keresve, majd felnéz:

– Nincsenek cenzúrázva!

– Nem tudok arról, hogy nálunk cenzúra volna...

– Dehogy nincs, csak másképpen hívják! – nemcsak rámenős, hanem éles elméjű is, állapítottam meg. Éreztem, eldöntötte már, hogy bekísér, de azért kivet még egy csalit.

– Nem hiányzik ez a sok könyv valahonnan? Mondja meg, honnan hozta, és elengedem... Lejárt a szolgálatom.

Eddigi fellépése rámenősebb és agresszívebb volt, most engedékenynek és fáradtnak próbált látszani, hogy kiszedjen még valamit belőlem, amit majd felhasználhat ellenem. Megneveztem egy nem létező nyomdát, és arról beszéltem, hogy az ilyenfajta kiadványokon nincs is impresszum. Válaszaim egyáltalán nem tetszettek neki. Gyanús volt minden szavam, hiába tettettem magabiztosságot. Amikor kiderült, hogy nincs bejegyzett munkahelyem, eltökéltsége újabb lendületet vett. Mögém lépett, és intett, hogy induljak. Gesztusai és a hirtelen elővett morcosság Louis de Funès-re, a kitartó, de kétbalkezes francia csendőrre emlékeztettek, és az egész utcai dramaturgia olyanná vált, mintha a valóság utánozná a művészetet. Szánalmas plágium Orwell és a francia filmvígjátékok után szabadon.

Elindultunk. Elöl mentem, és cipeltem a zsákot, ez a pesti csendőr-pandúr pedig mögöttem lóbálta a gumibotját. A belváros tele van kisebb rendőrőrsökkel, a legközelebbi két sarokra esett tőlünk. Az előtérben várakoztunk, amíg Louis de Funès kocsit kért, hogy bevigyen a kapitányságra. A zsák a csomagtartóba került, a sofőr pedig inkább kíváncsiságból faggatott:

– Milyen író ez, nem Moldova vagy Végh Antal?

Nem várt választ, de még megkérdezte, hogy mennyit érnek ezek a könyvek. A kapitányságon ügyelő százados nem értett semmit. Mi ez, kérdezi, és rám néz. Őt nem hajtja a tettvágy. Unottan forgatja. Kiküld a szobából, és feltárcsáz valakit. Hallom, amint felolvassa a kötet fülszövegét. Rossz lehet a vonal, mert elismételtetik vele, tisztán hallani:

– Kundera a '60-as évek cseh szellemi megújulásának vezéralakja. A resztalinizáció idején emigrálni kényszerült, Párizsban él...

A másik szobából előterem Louis de Funès hasonmása, és szigorú tekintettel szól:

– Most meg kell mondania, hogy honnan hozta a könyveket.

– Nem mondom meg – válaszoltam alig leplezett mosollyal.

– Hogyhogy nem mondja meg?!

– Jogomban áll megtagadni a választ.

– Tényleg? – kérdezi valódi csodálkozással a hangjában. – Így is beszélhetünk! – csapja be sértődötten az ajtót maga mögött. Úgy tűnik, mintha először hallott volna a kihallgatásnak erről a szabályáról, és durcásan veri egy ujjal az írógépet. A cenzúra gondolata kézenfekvőbb számára, mint a letartóztatottak jogainak eltúlzott védelmezése.

Bekísérnek egy cigány lányt, és a padra ültetik. Könnyeit nyelve tiltakozik, mert azt állítják, hogy ki van tiltva Budapestről. Amikor egyedül maradunk, szomorúan és vigasztalóan mondja:

– Téged biztos előbb kiengednek, mint engem.

Az ügyeletes szobájában megszólal a telefon, és a vonal túlsó végén a könyveim felől érdeklődnek, mert hamarosan olvasni kezd:

– Ruzena levette a fürdőköpenyét...

Megismételtetik vele, újból elolvassa a *Búcsúkeringő* egyik bekezdését.

Éjjel két óra felé behív a szobájába. Széttárja a karját, és tanácstalanul kijelenti:

– Nem tudom, milyen regény ez. Mindenesetre nem kaphatja vissza a zsákját. Itt sem maradhatnak – meditálgat, közben az arcomat figyeli, hátha elárulok valamit.

– Csak elviszi valaki, nem idevalók ezek – ismételgeti. Tétován és akadozva beszél.

– Hívja fel reggel az állambiztonságiakat – tanácsoltam, mert sajnáltam az elpocsékolt időt.

– Miért nem ezzel kezdte? – szólt felélénkülve. Örült ennek a fogódzónak. – A könyvek itt maradnak, de higgye el, nálunk nem ez a szokás. Sajnálom, hogy ennyi ideig benn tartottuk.

Mentegetőzve kísért a kapuig. Arra gondolhatott, hogy parancs nélkül jártak el, talán hibát követtek el, de még az is megfordulhatott a fejében, hogy bakot lőttek, és egy kollégát füleltek le.

Néhány hét elmúltával hétezer forint bírságról szóló levelet kaptam. Louis de Funès talán dicséretet. Gyakran láttam a következő években, amint gondosan rendben tartott uniformisában kilépett az őrsről. Öntudatos tartásán látszott, hogy ő a helybéli testület öntevékeny seriffje, aki teljesíti, amit a kötelességének gondol, és még az irodalomban is eligazodik.

Így éltünk mi

Így éltünk mi. Biztos jelei voltak annak, hogy lakásainkat lehallgatják, ezért otthon csak írásban beszélhettük meg fontosabb dolgainkat. Egészen elszoktunk a beszédtől, hiszen az életünkben mindennek köze volt a munkánkhoz, minden mozdulatunk a szamizdatról szólt. Otthon cetliken levelezgettünk címszavakban vagy az utcán sétálva, suttogva konspiráltunk. Nem telefonoztunk, és nem bíztuk a postára leveleinket, barátainkat is inkább személyesen kerestük fel. A Beszélő szerkesztői évekig Kis Jánosék kertjében tartották szerkesztőségi megbeszéléseiket, a Hírmondó szerzőivel kocsmákban és parkokban találkoztam.

Nyilvános helyeken mindig figyeltük, figyelnek-e minket, és gyanakodva hallgattuk a mellénk települők beszélgetéseit. A kocsmákban és presszókban mindig a bejárati ajtóval szemben ültem le, hogy lássam, ki érkezik utánam. A gyanakvás gyakran félreértéseket is szült, komikus helyzetekbe sodort.

1983 nyarán a Gellért Szálló parkolójában beszéltem meg találkozót Wojciechhel, a föld alatt működő Tygodnik Mazowsze szerkesztőjével.

Wojciech nem jelezte, hogy Bába Ivánt is odahívta a találkozóra. Ivánt nem ismertem, de ő Wojciech leírása alapján felismert engem. Közelebb lépett hozzám, és jelezni próbálta, hogy ő is erre a találkozóra érkezett. Kerülgettük egymást. Átmentem a túloldalra, Iván utánam jött. Félreértettem a helyzetet, azt gondolván, hogy a szokásos nyílt követésről van szó. Attól tartottam, hogy ha megfigyelőm felismeri Wojciechet, akkor kiutasíthatják az országból, sőt, ebből a lefülelt kapcsolatból sokkal nagyobb kár is származhat. Kétségbeesésemben úgy döntöttem, hogy nem várom meg őt. Felgyorsítottam lépteimet, majd futásnak eredtem. Iván továbbra is szorosan követett, de utánunk eredt a villamosmegálló felől épp odaérkező Wojciech is. Megelőzve Ivánt utánam rohant. Bevágtattam egy kapualjba, ahol végre megmondhattam Wojciechnek, hogy mitől tartok. Közben Iván is beért bennünket. Kiderült, hogy ők évek óta ismerik egymást. Bába Iván beszél lengyelül, tolmácsol és fordít majd nekünk. Lihegve kapaszkodtunk egymás vállába, sápadtan nevetve az idétlen kergetőzésen. Bábáról 2002-ben megjelent egy cikk, mely szerint valóban besúgó volt, de nem bizonyosodott be, hogy ténylegesen az lett volna. Bába Ivánról azokban az években a legkedvezőbb vélemény alakult ki bennem. Felvidéki születésű, kitűnően tud szlovákul, és lengyelül s csehül is megtanult. Sokat fordított és önzetlenül segített, jól tudtam vele az idegen nyelvű cikkek és kiadványok szerkesztése kapcsán együttműködni, ami Kerényi Grácia műfordító halála után létfontosságú volt. Nagyon megbecsültem.

Az őszi Balaton ladikos pecásai igencsak meresztették a szemüket, amikor egy derékig vízben gázoló, munkásoverallos alak tűnt fel előttük a parti nádasban. Nehéz csomagot cipelt, igyekezett, hogy a mélyülő víz fölött tartsa a terhét. A szürkületben nem láthatták, hogy stencilgép van a kezében.

Sulyokék nyaralója előtt történt ez 1985 őszén, a Helsinki Kulturális Fórum idején. A Hírmondó soron levő számát, mely a cenzúra nálunk honos formáival foglalkozott, erre a jeles alkalomra állítottuk össze, és nagyon igyekeztünk, hogy az alternatív fórum megnyitóján a *mi* lapunk is ott legyen. Az aligai pártüdülő szomszédságában lévő nyaralót ellepte a szívópapír. Miklós főzött, éjjel-nappal tekertük a gépet, dolgozott a család. Lehúzott redőnyök mögött szorgoskodtunk napokon át.

Amikor a délelőtti bevásárlásból hazatérve azzal állított be Sulyok Miklós, hogy rendőrautó áll a szomszéd nyaraló előtt, először azt gondoltuk, hogy szokás szerint ugrat bennünket. Miklós kiment a házból, majd azzal tért vissza, hogy az autó már a mi kapunk előtt vesztegel. Az újság félig kész példányaival nem volt mit tenni, menekítésre gondolni sem lehetett. De a pótolhatatlan gépet menteni kellett. (Nemsokára Prágába került ez a masina, és az ottani diákmozgalmat segítette.) A telek végén nádas, az átvezető deszkapalló a nyílt vízre szalad ki. Dermesztően hideg volt a víz. Néhány parti telek mellett elhaladva, a nádason átgázolva egy épülő nyaraló állványzata alá dugtam a tekerőt. Mire visszaérkeztem, a rendőrautó odébbállt. Éjszaka tovább folytattuk a munkát, de másnap hajnalban a jelenet a vízbe gázolással együtt megismétlődött. Napok múltán a szomszédoktól tudtuk meg, hogy a rend éber őrei egy betörés ügyében nyomoztak. A Hírmondó elkészült, vándorló kis nyomdász csapatunk új helyre költözött.

Vannak arcok, arcvonások, amelyek bevésődtek az emlékezetembe. Már-már köszönni akarok, amikor a zavart tekintetből rájövök, hogy az illető nem barát vagy ismerős, hanem személyi követő. Évekig kísérgetett, sokszor láttam őt közeli kirakatok előtt ténferegve vagy újságja mögé bújva, az autójából nézelődve. Az volt a foglalkozása, hogy utánunk járkáljon, jelentést készítsen, megfigyelje, kivel, hol, mit, mikor. Néha már kenyéradójuknak tekintettem magamat, és sokéves tapasztalatom alapján elmondhatom, hogy a rendőrség is nehézkes, bürokratikus szervezet: hétvégén és ünnepnapokon ritkán, csak különleges parancsok alapján működik. Szállításra, rejtegetni való akciókra ezek a napok a legalkalmasabbak. Ha megtudnak valamit, akkor sem reagálnak azonnal. Feldolgozzák az információkat, valaki valahol dönt, és persze eközben eltelik egy csomó idő. Mindig az volt az érzésem, hogy kicsit mafla is a szocialista belügy. Nehezen kapcsol, téblábol, sokszor fogalma sincs, mit csináljon, nincs felhatalmazása, hárítja a felelősséget, olyan, mint a rendszer, pazarló és agyalágyult. Ugyanakkor sértődékeny és bosszúálló, nem szeret veszíteni, és megtorolja, ha túljárnak az eszén. Ezt példázza egyik lebukásunk története, az utolsóé.

Évek óta ugyanazon a helyen dolgoztunk. Somogyiéknál, a Kiskunsági Nemzeti Park közepén, egy erdőszéli tanyán. Itt készült a Beszélő és a Hírmondó 1985 óta, itt nyomtatták az AB-könyvek egy részét. Somogyi Laci és Erzsike képzett szamizdat nyomdászokká és jó barátainkká váltak a sok együtt töltött év során. Ebben a környezetben csak a tiltott pálinkafőzőket kereste a finánc, és a közeli szovjet katonai lőtér zaja zavarta csupán a munkát. A Beszélő készülő példányain bárányok melegedtek tavasszal, a marhatartás és Laci lovai kiváló álcának bizonyultak éveken át. Reggelente valaki a családból kihajtotta a marhákat, este beterelte őket, napközben pedig nyomtattak, könyveket kötöttek. Őket dicsérik az AB kiadványai, rajta van a kezük nyoma a szabad sajtó sok-sok darabján. A homokbuckák között, a kecskeméti homokon tonnaszám nyomtatták Zdenek Mlynář kötetét 1968-ról, Konrád György regényeit, a Máshonnan Beszélő számait. Az idill akkor ért véget, amikor Kőszeg Feri papírt szállított a tanyára a Beszélő készülő példányaihoz. Órákkal utána indultam el egy aznapra szerzett autóval, váratlanul. A tanyához bevezető földúton gyanús autókat, ismerős arcokat, a követő bagázs tagjait láttam. Lehúzódtam a kocsiban, melynek rendszámát nem ismerhették, és még a vakító napsütés ellen védő ernyőt is az arcom elé húztam, nehogy felismerjen a csapat.

Feriék éppen ebédeltek. Erzsike krumplis tésztát főzött, a tálak előttük még tele voltak. Alig akartak hinni nekem, amikor elmondtam, hogy a tanyát körülvette az operatív figyeléssel foglalkozó csoport. Kőszeg makacsul állította, hogy biztosan tévedek. Alig tudtuk rávenni, hogy felálljon az asztal mellől, és elinduljon Somogyi Laci után az erdőn keresztül, a szovjetek gyakorlóterepén át egy jókora adag Beszélővel a pesti terjesztőkhöz. (A szovjet támaszpont máskor is segítségemre volt, amikor a mély hóból kellett kisegíteni az autómat.) Hajnalban újabb fuvarral vágtam neki az erdőnek, ezúttal a stencilgép is velem volt, délutánra már mindent elszállítottunk. A gyanút az időközben a tanyára belátogató kocsi is igazolta. A környéken ismeretlen ismerősök a Lóci-tanya után érdeklődtek, a tanyaközpontban pedig Laci után. Egyszóval megtudtuk, hogy tudják, ezért odébb kellett állni, és megint új helyre vittük a gépet.

Egy alkalommal Solt Ottiliával kutyát sétáltattunk a Komjádi Béla utca fölött lévő domboldalon, amely akkoriban elhagyatott és még teljesen beépítetlen volt. A követők nagy erőkkel jöttek utánunk, de nekem mindenképpen el kellett tűnnöm, hogy elhozzam a Beszélő legújabb számát

a nyomdászainktól. Egy idő után rohanni kezdtem egy másik irányba, tovább Óbuda felé. A bozótosban követőim eltévedhettek, mert sehol nem láttam őket. Beültem egy taxiba, és egy időre megszabadultam tőlük. Ennél sokkal előkészítettebb volt egy másik lerázási kísérlet, amikor is a Trabantommal fölhajtottam a budai hegyoldalba, a Normafa irányában egy zsákutca végéig. Az erdőszélen leállítottam a kocsit, és kipattantam. A követők mögöttem álltak meg elbizonytalanodva. A bevált trükkhöz folyamodva elkezdtem rohanni fölfelé a hegyoldalban. Ismertem a terepet, tudtam, hogy a különböző turistautak hogyan keresztezik egymást, és persze azzal is tisztában voltam, hogy a sűrű erdőben nem olyan egyszerű a követés, mint a városban. Kísérőim hamarosan a nyomomat vesztették. Nekem akkor az volt a feladatom, hogy a Hírmondó legújabb számát fölszállítsam vidékről. Tonnányi papírt kellett elhoznom.

A zsebemben volt egy másik autónak a kulcsa, amit a barátomtól, Kozák Gyulától kaptam kölcsön. Valahol egészen máshol, a hegytetőn bukkantam elő, taxit kerestem, és elindultam Zuglóba az autóért. Ekkor már nyugodtan eltűnhettem néhány napra. Ez a technika akkor alkalmazható, ha az embert nem akarják elfogni, tehát nincs előállítási parancsuk. Gyorsabban kellett futni, ismerni a várost és az erdőt, ahol annak idején, hétvégeken a papával sokat kirándultunk, és persze szükség volt barátokra, akik kölcsönadják az autójukat.

Utoljára 1988. június 16-án vertek meg az utcán. De idáig általában nem akartak elmenni. Voltak más brutális eszközeik. Az állástilalom önmagában is tönkreteszi az embereket egzisztenciálisan. Ehhez még az utazási tilalmat is hozzá kell venni. Az a veszély nem állt fenn, hogy hosszabb időre bebörtönöznek. Legalábbis ezt mi így gondoltuk, és az események nem is cáfoltak ránk.

A titkosszolgálatok és a rendőrség mindent megtettek, hogy ne legyenek szamizdat kiadványok, de az életünk, a szabadságunk nem volt veszélyben. Tehát szabadon lehetett élni legális jövedelem nélkül egy kalitkában, amelynek a határai azonosak voltak Magyarországéval.

Szabó Líviával korábban éveken át dolgoztunk együtt Uszkán. A '80-as évek közepén a Bajcsy-Zsilinszky úti lakásbutikban talált meg. Egy hajítófát sem ér az egész – susogta lemondóan, és kifelé mutatott. Nem számított rá, hogy nagy élvezetemet lelem az ilyenfajta állítások megcáfolásában. Nem azért, mert azt gondoltam volna, hogy minél rosszabb, annál jobb, hanem azért, mert el sem tudtam képzelni izgalmasabb helyzetet, mint hogy egy szétmálló diktatúrában élvezzem a szabadságot. Az amúgy elviselhetetlen lét azok számára ad alkalmat ennek megélésére, akik szakítanak a „valóság"-gal, és az őszinte beszéd kis világában élnek. A miénk a másik Magyarországhoz képest sokkal jobb világ volt. Szabad terepe annak a kreativitásnak, amit csak a diktatúrák kölcsönözhetnek az alkotó kedvű embereknek.

1984. április 11-én délután az autóban – VW Variant, mely hosszú ideig szolgált Svájcban postásautóként, és másodkézből, használtan vettem, hogy legyen mivel szállítani a nyomtatáshoz szükséges tonnányi papírt – hallgattam a Szabad Európa híreit. Jó hírt ritkán közölt ez a rádió, de ez a nap kivétel volt. Nem akartam elhinni, amit hallottam. A Kiadók Nemzetközi Szövetsége kitüntetett – három másik külföldi kiadóval együtt – a független könyvkiadás elismeréseként. Úgy gondoltam, ezt a díjat az egész magyar szamizdat kapta. Ez a szervezet négyévente adományozza a díjat azoknak, akik érdemeket szereznek a cenzúra elleni harcban. Boldog voltam, de pontosan tudtam, hogy a három évre felfüggesztett hat hónapos börtönbüntetés miatt eshetett rám a választás. Elsősorban azokat tüntették ki, akik nehéz helyzetbe kerültek a kormányaikkal való szembenállás miatt. Akkor még nem mondtak semmit nekem a kitüntetettek nevei, kivéve az Index on Censorship című folyóiratot, amelynek rendszeres olvasója voltam.

A híradások szerint a jakartai Hasta Mistra szervezet azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy kinyomtatta egy marxista regényíró, Pramoedya Ananta Toer háromkötetes regényét. A szerző – marxista világnézete miatt – 14 évet töltött börtönben. A Hasta Mistra által kiadott köteteit elkobozták és elégették. A másik kitüntetett a dél-afrikai Ravan Press kiadó volt, amelynek a vezetője, Mike Kirkwood olyan fekete szerzők műveit jelentette meg, akiket a dél-afrikai kormány publikálási tilalommal sújtott. A '90-es évek végén főpolgármesterként találkoztam Kirkwooddal, és rá kellett jönnöm, hogy az apartheid rendszer sokkal toleránsabb volt, és sokkal szélesebb publikálási lehetőséget biztosított, mint a szovjet típusú diktatúrák. A Ravan Press jelentős kiadói vállalatként működött, amely-

nek csak egyes kiadványait tiltották és zúzták be az apartheid éveiben. A remek kiállítású könyveket látva meglepődtem és irigykedtem. Roppant izgalmas volt összehasonlítani a piacgazdaságokban működő cenzúrát az államszocializmusban működő cenzúrával/öncenzúrával. Erről beszélgettem a Ravan Press vezetőjével, akinek a története lényeges pontokon eltért az enyémtől. Az ő civil engedetlensége mögött volt egy működő, profi vállalat, amelynek a létét kockáztatta néhány betiltott fekete író regényének és novellájának a kiadásával. Dél-Afrika ugyanakkor szabadult meg az apartheid rezsimtől, mint Közép-Európa a szovjet uralomtól, a Ravan Press szerzői pedig ma közmegbecsülésnek örvendő írók.

Balatonakarattya, 1986. október. Ez volt az egyik utolsó menedék. Bill Lomax 1956-ról szóló könyvét félkész állapotban csak ide, a szüleim faházába tudtuk szállítani. Az évforduló siettette a szinte olvashatatlanul apró betűs könyv kiadását. Valószínűleg ez volt a legcsúnyább kiadványunk, mivel a saját offset gépünkön, házilag készült. Ráadásul a könyvet be is kellett kötnünk. Arról szó sem lehetett, hogy könyvkötő műhelybe vigyük, mert nem akadt volna ember erre a feladatra. A könyveket ötösével összeszorítottuk, a gerincet gyorsvágóval lecsiszoltuk, majd jöhetett a gerinc enyvezése és a könyv „beakasztása" a borítóba. Ha profi könyvkötő látja, mit művelünk, hogy „gravácsolunk", biztosan azt hiszi, meghibbantunk.

Nem így a szomszédság. Amikor a nyaralót választottuk, nem gondoltuk, hogy a kellemetlen őszi időben a szomszédaink is ott lesznek. Alig fogtunk hozzá a munkához, megjelent Szabó bácsi, az apai barát, aki mindenáron velünk akarta ünnepelni '56 évfordulóját, és alaposan felöntött a garatra. Taksás Misi vállalta, hogy a verandán iszik vele, de kikötöttük, hogy a házba nem léphet be. Szabó bácsi sűrűn hallgatta a Szabad Európát, lehet mondani, hogy a rajongók táborához tartozott. Boldog volt, hogy velünk lehet, és egyáltalán nem értette, miért száműzzük a verandára. Azt sem értette, hogy nyaranta nem lát, most pedig napokon át itt dekkolunk. A helyzet akkor vált igazán kínossá, amikor hajnalban ránk nyitotta az ajtót, és meglátta a felpolcolt könyveket. De Szabó bácsinak akkor sem esett le a tantusz, el sem tudta képzelni, hogy azok az emberek, akiket a SZER a demokratikus ellenzék tagjaiként emlegetett, és akik az ő számára ezáltal olümposzi magasságokba emelkedtek, akiknek

már a kézszorításától is boldog volt, akiknek a legjobb pálinkáját hozta, éppen itt Akarattyán, a szülői faházban gravácsolnak azért, hogy '56-ról szóló könyvet adjanak a pesti úri közönség kezébe. Ez neki felfoghatatlan volt. Ezért Szabó bácsi úgy döntött, hogy amit lát, az nem könyv. Ebben a meggyőződésében meg is erősítettük. Szabó bácsi elmesélte később az édesapámnak is a történetet, de könyvekről egy szót sem ejtett, csak azt mondta, hogy jól belaktuk az apró szobát, és vele együtt boldogok voltunk. Már nincs közöttünk, Isten nyugosztalja!

Akarattyai szomszédaink közül Kuncze Gábor távolabb lakott, Schneller István azonban a közvetlen szomszéd volt, sűrűn találkoztunk. A Németh család 1974-ben érkezett. Átellenben, az utca túloldalán építkeztek. Németh Gézának, a Bartók Vonósnégyes brácsásának a leányával, Anikóval ott találkoztunk először. Több mint tíz esztendeje élünk együtt, de közel négy évtizede jelen van az életemben. Már akkor hegedülni tanult – hegedűszót hozott a szél a szomszédból. Aztán elvégezte a Zeneakadémiát.

Akarattya a közös múlt. A diófa alatt a lábamon hintáztattam. Apró volt, és hirtelenszőke. Két fiúgyermeket szült, de még nem tőlem. A főpolgármesteri időszak második fele, a neheze jutott neki. Állandó kereszttűzben éltünk, s amikor az óriási nyomás alatt összeroppanni készültem, ő segített talpon maradni.

Kőszeg Feri részletesen megírta az '56 harmincadik évfordulójára emlékező nemzetközi ellenzéki nyilatkozat számomra akkor ismeretlen keletkezéstörténetét:

> „1986 tavaszán a *Beszélő* két szerkesztője, Szilágyi Sándor, azaz Saci, ahogy mindenki szólította, meg K. történetesen New Yorkban kezdtek arról tanakodni, hogyan lehetne emlékeztetni a várost és a világot, hogy harminc éve Budapest utcáin forradalom volt. Felhívást kellene kiadni – mondta –, amelyet magyarok, szlovákok, csehek, lengyelek írnának alá, hogy emlékezzünk meg együtt az évfordulóról, mert a magyar forradalom közös hagyománya Kelet-Európa demokratikus mozgalmainak. Tamás Gáspár Miklós, aki ugyancsak New Yorkban tartózkodott, nyomban megfogalmazta az angol szöveget."

Ezután részletes beszámoló következik Kőszeg aláírásgyűjtő prágai és varsói útjáról.

„A felhívás szövegét az évfordulón számos nyugati lap közölte, a londoni *Times* azt írta, lehet, hogy ezt a szöveget egyszer Kelet-Közép-Európa Függetlenségi Nyilatkozataként fogják számon tartani. Hát, ez azért nem jött össze." (Kőszeg Ferenc: *K. történetei*. Magvető, 2009, 230–231. o.)

1986 decemberében történelmi jelentőségű kétnapos konferencia volt Eörsi István lakásán. Potenciálisan persze a demokratikus ellenzék legelső csíráiban is benne rejlett a forradalommal való azonosulás – ez a csíra azonban fokozatosan és persze viták közepette bomlott ki. Hogy benne rejlett, azt egy paradox történettel kívánom bizonyítani. A Tiszta Szívvel című bölcsészkari folyóiratban 1966-ban folyt egy vita az akkor – legalábbis a nyilvánosság előtt érthető módon – óvatos revizionista álláspontot elfoglaló Kis János és Bence György, másfelől az akkor még szélsőbalos Haraszti Miklós között Sánta Ferenc *Húsz óra* című regénye, illetve a belőle készült film ürügyén. Haraszti olyasmit írt, hogy amikor a forradalom után a rendőr lelövi az egyik mérsékelt parasztfigurát, igazából nem is őrá akart lőni, hanem a „mögötte álló", őt mintegy felbujtó „ellenforradalmárra". Kis Jánosék válaszának lényege abban a szellemes riposztjukban foglalható össze, hogy „amikor valaki rálő valakire, nem azt szokta eltalálni, akire gondol, hanem azt, akire lő". A történetben az a paradox, hogy 5-6 éven belül, a '70-es évek elején az időközben újbaloldalivá érett és a *Darabbér*t megíró Haraszti munkásközeli és anarchista radikalizmusa talán közelebb is állt '56 szellemiségéhez, mint hajdani vitapartnereié, akik ezalatt persze ugyancsak elmozdultak előző pozíciójuktól: a revizionizmust rég „meghaladva" leszámoltak lukácsizmusukkal és Lukáccsal mint példaképpel. A Kis és Bence vezetésével a hetvenes években formálódó demokratikus ellenzék az évtized második felében már egyértelműen elutasította a Kádár-rendszert, de még nem érezte magáénak '56-ot. Annak ellenére, hogy szemináriumaikat rendszeresen az '56 után vizsgálati fogságban ült Kőszeg Ferenc lakásán tartották, de ezeknek nem '56 volt a témája.

'56 elismerése a 20. század legnagyobb magyar forradalmaként és a forradalom örökségének a vállalása náluk végül is Szabó Miklós és a „klasszikus '56-osok": Krassó, Eörsi Pista, Vásárhelyi Miklós, Mécs Imre, Litván György, később Rácz Sándor és Bali Sándor, de mindenekelőtt Donáth Ferenc hatására következett be a hetvenes évek legvégén.

Szabó Miklós a rá jellemző szerénységgel, de joggal emeli ki a Szilágyi Sándornak adott interjújában Donáth szerepét. Ő mint hajdani illegális kommunista vezető, többszörösen börtönviselt idősebb forradalmár egyszerre volt tekintély a demokratikus ellenzék és a népi ellenzék számára. Ezért szerveződhetett köré a monori tanácskozás, és a halála után az ő szövegével nyílt meg a demokratikus ellenzék által szervezett '56-os konferencia 1986 decemberében.

Talán kicsit több mint véletlen, hogy a 25. évfordulóról tartott megemlékezés is egy Eörsi-lakásban zajlott: az Eörsi Janóékéban, a Fő téren – miként már beszámoltam róla –, egy repülő egyetemi előadáshoz kapcsolva.

A nyolcvanas években a demokratikus ellenzék számára már egyértelmű volt, hogy '56 a rendszer megértésének a kulcsa. A Beszélő és a Hírmondó is egyre többet foglalkozott a forradalommal. 1985 decemberében a Rakpart Klubban volt az első, széles nyilvánosság előtt tartott, a forradalom oldalán álló tudományos előadás és megemlékezés, sőt vita '56-ról. Szabó Miklós előadására zsúfolásig megtelt nemcsak a terem, hanem a széles folyosó is. Sok százan lehettek. Krassó és Gadó György is hozzászólt, még radikálisabb megközelítést követelve.

A 30. évforduló ellentmondásos bel- és külpolitikai helyzetben köszöntött ránk. Gorbacsov épp akkor kezdett bele a radikálisabb reformokba. Kádár viszont balra nyitott, Bereczcel és Grósszal szövetkezett. Berecz volt az „ellenforradalom"-felelős: őrá lett kiosztva a hivatalos kampány, ő tartotta az össznépi fejtágítót a tévében. Az Írószövetség nyíltan lázadó novemberi kongresszusán pedig – hogy Csoóri Sándornak az ott helyben szemébe mondott találó metaforáját idézzem – egy „paraszt-Révai hangján" beszélt.

Ilyen körülmények között került sor decemberben a nagyszabású konferenciára. A tudományos, alapos, előre kiosztott referátumokat kétnapos szakmai, de az aktuális politikai kérdéseket sem megkerülő vita követte. Itt nincs rá hely, hogy ezt a mai szemmel olvasva is hihetetlenül tanul-

ságos, tárgyszerű, olykor megrendítő és az öncenzúrától abszolút mentes vitát ismertessem. Csak egyetlen elemet emelek ki, amely bizonyítja, mennyire egymásra találtak a veterán ötvenhatosok és a többnyire fiatalabb ellenzékiek. Vásárhelyi Miklósnak az 1953–56 közötti korszakot elemző tanulmányának a végét parafrazeálom: ahogy 1956 októberében a forradalom igenlésében „talált egymásra a felkelt nép és az 1953-as reformnemzedék", hasonlóképpen a forradalom örökségének vállalásában „talált egymásra" a börtönviselt '56-os értelmiségi és politikus nemzedék s a '68-as „reformnemzedék", a demokratikus ellenzék.

Kis János Vásárhelyi referátumához hozzászólva megkülönböztetett „kemény és puha revizionizmust". „Nem aszerint, ki mennyire volt kemény 1956 nyarán", hanem aszerint, hogy ki mennyire tartott ki a forradalom mellett annak leverése után is. Kis azt mondja, hogy „a hagyomány a kemény revizionizmus, és nem a puha revizionizmus" – de „nem azért,... mert ez így helyes" (ti. teoretikusan), vagy, mert „ehhez lehet kapcsolódni" (akkor, 1986-ban politikailag), hanem azért, mert habár „Lukács Györgynek szobra van Budapesten, de a filozófiai szakkutatókat... leszámítva nincs senki, aki jóhiszeműen érdeklődne iránta. Nagy Imrének nem tudjuk, hol van a sírja, személyének jelentősége azonban érzékelhetően növekszik", pedig az emberek tudják, „hogy alapvetően nem forradalmi korban élünk, és az az ügy, amelyet Nagy Imre... a bitóig vállalt, nem aktuális". És hogy az ellenzék vezetője '86-ra mennyire szervítette magában '56-ot, ezen első hozzászólásának indító mondata demonstrálja a legjobban: „Ebben a vitában főként arról volt szó, hogy a pártelit hogyan élte át az '53 és '56 közötti folyamatokat, nem volt szó arról, hogy mit jelentett '53-'56 a nép számára."

A következő másfél napban aztán erről is sok szó esett. Különösen példaszerűnek tartom, hogy a záróreferátumot tartó Kis János milyen konkrét, gyakorlati-történelmi kérdéseket tett fel Rácz Sándornak.

1988 márciusában egy másik balatoni nyaralóban, Pikler Kata zamárdi házában dolgoztunk a tanyáról kimentett gépekkel. A szoros határidő miatt éjszaka is tekertük a masinát, így a SZER hajnali híreiben hallottuk először, hogy Budapesten házkutatásokat tartott a belügy, nyomozók jártak Solt Ottiliánál, Nagy Jenőéknél, és a távollétemben Rozit is népes ingyenélő had kereste fel. Sokszorosítógépet nem találtak, bár a dicsekvő

rendőrségi közlemény szerint gépeket foglaltak le, elvittek viszont minden kéziratot és szamizdatot. Somogyi Laciék tanyájára is kivonultak, de a ház üresen állt. (Napokig várakoztak a bezárt ajtók előtt táborozva.)

A követő brigád '87. decemberi információit csak négy hónappal később kívánta hasznosítani az apparátus. Március 15-e előtt akarták megcsinálni a nagy fogást, lefülelve nyomdát és nyomdászt, kiérdemelve az április 4-i kitüntetést. Csalódás érte őket, a nagy fogás elmaradt.

Hónapokkal később vettek revánsot. Mint föntebb már írtam, májusra a cég szoros „személyi követés" után felfedezte a balatoni nyaralót. Rozit követték, kiszállt a siófoki kapitányság, elvitték a nyomdagépeinket és a Hírmondó készülő példányait. Utolszor kóstoltuk a házkutatás örömeit, és szenvedtük végig a jegyzőkönyvkészítés óráit. Az elkobzott nyomdagépet '89 szeptemberében kaptuk vissza.

2002-ben az Európai Parlament egyik brüsszeli épületében szamizdat-kiállítás nyílt. Én nyitottam meg. Ebben a beszédemben igyekeztem megfogalmazni, mi is volt a szamizdat lényege. Az alábbiakban nagyjából ennek a beszédnek a gondolatmenetét követem. „Igazságot akartunk, jogállamot kaptunk" – jelentette ki Bärbel Bohley, az NDK demokratikus ellenzékének egyik vezető alakja a két Németország egyesítése után. Kérdés, hogy a közép-európai országok ellenzéki mozgalmainak eltökélt célja volt-e a jogállam megteremtése, avagy ez csak amolyan szándékolatlan következménye annak a váratlan politikai földindulásnak, ami a Szovjetunió összeomlását kísérte.

Mindannyiunknak, akik személyesen is részt vállaltunk ezekben a mozgalmakban, ugyanúgy fel kell tennünk ezt a kérdést, mint mai és egykori ellenfeleinknek.

Milyen politikai berendezkedést tartott kívánatosnak a demokratikus ellenzék? Kielégíti-e egykori elképzeléseit az 1990 óta formálódó alkotmányos demokrácia avagy a jelenlegi rezsim. A válaszhoz fel kell idézni, mennyire heterogén volt az a kör, amelyről beszélünk.

Magyarországon 1981 és 1989 között 216 rámkázott vagy stencilezett szamizdat kiadvány jelent meg. Ehhez hozzá kell adni azt a körülbelül száz írógéppel, indigóval sokszorosított művet és periodikát, amely 1968 és 1981 között járt kézről kézre. Ezek az írások igazságot követeltek az 1956-os magyar forradalomról, a „Nagy Terrorról", a Szovjetunióban ko-

holt perekről, az 1953-as berlini felkelésről, a gdański vérengzésről, a lengyel Szolidaritásról, a prágai tavasz eltiprásáról, a katyni mészárlásról, a zsidómentő Wallenberg sorsáról.

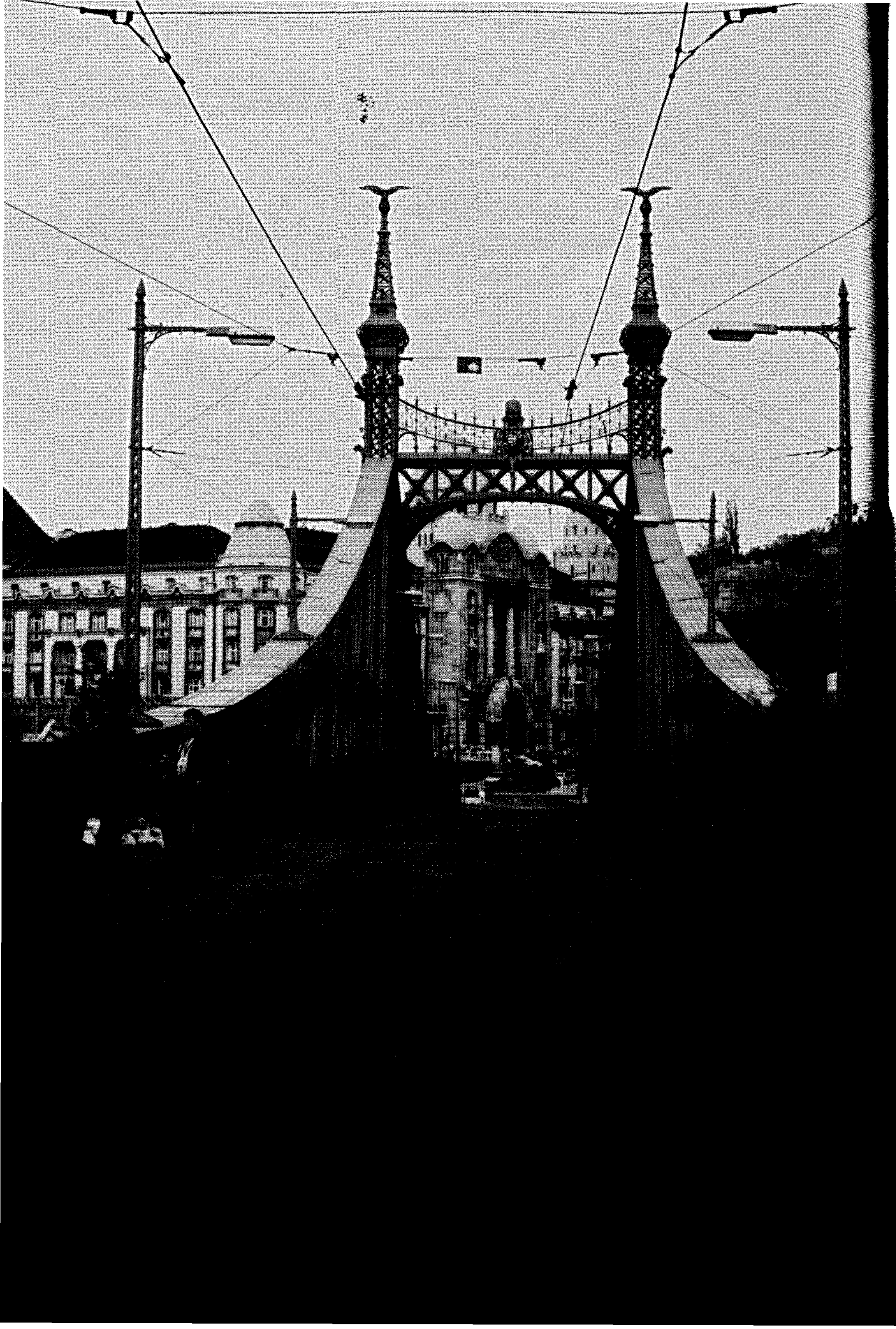
Az irodalmi és művészeti hazudozást dokumentumok és publicisztikák sora leplezte le. Egy irodalomtörténész összevetette Konrád György *A városalapító* című regényének kéziratát a Magvetőnél megjelent cenzúrázott változattal. A *Profil* című ezeroldalas antológia rácáfolt arra a pártállami hazugságra, miszerint Magyarországon nem létezik cenzúra. Szerkesztője, Kenedi János éppen olyan bizonyítási formát választott, mint a *Zapis* Lengyelországban és a *Metropol* a Szovjetunióban. Összegyűjtötte a szerkesztőségek által nyilvánvalóan politikai okokból visszautasított írásokat. Magyarországon is megjelentek a tiltott irodalom remekművei: Orwell, Koestler, Milosz, Szolzsenyicin.

Voltak tudományos igazságok, melyeket csak szamizdatban lehetett kimondani. Például azt, hogy Magyarországon vannak szegények. Érvényesül faji diszkrimináció cigányokkal szemben. Erről Csalog Zsolt írt, s nyomban el is veszítette akadémiai állását. Nem igaz, hogy a disszimiláns zsidók nyilvánosan vállalhatják vallási meggyőződésüket – írta Gadó György a *Salom* című szamizdatában, s már nem is volt többé az MTI munkatársa. Nem igaz, hogy vallásszabadság van Magyarországon – hirdette Iványi Gábor lelkész, s menten kitagadta a metodista egyház. Nem igaz, hogy a marxizmus megőrizte tudományos szerepkörét – írta Kovács András, s már nem volt se tudományszociológus, se könyvkiadói szerkesztő. Nem igaz, hogy a nőket nem érinti hátrányosan a szocializmus abortusztörvénye – írta Kőrösi Zsuzsa, és tüstént kiszorították az országból.

Ahogy a Beszélő szerkesztője, Kis János kifejtette: a disszidens „azt mondta, hogy az állam tiltja és bünteti az engedély nélküli megszólalást, neki joga van a szabad beszédhez. Azt mondta, hogy bár az állam tiltja és bünteti az előzetes engedély nélküli gyülekezést és szervezkedést, neki joga van hozzá, hogy másokkal gyűlésben jöjjön össze, és szervezetet alkosson. Nem ő sérti meg a jogot, amikor szabadon cselekszik, hanem az állam akadályozza őt szabad cselekvésében."

Nem nehéz ebben az érvelésben ráismerni az ENSZ 1948-as Nyilatkozatára az Egyetemes Emberi Jogokról, a Polgári és Politikai Jogok 1966-os Nemzetközi Egyezségokmányára és az Emberi Jogok 1950-es Európai Egyezségokmányának elvi kikötéseire. Nehezebb viszont felismerni a magyar demokratikus ellenzék tudatos stratégiáját. Márpedig a disszidens magatartás – szinte konszenzuális – alapja az az erkölcsi természetű megállapítás volt, hogy az emberies bánásmód magában foglalja az emberi jogok tiszteletben tartását, s hogy mindenkinek jogában áll megkövetelni, ami őt mint embert megilleti. Ez volt a lényeg. Ehhez a lényeghez *képest* voltak jelenségszintű motívumok a Kádár-rendszer bírálata, a művészi szabadság érvényesítése, a tudományos tényfeltárás, a kiállás a nemzeti kisebbségekért, a rasszizmus vagy a nőkkel szembeni hitvány állami politika ellen. A disszidensek ellentétes világnézeti pólusok között, széles skálán helyezkedtek el. Jobboldaliak és baloldaliak egyaránt voltak köztük. Nagy egyházakból kiközösített papok, kisegyházak hívei, népi írók, szociográfusok, Franz Oppenheimer tanait követő, a Fábiánus Társaság polgári radikális nézeteit továbbvivő, az „urbánus" tradíciót feltámasztó társadalomtudósok stb. Ellentétes világnézetű csoportok közel húsz éven át dialógust folytattak illegális fórumokon. Ez összeszokottságot eredményezett, összetartó „kisvilágot" hozott létre, és ennek köszönhetően már egy pluralista ellenzék ült le a pártállammal tárgyalni 1989-ben. Alighanem ez a párbeszéd morzsolta szét az egyes ellenzéki csoportokon belüli fundamentalista platformokat. Ez korlátozta az önérdekek érvényesítését, s ez segített kialakítani a különb-különb világnézeti értékeket képviselő csoportok közti toleranciát és a személyes szolidaritást. A mi kisvilágunk az egymással való feltétlen szolidaritáson alapult.

Amikor 1988 és 1990 között az ellenzék helyzetbe került, a „megegyezéses forradalmat" választotta. Ez a választás az '56-os forradalom államminisztere, Bibó István jogfilozófus szellemének felelt meg. Bibó szerint 1945 és 1947 között a demokrácia politikai képviseletére felkészületlen és a politikai hatalom megtartására erkölcsileg alkalmatlan szereplők álltak egymással szemben. Harmadik út nem volt. Bibó István 1981-ben szamizdatban megjelent, 84 szerző által írott *Emlékkönyve* indította el azt a fordulatot, amely az évtized végére a jogállam követeléséhez vezetett. Igaz ugyan, hogy – miként Bärbel Bohley mondta – csak a jogállamot küzdöttük ki, igazságot nem kaptunk, de az igazsághoz vezető hosszú utat mégiscsak az alkotmányos demokrácia, a jogállam biztosíthatja/biztosíthatná.

A TENGELYÉV

A tengelyév

Karl Jaspers, az egzisztencialista filozófia huszadik századi nagymestere – nem mellesleg elszánt antifasiszta – Achsenzeitnak, tengelykorszaknak nevezte a világtörténelemben a Kr. előtti 6. századot, mivel ekkor egymástól függetlenül, egyidejűleg lépett fel a görög Hérakleitosz, Indiában Buddha, Kínában pedig Lao-ce és Konfuciusz. Ennek analógiájára tengelyévnek tartom 1989-et az európai történelemben. A tengelykorszakkal Jaspers szerint lezárult a mítoszok kora, és az emberiség új, egyetemes szellemi fázisába lépett. Az 1989-es tengelyévvel véget ért az ideológiák és az egymással szembenálló katonai, politikai és gazdasági blokkok kora, és Európában új, egységes fejlődési szakasz kezdődött. Egyre gyorsuló láncreakció eredményeként leomlott a berlini fal, Kelet- és Közép-Európa felszabadult, Németország újraegyesülhetett. Közép-Európa a tengelyévben a világpolitika fókuszába került. Ránk figyelt a nagyvilág. Ennek a tengelyévnek a szellemisége határozta meg mindazt, ami a következő két évtizedben bekövetkezett.

Andrej Amalrik orosz disszidens író 1969-ben *Túléli-e a Szovjetunió 1984-et?* című szamizdatban kiadott művében rendkívüli intellektuális bátorsággal megjósolta a szovjet birodalom összeomlását. Amalrikot bebörtönözték, majd száműzték a Szovjetunióból. Akkoriban kevesen lehettek, akik komolyan vették Amalrik metaforáját, amely igen egyszerű történelmi axiómán alapult: Egyetlen államhatalom sem maradhat fenn tartósan, amely adóbevételeinek és energiáinak igen jelentős részét arra kell fordítsa, hogy rettegésben tartsa alattvalóit, és ráadásul fenntartson egy egész birodalmat. Az ehhez szükséges erőforrások előbb vagy utóbb kimerülnek.

Amalrik jóslata egyetlen képbe sűrítve: „Egy katonának állandóan az

ellenségre kell szegeznie a puskáját. Karjai kezdenek elfáradni, míg végül kibírhatatlanul elnehezülnek. Kimerültségében végül leengedi a fegyverét, és így foglya megmenekül." A rendszer egyszerűen megöregszik, és már nem képes mindent a régi erővel és vehemenciával elnyomni. „Mostanában egyre növekszik az emberekben a vágy arra, hogy nyugalomban és kényelemben élhessenek. Olyasmit figyelhetünk meg, amit a »kényelmes élet kultúrájának neveznék«, és ez az igény a társadalom valamennyi rétegére jellemző, ám különösen a felső és középső rétegek sajátja. Lehetséges, hogy egyszer majd a demokratikus ellenzéki mozgalom a nép körében is széles körű támogatásra talál" – meditált az orosz ellenzéki. (Andrej Amalrik: *Kann die Sowjetunion das Jahr 1984 erleben?* Diogenes Verlag, 1970, Zürich, 37–38. o.)

Amalrik jóslata valóra vált. A szovjetrendszer a glasznoszty és a peresztrojka idején leengedte a fegyvert, és a szabadságszerető polgárok sorra rombolták le a rájuk kényszerített szovjet típusú diktatúrákat.

Amalriknak azért lehetett igaza, mert tisztában volt a szabadság erejével, és belülről ismerte azt a Szovjetuniót, amely Andrej Szaharov megfogalmazásában „kívülről erősnek és szilárdnak tűnhetett, belülről viszont rothadt". Metaforája azon a meggyőződésen alapult, hogy a tömegek az első adandó alkalommal kivívják a szabadságot, mihelyt megszűnik bennük a kemény megtorlástól való félelemérzet.

A szovjet típusú társadalmak polgárai egész életükben félelemben éltek. Csak akkor tapasztalták meg a szabadságérzés erejét, amikor úgy érezték, hogy végre kimehetnek a városuk főterére, és szabadon kimondhatják a véleményüket. Egyetértek Anatolij Saranszkijjal, aki szerint „a szabadság mámora túllép mindenfajta faji, vallási, ideológiai határon, vagyis a szabadság mindenki számára egyetemesen hatékony gyógyszer. Ugyanilyen biztos vagyok abban is, ha egy nép egyszer már megtapasztalta a szabadságot, a nagy többség soha többé nem akar újra félelemben élni." (Anatolij Saranszkij: *A demokrácia védelmében.* Hetek Könyvek, 2010, 27. o.)

2006 őszén gondoltam először arra, hogy Saranszkij 2004-ben leírt gondolatai napi politikai aktualitást kaphatnak Magyarországon.

1977-ben egy szociológiai kutatás során bejártam Tab környékét, ahol mélyen belém rögzült egy kép. Egy szovjet rakétabázis kerítése mellett egészen fiatal kiskatona etette a malacokat. Nem volt rajta lábbeli. Térdig

állt a trágyában, és meztelen felsőtestére legyek százai telepedtek, amint a moslékot öntötte a vályúba. A disznóól és a kerítés a szemétben talált deszkákból készült. Ez volt a rakétabázis őreinek háztájija. Számomra ez volt a szovjet birodalom bukásához vezető folyamat példázata. A katonának nincs elég ennivalója, miközben a fegyverkezési verseny csúcstechnikáját jelképező rakétákra felügyel, távol a hazájától, ahol a családja nagy valószínűséggel igen szerény körülmények között él. Az átlagos életszínvonal és az életminőség is jobb volt nálunk. A mi életünk – ez volt a Szovjetunió polgárai számára a hőn vágyott kispolgári lét, elérhetőnek tűnő közelségben. A megtestesült ábránd a szomszédban, ráadásul a tőlük függő szomszédságban.

Különös kolonializmus működött a Szovjetunió megszállási övezetében. A szovjet világrend magasabb életszínvonalat és jobb életminőséget tartott fenn, tűrt meg a megszállt kelet-európai országokban, mint amit az anyaország polgárai élvezhettek. Ez a klasszikus kolonializmus megfordítása. Az anyaország látta el olcsó nyersanyaggal és energiával a perifériákat, ellenben a kelet-európai országok számos feldolgozóipari ágazata fejlettebb és produktívabb volt, mint a központé. Ez a modell kimeríthetetlen központi erőforrásokat és teherbíró képességet feltételez. A szovjet erőforrások viszont kimerülőben voltak, a külső, birodalmon kívüli függőség pedig erősödött.

Ezekben az években lettünk az IMF és a Világbank segítségével hitelképesek, és ekkor kezdődött el az ország gyors eladósodása. Ez történt Lengyelországban, ahol az első törésvonalak éhséglázadások formájában jelentek meg.

Ide kívánkozik egy történet.

Andrzej barátom nyomdász volt. Varsóban élt, amikor 1981 májusában megismerkedtünk. A NOWA kiadó egyik szakembereként mutatták be nekem. Napokon át különböző sokszorosítási technikákra tanított.

– Soha ne legyen festékes a körömágyad, mert a fekete festék árulkodó – mondogatta.

1981 decemberében Jaruzelski diktatórikus rezsimje Andrzejt is internálta. Ezekben az években csak a szüleim lakásán tudtam telefonálni, és barátaimnak is csak ezt az elérhetőséget tudtam megadni. Andrzej hívott. 1984 ősze lehetett, az internáltakat már korábban szabadon bocsátották.

Andrzej hangja izgatott volt:

– Gábor, a kommunizmus megbukott. A visszaszámlálás elkezdődött. A lengyeleket nem lehet se megfélemlíteni, se megvásárolni, mert nincs miből. Képzeld, hazamentem a falumba, és nem hittem a szememnek. Az emberek nyíltan nyomtatják a paraszt-Szolidaritás újságját. Kiülnek kettecskén a tornácra, és ott rámkáznak. A tornácon, a szabadban, falun – megáll az ész. Nem félnek semmitől. A lengyeleket Jaruzelski se tudta megfélemlíteni, a ZOMO se tudta megtörni.

A katona leeresztette a fegyverét. Andrej Amalrik jóslata beigazolódott.

1988 januárjában Zbigniew Brzezinski Londonban felvetette, hogy 1988 egy új 1848 lehet. Öt olyan kelet-európai országról beszélt, melyek mindegyike megérett a forradalmi robbanásra, ami egy időben több helyen is megtörténhet. Fél évvel később éreztük, hogy reng alattunk a föld.

1988 júliusában Kótai Géza, az MSZMP külügyi szóvivője azt nyilatkozta a televízióban, lehetséges, hogy esetleg már a közeljövőben ki fognak vonulni a szovjet csapatok Magyarországról. Ennek a lehetőségnek Nyugaton óriási figyelmet szenteltek. Felmérték, hogy a szovjet csapatok kivonásának felmérhetetlen következményei lehetnek. A csapatkivonás dominóeffektust válthat ki, s a mélyreható politikai változások elkerülhetetlenek lesznek.

1948-at „a fordulat évének" nevezték el. Ekkor számolták fel a kommunisták – az általuk irányított erőszakszervezetek és a szovjetek közreműködésével – a többpárti demokráciát. Négy évtizeddel később eljött az ellentétes fordulat éve. 1988-ban zajlottak le azok a folyamatok a magyar politikai életben, amelyek megalapozták az 1989/90-es demokratikus rendszerváltást. A világhatalmi erőviszonyok megváltoztak – de ekkor még nem dőlt el a hazai belpolitikai küzdelem. 1988 volt a konfrontáció döntő éve a pártállami berendezkedést konzerválni és lebontani próbáló erők között. Egyetértek Tamás Gáspár Miklóssal:

„1988-ban történt meg Magyarországon az, ami másutt – így Prágában – csak 1989-ben: az omladozó diktatúra elleni spontán és derűs lázadás... Ami forradalmi jellegű élmény a rendszerváltáshoz kapcsolódik, az – a »négyigenes« népszavazás lelkesítő, szép kivétellével – 1988-ban történt". (Tamás Gáspár Miklós: 1988 vagy 1989, *Élet és Irodalom*, 2008. június 27.)

Számomra szubjektív szempontból is 1988 a fordulat éve.

Az esztendő ellentmondásosan kezdődött. Bár az első hónapokban folytatódott a külső-belső erjedés (Moszkvában rehabilitálták Buharinékat, és bejelentették az afganisztáni kivonulást; Pesten vitát rendeztek a nyilvánosságról, a Jurta Színházban nyilvános gyűléseket tartott a Magyar Demokrata Fórum), de fokozódott a ránk, ellenzékiekre nehezedő nyomás is.

Március 8-án, a szamizdat kezdete óta a legnagyobb házkutatás során több ellenzéki kiadónál és szerkesztőnél, köztük nálam is kisbusznyi könyvet és folyóiratot foglalt le a rendőrség. A hivatalos MTI-közlemény szerint „az 1988. március 15-i nemzeti ünnep megzavarására felhívó röplapok és egyéb kiadványok felkutatása ügyében" tartottak „több személynél helyiség-ellenőrzést... Az előkerült röplapokat és az elkészítésüket szolgáló eszközöket lefoglalták. Az intézkedés kapcsán érintett Bokros Péter, Demszky Gábor, Gadó György, Grawátsch Péter, Nagy Jenő, Solt Ottilia budapesti lakosok ellen az eljárás folyamatban van." Röplapot valójában nem találtak, de az „egyéb kiadványok" elkobzása érzékeny veszteséget jelentett. Az öt szamizdat lap nevében kiadtunk egy tiltakozó közleményt. A demokratikus ellenzék pedig felhívásában bejelentette, hogy „a hatóság megfélemlítési kísérletei ellenére az idén is részt vesz a hagyományos március tizenötödikei független felvonuláson, a szabad sajtó ünnepén, és erre hívja fel a szabad szó minden hívét". Az előző években – a tiltás, a rendőri brutalitások dacára – már egy-kétezren is tüntettünk ezen a napon, és most még több résztvevőre számítottunk. Nyilván a pártvezetés is, mert a házkutatások folytatódtak, többeket beidéztek a rendőrségre – a vonakodó Haraszti Miklóst ütlegekkel kényszerítették –, és közölték velük, hogy őket teszik felelőssé, ha az ünnepen rendbontás lesz. Így nem ért váratlanul, hogy – Haraszti, Gadó György, Pálinkás Szűcs Róbert, Molnár Tamás, Rácz Jenő és Solt Ottilia mellett – március 15-én hajnalban a lakásomon engem is letartóztattak. Feleségem, Hodosán Róza rögtön értesítette Kasza Lászlót, s a Szabad Európa Rádió rövidesen több letartóztatott nevét be is mondta. Miután előző nap elhatároztuk, hogy abban az évben beszédek is lesznek, Rozi a beszédem

csizmája szárába rejtett szövegével és egy frissen beszerzett kézi hangszóróval ment délben a Március 15. térre, ahol Kis János szólt néhány lelkesítő szót. Ezután a tízezres tömeg a belvároson át a Kossuth térre vonult, ahol TGM már a hangszórón keresztül követelte „a nép bizalmát elvesztett vezetők lemondását", majd a Batthyány-örökmécsesnél Rozi bátran olvasta a beszédemet: „Ki kell mondanunk, hogy a szovjet típusú diktatúra válságba sodorta az országot, és nem kínál kiutat. De mi nem robbanást akarunk, hanem radikális fordulatot, erőszakmentes átalakulást. A párt túlhatalmának korlátozását, valódi parlamentarizmust!" Az ütemesen és hangosan „demokráciát" követelő tömeg a Bem térre, majd a Batthyány téri Kölcsey-szoborhoz vonult tovább. Én közben a Kozma utcai börtön egyszemélyes cellájában ültem, éjjel fél tizenkettőkor vittek haza.

Két nap múlva megjelent a felhívás a Szabad Kezdeményezések Hálózatának megalakítására, amelyre május elsején került sor. Két hét múlva fiatal egyetemisták létrehozták a Fideszt, két hónap múlva pedig az első szabad szakszervezet, a TDDSZ is megszületett. Az MSZMP-n belül is kiéleződött a harc: összehívták az országos pártértekezletet, de kizártak négy prominens reformkommunistát, Bihari Mihályt, Lengyel Lászlót, Király Zoltánt és Bíró Zoltánt. A májusi pártértekezleten Pozsgayék gorbacsovista és Grósz Károlyék balos szárnya együtt megbuktatta Kádárt. A demokratizálódás és a megkeményedés ambivalenciáját jelezte, hogy eltűrték a sajtó fokozódó szókimondását, az ellenzék tevékenységének kiszélesedését, az új szerveződéseket, de közben bírósággal fenyegették őket, erőteljesebben és durvábban léptek fel ellenük rendőrileg. Májusban lebukott a zamárdi nyomdánk. A június elején megalakult Történelmi Igazságtétel Bizottság, a Hálózat és az Inconnu művészcsoport felhívására június 16-ára, Nagy Imre és mártírtársai kivégzésének 30. évfordulójára a temetőbe és a városba is megemlékezések szerveződtek. Már reggel bevitték Nagy Jenőt és Philipp Tibort, a Független Jogvédő Szolgálat egyik alapítóját. A Demokrata Fórum Hősök terére szervezett megemlékezését megakadályozták, itt Rácz Sándort és Dénes Jánost vették őrizetbe. A Batthyány-örökmécsesnél velünk szemben is rögtön brutálisan léptek fel.

Tamás Gáspár Miklóst, Orbán Viktort, Hodosán Rózát, engem és még tizenegy embert megbilincselve a közeli rendőri irodába szállítottak. Kő-

A Batthyány-örökmécses előtt Kis János a rendőrök szoros gyűrűjéből próbálja kiszabadítani Orbán Viktort

szeget is behozták, s közben a pár száz fős tömeget kiszorították a térről. Ám a tévészékház lépcsőjének tetején Kis János és Mécs Imre mégis tudtak beszélni, amire rendőrroham volt a válasz. A sisakos, gumibotos, könnygázas rendőrök a tömeget a Belváros felé szorították. Közben bennünket a Szalay utcai kapitányságra vitték, majd Rozival kettőnket kihallgatásra továbbszállítottak a Tolnai Lajos utcába. Éjféltájt engedtek el. Miután „hatóság elleni erőszak" miatt már volt egy felfüggesztett börtönbüntetésem, azt gondoltam, most lecsuknak, de végül mindketten csupán ügyészi figyelmeztetést kaptunk. Nagy Imrét és a forradalmat tehát a hatalom ekkor még nem akarta rehabilitálni, inkább vállalta a nemzetközi botrányt az erőszakos fellépés miatt, viszont – felszámolni se merte már következetesen a nyílt ellenállást.

Grósz Károly miniszterelnök és új pártfőtitkár júliusban Moszkvába, majd az Egyesült Államokba látogatott. Amerikában szembesülnie kellett az éles bírálatokkal az '57-es alapon álló diktatúrához való ragaszkodása és az ellenzék elleni erőszakos fellépései miatt. A bel- és külpolitikai nyomás hatására „humanitárius okokból" beleegyeztek Nagy Imréék rehabilitáció nélküli újratemetésébe és az '56-os elítéltek joghátrányainak felülvizsgálatába. Ám miközben már a SZOT és a KISZ új vezetői is lázadoztak, Grósz pedig a Ceauşescuval tartott aradi találkozóján csúfos kudarcot vallott, újabb frontvonalak alakultak ki a civil társadalom és a hatalom között a nagymarosi vízlépcső és október 23-a megünneplése ügyében. Visegrádon ideiglenes mederbe terelték a Dunát, s szeptemberben 20 ezres tiltakozó tömeg vonult a Parlament elé. Ezt az egyetemisták tüntetése, írók tiltakozása, élőlánc és népszavazási aláírásgyűjtés követte. Az Országgyűlés azonban megszavazta a vízlépcső építését a pluralizálódást nyilatkozataival óvatosan bátorító Pozsgayval egyetemben. Öt ellenzéki szervezet október 23-ára bejelentett tüntetését előbb engedélyezték, majd betiltották. Kisebb csoportok demonstrációit erőszakkal

oszlatta fel a rendőrség. Az ősz folyamán azonban a Recski Szövetség létrejötte, Faludy György hazalátogatása, a Fidesz első kongresszusa, a Kisgazdapárt újjáalakulása, a Független Ligaszakszervezet, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a Nyilvánosság Klub megalakulása mellett ütőképes szervezetté alakult a két legfontosabb rendszerváltó erő is. Szeptemberben a „nép-nemzeti" irányú MDF, novemberben a Hálózatból kinövő, a demokratikus ellenzék szervezte Szabad Demokraták Szövetsége. Ezeket az eseményeket én már Amerikából követtem, miután Király Bélának köszönhetően tíz hónapos ösztöndíjat kaptam a Columbia Universityre. Grósz Károly pártfőtitkár a Sportcsarnokban november végén hiába riogatott fehérterrorral a többpártrendszerű demokráciára való áttérés esetén, a társadalmi pluralizmus a gyakorlatban a mindennapok részévé vált. Az új miniszterelnök, Németh Miklós a Newsweeknek nyilatkozva decemberben már „nyugati stílusú parlamenti demokráciát" vetített előre. A pártállami országgyűlés az év legvégén munkaszüneti nappá nyilvánította március 15-ét, melynek független megünneplésére történt előkészület miatt kilenc hónappal korábban még letartóztattak minket. Ez jelképezi a legjobban, hogy 1988 volt a magyar demokratikus fordulat éve.

Miután New Yorkban voltam Soros György ösztöndíjával, 1988 decemberében egyenes adásban hallgathattam Gorbacsov beszédét, amit az ENSZ közgyűlése előtt mondott el. Még Andrej Szaharov is méltatta a New York Times-ban ezt a nagyhatású beszédet, melynek legfontosabb eleme az volt, hogy a Szovjetunió három éven belül 500 000 katonát leszerel, kivon 5000 tankot és 50 000 katonát Kelet-Európából.

A Gorbacsov-beszéd bevezető mondatai is figyelemre érdemesek voltak: „Nyilvánvaló, hogy az erőszak vagy az erőszakkal való fenyegetés nem lehet többé a külpolitika eszköze. Ez elsősorban a nukleáris fegyverek alkalmazására vonatkozik, de nem csak ezek számítanak. Mindanynyiunknak, és elsősorban közülünk az erősebbeknek, önkorlátozást kell alkalmaznunk, és teljesen ki kell zárnunk az erőszak kifelé történő alkalmazását." Valóban katartikus hatású volt ez a kijelentés egy világhatalom vezetőjének szájából. Én azonban egy aznap írott kommentáromban a Szabad Európában aggodalmaskodtam. Úgy gondoltam, hogy a „kifelé" kifejezés némi pontosításra szorul, egyértelművé kell válnia, hogy ez a Szovjetunió befolyási övezetében élő népekre is vonatkozik.

A Brezsnyev-doktrína szerint a szovjet katonai tömb határa az Elbánál húzódik. Ami ettől keletre történik, az belügy. „E terület határai a mi határaink is" – Brezsnyev elvtárs még így vélekedett.

Ma már mindenki számára világos, hogy Gorbacsov túllépett a Brezsnyev-doktrínán, de ez számomra akkor nem volt egyértelmű, és talán nem is fogtam fel azonnal a beszéd történelmi jelentőségét. Mert felfoghatatlan volt.

A szovjetrendszer látványosan bomlott szét és olvadt el, mint fagylalt a pesti aszfalton forró napsütésben. Nem érezhettük egy pillanatig sem, hogy mi győztünk. Rajtunk talán annyi múlott, Varsóban, Pesten és Prágában, hogy a békés és vértelen átmenetnek léteztek általunk elgondolt és a szamizdatban közzétett forgatókönyvei.

'89 őszén eufóriában éltünk. Berlinben népünnepély jelleggel bontották a falat, novemberben Prágában egy nagygyűlésen Havelék kikiáltották a köztársaságot, decemberben győzött a román forradalom, és megdőlt a rendszer a leghűségesebb csatlósnak hitt Bulgáriában is. A szovjet birodalom a szemünk láttára hullott darabokra, és mi a legnagyobb eufória idején is azt érezhettük, hogy a közreműködésünk nélkül, magától is darabokra hullott volna. Jaltának egyik napról a másikra egyszerűen vége lett, a hatalmon lévő, magát szocialistának nevező nomenklatúra egyik része látványos politikai öngyilkosságot követett el, a másik fele önfeledt privatizációba kezdett, avagy látványos transzvesztita mutatványt hajtott létre. A politikában maradt szocikból egyik napról a másikra elkötelezett (szociál-) demokraták lettek, falbontó hősök és örök túlélők. Ezek az átváltozóművészek ettől kezdve csak arra vártak, hogy mikor jön el újra az ő idejük.

A gyors olvadást érzékelve roppant lelkes voltam, és a „négyigenes" népszavazás sikere után már azért sem aggódtam, hogy Pesten a varsói kerekasztal-tárgyalásokat a lengyel történelmi előzmények nélkül másolgatjuk. Na és akkor mi van? – ilyen a magyar átmenet, mondogattuk. Abban bizakodtunk, hogy Nagy Imre újratemetésével és 1956 rehabilitálásával oda lehet varázsolni a forradalom fantomját az egyezkedések mögé. Volt, aki '89 végén már arra figyelmeztetett, hogy egyre többen csömörrel beszélnek nálunk a demokráciáról, és veszélyben van az új parlamenti intézmények legitimitása. Húsz évnek, öt választási ciklusnak kel-

lett eltelnie, hogy a napnál világosabban kiderüljön, milyen súlyos történelmi következményei vannak annak, hogy nálunk a nép nem mozdult meg. Nálunk főképp az elitek birkóztak egymással, távol a mindennapi élet színtereitől.

A nemzeti kerekasztal-tárgyalásokon 1989 augusztusára szinte valamennyi közjogi kérdésben megegyezés született. A tárgyaló felek az utolsó fordulóban megegyeztek a széles hatáskörrel rendelkező alkotmánybíróság felállításáról és az ombudsman intézményének az alaptörvénybe való beillesztéséről. Ehhez képest mellékesnek tűnt, hogy a sajtószabadság biztosításával kapcsolatos tárgyalások nem haladtak előre. Az az albizottság, amelynek Haraszti Miklós mellett én is a tagja voltam, az ellenzéki sérelmek tárgyalásával töltötte az idejét. A pártatlan tájékoztatást biztosító jogszabály előkészítése elmaradt.

Sólyom László akkor még az MDF-et képviselte ebben a bizottságban, és azt javasolta, hogy a háromoldalú tárgyalások során mindenképpen dolgozzuk ki az új sajtótörvényt. Amikor Sólyom az Alkotmánybíróság elnöke lett, már az a nézet kerekedett felül, hogy be kell érni a pártatlan tájékoztatás alapelveinek a rögzítésével és egy ötfős, a pártatlan tájékoztatást felügyelő bizottság felállításával. Az volt az elgondolás, hogy ez a testület venné át az állami rádió és a tévé irányítását. Ez a javaslat szeptember 18-án, az utolsó tárgyalási napon bukott meg végleg, mert az MDF és az MSZMP sorra megvétózta az SZDSZ prominens jelöltjeit. Jól emlékszem Csurka indulatos kirohanására, aki a bizottság felállítása kapcsán többször kijelentette, hogy tökéletesen fölösleges ez a felhajtás, a „győztes úgyis mindent visz".

A nyár végére kiderült, hogy az MSZMP helyzetértékelése alapvetően hibás. A szocik pozícióinak folyamatos romlását az időközi választások is visszaigazolták. Az MDF jelöltjei három körzetben is nagy fölénnyel győztek. Ebből nem volt nehéz azt a következtetést levonni, hogy az MSZMP támogatottsága a mélyponton van. A Nagy Imre-temetést követően már nyilvánvalóvá vált, hogy az állampárt elkezdett széttöredezni. Jól emlékszem ebből a zavaros időszakból Fejti György bejelentésére, aki a párttörvényt előkészítő bizottságban azzal állt elő, hogy az MSZMP elutasítja a munkahelyi pártszervezetek feloszlatását, és nem kíván a vagyonával elszámolni. Fejti ezzel még a párttársait is meglepte. Az SZDSZ

tárgyalói szimpla provokációnak nevezték ezt a bejelentést, amelyből világosan kitűnt, hogy az MSZMP egyes vezetői továbbra is ragaszkodnak a párt abszolút hegemóniáját biztosító feltételekhez.

De nem ezek a kérdések törték meg az Ellenzéki Kerekasztal egységét, hanem a köztársasági elnök közvetlen választásának a kérdése.

Tény, hogy ebben az időben Pozsgay Imrének az ellenzéki oldalon nem volt riválisa. Az '56-ot népfelkelésnek minősítő Pozsgay ügyesen pozicionálta magát. Ő pedig köztársasági elnök akart lenni, vagy semmi. A közvetlen elnökválasztás kérdésében az Ellenzéki Kerekasztal rendkívül megosztott volt. A Fidesz és a szabad demokraták elsősorban elvi okokból ellenezték, hogy egy erős legitimációval rendelkező elnökkel vágjanak bele az első szabad választás előkészítésébe. A szocialista pártból elnöki székbe jutó jelölt nyilvánvalóan az MSZMP pozícióit erősítette volna. Ugyanakkor attól is tartottunk, hogy a parlamenttől független elnök válságos helyzetben maga alá gyűrheti a parlamenti demokrácia intézményeit. Márpedig a válságos és zavaros átmenet elkerülhetetlennek látszott, s Pozsgay megválasztása a kádárizmus továbbélését jelentette volna. Irtóztam ettől a lehetőségtől. Azon morfondíroztam, hogy az amúgy koncepciózusnak és jó stratégának látszó Antall vajon miért támogatta egy csomagterv keretében a Pozsgay győzelmét ígérő közvetlen elnökválasztást.

A magyarázat kézenfekvőnek látszik. Pozsgay jó viszonyt ápolt az MDF vezetőivel, és azt nyilatkozta utóbb, hogy a tárgyalások idején Antall-lal is szoros kapcsolatban volt, aki még jó tanácsokkal is ellátta. Úgy lehet, ennek köszönhető, hogy Pozsgay még azt is felajánlotta, hogy az MSZMP belemegy a munkahelyi pártszervezetek feloszlatásába, de csak a választások után. Az ellenzék ezt az engedményt visszautasította, s amúgy Pozsgay is gyorsan visszavonta.

Pozsgay szándékai félreérthetetlenek voltak: neki mindent megért volna az elnöki szék.

Antall József az EKA egyik ülésén tanárosan elmagyarázta, hogy az 1946. évi első törvénycikket kellett volna alapul vennünk, mely szerint a köztársasági elnök a végrehajtó hatalom feje, hatalmát a kormányon keresztül gyakorolja. Antall ezt az 1946-os közjogi konstrukciót 1848-ra vezette vissza, és ennek a modellnek az felel meg, ha a köztársasági elnököt a parlament választja meg.

Ehhez képest mégis elfogadta, hogy az első alkalommal térjünk el ettől.

A jegyzőkönyvek és a dokumentumfilmek megőrizték az elnökség körüli vitákat. Antall József azzal érvelt, hogy a hatalommegosztáson alapuló közjogi rendszer garancia arra, hogy Pozsgay Imre nem válhat a demokrácia sírásójává. Ennek elfogadásáért cserébe adhatunk az MSZP-nek hatalmi pozíciókat, ezeket úgyis felmorzsolja a demokrácia. Ezek a vitatott engedmények a „négyigenes" népszavazás kérdéseiben jelentek meg. A pártvagyon, a munkásőrség és a munkahelyi pártszervezetek hatalmi koncokként lettek volna odadobva az MSZP-nek. Ezekkel az engedményekkel kellett volna a pártállami parlament ellenállását is lecsillapítani.

Az Antall-féle kompromisszum abban a helyzetben rossz kompromisszum volt, mely szembement a geopolitikai realitásokkal. A megállapodást nem írta alá sem a Fidesz, sem az SZDSZ, s másnap már az MSZMP és utódszervezetei vagyonának a zárolását követelték.

Jól emlékszem arra az ügyvivői megbeszélésre, amelyre Tölgyessy Péter már a népszavazás négy kérdésével érkezett. Az volt a javaslata, hogy közösen pontosítsuk a négy kérdést, és hogy a kérdések mindegyikére IGEN legyen a magyar demokrácia jövőjét és a békés átmenetet garantáló válasz. Az ügyvivők által véglegesített népszavazási íven szereplő kérdések így hangzottak:

Csak az országgyűlési választások után kerüljön-e sor a köztársasági elnök megválasztására?

Kivonuljanak-e a pártszervezetek a munkahelyekről?

Elszámoljon-e az MSZMP a tulajdonában vagy a kezelésében levő vagyonnal?

Feloszlassák-e a Munkásőrséget?

Úgy gondoltam, hogy a szabad demokraták ezeknek a rendszerváltás axiómáiként megfogalmazott kérdéseknek a benyújtásával tehetik mindenki számára világossá, mit akarnak. A Szabad Demokraták Szövetsége a radikális rendszerváltó párt – ez a definíció ekkor égett bele a választópolgárok gondolkodásába. A párt világosan pozicionálta magát.

Kezdetben volt némi kétség azzal kapcsolatban, hogy sikerül-e összegyűjteni százezer hiteles aláírást a sarkalatos törvényeket tárgyaló parlamenti ülés kezdetéig. Sokan támáskodtak, nem hittek abban, hogy ez

a kicsi értelmiségi szervezet képes sikerre vinni egy ekkora vállalkozást. Úgy gondoltam, legelőször azokat kell megkérdezni, akik az aláírásgyűjtést szervezni fogják. A párt majdani választási kampányának a szervezőit hívtuk össze egy soproni kampány-előkészítő táborba, ahol az elszánt aktivisták kitörő lelkesedéssel fogadták a kezdeményezést. Ott dőlt el minden. A párt október végére több mint kétszázezer aláírást gyűjtött össze, ebből több mint százezer hitelesnek bizonyult, s az Országgyűlés november 26-ra kiírta a népszavazást. Egy hónap sem maradt a mozgósításra és arra, hogy az egyetlen igazán vitatott kérdésről, az elnökválasztás módjával kapcsolatos álláspontunkról meggyőzzük azokat a választókat, akik akkor még erősen szimpatizáltak az egyetlen potens jelölttel, Pozsgay Imrével.

Ekkor jártam végig először az országot, és azt érzékeltem, hogy óriási támogatottsága van a pártállami korszak végleges lezárásának. A többség nem akart munkásőrséget, munkahelyi pártszervezeteket, és sokakat riasztott az MSZMP vagyonátmentési kísérlete. Forró hangulatban teltek ezek a hetek. Különösen azok fogadtak kedvesen, akik a SZER jóvoltából ismerték a nevemet. Szép napok következtek. Boldog idők...

Az MSZP indulatos és kétségbeesett ellenkampányba kezdett, arra biztatta híveit, hogy igenis, menjenek el szavazni. Ám az MDF is segített azzal, hogy a bojkottot választotta. Csengey Dénes emlékezetes bejelentése kínosan végiggondolatlan volt. „Nem megyünk el, nem szavazunk" – mondta Csengey a televízióban. A pártállami média napokon keresztül fő témává tette az MDF bojkottját. Csengeyék nyilvánvalóan nem tudták lebeszélni az elnökválasztás ügyében elkötelezett pozsgaysta híveiket arról, hogy az urnákhoz járuljanak, ugyanakkor az MDF kiszállásával nem maradt az ellenzéki oldalon elkötelezett támogatója a közvetlen és azonnali elnökválasztásnak.

Rajk Laci és Haraszti Miki irányították azt a rém szellemes és nagyon vidám szabad demokrata kampányt, amelynek óriási szerepe volt abban, hogy a választópolgárok 58 százaléka elment szavazni. A szabad demokratáknak még nem volt székházuk vagy irodájuk, egész éjszaka egy volt Patyolat-irodában vártuk az eredményeket. Az elnökválasztás kérdésében egészen a hajnali órákig hol az igenek, hol pedig a nemek voltak többségben. Ám hajnalban nyilvánvalóvá vált, hogy történt valami: a Kossuth rádió többé nem tudósított a népszavazás eredményéről. Az utolsó tu-

dósítás szerint, amely öt órakor hangzott el, a nemek voltak többségben, majd órákon át néma csend következett. Mi Rozival hazamentünk aludni a közeli Bástya utcai lakásunkba.

Az SZDSZ délelőtt tizenegy órára sajtótájékoztatót hívott össze a Kossuth Klubba. Tizenegy órakor kialvatlanul és gyűrötten érkeztünk oda. Pető Iván bejelentette a „négyigenes" népszavazás győzelmét. Tréfás kitérő választ adott arra a kérdésre, hogy honnan származik az információ az eredményről, amit még csak sejteni lehetett. Pozsgay Imre csak délután két órakor állt a kamerák elé, hogy bejelentse ugyanazt. Végre elismerték, hogy veszítettek. A szavazatkülönbség minimális volt. Az MSZMP főhadiszállásán órákon át azon dolgozhattak, hogy kimutassák, valahol valamilyen rendszerhiba történt. Ne felejtsük el, hogy Pozsgay közeli barátja és harcostársa, Horváth István vezette a népszavazást felügyelő Belügyminisztériumot. Amikor a szocik úgy döntöttek, hogy bejelentik az eredményt, elfogadták a történelmi fordulatot. Ez keserű pirula lehetett azoknak, akik évtizedeken keresztül mindenről maguk döntöttek.

A sikeres referendum után mi kollektíve – „mint magyarok" – úgy érezhettük, hogy a rendszerváltó élbolyhoz tartozunk. „Négyigenes" népszavazásunk a szomszédok számára is példás eredményt hozott. A referendum lezárta az állampárti korszakot, nincs visszaút, mondogattuk. Az SZDSZ támogatottsága novemberre 10 százalék fölé emelkedett, és ez a gyors növekedés a következő hónapokban is folytatódott. 1990 februárjában volt olyan felmérés, amely szerint megelőztük az MDF-et. A párt támogatottsága meghaladta a húsz százalékot. A liberálisok akkor még helyesen ismerték fel a társadalmi elvárásokat.

Az SZDSZ taglétszáma két hónap alatt a tízszeresére ugrott. Félelmetesen gyors volt ez a növekedés. A sorsukkal elégedetlen és emiatt a rendszer ellen lázadó alacsonyabb státuszú emberek tömegesen léptek be, elsősorban a szabad demokraták antikommunizmusát értékelve. Ebben az időszakban nagyon sok helyre hívtak. Főleg azok voltak kíváncsiak rám, akik a demokratikus ellenzék képviselőjét látták bennem. Az ellenzéki múlt hitelessé tette a radikális rendszerváltó üzeneteket, a médiaértelmiség pedig segített abban, hogy az egyértelműen fogalmazó és érdekesen, szavakészen megnyilvánuló szabad demokraták sűrűn szerepeljenek a nyilvánosság előtt.

Az SZDSZ erősödését azonban helytelen volna kizárólag az alsóbb és kevésbé művelt társadalmi rétegek antikommunizmusára visszavezetni. A liberálisok gyűjtőpárttá válásában meghatározó szerepet játszottak a gyors változást akaró, dinamikus középrétegek is, amelyek elsősorban a nyugatos értékei miatt fordultak az SZDSZ felé. Ezeknek a polgári értékrendet valló választóknak a támogatása nélkül az SZDSZ nem tudott volna olyan kitűnő eredményeket elérni Nyugat-Magyarországon és a fővárosban.

Az MDF kevesebb megrázkódtatást és nyugodtabb átmenetet ígért, és nyert. Antall Józsefet olyan embernek gondolták, akire rá lehet bízni az országot, az SZDSZ kampánya pedig jóval radikálisabb változást sugallt, mint amilyet a párt programja, a *Kék könyv* ígért. Az első forduló még teljesen kiegyenlített, szoros eredményt hozott, a második fordulót viszont eldöntötték azok az első fordulóban az MSZP-re szavazó választók, akiket riasztott az SZDSZ antikommunizmusa és verbális radikalizmusa. Az MDF a második fordulóban biztos parlamenti többséget szerzett.

A jövőre gondolva azonban érdemes megemlékezni egy akkor még mellékesnek látszó mozzanatról. A második forduló előtt az SZDSZ és a Fidesz megállapodást kötött a jelöltek visszaléptetéséről, de a Fidesz vezetői nem járultak hozzá a megállapodás közös sajtótájékoztatón történő bejelentéséhez, s még azt is kikötötték, hogy a közös jelöltek nem használhatják a Fidesz logóját. Ezt akkor tudtam meg, amikor Szájer Józsefnek kampányoltam Sopronban. Ő volt ugyanis az egyik állva maradt, az SZDSZ által is támogatott fideszes jelölt a második fordulóban.

1989-ben a privatizáció alternatívájaként fölmerült a munkás önigazgatás lehetősége. Szerintem a munkás önkormányzat baloldali illúzió. Sokszor volt olyan benyomásom, hogy a munkások sem értik, mit akarnak tőlük azok, akik a csődbe menő üzemeket a munkások önigazgató testületeire bíznák. 1989 őszén a várpalotai szabad demokraták egy péti munkásgyűlésre hívtak, amit a tömeges elbocsátások miatt tiltakozó munkások szerveztek a Péti Nitrogénművek hatalmas gyárudvarán. Azért hívtak engem, mert korábban írtam egy cikket az amerikai munkásönkormányzatokról. Körülbelül hatszáz munkásoverallos férfi gyűlt öszsze, hogy meghallgassa, mit javasolok. A gyűlés előtt a szervezők vezetője odalépett hozzám, és azt mondta: Ajánlom, hogy azt mondd nekik, amit hallani akarnak, különben garantáltan összevernek!

Tudtam, hogy nem fognak összeverni, de éreztem, hogy szinte hisztérikusak a félelemtől. A kormány épp akkor döntött arról, hogy bezárja az üzemet. Elmondtam a leckét a munkásönkormányzatokról, és az aggályaimat is megosztottam a hallgatósággal. Állami támogatás nélkül ezek a vállalatirányítási formák még az Egyesült Államokban sem életképesek. Nem tapsoltak meg, a négyigenes népszavazás aláírásgyűjtő ívei sem hozták lázba őket. Az udvaron álldogáló munkások vártak valamit, amit nem kaphattak meg tőlem. Nem voltak arra szocializálva, hogy maguk kezdeményezzenek. A megoldásokat felülről várták, és az általam előadott könyvízű bölcsességek mögül hiányoztak a követhető hazai példák. Nem volt meg a jogi háttér sem. Nem csoda, hogy bizalmatlanul méregettek. Lieve Joris holland írónő, aki akkoriban Magyarországon járt, és riportkötetet készített a rendszerváltásunkról *Melankolikus forradalom* címmel (Gondolat Kiadó, 2009, ford.: Törő Krisztina), leírja ezt a várpalotai affért, és még azt is hozzáteszi, hogy ezután már azon töprengtem, hogy a politizálás helyett inkább könyvkiadói vállalkozásba kezdek. (147. o.)

A gyárudvaron tanácstalanul tébláboló, az elbocsátástól rettegő munkások számára a munkásönkormányzat megoldatlan gyakorlati kérdéseit soroltam. A demokratikus ellenzék számára azonban az önigazgatás elsősorban elméleti kérdés volt, ami szorosan összefüggött 1956 befogadásával és értelmezésével. Az egykori revizionistákat és Bill Lomax történészt is, aki a forradalomról szamizdatban megjelent monográfiát írta, a munkástanácsok szerepe izgatta. Azt akarták bizonyítani, hogy 1956 munkásfelkelés volt. Kőszeg Ferenc helyesen állapította meg valahol, hogy már a lengyel Szolidaritás példája is a munkástanácsok felé terelte az ellenzék figyelmét. Ám az '56-os forradalom munkástanácsai valójában forradalmi bizottságok voltak. Őrizték az üzemeket, ahol a forradalom alatt nem folyt termelés. Politikai szerepük akkor növekedett meg, amikor politikai sztrájkba léptek. A Nagy-Budapesti Központi Munkástanács az általános sztrájk meghirdetésével kilépett a nagypolitika színpadára. A szovjet csapatok távozását és a Nagy Imre-kormány visszahívását követelte. 1990-ben a kisgazdák főpolgármester-jelöltjeként „riválisom" volt az a Rácz Sándor, aki a Nagy-Budapesti Központi Munkástanács elnökeként a lehetséges kompromisszumokról tárgyalt Kádárral. Nem értettem, hogy Rácz az ő múltjával és hátterével miként köthetett ki a jobboldalon. A Beszélőben korábban kifejtett gondolatait a demokratikus ellenzék karolta fel, és az SZDSZ is osztotta. A *Társadalmi szerződésben* (Beszélő Különszám, 1987), ebben az amúgy kitűnő programadó szövegben a célkitűzések között még a korlátozott magángazdaság szerepel, és a szerzők a vállalati szervezetet – a piacgazdaság rendszerén belül – az „önigazgatás keretei" közé kívánták helyezni. Bajban lettek volna, ha ezt a célkitűzést a gyakorlatban is meg kellett volna valósítani. Nem véletlen, hogy ebben az éles helyzetben engem küldtek Várpalotára.

Kőszeg Feri úgy interpretálja a munkástanácsok '56-os szerepének ilyen erőteljes hangsúlyozását, hogy kellett egy történelmi példa arra, hogy egy jelentős és szervezett társadalmi erő megpróbálkozik a párturalom korlátok közé szorításával. A munkástanács politikai kategóriaként értékelődött fel, és a megegyezésre épülő politikai átalakulás szinonimájává vált. (Kőszeg Ferenc: 1956: a magunk képére formált forradalom. In: *Lehetőségek kényszere.* Új Mandátum, 2000, 223–228. o.)

1989-ben nem fejeket követeltünk, hanem a fejetlenségnek akartunk véget vetni. Nálunk az állampárt összezsugorodott és átalakult, hogy a hozzá kapcsolódó érdekcsoportok át tudják menteni a hatalmukat. A társutas állampárti szervezetek szemérmetlen nyíltsággal foglalkoztak a vagyon és a hatalom átmentésével. Bosszantó sikerrel jártak. A kommunista hősök még a leszalámizásban, a pártdoktrína terjesztésében jeleskedtek, az átmenet évének új kommunistái a vagyonátmentéssel, az ellenzék megosztásával és az iratmegsemmisítéssel írták be a nevüket a történelemkönyvekbe.

Egy éven át loholtam vadászkutyaként a vagyonátmentők nyomában. Az MSZMP elszámoltatása másokat is izgatott. 1989 nyarán egy ismeretlen férfihang hívott az Eszék utcában. Azt kérte tőlem, hogy azonnal találkozzunk valahol, nagyon fontos közlendője van. A Felszabadulás téren (a Ferenciek terén) az autóbusz-megállóban sietve átadott egy iratköteget, és csak annyit tett hozzá, hogy ő a bíróságon dolgozik, csak ügyintéző, de amikor beleolvasott ebbe az aktába, rájött, hogy a pártvagyon „lenyúlásáról" van itt szó, amit meg kellene akadályozni. Arra kért, hogy ne vigyem haza a papírokat, és minél előbb hozzuk nyilvánosságra a botrányos ügyet. Két nap múlva, az emberi jogok napján beszédet mondtam a Királydombon. Ezt az alkalmat arra használtam fel arra, hogy belevágjam a fejszémet a pártállam utolsó nagy vállalkozásába.

Azzal kezdtem, hogy a törvények uralmát nálunk eddig az MSZMP-be tömörült személyek uralma helyettesítette, majd azonnal a NEXT 2000 ügyéről kezdtem beszélni. A NEXT 2000 az MSZMP kizárólagos tulajdonában lévő, igen korlátolt felelősségű társaság volt. A szocialisták ennek a bejegyzésével gyakorlatilag magántulajdonba adták (volna) a pártvagyon jelentős részét. Ennek a társaságnak a tulajdonába került (volna) a kormányzó párt valamennyi üdülője több mint egymilliárd forint értékben.

A kommunisták anno a kormányzást az államosítással kezdték, és 1989 nyarán az ellenkezőjével fejezték be. Ez arra mutatott, hogy az MSZMP akkori vezetői csillapíthatatlan vágyat éreztek a magántulajdon iránt. Azt javasoltam, hogy a pártüdülők homlokzatára írják ki: „Amit elvettünk, az a miénk marad." A beszéd botrányt kavart, és megváltoztatta a dolgok menetét. Kiderítettem, hogy az MSZMP elnöksége tudott a kiterjedt gazdasági vállalkozás beindításáról. Ám arról is tudomást szereztem, hogy a NEXT 2000 bejegyzésének a kísérletét a Fővárosi Bíróság meghiúsította. Ugyanis a párt gazdasági vezetői utólag csatoltak egy jelentős törzstőke-emelési kérelmet a beadványhoz egy nagyon hosszú apportlistával. Megtudtam továbbá, hogy a szocik ezután a kezelői jog átruházására tettek kísérletet. Hasonló átmentési kísérletek kezdődtek megyei szinten is a Cimbriana, Allegro, Osszi, Bács-Touring, Komfort Plusz stb. neveken bejegyzett korlátolt felelősségű társaságokkal. A technika mindenütt ugyanaz volt: gazdasági társaságba akarták apportálni a pártvagyont. Jártam az országot, és további információkat gyűjtöttem.

Az SZDSZ ennek az erkölcstelen, törvénytelen és még trükkösnek sem nevezhető vagyonátmentésnek a leállítását követelte, és azzal fenyegetőzött, hogy a parlament független képviselőcsoportjának azt javasolja majd, zárolják az MSZMP vagyonát. A jogásztársadalom figyelmébe ajánlottam a NEXT 2000-rel kapcsolatos további kísérleteket. Úgy éreztem, megtaláltam a saját szerepemet, és a saját hangomon beszélek. Minden nap hozott valami újat a számomra. Jártam a megyéket, és elemeztem a dokumentumokat. Kóródi Máriával és Kőszeg Ferivel dolgoztam együtt, úgy éreztük, olyan ügyet göngyölítünk fel, ami a szabad demokraták számára is gyümölcsöző lesz. Határozottan élveztem ezt a minikampányt, annak ellenére, hogy a média tartózkodóan fogadta az újabb és újabb botrányos leleplezéseket. A Királydombon vasárnap délután beszéltem. Hétfőn este a NEXT 2000-botrány lett volna a *Napzárta* című késő esti tévéműsor témája, de az utolsó pillanatban komoly indok nélkül lemondták a velem készítendő interjút.

> „Ki győzött? Ki vesztett? Az Év Állatja címet biztosan a magyar állambiztonsági szolgálat vezérürüje nyerte. Ő az, aki mint a közvetlen felelős nem tudott arról, hogy kik kinek megbízásából gyűjtenek adatokat kikről. Őt magát ez nem is érdekli. Ő a hazát védi annak belső ellenségei ellen is. Valamint e sorok közreadói [a Beszélő szerkesztői – d. g.] ellen is. Nem gondolom, hogy ő rendelte el a telefonhasználat azon jellegzetes kísérőjelenségeit, amiket annyi sors- és kortársam kénytelen elszenvedni, késleltetett vonaladás, szaggatott, kattogó hang, újbóli »búgó« hang, percekig tartó vonalhiány"

– ez volt az iratmegsemmisítési operett kommentje a már legális hetilapként megjelenő Beszélőben, Petri Györgytől. A sztorit a Fekete Doboznak köszönhetően élőben láthattuk. Ezer verzió kering erről is. Nem fárasztom az olvasót egy ezeregyedikkel.

Annál izgalmasabb ezeknek a botrányoknak az utóélete. Daliás idők voltak ezek, amikor azt hittem, hogy elegendő a hallgatás falait áttörni. Újabb és újabb rohamokra indultam. 1990 januárjában azt írtam, hogy 1989 nyara, az átmenet törvényeinek a megalkotása óta a rendszerváltás folyamata lefékeződött, megállt. Az állampárt bürokráciája azokat a lehetőségeket kereste, melyek révén politikai hatalmát gazdasági hatalommá alakíthatja át. Az MSZP a kormányzati kulcspozíciók megőrzésére, a legátfogóbb politikai ellenőrzést lehetővé tevő miniszteri tárcák és jogkörök megtartására törekedett – miközben a belügyi apparátus beásta magát, utóvédharcra rendezkedett be, és nem riadt vissza súlyos törvénytelenségek elkövetésétől sem.

Az egyik ügy hullámai még el sem ültek, már jött a következő. Az apparátus megkísérelte lelassítani a demokratizálódás folyamatát, és ebből adódtak a botrányok. A NEXT 2000-et a honvédelmi tárcán belüli visszaélések leleplezése követte (lásd Bokor Imre: *Kiskirályok mundérban*. Új Idő Kft., 1992), az iratmegsemmisítést pedig a magyar Watergate. Pedig a józan ész és a belátás azt diktálta volna, hogy az egyre súlyosbodó terhekkel, megszorító intézkedésekkel, utólag kivetett kamatadókkal és

inflációspirállal sokkolt közvélemény tűrőképességét ne tegyék próbára újabb és újabb csínytevésekkel.

A bizalmi válságból való kilábalás feltétele a november 26-i népszavazás döntéseinek teljes körű és haladéktalan végrehajtása lett volna. Ám ehelyett tarthatatlan helyzet alakult ki a pártvagyon körül. Az MSZP igen-igen leszűkítve és önkényesen értelmezte a vagyonával való elszámolást. Egy korábbi, még októberben kelt kormányhatározat alapján maga kívánta eldönteni, hogy mit tart meg és mennyit ad át 2500 ingatlana közül. Az ingatlanok visszatartása durván sértette a politikai esélyegyenlőség elvét, mely szerint az MSZP-nek is a nulláról kellett volna indulnia.

Úton-útfélen ismételgettem: a népi döntéssel szentesített követelés teljesítésének mértékéről nem dönthet az a szervezet, amely elszenvedi azt. Nem az MSZP-nek kell értelmeznie ezt a döntést. Nem döntheti el ő, hogy mire terjed ki, és mi vonható ki alóla. A Németh-kormányt súlyos felelősség terhelte azért, hogy nem szabályozta ezt a kérdést. Ezért az MSZP és a Demisz továbbra is hűbérbirtoknak tekintette a vállalatait – ez a két „cég" összesen 35 vállalat felügyeletét látta el. A pártállamtól örökölt hitbizományok voltak ezek, amelyek az év folyamán gazdasági társasággá alakultak, és így százmilliókat fizethettek be a Demisz és az MSZP számlájára.

Az MSZP vállalatai közül a Szikra Lapnyomdáról és a megyei lapkiadó vállalatokról nem voltak pontos adatok, de a Demisz négy vállalatáról (az Ezermesterről, az Ifjúsági Lapkiadó Vállalatról, a Hotel Ifjúságról és az Expresszről) tudtuk, hogy 1987-ben közel 300 millió forintot fizettek be a KISZ számlájára. A négyből kettő jól működő középvállalat volt jelentős vagyonnal. Az apadó taglétszámú és politikai jelentőségű Demisz nemcsak a saját propagandakampányát finanszírozhatta milliárdos vagyonával, hanem az MSZP kampányához is hozzájárulhatott. A Demisz hosszú időn át forgatta is az átmentett vagyont. A vállalataival társulva holdingot, befektetési társaságot alapított Inhold elnevezéssel abból a 60 milliós tőkéből, ami a székházának eladásából származott. A kommunista ifjúsági mozgalom jogutóda lett az első számú szelvényvagdosó. Kajánul megkérdezhettük: ahogy apad a mozgalom, egyre nagyobb lesz az egy főre eső osztalék?

Az MSZP ingó vagyonával és pénzbetéteivel kapcsolatos kérdések is rendezetlenek voltak. A pénzügyminiszter szeptemberi parlamenti tájékoztatója szerint az MSZP vállalatai 1971 és 1988 között mintegy 3,2 milliárd forintot fizettek be az MSZMP számlájára. Semmi jele nem volt annak, hogy a 35 pártvállalat további felügyeletének ügye megnyugtatóan rendeződne.

A magyar állampárt nemcsak ingatlanaihoz és vállalataihoz ragaszkodott, hanem a belügyi tárcához is. Az alkotmánysértő tevékenységet folytató belső elhárítás cselekedeteiért felelősségre vont Horváth István belügyminiszter a Népszabadságban (1990. január 8.) elismerte, hogy bizonyos zugokban tovább élnek az évtizedes beidegződések, de ahelyett, hogy a tárcáért felelős egyszemélyi vezetőként lemondott volna, azzal védekezett, hogy a belügyi tárca fontos az MSZP számára, és megfogalmazta a szovjetrendszer egyik alapigazságát: „Remélem, az MSZP vezető testülete is érzékeli: számára is fontos, hogy ki a belügyminiszter."

Az MSZP elnöksége e nyilatkozat után sem határolta el magát Horváth Istvántól.

A Dunagate a napnál világosabban rávilágított arra, hogy a katonai ügyészség és a BM Vizsgálati Osztálya által indított vizsgálat nem hozhat kielégítő eredményeket. Ha az egyik osztály vizsgálja a másikat, egyáltalán nem zárható ki a szakma önvédelmi szolidaritása, az iratok, a bizonyítékok megsemmisítése és a tanúk elhallgattatása.

A rendezésnek valamennyi ide vonatkozó rendelet, utasítás és határozat nyilvánosságra hozatalával kellett volna kezdődnie. A felelősség megállapítása érdekében nyilvánosságra kellett volna hozni az „ELOSZTÓ" elnevezésű hivatali okmányt, amely az úgynevezett operatív munka során keletkező jelentések, a személyi megfigyelés, lehallgatás stb. során keletkező dokumentumok elosztásáról rendelkezik. Közzé kellett volna tenni a Belügyminisztérium létszámstatisztikáját szolgálati ágak szerinti és területi bontásban, fel kellett volna fedni, hol dolgoztak az SZT (Szigorúan Titkos) és a T (Titkos) állomány tagjai. (Két évtized múltán már sokkal jobban tudjuk, hogy ez mennyire fontos követelés volt.)

A tárca alkalmazottainak hivatali munkavégzéséért és az ennek során elkövetett bűncselekményekért közjogilag és politikailag egyaránt felelős Horváth István miniszternek a leváltása és a közvéleményt a részletekbe is beavató tényfeltárás valóban lezárt volna egy korszakot:

> „Megkönnyebbülést hozna, feloldaná a félelmet, visszaadná az emberi méltóságnak egy tartópillérét, visszaadná ugyanis a magánélet

sérthetetlenségének érzését, az intimitás lehetőségét. Hiszen lélekben és mentalitásban valamennyien ennek az oly sok névre elkeresztelt szolgálatnak az áldozatai vagyunk. Ez az ára annak, hogy a rendőrség újra a köz javát és biztonságát szolgáló közigazgatási ággá váljon. Szakszerűen működő apparátus legyen belőle, amit soha többé nem vehet ki a törvények uralma alól egyetlen párt sem. A tisztességét és becsületét csak akkor nyerheti vissza ez a hivatal, ha az állambiztonsági szolgálat emberei elénk állnak, és elmondják, hogy mit cselekedtek, mit tettek ellenünk" – írtam 1990. január 12-én a naplómba.

Ez persze naiv várakozásnak bizonyult. A rendszerváltás óta eltelt évtizedekben egyre csak azt hallhattuk, hogy a történelem reformszocialista olvasata szerint a puha diktatúra volt a rendszerváltás és az európai egyesülés előkészítője. Ez ordas hazugság. Én nagyon jól emlékszem arra, hogy a reformkommunista politikusok és ideológusok nagyon is támogatták, morálisan igazolták és olykor tevékenyen segítették is a másként gondolkodók elnyomását. Azzal érveltek, hogy a független tevékenység, a szamizdat és a Nyugaton publikáló ellenzékiek veszélyeztetik a reformokat.

1986 decemberében Gorbacsov – miután beszereltette a telefont a lakásukba – felhívta telefonon a zárt városba száműzött Szaharovot. Azt kérte, segítsen neki – s ezzel elismerte, hogy az ellenzék álláspontja volt a helyes. Én nem emlékszem, hogy a magyar pártvezetők közül bárki beismerte volna, hogy tévedett, és helytelenül cselekedett az ellenkultúra és a szamizdat üldözésének idején. A konzervatív oldal pedig igyekszik elfelejtetni a valódi demokratikus ellenzék szerepét. Ők sem akarják, hogy a régebbi és az újabb generációk megismerjék saját teljes és valódi történelmüket. Németországban a Gauck Intézet jóvoltából erre mindenkinek módja van.

„Még meg sem száradt a tinta a papíron, és a magyarok már kritizálják a megállapodást" – mondta Eduard Sevardnadze szovjet külügyminiszter 1990. március 10-én. Ezen a napon írták alá Moszkvában a két kormány nevében a külügyminiszterek a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok teljes kivonulásáról szóló szerződést. A tárgyalásokat szovjet részről Ivan Aboimov külügyminiszter-helyettes (későbbi magyar nagykövet), magyar oldalon Somogyi Ferenc államtitkár vezette. A vendégházba bevonuló szovjet hadvezetés díszegyenruhában jelent meg. Végighallgatták a szövegpontosító egyeztetéseket, de nem szólaltak meg, szinte mozdulatlanul ültek és valószínűleg csodálkoztak azon, hogy mit keres Somogyi államtitkár oldalán három magyar civil. Gorbacsovékat már nem a kivonulás ténye izgatta, hanem az, hogy hová fogják elhelyezni hazatérő tisztjeiket és családtagjaikat. Ezért szorgalmazták a vagyoni, kártérítési ügyeik mielőbbi rendezését és egyezségbe foglalását. A magyar fél számára pedig a kivonulás és a kártérítés különválasztása volt előnyös. Sevardnadze és Horn Gyula közös sajtótájékoztatóját csak az ellenzéki pártok megfigyelői státuszban jelen lévő képviselőinek okvetetlenkedése zavarta még némileg. Én is az okvetetlenkedők között voltam.

Higgye el nekem a kedves olvasó, hogy akaratunkon kívül borítottuk fel a protokollt, amikor vitába keveredtünk Sevardnadzéval. Raffay Ernő az MDF-et, Kósa Lajos a Fideszt, én pedig a szabad demokratákat képviseltem. Az aláírás pillanatáig csak hallgathattunk, egy szavunk sem lehetett, hiszen csak megfigyelők voltunk. Hosszasan morfondíroztunk, miképp tudnánk kifejezni fenntartásainkat, és végül úgy döntöttünk, hogy nem veszünk részt az aláírási ceremónián. Természetesen ott maradtunk a Külügyminisztérium vendégházában, de nem mentünk be az aláírás céljára berendezett protokollterembe. Túlságosan hosszúnak ítéltük a kivonulásra megszabott 16 hónapot, amelyet amúgy az oroszok korrekten be is tartottak.) Ekkor hallottam meg Sevardnadze hangját a másik teremből: „Még meg sem száradt a tinta a papíron, és a magyarok már kritizálják a megállapodást! Mivel nem értenek egyet? Tulajdonképpen és egyáltalán hol vannak? Jöjjenek be!"

A következő pillanatban előttem termett a szovjet külügyminiszter, és a kérdésére így válaszoltam: „Mi úgy gondoljuk, hogy az új kormánynak, ha módja van, kedvezőbb feltételeket kell elérnie a csapatkivonások időpontját illetően. Mindössze erről van szó." Sevardnadze erre így reagált: „Mi most mindent aláírtunk, és én úgy gondolom, hogy a szerződésnek épp ez a legmegfelelőbb variánsa Magyarország és a Szovjetunió számára egyaránt. És nem gondolom, hogy a magyar ellenzéknek ebben az ügyben különvéleménye van." A pártzsargonban ez azt jelenti, hogy az ellenzéknek ebben az ügyben nem lehet különvéleménye. Sevardnadze a hatalom ellentmondást nem tűrő nyelvén lezárta a témát, és a magyar ellenzék ama kérdésére tért át:

„Igaz-e, miszerint mi a szerződés aláírásával a szocialista pártot kívántuk támogatni? Én [ti. Sevardnadze – d. g.] azzal feleltem, hogy megkérdeztem, amikor 500 ezerrel csökkentettük a katonáink számát, amikor olyan döntést hoztunk, hogy 8 ezerrel csökkentjük a tankjaink számát és 800-zal a repülőgépekét, amikor úgy döntöttünk, hogy felére csökkentjük a katonai jelenlétünket Kelet-Európában, hogy Mongóliából kivonjuk a csapatainkat, akkor is a Magyar Szocialista Párt érdekeiből indultunk volna ki? Nem. Ez a mi jelenlegi politikánk fő iránya. Én azt hiszem, hogy az egyensúly így felel meg a Szovjetunió érdekeinek – és Magyarország érdekeinek is. Igen okos és jó határozatot hoztunk." (Barát József: Eldübörögtek a testvéri tankok. *168 óra*, 1990. március)

Sevardnadze stílusa és a gesztusa örökre belém vésődött. Abban, amit a szovjet külpolitikában érvényesülő „új gondolkodásmódról és irányról" mondott, ismereteim szerint alapvetően igaza volt, de módot sem adott rá, hogy erről a véleményemet elmondhassam. (Henry Kissinger, a nagyhatalmak erőegyensúlyán alapuló „reálpolitika" legmarkánsabb nyugati képviselője gondolkodás nélkül Sevardnadzénak adott igazat, amikor később ezt a jelenetet elmeséltem neki.)

Barát József a Magyar Rádió tudósítójaként azt kérte tőlem, hogy értékeljem „annak a jelentőségét, hogy a magyar ellenzék most először nemzetközi tárgyalásokon vesz részt". Patetikus választ adtam:

„...ez egy nemzeti szempontból igen jelentős esemény volt. A magyar nép régi vágya látszik megvalósulni. Most egy lépéssel közelebb kerültünk a nemzeti szuverenitáshoz. Ugyanakkor azt is el kell mondanunk, hogy tíz nappal vagyunk a választások előtt, tehát ezt a lépést propagandisztikus okok is indokolják. A magyar kormány időzavarba került, irányvonalát az elmúlt két hónapban változtatta meg, elsősorban a csehszlovákiai események és a csehszlovák–szovjet tárgyalások hatására. A Szovjetunióval a csapatkivonásokról szóló tárgyalásokat felgyorsítva külügyminiszterünk még a választások előtt aláírta a kivonásról szóló egyezményt. Az aggodalmunk ezzel kapcsolatban az, hogy a szerződés feltételei – például a csapatkivonás ütemezése – talán a sietséget is tükrözik. Nem vagyunk bizonyosak abban, hogy kedvezőbb feltételek nem érhetők-e el, nem hozható-e közelebb a végső kivonás napja." (Uo.)

Utólag persze könnyű belátni: kellett ennyi idő ahhoz, hogy a százezer fős hadsereg rendben elhagyja az országot. Március 10-én írták alá az egyezményt, két napra rá már útnak is indult a hajmáskéri szovjet harckocsizó alakulat.

A választási kampány utolsó két hetének központi kérdésévé vált a szovjet csapatkivonás és a Varsói Szerződés ügye. Egy faximilében megőrzött dokumentumban azt javasoltam, hogy ezekben a kérdésekben az SZDSZ három alapvető célkitűzést rögzítsen:

Az új parlamentnek törvényerőre kell emelnie a Nagy Imre-kormány 1956. november 1-jei nyilatkozatát a Varsói Szerződésből való kilépésről.

Teljesen új alapokra kell helyezni a magyar–orosz viszonyt a kiegyensúlyozott, jószomszédi, kölcsönös előnyökön alapuló kapcsolatokra törekedve. Ennek érdekében fel kell gyorsítani a szovjet csapatok kivonását. A Szovjetuniónak is érdeke, hogy incidensek, súrlódások és presztízsveszteség nélkül vonulhasson ki hazánkból.

Hozzátettem: „Mi, akik a jól ismert okokból nem vettünk részt az aláírási ceremónián, azt reméljük, hogy 1991-ben már szovjet katonák nélkül ünnepelhetjük március 15-ét".

Később főpolgármesterként háromszor is találkoztam és beszélgettem Henry Kissingerrel, s módom volt vitatni korábbi cikkeiben kifejtett véleményét a Szovjetunió és Kelet-Európa viszonyáról.

Az úgynevezett Sonnenfeldt-doktrínára – amit a politológusok Kissinger állásfoglalásának tekintenek – az elmúlt húsz év történelme alaposan rácáfolt, de a '90-es évek elejéig sokan elfogadták. Helmut Sonnenfeldt, Kissinger közeli munkatársa Londonban kijelentette a helsinki tárgyalásokkal kapcsolatban, hogy „Kelet-Európa a Szovjetunió hatókörébe tartozik, és »természetes« érdekszféráján belül helyezkedik el". (Walter Isaacson: *Kissinger. Életrajz.* Grafo Kiadó, 2001, 644. o.)

Kissinger ide vonatkozó gondolatmenete a Washington Post 1989. február 7-i számában jelent meg: „Lehetséges-e olyanfajta elrendezésen munkálkodni, amely a Szovjetuniónak szélesen értelmezett biztonsági garanciákat nyújt, de közben lehetővé teszi, hogy a Kelet-Európában élő

emberek döntsenek a saját sorsukról?" Sokan úgy értelmezték ezt a kijelentést, hogy az Egyesült Államok lemond az Elbától keletre történő politikai mozgások befolyásolásáról. Brzezinski már korábban a kelet-európaiak feje fölött kialakított „újabb Jaltának" nevezte és egy bécsi sajtókonferencián el is ítélte a Kissinger-tervet. A Washington Post hasábjain több külügyi szakértő hasonlóan vélekedett, mert a „terv szükségtelen és igazolhatatlan előnyökhöz juttatná a Szovjetuniót... és véglegesen szovjet befolyási övezetté konszignálná Kelet-Európát". Ezen az állásponton volt '89-ben Baker külügyminiszter is, aki ebben a vitában diplomatától szokatlan hangot ütött meg: „Henry nem dominálhatja tanácsaival és famulusain keresztül az amerikai külpolitikát".

A rendkívül nyitott, egyszerre tanárosan viselkedő és kedvesen érdeklődő Kissinger, amikor erre a vitára emlékeztettem később Budapesten, meglepetésemre vállalta és kiegészítette a korábbi álláspontját. Elmondta, hogy a nemzetközi viszonyoknak a háború után kialakított rendje nyilvánvalóan nem tartható fenn tovább. A '90-es évek meghatározó kérdése a Kelet–Nyugat-viszony lesz. Ez az új korszak jó fejleményeket éppen úgy hozhat, mint felfordulást és kiszámíthatatlan küzdelmeket. Négy veszélyforrást említett: az orosz expanzionizmust, a német befolyási szándékot, a kettő ütközési lehetőségét és a kelet-európai népek nacionalista törekvéseit. „Az Egyesült Államok ma népszerűbb Kelet-Európában, mint a világ bármely más régiójában" – idéztem válaszként Mark Palmert, az Egyesült Államok volt nagykövetét, aki a korszak egyik fontos jellemzőjére tapintott rá. Kelet-Európa félelmek és remények között vergődő polgárai közül sokan úgy érezték akkoriban, hogy kitöltetlen váltót hordanak a zsebükben, amelyről csak az időpont és az amerikai aláírás hiányzik, ám ezek pótlása esetén rájuk köszönt a szabadság és a jólét. Erre a szinte határtalan bizalomra nem cáfoltak rá az '56-os, a '68-as és a '81-es drámák. Amerika felé továbbra is reménnyel és hosszú kívánságlistákkal fordultak Prágában, Varsóban és Budapesten.

Henry Kissinger a maga szókimondó pragmatizmusával erre így reagált egyik beszélgetésünk során 1993-ban:

> „Az önök békés forradalma már lezárult, de az új erőegyensúly még csak most van kialakulóban... a maguk politikai forradalmai mindig erőhátrányból indulnak. Azért érhetnek el sikereket, mert a fennálló hatalom nem képes felmérni a saját sebezhetőségét. A diktatúrákat Kelet-Európában megdöntötték, de a stabilitásuk számos eleme hiányzik még. A jelenlegi amerikai adminisztráció pedig még arra is képtelen, hogy egy rendes háborút levezényeljen, és lezárja a boszniai válságot. Nagyon rossz a véleményem a Clinton-adminisztrációról."

Konvoj Kolozsvárra

1989 karácsonyát a romániai forradalom lázában töltöttük. Temesvár lángolt, a Szeku harcban állt a fegyverrel alig rendelkező civilekkel, akik mellett felsorakozott a román hadsereg. Bukarestben óriási tűzharcok voltak, lövöldöztek, letartóztatták a Ceauşescu házaspárt, akiknek nyilvános tárgyalását a televízió képernyőjén követte az ország. Budapesten telefonon, cébérádión spontán szolidaritási segélyakciók szerveződtek, és szinte órákon belül élelmiszerekkel, ruhaneművel megrakott konvojok indultak Temesvár, Kolozsvár és Marosvásárhely felé.

Rajk László és Magyar Bálint az elsők között indultak Temesvárra nagyobbrészt számukra is ismeretlen pesti fuvarosok, taxisok és civilek csapatával, hogy élelmiszert és a kórháznak gyógyszert vigyenek. Temesváron még folytak a harcok, amikor a szállítmányuk megérkezett. Az éjszaka folyamán egy orvlövész golyója halálosan megsebesítette a konvoj egyik buszsofőrjét (a hódmezővásárhelyi Tóth Sándort). Mivel semmiféle kommunikáció nem volt közöttünk, csak egy egymondatos hír tudatta velünk, mi történt. Félelem és gyász költözött a szívünkbe.

Ám a megrázó halálhír ellenére is újabb konvojok szerveződtek és indultak el. December 22-én korán reggel otthon csörgött a telefon. (Több évtizedes várakozás után akkoriban szerelték be nálunk a telefonvonalat.) Az SZDSZ Ráday utcai irodájából hívtak, és megadták egy Kolozsvárra induló konvoj találkozóhelyét. A „fuvarosok" a román nagykövetség szomszédságában, a Thököly út egyik mellékutcájában gyülekeztek. Ladák és kisteherautók, furgonok és Trabantok várták, hogy valaki a menet élére álljon. Velünk tartott Mécs Móni, Pesty László (Fekete Do-

boz), Hodosán János, Rozi testvére és Csalog Zsolt is. A helyszínen derült ki, hogy a sofőrök egy része Tirts Tamás nagybátyjának az alkalmazottja. Közöttük cébérádión állandó kapcsolat volt. Így Tirts mint a sofőrök többségének főnöke vezette fel a menetet, mely a határra érve már több kilométer hosszan kígyózott.

A csemegeboltokból kihurcolt jutászsákokban cukor volt, krumpli és kenyér. A kisteherautók roskadoztak. Az volt a benyomásom, hogy a sofőrök egész üzleteket ürítettek ki. Természetesen mindenki a saját pénzén vásárolta ezt a rengeteg élelmet, érzésem szerint elköltve a család karácsonyra félretett pénzét. Az első benzinkútnál ki is kellett segíteni az egyik sofőrt, mert üzemanyagra már nem tartalékolt.

A karavánt néhány vöröskeresztes jel és magyar zászlók díszítették. A sofőrök családapák voltak, akik feláldozták a karácsonyukat.

Alig ismerték egymást.

A határőrök rábeszéltek bennünket, hogy csak másnap hajnalban induljunk tovább. Az éjszakát Berettyóújfalun Rozi testvéreinél töltöttük. Kora hajnalban, már pirkadat előtt úton voltunk. A román határőrök udvariasan átengedtek mindenkit, és magyarul köszöntek el.

Falvakon hajtottunk át. A kapukban emberek integettek, gyerekek üdvrivalgását hallottuk, volt, aki V betűt formált, ez volt akkor a köszöntési forma, mások magyarul éljeneztek, még egy román pópát is láttam a bennünket ünneplő tömegben. Volt, aki sírt a meghatottságtól. Az emberek arcán remény, várakozás és valami hihetetlenül erős megindultság látszott.

Alig tettünk meg ötven kilométert, amikor azt tapasztaltuk, hogy minden útkereszteződésnél úttorlaszok fogadnak. A civilek saját készítésű fegyverekkel Securitate-ügynökök után kutattak. Másutt géppuskaállásból figyelő őrszem és a román hadsereg kisebb alakulata ellenőrizte a torlasz szabadon hagyott részén az áthaladást.

Mivel az első kocsiban ültem, a torlaszok előtt rutinszerűen kiszálltam a sofőr mellől, és feltartott kézzel indultam a fegyveresek felé. El kellett röviden mondanom, hogy mi járatban vagyunk, bár a konvoj látványa magáért beszélt. Ha tolmácsra volt szükség, akkor egy Kolozsvárott élő magyar társunk segített. Ő egy román rendszámú kocsiból szállt ki, mivel hozzánk csatlakozva épp hazafelé tartott. (A román rendszámú kocsit többször átvizsgálták, mindig gyanút keltett.)

A torlaszok rendszerét biztonsági okokból a hadsereg alakította ki, és a sok fegyver láttán volt bennem némi rossz érzés: mi lesz, ha véletlenül elsül egy ránk szegezett puska. Néha hallottam a kattanást, ami eltéveszthetetlenül jelezte, hogy kibiztosították a fegyvert. Csak óvatosan, semmi feltűnő mozdulat, mondogattam magamban, miközben határozottan előre lépkedtem.

A cébérádión később azt hallottam, hogy az egyik sofőrünk beszól: „Haza akarok menni, karácsonyozni, ezek megőrültek, mindjárt lőni fognak!" De nem lőttek, és a pánik is gyorsan elmúlt. A katonák borostásak voltak, és éhesek. Cigarettával és itallal kínálgattuk őket, de valószínűleg parancsba kapták, hogy nem fogadhatnak el semmit.

A konvoj mindig a leglassúbb gépkocsi sebességével halad, így csak sötétedés után értünk be Kolozsvárra, ahol katonáktól kértünk eligazítást, hová is rakhatnánk le azt a többtonnányi szállítmányt, amit „Budapest népe küldött". Hosszas telefonálgatás következett, végül egy katonai raktárbázis felé irányítottak bennünket.

Útközben kiszálltam az autóból, és egyedül maradtam a Mátyás-szobor közelében, a Fő téren. Nem lett volna szabad elszakadnom a többiektől. Szinte alig volt közvilágítás, a város szinte teljesen kihalt volt. Egy katonai járőrbe botlottam. Igazoltattak, majd szinte betuszkoltak a néhány száz méterre lévő katonai főparancsnokságra. Civilek, borostás katonák között várakoztam, amikor szólítottak. Nem tudok románul, de az asztalt uniformisban körülülő tisztek közül tudott valaki magyarul. Kiderült, hogy orvlövészek után kutatnak, akik az Astoria szálló közelében néhány órával azelőtt halálos lövéseket adtak le civil járókelőkre, és folyik a hajtóvadászat utánuk. Egy gyors telefonálás után elhitték, hogy egy konvojhoz tartozom, de nem értették, hogy a sötét városban miért maradtam egyedül. Amikor elvezettek, kísérőim megmutatták az Astoria szálló mellett, a gyilkosság helyszínén pislákoló mécseseket.

A katonák segítségével egy órán belül elértem a konvojt. Addigra a már nagyon elcsigázott sofőrök is kirakodtak. Egy étteremben az Astoria közelében csak azt tudták felszolgálni nekünk, amit a családok összeadtak. A sofőrök szerették volna személyesen átadni valakinek, amit hoztak. Ez a hivatalos átadás egyáltalán nem úgy sikerült, ahogy otthon eltervezték, de láthatólag megkönnyebbültek, hogy teljesítették a küldetést.

Késő este volt már, amikor áthajtottunk ugyanazokon a falvakon,

amelyek főutcáján reggel annyian köszöntöttek minket magyarul. A kihalt utcákon most csak báránybekecses gyerekeket láttam a kezükben jászollal és pásztorbottal.

A hideg szélben csak a betlehemi jászol pislákolt, és karácsonyi dalok hallatszottak. Bevallom, elérzékenyültem, és arra gondoltam, hogy ezek a kisfiúk már egy másik, szabadabb világban nőnek fel, és talán az sem baj, hogy ezt most még nem tudják.

A visegrádi hármak plusz egy

Václav Havel, Adam Michnik és Konrád György. A visegrádi hármak. A rendszerváltó triász. Néhány évvel ezelőtt egy találkozásunk során Adam Michnik megkérdezte tőlem, hallottam-e arról a Die Tageszeitungban megjelent cikkről, amely azt hányja Havel, Michnik és Konrád szemére, hogy ők, akik sok éven át Nyugat-Európában a szovjet blokk morális tekintélyeinek számítottak, Amerika kritikátlan dicsőítőivé, azaz árulóvá váltak. Nem hallottam erről, viszont arra emlékeztem, hogy Timothy Garton Ash a nyolcvanas évek közepén megjelent híres cikkében Havel, Michnik és Konrád politikai esszéinek együttes méltatásával válaszolt arra a kérdésre, hogy létezik-e Közép-Európa.

> „Igen, ő helyezett minket elsőként egymás mellé – mondta némi nosztalgiával Adam. – Először Konráddal találkoztam, még 1977 tavaszán Párizsban, Kende Péter lakásán. Ott volt még egy cseh emigráns is, a kiváló Antonin Liehm, és a lengyelországi, csehszlovákiai és magyarországi ellenzékiek együttműködésének lehetőségéről beszélgettünk. Mondhatnám, ez volt az első visegrádi találkozó."

Havelt fél évvel később ismerte meg Michnik a Charta és a KOR képviselőinek találkozóján, s akkor közös könyvet vettek tervbe. Aztán Konráddal legközelebb az első Szolidaritás-karneválon találkozott Varsóban. Havelt sokáig nem látta, mert vagy egyikük, vagy másikuk ült börtön-

Középen Adam Michnik, mellette balra Alma lányom, jobbra Dornbach Lojzi felesége, Zachár Zsófia

ben. Hármuk első közös találkozóját már Konrád is elmesélte nekem: 1990 januárjában hívta a frissen államelnökké választott Havel közös sörözésre Prágába Michniket és Konrádot.

KONRÁD GYÖRGY

Konrád jelentőségének és hatásának a titka az, hogy egy lépéssel mindig előttünk és a történelem előtt jár. Nem kettővel vagy hárommal, mert akkor mi, kortársai és barátai nem tudnánk követni – és Konrád tudja, amit Ady úgy fejezett ki, hogy „jaj, annak, aki kihull a Mából".

„Társadalmaink úgy határoztak, hogy az állam zárt kultúráját a saját nyitott kultúrájukkal kívánják helyettesíteni" – írta Konrád az Index on Censorship hasábjain már 1983-ban.

A hetvenes évek elején, amikor még híre-hamva sem volt a demokratikus ellenzéknek és a közös aláírási akcióknak, Konrád lakásán fiatal avantgardista írók és művészek találkozgattak, és ha úgy alakult, közösen

tiltakoztak a cenzúra vagy egy-egy rágalmazó cikk ellen. A hetvenes évek közepén, amikor még alig volt szamizdat, Konrád Szelényi Ivánnal közösen megírta, majd – más lehetőség híján – Nyugaton publikálta az első radikálisan ellenzéki könyvet, amely nemzetközi hírnevet is szerzett neki. Büszke vagyok arra, hogy néhány évvel később szamizdatkiadóként én adhattam ki Magyarországon Konrád új műveit. A Kádár-rendszer alatt ezekből a művekből tanulta a magyar közönség a polgári tisztességet, a civil kiállást, a cenzúramentes beszédet.

A Konrád György 75. születésnapjára készült *Köszöntőkönyv* lapjain Kasza László idézte fel azt, amit akkoriban mi itthon természetesen nem láthattunk: a német tévé egyik riportját, amikor lobogó hajjal, nagy lelkesedéssel mesélte a Halászbástyán, hogy mennyi bája van a Kádár-rendszer lerobbant Budapestjének. Láthatjuk, hogy milyen szép volt, és sejthetjük, hogy milyen szép lesz. Konrád rendületlenül hitt abban, hogy az ország megszabadul a diktatúrától. Ő volt az első, aki a saját nevével állította a Szabad Európa Rádióban, hogy a kommunista rendszer napjai meg vannak számlálva.

Aztán hazajött, és csendesen, mosolyogva azon dolgozott, hogy beváljon a jóslata. A szabadságjogait természetesen gyakorolta mindig. Ahogy más levegőt vesz, olyan természetesen. Ez régen sem tetszett, ma sem tetszik a szabadság ellenségeinek. Konrád mindig is nyugodtan, megfontoltan, türelmesen fejtette ki a gondolatait szóban és írásban. A diktátorkodó pártemberek szavaira, intézkedéseire és az agresszív utcai ordibálásokra ugyanolyan higgadtan, de azokkal határozottan szembeszállva reagált.

Mindenféle diktatúrát megvetett mindenkoron. Viszont mindig hitt és hisz a különféle nézetű emberek értelmes vitájában, párbeszédében – vagyis a demokráciában, ami a civilizált világban meggyőződése szerint előbb-utóbb utat tör magának.

A nyolcvanas évek elején, amikor a hidegháború újra felerősödött, Konrád a szabad, demokratikus, békés Európa racionális vízióját vázolta fel. Európa egységét már a vasfüggöny idején megvalósítható eszmeként hirdette. Sem a nyugati, sem a keleti közvélemény, sem a nyugati, sem a keleti politikusok nem hittek neki. Racionális próféciája az évtized végére valósággá vált.

Konrád tudja a legjobban kifejezni azt, amit mindenki tud. Amikor ezt megmondtam neki, azt válaszolta, az emberek gyakran nem ismerik fel,

hogy mit tudnak, és ezekre a dolgokra ő is akkor jön rá, amikor elkezdi nevén nevezni a dolgokat. A szavaival valóságot teremt, az emberek magukra ismernek.

A kilencvenes évek elején Konrád az egész magyar demokratikus közvélemény legfőbb tekintélyévé emelkedett. Az emberi jogok tiszteletben tartásának ügyét szolgálta itthon és külföldön is. Magyar író létére őt hívták meg a Berlin-Brandenburgi Művészeti Akadémia élére, hogy kulturálisan is újraegyesítse Németországot. És ezt olyan sikeresen tette, hogy újraválasztották.

A legutóbbi időkben pedig nemcsak felismerte a magyar politikai kultúra végleges kettészakadásával járó veszélyeket, hanem szavaival, kiállásával megpróbált tenni is ellene. Nem rajta múlt, hogy egyelőre sikertelenül.

VÁCLAV HAVEL

Az A38-as hajón a műsorvezető kérdésére, hogy milyen szobrot állítana Václav Havelnek, David Černý így válaszolt: „Legszívesebben az »elnöki« nadrágszárat örökíteném meg, amelyben Havel elnökké avatása után a Szent Vitus-székesegyházba sietett, és amelyből hiányzott tíz centi." A közönség nem lepődött meg túlságosan, mert a beszélgetés résztvevőinek bemutatása során hallhatta, hogy az elnök által kedvelt polgárpukkasztó szobrász azzal a művével vált ismertté, amely egy feje tetejére állított, döglött lovon ülve ábrázolja Szent Vencelt, a csehek védőszentjét. A nevetés elülte után Havel nem maradt adós a válasszal: „Nagyon örülök, hogy a nadrágom a nemzeti mitológia része lett, de sajnos ez is, mint általában minden ilyen, tévedésen alapszik. Elárulom Önöknek, hogy a nadrág nem volt rövid, csak időnként jól fel kellett húznom, mert állandóan lecsúszott."

2005 novemberében *Az én városom: Prága* című négynapos programot nyitottuk meg ezzel a beszélgetéssel. Ültem Havel mellett, és arra gondoltam, hogy minden vele kezdődött. Ott ült velünk Vratislav Brabenec, a legendás Plastic People együttes szaxofonosa. A Plastic People, a népszerű cseh underground rock-zenekar néhány tagjának letartóztatása és pere elleni tiltakozás vezetett a Charta '77 megalakításához.

Vaclav Havellal a CEU avató ünnepségén

A prágai tavasz leverése után alakult, pszichedelikus rockot játszó együttes nevét én azért jegyeztem meg első hallásra, mert kedvenc zenészem, a zseniális Frank Zappa egyik dalából vették. („Plastic people! Oh, baby, now you're such a drag!") Happeningjeik nagyon népszerűek lettek, mígnem a hatóság társadalmilag veszélyesnek ítélvén az együttest, betiltotta őket. Ezzel azt érték el, hogy a Plastic People az angol dalok helyett egyre több cseh szöveget adott elő, köztük olyanokat is, melyek már keményen bírálták a rendszert. Például: „Félnek az öregektől, mert emlékeznek – Félnek a fiataloktól, mert ártatlanok – Félnek a síroktól és a rájuk helyezett virágoktól – Félnek az egyezményektől, miket aláírnak – Félnek Marxtól, félnek Lenintől, félnek a szocializmustól..."

Havellel egyébként nagyon hasonló a zenei ízlésünk. Mindkettőnk két legkedvesebb rockzenésze: Frank Zappa és Lou Reed. Zappát Havel elnökké választása után mindjárt Prágába hívta, és kinevezte a cseh turizmust és kultúrát képviselő speciális nagykövetté. Én pedig a szovjet csapatok kivonulása alkalmából rendezett első Budapesti Búcsúra hívtam meg Zappát 1991 júniusában. Havel jó barátságba került Lou Reeddel is, akinek olyan nagy rajongója volt, hogy sokan azt gondolták, Reed együttesének neve, a Velvet Underground nyomán nevezték bársonyos forradalomnak (velvet revolution) a prágai rendszerváltást.

1985-ben jelentettük meg Havel *Audiencia* című darabját szamizdatban. 1984-ben a Hírmondóban közöltük Havel híres esszéjét, a *Hatalomnélküliek hatalmát*, amelyet én a demokratikus ellenzéki mozgalmak ideológiai alapvetésének tartok. Az esszé a Hírmondóban *A hatalmon kívül rekedtek hatalma*, a rendszerváltás után pedig *A kiszolgáltatottak hatalma* címmel jelent meg magyarul. Mindkettővel gondom van. Az első azt sugallja, hogy az érintettek bementek volna a hatalomba, csak már nem fértek be. Ez nyilvánvalóan hamis sugallat. A másik változat meg azért félrevezető, mert Havel éppen azt írta le, hogy nem vagyunk kiszolgáltatva a totalitárius rendszernek, van másik út, lehet „igazságban élni".

Ez volt a lényege a demokratikus ellenzéki, a belső disszidensi létezésnek. Havel azt magyarázta el az esszéjében, hogy a hazugságra épülő rendszerben az emberek többsége nem hitte ugyan el a hazugságokat, de úgy élt, mintha hinne bennük. Vagy legalábbis szó nélkül hagyta őket, igyekezett jól kijönni a hazudozókkal – és ezzel már az ő élete is hazugságban folyt, maga is a hazugság rendszerének részévé vált.

Havellel gyakran találkoztam főpolgármesterként. Sokszor látogatott el hozzánk államfőként és azután is különböző rendezvények, ünnepségek, díjátadások alkalmával. Utoljára Prágában találkoztam vele 2009-ben. Nagyon fáradtnak látszott. A magyarországi helyzetről és hangulatról érdeklődött. Sajnos már rutinszerűen beszélgettünk a szélsőjobb térnyeréséről, a burjánzó gyűlölködésről. Szinte fizikai fájdalmat okozott a ránk telepedett rezignált hangulat. Mintha csak a bús nosztalgia maradt volna a rendszerváltás felszabadító mámorából. Havel a volt elnökként őt megillető irodában fogadott. A kapun levő táblán csak egy szó állt: kanclář. Iroda. Amikor ránéztem, az *Audiencia* utolsó jelenete jutott eszembe, mikor Vanek visszatér a Sörmester irodájába, aki megkínálja egy pohár sörrel, majd megkérdezi: „Na, mi van? Hogy ityeg a fityeg?" Mire Vanek: „Szart sem ér az egész. Függöny."

ADAM MICHNIK

Nagy Imre 1989-es újratemetésén a Szolidaritás és a KOR nevében Adam Michnik koszorúzott. Ő akkor már a közép-európai ellenzéki mozgalmak idolja volt.

A zárkózottabb, távolságtartóbb Havellel szemben Michnik kiváló kapcsolatteremtő, közvetlen, barátságos, sodróan jókedvű, nagyon kedves pasas. 1981-es lengyelországi utam során találkoztam vele először, és azóta is barátként tekintünk egymásra.

Michnik tizenhat éves korában létrehozta az „Ellentmondásokat Kereső Gimnazisták Klubját", ahol a rendszer megjavításának lehetőségeiről vitatkoztak, s klasszikus baloldali gondolkodók szövegeit olvasták és elemezték.

Michnik kedves témája volt a csajozás. Engem is egy volt barátnője vitt el egy előadására, ahol aztán be is mutatott neki. Évekkel később egy nemzetközi tanácskozás szünetében azzal a történettel szórakoztatott többünket, milyen körülmények között tartóztatták le a szükségállapot bevezetésekor. Egy gyönyörű, szőke, hosszú combú lánnyal a karján érkezik hajnalban haza, ahol már várt rá a rendőrségi akciócsoport. Adam kedves ismerősként köszönti a parancsnokot, aki nem először foganatosít vele szemben intézkedést. Kedves parancsnok úr – mondja udvariasan –, ez az első találkozásom L. kisasszonnyal. Ön bizonyára átérzi ennek jelentőségét. Feltehető, hogy mától évekig nem nyílik számomra ilyen örömteli lehetőség. Nem kaphatnék Öntől itt a lakásban egy fél óra engedményt? Kapott. Fél óra múltán Michnik elégedett ábrázattal hagyta el a lakását huzamos szabadságvesztése végett.

Az 1976-ban létrehozott KOR az új evolucionizmus elméletének gyakorlati példája volt. Kende Péter nemzetközi kollokviumot szervezett 1976-ban Párizsban Pologne/Hongrie (Lengyelország/Magyarország) 1956–1976 címmel. Ezen tartott előadást Adam Michnik az új evolucionizmusról. A konferencia anyagát 1978-ban jelentette meg a Le Seuil, azután a Kende Péter által Párizsban kiadott Magyar Füzetekben magyarul is olvashattuk Michnik előadását.

Lényegében a Michnik által kidolgozott koncepció alapján jött létre a Szolidaritás szakszervezet, melyet a hatalom kénytelen volt elismerni, és másfél év után sem tudta felszámolni, csak illegalitásba szorítani. Ettől kezdve nem volt utópia a kommunista rendszertől való megszabadulás.

1965-ben a varsói egyetemen azért függesztették föl Adam hallgatói jogviszonyát, mert diáktársai között azt a nyílt levelet terjesztette, amelyben Karol Modzelewski és Jacek Kuron kiigazításokat sürgetett a politikai rendszerben. Később számos alkalommal bebörtönözték, ám 1981 májusában, véletlenül épp akkor, amikor Varsóban jártam, a szocializmus első számú ellenségéből – ahogy korábban nevezte őt a hivatalosság – az első számú „tűzoltóvá" lépett elő. Egy kisvárosban, Otwockban megmentette egy helyi rendőrkapitány életét. A történet jól jellemzi azokat a társadalmi feszültségeket, amelyeket mindkét oldalnak kezelnie kellett.

A lengyel média címlapos híre volt, hogy két fiatal munkást megvertek a rendőrök az otwocki vasútállomáson, mert sorban állva cigarettáért – ami akkor hiánycikk volt – méltatlankodtak, midőn két helyi rendőr beállt eléjük, és az engedélyezett fejadagnál több cigarettát kapott. A munkásokat a rendőrök kiemelték a sorból, és bevitték a rendőrőrszobára. Az egyik, amint ütni kezdték, segítségért kiabált, és az éppen akkor beálló varsói munkásvonat utasai a segítségére siettek. Betörték az őrszoba ablakát, körbevették az épületet, és követelték, hogy a fiúkat engedjék ki. A hatóság félelmében értesítette a Szolidaritás varsói szervezetét, melynek vezetője, Zbigniew Bujak Adam Michnikkel rövid időn belül a helyszínre érkezett. Michnik beszélt a felindult tömeghez, megígérte, hogy kihozza a fiúkat, ha szétoszlanak. Állítólag a sitten tanult börtönszlengben szólalt meg. Azzal kezdte, hogy „én egy antiszocialista elem vagyok". Beszéde végén elénekelték együtt az egyik lengyel nemzeti indulót. A rendőrfőkapitány nyilvánosan köszönetet mondott Michnikéknek, ám a kiürített rendőrőrszoba másnapra leégett, ami kapóra jött a lengyel kormányvonalas kommunistáknak.

A Hírmondó első számában interjút közöltünk az akkor börtönben ülő Adam Michnikkel, aki nem adta fel az optimizmusát, vallva, hogy a kommunizmus mint társadalmi rendszer kimerítette lehetőségeit, és hogy „két erény ma a legalapvetőbb – egyébként a rács mindkét oldalán –, a következetesség és a türelem". A létező szocializmus restaurálására törekvő Jaruzelskit nevezte Michnik utópistának, hozzátéve, hogy „az igazi realisták ma a Szolidaritásban vannak". (Párbeszéd rácson keresztül. Hírmondó, 1983/1. In: *Szamizdat '81–89*. AB-Beszélő Kft., 1990, 270–273. o.) Michnik enyhe túlzással a *Hírmondó* házi szerzője lett, legalább négy-öt számban közöltük egy-egy írását.

Michnik nagyszerű debatter. Szerinte a demokrácia szüntelen vita. *A szürke szép* című 1994-es írásában azt fejtegeti, hogy az jelent veszélyt a demokráciára nézve, ha a konfliktusban álló felek abszolutizálják a maguk igazát, és képtelenek a kompromisszumokra: „A demokrácia se nem

A plusz egy: Solt Ottilia

fekete, se nem fehér, se nem vörös. A demokrácia szürke, nehezen születik, értékét és ízét akkor érzi meg az ember, amikor már odaveszett a vörös vagy a barna radikalizmusok nyomása alatt."

SOLT OTTILIA

„MÉLTÓSÁGOT MINDENKINEK!" Annak a háznak a falán, ahol Solt Ottilia élt, ma tábla hirdeti az emlékét. Lakásában igazi otthont teremtett – nemcsak családjának, hanem nekünk, a barátainak is. De ez a lakás virtuális otthona volt minden magyarországi szegénynek is a hetvenes-nyolcvanas években. Az első pillanatban elvarázsolt Ottilia lakásának atmoszférája. Kopott bútorok közt ismerősök, ismeretlenek, gyerekek, kutyák, macskák nyüzsögtek, Ottilia pedig folyamatosan és párhuzamosan beszélgetett és tevékenykedett.

1976-ban ismertem meg őt a mélyszegénység iránt érdeklődő, kezdő szociológusként egy cigánykutatás kapcsán. Amikor a kutatáson túl olyan ötletekkel álltam elő, amelyek befolyásolni tudták egy család vagy egy közösség életét, mindig biztatást és baráti támogatást kaptam tőle. Ő volt a kontroll és a viszonyítási pont a számomra. Gyakran csak mosolygott azon, amit előadtam, máskor szenvedélyesen kikelt a hazugságok és a helyi diszkriminációs gyakorlat ellen. Ottilia „beavatkozó szociológus" volt, s ezzel a megközelítéssel a bűvkörébe vont.

Havas Gábor írja róla:

„[Ottilia] némi öniróniával szívesen és gyakran hasonlította magát Miss Marple-hoz. Szenvedélyesen kutatta a megtévesztő felszín, a csalóka látszatok, a tudatos elterelő hadműveletek, az önkéntelen elfojtások, átszínezések, önideológiák mögött rejtőző valóságos indokokat és motívumokat. Ezek érdekelték akkor is, amikor gazdasági vezetőkkel interjúzott, vagy cigány és nem-cigány szegénytelepeken végzett szociológiai terepmunkát, és akkor is, amikor tényfeltáró riportjaiban és publicisztikai elemzéseiben rendőri intézkedések, gazdasági tranzakciók vagy politikai diskurzusok, hatalmi játszmák valóságos mozgatórugóit próbálta megfejteni." (Havas Gábor: Miss Marple és az anyagias tények. In: Solt Ottilia: *Méltóságot mindenkinek*. Beszélő, 1998, 13. o.)

Ottilia a diploma megszerzése után a Központi Statisztikai Hivatal mellett működő Gazdaságkutató Intézetbe került, ahol hamarosan módja nyílt empirikus kutatásokra. Az egyetemen akkor még nem tanították szociológiát, így kutatás közben, a gyakorlatban kellett megtanulnia a szakmát. Tanítómesteréül Kemény Istvánt választotta.

Kemény 1970-ben szűk szakmai közönségnek előadást tartott a Magyar Tudományos Akadémián. Az egyébként rendkívül visszafogott, tárgyszerű előadásban megsértett egy tabut: a hivatalos ideológia ellenében kimondta, hogy Magyarországon vannak szegények...

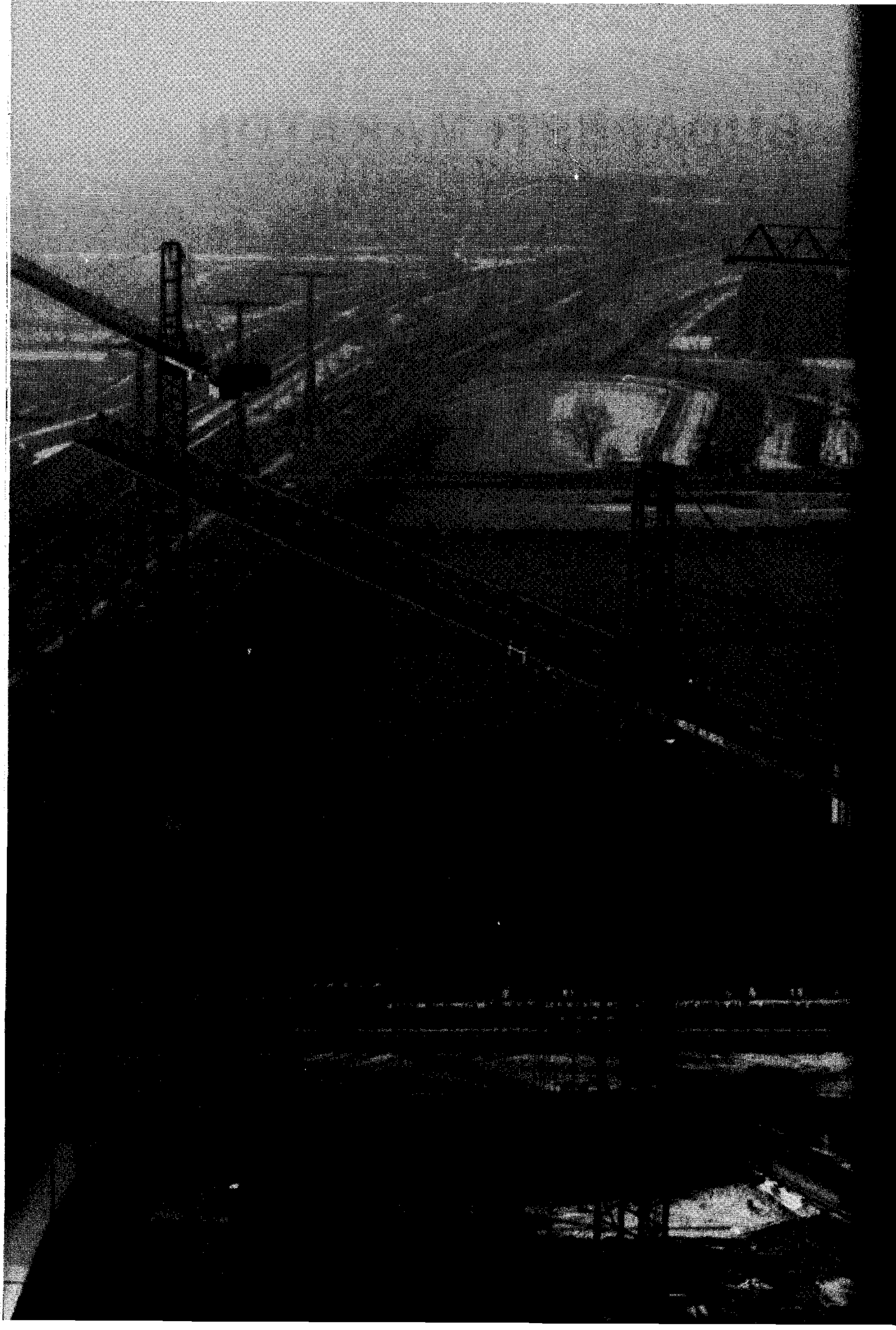
Ebben a közegben és légkörben indult Solt Ottilia szociológusi pályája, és a későbbi fejlemények csak ennek fényében érthetők. Solt Ottilia 1976-ban fejezte be Kemény korábbi vizsgálatainak eredményeit hasznosító, összefoglaló tanulmányát, *A hetvenes évek budapesti szegényeit*.

Már a cím is Kemény akadémiai előadására rímelt.

Amikor Ottilia 1979-ben aláírta a cseh chartások bebörtönzése ellen tiltakozó nyilatkozatot, betelt a pohár: elbocsátották a Fővárosi Pedagógiai Intézettől.

A Szegényeket Támogató Alap (Szeta), amelyet 1979 végén szervezett meg, logikus folytatása volt a '70-es évek kutatásainak, ugyanakkor lehetőséget teremtett az empirikus szociológia folytatására is más eszközökkel. Az ügyfelek bőséggel szállították az „anyagias tényeket". Ezekből szerzett muníciót Ottilia a szamizdat Beszélőben megjelent cikkeihez és a politizáláshoz is. Lankadatlan kíváncsiságának és a minden nehézségen áttörő anyaggyűjtő szenvedélyének köszönhette, hogy a rendszerváltás idején, tíz évvel a hivatalos szociológiából való kiebrudalása után is pontosan tudta, mi történik az országban, és alapos társadalomismerettel felvértezve kezdhette el képviselői munkáját a Magyar Országgyűlésben.

BUDAPESTI MARATON

A KREATÍV KÁOSZ – 1990–1994

Szenvedély, felelősség, szemmérték

Amikor először képviselőnek választottak, véget ér egy korszak az életemben. Erkölcsi és filozófiai értelemben is. Beléptem egy másik világba, ahol sokkal szigorúbb erkölcsi maximáknak kellett megfelelnem. Sokat forgattam és idéztem akkoriban Max Weber *Politika mint hivatás* című írását. Weber az első világháború után újrafogalmazta és a politikára vetítette Kant klasszikus erkölcsi tanításait. Weber szellemében mindazt, amit ellenzéki években tettünk, „érzületetikán alapuló cselekvésnek" lehetett fölfogni. Ennek alapja az a meggyőződés, hogy elsősorban és meghatározóan a szándékainkért vagyunk felelősek. „A tiszta érzületből" adódó cselekedetek következményeiért a cselekvő ember már nem felelős, ő csak teszi a dolgát. „Az érzületetika híve azért érez felelősséget, hogy a tiszta érzület lángja ki ne aludjon." A következmények nem mérlegelendők vagy nem mértékadók. Ezzel szemben a felelősség etikája a következményekért is felelős ember hitvallása. Weber szerint ez a politikus kötelező etikai normája. A politikusnak mindenkor tudnia kell, hogy cselekvései következményeit neki fogják tulajdonítani. Ez elől nem menekülhet el. Hatalmi döntéseinek következményeit senkire nem háríthatja át. Hányszor gondoltam arra, amikor csakis a szavaikért felelős párttársaim kitűnő értekezéseit hallgattam a számomra követendő politikáról főpolgármesterként: A lángot ők élesztgetik, de engem perzsel majd meg – de így van ez jól.

Ám a mozgalmi, érzületi etika feladása és a szigorúbb erkölcsi normák befogadása nem megy egyik napról a másikra. Utólag látom, hogy az első hónapokban és bizonyára sokszor később is ez az érzületetika vezérelt még engem is. Számos kudarc tanított meg rá, hogy a rám vonatkozó elvárások megváltoztak – nekem is meg kell változnom.

1990. március 15. (Kapitány Éva felv.)

Weber azt mondta: három minőség alapján kell értékelnünk a politikust: a szenvedély, a felelősségérzet és a „szemmérték". A tárgyszerű szenvedélyességet becsülte, de utálta a meddő izgatottságon alapuló szenvedélyességet, amely nem tud távolságot tartani cselekvésének tárgyaitól. Az orosz forradalmárok lelki izgatottságát hozta föl leggyakrabban negatív példának. Ez a tárgyszerűtlenség szükségképpen felelőtlenséghez vezet. Weber megvetette a csak „hatalmi" politikusokat is, és ezeket a passzusait mindig nagy élvezettel idéztem. Az idő múlásával egyre jobban megértettem, mit is jelent a tárgyszerűség és a szemmértéken alapuló arányosság, ami nélkül nem lehet a prioritásokat, a szempontok sorrendjét érvényesen meghatározni.

A parlamenti választást, mintegy százezer szavazattal, az MDF nyerte meg. Én emiatt nem nagyon bánkódtam. Sőt. A következő négy év feladataiba belegondolva némi megnyugvást is éreztem. Tudtam, hogy a legtehetségesebb társaim közül Kis János és Solt Ottilia nem fognak kormányzati szerepet vállalni. Voltak közöttünk kitűnő debatterek, Tamás Gáspár Miklós, Haraszti Miklós, akikkel kapcsolatban ez fel sem merült. Tölgyessy Péter, Magyar Bálint, Hack Péter és Kőszeg Feri jöhetett volna szóba, de ezt a kitűnő csapatot a kormányzáshoz kevésnek gondoltam. Igazából outsiderek maradtunk, mint ahogy mindig is azok voltunk. A barátaink jobbára társadalomtudósok, közgazdászok vagy régóta munkanélküli íróemberek voltak. Nem rájuk szabott szerep volt az átmenet levezénylése, a vezetők lecserélése, a hivatalok és minisztériumok vezetése, az óriási állami vagyon gyors privatizálása.

Hívek sorfala között léptem be a Parlament XVII-es kapuján. Sokan kísértek el az Országgyűlés alakuló ülésére a VII. kerületi választókerületemből. Idegen arcokat is láttam. Támogatóink abban bíztak, hogy a kétharmados törvények elfogadásával felgyorsítjuk és zökkenőmentessé tesszük az átmenetet, de gyorsan kiderült, hogy a törvények nincsenek megfelelően előkészítve. Érdemi döntések helyett ügyrendi viták folytak.

Úgy éreztem, ha ez így megy tovább, gyorsan csalódást okozunk. A sok meddő vita, a kompromisszumra való képtelenség le fogja járatni a többpárti parlamentet és magát a parlamentarizmust. Az első hónapokban saját sikereinket nem is annyira magunknak, mint inkább a kormány gyenge teljesítményének köszönhettük, meg annak, hogy nagyon rosszul, régimódian kezelték és magukra haragították a médiát.

A kútmérgezés

A szovjet csapatkivonást már országgyűlési képviselőként követtem nyomon. A nyomkövetést szó szerint kell érteni. A kivonuló csapatok hatalmas környezeti károkat okoztak. Hihetetlennek hangzik, és akkor is megdöbbenést keltett, hogy a szovjet hadsereg nehézlövegek éles hüvelyeit, indító tölteteket és harckocsigránátokat szórt szét, ásott el, hagyott őrizetlenül maga után. A kiszámíthatatlan következményekkel járó környezeti károk miatt veszélybe került többek között a Kiskunsági Nemzeti Park is, amelynek területén a szovjet hadsereg évtizedeken át kiképzőbázist tartott fenn. A személyzet beszámolója szerint a szovjet katonák többhordónyi könnygázt és vegyi fegyvereket ástak ott el. Ezek a mérgező anyagok a helyi karsztvizeket és az ivóvízbázist veszélyeztették. A nemzeti park központjában tartott sajtótájékoztatón – a nagy mennyiségben kiöntött és a talajba leszivárgó benzin, gázolaj miatt – „kútmérgezésnek" neveztem, amit a kivonuló csapatok műveltek. Máig sem tudom, mi volt az oka a heteken át tartó zabolátlan pusztításnak, de akkor minden erőmmel azon voltam, hogy megállítsam.

A sajtótájékoztató nem vezetett eredményre, a szétszórt hadianyagot nem szedték össze. Elhatároztam, hogy a közelben élő barátaim segítségével összegyűjtünk néhány veszélytelen, hatástalanított nehézlöveg-töltényhüvelyt és géppuskahevedert. Az utóbbiakat bemutattam az Országgyűlés plenáris ülésén, az előbbieket pedig leadtam a T. Ház tűzszerészeinek. A bemutató nagyot szólt! Burlakov tábornok, aki a csapatkivonásokat felügyelte, azonnal cáfolt, és a Népszabadságnak adott nyilatkozatában meghazudtolt, de a csapatkivonásokat felügyelő parlamenti albi-

zottság tagjaként módom volt az ügyet folyamatosan napirenden tartani. A Kiskunsági Nemzeti Parkot 1990 nyarán végül kitakarította a kivonuló Vörös Hadsereg, de nem mindent sikerült eltávolítaniuk.

A szovjet katonai alakulatok által évtizedeken át használt hatalmas területeken a talajba beszivárgott kerozin és gázolaj eltávolításának a költségeit épp ennek az ügynek a kapcsán kezdték országosan felmérni és pénzben kifejezni. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a Vörös Hadsereg a hátrahagyott lakások és egyéb ingatlanok „ellentételezéseként" a környezetvédelmi kármentesítés feltételezett költségeit – évekig tartó vita után – elfogadja.

A Varsói Szerződés jövőjével foglalkozó pozsonyi ellenzéki találkozó 1990 áprilisában számomra a moszkvai folytatása volt. Ezt az informálisnak nevezett találkozót fontos lengyel, csehszlovák és magyar véleményformálók részvételével Václav Havel kezdeményezte. Itt fogalmazódott meg az a közös álláspont, hogy nemcsak a Varsói Szerződés feloszlatására törekszünk, hanem arra is, hogy az Európai Közösség és a NATO befogadjon bennünket. Átléptük a Rubicont. A közös célok deklarálása egyértelműen felgyorsította a Varsói Szerződés bomlását. A Pozsonyban bátran kimondott célkitűzések a visegrádi csoport új parlamentjei elé kerültek. Az SZDSZ 1990. május 15-én nyújtotta be az Országgyűlésnek a határozati javaslatát, mely szerint „valamennyi tagállammal, de kivált a Szovjetunióval kívánatos egyetértésre jutnunk abban, hogy Magyarország nem tagja a Varsói Szerződésnek". Azt javasoltuk, hogy addig is, amíg az egyeztetés megszületik, a kormány szüneteltesse Magyarország részvételét a Varsói Szerződés katonai szervezetében.

Havel a pozsonyi találkozó napján gyomorpanaszokkal küzdött. Lassan, tagoltan beszélt, látnivalóan megerőltető volt számára az ülésvezetés. Hányszor láttam még a következő években a betegségével küszködve így ülést vezetni!

A Varsói Szerződés utolsó csúcstalálkozójára végül is Prágában került sor, és a vendéglátó ország képviseletében Václav Havel adhatta hírül a világnak, hogy a szövetség feloszlott. Az én számomra ez nemcsak azért volt hiteles és igazságos, mert Havel Pozsony óta azon fáradozott, hogy ezt a döntést együtt mondjuk ki, senki ne szaladjon előre, ne próbáljuk egymást beelőzni, hanem azért is, mert Havel a disszidens mozgalmat, a diktatúra ellenzékét képviselte. Elfogult voltam. Nem szerettem volna, ha ezt a nagy eseményt kisajátítják a volt kommunisták.

Éppen a VSZ utolsó csúcstalálkozója előtti napon rendeztük meg először a szovjet csapatok távozását ünnepelve a Budapesti Búcsút. Még létezett a Szovjetunió, s még nagyon közel volt a kivonulás időpontja. Érződött a feszültség. A kivonulás időpontja nem nemzeti ünnep, s Budapest mégis ünnepelni kíván. A szovjet nagykövet be is jelentette, hogy nem vesz részt az ünnepséggel egybekötött fogadáson. Ezzel a gesztussal megkérdőjelezte a búcsú „diplomáciai létjogosultságát". Ezek után más nagykövetek is jelezték a távolmaradásukat. Ennek megfelelően a magyar nagypolitikát is a távolságtartás jellemezte. A legfelsőbb szintről jöttek a telefonok: ne rendezzük meg a búcsút. Később csillapodtak a kedélyek. Egy év múlva már Aboimov nagykövettel együtt ünnepeltünk a Vörösmarty téren. A búcsú üzenete a diplomáciában baráti békeüzenetként interpretálódott. A Budapesti Búcsú pedig hagyománnyá, vidám zenei ünneppé és vigassággá vált. Aboimov orosz nagykövet egy évvel később már felszabadultan táncolt a Vörösmarty téren.

A vég nélküli borzalom

Az SZDSZ a Nemzetbiztonsági Bizottság élére jelölt. Ebben a minőségemben a legfontosabb ténykedésem a fontos állami tisztséget viselő személyek átvilágítására vonatkozó törvénytervezet benyújtása volt. A bizottság dolga lett volna a Dunagate-botrány felgöngyölítése is, de ebben sehogy sem jutottunk előre. Nem csoda. A bizottság tagjainak egy részéről kiderült, hogy korábban a III. Főcsoportfőnökség egyes ügyosztályainak állományához tartoztak. Utólag úgy gondolom, hogy ezt a bizottságot Kőszeg Ferencnek kellett volna vezetnie, és a pozíciót semmiképp sem lett volna szabad főpolgármesterré választásom után Kövér Lászlónak átengedni. De ki sejthette 1990 őszén, hogy a titkosszolgálathoz vezető fideszes szálak szövögetése már akkor megkezdődött?

Boldogan vállaltam el ezt a területet, mert éppen eléggé megtapasztalhattam a saját bőrömön, milyen az, amikor az állambiztonsági szervek működésének nincs jogállami kontrollja. A titkosszolgálati önkényt vagy terrort kizárólag politikai ellenőrzéssel lehet megakadályozni, és olyan

törvényekkel, amelyek tevékenységük túlzott kiszélesítését bűncselekménnyé nyilvánítják. Egyre erősödött bennem az a meggyőződés, hogy az államszocializmusban kreált iratállományt egyesítve lehetővé kell tenni a megfigyeltek számára, hogy hozzáférhessenek a róluk szóló dokumentumokhoz. Ez lenne az érintettek információs kárpótlásának egyedül elfogadható módja. Ezt számtalanszor elmondtam és leírtam. Kezdettől Joachim Gauck példája lebegett a szemem előtt, aki Berlinben a fal leomlásával egy időben egyszerűen rátette a kezét a levéltárra, és az áldozatok számára hozzáférhetővé tette a „másképp hazudó" iratokat. Nagyszerű gesztus volt. Nekünk is ezt kellett volna tennünk a Dunagate idején.

Nemcsak bizottsági elnökségem fél éve, hanem még jó pár év telt el meddő vitákkal anélkül, hogy sikerült volna nemzetbiztonsági törvényt alkotni. Az ennek hátterében meghúzódó politikai érdekekről keveset tudtunk, de a bennünket, liberálisokat övező általános bizalmatlanságból és a téma hiszterizálásából arra következtettem, hogy az első szabadon választott parlament titkosszolgálati fertőzöttsége igen magas fokú lehet. Ez egészen nyilvánvaló volt. A nemzetbiztonsági bizottságban is föl lehetett ismerni a „belügyér" gondolkodás nyomait. A tagok jelentős része természetesen roppant bizalmatlan volt velem szemben, ami, bevallom, kissé nyomasztott.

A leleplezéstől rettegő parlamenti besúgók nyilván megfojtottak volna egy pohár vízben mindenkit, akik érvényesíteni próbálták az UNESCO példázatos állásfoglalását, miszerint „minden országnak joga van tudni az igazat múltjáról. Minden embernek joga van a tudományos, történelmi kutatáshoz. Az elnyomás áldozatainak joguk van a kárpótlásra, a kártérítésre."

A következő években folyamatosan ismételgettem: szabad polgárokként elemi jogunk, hogy most „mi" tarthassuk számon, kit, mikor, miért figyeltek „ők". Akik emberi, állampolgári jogainkat, a magánszféránkat semmibe vették. „Mi" alatt persze nem csak az egykori demokratikus ellenzéket értettem. Hanem mindenkit, akit megfigyeltek. 1952-ben a pártállam 1,2 millió emberről gyűjtött információt. 1960-ban 600 ezerről, 1966-ban 180 ezerről és még 1989-ben is 160 ezerről.

Az ügynöktörvény első kísérletében, ami Hack Péterrel közös vállalkozásunk volt, a szolgálatok dezinformációja miatt kapott indokolatlanul exkluzív szerepet a III/III-as csoportfőnökség. A Dunagate-ért felelős állambiztonsági miniszterhelyettesnek sikerült eltitkolnia előlünk az egyes szolgálatok (belső elhárítás, kémelhárítás és hírszerzés stb.) közötti tényleges iratforgalmat. A kérdéssel szakértői szinten foglalkozó levéltárosokkal és történészekkel konzultálva rá kellett jönnöm, hogy az elnyomó rendszer állambiztonsági iratállománya egy és oszthatatlan.

Tapasztalt megfigyeltként annak idején felismertem az állambiztonságiakat, de honnét is tudhattam volna, hogy milyen szervezeti egységhez tartoznak, s egyáltalán milyenek vannak? Krassó György igazán elég dörzsölt volt, de sejthette-e 1985-ben, amikor haldokló fivéréhez indult Londonba, hogy állambiztonsági megfigyelését átveszi a III/III-tól a III/I. vagy a III/II.?

Azt, hogy kicsoda Hans Magnus Enzensberger, Susan Sontag, Timothy Garton Ash stb., a III/I. és a III/II. átiratai tudatták a III/III-asokkal, amikor 1985-ben a III/V-ös ügyosztály technikai eszközeivel megfigyelték a budapesti alternatív Helsinki Fórum előadóit.

A múlt felidézésének két síkja van. Az egyik a kollektív, a nemzeti emlékezeté. A másik a személyes történelemé. A bennünket fogságban tartó rendszer működésének feltárásához a történész számára nélkülözhetetlenek az iratok. De, bevallom, engem a személyes vonatkozások, a disszidens *történelem mikrovilága is érdekelt*, amikor kikértem a rám vonatkozó iratanyagot. Napi Operatív Információs Jelentéseket kaptam, és tájékoztatást, miszerint a rám vonatkozó anyag a Dunagate idején megsemmisült. Solt Ottilia, Kőszeg Ferenc és Haraszti Miklós is ugyanezt a választ kapták. Ezek a töredékes és hiányos részanyagok külön-külön kezelhetetlenek és semmitmondók. Mintha a *Micimackót* olvasnánk a szereplők nevének kisatírozásával, az egyes szereplők párbeszédeire és megnyilvánulásaira tördelve, a mese narrációja nélkül – egy besúgó és egy operatív tiszt tolmácsolásában. De bármennyire hiányos és töredékes is az anyag, ha témakörök szerint vagy időrendben elrendezzük a dokumentumokat, akkor megfelelő forráskritika alkalmazása esetén egyre többet mondanak a Szetáról, a „repülő egyetemről" és ezáltal a rendszerváltás előtörténetéről. Ebben a formában a múltidézés kirakós játékká válik. Eredménye a „párhuzamos archívum" – azoknak a dokumentumoknak a rendezett összessége, amelyeket végre átadtak nekünk.

A régi ügynökhálózatot a posztszocialista rendszerekben is az államrezon részeként kezelik, ami számomra alapvető morális és politikai kér-

déseket vet fel. Épülhet-e demokrácia ennyire ingatag alapra? Történt-e társadalmi és morális értelemben rendszerváltás, ha a titkosszolgálatok évtizedek óta ugyanazt a hálózatot működtetik? Ki melyik oldalon érintett ebben a játszmában? Megismerhetjük-e valaha azokat a fedésben lévő szereplőket, akiknek a döntései a nyilvános politizálás paravánja mögött alapvető változásokat idézhetnek elő a társadalmi élet bármely területén és a mi személyes életünkben is?

Ezek persze költői kérdések. Ezt akkor még nem tudtam, de azóta megtanultam. Rendszerek változnak, kormányok cserélődnek, ám a titkosszolgálatok ügynökhálózata és operatív tisztjeinek kontingense nagyjából ugyanaz marad. Többé-kevésbé érintetlen személyi állománnyal. Egyesek meghalnak, mások nyugdíjba vonulnak. A diktatúra hálózati személyei éppúgy megtalálták a helyüket a jogállamban, ahogy az operatív tisztek is. Nálunk nincsenek látványos dezertálások, minden olajozottan megy.

'90-ben a legtöbbet a III/III-asról tudtunk meg. Ez nem volt véletlen. Felszámolásukkal az III-as Főcsoportfőnökség azt a látszatot keltette, hogy Magyarországon lezárult a múlt, szélnek eresztették az ügynököket. Valójában a III/III. beáldozása csupán a folyamatosság fenntartásának az ára volt. Ez a szolgálat védelmet nyújt, és erős kapcsolati hálót tart fenn. Az informális hatalmi struktúra az élet minden részét áthatja, hiszen ez a lényege, az állandó jelenlét, amiből csak kihalni lehet. Aki ebbe nem lát bele, nem érti sem a régi, sem az új rezsimet, sem a szovjet típusú diktatúrát, sem pedig a posztszocialista képződményeket.

A jelenlegi kormányzat többek között azért lehet hatékony, mert megtanulta, hogy a hálózat mire való és hogyan hasznosítható. A régi hálót a szocialisták szőtték tovább. Orbánék pedig már az előző ciklusok idején beépültek ebbe az alvilágba. Shylocknak a szív kellett, Orbánnak és Kövérnek pedig az ügyészség és a titkosszolgálat, és az utóbbi emberei által elfoglalt gazdasági pozíciók.

Képzeljünk el egy olyan bábszínházat, ahol a bábfigurákat hátulról világítják meg, és elölről csak az árnyak láthatók. A jávai wayangra gondolok. Minden fekete-fehér, a bábosok nem láthatók, kizárólag az árnyak mozgása követhető. Valami ilyesmi zajlik Kelet-Európában. A történetek valódi szereplői, a közöttük lévő érdekképződmények és kapcsolatok – a hálózat maga – rejtve marad.

Valaha azt gondoltam, hogy tiszta vizet lehet önteni a pohárba. Ma már nem hiszek ebben. A hálózat erősebbnek bizonyult. És nyilván fenn is marad, amíg nem következik be olyan kataklizma, amely az alapjait számolja fel.

Az ügynökhálózatot tartalmazó mágnesszalagok azért államtitkok, mert titkosításukkal elodázható a múlt feltárásával együtt járó társadalmi katarzis. A mértéktelen titkosítás a jelenlegi rezsim túlélésének egyik legfontosabb feltétele. Európa keleti részén a hálózati lojalitás mindig az uralmon lévők nemtelen eszköze volt és marad.

1990 szeptemberében Horváth Balázs belügyminiszter azt állította, hogy a Hack–Demszky-féle törvényjavaslat célja csupán a listák nyilvánosságra hozatala. Nem mondott igazat. A törvényjavaslat egyetlen esetben írt elő nyilvánosságot: ha az érintett országgyűlési képviselők, kormánytagok, bírák, ügyészek, tisztek és polgármesterek bizalmas értesítésük és kifogásolási jogук érvényesítése után hatvan napon belül nem mondanának le tisztségükről. Hack Péterrel 1990 őszén annyit akartunk elérni, hogy az eskühöz kötött közméltóságok körében bizonyos legyen a „feddhetetlenség". Ki lehessen zárni annak a lehetőségét, hogy ezek a közméltóságok valamilyen kapcsolatban voltak korábban a III/III-as csoportfőnökséggel. Ebben a körben ne legyenek zsarolható személyek.

A módszer, amit javasoltunk, roppant egyszerű volt. Abból indultunk ki, hogy a személyi nyilvántartásoknak a nagyarányú iratmegsemmisítés után megmaradt része sem megkérdőjelezhetetlen. Nagy bizonyossággal megállapítható, hogy ki volt SZT-tiszt, hálózati személy vagy a hálózat „feletti" hivatalos kapcsolat, de nem lehet kizárni a tévedés vagy a manipuláció lehetőségét. Módot kell adni az érdekelteknek, hogy védekezzenek az esetleges alaptalan rágalmak ellen, mégpedig nyilvános meghurcoltatás nélkül. E procedúra szabályait dolgoztuk ki Hack Péterrel.

Besser ein Ende mit Schrecken als ein Schrecken ohne Ende. Jobb a borzasztó vég, mint a vég nélküli borzalom. A németek vállalták a társadalmi megrázkódtatást, amit a Stasi-irattárak megnyitása okozott, abban a reményben, hogy a hullámok belátható időn belül elülnek. Minden népnek szembe kell néznie a múltjával, mert csak úgy okulhat belőle. A németeknek ebben persze van már gyakorlatuk.

Weber mellett ebben az időben Tocqueville volt a legfontosabb szellemi táplálékom. Ő fogalmazott így: „Községi intézmények nélkül a nemzet létrehozhat szabad kormányzatot, de nem ismerheti a szabadság szellemét.” (Alexis de Tocqueville: *A demokrácia Amerikában*. Gondolat, 1983, 49. o.) Ez a mondat mutat rá az önkormányzatiság jelentőségére.

Szinte mindenki, aki ekkor számított és hallatta a hangját, valódi, független önkormányzatokat akart. Negyven év centralizáció és állampárti paternalizmus után az emberek önállóságra, autonómiára vágytak. Az önkormányzattól azt várták, hogy végre közvetlenebbül beleszólhassanak az őket érintő helyi ügyekbe. Az 1990 nyarán elfogadott önkormányzati törvény ennek a közhangulatnak felelt meg. Rendkívül decentralizált rendszer született, több mint háromezer jogilag egyenlő önkormányzat jött létre. A törvény a hierarchia elvét az önkormányzatok tekintetében nem ismeri el: az önkormányzatok csak a törvénynek vannak alárendelve, nem pedig valamilyen magasabb szintű önkormányzati szervnek.

A fővárosban megmaradt a 22 önálló kerület, és ezekben alakultak meg az önkormányzatok. A tanácsrendszer demokratizálása történt meg. Ez fából vaskarika volt, hiszen a főváros kétszintű tanácsrendszere csak állampárti keretek között lehetett működőképes. Az MSZMP hierarchikus pártszervezete teremtette meg az egységes működés feltételeit. Az önkormányzati törvény a fővárosról csak egészen röviden rendelkezett, amennyiben megállapította, hogy mind a fővárosi, mind a kerületi önkormányzat alapjogai egyenlők; a kerület főként az alapfokú közszolgáltatásokkal kapcsolatos feladatokat látja el, a fővárosi önkormányzat pedig mindazokat, amelyek a főváros egészét vagy nagy részét érintik. Ez azt jelenti, hogy a fővárosban 23 közel azonos jogállású, egymással semmilyen alá- és fölérendeltségi viszonyban nem álló helyi önkormányzat működik, minden koordinálás nélkül. A huszonharmadik, a fővárosi a többi 22 területén, velük párhuzamosan. A részletesebb szabályozást a törvény a később megalkotandó fővárosi törvényre bízta.

Az eredeti törvénytervezetben még főispán is szerepelt. Így hívták volna eredetileg a köztársasági megbízottakat, akik az önkormányzatok esetleges törvénysértő határozatait voltak hivatva visszadobni, illetve bíróság elé vinni. A főispán elnevezés az ellenzéki pártok tiltakozása nyomán került ki a törvénytervezetből.

Félkész, az önkormányzatok vagyonáról nem rendelkező, a hatásköröket csak részben tisztázó, az önkormányzatok anyagi függetlenségét nem garantáló törvénnyel vágtunk neki az önkormányzati választásoknak, melyek vészesen közeledtek.

A közvélemény-kutatások szerint urbánus környezetben mindenütt nyerésre álltunk. Nem lehetett kihagyni a kínálkozó lehetőséget. Nem ismételhettük meg a tavaszi fiaskót, amikor az SZDSZ-nek három potenciális miniszterelnök-jelöltje volt, akik közül maga sem tudott választani. Dönteni kellett, hogy ki legyen a szabad demokraták főpolgármester-jelöltje. Ritkán közelítettünk meg egy személyi kérdést ennyire körültekintően. Két lehetőséget vázoltunk fel. Szakmait és politikait. Sokan támogatták azt a javaslatot, hogy legyen a főpolgármester-jelölt urbanista, várostervező szakember, aki fővárosi szinten valamelyest át tudja hidalni az ország politikai megosztottságát, és összefogást tud teremteni a főváros érdekében. Rév István feladata volt jelölteket felkutatni. Listát készített, és értékelte, rangsorba állította a számba jöhető szakembereket. De mindjárt egy másik listát is készített, amelyen politikusok nevei szerepeltek. Magyar Bálint és Pető Iván már a válogatás elején leszögezte, hogy nem vállalja a jelölést. Így a lista meglehetősen lerövidült.

Izgatottan vártuk az SZDSZ ügyvivő testületének ülésére Rév szakmai listájának első helyezettjét, dr. Polónyi Károly építészt. Ő korábban a fővárosi tanács városrendezési főosztályát irányította. Mai fogalmaink szerint a főváros főépítésze volt. Az ügyvivői ülésen emlékezetes beszédet tartott, amelyben a várost egy mosdótálhoz hasonlította, melynek a Duna a szellőző csatornája. Később magam is megtapasztaltam, mekkora ökológiai veszélyek rejtőznek ebben a „nagy lavórban”, mely a telente elviselhetetlen szmogot okozó szennyezett levegőtől oly nehezen tisztul meg. Polónyi kissé csapongó volt, és valahogy nem találta meg a hangot az ügyvivői testülettel. Szakmai kérdéseket nem is kapott. Nem vette a lapot. Nem érzékelte, hogy politikai elkötelezettségéről, a liberális várospolitikáról is kellett volna mondania valamit. Ennek az igénynek a nálunk egy generációval idősebb professzor, aki Afrikában városokat is tervezett, nem felelt meg. Állítólag dicsérte az MDF építész jelöltjét is. Ezt már Kőszeg Ferenc írja róla, akinek, úgy tűnik, sokkal jobb a memóriája,

mint nekem, mert én erre speciel nem emlékszem. (Kőszeg Ferenc: *K. történetei*, 266. o.) Ráadásul Polónyi expót álmodott a Dunára, ami a Mérleg utcában megbocsáthatatlan hiba volt, mert az SZDSZ elutasította az expó „fellengzős terveit". Viszont hozta a professzor a szakma progresszív elképzeléseit a budai hegyek védelméről, a vízi közlekedésről és a városrombolás megakadályozásáról. Hallgattuk. Keveset kérdeztünk. Egyértelműnek tűnt, hogy kell nekünk ez a kitűnő építész, de nem főpolgármester-jelöltnek. Nem lehetett elképzelni róla, hogy el tudná vinni a hátán a kampányt.

Már a meghallgatás közben éreztem, hogy van okom szorongani. Rám fog dőlni a feladat teljes súlyával. Pető és Magyar elzárkózása után Kis János engem szemelt ki a feladatra. Már a meghallgatás napján elkezdtek rábeszélni. A következő héten tucatszor beszéltem erről Kőszeggel, Magyarral, Rajkkal és Kis Jancsival. Közigazgatási tapasztalatom csak annyi volt, amennyit 1977-ben próbaidős építésrendészként a II. kerületi tanácsnál szereztem. A próbából nem lett állás, egy hónap alatt kiderült, hogy az én urbanisztikai felfogásommal tökéletesen ellentétesek lennének a rám bízott bontások. Szociológusként arról volt valami képem, hogy milyen a budapesti mélyszegénység. Ezenkívül még taxisként tettem szert némi városismeretre. Tudtam, hogy nincs a világon olyan főpolgármester-jelölt, akinek ennyiből állna a szakmai életrajza. Azt kérdeztem az engem győzködő társaimtól, hogy miként lesz nekem megfelelő szaktudással rendelkező csapatom. Kivel fogom megvalósítani a „multikulturális világvárost"? Mi lesz a választás másnapján? Az SZDSZ emelkedő pályán van, de hiányzik a nagyváros irányítására alkalmas szakembergárdája. Azzal is számoltam, hogy kikerülök a politika fő áramából, és ki leszek szolgáltatva egy liberális vezetésű Budapesttel szemben ellenséges kormánynak és kormányfőnek, aki egyelőre még nem is tudja elképzelni, hogy Budapest az ellenzék kezére kerülhet.

Nem voltam nyugodt. Úgy véltem, ha győzünk, az Antall-kormány Budapest példáján akarja majd bebizonyítani, hogy a liberálisok nem tudnak kormányozni. A hibáinkat és a tapasztalatlanságunkat kihasználják, és pénzügyi támogatásra sem számíthatunk. Ám az SZDSZ ügyvivői testülete döntést hozott, és én minden aggályom ellenére vállaltam a jelöltséget.

Rév István állította össze a főváros programját. Tisza Zoltánnal, Vági Zsuzsával, Rév Istvánnal, Büky Dorkával és roppant vonzó hugával, Annával és Szira Judittal alkottunk kampánycsapatot. Ettől kezdve arra koncentráltam, hogy magammal is és a választókkal is elhitessem, hogy képes vagyok egy világvárost vezetni. Az előbbi volt a nehezebb. Mi lesz itt novembertől? Ezzel ébredtem minden reggel. Nyugtalanított a részletes program és a komoly szakembergárda hiánya. Elhatároztam, hogy a régi tanácsi szakemberek közül megtartom azokat, akik vállalják az új önkormányzat felépítésének feladatát.

Megfogadtam, hogy a kampány alatt nem iszom sem kávét, sem alkoholt. Minden percemet beosztották. Találkozók, gyűlések, médiaszereplések. Beszéltem a főváros utolsó tanácselnökével, Bielek Józseffel, és végiglátogattam az összes fővárosi tulajdonban lévő közüzemet. Elmentünk a Budapesti Erőmű Vállalathoz is. Benne volt a nevében a főváros, azt hittük hát, hogy az is a fővárosé. Az igazgató egy kávé mellett kedélyesen fölvilágosított minket, hogy tévedünk. Hát így kezdtük.

A „tettek embere" – olvashattam a plakátokon, amelyeket a lelkes szabad demokraták minden létező felületre felragasztottak. Jó szlogen volt ez. Ütős, rövid, érthető. Csak rohadt magasra tettük vele a lécet. Ki tud ennek megfelelni? – kérdeztem magamtól, és megijedtem a saját lovasrohamunk erejétől. Mit kezdünk a kampányunk keltette várakozásokkal?

Már a tavaszi kampányunk során megértettem, milyen fontos az egyszerűség. Az egyértelműség. Ami a logikus gondolkodásból következik. S amit ki is hoz a politikusból a gyors döntéshozatal szükségessége, ha ennek a képessége megvan benne valahol. Az egyszerűség jótékony. Közös nyelvi közeget teremt a választóinkkal. Megértenek bennünket.

Amerikában azt is megtanultam, hogy a politikai vezetőknek láthatóknak kell lenniük, és hatást kell gyakorolniuk. Azt a benyomást kell kelteniük, hogy ők „megoldóemberek", képesek változtatni a dolgokon. A „tettek emberei".

Jacques Chirac azért nyert Tony Blair szerint, mert úgy nézett ki, mint egy francia elnök. Blair pedig azért tudott háromszor nyerni, mert úgy nézett ki, mint egy dinamikus angol miniszterelnök. A politikában az a fontos, hogy elhiggyük egy politikusról, ő az, aki leginkább passzol a szerephez. Ami számomra Chirac és Blair, az volt apám nemzedéke számára Churchill és De Gaulle. Kár, hogy manapság nincsenek a pályán olyan kaliberű, átütő tehetségek, mint amilyen Churchill volt – gondoltam már kamaszkorom óta, de Tony Blairt is nagyon megszerettem. Londonnak

drukkoltam, amikor versenybe szállt a 2012-es olimpia rendezési jogáért. A kampányukban ugyanarra építették fel London brandjét, amire mi próbáltuk Budapestét: a régi és az új, a modernitás és a hagyomány ötvözete. Gyakran gondoltam rá, milyen jó lenne, ha az utánam következő főpolgármester egy Tony Blair típusú szavakész politikus, „megoldóember" lenne.

1990-ben persze képtelenség volt kiérlelt, hosszú távú várospolitikai programot alkotni. Nem láttuk, mekkora a mozgástér, nem is volt idő rá, hogy komoly háttértanulmányok készüljenek. Rév István történész barátomnak és csapatának napok alatt kellett összeállítania azt a szabad demokrata programot, amely a liberális értékek egyszerű és közérthető megfogalmazását adta. Az értékválasztás funkcióját tökéletesen betöltötte ez a program. Konkrétabb célok megfogalmazásához persze kevés volt, de elvi és ideológiai muníciót adott a későbbi programalkotáshoz. A program teljesen új hangon, közérthetően szólt a választókhoz, és ennek is köszönhettük az elsöprő választási győzelmet. Büszkén vallhattuk, hogy Budapest liberális város.

A program rémisztő képet festett Budapest helyzetéről. A kampány során azt hirdettem, hogy a főváros rosszul sáfárkodott adottságaival. Miként minden magyar város, Budapest is a bizalmatlanság városa, hitét és reményét vesztő település, ahol már csak a polgárok emlékezetében él a szolidaritás. Hozzátettem, hogy Budapest súlyos problémái jelentős részben a letűnt rendszer által mesterségesen előidézett csőd következményei. A polgári nyilvánosság ellehetetlenülése, a döntések titkossága és átláthatatlansága, a városi népesség atomizálása nem a nagyvárosi lét, hanem a szocialista várospolitika velejárói. Budapestnek olyan önkormányzatra van szüksége, amely kiáll a város függetlenségéért, képes ellenállni a mindenkori kormányzati nyomásnak, s nem a kormánypolitika kiszolgálója. Ezek a mondatok jól működtek, de persze nem sok szakmai elem volt bennük. Politikai programmal nyertünk, aminek nyilvánvaló veszélyei és hátrányai voltak.

Kockázat nélkül nincs politikai döntés. Nincs olyan várospolitika, amelyben ne rejlene jelentős kockázat. A politikai és urbanisztikai tervek végrehajtása során bekövetkező változások éppen olyan kiszámíthatatlanok, mint ezek fogadtatása. A kockázatok az emberi társadalom átalakulásának leglényegesebb építőelemei. Milyen unalmas lenne olyan társadalomban élni, ahol sem a művészetnek, sem a politikának nincs kockázata. A politikai kockázat eltüntetésére irányuló kísérletek mindig diktatúrához vezettek. Kizárólag a totalitárius rendszerek tudták minimalizálni a kockázatokat, de azok is csak látszólag. Karl Popper híres elemzése kimutatta, hogy a kiszámítható jövő illúzió. Az engem ért kihívások kockázatai azonban meghaladták az átlagos mértéket. Sorsom mindig a legkockázatosabb kihívások elé állított.

Aber wir warten auf bessre Zeiten – de mi a jobb időkre várunk, szólott bennem Wolf Biermann, akire nehéz helyzetekben mindig nosztalgiával gondoltam, mert ő mindig ki tudta fejezni a hányattatásaiból és kétségeiből adódó érzéseit. A kor patetikus szellemére vall, hogy parlamenti búcsúbeszédemben annak az óhajomnak adtam hangot, hogy az ország lakosai között minél többen ismerjék meg a szabadság szellemét! Pedig tudhattam, hogy a községi függetlenség létrehozása mind nehezebb lesz. A nagymértékben civilizált társadalmak csak nehezen tűrik el a községek szabadságra irányuló törekvéseit. Attól tartanak, hogy a községek ereje és függetlensége gyengíti a társadalmat, és anarchiával fenyegeti az államot. Tocqueville viszont azt mondja, hogy ha megfosztják a községet a függetlenségétől, nem találnak állampolgárokat, hanem csak igazgatottakat.

A választási vitákban Ungár Klára, a Fidesz főpolgármester-jelöltje következetesen expóellenes maradt. Ő az utolsó televíziós vitában többször tegezve szólított meg. Ezen a vitán két hölgy között álltam. A másik Barsiné Pataky Etelka volt, az MDF jelöltje. A hölgyek kérdései feleletet sem várva záporoztak rám. Úgy éreztem, hogy ezt a vitát a választással együtt elvesztettem. Tévedtem, de a győzelem után is tele voltam szorongással, hogy vajon meg tudunk-e egyezni a Fidesszel. Mennyire fogják harci terepnek tekinteni a fővárost, ahol bemutathatják, hogy nemcsak a nagypolitikában különböznek tőlünk?

Barsiné Pataky Etelka volt közöttünk az egyetlen profi szakember. Hosszabb ideig dolgozott a Buvátinál, és a viták során mindig urbanista szakmérnökként mutatkozott be. Büszke volt rá, hogy Antall József bizalmasaként lett főpolgármester-jelölt, és én a liberalizmus konzervatív változatát is felvállaló keresztény középosztály szigorú tekintetű képviselőjét láttam benne. Becsültem a szakértelmét és azt a segítséget, amit később különböző projektekben a fővárosnak nyújtott.

Szeptember 30-án és október 14-én lezajlott az önkormányzati válasz-

tások két fordulója. A Fővárosi Közgyűlés 88 tagjából 35 az SZDSZ, 23 a Fidesz, 22 az MDF, 5 az MSZP és 3 a KDNP képviselője lett.

Október 31-re kitűzték a fővárosi önkormányzat alakuló ülését. Előtte öt nappal egy elhibázott és rosszul kommunikált kományzati intézkedésre válaszként kitört a taxisblokád.

Vécékefe és láncosbomba – In memoriam Barna Sándor

Kisebb arcüregműtét várt rám a László Kórházban. Október 25-én a kórház felé tartva egy taxiban ülve hallottam a Kossuth rádió híreiben a benzináremelésről. A hírt kommentáló taxisofőr szavaiból világos lett a számomra, hogy a következő napokban Budapesten bármi megtörténhet. Az egymással CB-rádión kommunikáló taxisok dühödt üzeneteitől sistergett az éter. A taxisok a CB-rádióknak és az URH-készülékeknek köszönhetően gyorsak és szervezettek voltak. A kormány minden előzetes egyeztetés nélkül bejelentette, hogy 65 százalékkal megemeli az üzemanyagok árát. (Már korábban kellett volna, de a helyhatósági választások miatt elhalasztották az emelést.) A bejelentést követő órákban taxisok százai gyűltek össze a Hősök terén. „A benzinár ilyen mértékű emelése veszélyezteti a megélhetésünket" – közölték a taxisok Siklós Csaba közlekedési miniszterrel a Parlament előtt, és követelték a döntés azonnali visszavonását. A válasz elutasító volt. A miniszter a petíciót sem vette át.

A taxisok híd- és útzárakkal válaszoltak. Ismeretlen eredetű röplapon a budapestiek ezt olvashatták: „A benzin-áremelés következtében drasztikusan emelkedik a közlekedés és ennek következtében minden termék ára. Aki eddig evett, éhen halhat, aki olajjal fűtött, megfagyhat. Állítsuk meg a katasztrófa-politikát!" Petri György Andrzej és Wandája megjelent a pesti aszfalton:

„Egy vécékefe és egy láncosbomba
felment a Pártközpontba.
Bemutatkoztak:
A bátor Andrzej, a szorgos Wanda".

A taxisok támogatására valóságos népmozgalom indult. Az utca népe melléjük állt, az emberek teát és szendvicseket hoztak, és a torlaszok önkéntes őrzőiként is kifejezték a szolidaritásukat. Antall József miniszterelnök kórházban volt, helyettese, Horváth Balázs belügyminiszter pedig mindent megtett, hogy a taxisokat tovább hergelje. A blokád első reggelén fenyegető nyilatkozatot adott ki: „Mivel az úttorlasz szöges ellentétben áll azzal, ami kultúrállamban szokás, déli 12 órakor megkezdjük az akadályok felszámolását."

A rendőri beavatkozás elmaradt. Budapest megkönnyebbült. Ezt elsősorban az akkori rendőrfőkapitánynak, másodsorban a katonai vezetésnek köszönhettük. Erre ma már kevesen emlékeznek. Ők se szívesen. Nagyon kevésen múlott. Néhány ember józanságán és a jó szerencsén. „Erőszakot nem alkalmazunk" – jelentette ki Barna Sándor budapesti rendőrfőkapitány. „Ha erőszakhoz kell folyamodnunk, abban az esetben én lemondok... A géppisztollyal felszerelt rendőrről ne higgyék, hogy lőni akar. Tilos a fegyver használata." A főkapitány mondatai emberéleteket mentettek. Néhány órával később Keleti György, a honvédség szóvivője kijelentette: „A honvédség semmilyen karhatalmi akcióban nem vesz részt, és nem fog részt venni." Göncz Árpád köztársasági elnök október 26-án este nyilatkozatban kérte a kormányt az áremelés elhalasztására és a taxisokkal való tárgyalások megkezdésére. „A válság politikai természetű, politikai megoldást kíván" – hallottuk tőle. Ez lényegesen megfontoltabb állásfoglalás volt, mint amiket a politikai pártoktól, köztük az SZDSZ-től hallottunk.

Az első éjszaka kiszöktem a kórházból. Hajnalig jártam a várost. Kalandos utamon védelmező angyalként egy főnővér kísért. A blokád hatékony volt, de a torlaszoknál egyáltalán nem volt ádáz és gyűlölködő hangulat, mindenütt barátságosan fogadtak.

A háromnapos blokádnak a vasárnap délutáni kompromisszumos megállapodás vetett véget.

„A tanulságokat a kormány levonja"– ígérte Horváth Balázs. Antall József pedig emlékezetes „pizsamás" interjújában arra intett, hogy a megállapodást senki se minősítse a saját győzelmének, mert „ebben az esetben nem beszélhetünk győztesről és vesztesről".

Számomra a drámai napok legemlékezetesebb pillanata az volt, amikor Horváth Balázs a Parlament ablakában állva üdvözölte a kormány-

párti tüntetőket, és nem keltett olyan benyomást, mintha józan lett volna. Hátulról fogták, nehogy kiessen. Amikor megláttam őt ebben a pózban a tévé képernyőjén, az volt az első gondolatom, hogy elkezdődött az MDF leépülése. Az utca embere számára is világossá vált, hogy ez nem az a „nyugodt erő", amire vágytak.

Szombaton este a Városházára hívtam az egyes szakigazgatási szervek vezetőit és Szegvári Péter VB-titkárt. Arra jutottunk, hogy legfeljebb a következő keddig biztosítható a főváros ellátása. Addig lesz elegendő alapvető élelmiszerekből. Kenyérből a szokásos mennyiség kétszerese fogyott ugyan, és tejtermékekből is jóval több a szokásosnál, de nem volt igazi pánik.

A főváros gyalogolt, mert csak a metró és a HÉV járt. Budán csak ötven százalékban sikerült elszállítani a szemetet, és a szemétlerakó gödrökhöz sem mindig jutottak el a kukáskocsik. Az elhunytak elszállítása szerencsére rendeződött. A torlaszok őrzői átengedték a halottaskocsikat. Fellélegeztünk. Ekkor döbbentem rá, mi mindennel foglalkozik egy helyi politikus. Arra kértem polgármestertársaimat, hogy kerüljék a politikai nyilatkozatokat, ne minősítsék se a tüntetők követeléseit, se a kormány lépéseit. Ehelyett „alakítsanak ki kapcsolatot az útlezárások szervezőivel, és vegyék rá őket, hogy a betegeket és gyerekeket szállító járműveket engedjék át. A konfliktusok oldása és az ellátás szervezése, a kórházak működésének a biztosítása a mi feladatunk."

Budapesti főkapitánya, Barna Sándor pontosan tisztában volt vele, hogy a parancsmegtagadást kilátásba helyező nyilatkozata derékba töri szépen ívelő karrierjét. De tisztában volt azzal is, hogy ha engedne a felülről rá nehezedő nyomásnak, beláthatatlan erőszakspirál indulna el a fővárosban, ami sok budapesti polgár és rendőr életébe kerülhetne. Ezt megelőzendő jelentette ki, hogy bár „fel sem tételezi az első szabadon választott kormány" részéről a „polgárok elleni fegyveres erőszak alkalmazását", „ha mégis parancsot kapna" rá, „nem hajtanánk végre". A főkapitány ezzel a történelmi tettével megőrizte a diktatúrából a demokráciába vezető magyarországi átmenet békés jellegét. Négy hónappal a taxisblokád után kirúgták. Az akkori kormányzat a szakmai karrier minden útját el akarta torlaszolni előtte. Ezután lett közbiztonsági és bűnmegelőzési tanácsadóm a Városházán. Ő személyesen, a magyar rendőrség és az ország polgárai sokat veszítettek, csak a Városháza és a főváros nyert ezzel. Több szakmai segítséget a közbiztonság kérdéseiben senki mástól nem kaphattam volna. Emberi szempontból is nagy szerencsémnek érzem, hogy együtt dolgozhattam vele. Nagyon kevés olyan kiváló, szakterületét tökéletesen átlátó, tág látókörű, elvhű, intelligens és lojális munkatársam volt, mint ő. Különleges erénye volt, hogy ötvözni tudta a liberális elveket a professzionális szempontokkal. Jól ismerte a nyugati demokráciák rendőrségeit, és előre felmérte a nálunk is várható kihívásokat. Ezért is volt elkötelezett híve a városi rendőrség bevezetésének.

„Barna úr" – ahogy a hivatalban szólítottuk – emberi nagyságát legjobban talán az mutatta, hogy bármennyire is megviselte méltánytalan kigolyózása abból a hivatásból, amelynek kora ifjúkora óta az életét szentelte, személyes sérelmén felül tudott emelkedni. Kiválóan működött együtt minden utódjával (akik gyakran váltották egymást). Amikor 2008 februárjában tragikus hirtelenséggel elhunyt, megsirattam. Kemény férfi volt, a nagy emberekre jellemző biztos értékrenddel és határozottsággal. Emlékét egy fővárosi díj is őrzi.

A Városháza – az elvarázsolt kastély

Tisza Zoli a kampánystábból óva intett: a főpolgármester nem késhet el. Pláne a saját megválasztásáról. Hajnalban ébredtem, és papírra vetettem, amit Konrád Gyuritól hallottam. Rabja vagyok bölcs barátom halk szavainak, gyakran érzem úgy bizonyos helyzetekben, hogy csak azt szabad mondani, amit ő mondana. A Bástya utcától, akkori lakóhelyemtől csak pár sarokra van a Váci utca 62. szám alatti Új Városháza. Szorongtam. Mostantól nemcsak beszélnem kell, a tetteim alapján fognak megítélni engem. „A tettek emberét." Tényleg: ez lesz az első komoly munkahelyem. Szakad rólam a víz, ahogy felloholok Bárczy István mellszobra mellett. Épp az utolsó, mandátumát igazoló képviselő után érkezem. Szólítanak, én következem. Örülök, hogy legalább a mandátumot igazoló papír nálam van. A teremben előttem az egész magyar média. Alig látom a kamerák erdeje mögött a pulpitust.

A levezető elnököt hallgatva a szövegemet memorizálom, és persze iz-

gulok. Mi lesz, ha a közgyűlés nem választ meg, mert a Fidesz nem tartja be a megállapodást? És mi lesz, ha megválasztanak ugyan, de nem kötnek velünk koalíciót? Ha kisebbségben maradunk, és ezzel a stabil kormányzás lehetősége elvész, mindig alkalmi „koalíciók" döntik majd el, mi valósulhat meg, és mi kerül a szemétkosárba?

A törvény pragmatikus. A főpolgármester megválasztását megelőzi bérének megállapítása. A képviselők a miniszteri fizetés száz százalékában állapítják meg a bért. Az SZDSZ-nek és a Fidesznek összesen 58 képviselője van. Ötvenkét szavazattal választanak meg. Néhány fideszes nem támogatott, ami világos jelzés: a Fidesz nem lesz stabil partner. Aggodalmaim beigazolódtak. Orbán Viktor Ungár Klára javaslatára – legalábbis így szól a fáma – elvetette a koalíciós együttműködést.

Nem lesz tehát koalíció, csak alkalmi, érdekvezérelt együttműködés és finomabb vagy durvább konfrontáció politikai ügyekben. Mindenkor a Fidesz nagypolitikai érdekei szerint. Nekik is szól, amit a beiktatási beszédemben mondok: „Bárki vagy, érezd magad Budapest társtulajdonosának… A polgár érzi a hatalmát és a felelősségét. Az elmúlt hétvége iskola volt mindnyájunknak arról, hogy ebben a városban sok hatalom van, és minden bizonnyal jönnek újabb hatalmak is, és ez, bár nem könnyű, de jobb, mint ha csak egy hatalom volna." Amikor ehhez még azt is hozzátettem, „hogy minden hatalomnak óvatosan kell viselkednie, tekintetbe véve a többieket," a nemtetszés moraját hallottam az MDF soraiból.

Miután hiába ajánlottam helyettesi pozíciót a koalícióért cserébe a Fidesznek is és az MDF-nek is, az első ciklusban és csak abban még magam jelölhettem valamennyi helyettesemet. (Miként a főjegyzőt is, akit aztán elsöprő többséggel választottak meg.) A Fidesz bárkit elfogadott, csak hogy Kövér László vehesse át tőlem a Nemzetbiztonsági Bizottság vezetését. Amikor erről tárgyaltunk, Orbán Viktor kijelentette: akár az ördögöt is megválasztjuk, ha őt jelölöd. Azt jelölsz, akit akarsz. Ilyen fontos volt Kövér és a Nemzetbiztonsági Bizottság.

Ezt az ígéretet is fideszes módon tartották be, mert Kóródi Máriát hiába jelöltem, kigolyózták. Viszont mindezek után legalább csupa pártonkívüli szakembert választhattam. Három helyettesem lett, plusz az egészségügyért felelős bizottsági elnök, dr. Szolnoki Andrea, aki a saját területén kvázi helyettesként járt el. A „három testőr", Székely Gábor, Schneller István és Marschall Miklós a szakmájukban elfogadott, de a szabad demokrata elit számára többé-kevésbé ismeretlen arcok voltak. Volt némi morgolódás, de mivel igazi riválisuk nem akadt, a frakció elfogadta őket.

Székely Gábor volt a pénzügyes, Schneller István az urbanista, Marschall pedig a humán területekért felelt. A szakmai ügyosztályok az ő felügyeletük alá kerültek. A helyetteseknek óriási szerepük volt a reformok kidolgozásában és végrehajtásában. Erős kis csapat volt. Valamennyien idősebbek nálam. A saját területét természetesen mindegyik helyettesem jobban ismerte, mint én.

A kisebbségi kormányzáshoz, ha már így alakult, olyan vezérkart akartam, amelyet a többi párt is elfogad. Ez Marschall esetében volt leginkább így, de szerencsés módon Schneller Istvánt inkább a konzervatív politikusok érezték közel magukhoz, míg Székely Gábor inkább a baloldal és az apparátus favoritja volt. A városvezetés legitim és megbecsült emberekből állt össze, akik képesek voltak összetartani az amúgy igen széttartó és nagyon sokféle, gyakran kiforratlan elképzelésekkel jelentkező képviselőcsoportokat. Mi csodálkoztunk a legjobban, hogy a javaslataink döntő hányada átment. Történhetett volna másképpen is.

Másnap beléptem az irodámba, életem első saját használatú dolgozószobájába, és megdöbbentem. A Martinelli által tervezett hatalmas barokk palotában a dolgozószoba is hatalmas volt. A Városházán az egyik volt tanácselnök az első emeleten szocreál stílusú irodát rendezett be, a hatvanas évek ízlése szerint, sky fotelekkel, beépített műkandallóval. Egyszer megpróbálták begyújtani, de szerencsére kéznél volt a szomszédban a tűzoltóság – viccelődött velem a kampányfőnököm, Tisza Zoli.

A szoba szimbolikája lenyűgözött. Az ülőgarnitúrát megemelt pódiumra helyezték, hogy ott lehessen tanácskozni, mert ebből a pozícióból emelkedettebb szellemben szemlélhették a világot. A magánlakásokba tervezett szocreál bútorok sehogy sem illettek a barokk környezetbe és a dolgozószoba méreteihez. Egyik első dolgom volt, hogy fölhívtam Rajk Lacit, mert ebbe a környezetbe nem szívesen hívtam vendégeket. Természetesen nem ez volt a legfontosabb, rengeteg dolgom volt, azonnal rám szakadt egy sor megválaszolandó levél és intézendő ügyirat, és sorra kerestek a bemutatkozó munkatársak, akik a helyüket keresték. Az előtérben fogadtam a látogatóimat, mert az irodámat újrafestettük, lebontattam az álkandallót és a neonvilágítású álmennyezetet. Azt kértem, hogy a tapéta helyett sima fehér fal legyen, és a raktárban dolgozó kollégák néz-

zék meg, találnak-e neobarokk stílusú bútort, de nem találtak. Ezután Tímár Éva lakberendezőt kértük fel, hogy a pincétől a padlásig kutassa át a régi és az Új Városházát. Ő talált is két szép szekrényt és egy hozzájuk illő asztalt. A jó lakberendező szemével ráérzett, hogy az ottfelejtett darabokból miképp lehet működőképes és a környezetbe illő irodát, tárgyalót, titkársági helyiségeket berendezni.

Az életemben bekövetkezett változást én úgy fogtam fel, mintha bevonultam volna katonának. Mindennap be kellett mennem fél nyolcra a hivatalba. Késő éjszakáig különböző megbeszéléseken és rendezvényeken vettem részt. Rengeteg protokoll, mindennap öltöny, nyakkendő. Az új munkarend alapvetően megváltoztatta az életemet. És én közben próbáltam tanulni, elmélyülni azokban a tárgykörökben, amelyekről alig tudtam valamit. Mindennap attól tartottam, hogy olyan ügyek kerülnek elém, amelyeket nem tudunk kezelni. A legfontosabb célom kezdetben az volt, hogy üzemeltessük a várost, s megtudjam, hogy ez mit is jelent.

Megtapasztaltam, hogy az éretlenségből és ártatlanságból előnyök is származnak. Kis csapatommal féktelen vágy hajtott bennünket, hogy előrevigyük Budapest ügyeit. Meg akartuk változtatni azt, ahogy rólunk gondolkodnak. Hivatalba lépésem után sokáig még a politikai kampány eszközeivel dolgoztam, és ezt nem is vettem észre. Egyik bejelentésem követte a másikat. Megpróbáltunk rendet csinálni az aluljárókban, kampányt hirdettünk a tilosban parkoló gépkocsik elszállítására. Na, ettől senki nem volt elragadtatva. Ezek az akciók azzal a veszéllyel jártak, hogy nevetségessé válunk. Amikor ezt megéreztem, érzelmileg is kezdtem eltávolodni azoktól, akik a kampányban körülvettek. Voltak, akik még mindig a győzelem mámorában éltek, mások pedig meglátták a ránk leselkedő veszélyeket, de nem tudtak segíteni abban, hogy elkerüljük az összeomlást.

Mintegy ellenpontozva ezt a rossz érzést, akkoriban sűrűn előfordult, hogy az utcán járva a pestiek megállítottak egy szóra, elmondták egyetértő vagy kritikus véleményüket, aztán továbbengedtek. Agora lettünk. Olyan térbe kerültem, ahol a szavaim visszhangra találtak, és én boldog voltam, mert úgy éreztem, sokan kedvelnek, s az ellenvélemények is a legkorrektebb formában fogalmazódtak meg. A pestiek rövid válaszokat vártak, és én boldogan mondtam fel a leckét. Szerettem ezeket a helyzeteket. Ezekben a spontán utcai beszélgetésekben, úgy éreztem, önmagamat adhatom.

Gyenes Erzsi, Clark Ági, az első kampány kreatív pr-menedzsere és Nagy Magdolna (Müller László felv.)

Óriási segítséget nyújtott ebben az időszakban Szegvári Péter, a Fővárosi Tanács utolsó VB-titkára és a Fővárosi Önkormányzat első főjegyzője. Már az első napokban két munkatársat választott ki mellém, Nagy Magdit és Gyenes Erzsit, akikről azt mondták, hogy a ház legügyesebb titkárnői. És valóban hihetetlenül sokat segítettek. Megmondták, hogy ki kicsoda, megtaláltak bárkit, akivel csak találkozni vagy beszélni szerettem volna. A Városházán, ha nem ismered, napokig bolyonghatsz, amíg megtalálsz valakit. Ők persze tudták, hogy melyik munkatársat melyik mellékfolyosó rejti. A ház a számtalan átépítés miatt olyan, mint egy elvarázsolt kastély. A hozzáépítésekkel keletkezett mellékfolyosókon szinte el vannak rejtve a kollégák és a hivatali ügyosztályok. A vastag falak között nem látják és nem hallják egymást. A Városháza mindenben az ellentéte egy modern, átlátható irodaháznak. Átláthatatlanabb már nem is lehetne.

Erzsin és Magdin kívül Szegvári Tiba Zsoltot „rendelte mellém". Ő volt a felelős a nevemben kiküldött levelekért, és jogi szempontból ellenőrizte az általam aláírt hivatali anyagokat is. Nagy szükségem volt erre a szűrőre. Naponta egy vagy akár másfél órán át is „postáztunk". Tiba Zsolt kezdettől udvariasan kezelte és oldotta fel az erőteljes véleménykülönbségeinket. Az azonnali intézkedések nem tetszhettek neki, de nekem óriási szükségem volt a jogi szakértelmére és arra a speciális helyismeretre, amellyel segített eligazodni az ügyosztályok bonyolult útvesztőjében.

Előfordult – akkor még – az is, hogy kaptam egy nagyon szívhez szóló, úgy is fogalmazhatnánk, hogy szerelmes levelet egy ismeretlen hölgytől. Zsolt megjelent, és kicsit elpirulva azt mondta, hogy erre is válaszoltam, de neked kell döntened, és letett elém három változatot. Stílusukban különböző és nagyon kedves válaszleveleket. Ezzel is kimutatta, hogy ő maximálisan komolyan veszi a feladatát. Ám azt is meg akarta értetni velem, hogy ezen a poszton nem választható el egymástól élesen a magánélet és a közélet, s meg kell próbálnom ellenállni a kísértéseknek.

Gyenes Erzsi és Nagy Magdi a kérésemre a következőket írták ezekről a napokról:

Erzsi: „Mindent a nulláról kellett kezdeni. Elődeink minden fiókot kiürítettek, még egy tollat vagy füzetet sem találtam. Reggel Gábor Vági Zsuzsa és Tisza Zoli kíséretében jelent meg. Amikor belépett az ajtón, nem tudtam eldönteni, hogy csak halkan köszönt, vagy nem köszönt, bement a szobájába, s ha kérdése volt, azt Vági Zsuzsán vagy Tisza Zolin keresztül tette fel. Nekem furcsa volt ez a helyzet, mert minden főnökömmel szoros kapcsolatban voltam. Egész nap folyamatosan szóltak a telefonok, számomra idegen emberek töltötték meg az előteret, a titkárságot, fogalmam sem volt, hogy ki kicsoda, senki nem hívta fel a figyelmemet, hogy ki a barát, ki a fontos, ki az, aki Gáborhoz bemehet. Mindenki a főpolgármesterrel akart találkozni, gratulálni személyesen, telefonon, időpontot kérni, a sajtóról nem is beszélek. Óriási volt a nyüzsgés. Úgy tűnt nekem, mintha egy megoldóembert látnának benne, aki mindent egyszerre megold, legyen az fővárosi, kerületi ügy, hajléktalanok sorsa, különféle ügyfélpanaszokkal előálló emberek, és még sorolhatnám. Zavart, hogy nem kaptam senkitől egyértelmű utasítást, hogy az újdonsült főpolgármesterhez ki mehet be, kit kapcsolhatok, kinek lehet időpontot adni, milyen szerepet tölt be Gábor életében. Előző főnökeimnél ez jól működött, de most úgy éreztem hihetetlen bizonytalanság van bennem és körülöttem. Harmadnapra Magdi is elfoglalta a helyét, örültem, hogy már nem vagyok egyedül, és a hihetetlen feladatmennyiség megfeleződött. A házon belüli anyagokkal, a gratuláló levelekkel, a külső levelekkel, felkérésekkel naponta több postakönyv megtelt, az is feldolgozásra várt. Lassan kialakult a titkárság, megteremtettük a munkafeltételeket. Vági Zsuzsi szervezte Gábor programjait, Tiba Zsolt pedig összefogta, elemezte, feldolgozta az előterjesztéseket, a postát.
Teltek, múltak a hetek, de Gábor továbbra is tartózkodó volt, nem beszélt, nem mondott sem pozitív, sem negatív véleményt, csak Zsuzsin keresztül üzent, nem szólított a keresztnevünkön. Ezt kifogásoltam is Vági Zsuzsinál, s közöltem, hogy nem érzem fontosnak és hasznosnak itt magam, inkább vissza akarok menni a főosztályomra. Ekkor megtört a jég, Gábor elkezdett velünk beszélni, halkan, kedvesen, a nevünkön szólított, s mindig elmondta, hogy mi a kérése, mit hogyan képzel el, milyen értekezletet akar összehívni, mikor kivel akar találkozni, telefonon beszélni. Ez mindannyiunk számára fontos volt, hogy a munka zökkenőmentesen menjen. Miután a napi beosztása szoros volt, kialakult az a rend, hogy minden reggel a hivatalba jövet, már az autóból – tudta, hogy korán az irodában vagyok – telefonált, hogy elmondja a napi feladatokat. Ez nagyon jól működött hosszú éveken át. Amikor beérkezett, igyekeztük úgy szervezni a reggeleket, hogy a napi sajtót nyugodtan végig tudja olvasni, számára minden fontos volt, ami a fővárosról megjelent a médiában.
Két hónappal később, 1990. december 22-i keltezéssel Gábor írt nekem egy képeslapot: »Erzsinek, köszönve mindent, és jó erőt és kedvet kívánva az elkövetkező nehéz, kemény hónapokra«. Amit akkor leírt, be is következett.
Tizenkét évet dolgoztunk együtt. Mindig, mindenben számíthattunk egymásra. Megromlott egészségi állapotom miatt és hosszú vajúdás után úgy döntöttem, hogy munkahelyet váltok, azóta is furdal a lelkiismeret. Utódomnak csak annyit mondtam: kösse fel a felkötnivalóját, mindennap más, új és újabb feladatok, leginkább azonnaliak és rendkívüliek, az egyiket be sem fejezed, már kapod a következőt."
Magdi: „A Fővárosi Közgyűlés első alakuló üléséig a titkárság átjáróház volt, és még utána is így maradt sokáig. A leendő képviselők egyszerre diktáltak, telefonáltak és mellettünk állva intézték az ügyeiket. A Gáborhoz tartozó stáb, Teplán István, Rév és Rajk mindent a Demszky-titkárság hivatali szobájából intézett, tőlünk kértek tanácsot, nekik nem is volt irodájuk, apparátusuk.
Egyik este végre csend volt az irodában, mindannyian ki voltunk fáradva, amikor működni kezdett a fax. Vági Zsuzsa oda se nézett, kicsit enerváltan azt kérdezte, »gyerekek, most jön a fax vagy megy a fax«? Ezt a mondatot sokszor idéztük egy-egy kimerítő nap végén, és a tréfát csak mi értettük."

A főpolgármester időbeosztásának a megszervezése volt az egyik legfontosabb titkársági feladat. Vági Zsuzsa lett a határidőnapló felelőse, a kapuőr és az utolsó szűrő. Neki kellett nemet mondani azoknak, akiknek amúgy én megígértem, hogy fogadom őket, ámbár tudtam, hogy képtelenség lesz a négyszemközti beszélgetésre alkalmat találni. „Hívj fel, majd megbeszéljük!", mondtam sokszor fogadásokon vagy konferenciákon, aztán a találkozók szervezése már Vági Zsuzsán keresztül bonyolódott. Hatalmas felelősség hárult rá, amikor el kellett döntenie, kit enged be hozzám. Ebből mindig óriási sértődések keletkeztek, és neki kötélidegekkel állnia kellett a sarat. Végül fogadóórák szervezése lett a megoldás.

Egy idő után – nagyon rövid idő után, már néhány hónap elteltével – kiderült, hogy hatalmas rés tátong ígéreteink és tetteink között. Azt is tudtam, hogy a közvélemény lelkesedése hamar elpárolog. Egyre depressziósabb lettem a nyomasztó felelősség súlya alatt, és a romló közvélemény-kutatási eredmények beigazolták félelmeimet. 1991 nyarán egy hétvégét Siófokon töltöttünk Hann Endrével és a legközvetlenebb tanácsadóimmal, de a diagnózisnál akkor még nem jutottunk tovább.

Az első ciklus számomra mindvégig „a kreatív káosz" időszaka volt. A rendezetlenséget, ami végül is igen termékeny környezetnek bizonyult, többek között az idézte elő, hogy hiányzott a működéshez szükséges stabil és kiszámítható jogi környezet. Nem voltak még rendezettek a tulajdoni viszonyok, és csak egy évvel az önkormányzati választás után született meg a fővárosi törvény, amely végleg szétszabdalta Budapestet. Nem voltak egyértelmű, részletes szabályai a működésünknek, és azt sem tudhattuk, mi lesz a miénk, mivel rendelkezhet a főváros. Nem ebből következett, hogy végrehajtható programunk se volt, de bizony az se volt.

Az örökség. Idézetgyűjtemény – 1990

„A városszerkezet eltorzult. Óriási közlekedési csatornák épültek ki a Belváros felé, az ezt elkerülő irányokba meg semmi. Egy olyan központosító elvű fejlesztés folyik itt évtizedek óta, amely minden közutat és más közlekedési vonalat a centrumon vezet keresztül.

Ennek a koncepciónak a legelképesztőbb eleme a »Rákóczi úti autósztráda« kiépítési kísérlete volt. Ennek érdekében feláldozták a Nemzeti Színházat, de a belvárosi ősöreg templom és a Rókus Kórház is alig menekült meg. Ez az út – a város kellős közepén – volt hivatott az ország keleti és nyugati felét összekötni. Az eredmény közismert, az óriási forgalomtól, a parkolás lehetetlenségétől, az állandósult közlekedési dugóktól kezdve a zajig és légszennyezésig. A megoldás még csak olcsó se volt. Ki kellett hozzá építeni egy autósztrádát a Hegyalja úton, a BAH csomópontot, a Károlyi Mihály utcai aluljárót. A költséges beruházások aztán elvitték a pénzt, így hozzájárultak ahhoz, hogy nem épültek ki a forgalmat a Belvárostól elterelő közlekedési vonalak." (Miklóssy Endre: Én mindig Pestről álmodom. *Beszélő*, 1990. január 22.)

„A helyzet rossz. – Röviden így summázta a főváros közlekedését és közbiztonsági helyzetét Barna Sándor rendőr vezérőrnagy, Budapest főkapitánya tegnap a városházán, a Fővárosi Tanács vezetői előtt. A közös kezdeményezéssel létrejött Bielek–Barna-találkozón a BRFK vezető munkatársai részletekbe menően tájékoztatták a tanácsi vezetőket a bűnügyi helyzetről.
Eszerint a múlt évben 64 ezer bűncselekmény vált ismertté Budapesten; 25 százalékkal több, mint az ezt megelőző évben. Az összbűnözés 75 százalékát a vagyon elleni cselekmények teszik ki." (A budapesti tanácselnök és a főkapitány találkozója. *Népszabadság*, 1990. február 9.)

„A BKV évek óta bevált üzletpolitikája: dráguló tarifa – romló kiszolgálás. A mostani, február 1-jei újabb áremelés végképp azt bizonyítja: a fővárosi tömegközlekedésért felelős mamutszervezet túlélte önmagát. [...]
Jó két évtizede még decentralizált szervezeti struktúrában működött a villamos, a HÉV, az autóbusz, majd a hozzájuk később csatlakozó metró. 1968-ban önállóságukat megszüntetve létrejött a BKV – a hetvenes évek elejére közel 10 százalékkal, majd az évtized végére további 5-6 százalékkal növekedett – műszaki-adminisztratív apparátusa. Felépült az új, hatalmas Fehér úti irodaház, de vá-

rosszerte forgalmi telepekre is telepítettek központi szervezeteket. Ezzel párhuzamosan fogyott a járművezetői létszám – a maradék most béremelésért sztrájkol –, és hiány lett a jó szakmunkás, miközben mind kevesebb jutott fejlesztésre." (Végállomás. *HVG*, 1990. február 10.)

„A régi szerelvények már mindenképpen megértek a cserére vagy legalább egy mindenre kiterjedő főjavításra. Sok közülük immár használhatatlan. A főjavítás igen költséges lenne, a szerelvények pedig továbbra is elavultak maradnának – mondta Tóth József, a BKV gyorsvasúti jármű műszaki főmérnöke. (Kivonulnak a szovjet metrók is. *Népszabadság*, 1990. június 23.)

„Amikor beléptünk a Csepel Művek Vasmű kapuján, a jól megszokott dübörgés helyett síri csend fogadott bennünket. A martinüzem, ahol – mióta világ a világ – békeidőben sohasem állt a munka, úgy festett, mintha épp most ért volna véget a háború. A hatalmas öntőüstök üresen tátongtak, jelezvén: kényszer-szabadságolták őket is, mint azt a háromezer dolgozót, aki a Vasműben keresi a kenyerét." (Leállt a martinüzem. *Népszabadság*, 1990. július 12.)

„1990-ben nem kezdenek új tanácsi lakás építésébe Budapesten. A Fővárosi Tanács lakáspolitikai főosztályán csak arra van pénzügyi fedezet, hogy a Káposztásmegyeren folyamatban levő, mintegy száz lakást befejezzék, ezeknek a napokban zajlik le a műszaki átadása." (Nem épül tanácsi lakás. *Népszabadság*, 1990. július 24.)

„A budapesti aluljárókban szinte mozdulni sem lehet. Alkalmi árusok kínálják kétes eredetű portékáikat, zenészek, mutatványosok zsibonganak. Néhány járókelő megáll nézelődni, esetleg vesz egy-két dolgot, de a többség csak sietni szeretne a munkahelyére vagy onnan haza. Nem jobb a helyzet a forgalmasabb utcákon, tereken sem. Lassanként egy nagy bazárrá alakul át Budapest. A probléma persze nem új keletű, de úgy látszik, hogy a helyzet csak romlik, a közterület-felügyelet és a rendőrség tehetetlen." (Mikor lesz rend? *Népszabadság*, 1990. július 30.)

„A főváros területén jelenleg öt szemétlerakóhely üzemel. Kőbányán a Harmat és az Akna utcában, a XVII. kerületi Micsurin úton, a XX. kerületben, a Péteri majorban és Nagytétényben. E két utóbbit 1990 első félévében be kell zárni, mert megtelik, és ugyanez történik 1995-ig valamennyi jelenleg használt lerakóhellyel. A nagytétényi szemétbánya bezárása miatt már ez év nyarán sem lesz problémamentes Közép- és Dél-Buda térségéből a szemét elszállítása. A járműveknek ugyanis a túlterhelt Petőfi hídon át, a belvárost érintve kell majd megközelíteniük valamelyik kőbányai lerakóhelyet. És ez még csak a kezdet." (Megtelnek a szemétlerakók. *HVG*, 1990. augusztus)

„A közigazgatásban tevékenykedők átlagkeresete majd 10 százalékkal marad el más ágazatok átlagától. A másik dolog, amit látni kell: a tanácsi dolgozókban – a korábbi bizonytalansági érzet ellenére – most már körvonalazódik: nem az a jövő, hogy mindenkit fölülvizsgáljanak és elküldjenek." (A tanácsi dolgozók bére most igen alacsony. *Jelenidő*, 1990. augusztus)

„Budapesten 17 ezer taxi dolgozik, míg Bécsben 3800, Los Angelesben 2500. A Budának, a Citynek, a Gabrielnek és a Rádió Taxinak egyenként ezer-ezer kocsija van. A Főtaxinak és a Volánnak együttesen további 2200 gépkocsija fut az utakon. A fennmaradó állomány szinte ellenőrizhetetlen." (A taxizás szabad pálya. *HVG*, 1990. augusztus 24.)

„Az elmúlt években a tervezett négy fővárosi szennyvíztisztítóból csak két helyen (az Észak-budapestinél és a Dél-budapestinél) folyhatott építkezés, a többi területen (Csepel és Nagytétény) a rendezési tervek és az övezeti besorolás tiltja az ilyen típusú beépítést." (Veszélyben a csepeli szennyvíztisztító. *Jelenidő*, 1990. augusztus 31.)

Schneller, Székely, Marschall

SCHNELLER ISTVÁN

Három évvel idősebb nálam. Egy iskolába jártunk. Ifivezetőm is volt egy iskolai táborban. Ismertem a szüleit. Tudtam, hogy az építészmérnöki diploma megszerzése után tudományos kutatómunkát végzett. Építészetesztétikával foglalkozott, és mindig is a ránk hagyományozott értékek megőrzését tekintette a feladatának. Tökéletesen megbíztam benne, bár sokan támadták és bírálták őt, konzervatívnak bélyegezve az építészeti felfogását. Mások meg azért nem szerették, mert radikálisan antikommunistának tartották. Kiálltam mellette, és utólag is úgy gondolom, hogy a város nyert vele. Schneller nem volt befolyásolható, és nagyon világos értékrend szerint, az éles konfliktusokat is vállalva dolgozott.

Schneller (teljes joggal) úgy gondolta, hogy a városrendezéshez és a városfejlesztéshez, a regionális tervezéshez ért, ám meglepetésként érte, hogy mindehhez hozzájön még a városüzemeltetés is. Valamennyien így voltunk az új feladatokkal. Schneller három napig gondolkodott egy pilisi turistaházban, hogy elvállalja-e a posztot. Amikor nagy többséggel szavazták meg, büszke volt rá, hogy az ellenzék padsoraiból is voltak támogatói, de a megválasztása kapcsán jogi aggályok merültek fel, mert az önkormányzati törvény szerint helyettessé csak képviselőt választhattunk volna. Végül is az egyik kerületi küldött lemondott, a helyére Istvánt delegáltuk, és így helyreállt a törvényesség.

Schneller István a következő ciklustól főépítész lett, és maradt 2006-ig. Új szerepkörében is erősen támaszkodtam rá, és egyáltalán nem akartam, hogy elmenjen a Városházáról.

SZÉKELY GÁBOR

A neve Pesten fogalom. Nem kell hozzátenni a keresztnevét. Székely sok van, de „a Székely", az csak ő. Ő volt négy éven át és talán a legnehezebb években a pénzügyekért felelős helyettesem. Első helyettes, aki gyakran helyettesített a közgyűlésben. Mivel egyedül neki volt az új vezetésben

Schneller István, Marschall Miklós és Székely Gábor az első sorban 1993 februárjában a Városházán (Müller László felv.)

tanácsi és költségvetési tapasztalata, ő volt az, aki maga alá tudta gyűrni az apparátust. Sokan őt tekintették az igazi főnöknek, ami nem zavart, mert soha nem akartam igazi főnök lenni. Akkor érzem biztonságban magam, ha olyan emberekkel dolgozhatok, akiknek van múltjuk, tapasztalatuk, és ezért a nehéz ügyeket meg lehet velük osztani. Székely Gábor szerette ezt a helyzetet. Imádja a várost, és kedveli a fontos, befolyásos pozíciókat, ugyanakkor nem hivalkodik ezzel a nyilvánosság előtt. Szürkének nem mondható eminenciás. Okos, megfontolt, kerüli a nyílt konfrontációt, és humorosan kezeli a legválságosabb helyzeteket is. Sármőr, aki bohóckodva játssza a keresztapát, de közben folyton jelzi, hogy valójában nem az. Azokon a napokon, amikor rábíztam a közgyűlés vezetését, mindenki felengedett, vele együtt elengedte magát, bár gyakran használt nyomdafestéket nem tűrő kifejezéseket, hogy mederbe terelje a vitát. Becsültem őt ezért, és irigyeltem is, mert ugyanezekért a szavakért engem biztosan karóba húzott volna a média. Neki szabad volt. Hozzátartozott egy kis pimaszság, egy adag kedvesen előadott arrogancia és pesties humor. Székely ebben utánozhatatlan volt, és nem is próbálta utá-

nozni senki. A várost is jól el tudtam volna vinni – dörmögte, és valószínűleg igaza is volt.

Az országgyűlési választások másnapján mutatta be őt nekem Vásárhelyi István. Görnyedt volt, mosolygós és csokornyakkendős. Tudtam, hogy adóügyekben járatos, és a könyveléshez is ért. Az önkormányzati választások kampánya alatt arról tartott előadásokat, hogy egyáltalán mi is az a tanács. Sugárzott belőle a szakma szeretete, és rajongva beszélt Budapestről. Közben leszegett fejjel, az okuláréja fölött kinézve méregetett. Valószínűleg arra gondolt, hogy ez az ember bajban van, mert másnaptól olyasmivel kell foglalkoznia, amihez nem ért. Nevetve megnyugtatott, hogy ő látott már tanácsot belülről. A teljes káderhiány miatt gyorsan ment minden. Megállapodtunk abban, hogy ő lesz a pénzügyes helyettesem. Hodosán Róza és Magyar Bálint is jelen volt ezen a bemutatkozáson, és ők talán még nálam is jobban örültek annak, hogy „a Mérleg utca" legalább egy szakembert delegálni tud mellém. Székely Gábor nem volt SZDSZ-tag, de ez nem számított. Sőt! Székely szakmai kérdésekben szuverén volt, de minden fontos politikai ügyben alapvetően baloldali megközelítések jellemezték. Ebből következően mindvégig pártolta a szocialistákkal való koalíciót. Alapvető tulajdonsága volt a pragmatizmus. Finom humorral és iróniával tudott ellentmondani nekem. Soha nem mondott azonnal igent, és a kétségeit, aggályait hosszan sorolva roppant óvatosan fogalmazott. Sok mindenről beszélt, ami nem tartozott a szűkebb területéhez. Sokáig ő volt a kontroll és a fék. „Én a főpolgármester segédje, hadsegédje voltam, nem több és nem kevesebb" – ma így fogalmaz, de persze nem mindig volt ez így. A városvezetésben a költségvetés és a vállalatok felügyelete volt rábízva.

Ő magát mindig szerényen „működtetőként" jellemezte. Azokat a terveket hajtotta végre, amelyeket másokkal gondoltam ki. „Unterman" volt, tipikus második ember.

Ám eleinte nem voltak végrehajtandó tervek, mert üres fiókokat örököltünk. A Fővárosi Tanács az utolsó két évben nem indított új beruházásokat. Már nem akartak semmit sem csinálni.

Székely gyakorta dicsérte a tanácsrendszert, ironikus, „székelyes" módon. Ott rend volt, a tanácselnöknek pedig valódi hatalma volt, nosztalgiázott. Amúgy imádott vitatkozni, és olykor az ördög ügyvédjének a szerepét is szívesen vállalta.

A Fidesz képviselőivel a kaotikus kisebbségi kormányzás éveiben ő tárgyalt a legsűrűbben. A Fidesznek mindig voltak ötletei, de ezek nagyon picike ötletek voltak – mondogatta. Természetgyógyász kórházat terveztünk létrehozni, mert egyik képviselőjük azt akarta. Kívánságukra utcák nevét változtattuk meg, vagy általuk javasolt kerületi utakat újítottunk fel, belekezdtünk egy nagyobb kerékpárút-építési programba, mert egyik képviselőjüknek (Szálka Miklós) nemcsak hogy ez volt a szívügye, de ráadásul ezzel a területtel foglalkozó szakmérnök is volt.

Székely rózsaszínű szemüvege ma azt mutatja, hogy a Városháza abban a ciklusban volt a legműködőképesebb. Csak rossz szájízzel idézhetők fel azok a zavarok, azok az anomáliák, amelyek épp a kisebbségi létből adódtak. A közgyűlés rábólintott minden jól hangzó beruházásra. Ezért már a következő ciklus legelején szomorú leltárt készítettem azokról a projektekről, amelyekről le kellett mondani, s amelyeknek az okmányait úgymond meg kellett semmisíteni. Ezek a tervek örökre elvesztek a beléjük fektetett munkaórák ezreivel együtt. Itt érhető tetten a kisebbségi kormányzás legnagyobb problémája. A közgyűlési képviselők számára nem létezik pénzügyi korlát, ugyanis nincs megfogható felelősségük. A többség bármit megszavazhat, a takaró mérete, a költekezés korlátai nem érdekelnek senkit.

Székely a legkínosabb és legalantasabb támadásokra is frappáns választ tudott adni. Párton belüli ellenségei azt suttogták róla, hogy minden eladott telek után pénzt kap. A névtelen rágalom érthető módon felbőszítette, és arra kérte a parlamenti frakciót, hogy tárgyalja ezt a kérdést. A frakcióülés nem tartott sokáig. Székely ennyit mondott: „Én csak annyit szeretnék veletek közölni, hogy a vagyonátadás elhúzódása miatt mind ez idáig egyetlen telket sem adott el a főváros." Megdöbbenve hallgatták, és nem is jött elő újra ez a vád.

Székelynek voltak mániái. Mindenáron bankot akart alapítani. Önálló önkormányzati bankot, amely a főváros tulajdonában van, kezeli a fővárosi megtakarításokat, utalja a kerületeknek a forrásmegosztás alapján járó pénzt. Pénzügyi tanácsadónk szerint ez marhaság lett volna. Nem értünk a bankszakmához, és nem kockáztathatjuk az adófizetők pénzét – érvelt Horváth Dénes. Komoly banki szakembereket nem tudott megnyerni Székely ennek az ügynek, és velem is hiába próbálkozott. Túl sok városi bankhoz kapcsolódó panamáról és csődről olvastam, és nem akartam a gondjaim számát szaporítani.

A másik ötlete az volt, hogy legyen saját forintos kaszinónk. Pontosabban az egyetlen fővárosi forintos kaszinó legyen a fővárosé. Ekkor már Kupa Mihály volt a pénzügyminiszter, aki néhány nap múlva bejelentette, hogy a kormány úgy döntött, nem lehet a főváros tulajdonában kaszinó. Bennfentesek szerint Antall József mondott nemet. Az volt a feltételezése, hogy a szabad demokraták a nehezen ellenőrizhető kaszinói nyereségből akarják a kampányukat finanszírozni. Volt ebben valami groteszk paranoia. A miniszterelnök a legfeltűnőbb üzletágból származó nyereség elszivárogtatásától tartott?

Székelynek meggyőződése volt, hogy őt Atkári János fúrta ki a helyéről. Pedig ez az én saját döntésem volt. Kifejezetten becsültem és kedveltem Székelyt, de 1994 tavaszán, az elsöprő szocialista győzelem után elkezdte keresni a helyét, és fogadta Baráth Etelét, az MSZP főpolgármester-jelöltjét, s az expó ügyeiről tárgyalt vele. A riválisommal tárgyalni az általam elvetett világkiállításról – ez számomra elfogadhatatlan volt. Székely Gábor azt hitte, hogy az MSZP duplázni fog, és ősszel is mindent visz. Ez a politikai lavina elkerülte a fővárost, de Székelyt távolabbra sodorta mellőlem. A következő ciklusban ő volt a tulajdonosi bizottság elnöke. Kitűnően és botránymentesen irányította a bizottságot. Székely mindig, mindenbe beletanult.

MARSCHALL MIKLÓS

Őt még a Népművelési Intézetből ismertem, ahol a hetvenes évek végén Vitányi Iván jóvoltából külsősként dolgozhattam, és ahol Marschall a kultúra finanszírozásának épp azt a formáját kutatta, amelyre épp akkor szükségünk volt. Miklós témája a magánmecenatúra volt. Fulbright-ösztöndíjjal tanulmányozta a témát az Egyesült Államokban. Ha nem csal az emlékezetem, először ott értem el, és felkértem, hogy legyen a kultúráért és oktatásért felelős helyettesem.

Akkor még nem tudtam, hogy ő írta a szabad demokraták kulturális programját. Amikor igent mondott, arról beszéltünk, hogy Bárczy István polgármester korához kell visszanyúlni: Budapestet regionális gazdasági, pénzügyi és kulturális központtá kell alakítani. „Ha Budapest a regionális gazdasági központ szerepét akarja játszani, akkor kulturálisan is vonzó városnak kell lennie... És mire is támaszkodhatna Budapest? Az egyik legintenzívebb hagyomány itt a zene. Ez végül is Bartók, Kodály, Solti György, Doráti Antal, Kurtág György és Eötvös Péter városa." Ennek jegyében tette Marschall a főváros zenekarává a Budapesti Fesztiválzenekart. (Erre a történetre még visszatérünk.)

Marschall Miklós is megkapta működéséhez mindazt, amit a triumvirátus másik két tagja. Teljes autonómiát a humán területek igazgatásában. A bizottsági elnökökkel, dr. Baán Lászlóval (kultúra), Sáska Gézával (oktatás) és dr. Nagy Gábor Tamással (emberi jogok) kötött szakmai „koalíció" olajozottan működött. Kegyelmi állapot volt. Az ügyek bizottsági szinten és tárgyalóasztalok mellett dőltek el.

Az idegenforgalmi adóból alapot hozunk létre, amelyet a turisztikai szolgáltatások mellett a kultúra finanszírozásába is bevontunk. Ez az aranykorszak, amikor sorra jöttek létre a német, spanyol, angol nyelvű iskolák, megnyitottak a kulturális intézetek: a Cervantes, a Goethe Institut, a British Council, amelyek a főváros multikulturális karakterét erősítették. Ekkor neveztük ki a Budapesti Tavaszi Fesztivál vezetőjének Zimányi Zsófiát, aki Európa egyik legrangosabb fesztiváljává tette a rendezvénysorozatot.

Tiszavirág-Magisztrátus

Úgy gondoltam, hogy az eszmecsere a városról: kulturális esemény. Azzá is tettük. Hivatalba lépésem idején szélesre tártuk az ajtót a „civilek" előtt, és egy új közéleti teátrum megteremtésével próbálkoztam. Ennek a színpadán lépett volna föl a Magisztrátus. Hogy miként a színházban: szórakozzunk, és bölcsebbek legyünk általa. „Hogy legyen egy este, ahova érdemes rendesen felöltözve elmenni, ahol van kivilágítás, és a szünetben büfé és beszélgetés az ismerősökkel, talán vers vagy zeneszám is, ahol ünnepnapi kedéllyel a mi ügyeinkről lesz szó" – nyilatkozta a Magisztrátus első ülése után Konrád György. (*Heti Budapest*, 1991. január 25.)

Úgy terveztem, hogy minden estének más lesz a gazdája, így mindenki a maga stílusában állíthatott össze egy-egy estét. Izgatott voltam: vajon

1992-ben Perőcsényben a legközelebbi barátainkkal (Hodosán János felv.)

tudunk-e a konfliktusokból olyan mutatós vitát kerekíteni, amely az indulatokat is enyhíti? Ránk fért volna.

A testületet azzal a szándékkal hoztuk létre, hogy pártoktól és hivataloktól függetlenül és kötetlenül figyelje a főváros életét, és rendszeres találkozóink során a bölcs magiszterek ötleteket adjanak a város vezetőinek. Neves közéleti személyekből és művészekből állt össze a Magisztrátus. A felkérést senki sem utasította el. Igent mondott: Ascher Tamás, Bence György, Buda Béla, Cseh-Szombathy László, Ekler Dezső, Esterházy Péter, Győrffy Miklós, Jenei Zoltán, Jovánovics György, Karátson Gábor, Kemény István, Kocsis Zoltán, Komoróczy Géza, Kornai János, Kozma Imre, Makk Károly, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Néray Katalin, Petri György, Rajk László, Rév István, Solt Ottilia, Szelényi Iván, Szörényi László, Vas István, Vályi Nagy Ervin, Vekerdy Tamás, Várszegi Asztrik, Vörös Károly. A Magisztrátus elnöke Konrád György lett, aki később Makk Károlyra hagyományozta a posztot.

A Magisztrátus rövid életű volt, de az indulásnál kapóra jöttek az üléseken elhangzott gondolatok. Mert, valljuk be, a rendszerváltó pártok

gyenge szakmai programokkal, legfeljebb néhány társadalomkutató által leírt vázlattal vágtak bele a gyakorlati politizálás sűrűjébe. A napi gondokat kívülről figyelő „magiszterek" más perspektívából közelítettek. Ezért volt jó velük eszmét cserélni.

Viszont rá kellett döbbennem, hogy a politikában is létezik féltékenység, irigység és státuszféltés. A közgyűlésben a képviselők sorra kérdeztek rá, hogy mi is ez a Magisztrátus? Egyszerűen utálták. Sokan úgy érezték, hogy a közgyűlés hatásköre csorbul általa. Általam komolynak vélt jogászok kérdezték meg, hogy az önkormányzati törvény melyik szakasza alapján hoztam létre ezt a testületet. Leplezetlen volt a féltékenységük.

Ám a Magisztrátust végül is nem ők, hanem a politikai élet polarizálódása lehetetlenítette el. Olyan ügyeket is a magiszterek elé vittem, amelyek politikai állásfoglalást igényeltek. Ezek lehetetlenítették el a különböző pártszimpátiájú vagy a függetlenségüket erősen védelmező magiszterek együttműködését. A politika nem tűrt intellektuális kontrollt. A független értelmiségi tanácsadói kör eltűnt mellőlem.

Az intelligens város

Az első ciklus meghatározó élménye a rám szakadt, nyomasztó történelmi felelősség volt. Nap mint nap átéltem, hogy a budapestiek elsősorban engem tartanak felelősnek mindenért, ami a fővárosban történik. A szabadsággal együtt járó felelősség a számomra azt jelentette, hogy a liberális értékeinknek és eszmevilágunknak megfelelő új intézményeket kell létrehoznunk a városi élet valamennyi területén. Még működött a Magisztrátus, amikor 1991 tavaszán a különböző közgyűlési bizottságokban is rendkívül izgalmas vita indult a városfejlesztési koncepcióról. Liberális szakértőgárdánk úgy érezte, szabadon szárnyalhat, és minden, amit leír, valósággá válhat. Az eufóriát a zavaros átmeneti állapot táplálta. A szakmai koncepcióknak nem szabott határt a fővárosi törvény, mert olyan még nem volt, sem a vagyoni helyzet, mert a vagyonunkról sem tudtunk semmit. Ebben a helyzetben kész csoda volt, hogy a választások után tíz hónappal elkészült Atkári János és Láng László gondozá-

Atkári János mögöttem evez a Challenge Day alkalmából rendezett evezős nyolcas versenyen (Müller László felv.)

sában az ún. „sárga könyv", amely már mégiscsak reálisan, az erőforrásokat, a lehetőségeket bemérve összegezte a főváros előtt álló feladatokat. Megszületett az első komolyan vehető program, ami biztonságérzetet is nyújtott a továbbiakban.

Óriási erőpróbát jelentett a szélsőséges, voluntarista programok kiszűrése és a gyakran teljesen ellentmondó szakértői álláspontok közötti eligazodás. A „sárga könyv" megjelölte a stratégiai célokat, és sorra vette a legsürgetőbb projekteket, amelyek megvalósítása már az első ciklusban elkezdődött: a Hungária körút kiépítése, a Lágymányosi híd megépítése (a máig is hiányzó Galvani híd egyidejű megvalósításával, mert anélkül a Lágymányosi még inkább bevonzza a forgalmat a belvárosba), az M0 és a csatlakozó úthálózat, az 5-ös és 6-os városi főút kiépítése stb. Robusztus gazdaságot akartunk, és annak előfeltételeként jó infrastruktúrát.

Ebben az átmeneti időben, az első ciklus végén fogalmaztam meg az alábbi 21. századi utópiát az intelligens városról, melynek egyes elemei azért, félve mondom ki, de megvalósultak.

„AZ INTELLIGENS VÁROS »JÓ HELY«
a polgár számára. Lakója képes reagálni a 21. század kihívásaira, és a város által nyújtott információs közegben élni tud az új lehetőségekkel. Polgárai révén »életciklusaiban« megújul, alkalmazkodik és változik.
Minden polgárának otthona. Azt az arcát, melyet lakói nem szívelnek, engedi elkopni, eltűnni.
Ha valaki messzi idegenből jön, úgy hiheti, hazaérkezett. Ismerik a problémáit, és készen állnak a megoldásokkal. Hiszen az intelligens város megoldásait távoli kultúrájú és eltérő sorsú vendégei csiszolták finomra.
Polgára bízhat abban, hogy az intelligens város nem egykönnyen jön zavarba.
Nem önző és nem mogorva. Vendégei és új lakói soha nem érzik a kötelező alkalmazkodás kényszerét, de nem is veszhetnek el benne. [...] Tudja, hogy a tájékozódást segítő információnál nincs fontosabb. Utcáin és terein nemcsak a város kommunikál, hanem a benne élő polgárok, akik nyílt közéletet és virtuális civil fórumokat alakítottak ki.
Az intelligens város tudatosan cselekszik.
Az irdatlan erőfeszítés, amellyel az intelligens város kiérdemelheti ezt a mondatot, nem más, mint a kommunikációs képességének folyamatos fejlesztése. Egy város nemcsak közlekedési táblákkal, útjelzőkkel kommunikál. Eloltja a tüzeket, metrót épít, és iskolát, könyvtárat, egyetemet. Polgárai együttműködő szervezeteket teremtenek, ezért információbázisok kiépítésére törekednek. Lehetővé teszik a maguk számára, hogy cselekedeteik következményeit előre lássák.
A nyilvánosság biztonságot nyújt. A biztonság pedig komfortot, a mindennapi élet kényelemérzetét.
Az intelligens város idegrendszere a száloptikán alapuló „hálózat". Azok a betűk és adatok, amelyek korábban a csőpostában törtek maguknak utat, hogy a francia közigazgatás dicsőségét hirdessék, most digitális formában, elektronikus jelekként keringenek a város réz-, alumínium- vagy üvegszál-hálózatán. Ez a hálózat a csomópontjain elhelyezett számítógépek révén hatalmas tárkapacitással és

univerzális működőképességgel rendelkezik. A digitális tárak tartalma másolható, ezáltal lehetővé válik az erőforrások megosztása, a munkafolyamatok párhuzamosítása. Korábban megszoktuk, hogy ugyanazt, amit már elvetettünk, más nem használhatja.
Abból kellett kiindulni, hogy ha több emberrel kívánunk valamit közölni, az többe kerül, mintha termékünket csak egy felhasználóhoz juttatnánk el. Ettől a béklyótól a hálózat szabadít meg bennünket.
Az intelligens városban már nem csak a számítógépek csereszabatosak. A rajtuk futó programrendszerek mindenki számára ismerősek, aki egyet is ismer közülük. Mind ugyanazt az üzenetküldő szabályt használják. Az adatok és információk közlésének formája is rögzített. Ezért, ha valahol bekapcsolnak egy gépet, az azonnal ezer társát értesíthet, ezernyi partnert talál a kommunikációs csatornákon.
Régen jól meg kellett gondolni, milyen médiumot veszünk igénybe, ha gondolatainkat munkatársunkhoz vagy a választópolgárhoz kívánjuk eljuttatni. Az intelligens városban a digitalizált információ tetszés szerint lehet betű, adat, hang, kép, film vagy bármilyen jel (számítógépes program is), az üzenet konvertálhatóvá reprodukálhatóvá és terjeszthetővé vált.
[...] A túlzottan felépített állam mindig több problémát okozott, mint amennyit megoldott. Az intelligens város segít nekünk az állam civilesítésében. Segít csökkenteni az állam bürokratikus tevékenységét azáltal, hogy segít a gazdasági szabadság szélesítésében; hiszen a globalizálódó információs piacon közvetlen, „államtalanított" kapcsolatok jöhetnek létre a gazdaság autonóm szereplői között.
Az emberi szolidaritás – amelyben mélységesen hinnünk kell – ott jelenik meg, ahol a polgár magánemberként cselekedhet, és más magánszemélyekkel kommunikál. Nem pedig abban, hogy erkölcsi felelősségünket állami tisztségviselőre ruházzuk át. A civil életet élő intelligens város a szolidaritás polgári terepe.
Az intelligens város segít az esélyegyenlőség »esélyének« megteremtésében, hiszen a polgárnak a konkurencia-képességet nyújtja. Segít megteremteni a versenyképesség feltételeit.

[...] Az intelligens város egyenlő lehetőséget teremt polgárai számára a tudáshoz és információhoz való hozzájutásban. Új technikák és eszközök jelennek meg benne, amelyeknek használata révén egyre nagyobb társadalmi csoportoknak lesz előnye, munkája, jövedelme.
Hiszen az intelligens város munkahelyeket teremt. Nemcsak a gazdaság jövője szempontjából is meghatározó számítógépes és elektronikával összefüggő szegmensben, hanem ennél sokkal szélesebb skálán, például a közigazgatásban vagy az oktatásban: munkahelyeket kínál nemcsak a magasan kvalifikált polgárai számára, hanem a középfokú végzettséggel rendelkező, a munkaerőpiacon rosszabb helyzetben lévőknek is.
Az intelligens városban az információ közlekedik.
Lakói közül csak a legöregebbek emlékeznek arra, hogy naponta kétszer csúcsforgalom nehezítette polgárainak hétköznapjait.
Ha munkaköre nem igényli a dolgozó fizikai jelenlétét, akkor ettől szívesen eltekintenek. Ezzel a cégek jól járnak, mert a munkavégzésük nem jár „íróasztal-bérlettel" és hivatali költségekkel. Ezt a felismerést legelőször a pénzvilágban kamatoztatták, ahol a milliárdokat mozgató brókerek munkájához elég egy telefon és egy számítógép.
Az intelligens városban könnyen elérhető minden múzeum, minden könyvtár minden polcának minden könyve otthon a képernyőn olvasható.
Az intelligens város polgára monitoráról tájékozódhat, vajon van-e még jegy az aznapi színházi előadásokra. Az intelligens város polgára kiválaszthatja, melyik rendező melyik filmjét kölcsönözné ki a videotékából, s megnézheti, vajon bent van-e még. Tudja, mikor jár a libegő, s akár a vonat- vagy repülőjegyét is megrendelheti számítógépe segítségével. Az intelligens város polgára nem tölti idejét vásárlással, s főleg nem indul bezárt boltokba. Nem álldogál hosszú sorokban. Nem is tudja, mi a várakozás, tülekedés. Ha polgára a születésnapjára meg kívánja lepni a társát, számítógépe segítségével pillanatok alatt kideríti, hol rejtőzik az áru, hová utalhatja át elektronikus pénzegységét, s mikorra hozzák házhoz a becsomagolt meglepetést. Így az intelligens város nem idegeníti el egymástól

az embereket – hiszen csupán a felesleges munkától, időrabló elfoglaltságoktól szabadítja meg őket –, és a hálózatok segítségével közelebb hozza őket egymáshoz.
Az intelligens város gyermeke megbízható forrásokból tanul. Maga fedezi fel az ismereteket, maketteken az emberi testet, hatalmas, egymáshoz rendelhető táblázatokból a történelmet, pontos adatbázisok segítségével az emberiség kultúráját. Mindezt úgy, hogy mindenre rákérdezhet, és gyors válaszokat kap. Az információs kor gyermeke városokat építhet, és kipróbálhatja, hogyan rakódik korra kor, miképp alakul a történelem.
Az intelligens város biztosítja a mindenkori választások szabadságait.
Úgy vezet, hogy közben szabadon enged.
Úgy igazít el, hogy közben nem veszi el az önálló lelkiismeret, a döntés, a választás és cselekvés szabadságát." (Demszky Gábor: *A szabadság visszahódítása.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001, 142. o.)

Reformálunk

A tanácsrendszerhez illeszkedő hivatal fényévnyi távolságban volt az általunk megálmodott intelligens város modelljétől. Az átalakítás igazi gründolás volt a „Gründerzeit" összes gyerekbetegségével. Meg kellett értenem, hogy a tanácsrendszerben szocializált tisztviselők csak tanácsrendszerben tudnak gondolkodni. Ahol az egyes főosztályoknak saját költségvetésük van, melynek belső elosztásába csak „a párt" szól bele. Ebben a rendszerben minden főnök védi a saját területét, és nem foglalkozik azzal, hogy mi történik a másik főosztályon.

Az első napok egyik rossz emlékű happeningje az volt, amikor a lakásosztály vezetője betolt az irodámba egy zsúrkocsit telezsúfolva aktákkal és iratkötegekkel. Ez a mázsányi papír egész héten a lelkemet nyomta. A hét végén szántam rá magam, hogy egyedül, mindent átolvasva átnézzem a rakományt. Teljesen használhatatlan volt az egész. Tervek, előterjesztések bérlakásépítésekről, amikor az épp befejeződő utolsó lakásépítési program lezárása után az építés éppen átkerült a magánszektor feladatkörébe, s még szociális lakásépítésre sem volt egy fillér sem. Nyilvánvaló volt, az új feladatokhoz új hivatalt kell felállítani. Cezúrát kellett húznunk. A zsúrkocsi azt jelezte, hogy az új programok kidolgozására a régi hivatalnokok alkalmatlanok. Pontosabban, ha megvan a vezérgondolat, ha kimunkált célokat látnak maguk előtt, akkor persze azokat a reformokban érdekelt politikusokkal együtt végre tudják hajtani, hiszen a saját területükhöz értenek.

Ugyanakkor fölfogtam azt is, hogy a régi hivatalnoki gárdának sokkal inkább ágazati, mint politikai-ideológiai elfogultságai vannak. Néhány poszt kivételével nem szükséges lecserélni az apparátust, mert más felállásban az emberek is másképp működnek. Az első hónapokban többször elmondtam nyilvánosan, hogy engem nem érdekel, kinek volt a múltban párttagsági könyve. Elegendő, ha egy tisztviselő a fővároshoz lojális, nem várok a személyemmel kapcsolatos teljes lojalitást, azt viszont igen, hogy mindenki az új feltételrendszerhez igazodva, teljes erőbedobással teljesítsen. Nagy volt a megkönnyebbülés, a hivatalnokok nagyra értékelték, hogy elmaradt a tisztogatás.

Kialakult a vezérkar működési rendje. A legszűkebb városvezetés közel húsz évig minden hétfőn reggel értekezletet tartott. Ez volt a „vezérkari". Ennek elődjét azok a munkareggelik jelentették, amelyekre Székely Gábor invitált meg bennünket néhány alkalommal, és ott jöttem rá, hogy ezeknek a megbeszéléseknek a formalizálása nélkül nincs józan városvezetés. A három helyettesem (Székely Gábor, Schneller István és Marschall Miklós), a főjegyző (először Szegvári Péter, majd Tiba Zsolt), a sajtófőnök és később a kabinetfőnök (Kemény István, majd Atkári János) voltak állandó résztvevőkként jelen ezeken az üléseken, ahol a közgyűlési előterjesztéseken kívül a legfontosabb, reform értékű javaslatok is napirendre kerültek. Az óriási tömegben érkező hivatali anyagok átrostálása, az ocsú és a búza különválasztása Kemény István, Láng László, Atkári János, később Gyekiczki András dolga volt. Nagyon sokat köszönhettem nekik. Kisebbségben kormányoztunk, ezért rendkívül nehéz volt költségvetési fegyelmet tartani. A „vezérkari" a túlzó vagy értelmetlen kiadások visszafogását is szolgálta. Gyakran ütköztünk össze az egyes ágazatok lobbistájaként fellépő helyettesekkel. Szerettem ezeket a megbeszéléseket, és

húsz éven át szinte minden hétvégén számtalan órát töltöttem a sok száz oldalnyi anyag és az ahhoz fűzött észrevételek elolvasásával.

1994-től 2009-ig, abban a másfél évtizedben, amikor a szocialistákkal koalícióban vezettük a várost, a szocialista főpolgármester-helyettesek nélkül már nem születhettek döntések. Ekkor az előterjesztések rostálása és értékelése az eltérő politikai megközelítések és szándékok miatt még fontosabbá vált. A kabinetirodám végezte ezt a munkát 2009 októberéig. Láng Lászlót Tóth Miklós, később Forró Zoltán követte az iroda élén, az utolsó ciklusban pedig Gyekiczki András irányította a kabinetet. Sok ezer oldalt olvastak el és véleményeztek számomra írásban. Kabinet nélkül egymásnak ellentmondó és a költségvetést szétfeszítő döntések sorozatát hozta volna meg a közgyűlés. Természetesen a kabinet készített fel a legfontosabb tárgyalásokra is a miniszterekkel, a miniszterelnökökkel, és nemzetközi hiteltárgyalásokat is ők készítették elő.

1997-től a kabinet mellett működött a stratégiai tervező csoport is, amely a városfejlesztési projektek összehangolásával foglalkozott. Igyekezett megbecsülni a tervezett beruházások valódi forrásigényét, és azokat több évre előre beállítani a költségvetésbe. Ebből nőtt ki a hétéves pénzügyi prognózis és a hétéves, csúszó tervezésen alapuló beruházási terv. Ez aztán mindenkinek megkötötte a kezét, ami felettébb hasznos volt. Ha valaki előállt egy új beruházás tervével, akkor meg kellett mondania, minek a terhére kívánja ezt megvalósítani. A helyetteseim nagyon nehezen álltak át erre az új gyakorlatra, de a döntéseket az önkormányzati törvény felhatalmazása alapján én hozhattam meg. A koalíciós szerződésbe sem kerülhetett olyan elem, ami ezt a jogomat korlátozta volna, azon kívül persze, hogy a koalíciós partnerek nem visznek semmit a közgyűlés elé a másik féllel való egyeztetés nélkül. Elvben mindkét fél blokkolhatta a döntéseket, de ez ritkán fordult elő, mert az előzetes egyeztetésekkel ezt meg lehetett előzni. Kérdés, mikor milyen áron. Azt tapasztaltam, hogy kisebbségben kormányozni kényelmetlen, sokszor szinte lehetetlen, koalícióban viszont gyakran kell a szégyenpadra ülni az alig vállalható kompromisszumok miatt. (Ilyen volt a Fővárosi Gázművek és a Vízművek privatizációja is, később majd erről is többet.)

A kabineten kimondott döntésekről alkalmanként kiderült, hogy hibásak és rosszul értelmezhetők. Ilyenkor az emlékeztető készítése kapcsán rendszerint Láng vagy Gyekiczki keresett fel, és együtt pontosítottunk. A véglegesített döntéseket tartalmazó szöveget először a koalíciós partnerek nevében a helyettesek írták alá. A kabinetiroda biztonságot adott és pontosan dokumentált.

Rengeteg személyi döntést kellett hoznom. A közvetlen környezetemmel nem volt baj, abban a körben szinte soha nem tévedtem nagyot, nem csalódtam az általam kiválasztott munkatársakban. A baj akkor kezdődött, amikor a közművek élén álló régi gárda kiöregedett. Több mint egy tucat nagyvállalatról volt szó. Sorban nyugdíjba küldtük a vezetőket, és meghirdettük a vezérigazgatói posztokat. Nemzetközi pályázaton egy angol helikopterparancsnok, a falklandi háború veteránja is bejelentkezett a BKV élére.

Mindig azon voltam, hogy megértsem azokat, akik egy-egy problémába mélyen beleásták magukat. Gyakran hívtam be a szakértőket, Tosics Ivánt, Horváth Dénest, később Csaba Ivánt, hogy megkérdezzem, mit tennének, ha teljesen szabad kezet kapnának. Számomra ezek a kötetlen, első beszélgetések voltak a leginformatívabbak, amelyeken kibontakozott az elvileg lehetséges megoldások széles skálája.

1990-ben rendíthetetlenül hittem abban, hogy a liberális demokrácia és az átlátható versenyszabályokon alapuló piacgazdaság, valamint a szegények rászorultsági alapon történő és szakszerűen intézményesített támogatása együttesen csakis jó irányba indíthatja el a magyar társadalomfejlődést. Szociológusként és ösztönszerűen is jobban vonzódtam a társadalmi problémák kezeléséhez, mint a hatalmi politika világához. Bevallom, lenéztem azokat, akikről azt gondoltam, nem ismerik a társadalmi valóságot, csak politikai teóriákat szajkóznak. Csak azokat engedtem a kormányrúd közelébe, akiknek a szakértelmében megbíztam. Ők általában nem a politikai osztályból kerültek ki. Képzettek voltak, és általában jobban meg is fizették őket. Nekik meg kellett állni a helyüket már versenyhelyzetben is, és valahol, valamiben sikeresnek kellett lenniük.

A legtöbb problémát számomra az jelentette, hogy miképp tudjuk a céljainkat és döntéseinket jól és érthetően kommunikálni. Ebben nem voltunk igazán eredményesek.

Ősbűnünk: a város szétdarabolása

1991 tavaszán elkezdődött a fővárosi törvény vitája. 1950-ben a kommunista vezetés Budapesthez csatolt 23 környező települést: hét várost és tizenhat falut. Így jött létre 10 milliós országunk 2 milliós fővárosa. A környező települések elmaradottsága fővárosi problémává vált, melynek megoldásához azonban hiányoztak a szükséges eszközök. Budapest azóta is küzd ezzel az örökséggel. Máig sem vált egységes várossá. Az „elnyelt" agglomerációs települések jelentős része ma sem integráns része a városnak, megőrizte kisvárosias vagy falusias jellegét és ennek megfelelő gondjait. Közben az újabb bevándorlások következtében egy második agglomerációs övezet is kialakult, immár Nagy-Budapest határain kívül.

Nagy-Budapest létrehozását nem városfejlesztési megfontolások indokolták, hanem politikaiak. A főleg munkások és parasztok lakta települések bekebelezésével a kommunista vezetés növelni kívánta a budapesti népességen belül a „politikailag megbízható osztályok" arányát.

1945 előtt Budapesten egyszintű önkormányzat és kétszintű igazgatás volt. A főváros élén választott képviselőkből álló tanács állt. A várost közigazgatási céllal kerületekre osztották fel, s a kerületekben hivatali feladatok ellátására elöljáróságokat hoztak létre, amelyek önkormányzati jogosítványokkal nem rendelkeztek. 1945 után a kommunista rezsim meghagyta a kétszintű igazgatást, de kétszintű önkormányzatot is létrehozott. Mind a 22 kerületben működött tanács, végrehajtó bizottság és szakigazgatási szervezet, s ugyanez megvolt fővárosi szinten is. A kerületek és a főváros alapvetően hierarchikus viszonyban álltak egymással. A kerületeknek elvben volt bizonyos önállóságuk, de a gyakorlatban a jelentősebb kérdések a fővárosi pártbizottságban dőltek el. A főváros viszont a központi kormányzattól függött, még elvi függetlensége is jórészt névleges volt, hiszen a kommunista rendszert a szigorú központi pártirányítás jellemezte.

A szélsőséges centralizáció következménye 1990-ben a teljes decentralizáció lett. A történelmi inga az ellenkező irányba lengett ki, és 1991-ben ez a tendencia teljesedett ki a fővárosi törvénnyel.

Az Országgyűlés Önkormányzati Bizottságában Schiffer János képviselte az MSZP-t, aki a következő ciklusban majd az egyik helyettesem lesz. Ő jól ismerte a fővárost, ő vezette a Fővárosi Tanács MSZP-frakcióját az önkormányzati választások előtt. Ő nagyon jól tudta, és pártja vezérszónokaként 1991-ben el is mondta, hogy mit rontunk el ezzel a fővárosi törvénnyel. Később teljesen egyet is értettem vele. Azzal érvelt, hogy egyes városrészeknek lehet városrészi önkormányzat formájában bizonyos önállóságot adni, de Budapest egységét nem szabad megbontani. Az MSZP nem is szavazta meg a fővárosi törvényt. Schiffer és mások már akkor látták, amit mi nem, hogy Antallék szándéka a szélsőséges decentralizáció támogatásával Budapest gyengítése volt. Antall József nagyon jól látta, hogy egy szétszabdalt főváros a központi kormányzat számára mindig könnyebb ellenfél, mint egy egységes.

De azért a város szétszabdalását mégsem foghatjuk rá Antallra. Antall eredetileg, persze inkább csak az önkormányzati választások előtt, erős fővárost akart. Az igazság az, hogy ha mi, liberálisok nem szorgalmazzuk olyannyira a decentralizációt, amiben a demokrácia biztosítékát és kerületi polgármestereink nagyobb játékterét láttuk, sokkal jobb fővárosi törvény készülhetett volna. Amikor megszületett a törvény, Kónya Imre, az MDF akkori frakcióvezetője kaján mosollyal azt mondta nekem: Megcsináltátok magatoknak, most egyétek meg! Azóta is esszük. A főváros kétszintű önkormányzati rendjének nyomorúsága ma is megoldásra vár.

Az alapkérdés az, hogy a budapestiek elsősorban a kerületük vagy Budapest polgárainak érzik-e magukat. Minden tapasztalatom arra utal, hogy túlnyomó többségükben Budapest polgárainak. Talán egyes külső kerületek kivételével, amelyek közül némelyikben a Budapestből való kiválást is fontolgatták. A budapestiek legnagyobb része az egész városhoz kötődik, s egységes városban szeretne élni. Ahol minden kerületben azonos feltételekkel jut lakáshoz, szociális segélyhez, oktatási és egészségügyi intézményekhez, ugyanannyit adózik, és ugyanolyan lehetősége van igénybe venni egységes színvonalon az alapvető szolgáltatásokat. Ugyanakkor ez a többség minden bizonnyal ahhoz is ragaszkodik, hogy a közvetlenül helyi ügyekbe közvetlenebb beleszólása legyen, s ezekben az azokat legjobban ismerők döntsenek.

Pontosan ezeknek a szempontoknak felel meg a Bécsben vagy Pozsonyban alkalmazott modell, ahol a főváros egyszintű, egységes önkormányzati rendszerén belül a kerületekben elöljáróságok működnek a főváros által delegált jogkörökkel. Ezt a modellt pártolta Szegvári Péter főjegyző és a szakma komolyan vehető része is. Ezzel szemben több mint féléves

vita után olyan törvény született, amely szerint a kerületek látják el általában az önkormányzati feladatokat, a fővárosnak csak a törvényben nevesített feladatok jutnak. Az önkormányzati vagyon nagyobb része a kerületekhez került, és voltak olyan rendeletek (pl. a forrásmegosztás), amelyeket a főváros csak a kerületek egyetértésével hozhat meg. Kóródi Mária az SZDSZ többségi álláspontjával ellentétes véleményen volt. Valószínűleg ennek köszönhette, hogy a Fidesszel történt megállapodásunk ellenére nem választották meg őt a helyettesemmé. Többek között így érvelt: „A nagyvárosi igazgatás alapvető problémáját az adja, hogy a nagy méretek ellenére mégiscsak egységes települések. Ha olyan speciális problémákkal küszködnek, mint a tömegközlekedés szervezése, a szociális feszültségek felgyülemlése, nyomornegyedek kialakulása, akkor ezek megoldása csak egységes koncepcióval és végrehajtással oldható meg." (*Beszélő*, 1990. november 24.) Mennyire igaza volt!

A Fidesz a city-koncepcióval ugyancsak ésszerű alternatívát kínált, amelynek Baán László volt a hangadója: „a belső kerületekből és a nagyobb kerületeknek a városközpontba eső részéből létrehoznának egy »városmagot«, igazi belvárost... és mindezek fölött álljon egy budapesti közgyűlés."

Nemzetközi konferenciát hívtam össze. Az Új Városházán számos európai modellt ismerhettünk meg. Friedrich Brunner, Bécs város főtanácsosa elmondta, hogy az osztrák főváros kerületei a következő ügyekben jogosultak eljárni: óvodák, iskolák karbantartása, az utak és közlekedési jelek karbantartása, a közvilágítás, új mellékutak és az ezekhez kapcsolódó infrastruktúra építése, parkok, játszóterek kialakítása, nyugdíjasklubok finanszírozása. Ehhez a városi költségvetés egy (!) százalékát osztják szét a kerületek között. A kerületek élén nem polgármesterek, hanem elöljárók állnak. A kerületek a fentieken túl együttműködési, meghallgatási, véleményalkotási joggal rendelkeznek. Ennyi. Kemény Istvántól megtudhattuk, hogy a kerületi tanácsoknak Párizsban is csupán véleményezési joguk van. A konferencia előadói nem értették, miért akarjuk darabokra szaggatni a városunkat. Én magamban úgy fogalmaztam, hogy a készülő fővárosi törvény akár időzített bomba is lehet, amely majd szakaszosan robbangat. (Lásd: *Beszélő*, 1991. március 16.)

A BM szakértői által kidolgozott eredeti törvényjavaslat egységes, koncentrált fővárost javasolt. Ezt a brutális és jól szervezett kerületi tiltakozás

hatására az SZDSZ elvetette. Ma már szinte érthetetlen hibát követtünk el. De persze nem olyan érthetetlen ez, ha tekintetbe vesszük, hogy 1990 őszén a kerületekben is arattunk. 22 kerületből 19-ben szabad demokrata volt a polgármester. Az SZDSZ a fővárosban túlnyerte magát. A kerületektől azután már nem lehetett elvenni, amit egyszer már megkaptak, és azóta is a magukénak éreznek. Az SZDSZ vezetése úgy érezte, hogy legerősebb és óriási érdekérvényesítő képességgel rendelkező bázisát veszélyezteti, ha szembeszáll a kerületi önkormányzatokkal. Ma már kibogozhatatlan, hogy ki kivel miről tárgyalt ebben az ügyben, ám annyi biztos, hogy a párt akkori vezetői arra kértek, hogy egyezzek ki, kössek kompromisszumot a kerületi polgármesterekkel. Az lett a „kompromisszum", hogy a főváros csak az érdekelt kerületek kétharmadának jóváhagyásával hozhat rájuk nézve kötelező határozatokat. A kerületek ezt a klauzulát tartották önállóságuk garanciájának.

Csak egyetlen apró példa a következmények érzékeltetésére: 1994-ben az egyik külső kerület önállóan belevágott egy csatornázási akcióba, mert a kerület ugye kvázi önálló város. Felbontották az utakat egy egész városrészben. A Csatornázási Műveket nem kérdezték meg, találtak egy kivitelezőt, aki elrontotta az egészet. Tönkrementek az utak, az ivóvizet zacskóban kellett kivinni, a postás nem tudott bemenni az utcákba, az ürülék visszajött a csatornából, mert az új csatornahálózatot nem lehetett rákötni a főgyűjtőre, viszont az emberek rákötötték a csatornára. Nyár volt, a csatornabűz elviselhetetlenné vált. Mi nem intézhettük el ezt az ügyet azzal, hogy nem mi csináltuk. Az ott élők a mi polgáraink, mert nem ismerek olyan kerületi lakost, aki ne lenne egyben fővárosi polgár is. Mit tehettünk? Ráköltöttünk egy rakás pénzt, hogy négy fővárosi cég néhány hónap alatt rendbe tegye, amit a kerület elrontott.

Szívás és pörgés

1991 a főváros számára a kormányzati sanyargatás éve volt. Az Antall-kormány a felére csökkentette az önkormányzatok részesedését a személyi jövedelemadóból. Száz százalékról ötvenre. Akkor még nem

tudhattuk, hogy ez még csak a kezdet, s a ciklus végére az ötven harmincöt lesz, aztán még kevesebb.

Összehívtam a kerületi polgármestereket, akik jelezték, hogy náluk az előző évihez képest 2,5 milliárdos forráshiány keletkezik. A főváros esetében az infláció fedezésére 4,9 milliárdra lett volna szükség, a BKV pedig 3,9 milliárd forint hiányt jelzett, és nulla forintot kapott. A polgármesterek költségvetési kiéheztetésnek minősítették a bennünket sújtó kormányzati politikát, amelynek kétmillió budapesti polgár az áldozata, és úgy döntöttek, hogy a közvélemény elé kell tárni a valós helyzetet. A ciklus első közös polgármesteri nyilatkozata így kezdődik:

> „Egy ország fővárosának működésképtelenné tétele nem lehet pártcsatározások kérdése. Bízunk benne, hogy lesz a kormányzatban is annyi bölcsesség, hogy felismeri: a mind rosszabbá váló utakat nem csupán ellenzékiek használják, nem csak az ő gyermekeiket mérgezi meg a szennyezett levegő, nem csak ők utaznak a lehetetlen helyzetbe hozott BKV járatain, nem csak őelőttük zárják be pénzhiány miatt az életveszélyessé vált uszodákat, nem csak az ő lakásuk tatarozása várat ismét magára, a költségnövekedések következtében egyre kilátástalanabbul. Bízunk benne, hogy belátják: Budapest számos olyan funkcióval rendelkezik, ami egész Magyarországra jelentős hatással van, s hogy a külföldiek is elsősorban a főváros állapotából vonnak le az egész országra nézve érvényesnek tartott következtetéseket." Követeléseink teljes mértékben visszhang nélkül maradtak, '91-ben még az is eredménynek tűnt, hogy a város működött, az üzemeltetése nem omlott össze.

Nemcsak az szja-ból kaptunk vissza egyre kevesebbet, de az önkormányzati feladatok ellátásához adott állami normatív támogatások reálértéke is csökkent az egész ciklus folyamán évről évre. Az egyéb költségvetési támogatások (címzett és céltámogatások, elkülönített pénzalapok) keretei is szűkültek, ráadásul ezek egyedi döntésektől függtek. A hitelfelvételt nem számítva a bevételek 1991 és 1994 között nominálértéken 56,4 Md Ft-ról 88,6 Md Ft-ra nőttek, de ez a 88,6 milliárd 1991-es forintban már csak 49,6 Md-ot ért. Kiszámíthatatlanná váltak a lehetőségeink, tervezhetetlenné vált a jövőnk. Honnan tudhatnánk, mennyit fordíthatunk többéves fejlesztésekre, mennyit napi feladataink ellátására, ha a

forrásaink szabályozása kiszámíthatatlan. Kérdések és kritikák özönét zúdítottam egyre indulatosabban a médián keresztül a kormányra. Sokszor elmondtam, hogy az a társadalmi rendszer, amely a gazdálkodást a központosított újraelosztásra építette, megbukott. Megbukott, mert nem ösztönzött hatékonyságra, befektetésre, mert lefelé nivellált, mert gúzsba kötötte a gazdaságot. Természetesnek tartottam, hogy a liberális önkormányzatok minden jogszerű lehetőséget megragadnak a visszarendeződés elleni küzdelemben. A Parlament folyosóin 1993 őszén kedvesen erőszakos figurák bukkantak fel, és hajtogatós papírjátékot osztogattak a képviselőknek. A kihajtogatott ívek felhívást tartalmaztak: szavazzák le a pénzügyminisztert, akinek javaslata szerint 50-ről 30 százalékra csökkentenék az önkormányzatok részesedését az szja-ból. Az ellenjavaslat – figyelemmel az országos nehézségekre – méltányos volt, csupán 35 százalékos részesedést igényeltünk. Majdnem sikerült! A jelen lévő ellenzéki képviselők valamennyien a 35 százalék mellett voksoltak, és jó tucatnyian átszavaztak a kormánykoalícióból is, de – fájdalom – egyes liberális képviselők „igazolatlan" távolmaradása megbuktatta az akciót.

A felhívást osztogató, fáradhatatlanul lobbizó önkormányzati aktivisták, polgármesterek, köztük aprófalvak képviselői is pontosan tudták, hogy éppen a gazdálkodás szabadságát veszik el tőlük, s hogy éppen ezért az önkormányzatiság lényegét érintő, elvi kérdésről van szó. Tudták, ha elenyészik a szabadon felhasználható keret, akkor kiürül az „önkormányzás" fogalma.

A rendszerváltás első évében, amikor az szja még 100%-ban visszakerült a településekhez, közvetlen összefüggés volt a helyi társadalom jövedelemtermelő képessége, a település költségvetése s ezáltal a helyi közösségi szolgáltatások színvonala között. A későbbiekben bevezetett kiegyenlítő mechanizmusok az önkormányzatok körén belül korrigálták – joggal, de nem jól! – a fejlesztési lehetőségek aránytalanságait. Amennyire elfogadható a korrekciós törekvés, annyira elfogadhatatlan, hogy a kiegyenlítést teljes egészében az önkormányzati források terhére valósítják meg. Így kezdődött a központosított újraelosztás visszaépítése. Ami azóta is rendületlenül folytatódik. A régről ismert eredménnyel és ideológiával, mely szerint az államhatalom képes a legjobban felmérni a társadalmi szükségleteket, a feladatokat. Ez az ideológia alapozza meg az önkormányzatok hatalmi pólusának felszámolását, az önkormányzatok államosítását.

Számomra egyértelmű volt, hogy szélesre kell tárnunk a kapukat a ma-

gánszektor előtt. Tudtuk, hogy ha ez sikerül, akkor beindul Pesten a gazdaság, ha nem, akkor a kormánnyal együtt bukunk meg. Ebben az ügyben Kupa Mihállyal, Szabó Ivánnal és rajtuk keresztül Antall Józseffel is hallgatólagos szövetséget kötöttünk, ami egész jól működött.

Az Antall-kormány már működésének első száz napjában átvette elődjétől és az Országgyűlés elé terjesztette a kereskedelem és a vendéglátóipar gyors privatizációjával kapcsolatos törvényjavaslatot. A nemzeti középosztály gyors tulajdonhoz juttatása volt a cél, amikor hozzákezdtek a vendéglátóipar és a kereskedelem magánosításához. A szabad demokraták sokat bírálták azt a gyakorlatot, hogy nem helyiségek tulajdonjogát, hanem csak a bérleti jogát lehetett megvásárolni. Máig fülemben cseng a kritika, mely szerint a vállalkozó így csak a levegőért, a bérleti jogért fog fizetni. Ámde ebből a konstrukcióból először az IKV, rajta keresztül a tanács, később pedig az újonnan alakult önkormányzat jutott az ingatlan tulajdonosaként jelentős bevételhez, hiszen a bérlő neki – a fővárosban a kerületeknek – fizetett.

Az Antall-kormány kiválasztott húsz vállalatot, amelyeket alapos előkészítés után, profi tanácsadó cégek igénybevételével privatizálni akart. Ezt a listát kapkodva, minden előzetes átgondolás nélkül állították össze. Eredetileg 50 cég szerepelt rajta, aztán kihúzták azokat, amelyek az ÁVÜ-höz kerültek. Maradt 37, ezek közül a francia befektetők kérésére „egy párizsi kormányfői vacsora után kihúztak néhányat". (Csillag István: Privatizáció 1990-ben. In: *Magyarország politikai évkönyve 1991.* 318. o.). A kiválasztott privatizációs tanácsadók nagy tekintélyű nemzetközi bankok és consulting cégek voltak, melyek bevonása sokkal átláthatóbbá tette a magánosítás folyamatát. Örültem ennek, mert a titkárságomon jelentkező üzletembereket tanácsért és információért jó nevű cégekhez irányíthattam.

A privatizáció áttekinthető és nyílt versenyeztetésen alapuló gyakorlatát minden megszólalásomban és a befektetők „eligazítása" során is támogattam. Azt reméltem, hogy a külföldi befektetők budapesti megjelenése a korszerűbb vállalatszervezési formák elterjedéséhez és az üzleti élet megújulásához vezethet. Annál kétesebb volt a spontán privatizáció, melynek révén az állami vállalatok minimális külső tőke bevonásával gyáregységeikből, egy-egy üzemükből magántársaságokat hoztak létre. A közvélemény hatalomátmentésként értékelte és kárhoztatta a spontán

privatizációt, de persze sokan rettegtek is azoktól a csődöktől, amelyek a spontán privatizáció nélkül bekövetkeztek volna. A folyamat megítélése tehát ambivalens volt. A behemót mamuthierarchiák leépítése, a gazdálkodás decentralizálása, a költségmegtakarítások és legfőképpen a munkahelyek megőrzése miatt a spontán privatizációt egyre többen szükséges rossznak tekintették.

A magánosításról első kézből szereztem információkat. Nyilvánvaló volt, hogy a privatizációs tenderek hazai nyertesei elsősorban a késő-kádári években befolyásos pozíciókat elfoglaló, technokrata „menedzserek", mert nálunk a gazdasági reformok jóval megelőzték a politikai átalakulást. A gazdasági elit már régóta törekedett a tulajdonosi jogosítványok megszerzésére. A kiterjedt kapcsolati hálót mozgató káderelit pedig behozhatatlan előnnyel indult.

A privatizációval együtt rögvest megkezdődött az ingatlanpanama is. A diplomatalakások elügyeskedése miatt a külügyminiszter feljelentést tett a CD Hungary menedzsmentje ellen. Az egykori diplomatalakásokhoz bennfentesek és kerületi hivatalnokok jutottak hozzá igen olcsón, de az ügyészség nem emelt vádat.

Úgy gondolom, hogy a rendszerváltáshoz a Nyugat két fontos irányjelzőt tudott adni nekünk. A neoliberális gazdasági elméletet, amely a '90-es évek elején még a virágkorát élte, valamint a liberális demokrácia filozófiáját és működési modelljét. Az utóbbit gyorsan és sikeresen adaptáltuk. És bizony a 2000-es évek pénzügyi és gazdasági válságsorozata előtt a magánszektor dominanciáját hangsúlyozó, kis államban és gyenge regulációban hívő neoliberalizmus is átütő eredményeket hozott számunkra. A vegyes tulajdonú társaságok száma már 1990 végére megsokszorozódott, közel 20 000 kft. és 500 részvénytársaság alakult.

A gazdasági átmenet, a tranzíciós válság növekvő mértékű inflációval, erősödő recesszióval és drámaian növekvő munkanélküliséggel járt együtt. Ezt nevezték a közgazdászok a három csapásnak, melyből egy társadalomnak egy is sok. A példátlan méretű átalakulási folyamat negatív következményei Budapestet sújtották a legkevésbé. A rendszerváltás éveiben a főváros gazdasági teljesítménye eleinte stagnált, majd lassan növekedésnek indult. A főváros rendkívül vonzó befektetési célpont volt. Az első önkormányzati ciklusban a külföldi működő tőke 80 százalékát Budapesten fektették be. A ciklus végén a foglalkoztatottak kétharmada a szol-

gáltató szektorban dolgozott, az iparban dolgozók száma pedig alaposan összezsugorodott. Budapest posztszocialista iparvárosból rendkívül látványosan föltört a térség kereskedelmi, pénzügyi központjává. Az ipar leépülése nemcsak a társadalom szerkezetét változtatta meg, de már az első ciklusban átalakította a városképet is. A 19. század végén létrejött iparnegyedek szinte nyomtalanul eltűntek néhány év alatt az egész országban. A magyar társadalom, amelynek kötőszövetei a szinte teljes foglalkoztatáson alapuló beidegződések, szokások, kapcsolati hálók voltak, a szemünk előtt esett szét. Ám úgy tűnt, hogy Budapesten gyorsabban szövődhet új háló. 1992-ben Budapesten már kétszer annyival nőtt a gazdasági szervezetek száma, mint az előző évben. Robbanásszerű volt a gyarapodás, ami elsősorban a kis kft.-k számának növekedéséből adódott. Ezeknek a vállalkozásoknak a hitel- és betétállománya is gyorsan gyarapodott.

A '90-es választási kampány idején nagyon sok helyre gyalogosan érkeztem, hogy egy-egy kézszorítás erejéig minél több budapestivel kerüljek kapcsolatba. Ezek a séták alkalmat adtak arra, hogy közelebbről szemügyre vegyem a főváros nagyobb iparnegyedeit. A legizgalmasabb helyszínek egyike az angyalföldi gyártelep volt, ahol két nagy beruházás épp a befejezéséhez közeledett. '90-re teljesen átépült és megújult a Váci út, és befejezéséhez közeledett a 3-as metró meghosszabbítása Újpest központjáig. Ezekkel zárult le a tanácsi/állami beruházások korszaka. Ma már pontosan tudom, akkor még csak sejtettem, hogy ennek a két infrastrukturális beruházásnak mekkora felhajtó ereje van ebben az észak-pesti térségben. Miközben tönkrement az ipar, és a Váci út mentén teljesen kiürültek a régi gyártelepek, az üzemek elbocsátották a dolgozókat, és bezártak, a helyüket azonnal átvették az irodaházak, kereskedelmi egységek, üzletek és autószervizek. Mire a 3-as metró meghosszabbított szakasza 1992-ben elkészült, az utazóközönség jelentős részben kicserélődött. A következő két évtizedben gyakran hivatkoztam az angyalföldi példára, amikor az infrastruktúrába való befektetés szükségességét indokoltam. Enélkül nem fog beindulni a budapesti gazdaság – mondogattam, és ezek a tapasztalatok megerősítették azt a szándékomat, hogy a fővárosi költségvetés meghatározó részét az infrastruktúra fejlesztésére fordítsuk.

1990-re a dél-budapesti térség két főútvonalának, a Soroksári útnak és a Budafoki útnak a környezete – a tervezett expó területe – igazi rozsdaövezetté vált. A XI. és a IX. kerület rozsdaövezeteiben éveken át kizárólag

elhagyott, omladozó gyárépületeket és gyárudvarokat, roncstelepeket és gyomos, üres ingatlanokat láthattunk. A változásokat a Lágymányosi híd megépítése, a Hungária gyűrű bezárása és a hozzájuk kapcsolódó úthálózat kiépítése indította el. Ezek nélkül nem indult volna be itt az észak-pesti folyamatokat szinte másoló robusztus gazdasági növekedés.

Az ingatlanfejlesztés különleges szakma. Olyan vállalkozók lehetnek ezen a területen sikeresek, akik igazi ezermesterek, akiknek nemcsak alaposan kidolgozott projektjeik vannak, de türelmük is. Főpolgármesterségem első évében tucatszám fogadtam a budapesti ingatlanfejlesztési lehetőségek után érdeklődő vagy már készülő projektekkel jelentkező befektetőket. A zavaros és tisztázatlan tulajdoni viszonyok ellenére az érdeklődés és a befektetési szándék a következő években is növekedett. Nem csoda, hiszen az akkori felmérések szerint több mint kétszázezer négyzetméter irodaterület hiányzott a fővárosban, miközben külföldi cégek tucatjai nyitottak az egyik napról a másikra képviseleti irodát. Mindenki jelen akart lenni ezen a fejlődő piacon. A magas bérleti díjak miatt az ingatlanfejlesztők 5-6 éves megtérüléssel számolhattak. A szállodaiparban is hiányzott 40 ezer szoba. Ám a főváros nem rendelkezett még az ingatlanok értékesítésével megbízott ügynökségekkel, a BVK, az első vagyonkezelő szervezetünk sokkal később, a ciklus közepén kezdett el működni, ezért ebben az időszakban nekem kellett személyesen mindenkit fogadnom. Az első hat hétben a naptáramban 14 olyan tárgyalás és találkozó szerepelt, mely a budapesti ingatlanfejlesztésről szólt. Többek között holland, kanadai, osztrák, olasz befektetőkkel és a Demján Sándor által létrehozott Közép-Európai Fejlesztési Társaság képviselőivel tárgyaltam.

Az első ciklustól folyamatosan, naplószerűen rögzítettem a legfontosabb napi eseményeket. Enélkül aligha tudnám visszaidézni, ki mindenkivel tárgyaltam itthon és külföldön. Annyi talán kiderül az alábbiakból, hogy nagyon nyomultunk.

1991. február 19.: Hosszein Karabassit, Teherán főpolgármesterét fogadtam. Az Ikarus buszok felől érdeklődött. Dicsértem az autóbuszokat. A tárgyalást az Ikarus képviselői kérték, és ők is jelen voltak. Néhány nap múlva levélben köszönték meg az elismerő szavakat. Teherán autóbuszokat rendelt az Ikarustól.

Április 17.: Washington: Konferencia a „Befejezetlen forradalomról". Magyarország áll a térségben az első helyen az átalakulásban, a mi gaz-

Ronald Reagen Los Angelesben fogadott

daságunk nyújtja a legjobb lehetőségeket a nyugati beruházásokhoz, az együttműködéshez – ezt hangoztattam azon a vitán, amelyen Z. Brzezinski elnökölt. A hallgatóságban sok fontos döntéshozó. Másnap fogadtak a Fehér Ház nemzetbiztonsági tanácsánál, a külügy- és a kereskedelmi minisztériumban. Washingtonban kiderült, hogy a Világbank hitelek nyújtását mérlegeli a BKV járműparkjának megújításához.

Április 18.: Találkozó Henry Kissingerrel és Daniel Burke-kel, a Capitol Cities/ABC óriásvállalat elnökével, a magyar amerikai beruházási alap elnökségi tagjával.

Április 21.: Délelőtt találkozó Reagan elnökkel. Utána vezető üzletembereket tájékoztattam Los Angelesben a főváros gazdasági helyzetéről, a befektetési lehetőségekről.

Április 25.: A CORIM-nak, a Montreali Nemzetközi Kapcsolatok Tanácsának vendége voltam. Több száz meghívott előtt beszéltem a kibontakozó gazdasági dinamizmusról s azokról a kedvező feltételekről, amelyek Magyarországon és fővárosában a befektetőkre várnak.

A Gazdaságfejlesztési Iroda (CIDEM) szervezésében kanadai beruházókkal és építési vállalkozókkal is tárgyaltam.

Április 29.: A Világbank képviselőivel tárgyaltam. Áttekintettük a fővárosi lakások privatizációjához, Budapest városközpontjának rekonstrukciójához s a BKV fejlesztéséhez szükséges beruházásokhoz nyújtandó hitelek lehetőségeit. Ezekről fél éven belül végleges döntés várható. Egy esetleges kedvező döntés azt jelentené, hogy a pénzügyi szervezet először folyósítana hiteleket egy város vezetőségének.

Június 25., Párizs: Előadást tartottam a Magyar Intézetben a budapesti befektetési lehetőségekről.

Október 13.: Fogadtam a Rockefeller Brothers Fund elnökét, David Rockefellert, aki húszfős delegációval érkezett.

Október 16.: Brit befektetői csoportot fogadtam az uralkodóház tagjának, Gloucester hercegének a vezetésével.

December 17–18.: Frankfurt: Fél tucat bankot kerestem fel, továbbá ipari és kereskedelmi intézményeket Frankfurt környékén. A Dresdner Bankban ismertettem Budapest fejlesztési terveit, melyek megvalósításában német bankok is részt vesznek. Szállodák, üzletközpontok és irodaházak létesítésének a lehetőségéről volt szó.

1992. május 7.: Százmillió dolláros nagyságrendű fejlesztési projektről kezdtünk tárgyalásokat a Világbank képviselőivel.

Június 5.: Rio de Janeiro – Washington: A riói környezetvédelmi világkonferenciáról hazafelé tartva Atkári Jánossal megálltunk egy napra Washingtonban. Max Baucus szenátor fogadott bennünket, és azt javasolta, hogy hozzunk létre amerikai–magyar szakértői csoportot környezetvédelmi projektek előkészítésére és kidolgozására. Gereben István, Washingtonban élő barátom azt is elérte, hogy az amerikai külügyminisztériumnak a fejlesztési programokat kidolgozó részlegét vezető potentátok is fogadjanak bennünket. Ezek a tárgyalások nem voltak igazán profin előkészítve, a szennyvíztisztító projektben végül az amerikai külügyminisztérium nem is vett részt, de washingtoni partnereink érzékelhették, hogy a főváros számára meghatározó fontosságú környezetvédelmi programok előkészítésén dolgozunk, nem hiábavalóságokkal raboltuk az idejüket. (A nagy környezetvédelmi projektek azóta megvalósultak, és egyáltalán nem volt hiábavaló az akkori washingtoni kilincselés.)

Július 21.: 516 ezer dollárnyi támogatást kapunk az Egyesült Államok kormányától az Észak-pesti Szennyvíztisztító Telep fejlesztésének előkészítésre. Az ipari és fejlesztési programokért felelős Nancy Fraene-nel írtam alá az erről szóló megállapodást. Ezt a fejlesztést úgy könyvelem el, mint a washingtoni látogatás hozadékát.

Igyekeztünk közvetíteni Budapest és idegenbe szakadt s ott jól megtollasodott fiai között is.

SARLÓS ÉS MUNK

Torontóban ismertem meg Egri György újságírót, aki a rendszerváltás után hazatelepült. Ő tolmácsolta Andrew Sarlós kanadai üzletember üdvözletét, és a lakására hívott mindkettőnket vacsorázni. Sarlóst Torontóban a Bay street Buddhájának nevezték. Ő hozta létre Mark Palmer és Demján Sándor közreműködésével Budapesten a Nemzetközi Menedzserképző Központot, az IMC-t. A torontói Buddha roppant szívélyes volt, számos olyan vállalkozásával ismertetett meg, amelyekkel később is kapcsolatba kerültem. Sugárzott belőle az öröm, hogy végre ismét szabadok vagyunk. Nem csoda, őt még be is börtönözték itthon diákkorában, mielőtt '56-ban kiment. Rajta keresztül ismertem meg azt az üzleti kört, Peter Munkot és Estée Laudert, akik már a '80-as évek végén magyarországi befektetésekbe kezdtek. Sarlós Munkkal együtt létrehozta a Central European Development Corporationt (CEDC), amelynek többek között 50 százalékos részesedése volt az Általános Értékforgalmi Bankban. „Jó, ha az embernek van egy bankja" – mondta mosolyogva Sarlós, aki nyomban rátért a Finta József által tervezett Szabadság téri bankcentrum engedélyezési, kivitelezési problémáira, és mielőtt lélegzethez jutottam volna, már a felállítandó Nagy Imre-szobor költségeinél tartott. Sarlós 200 ezer dollárt szánt a magánvagyonából Varga Imre alkotására. Andrew Sarlóst nem lehetett nem kedvelni. Ő tudta rávenni a magyar emigráció legtőkeerősebb képviselőit, Laudert, Munkot, hogy a bizonytalan átmeneti helyzet ellenére Magyarországon fektessenek be.

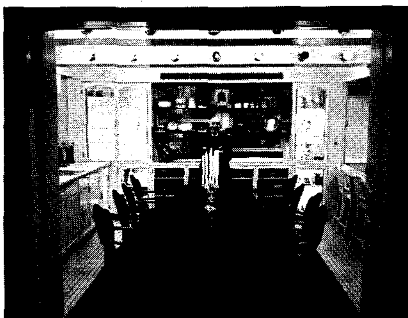
A következő években fontos szerepet vállaló tervezők és ingatlanfejlesztők közül Sarlós mutatta be nekem Ivan Danczkay építészt, akinek a tervezőirodája megnyerte a Ferihegy bővítésére kiírt pályázatot. Fejér Bélát, Sarlós üzlettársát és jogi tanácsadóját pedig akkor ismertem meg közelebbről, amikor hozzáfogott a Gresham épületének felújításához. Ez is jó fejlesztési döntés volt. A remek épület korhűen megújult, s számos díjjal jutalmazták a kitűnő színvonalú kivitelezést. Bevallom, sokszor élek az alkalommal, hogy a hozzám érkező vendégekkel megigyak egy kávét

a Lánchídra néző szálloda Budapest aranykorát idéző, fényűző kávéházában.

Hungary reborn – újjászülető Magyarország. Ez volt annak a kulturális seregszemlének a címe, amelyet Sarlós Kanadában rendezett, hogy megváltoztassa egyes magyar emigráns csoportok ellenséges hozzáállását Magyarországhoz. 1991 októberében Schneller Istvánnal együtt vettem részt Torontóban a rendezvénysorozat megnyitóján. Egy asztalnál ültem Peter Munkkal és feleségével. Munkot úgy mutatták be nekem, mint az egyik leggazdagabb magyart, akinek a vállalatbirodalma több mint tízmilliárd dollárt ért akkoriban a tőzsdén. Munk a következő években Demján Sándor legfontosabb üzleti partnereként óriási összegeket fektetett be Magyarországon.

LAUDER ÉS LÁNG

Amikor Estée Lauder és Láng György megvásárolta a Gundel éttermet, kiderült, hogy a telek fővárosi tulajdon, tehát a telek árát a befektetők a fővárosnak fizetik ki. Ez volt az első alkalom, amikor a magánosításból a fővárosnak többszörösen is haszna származott. A Gundel eladásával kapcsolatos kedvező híreket személyesen Láng György hozta nekem, aki Ronald Lauderrel, a szépítőszer-királynő, Estée Lauder fiával társult, hogy a régió legelegánsabb és legjobb konyhával rendelkező éttermévé varázsolják a jó márkanévvel rendelkező vendéglőt. Láng mondta el nekem, hogy Estée Lauder úgy osztotta el két fia között a vagyonát, hogy Ron egyáltalán ne vegyen részt a vállalat vezetésében, csak a hasznából részesüljön. Ron így is hatalmas vagyon birtokába jutott. Néhány évig az Egyesült Államok ausztriai nagykövete volt, majd rebublikánus jelöltként indult a New York-i polgármester-választáson, s állítólag annyi pénzt költött el a kampányára, mint az összes többi jelölt együttvéve. Ron Laudernek egy időben szenvedélyévé vált Budapest, és azért társult Andrew Sarlóssal a Central European Development Corporation létrehozásakor, hogy a közép-kelet-európai térség üzleti központjává fejlesszék a fővárost. A Gundel-akvizíció is ennek a törekvésnek a része volt. Lángot a fényűzően elegáns nagyvilági lovag szerepében csak Ronald Lauder múlta felül, aki azt mondta nekem, hogy fel akar támasztani valamit Budapest múltjának dicsőségéből.

Láng György „mesterszakács" New Yorkban

Lauder azért szövetkezett Lánggal, hogy a számára teljesen áttekinthetetlen magyar privatizációs útvesztőben, ahol „az állami tisztviselők úgy cserélődnek, mint a krupiék a rulettasztalnál", valahogy eligazodjon.

Kitűnő párost alkottak. 1990 tavaszán érkeztek Budapestre, hogy a főváros leghíresebb vendéglátóhelyei közül kiválasszák a számukra legvonzóbbat. Láng több hónapon keresztül vizsgálta a Gundelt, amely siralmas állapotban volt. Felmérte a helyreállítás időigényét és költségeit, számításokat készített a befektetendő tőke megtérüléséről. Lángot az egész magyar vendéglátós és cukrász szakma tisztelte. Hamarosan megvásárolták a jogutódoktól a Gundel márkanevet, ami nem volt könnyű. Eleinte nem is tudtak megegyezni az árban. Láng végül szellemes ötlettel vette rá a családot az eredeti márkanév eladására. Elmesélte nekem, hogy talált egy számlát, amelyre az volt írva, hogy „Gundel – azelőtt Wampetich". Az elképedt családtagok meggyőzése érdekében megfordította a nevek sorrendjét, és azt írta egy papírra, hogy „Wampetich – azelőtt Gundel". Ő egy percig sem gondolta komolyan a névcserét, de a jogutódok komolyan vették, a trükk bejött.

A privatizációs szerződés aláírását 1991. szeptember 21-re tűzték ki. Ekkor derült ki, hogy a Gundel étterem telke az állatkert kezelésében és a főváros tulajdonában van. Válságstábot hívtam össze. Láng György nem igazán tudta követni a fővárosban folyó vagyonátadás rejtelmeit (nem csoda, mi se nagyon), és roppantul felindult. Székellyel együtt azon voltunk, hogy megtaláljuk azt a megoldást, ami számunkra is elfogadható, és az értékesítést sem akadályozza. Megtaláltuk.

A sikeres privatizáció híre bejárta a világsajtót, és erősíthette a befektetői kedvet, a Budapest iránti bizalmat. Lauderrel az ő nevét viselő zsidó iskola átadásán találkoztunk a Budakeszi úton. Láng György pedig zseniálisan kamatoztatta a tudását Budapesten.

A 80-as évek végén kifejezetten javította a Németh-kormány nemzetközi megítélését, hogy amikor Zwack Péter hazatért, megvásárolhatta a család egykori gyárát. Ez a tranzakció akkoriban egyedülálló volt, tele volt vele a világsajtó. Én akkor ismertem és kedveltem meg Zwack Pétert, amikor az Antall-kormány washingtoni nagykövetté nevezte ki őt. New Yorkban találkoztunk.

Már főpolgármester voltam, amikor arról értesített, hogy egy társával együtt meg kívánják vásárolni a Budapesti Likőripari Vállalatot. Zwack hihetetlenül agilis volt, minden döntéshozót megkeresett, még Antall Józsefnek is írt, hogy ne használják ki ellene a külügyminiszterrel való afférját, ami miatt a nagykövetségről kirúgták. A miniszterelnök fair eljárásra utasította a privatizáció döntnökeit. Zwack nyert, pedig a másik pályázó már annyira biztos volt a győzelmében, hogy megrendelte a Gundelben a díszvacsorát. Zwack nemcsak jobb ajánlatot tett, mint a United Destillers, de jobban ki is ismerte magát a hazai viszonyok között, és jól használta ki a családi brandet.

Legalul

Éppen beiktatásom napjának estéjére hirdette meg a MÁV, hogy bezárja a fővárosi hajléktalanok számára ideiglenes fedélként szolgáló várótermeket. Nehéz tél előtt álltunk. Beiktatási beszédemben a hajléktalansággal foglalkoztam a leghosszabban. Sokan bíráltak ezért. Nem hálás téma. Azt találtam mondani, hogy „gazdagabb Budapestet nem kívánhatok a jövőben, de kedvesebbet igen". És a kedvesebb persze befogadóbbat is jelentett. A beiktatás után a hajléktalanügyről vitatkozott a fővárosi képviselőtestület. Konszenzus volt abban, hogy ez fontos közügy, de a beteg fedélnélküliek kórházi kezelése már borzolta a kedélyeket.

A 1990-ben 2-3 ezer szálláshely szűnt meg a fővárosi munkásszállókon a gyárakkal együtt. Sokan egyszerre vesztették el a munkát és a födelet. Új ellátórendszer még papíron sem létezett. Összesen hatvan férőhe-

lyünk volt hajléktalanok számára. A MÁV nem karitatív szervezet, a pályaudvarok éjszakai bezárásáról nem lehetett lebeszélni a MÁV vezetőit, akik ugyanakkor részt kívántak venni a probléma kezelésében. A MÁV és a Máltai Szeretetszolgálat felajánlásai mentettek meg akkor a teljes kudarctól. A következő napokban a máltaiak az óbudai volt munkásőrbázison nyitottak éjszakai szálláshelyet, és egy MÁV-tól átvett vasúti szerelvényben is működtetni kezdtek átmeneti szállást.

A hajléktalanok serege nagyon sok, egészen különböző csoportból áll. Például fiatalok ezrei élnek az utcán, vagy lepik el a kollégiumi ellátás után helyet keresve a hajléktalanszállókat. Róluk aligha a hajléktalanellátásnak kellene gondoskodnia. A hajléktalanellátásba kerül be sok-sok fogyatékos ember és elmebeteg. Őket is máshol kellene gondozni. Az átmeneti szállások tömve vannak idős emberekkel, mert nincs elég és nincs megfelelő szociális otthon. Ha a különböző ellátási formák kielégítő szinten, kellő kapacitással, befogadó módon működnének, alig lenne szükség külön a hajléktalanok ellátására. Csakhogy az elmebetegek kórházi ellátása, a fogyatékosok intézményei, az idősotthonok, a szenvedélybetegek rehabilitációs intézményei sokkal drágábbak lennének. A hajléktalanellátás „takarékos" pótlékként biztosítja a pillanatnyi túléléshez épp hogy elegendő minimumot azoknak, akiknek a megfelelő ellátásáról nem gondoskodnak.

Elszánt szociálpolitikusokból, frissen végzett szociális munkásokból és szociológusokból állt össze az a szakembergárda, amely a magyar hajléktalanellátást megteremtette. Kezdetben volt tizenhat vaságy a Lordok házában, egy frissen megnyitott budaörsi szálláshely, a MÁV által biztosított Madridi úti szálló s a Máltai Szeretetszolgálat Miklós utcai szállója, ahová az utolsó pillanatban sikerült ágyakat szerezni. Csillebércen pedig fürdősátor és átmeneti szállás várta azokat, akik hajlandók voltak a Déli és a Keleti pályaudvarról útra kelni. Ennyit tudtunk néhány nap alatt összehozni. (Iványi Gábor részletesen leírja az indulás történetét a *Hajléktalanok* című könyvében, Sík Kiadó, 1997.)

A jugoszláv háború idején 16 vagon érkezett a Máltai Szeretetszolgálathoz, amelyek korábban a keletnémet hadsereg tulajdonában voltak, és sebesültek szállítására alakították ki őket. Vécsey Miklós azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy a főváros biztosítsa a szerelvény működéséhez szükséges infrastruktúrát, vizet, csatornát, közműveket. A MÁV terüle-

Pesti aluljáró télvíz idején a nappali órákban (saját felv.)

tén kaptunk egy „mellékvágányt", ahol egy százhúsz főre méretezett, első lépcsős (fapados) szálló kezdte meg a működését orvosi rendelővel és társalgóval.

A máltaiak mindig gyorsan reagáltak, és rendkívül ügyesen kezelték a hatóságokat. A MÁV menedzsmentjét és az önkormányzatokat is. Szükség is volt erre, mert a hajléktalanokat senki sem akarta a közelében tudni. (Ezt ismerjük: *not in my backyard...*) Nem véletlen, hogy az első hajléktalanszálló egy laktanyában, a következő – a máltaiak leleményességét és elszántságát dicsérve – egy óriási uszályhajón, a fent említett pedig egy iparvágányon, magas kerítés mögött, „emberi lakhelyektől" távol fogadhatta az elesett, rongyos, esetleg súlyosan alkoholbeteg embereket.

Új emberek kellettek. Azt tapasztaltam, hogy a korábban kiképzett szociális munkások nem akartak hajléktalanokkal foglalkozni. Helyettük eleinte rendőrök és katonák, egyenruhások tartottak ügyeletet. Ügyeletben „őrizték" a hajléktalanokat. A történelmi egyházak nem voltak

partnerek a hajléktalanság kezelésében: „Attól féltek, hogy a hajléktalanok kirabolják a templomot. Mindig megkérdezték, hogy milyen biztonságtechnikai intézkedéseket teszünk." (Iványi Gábor: *Hajléktalanok.* Interjú Kovács Ibolyával, a Népjóléti Minisztérium főosztályvezetőjével, 24. o.)

Két évre volt szükség ahhoz is, hogy az ellátás költségvetési finanszírozásáról rendelet szülessen. Felgyorsult a szociális munkások képzése, de a civil szervezetek elszánt önkéntesei nélkül aligha működhettek volna a túlzsúfolt és kezdetleges éjjeli menedékhelyek és átmeneti szállók.

Soha nem tudtam elfogadni a szegénységgel szembeni közönyt. Kemény István több mint egy évtizeden át volt a kabinetem tagja és a főtanácsadóm. Az a szociológus, aki nem volt hajlandó elfogadni a puha diktatúra tabuit, és szegénységnek nevezte a szegénységet. Ennek az volt az ára, hogy csupán a '60-as évek közepétől a '70-es évek elejéig folytathatott empirikus kutatásokat. Ám ez a néhány év példátlanul termékeny időszak volt. Kemény jelentős vizsgálatok egész sorát végezte el. A társadalmi rétegződésről, a gazdasági vezetőkről, munkásokról, szegényekről, cigányokról. Keménnyel emigrációja idején Párizsban találkoztam először, a Boulevard Saint-Michel egyik kávézójában. Akkorra már, amit csak lehetett, elolvastam tőle. Meg voltam illetődve, és eleinte csak feszengtem. Ő volt az az ember, aki a legtöbbet tudott arról, ami engem a legjobban érdekelt. Én éppen akkor igyekeztem megfejteni a „CS" lakások rejtélyeit. Kiderült, hogy Kemény olvasta az erről szóló dolgozatomat meg a taxizásról szóló szociográfiámat is. Úsztam a boldogságban. Kemény biztatott, és tanácsokat adott.

Kemény meg nem jelent írásai kéziratban terjedtek. Párizsban fiatal hazai kutatók keresték meg őt azzal, hogy a tanítványainak tekintik magukat, noha azelőtt személyesen nem találkoztak.

Havas Gábor fedezte föl, hogy amivel Kemény Webert jellemezte, az rá is pontosan illik:

> „Kemény István Max Webert jellemezte a következő szavakkal, de ezt nyugodtan tekinthetjük önjellemzésnek is: »Tárgyilagosságra törekvés a tendenciák megítélésében, ugyanakkor szenvedélyes állásfoglalás a szabadság, a humánus értékek, a szabad és univerzális érdeklődésű emberi személyiség mellett; hit abban, hogy a jö-

Minden évben több mint tízezer adag ebédet osztottunk a hajléktalanoknak a Petőfi Csarnok mellett felállított sátrakban (saját felv.)

> vő nem egyértelműen meghatározott, hanem az lesz, amivé az emberek teszik, és mégis vagy talán éppen ezért komor pesszimizmus a humanizmus ügyét illetően.«" (F. Havas Gábor: Kemény István 1925–2008. *Beszélő*, 2008. május)

Sorra vettük a kezelhető problémákat. A kezelhetőket! A jó kormányzás azokra az ügyekre összpontosít, amelyek ebbe a körbe tartoznak. A többit meg kell hagyni az ellenzéknek, hadd beszéljenek róluk. Szelekció és prioritások nélkül nincs kormányzás. Fontos, hogy a választóink tudják, mire számíthatnak, mit tervezünk az adóforintjainkkal, ezért a politikai prioritásainkat az unalomig ismételni kell.

A kilencvenes évek elejére a jövedelmi olló már nagyon szétnyílt. A munkavállalók többsége szegény és elégedetlen volt, és óriásira duzzadt a leszakadók tábora. Ilyen mértékű elszegényedésre a profi szociálpolitikusok sem számítottak. Végtelenül sok szenvedéssel és bizonytalansággal élték meg az emberek azt a válságot, amelybe munkahelyük elvesztése miatt kerültek. Csekély vigasz volt számomra, hogy ezek a szegény és dühös emberek egy 1991-es felmérés szerint még mindig a karitatív szervezeteket és az önkormányzatokat érezték magukhoz a legközelebb. Számomra nyilvánvaló volt, hogy a minimális szociálpolitikai programról még a legrosszabb költségvetési helyzetben sem mondhatunk le. „Tetszik, nem tetszik, jelenleg a fővárosban a szociális problémák és a szociális munka fókuszában a szegénypolitikának és szegénygondozásnak kell állnia, mert a szegénység akkor is itt van, ha nem szeretjük" – mond-

ta Solt Ottilia egy fővárosi tanácskozáson. A helyi pénzbeli támogatás, a rendszeres és rendkívüli segélyezés súlya igencsak megnőtt. Ez természetesen kényszerpálya. A pénz sohasem lehet elég. A társadalombiztosítási rendszer diszfunkciói nem orvosolhatók vele, és éppen a legfontosabbat, a biztonságot nem tudja nyújtani a rászorulóknak. A segélyközpontú szegénypolitika következménye a gyengülő szolidaritás és szociális érzékenység, a fokozódó intolerancia, a növekvő bizalmatlanság a társadalmi szervezetekkel szemben, és a borúlátás a jövőt illetően. Ottilia arról beszélt, hogy a szegénységre ki lehet dolgozni bizonyos életstratégiákat egy családban, de az elszegényedésre nagyon nehezen.

Nem lehetett nélkülözni azt az óriási ismeretanyagot, amelyet Ottilia összegyűjtött, és azt a hálózatot, amit létrehozott. A fővárosi szociálpolitika új intézményrendszerét vele alakítottuk ki. Solt Ottilia nélkül nem jöhetett volna létre az a Budapesti Szociális Charta, amely a programunk gerincét alkotta.

Bennem a Szeta működése megerősítette azt a meggyőződést, hogy valódi szociálpolitikát „csinálni" kizárólag a szuverenitás elvén működő, a szűkebb társadalmak bizalmát élvező és a települési folyamatokat közelről ismerő helyi közösségek képesek. Erre a felismerésre épül az az általános európai gyakorlat, hogy a szociális ellátások legnagyobb terheit az önkormányzatok viselik. Ezt a bevált európai modellt Magyarországon az önkormányzati törvény szerencsés módon „honosította".

1997-re elkészült a Fővárosi Szociális Charta. Ez abból indult ki, hogy a szociális segítségre szoruló polgárnak elidegeníthetetlen joga, hogy a szociális eljárások során emberi méltóságát, állampolgári jogait tiszteletben tartsák. Minden embernek joga van a diszkriminációtól mentes, jogszerű, áttekinthető, nyilvános, sajátosságait figyelembe vevő ellátásra. Tiszteletben kell tartania a város polgárainak egyéb jogait és érdekeit is. Ezért fontos a döntések nyilvánossága, a források ésszerű felhasználása és kiszámíthatósága, az igazgatási eljárások egyszerűsítése, az ellenőrizhetőség biztosítása stb. Az adófizető polgárok pénzének átlátható, ésszerű felhasználása végett szakmai és intézményi standardokat alakítottunk ki.

A rászorultságból való kikerülésnek, a „kigondozásnak" csak akkor van esélye, ha a szociálpolitikai ellátás reális sikerekkel kecsegtető egyéni törekvéseket támogat. A szegénységből való kiemelkedés jelentős erőfeszítést igényel a szegényektől is, a segítőktől is, ezért minden ilyen akciónál fontos

a feltételek gondos tisztázása, a kölcsönös garanciavállalás és a partner hitelességéről való megbizonyosodás. (A főváros szociálpolitikai törekvéseiről és eredményeiről lásd részletesen: *Budapest 1990–2010. Egy szabad város 20 éve.* Budapest Főváros Önkormányzata, 2010, 199–203. o.)

Túlaltatás, ájulás: a mi egészségügyünk

1990 októberében, a taxisblokád idején, amint már írtam, megműtöttek. Az operáció után néhány napig a László Kórházban lábadoztam. Valószínűleg túlaltattak. A műtőben éreztem, hogy kiver a víz, és elvesztettem az eszméletemet. Amikor magamhoz tértem, Mikola Istvánt pillantottam meg. Ő volt akkor a kórház főigazgatója. Kissé megszeppentem, mert úgy gondoltam, hogy ha már a főigazgatóra van szükség, akkor biztosan nagyon nagy a baj. Orvosi konzíliumot tartottak fölöttem. Izgatottnak tűnhettem, mert sietve megnyugtattak, hogy velem minden rendben van, de a műtétet délutánra halasztották. Én a túlaltatásból arra következtettem, hogy az altatóorvos túlságosan is jól akarta végezni a feladatát. Lehet, hogy tévedek, de azt gondolom, hogy összefüggés lehetett a túlaltatás és a pozícióm között.

Ez a kisebb orvosi műhiba szépen megvilágítja az egészségügy legnagyobb dilemmáit. Fontosabb betegnek több altató jut. Biztos, ami biztos. A délutáni akció már sikeres volt. Csak így persze alighanem kétszer annyiba kerültem a társadalombiztosításnak. Az orvosi konzílium, a műtőben töltött idő, az orvosok és az ápolók munkaideje mind-mind veszteség a kórháznak.

Az egészségügyben az orvos és a beteg egyaránt abban érdekelt, hogy a kórház fenntartója minél többet költsön. Hogy gyorsabb, kellemesebb és biztosabb legyen a gyógyítás, a gyógyulás. A késztetés a költésre be van építve a rendszerbe, ezt akarja a beteg, és ezt akarja az orvos is. Ez a közös törekvés a legújabb és legdrágább diagnosztikai berendezések és a leghatásosabb gyógyszerek beszerzése felé visz. Lépést akarnak tartani a tudomány fejlődésével. Az erőforrások viszont végesek. A túlköltést korlátozó tényezők pedig a beteg-orvos viszonyon kívül vannak. A kórházigazgató

két malomkő között őrlődik. Be kell gyömöszölnie a túlköltés szellemét a költségvetés palackjába.

A rendszer úgy van kitalálva, hogy a kórházigazgatók ugyan folyamatosan őrlődnek, de nem őrlődnek fel. Számolniuk kell azzal, hogy a hiány kínos, de számolhatnak azzal is, hogy valószínűleg megmentik őket! Puha költségvetési korlátokkal kalkulálhatnak, mert a fenntartó úgyis helytáll helyettük. A csődbe került kórházat a politikusok mentik meg, írja Kornai János. Nemcsak azért, mert együtt éreznek a beteggel és az orvossal, hanem főleg azért, mert a „politikus – akár érez őszinte empátiát, akár nem – fél a haragjuktól, mert a betegek, a családtagjaik, a barátaik és ismerőseik az ő szavazói". (Kornai János: A puha költségvetési korlát szindrómája a kórházi szektorban. *Közgazdasági Szemle*, 2008. december)

Az egészségüggyel húsz éven át az volt a bajom, hogy teljesen szétta-golt, sok tulajdonossal és hűbéresekkel. A kórházak apró grófságokként viselkedtek. Saját érdekeik sáncai mögül próbáltak elérni valamit, ami nem feltétlenül esett egybe a közérdekkel, és akkor nagyon finoman fogalmaztam. Az alapstruktúra pocsék, de az ereje félelmetes. Az egészségügyben a hatalom roppant erős szakmai klikkek kezében van, a közvélemény pedig semmit sem ért az egészből, semmit sem érzékel azokból a belháborúkból, amelyek ezen az életbevágó területen folynak.

Az én fő támaszom az egészségügy területén húsz éven át dr. Szolnoki Andrea volt. Ő sikeres orr-fül-gégészként a Szent László Kórház osztályvezető főorvosa volt 1990-ben, és úgy érezte, hogy a pályáján mindent elért, amit elérhetett. Édesapja 1947–48 között a Kisgazdapárt színeiben volt országgyűlési képviselő, sőt államtitkár, 1949–58 között pedig Andrea elmondása szerint többet volt börtönben, illetve „közbiztonsági őrizetben", mint otthon. Három leánya ezeket az éveket nemcsak megszenvedte, de a szocialista rendszerrel kapcsolatos ellenszenvüket is motiválta szeretett édesapjuk hiánya.

Szolnoki Andrea tehát *von Haus aus* késztetést érzett, hogy részese és szereplője legyen annak a változásnak, amelyet édesapja már nem élhetett meg. Felkereste édesapja pártbéli barátját, Pártai Tivadart, aki határozottan lebeszélte arról, hogy belépjen a Kisgazdapártba: „ez nem az a Kisgazdapárt, amelynek apád a képviselője volt!"

A megválasztásomat követő első hónapokban azon igyekeztem, hogy a szakmájukban elismert szakembereket bízzak meg az egyes ágazatok felügyeletével. Szerencsére idegen volt valamennyiünk számára az a gondolat, hogy az SZDSZ jelölje ki annak a vezető gárdának a tagjait, amelynek tevékenységéért én vagyok a felelős. A törvény is ebben a törekvésemben erősített, a jelölés polgármesteri jogosítvány.

Szolnoki Andreát jól ismerte és melegen ajánlotta a baráti köröm. Ő is igent mondott, az egészségügyi bizottság elnöke lett, és mivel ezt a területet nem felügyelte helyettes, a terület teljes szakmai felügyelete hozzá tartozott.

Így emlékezett a doktornő a kezdet éveire:

> „Az első ciklus gyönyörű volt... életem legszebb négy éve. Délelőtt operáltam, mindennap néhány órát a kórházban töltöttem. Az persze nem volt igaz, hogy az önkormányzathoz egy hónapban csak egyszer kellett bejönni. Minden délutánt itt töltöttem a bizottságban."

Húsz évet, öt önkormányzati ciklust vitt végig Szolnoki Andrea úgy, hogy közben a főváros egész egészségügyi vezető garnitúrája kicserélődött. Visszaadom neki a szót:

> „Megörököltünk több mint húsz iszonyatos állapotban lévő kórházat. Morálisan és fizikálisan is lepusztult állapotban voltak. Lehetett alkotni, rekonstrukciós programokat készítettünk, és közel egy évtizedbe telt, de elkészítettük a főváros Egészségpolitikai Cselekvési Tervét (2002). Folyamatosan pályáztunk az úgynevezett címzett támogatásokra, de 1990 és '94 között semmit nem kaptunk. 1994-ben az új koalíciós kormány megszavazott nekünk két címzett támogatást. Az egyik a Szent Imre Kórház rekonstrukcióját foglalta magában, a másik pedig az Uzsoki utcai kórházét. Ha semmi sem fűződik a nevemhez, csak ennek a két kórháznak a rendbetétele, akkor én már elégedett lehetek, büszke vagyok erre." (A *Budapest 1990–2010* című kötethez készített mélyinterjú, 2009)

A mi új egészségügyi koncepciónk vezette be a súlyponti kórház fogalmát. Ennek az volt a lényege, hogy a húsz szakmás nagy kórház a hét minden napján 24 órában köteles fogadni a területéről a betegeket. Ezeket a kórházakat fel kellett fejleszteni, fel kellett készíteni arra, hogy alkalmasak legyenek e feladat ellátására. Szolnoki doktornő fogadtatta el

az igazgatókkal, hogy az addig érvényben lévő ügyeletes kórházi rendszerrel szemben támogassák az új koncepciót. Mivel az éjszakai órákban vagy hét végén nem kell keresgélni, hogy épp melyik az ügyeletes kórház, a betegek számára ez a rendszer sokkal barátságosabb. Ugyanaz a kórház fogadja őket mindig.

A fővárosi egészségügy sajátossága az, hogy nagyon sok a fenntartó. Számos egymástól független tulajdonos van itt jelen.

Az állami fenntartású intézmények működése a fenntartó részéről általában mindenkor biztosított, ezek nincsenek igazán teljesítménykényszerben. Az önkormányzati intézmények sokkal inkább ki vannak szolgáltatva a finanszírozás változásainak. Így a fővárosi kórházak könnyen hátrányba kerülnek az egy gazdálkodási egységként fellépő egyetemmel szemben, mely meg tudta szerezni valaha önálló klinikái felett a központi ellenőrzést. Ez a helyzet egyáltalán nem kedvez a költséghatékonyság és az intézmények stabilitása szempontjából elkerülhetetlennek látszó összevonásoknak. Egyszerűen nem lehet meglépni azt, amit a józan ész diktál.

Mondok egy eklatáns példát. A Szent János az egyik legnagyobb múltú és méretű fővárosi kórház. Volt idő, amikor kétezer ággyal működött, ma már csak ezerkétszázzal, és az elmúlt húsz évben a fejlesztéseket tekintve mostohagyereknek számított. A nagy ráfordítást igénylő beruházások rendre elmaradtak, a Szent Jánost a Bajcsy, az Uzsoki és a Szent Imre Kórház is megelőzte. A kórháznak 2005-re egymilliárdos nagyságrendű adósságállománya halmozódott fel. Önkormányzati biztost és új főigazgatót kellett kineveznünk. A kórház nagy területen, pavilonos rendszerben működik. Az egyes osztályokat különálló épületekben helyezték el. Azért építettek ilyen kórházakat a múlt század elején, mert azt feltételezték, hogy ily módon a fertőzések kevésbé terjednek át egyik osztályról a másikra. Ez a szemlélet már rég elavult, és a hetvenes-nyolcvanas évektől nem építenek pavilonos rendszerű kórházakat.

Az orvostudomány robbanásszerű fejlődése új gyógyító eljárásokat tesz lehetővé. A kor követelményeinek megfelelő drága műszerek, diagnosztikai eszközök csak koncentráltan működtethetők megfelelő hatékonysággal. Elkerülhetetlenné vált a kórház modernizálása, rekonstrukciója. „Ha nem lépünk, a kórház működése is veszélybe kerülhet" – érvelt Szolnoki Andrea. Kidolgoztunk egy pályázati anyagot, amelynek a lényege az volt, hogy a Szent János Kórház területén egy modern diagnosztikai, műtéti, intenzív ellátási, sürgősségi blokk épülne, ehhez csatlakoznának, a főépületre mintegy felfűzve, a modernizált rehabilitációs kórtermi és hotelegységek. Ez több mint tízmilliárd forintba került volna, és nem lett belőle semmi. A közgyűlésben erősebbnek bizonyult a Bajcsy-Zsilinszky Kórház mellett lobbizó csoport. Szolnoki szerint a Szent János már csak azért sem nyerhette el a pályázati támogatást, mert jelentős adósságállománya kizárta a támogatható körből.

A szakma egyetért abban, hogy a pavilonos rendszerű kórház fenntarthatatlan. A megoldást a Kútvölgyi Klinikával való összevonás jelentené. A két kórház ötven méterre van egymástól, csak egy utca választja el őket. A Kútvölgyi Klinika jól felszerelt műtőblokkal és óriási szakambulanciával is rendelkezik. A szakemberek szerint a Szent Jánosból az összes szakambulanciát, manuális osztályt, sebészetet, gégészetet át lehetne telepíteni a Kútvölgyibe. Csak az maradna a Szent Jánosban, ami pavilonrendszerben is gazdaságosan működtethető.

Éveken át lobbiztunk a józan ész győzelméért, de egyrészt beleütköztünk az egyetemi autonómia falába, másrészt az egészségügyi kormányzat támogatása is hiányzott. Tehetetlenek voltunk, hiába értett egyet mindenki abban, hogy a Kútvölgyi kihasználatlan kapacitásokkal rendelkezik, a hatalmas ellátási körzetért felelős Szent János pedig finanszírozhatatlan.

Szabadon szolgál a szellem

Az oktatásügy demokratizálása már a rendszerváltás előtt megkezdődött. Az 1985-ös reform meglehetősen nagy autonómiát biztosított az iskoláknak. A rendszerváltás pedig végleg megszabadította őket az állami ideológiától. Rengeteg vitám volt azzal kapcsolatban, hogy az iskolák autonómiája meddig terjedjen. Én azt vallottam, hogy az állami kontrollnak kizárólag a vizsgák és az alaptanterv révén szabad érvényesülnie. Az önkormányzat pedig kizárólag iskolafenntartó, szolgáltató és közvetítő funkcióval rendelkezzék. Oktatási szolgáltató piacot kell kialakítani, melyen az iskolák megfelelő választékban szerezhetnek be alternatív tanter-

veket, könyveket és taneszközöket. Ám a piac versenyt is jelent. Ha pedig komolyan vesszük, hogy az önkormányzati iskoláknak világnézetileg semlegesnek kell lenniük – márpedig igen komolyan vesszük –, akkor a lakosság igényének megfelelő mértékben vallásos szellemű iskoláknak is kell lenniük, miként magán- és alapítványi iskoláknak is.

A törvény arra kötelezett bennünket, hogy az egyházi iskolák ingatlanjait adjuk vissza az egyháznak. Több alkalommal tárgyaltam erről Paskai László bíborossal, és ezek a megbeszélések azért lehettek sikeresek, mert a visszaadott ingatlanokért az állam kompenzált bennünket. Visszaadtuk a Deák téri általános iskolát az evangélikus egyháznak, állami támogatással felépítettük a Móricz Zsigmond Gimnáziumot, a felszabadult Baár-Madast pedig visszaadtuk a református egyháznak. Támogattuk az alapítványi, a Waldorf- és a Montessori-iskolákat. Kilencven évre bérbe adtuk az egyik legértékesebb telkünket a Budakeszi úton, hogy ott épülhessen fel a Lauder-iskola.

1992 tavaszán és nyarán hónapokon át különböző tantestületi és szülői delegációkat fogadtam, akik a budapesti szerbhorvát iskola különválasztását kérték. A háború kirobbanása óta napirenden volt ez a téma, ami teljesen lázba hozta ezt a Rózsák terén működő, nagy múltú iskolát, melynek egyben tartására nem volt semmi remény. Mivel a két iskola ugyanabban az épületben maradt, középen demarkációs vonalat kellett húzni. Egyik oldalon szerb, a másikon horvát nyelven folyt az oktatás. Hogyan lehet az etnikai tolerancia értékének hangsúlyozása mellett ezt elmagyarázni a diákságnak? Többször voltam az iskolában, osztályfőnöki órát is tartottam, és az egyik órán egy érettségi előtt álló szerb leány megkérdezte tőlem: ha mi a toleranciát és a más nyelvű kultúrák egyenrangúságát hirdetjük, ha a kultúrák közötti párbeszédre helyezzük a hangsúlyt, akkor miért kell a jövőben más-más intézménybe járniuk a vele egy padban ülő horvát barátnőjével. Nem volt jó válaszom erre a kérdésre. A budapesti szerbhorvát iskola a szerb–horvát háború áldozata lett.

Húsz éven át azt tapasztaltam, hogy az oktatásban igen erős kerületi determináció érvényesül. Az általános iskolai hálózat a kerületekhez került. Ez így van rendjén. Az általános iskola a lakóközösséghez tartozik. Csakhogy a középfokot is szétszedték, és csak a szakoktatás maradt a fővárosnál kötelező feladatként. A kerületek válaszút elé kerültek. Voltak, amelyek ragaszkodtak a saját gimnáziumaikhoz, mások nem, vagy legalábbis nem tudták fenntartani őket. Ezáltal a középiskolai hálózat teljesen szétzilálódott. A gimnáziumi oktatásban súlyos feszültségek keletkeztek. Egyrészt ezt a korosztályt is elérte a demográfiai apály, másrészt a gimnáziumi érettségivel egyre kisebb esély mutatkozott az elhelyezkedésre, harmadrészt a szakképzések jelentős részét már érettségihez kötötték. Ezért egyre több gimnázium jelentkezett a fővárosnál, hogy be akar kapcsolódni a szakképzésbe.

Az elit gimnáziumok zöme eleinte a kerületeknél volt. Ezeket a kilencvenes évek közepétől kezdték átadni a fővárosnak. Szinte minden héten felhívott valamelyik kerületi polgármester, hogy tárgyaljunk a kerületi gimnázium átvételéről, mert ők már nem tudják fenntartani. Nem csoda, az állami normatíva csökkent, a gyereklétszám is csökkent, a kisebb osztályokkal, csoportbontásokkal működő elit gimnázium pedig drága…

A szakképzés megújítása, átalakítása elodázhatatlan feladattá vált.

1990 és 1994 között Sáska Géza, a Fidesz által delegált bizottsági elnök más oktatáspolitikusokkal együtt felismerte, hogy a szűk, szakmaspecifikus szakképzés és a széles alapozású képzés nem egymást kizáró, hanem egymást feltételező és kiegészítő alternatívák. Erre a felismerésre épült a főváros új szakképzési koncepciója. Ez a koncepció, mely 1995-re készült el, korszakos jelentőségű dokumentum volt. A szakma teljes elismeréssel fogadta. Az iskolafenntartók közül elsőként a főváros mert lépni egy olyan terepen, mely tele volt buktatókkal, előre nem látható akadályokkal.

Arra törekedtünk, hogy a főváros vállaljon aktív szerepet a fizikailag vagy szellemileg sérült emberek szakképesítéshez juttatásában is. Úgy döntöttünk, hogy a szakközépiskolákban megemeljük a nyelvórák számát a saját pénzünkből, mivel az állam csak heti két órát finanszírozott. Azon voltunk, hogy a szakközépiskolák adják meg a második esélyt, a továbbtanulás lehetőségét a gyerekeknek.

A mi koncepciónk alapelve az volt, hogy az iskolai alapozás a képzés kezdő szakaszában meghatározó.

A szakképzési rendszer reformja a Területi Integrált Szakképzési Központok létrehozásával az ötödik választási ciklusban is gőzerővel folyt tovább. Állandó időzavarban voltunk, és az elkerülhetetlen iskola-összevonások végrehajtásához sajnos egészen az utolsó ciklusig hiányzott a kellő politikai bátorság.

1992 végére súlyosan romlottak a kulturális autonómia feltételei. Az állami mecenatúra megszűnőben volt, a magánmecenatúra még nem alakult ki, a kulturális piac pedig összezsugorodott. A fizetőképesség csökkent, miközben a jegyárak piaciak lettek a korábbi dotált, politikai árakkal szemben. A Városháza nem hagyta magára kulturális intézményeit, de már nem irányítóként, hanem csak finanszírozóként vállalt szerepet. Az intézmények (színházak, közgyűjtemények, közművelődési intézmények) finanszírozása mellett általánossá vált a programok, művek és produkciók különböző kulturális alapokon keresztül történő finanszírozása is. A „tevékenység- és célfinanszírozásnak" ez a nyitott, pályázaton alapuló rendszere európai színvonalúvá vált. Arra törekedtünk, hogy legyenek alternatívák, szélesedjen a szellemi tér. Mindig, mindenhol elmondtam, hogy oda mennek szívesen az üzletemberek, vállalkozók, befektetők, ahová nemcsak befektetni érdemes, hanem ahol élni is jó. Van színház, opera, koncertek, kiállítások. Ha csak üzleti, marketingszempontból nézzük, ez akkor is jó befektetés.

A kilencvenes évek közepére a volt szovjet tömb országaiban súlyos válságba került a színházi struktúra. Lengyelországban például, melynek színházi kultúrája igazán kiemelkedő volt, döbbenetes mennyiségben szűntek meg színházak. Mára a színházi hálózat jelentős mértékben visszaépült, de akkor válsághelyzet volt, mint ahogy másutt is Közép-Kelet-Európában. Mi viszont itt Budapesten megőriztük azt a színházi infrastruktúrát és azt a repertoárrendszert, amely óriási értéket képvisel.

Voltak kudarcaink. Színházi profiltisztításba kezdtünk. Abból indultam ki, hogy a piacképesebb musicalszínházak kevesebb támogatásból is megélnek, és inkább a művészszínházakat kell nagyobb mértékben támogatni. A „Pesti Broadway" koncepció részeként létrehoztuk az Arizona Színházat piaci alapon. Mikó István társulata azért nyerte meg a pályázatot, mert azt ígérte, hogy egyre csökkenő állami támogatással fog működni. A színház jól indult, de szakmailag nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, egyre gyengébb lett, és a színházi szakma is szembefordult vele. Két év után új pályázatot kellett kiírnunk, de a második kísérlet sem bizonyult igazán sikeresnek.

A Művész Színház – mintegy az Arizona ellenpontjaként – nagyon nagy nevekkel indult. Akkoriban a színházi élet kommercializálásával vádoltak bennünket. Csattanós válasz volt erre a Művész Színház. A színházi élet „krémje": Törőcsik Mari, Garas Dezső, Darvas Iván, Eperjes Károly, Bubik István keresett fel Schwajda Györggyel együtt azzal, hogy kiváló, de a szélesebb közönségnek is játszó színházat kívánnak létrehozni. A színházi szakma olyan erővel támogatta őket, hogy nem lehetett nemet mondani. Mikóék és a bulvársajtó ellenkampányba kezdtek, ami odáig ment, hogy még Törőcsik Mari diplomáját is megkérdőjelezték!

1993 őszén neveztük ki Törőcsik Marit igazgatónak, aki mellett Schwajda György volt az operatív ügyvezető. Törőcsik meghívta Anatolij Vasziljevet, a világhírű orosz rendezőt, és ő vitte színre az első bemutatót, *A nagybácsi álmát*. Óriásiak voltak az aspirációk és a várakozások. Darvas Iván rendezésében siker lett Beckett-től a *Godot-ra várva*, és sikert aratott a *Koldusopera* is, ám a Művész Színház valahogy mégsem volt képes megfelelni a felfokozott kívánalmaknak. A csoda valahogy elmaradt. Ráadásul, mielőtt a társulat összecsiszolódhatott volna, beütött a '95-ös válság. A vezetés pénzügyileg elszámította magát, a főváros pedig a megnövekedett költségekkel együtt nem tudta fizetni a társulatot. Nehéz ma már megítélni, mennyire volt szabálytalan a Schwajda által inspirált túlköltekezés. Ami tény: az anyagi ellehetetlenülésre hivatkozva először Schwajda György, majd 1996-ban Törőcsik Mari is lemondott, és a bukás okai közül nem lehet elhallgatni a kettős vezetés fogyatékosságait.

Ebben az időszakban alakult a Tivoli mozi felújítása után a Tivoli Kamaraszínház Szűcs Miklós vezetésével. Székely Gábor rendezőt pedig az igazgatókból álló szakmai grémium javaslata alapján az Arany János Színházból létrejött Új Színház vezetésével bízta meg a közgyűlés. Rögzítsük: amikor Marschall Miklós távozott, Szinetár Miklós volt az Operettszínház, Zsámbéki Gábor a Katona József Színház, Bálint András a Radnóti Miklós Színpad, Marton László a Vígszínház, Bodrogi Gyula a Vidám Színpad, Léner Péter a József Attila Színház, Meczner János a Bábszínház, Novák János a Kolibri Színház, Kerényi Imre pedig a Madách Színház igazgatója. Ez a felállás és a hozzá tartozó finanszírozási rendszer csak az ötödik ciklusban kezdett átalakulni.

Ennek az időszaknak a maradandó öröksége a Pesti Broadway koncepció megvalósult része. A Liszt Ferenc tér és környéke igazi belvárosi találkozóhellyé és szórakoztató negyeddé vált a Nagymező utca színházaival, az Operettel és a Mai Manó Házzal, az Írók könyvesboltjával és a Divatcsarnokból kialakított Párizsi Nagyáruházzal együtt. Számtalan város-

házi vita után végül is a magántőke csinálta meg a Liszt Ferenc teret. A főváros pedig a Nagymező utca részleges forgalommentesítésével és a színházak felújításával járult hozzá egy valódi kultúrnegyed kialakításához.

A hetvenes években a Madách Színház majd ezerfős nézőterét meg lehetett tölteni Németh Lászlóval, Shakespeare-rel. A kilencvenes évek közepén már nem. Ezért egyáltalán nem tartottuk bajnak, hogy létrejön Budapesten az Operett mellett egy második zenés színház, a Madách. Bővült viszont a művészszínházak hálózata a Madáchról levált, Mácsai Pál vezette Örkény István Színházzal, amely már a kezdet kezdetén a legjobb évad díját is megszerezte. Mácsai Pál intenzíven lobbizott nálam, hogy színháza leválhasson végre a Madáchról, ami az utolsó ciklusban be is következett.

A fővárosi intézményeket „levágtuk" a központi költségvetés köldökzsinórjáról. A szabad intézményépítés és programalakítás joga mellé megkapták a racionális gazdálkodás felelősségét is. A főváros liberális kulturális politikája csak ennyit tehetett, de azt megtette. Az eredmények is, az ellentmondások is azonnal láthatóvá váltak. Budapest kulturális térképén egymás után jelentek meg az alternatív kultúra helyszínei – a Merlin vagy épp a jelentős fővárosi támogatással gründolt Sziget. Egymás után újultak meg a hagyományos, nagy intézmények, s váltak alkalmassá egy másféle kultúrahasználatra, mint például az interaktív környezetkultúra „tanösvényévé" alakított állatkert vagy a párizsi után legnagyobb európai artmozi-hálózat. Teljesen új koncepcióval épült újjá a három nagy budapesti közgyűjtemény. Virágzott a Tavaszi Fesztivál, az Őszi Fesztivál, meggyökeresedett a Budapesti Búcsú, a Hídünnep, a Thália Színház befogadó színházként, önálló társulat nélkül szerveződött újjá. A szakmában ezt nagyon sokan ellenezték, ám a gyakorlat bebizonyította, hogy Budapestnek szüksége volt egy ilyen színházra. Az egy-egy produkcióra összeálló alkalmi társulatok befogadására ez a legalkalmasabb intézmény, de színesebbé, rendezettebbé válnak ebben a közegben a vidéki színházak és a határon túli színházak bemutatói is.

A Fővárosi Önkormányzat az 1990-es évek elején 27 önálló kulturális intézményt tartott fenn: 13 színházat 25 játszóhellyel, két kulturális részvénytársaságot (Vidámpark és Budapest Film), művészmozi-hálózatot, három országos jelentőségű közgyűjteményt, valamint a Fővárosi Állat- és Növénykertet.

A kulturális bizottságot az első ciklusban szintén egy fideszes képviselő, Baán László vezette, aki szigorúan képviselte a távolságtartás és a szakmai autonómia elvén alapuló liberális kultúrpolitikát, és határozottan elhárított minden „visszarendező" szándékot, ami az osztogatás és klientúraépítés kádári hagyományához vezetett volna vissza. Baán ügyes politikusként olyan döntéseket is át tudott vinni a közgyűlésen, amelyek látszólag kudarcra voltak ítélve. A második ciklustól ez némileg megváltozott. A kulturális terület főpolgármester-helyettesi felügyeletéhez több cikluson keresztül ragaszkodtak a szocialisták. A kultúra iránt elkötelezett, de az első ciklus liberális várospolitikáját következetesen nemvállaló politikusok kerültek erre a posztra. Az, hogy a külső szemlélő nem érzett törést a főváros sokszínű kulturális életében, annak köszönhető, hogy a fő kulturális intézmények „önjárókká" váltak.

Dokumentum: dráma

1991 augusztusában hatályba lépett a kárpótlási törvény, amely bizonyos feltételek mellett kárpótlási jegyekhez juttatta azokat, akiknek a tulajdonát államosították vagy elkobozták. Dokumentumok kellettek a korábbi tulajdonosi állapot bizonyításához. Az emberek megrohanták a levéltárakat, de a levéltárak nem voltak felkészülve erre a rohamra. Hiányzott a technika és a rendezett jogi környezet. Óriási kalamajka keletkezett. A Kárpótlási Hivatal elvárta a levéltáraktól, hogy adjanak igazolást arról, hogy XY jogosult a kárpótlásra. A kárpótlandók panaszaival volt tele a postám és a fogadóórám. Nyilvánvaló volt, hogy a levéltár totálisan alkalmatlan ennek a feladatnak az ellátására. Kizárólag másolatot tudott adni az iratról, amelynek a tartalmát nem értékelhette, vagy pedig arról tudott nyilatkozni, hogy nincs irat.

Varga László, a Fővárosi Levéltár frissen kinevezett igazgatója ekkor vált országosan ismertté. Azt mondta: Nem oda Buda! Az ügyfélszolgálatot bezárjuk, és zárva tartjuk mindaddig, amíg nincsenek meg a megfelelő feltételek, és nem tisztázott, mi a levéltár feladata. A sajtó az egészből annyit vett le, hogy a Fővárosi Levéltár bezár. Szembekerült a fővá-

ros és a kormány. Antall József indignált levélben kérte tőlem, hogy állítsam helyre a törvényességet a levéltárban. Szerinte mi gátoltuk a polgárokat jogaik érvényesítésében, holott a kormány nem biztosította a feltételeket ahhoz, hogy a levéltár ezt a temérdek munkát jogszerűen elvégezhesse. A vita politikai csúcspontja az az interjú volt, amely először a Washington Postban, aztán pedig a Népszabadságban jelent meg. Varga a kárpótlást blöffnek nevezte, amiből a kormány politikai tőkét akar kovácsolni. Csurka István a rádió Vasárnapi Újságjának következő adásában nekünk támadt: a Fővárosi Levéltár SZDSZ-es vezetése a Yad Vashemnek dolgozik, de bezzeg a magyaroknak nem! Csurka szokás szerint zsidózott. (Mellesleg Budapesten a kárpótlás alá eső tulajdon jelentős része zsidóké volt.) Amúgy nem volt semmiféle együttműködés a Yad Vashemmel. Csurkát bocsánatkérésre szólítottam fel, amit végül más tett meg helyette, és napokon belül megállapodtam Sepsey Tamás kormánybiztossal. A levéltár megkapta mindazt, amit kért. Sepsey pedig elfogadta, hogy a levéltár csak arról nyilatkozik, hogy milyen dokumentumok vannak a birtokában. Az iratok minősítése a Kárpótlási Hivatal feladata lett.

Varga szerint ebből a történetből az emberek megértették, hogy a levéltár értük van, az adataikat őrzi, és bármikor szükségük lehet rá. A megállapodás után a levéltár felgyorsította a munkát, és nem is érkezett hozzám több panasz ezzel kapcsolatban.

Az új levéltárat a főváros az ezredfordulóra építette meg – kizárólag a budapesti adófizetők pénzéből. Több mint fél évszázadon keresztül ez álom volt csupán. A főváros már 1941-ben döntést hozott arról, hogy a levéltárnak új épület kell. Az iratokat ezerfelé tárolták: a Bazilika pincéiben, a Városháza pincéiben, egy VIII. kerületi gyárépületben, korábban állítólag még nyúlketrecekben is. A levéltárosok évtizedeken át tehetetlen aggodalommal nézték, mi történik a múltunkkal a salétromos pincékben. Atkák, gombák, egerek pusztították a „nemzet emlékezetét". Az én '90-es programomban már ott virított az ígéret, hogy a levéltár új épületet kap. 1993-ban találtak is egy telket a Vizafogónál, de tudtuk, hogy azt 1996-ban vissza kell adnunk a ferences rendnek, ha nem tudjuk kiváltani. A közgyűlés 30 millió forintot szavazott meg az új levéltár előkészítésére, ami teljesen komolytalan összeg. Válaszul Varga féléves tudományos szabadságot kért, és bejelentette, hogy megbízatásának lejártával nem fog újra pályázni. Én biztattam, hogy maradjon. Kivittem a Vizafogóra, hogy lássa a lehetséges helyszínt, ő pedig igazi show-t rendezett ebből a bejárásból. Levitt a ferenceseknek visszaadandó telken lévő épület, az ún. Magyar Szentföld pincéjébe, ahol az erős salétromszagban megmutatta, mitől pusztulnak az iratok. „Véletlenül" épp Kádár János peranyaga került a kezébe. Sokkolni akart, és ez sikerült. A sajtó mindenütt a nyomunkban járt. A kerengőn az MTV mikrofont dugott az orrom alá, és bejelentettem, hogy van megoldás.

Egy bécsi tárgyalás kávészünetében Schneller Istvánnal azt találtuk ki, hogy megpróbáljuk Hundertwasserrel „felöltöztetni" a funkcionálisan már megtervezett épületet. Úgy tűnt, van remény, mert Hundertwasser magyar származású asztrológusa, aki nélkül egy lépést sem tett, pártolta az ötletet. A mester Budapestre jött, mert épp volt itt egy kiállítása. Leültünk vele tárgyalni, ő ott nyomban nekiállt, és elkezdte átrajzolni Péterfia Borbála terveit, aki elképedve figyelte, mi történik az ő művével. Nem arattunk osztatlan sikert. A hazai kritikusok nem szerették Hundertwassert, és bennünket is pocskondiáztak. De a terv nem miattuk esett kútba, hanem azért, mert nem kaptunk rá semmi pénzt a kormánytól. Évekig tartó huzavona után 1996 őszére eldőlt, hogy az új levéltárhoz biztosan nem kapunk állami támogatást. Hiába érveltünk, hogy jelentős részben állami iratok pusztulnak a pincékben. „Engem is utolért elődeim sorsa, a szervek felkínálták átvételre az irataikat, amelyek átvételére minket törvény kötelezett, de csak széttárhattam a karom, hogy nincs hová helyeznünk, nem vehetjük át" – emlékszik vissza Varga erre a kínos időszakra.

Sorra merültek fel a rosszabbnál rosszabb pótmegoldások. Varga lemondott, amit nem akartam tudomásul venni. A hírre rávetette magát a média és kiállt a levéltár mellett. Varga igen kellemetlen helyzetbe hozott, de becsültem és nagyra értékeltem őt, ráadásul az irategyesítés és a kutatási szabadság kérdéseiben teljesen egy platformon voltunk. Szükségem volt rá, aki a titkosszolgálati iratok ügyeiben is eligazít, és a levéltárért is oroszlánként harcol. A Kulturális Bizottság elfogadta Varga feltételeit, ő pedig visszavonta a lemondását.

Napokon belül megállapodtunk a XIII. kerülettel, hogy a rendőr-főkapitányság mellett felépíthetjük a Fővárosi Levéltárat. Magyar Bálint ígéretet tett, hogy a kormány elé viszi az ügyet. Ám a kormány megbukott, Orbánéktól pedig nem számíthattunk semmire. Eldöntöttük, hogy egyedül is megépítjük a főváros levéltárát. A becsült 11 milliárdról a felére

kellett lefaragni a költségeket. Az építkezés 2002 szeptemberében kezdődött el, és másfél év alatt a nyitottságot hangsúlyozó korszerű épület, „íves kiharapással" el is készült. Nekem nagyon tetszik a homlokzat plasztikus téglaburkolata, amelynek kialakításához csak természetes anyagokat használtak.

A levéltárak 1995-ben nyíltak meg a kutatók előtt. Ma már szinte elképzelhetetlen, de a rendszerváltást követő fél évtizedben, az Antall-kormány idején ez az alapjog korlátozva volt. Varga László így meséli el a történetet:

> „1990 novemberében az Új Magyar Központi Levéltárban tartott értekezleten kiderült, hogy a levéltárosok meghatározó része változatlanul úgy gondolja, hogy más jogcímeket kell keresni, de a kutatókat továbbra is ki kell zárni a levéltárból... Karsai László erre úgy reagált, hogy ő nem dohányos, nincs nála gyufa, de adjon valaki, mert akkor ő felgyújtaná ezt az épületet, mert semmi értelme nincs a fenntartásának." (A *Budapest 1990–2010* című kötethez készült mélyinterjú Varga Lászlóval, 2009)

Kenedi János, Babus Endre és Varga László történelmet írt azzal, hogy az Alkotmánybíróságon a Nyilvánosság Klub nevében megtámadta a Levéltárak Ügyviteli Szabályzatát. Ezt a nagyon alacsony szinten kiadott utasítást még egy titkos korlátozó melléklet is kiegészítette. Példásan pártállami szabályozás volt ez, amelyet az Alkotmánybíróság azzal semmisített meg, hogy az Országgyűlésnek 1995 júliusa előtt törvényt kell hoznia a levéltári kutatásról. A Nyilvánosság Klub ezzel egy időben azokat a rendelkezéseket is megtámadta, amelyek szerint társadalmi szervezet (például párt) is titkosíthatott iratokat. Az Alkotmánybíróság ezeket a jogszabályokat is megsemmisítette, és kimondta, hogy államtitokról csak törvényben lehet rendelkezni.

A Nyilvánosság Klub és Varga László kettős győzelmet aratott. A levéltári kutatás szabadsága mellett a „titoktörvény" is a jogállamiság egyik pillérévé válhatott.

Bűn-tények

A '80-as évektől kezdve a statisztikák a bűncselekmények számának gyors emelkedését mutatták. Országosan is, Budapesten is. Az ezredforduló körül megváltozott a trend. Úgy érezhettük, hogy ez a mi stratégiánkat igazolja. Persze nehéz a világtrend alakulását és a fővárosi bűnmegelőzési gyakorlat hatásait különválasztani. Mindenesetre manapság kevesebb bűncselekményt követnek el a fővárosban, mint 1995-ben. (Más kérdés, hogy ez az emberek biztonságérzetét alig befolyásolja.)

Kezdő főpolgármesterként egy megváltoztathatatlannak tűnő trend drámai hatásaival szembesültem. Az ország nyitottabbá válásával megrendült a közbiztonság. Budapest a kilencvenes évek közepére pontosan oda jutott, ahol akkor Európa középmezőnye tartott, de ez sokkolta az embereket, mert nálunk néhány év alatt következett be a drámai romlás, Európa nyugati felén pedig egy-két évtized alatt. Ráadásul nálunk ez éppen egybeesett az igazságszolgáltatás demokratizálódásával, a jogállamiság kialakulásával és a rendőrséggel kapcsolatos elvárások megváltozásával. A bűncselekmények száma megtriplázódott, a börtönlakók száma pedig lecsökkent. Elzárás, a fővárosból való kitiltás, szigorított őrizet már nem volt, a bűnözési hullám jogállami kezelésére az igazságszolgáltatás képtelennek mutatkozott.

Ráadásul a bűn lett a bulvárosodó média és számos új televíziós csatorna központi témája. Fölfokozták az emberek félelemérzetét. A híradók első hírei gyilkosságokról, rablásokról és szervezett bűnözésről szóltak.

1993-ig a főváros csak a rendőrfőkapitányok kinevezését véleményezte, illetve éves beszámolóikat hallgatta meg. Azokat rendre el is fogadta. Az elvárások, amiket az elfogadó határozathoz hozzátett, nem voltak kötelezők és számon kérhetők. A képviselők több rendőrt akartak látni a közterületeken, posztos rendőröket kértek a kerületekbe, az aluljárók és a metró fokozott ellenőrzését várták el, de hiába határozta meg önkormányzati feladatként a közbiztonság fenntartásában való közreműködést a törvény, ha nem adott az önkormányzatok kezébe semmiféle eszközt. Ha a kapitány beszámolóját nem fogadtuk volna el, annak sem lett volna következménye. A BRFK vezetője az országos rendőrfőkapitánynak engedelmeskedett. A rendőrség szigorúan hierarchizált szervezet, „oldal-

ról" nemigen lehet befolyásolni. Ezt már a kezdet kezdetén megtapasztaltam. Amikor megpróbáltam rendet tenni az aluljárókban, a BRFK magamra hagyott, nem teljesítette a kéréseimet. A rendőrséggel való kapcsolat kissé egyoldalúvá vált. A fővárosban működő önkormányzatok hozzájárultak a rendőrség anyagi és technikai feltételeinek javításához. Autókat, számítógépeket vettek, helyiségeket adtak rendőrőrsök kialakításához. Volt, ahol a rendőrök fizetésére szavaztak meg pénzt, hogy jusson járőr a kritikus útszakaszokra.

A szakemberek szerint a társadalom védekező rendszere nem alkalmazkodott az új veszélyforrásokhoz. Hatalmasra nőtt a betöréses lopások és gépkocsilopások száma. Amit ma már szinte mindenki megtesz lakása, kocsija, pénztárcája védelmére, akkor még nem tette meg szinte senki. Viszont mindenki rendőrért kiáltott. Budapesten sosem volt teljesen feltöltve az állományi létszám, és a kétméteres kigyúrt vagyonőrök is inkább a magánszektort választották.

Gönczöl Katalin, akit egyetemi éveim alatt kiváló oktatóként ismertem meg, 1995-ben felkeresett, és megkérdezte: „Akarsz-e egy olyan átfogó programot, mely hosszú távon képes visszaszorítani a bűnözést? Ne a rendőrség erősítésére gondolj! Minden kriminológiai vizsgálat egybehangzóan azt mutatja, hogy a bűnözés visszaszorításában a rendőrségnek, az igazságszolgáltatásnak és a közvélemény által elvárt szigornak csak részleges szerepe van. A siker jóval bonyolultabb összefüggések ismeretében érhető el. Bűnmegelőzési stratégiát kell alkotni." Örömmel mondtam igent. A számomra is új megközelítésű programot Gönczöl dolgozta ki, és a közgyűléssel el is fogadtatta. Ez nem volt könnyű, mert a képviselők a bűnözésről addig egészen más szemléletben gondolkodtak. Miután a rendőrségi törvény a bűnfelderítést és a közrend fenntartását továbbra is állami, kormányzati feladatnak tekinti, az önkormányzatok elsősorban a megelőzésben lehetnek aktívak. A fővárosnak tehát eleve olyan koncepcióra volt szüksége, mely a bűnmegelőzésre épül. A devianca újratermelődésének megfékezésére. Ehhez az eszközöket az oktatásban, a család-, a gyermek-, az ifjúságvédelemben, az egészségügyben és különösen a szociálpolitikában találjuk meg. A közbiztonság kulcskérdése, hogy mennyire tudjuk lecsökkenteni azok számát, akik már semmit sem veszítenek a bűnözővé válással.

Ha például az iskolák időben és jól reagálnak az első aggasztó jelekre

– gyakori hiányzás, csavargás, rossz baráti kör –, akkor sok fiatalt megállíthatnak a lejtőn. Az iskolai agresszió ellen az iskolák szinte semmit nem tudtak tenni. A magatartási zavarokkal küzdő vagy/és hátrányos helyzetű fiatalokkal való törődés és a krízishelyzetek kezelése az ifjúsági nevelési tanácsadó szolgálat feladata maradt. Alapítványi iskolákkal kötöttünk közoktatási megállapodást az állami iskolarendszerből kiszoruló fiatalok befogadására. (A lemorzsolódó tanulók képzését a Pályakezdő Fiatalok Esély Alapítványa és a Kalyi Jag Roma Egyesület vállalta.)

Az iskolai agresszióra még visszatérünk az utolsó ciklusomban történt drámai események kapcsán.

Az elemi szolidaritás megkívánja, hogy adjunk enni az éhezőknek. De ezzel persze segítünk a rendőröknek is, és védjük a potenciális áldozatokat is. Hiszen azok üldözése, akik a nyilvánvaló ínség miatt lopnak, bár elháríthatatlan kötelesség, de kikezdi minden normális bűnüldöző morális biztonságérzetét.

Elkészítettük Budapest bűnözési térképét. Erről mindenki megtudhatja, hogy a város egyes részein milyen bűncselekmények jellemzők, hol mekkora a veszély. Egyes veszélyesebb területeken már az erősebb közvilágítás is javíthatja a biztonságot. A zugpiacok eltakarítása szintén. Amikor sikerült visszafoglalnunk az aluljárókat a gyalogosok számára, a zsebtolvajok egyik legjobb vadászterületét számoltuk fel.

A főváros bűnmegelőzési közalapítványt hozott létre. Elnökének Kopácsi Sándort, Budapest '56-os rendőrfőkapitányát választottuk meg. Őt Nagy Imre és társai perében életfogytiglanra ítélték. Kiszabadulása után Kanadába emigrált, s ott a bűnmegelőzés lett a szakterülete. 1989 júniusában tért haza. A neki megítélt kártérítést nem vette fel, mert nem akart különb elbírálásban részesülni, mint '56-os bajtársai. Részt vett a Polgárőrség megalapításában, 1997-ig elnöke is volt az Országos Polgárőrszövetségnek, alapítója volt a Szomszédok Egymásért Mozgalomnak (SZEM) is, s még az Országos Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Közalapítványnak is ő volt az elnöke. Kopácsi a III. kerületi Orbán Balázs utcában a saját szomszédaival hozta össze az első SZEM csoportot. A fővárosi alapítvány élén éveken át több száz pályázatot bírált el.

New York-i mintára kiemelt „biztonsági övezeteket" hoztunk létre. Az volt a közgyűlési előterjesztésben is megfogalmazott elvárás, hogy az iskolák környékén kialakított zónákban a legkisebb szabálysértő magatar-

tást is szigorúan büntessék. A zónán belül fel kell számolni minden illegális árusító helyet, fokozottan ügyelni kell a közlekedés biztonságára és a nagyobb közbiztonságra.

A leromlott városrészek, szlömök elhanyagoltságukkal, komfort nélküli lakásaikkal, elszemetesedett foghíjaikkal a bűnözés kiindulópontjaivá válnak. Ezt a folyamatot hívja a kriminalisztika „filtering-down"-nak: az a városrész, amelyet a tulajdonosok és az önkormányzatok elhanyagolnak, a társadalom széles rétegei számára nemkívánatos lakóhellyé válik, és marginalizálódott csoportok élettere lesz. Ezáltal a létfeltételek tovább romlanak, és ez a folyamat a teljes kriminalizálódásig folytatódik. Ez a folyamat már erősen előrehaladt éppen azon a belső pesti bérházas területen, amely leginkább hordozza a város imázsát.

A városrészek rehabilitációjával ezt a folyamatot meg lehet fordítani. Javulhat a lakosság összetétele és a közbiztonság. Ez a rehabilitációs folyamat a város számos pontján lezajlott, illetve zajlik.

A fővárost egy évtizeden át tartották félelemben a bandaháborúk. Keletkezésükről éppoly keveset tudunk, mint a megszűnésükről. A robbantássorozatok és gyilkos merényletek több hullámban rázták meg Budapestet, majd voltak még utórezgések is, de a sokkoló eseménysor hál' istennek váratlanul megszakadt. A csúcspont (vagy mélypont) az Aranykéz utcai robbantás volt, amire a maga helyén még visszatérünk.

Haváriák

Az első ciklusom elején az Astoriánál eltörött egy vízcső. Hatalmas vízár öntötte el az aluljárót és a környező pincéket. A károkat súlyosbította az időveszteség. Jó sokáig tartott, amíg a Vízművek szakemberei előkerítették az úttest alatt húzódó közművezeték-hálózat térképeit. Csak ennek birtokában láthattak hozzá a sérült csőrész kicseréléséhez. A legtöbb európai nagyvárosban ilyenkor pillanatok alatt képernyőre hívják a vezetékhálózat térképét, amelyből bármely részletet ki tudnak nagyítani. A térinformatika számos olyan adatot közöl, amely a városüzemeltetésben nélkülözhetetlen. Az eset után hozzáláttunk térinformatikai

rendszerünk megújításához, a már létező digitális térképek integrálásához.

1993. szeptember 14-én hajnalban riasztottak. Három óra ötven perckor óriási erejű robbanás történt Békásmegyeren a Jós utcai szalagház nyolcas lépcsőházának kilencedik emeletén. Az első robbanás egy fürdőszobában történt, ahol az egyik lakó pirotechnikai eszközök előállítására alkalmas vegyi laboratóriumot működtetett. Egy tizenéves testvérpár a lángok elől a mélybe vetette magát. Amikor a tűzoltók megkezdték az oltást, három további, nagy erejű robbanás rázta meg az épületet. A panelszerkezet több helyen beomlott, és a betonlapok öt embert maguk alá temettek. Még folyt a lakók kimenekítése, amikor odaérkeztem. A tűzoltók elmondása szerint a mentőcsapatuk a nyolcadik emeleten járt, hallották a gyerekek sikolyát, de segíteni már nem tudtak rajtuk. A következő pillanatban a kilencedik emeleti lakás utcafronti panelje is kiszakadt a helyéről, és az utcára zuhant. A mentésben részt vevő negyven tűzoltó közvetlen életveszélyben dolgozott. Négy ember szénné égett holttestét találták meg, miután egy órán át tartó megfeszített munkával sikerült eloltaniuk a lángokat. Déltájban a tatabányai bányamentők egyik kutyája megtalálta az ötödik holttestet, egy férfiét, akit egy lezuhant panel temetett maga alá a kilencedik emeleten. A robbanás rendkívüli erejét érzékelteti, hogy a felrobbant lakás erkélyének betonba ágyazott vaskorlátját a helyszíntől 130 méterre találták meg.

A tűzhalál elől magukat a mélységbe vető fiatalok látványa – a televízió többször is mutatta őket – borzasztó nyomot hagyott a lakókban, akik egyelőre nem mehettek vissza semmiért a lakásaikba. Zavarodottan téblábolták a tízemeletes lakóházak előtt. Arra kértem a rendőröket és a polgári védelem embereit, hogy tereljék be a kiköltöztetett embereket egy közeli iskola tornatermébe. Én mondtam el nekik, hol fognak szállást kapni, kik lesznek értük a felelősök. Igyekeztünk sok praktikus információval elárasztani őket, hogy feloldjuk a szinte kibírhatatlan feszültséget. Ez a rémálom napokig velem maradt. Ma is megborzongok, ha rá gondolok. Később a lakókat a Duna-parton lévő üdülőkben szállásoltuk el. A lépcsőház és a két felső emeleti szint helyreállítása után egy részük visszaköltözött, más részük pedig (pszichés okok miatt) máshol kapott lakást.

A városrehabilitációt sürgető drámai figyelmeztetés volt az Ó utcai házomlás. 1994. február 4-én összeomlott az Ó utca 24. Az épület félig

Tarlós István kerületi polgármesterrel a Jós utcai panelház helyreállítása alkalmából rendezett sajtótájékoztató előtt (1994. február 10.)

megsemmisült. A tragédia emberéletet is követelt. Egy háromemeletes lakóház szimmetrikus utcai szárnyának nyugati része omlott össze. A tűzoltóság, a rendőrség, a polgári védelem nyomban a helyszínen termett. A polgári védelem gondoskodott a lakók elhelyezéséről, az önkormányzat már azon a héten végleges lakást ajánlott fel azoknak, akik önkormányzati lakásban laktak. A népjóléti miniszterrel együtt gyorssegélyt adtunk át a károsultaknak. A kerületi családsegítő állandó ügyeletet szervezett, a Máltai Szeretetszolgálat teherautónyi ruhát küldött. Az Ó utca 24. története roppant tanulságos. A több mint százéves épületet 1992-ben privatizálták. Huszonkilenc lakásból huszonkettőt a bérlők vásároltak meg, akik nem kaptak alapos tájékoztatást a ház műszaki, statikai állapotáról. Máig sem lehet pontosan tudni, hogy a katasztrófában mekkora szerepet játszott a ház elöregedése, mekkorát a pincében engedély nélkül végzett mélyítési munka vagy a csőtörés következtében létrejött beázás. A ház alatti egyik pincét, amely az önkormányzat tulajdonában maradt, még a tanácsi időkben egy ipari szövetkezet bérelte ki raktár céljára, de nem használta. Az előző évben a helyiséget a szövetkezet albérletbe adta. A lakók szerint az új bérlő a pincét kimélyítette, mintegy 100 m³ földet hordott ki, ezzel a talaj teherbírását radikálisan csökkentette. Ez a minden józan észnek ellentmondó, senki által nem engedélyezett talajmélyítés nagymértékben hozzájárulhatott a katasztrófához.

1992 január elsejétől Budapest benzinkútjainál végre lehetett ólommentes benzint kapni, s az ólmozott üzemanyag ólomtartalma is lecsökkent 0,4 százalékról 0,015-re. Ezt a szaktárcával közösen értük el. Ideje volt. Decemberben a levegő szennyezettsége a fővárosban már többször megközelítette a készültségi fokozat határértékeit. Jól megtanultam, mi a szmog: amikor a levegő nem mozog, a kibocsátott szennyező anyagok – amelyek normális körülmények között eloszlanak a légtérben – feldúsulnak, és veszélyeztetik az egészségünket. A por-, a korom- és a kénkibocsátást egy mutatóban összesítik, s ennek alapján kell a főpolgármesternek elrendelnie a szmogriadó készültségi, elsőrendű vagy másodrendű fokozatát. A legenyhébb fokozatban csak a budapestiek figyelmét hívjuk fel, hogy lehetőleg ne használják autóikat, gyerekekkel ne menjenek az utcára, ne nyissák ki az ablakokat stb. A másik két fokozatnál már a közlekedést és az ipari termelést is korlátoznunk kell. Az év elején közzétettem azoknak a vállalatoknak a listáját, amelyek a legjobban megterhelik Budapest levegőjét. Kértem, hogy csökkentsék a kibocsátásukat. Azt is kezdeményeztem, hogy kedvezményesen lehessen vásárolni katalizátoros autókat, de ezt nem értem el.

1992 elejére elkészült a „sárga könyv", az első átfogó városfejlesztési koncepció 14 kiemelt „fejlesztési akcióval". Ezeket a Schneller István vezetésével dolgozó team olyan középtávú célokra fűzte fel, melyek kormányzati támogatása lehetségesnek tűnt. Azoké tűnt lehetségesnek, amelyeket a világkiállításra való felkészülésként lehetett eladni. Antall József ugyan kijelentette, hogy a főváros akarata ellenére nem fognak kiállítást rendezni, de mégiscsak próbálták, s 1992 februárjában a BIE, a Párizsban székelő, a világkiállításokért felelős nemzetközi szervezet oda is ítélte Budapestnek az expó megrendezésének a jogát. Ezzel új politikai perspektívák nyíltak.

Amikor a „sárga könyv" megvalósítása végett felvetettem – nem először – a nagykoalíció gondolatát, csípőből visszautasított az összes párt. Nem kívántak osztozni a városvezetés felelősségében akkor, amikor még okkal lehetett tartani attól, hogy a főváros kormányzati támogatás híján tehetetlenségre lesz kárhoztatva. Ámde amikor Párizsban megszületett a

döntés, és én pár nappal később meghirdettem az „összefogás Budapestért" programját (melyet akkori sajtófőnököm, Révai Gábor fogalmazott meg), az MDF már kapva kapott ezen a „politikamentes" kezdeményezésen. A Fidesz is elfogadta az ajánlatot. Ez a program projektek tucatjához hozta meg a régóta várt kormányzati támogatást. 1991-ben még csak azt ismételgethettem, hogy mindent alá kell rendelnünk a működőképességnek. A főváros talpon maradása volt az egyetlen cél. 1992-ben teljesen új helyzet jött létre, és bevallom, úgy éreztem, hogy az „Összefogás Budapestért" többet hoz a szabad demokratáknak, mint az expó zászlólengetése az MDF-nek. Lehet, hogy nem is gondoltam rosszul.

A világkiállítási projekt legfontosabb tanulsága számomra az volt, hogy a főváros nyerhet akkor is, ha egy projektből nem lesz semmi! Az előkészítés ideje alatt sok minden megvalósulhat. Az Antall-kormány soha nem állta volna 80 százalékban a Lágymányosi híd számláit, ha nem élt volna az expó bűvöletében. De ugyanez elmondható számos más beruházásról is. A világkiállítás ürügyén várost építettünk. Ez a helyzet bármikor megismétlődhet, és meg is fog ismétlődni. Azok a politikusok, akik nagyravágyó terveket dédelgetve, például egy világraszóló sportesemény kapcsán megépítik Budapest infrastruktúrájának hiányzó elemeit, a fővárost fogják építeni, függetlenül attól, hogy a terveikből mi sül ki. Az 1895-ös világkiállítás is nagyon sok mindent adott Budapestnek az Andrássy úttól a Millenniumi Földalatti Vasútig. Barsiné Pataky Etelka a visszaemlékezésében felrója nekem, hogy az Antall-kormánnyal én csak expó-nyelven tudtam beszélni! Ez így is volt, és jól volt így. A város nagyon sokat nyert vele. Schneller Istvánnal és Kristóf Lászlóval – aki korábban a Montreali Világkiállítás egyik szakértője volt, és a legközvetlenebb munkatársamként segített nekem éveken át – csak a fővárost szolgáltuk, amikor kemény feltételeket diktálva hajtogattuk, hogy az expó megvalósításához nincs elegendő forrás, a kormány által tervezettnél 100 milliárddal több kell hozzá, mert a „vállalkozói expó" blöff, megtévesztő propagandamanőver csupán.

Az expó ürügyén hozzákezdhettünk a Lágymányosi híd – a II. világháború utáni első új budapesti híd – építésének előkészítéséhez, építhettük a Hungária gyűrűt (amit már a száz évvel korábbi rendezési tervek is tartalmaztak), EBRD-hitelből finanszírozhattuk az autóbuszprogramot, felújíthattuk a kisföldalattit. Szinte egyszerre fejeztük be a Vígszínház és

a Vásárcsarnok rekonstrukcióját. Budapest kezdett magához térni. Sokat szidtam a kormányt, de azért mégiscsak sokkal jobban szerettem a város újjáépítéséről beszélni, mint a kormányt csepülni. Budapest végre újra erős és büszke városnak mutatkozott, amit a külföldi tőke intenzív érdeklődésének is köszönhetett. A legnagyobb lendületet a város a külföldi befektetőktől kapta. Az 1990–1995 között Közép-Európában befektetett 24 milliárd dollár egyharmadát, 8 milliárd dollárt, Budapesten fektették be. Az – immár privatizált – üzletek száma szinte megduplázódott. A külföldi befektetéseknek köszönhetően a fővárosban több mint 50%-kal magasabb volt az átlagbér, s messze az országos átlag alatt volt a munkanélküliség. Gyorsan változott a városkép, számos épület homlokzata újult meg. A számtalan új irodaépület egy része omladozó épületek felújításával jött létre. A városkép sokkal színesebbé és érdekesebbé vált az új irodaépületek révén, amelyekben többek között 53 bank, pénzintézet és biztosítótársaság működött. Büszke voltam rá, hogy Budapest a térség pénzügyi és kereskedelmi központjává válhat – ha ez a lendület meg nem törik.

Lényegében mindvégig, ciklusokon át kettős kommunikációt folytattunk. Egyrészt büszkélkedtünk, mi mindennel gazdagodik Budapest. Másrészt panaszkodtunk, mennyire mostohán bánnak velünk a kormányok, mennyire kiszipolyozzák a várost. Ám ennek a kettős kommunikációnak mindkét eleme igaz volt. S Budapest vonzerejével valóban sokkal többet is nyerhetett volna a város és az ország, ha a kormányok nem bánnak vele olyan mostohán.

Akkoriban küldetésszerűen gondolkodtam Budapest fejlesztéséről. Olyan voltam, mint egy kisgyerek, aki elkezd a karácsonyfa melletti kockákból várat építeni, és semmi más nem érdekli, csak hogy lesz-e elég kockája.

Az expóprojekt része volt a négyes metró is. 1992-ben, amikor az első metrótendert kiírtuk, nagyvonalúan kulcsrakész metrót kértünk. A Siemens rendkívül drága ajánlattal nyerte meg ezt a tendert, amit 1995-ben, már a Horn-kormány idején Lotz Károllyal együtt végül eredménytelennek nyilvánítottunk. Ha a nyertessel szerződést kötünk, valóban a miénk lett volna a világ egyik legdrágább metróvonala. A Világbank tanácsára új tendert írtunk ki, bevontuk az Európai Beruházási Bank szakértőit. A megvalósítási tanulmányt a mi megbízásunkból ők készítették el, de a tanulmányt a bank finanszírozta. (A négyes metróra még visszatérek.)

Amikor 1992 nyarán a közgyűlési teremben az expó kapcsán egy térkép előtt arról beszéltem, hogy az 5-ös és a 6-os út bevezető szakaszaival, az 1-es villamos meghosszabbításával ezt az egész térséget civilizáljuk és vonzóvá tesszük a befektetők számára, akkor, amint rápillantottam, pontosan láttam Barsiné Pataky Etelkán, hogy az ő álmáról is beszélek. Az MDF frakcióvezetője, aki később az expó kormánybiztosa is lett, rá is kérdezett, hogy miért olyan fontos ez nekem, és miért folytatok kormánypropagandát. Rátaláltam a saját szerepemre, és amit mondott, biztatásnak tekintettem. Nem gondoltam persze, hogy a kölcsönös bizalmatlanság légkörében egy ígéretes kezdeményezéssel a politikai béke szigetévé varázsolhatom Budapestet. De abból indultam ki, hogy a főváros ügyeinek jelentős része politikailag neutrális, és ezeket nagy hiba lenne átpolitizálni. A kerületi polgármesterek is támogatásukról biztosították az „Összefogás programját", és március elején a közgyűlés is megszavazta az „új kiegyezést". Csak a szocialisták kifogásolták, hogy kihagytuk őket az előkészítésből. A médiaháború és az országos „nagypolitika" akadályozta meg a programban rejlő lehetőségek teljes körű kiaknázását. Antall József éppen ekkor fáradozott a közmédia kisajátításán, amit március 15-i beszédemben a sajtó szabadságát védve nagyon éles hangon ítéltem el. Ebből óriási botrány lett, de az akkori szavaimat teljes mértékben igazolták a rádióban és a televízióban történt későbbi tisztogatások.

Amit szabadságunk védelmében el kellett mondanom, elmondtam, de semmiképp nem akartam magam szűk pártpolitikai kalitkába zárni. Voltak is éles konfliktusaim ebből adódóan. 1992-ben meglátogattak a szabad demokrata ügyvivők a Városházán. Aggódva kérték, hogy mutassuk be, mit akarunk csinálni a következő években. Eléjük tettem Schneller István rövid távú városfejlesztési koncepcióját, egy kétéves fejlesztési tervet, amelyen nagyon komoly team dolgozott hónapokon át. Nagyon földhözragadt terv volt, tényleg csak annyi, amennyit két év alatt rendesen meg lehet csinálni. Az ügyvivők szétmarcangolták az egészet. Az volt a legnagyobb bajuk, hogy nem ad elég muníciót a választásokra. Kemény István döbbenten hallgatta őket, aztán azt mondta nekem: Gábor, ne hallgass rájuk! Ezeknek fogalmuk sincs a város működéséről. Tényleg nem volt. Egyszerűen nem látták a korlátokat. Az SZDSZ akkor még erős párt volt, de az ügyvivők egy petákot nem tettek volna arra, hogy engem 1994-ben újraválasztanak.

1992-ben felmerült a lehetősége annak is, hogy mégiscsak lesz fővárosi koalíció a Fidesszel. 1990-ben reális volt az a veszély, hogy attól, aki beszáll a hatalomba, a következő választásokon az emberek elfordulnak. A Fidesz pedig a következő választásokra tartogatta magát, s hogy „tisztán" kerüljön ki a ciklus küzdelmeiből, a fővárosban sem kapcsolódott be ezekbe igazán. Ezért is utasították el a koalíciót 1990 őszén. Ám 1992 májusában, a főváros lehetőségeit alapvetően megváltoztató fordulat után Orbán Viktornak kezdett derengeni, hogy ennek a fővárosi játszmának kedvező kimenetele is lehet, és Ungár Klárával együtt elkezdték keresni a liberális kiskoalíció lehetőségét a fővárosban.

Ám ebből sem lett semmi, mert a Fidesz a vagyonkezelés mellett a költségvetés fölötti ellenőrzést is meg akarta szerezni. A kezdeményezés Ungár Klárától indult, aki a vagyonkezelés ürügyén Atkáriékkal kezdett tárgyalni az együttműködés feltételeiről. Ungár kész helyzet elé akart állítani, de rosszul kalkulált, amikor azt hitte, hogy a koalíció mindent megér nekem. Az első ciklusban volt olyan év, amikor az MDF-fel szavaztuk meg a költségvetést, és a velük való megegyezés lehetősége lényegesen kitágította a mozgásterünket. Én Ungár Klára motivációit akkor nem érthettem, ám egy jóval későbbi interjúban minden lapot kiterített:

„1992 május-júniusában Demszky kitalálta, hogy létre kell hozni a fővárosban egy vagyonkezelőt, aminek Vásárhelyi István, az SZDSZ pénztárnoka lesz az igazgatója. Nagyon hosszú tárgyalási folyamat kezdődött, aminek egy pontján azt javasoltam Viktornak, majd ez papíron is az akkori elnökség elé került, hogy bizonyos feltételek teljesülése esetén felkínálhatjuk Demszkynek a koalíciót. Ezt Demszky kimondottan durván lesöpörte, mondván, hogy személyes ambícióimról van csak szó. Még annyit sem tett meg, hogy az illendőség kedvéért leüljön tárgyalni. Addig állandóan nyafogott, hogy egyedül van, így nem nagyon értettem a dolgot. [Ez nem így történt, de az ügy érdeme szempontjából ez ma már lényegtelen. – d. g.] Egy idő után kiderült, hogy az ajánlatomat követően Varga Tamás és Simicska berohant Székely Gáborhoz, ezt Székely Gábor mesélte el, és állítólag egészen ordenáré hangnemben beszéltek vele. Azt mondták, hogy mi akarunk mindent, mi akarjuk a vagyonkezelőt, mi akarjuk a vagyoni ügyeket intézni, és mindezt valami penetráns

hangnemben. Minderről én semmit nem tudtam. Azután többet is megtudtam. Elmentem egy elnökségi ülésre, ahol Viktor gyakorlatilag elfogadta a koalíciós javaslat gondolatát, míg Kövér tajtékzott. Ő nagyon nem akarta, nagyon nagy indulatai voltak, és ha jól értem, Simicskáék voltak a kiegészítő játék, amivel ellehetetlenítették a dolgot. Miközben én a tárgyaláson gondolkodtam az SZDSZ-szel, Székely Gábor azt mondta, hogy – ma is magázódunk – »figyeljen, így nem lehet viselkedni.« Hogy nem lehet viselkedni? »Ahogy Varga meg Simicska.« Miért, mit csináltak? »Maga nem tudja!?« Végül is eldőlt, hogy ne legyen koalíció.

1992 nyarától keményen elkezdtem foglalkozni a hivatalba és a vagyonkezelőbe befutó előterjesztésekkel. Nagyon rendes munka volt.

Ekkortájt egyszer felhívott Simicska Lajos, és berendelt a Vend utcába, amit nem nagyon értettem. Ott volt a Fidesz gazdasági részlege, szép kis villa volt, jó drága autókkal, szép bőrgarnitúrával, Vargán aranyékszerek, Simicskán kicsit kevesebb. Valahogy tudtomra adták, hogy ha ezt a tulajdonosi bizottságot csinálom, együtt kell működnöm velük. Nem értettem, mit akarnak. Tudni szeretnék, mondták, hogy mi zajlik ebben a bizottságban. Mondom, semmi akadálya, összeraktam a napirendet, és megmutattam nekik, hogy ez és ez. Velem kedvesek voltak. Elmentünk egy étterembe, a Kikeletbe, azután visszamentünk az irodába, és végig nem értettem, hogy mi a játék, mert kulturálisan nem volt a fejemben, hogy miről is lehet szó. Egyébként ismertem már őket korábban is. Egyszer meg is kérdeztem Viktort, hogy Simicskában lehet-e bízni, és ő azt mondta, hogy ha valakiben, benne nagyon, neki gyerekkori barátja, és a kezét tűzbe teszi érte. Többek között azért kérdeztem meg, mert Fodor egy-két helyzetben nagyon finoman, olyan fodorosan, apró megjegyzéseket tett Simicskára." (Petőcz György: *Csak a narancs volt.* Irodalom Kft., 2001, 239–240. o.)

Ungár nagyon érdekes dolgokat mond, csak arról nem beszél, hogy, mint említettem, Orbánnal együtt engem is felkeresett, és együtt kérték a hatalmat a főváros költségvetése felett.

1992 júniusában, a Budapesti Búcsú napján fehér lepelbe bújt a Szabadság-szobor Budapest felett, és így idézte a múlt szellemeit. A Kommunista Kiáltvány kezdősorára utaló happening üzenete világos volt. Kisfaludi Strobl Zsigmond művének Szentjóby Tamás új jelentést adott. A kísértet elillant. A rossz emlékű, negyven méter magas, pálmaágat tartó nőalak átértelmeződött. Szentjóby Tamás utólag azt mondta nekem, hogy a Szabadság Lelkének Szobra projekt csak Budapesten volt lehetséges. A Budapesti Búcsú alkalmából, a szovjet csapatok távozásának ünnepén. És persze a „szabadság fővárosában" – válaszoltam. A szellemruhás transzmutáció vetett még egy nosztalgikus pillantást Kelet felé, és elillant Budapest egéről. Sajnálom, hogy ezekben a zsúfolt és hajszolt időkben nem kapta meg a megérdemelt figyelmet, de azóta minden rendszerváltó kronológiába bekerült. A happeninget a helyére tette az idő.

1992 közepére a magyar közéletben a radikális jobboldal is berendezkedett, és felült az elmérgesedő, a főváros utcáira is kiáradó médiaháború hullámaira. A helyzet érzékeltetésére felidézek a naplómból egy-két epizódot:

„Június 11.
Az engedély nélkül emelt székelykaput a temető dolgozói áthelyezik a 301-es parcellából. Rendőri intézkedést kellett kérnünk, mert Romhányi László, a Magyarok Nemzeti Szövetségének az elnöke azzal fenyegetett meg bennünket, hogy erőszakkal is megakadályozza az áthelyezést, holott korábban az általa vezetett szervezet is egyetértett a 198-as parcellába való áthelyezéssel. Június 15-re tervezik a Jovánovics György által készített 1956-os emlékmű átadását. Félek a provokációktól, ez nem rendőrségi ügy, ki kell egyezni a különböző jobboldali emlékbizottságok és a POFOSZ vezetőivel."

„Augusztus 27.
Speciális vegyszerekkel sikerült eltávolítani azt a Dávid-csillagot, amelyet ismeretlen elkövető a Jovánovics György által tervezett 56-os emlékműre festett. A szélsőjobboldal bátorítása nélkül senki nem

vetemedne erre a sírgyalázásra. Azóta rendőr vigyázza a mártírok nyughelyét."

„Szeptember 17.
Az elmúlt időszakban számos fővárosi közintézmény ellen történtek kisebb támadások, és terrorfenyegetések is elhangzottak."

„Szeptember 23.
A Magyar Akció Bizottság levélben közölte velem, hogy távirányítással felrobbantják a Szabadság téri szovjet emlékművet. Aggodalomra ad okot a terrorfenyegetés, amely összhangban van Pongrácz Gergely követelésével, a rendőrség szerint nem kizárt, hogy van dinamitjuk is a robbantáshoz. Mivel az emlékmű őrzése rendőrségi feladat, Bodrácska János rendőrfőkapitányhoz fordultam. Rossz előérzeteim vannak, az elmúlt heti szélsőjobboldali tüntetés és a robbantásos fenyegetőzések miatt a városban eluralkodóban van a félelem."

„November 1.
»A Szabadság téri szovjet emlékmű helyére vissza kell állítani az eredetileg ott álló ereklyés országzászlót. Emlékművet pedig a szövetséges hatalmaknak emeljenek az arra kijelölt helyen.
Azt a harcot, ami még hátra van, már csak a kiszolgálókkal kell megvívnunk... Nem engedjük, hogy most a liberális kozmopoliták és reformkommunisták lopják el tőlünk a forradalmat.
Pongrácz Gergely,
az 1956-os Magyarok Világszövetségének elnöke«
(Pongrácz Gergely kérését kompetencia híján Jeszenszky Géza külügyminiszterhez továbbítottam.)"

Amúgy a régi rendszer szobrainak, emléktábláinak rongálása már 1990-ben megkezdődött. Krassó György és a Magyar Október Párt 1990 márciusában ledöntötte Münnich Ferenc szobrát, és aztán sorban sérülgettek városszerte a szobrok és a táblák. Dönteni kellett, mi legyen a megoldás. A szoborpark gondolatát legelőször Szörényi László irodalomtörténész vetette fel a *Leninkert* című írásában 1989-ben (*Hitel*, 1989. július 5.), de

ő még csak a Lenin-szobrok összeterelésére gondolt. A Recski Szövetség azt javasolta, hogy Kőbányára „internáljuk" az arra érdemes műveket. Végül a fővárosi közgyűlés 1991 decemberében határozott a Szoborpark felállításáról. A pályázatot ifj. Előd Ákos nyerte meg. Ő nem ellen-propaganda-parkot akart építeni, és nem akart a tragédiából komédiát csinálni. Nekem rokonszenves, amit mondott: „Ez a park a diktatúráról szól, abban a pillanatban, amikor ez kimondható, leírható, megépíthető, abban a pillanatban ez a park a demokráciáról szól! Csak a demokrácia képes megadni azt a lehetőséget, hogy szabadon gondolkodhassunk a diktatúráról." (Boros Géza: *Szoborpark*. Városháza Kiadó, 2002, 6. o.) A nagytétényi fennsíkon, a városhatár közelében kialakított parkot „Bástya elvtárs" avatta fel 1993 júniusának utolsó vasárnapján. Úttörők köszöntötték a „tábornok elvtársat", és a zenekar mozgalmi indulókat játszott. „Bástya elvtárs" egyenruhában köszöntötte „a Szocialista Szobrok I. Országos Találkozójára összegyűlt szoborelvtársakat".

A rendszerváltó értelmiségen kívül sokan jöttek el az avatásra más okokból. Idős emberek sétáltak a szobrok körül, láttam nyugdíjas házaspárokat kézen fogva, és amikor megszólítottak, elmondták, hogy ők kizárólag azért örülnek a Szoborparknak, mert így legalább „nem romboljuk" le ezeket az alkotásokat, amelyek az életük részeivé váltak. Lehet, hogy szentimentálisnak gondol most, Kedves Olvasó, de ma is előttem van annak az idős asszonynak az arca, akinek könny csillant meg a szemében, amikor az úttörőzenekar az *Internacionálét* játszotta. Ők valami egészen mást gondolnak a pártállamról, mint én, de abban a pillanatban úgy éreztem, hogy lehetséges velük a párbeszéd, ha tapintatos gesztusokat teszünk.

A Szoborpark nagy, patetikus kulisszafalának az az üzenete a tágas fennsíkon, hogy nincs mögötte semmi. Nincs épület a timpanon alatt. Ha áthaladunk alatta, csak az üresség és a kommunizmus kísértetei fogadnak. Litvániában 2001-ben nyílt meg a miénkhez hasonló Szoborpark, a Grutas Park. Ezenkívül Moszkvában van még egy hasonló kiállítóhely. Az is a mi Szoborparkunk után – talán épp annak ihletésére – valósult meg.

Rozival ekkor már rég nem éltünk együtt, és hamarosan el is váltunk teljes békében.

Főpolgármesterségem kezdetén az áttáncolt és euforikus hangulatban töltött éjszakák után hónapokon át három állandó barátnőt is magam mellett tudhattam. Az egyikük artista volt. Gyógyíthatatlan ínszalagszakadással küszködve férjet keresett. Minden lépésében harmónia és tánckultúra volt. A férfiak rendre utána fordultak, és ezt mindig gyermeki mosollyal nyugtázta. Ezt a lendületes mozgást nekem is behatóan tanulmányoznom kellett. A szexben is artisztikus volt, ám ez bizonyos elidegenítő hatással is járt. Az ő számára az ágy is a szereplés tere volt, ahol előadott.

A másik hölgy egy gazdag, vidéki kocsmáros család leánya. Időközben egy miniszter leánya is megjelent a környezetemben, aki a nagykorúságot éppen elérve, az apja elől menekülve férfibarátaiból élt. Vele kapcsolatban rossz érzéseim voltak, mert felelősséget éreztem érte, de semmit sem tehettem, nem én voltam az életét megoldó ember. Ellenállhatatlan vonzereje miatt bárkit megkaphatott, és ölelkezéseink közben arra gondoltam, hogy vajon kinek is szól a részéről ez a csillapíthatatlan vágy.

Szerepem és hatalmam helyettesítette a valódi vonzerőt, avagy az fokozta fel a vágyakat? Ki tudja? Annyi biztos, hogy ebben az időben nem volt túl fáradságos az udvarlás, és szinte szabadon választhattam; ezt korábban csak egy lehatárolt szubkultúrán belül tehettem. Ahogy Petri György írja az *Örökhétfő*ben: „A váltótársak folyton torzsalkodtak." A főpolgármesterség varázserejű vessző, amit persze csak mértékkel szabad alkalmazni, mert szavazatgyűjtésre egyáltalán nem alkalmas. A hosszúlábú művésznőt és az Annus nagymama világát idéző kocsmároslányt azóta nem láttam, csak a miniszter leányáról hallottam, aki hamar megtalálta élete párját, és ma már sokgyerekes családanya. A szívemet nem hódították meg, de a szexuális fantáziámat ma is betöltik a velük töltött éjszakák. Megváltam tőlük azon a napon, amelyen Verát megismertem.

Akkoriban szinte minden napra jutott egy-egy sajtótájékoztató, és folyamatosan áramlottak hozzánk az újságírók, üzletemberek. Érdekesek

voltunk. Vera egy görög csoportot kísért a Városházára, újságírók és üzletemberek is voltak benne – ez volt a legelőnyösebb kombináció. Vera nekik tolmácsolt. Nem okozott neki nehézséget, hogy spanyolról franciára vagy oroszra váltson. Láthatólag jól érezte magát ebben a forgatagban, vidám nevetgélt. Jól megnéztem és megjegyeztem magamnak. Nem lepett meg, hogy néhány hét múlva újra megjelent egy sajtótájékoztatón, hiszen pontosan tudta, hogy nem csak a tolmácsot láttam benne.

A Kurír 1992. október 11-én számolt be az esküvőnkről:

> „Tízre a kis házasságkötő terem zsúfolásig megtelt. A házasulandók átvergődtek a vendégek tömegén, nyomukban a két tanú: Demszky Anna, a vőlegény és Révai Júlia, a menyasszony húga. Az ifjú pár külön kérésére a szertartás a lehető legegyszerűbb volt. Két perc alatt kimondták a boldogító igent. A vakuk villogása közepette diszkrét puszit nyomtak egymás arcára, majd derűs elégedettséggel fogadták a násznép jókívánságait. A rokonok után egyre többen próbáltak az újsütetű házaspár közelébe jutni: parlamenti és fővárosi képviselők, kerületi polgármesterek, a főpolgármesteri hivatal dolgozói, régi barátok és ismerősök. A tömegben feltűnt Dornbach Alajos, a parlament alelnöke. Eljött Bródy János feleségével és három gyerekével, az SZDSZ-es Kóródi Mária és Eörsi István. Gratuláltak a főpolgármester-helyettesek. A szabad demokraták mellett felbukkantak a Fővárosi Közgyűlés MDF-es tagjai is, élükön Demeter Ervinnel, aki Barsiné Pataky Etelkát követte a frakcióvezetői székben.
>
> Délután háromtól a margitszigeti Casinóban várták a vendégeket. Az uzsonna a ceremóniához hasonlóan egyszerű volt. A termet lufikkal és szalagokkal dekorálták, Pege Aladár és barátai kellemes dzsesszt játszottak, a vendégeket szendvicsfalatokkal, gyümölccsel kínálták. Inkább fogyott az üdítő, mint a bor vagy a koktél. Demszkyék nemrégiben megvettek egy félkész házat Budakeszin, ahová jövőre tudnak beköltözni. Nászút nem lesz."

Kecskés Ágnes, a bulvárlap újságírója elmeditált: „talán a sors iróniája, hogy az egykori kommunista főideológus, Révai József unokája az egykori szamizdatszerkesztőhöz ment feleségül. A főpolgármester sze-

rint azonban a szerelembe teljesen felesleges politikát keverni." Vera roppant teherbírású, erős személyiség. Hét éven át elviselte a hangulatváltásaimat és figyelmetlenségemet, és ma is összeköt vele két közös gyermekünk öröme és gondja. A politikus munkája bizony erősen rombolja, de legalábbis átformálja az emberi kapcsolatokat. Ennek terheit a gyerekek is viselik, akik nem teljesen értik, hogy miért is kell nekik különböző elvárásoknak megfelelniük.

Tudtuk, hogy az első gyermekünk leány lesz. Gondolkodtunk a nevén is. Nekem az Eszter is tetszett és a Dorottya is. Az Eszterrel az volt a problémánk, hogy túl sok volt benne a Demszkyvel együtt az e. Demszky Eszter – nem hatott jól. Demszky Dorottya, D. D. – ez már inkább. Dorci már másfél éves volt, amikor sikerült lencsevégre kapnom azt a pillanatot, amikor épp feláll. Követtem imbolygó lépteit, ahogy az ebédlőasztal körül téblábolt.

Kacarászva huppant a földre, és fáradhatatlanul újra és újra felállt. Az sem zavarta, hogy szőke buksija nagyokat koppant a széklábakon. Egyetlen célja volt, megmutatni nekünk, hogy ő is két lábon jár. Büszkén, nevetve nézett körül, hogy látjuk-e. Vera a konyhaasztalnál biztatta, készülődött, és összeírta nekem, hogy mi a teendőm Dorcival, amíg ő a kórházban lesz. Várandós volt, de nem a szülés miatt izgult, ami bármikor elindulhatott, hanem amiatt, hogy képes leszek-e a munkám mellett Dorcit ellátni. „Nagyon figyelj rá, mert amikor eszik, mindent összemaszatol" – mondta el többször is, és kikészítette anyósom telefonszámát. Őt kell értesíteni, ha baj van, de enélkül is mindenben segíteni fog. Vera alaposan kitakarított, és mindenre cédulát tett, hogy melyik ruhadarab mikor cserélendő. A lehető legrosszabbkor jöttek rá a fájdalmak. Épp beértem a Városházára, amikor megszólalt a mobiltelefon, hogy azonnal induljak haza. Vera sápadt volt, folyt róla a víz, de úgy döntött, hogy indulás előtt még egyszer kiporszívóz. Ebben a gesztusban hősies üzenetet volt, és megelőlegezett szemrehányás. Dorcit a nagymamára bíztuk, és azonnal elindultunk. Verítékezve kapaszkodtam a kormányba, a kórházban bőrönddel a kézben rohantam fel az emeletre, és láttam, hogy Verát azonnal a szülőszobába tolják. Andris nem egészen egyórás vajúdás után megszületett. A feje búbját láttam meg először, aztán az arcát, szemeit, lilára vált apró testét, amely a tenyerembe elfért. Végig fotóztam, hogy a gép mögé rejtsem a könnyeimet. Alig győztem hálálkodni, ami-

A finn Joulupukki egyenesen a sarkkörről, Rovaniemiből érkezett hozzánk, Dorci arcán kétkedés, Andris szenved (Müller László felv.)

ért én is részt vehettem az első fürdetésben. Andrisnak erős vonásai voltak, leginkább egy kis békára emlékeztetett. Otthon Dorci várt. Megetettem, próbáltam a kezét fogva aludni vele egy órát, de nem ment. Akkor történt az a baleset, ami teljesen kizökkentett az idilli apaszerepből. Dorcit tisztába kellett tennem. Kihámoztam a nadrágjából, leszedtem róla a papírpelenkát. Megnyitottam a csapot, és azonnal a vízsugár alá tettem a fenekét. Dorci bömbölni kezdett, a víz tűzforró volt. Az volt a szerencsém, hogy rövid ideig és kevés víz érte, de az is szinte leégette a bőrt a fenekéről. Hiába kenegettem és mosogattam hideg vízzel. Dorci órákon át bőgött. A kétségbeesésem csak fokozódott. Szerencsére az ijedtség nagyobb volt, mint a baj. Dorci fájdalmai gyorsan enyhültek. Rajtam fekve aludt el. A gyerekek regenerációs képessége sokkal jobb, mint a felnőttéké, „holnapra minden rendben lesz", nyugtatgatott a család orvosa. Így is történt. A hámsérülés reggelre szinte teljesen eltűnt. Másnap emelték be a Lágymányosi híd utolsó elemét. Dorcival és Gyenes Erzsivel, a titkárnőmmel együtt jelentem meg az avató ünnepségen. Erzsi és Dorci még a hordógurításban is részt vett.

Amikor a híd 1995 októberében teljesen elkészült, Andris már ötho-

napos volt. Este együtt hajtottunk át rajta. Én nagyon lelkes voltam, a gyerekek pedig éhesek és fáradtak. Nem értették, hogy miért keringek körbe-körbe. Akkor tapasztaltam meg először, később egyre gyakrabban, hogy a gyerekeim szívből utálják a protokollt.

Andrist már négyéves korától magammal vittem a lovardába és a lovasversenyekre, de valamit nagyon elrontottam. A gyereket nyilván túlságosan fiatalon és túlságosan sokszor dobta le Szindri, a viszonylag kisméretű, de annál szenvedélyesebb izlandi ló, és valószínűleg ezért nagyon korán megutálta a lovaglást.

Azt is a gyerekeim szenvedték meg, hogy nekem mindig nagyon gyorsan kellett hatalmas mennyiségű információt megemésztenem. Az autóban, elalvás előtt, a fürdőkádban és séta közben is állandóan tanultam. Amikor már külön éltünk, de egymáshoz közel, este, ha tehettem, lementem hozzájuk, de akkor már általában megszólalni sem tudtam a fáradtságtól. Ekkor rövid sétákat tettünk a meredek hegyoldalon. Én meg közben is mindig memorizáltam, elemeztem valamit, valahogy úgy, ahogy a sakkozók szokták a parti állását. Akkor voltam boldog, ha a gyerekek valamilyen trükkel kizökkentettek ebből az állapotból, megnevettettek, vagy pingpongoztak velem. Ilyenkor felszabadultam vetettem bele magam a játékba. Andris mindig, mindenáron győzni akart, és ahogy erősödött, egyre többször meg is vert. Kosarazott, és már 14 évesen nagyon szép hárompontosokat dobott. Szinte minden meccsére elmentem, de ott bizony ügyet sem vetett rám. Drukkoltam, fényképeztem, és a szülőkkel beszélgettünk. Ha nyert a csapat, akkor nem lehetett megfékezni a kiskamaszok örömét. Nem is akartam, tudtam, hogy egymással a legboldogabbak, mi csak biodíszlet vagyunk a pálya szélén, de azért mindig elvárták tőlünk, hogy ott legyünk.

Többször is vendégül látott minket nyaralásra a zágrábi polgármester. A Villa Zagreb számomra csodálatos emlékeket őriz. A gyerekeim ott tanultak meg úszni, Andris ott állt fel először, bámultuk a delfineket, és egy keselyűkórházat is meglátogattunk Cres szigetén. Két kampányra is ott készültem fel. Dokumentumok százait kellett elolvasnom. Igyekeztem minden lehetséges kérdésre felkészülni, ezért soha nem tudtam teljesen kikapcsolódni. Ráadásul mindennap jöttek a hírek, eleinte faxon, aztán a neten az aktuális budapesti ügyekről, és órákig telefonáltam a titkárså-

Andris, Dorci, Vera és Anikó a Corvin közben az első Combino üzembe állításának a napján

gommal, hívtam a helyetteseimet. Ezzel persze megőrjítettem a gyerekeket, főleg akkor, amikor egyedül maradtam velük. Nem tudtam kikapcsolni. Hiába könyörögtek, hogy inkább társasjátékozzunk. Nem voltam mintaapa. Utólag a legjobban azt sajnálom, hogy nem élveztem ki jobban a velük töltött időt. Megszállott voltam.

A család a hétköznapokban is közeli és bensőséges viszonyban van a főpolgármesteri munkával. Minden rezdülés közvetlenül érinti őket. Együtt sírunk és együtt nevetünk. Ám van egy kritikus pont, ami akkor jön el, amikor a médiapolitikus becsületét kezdik ki, és egyszerre csak

minden negatív színezetet kap körülötte. Ezt a gyerekek is átélik, legrosszabb esetben még az iskolában is beszólnak nekik, miközben nem is nagyon értik az egészet. A mi gyerekeinknek is meg kellett birkózniuk a médiában pertraktált ügyekkel, ami mindig nagyon nyomasztott, mert láttam, hogy nem tudom megvédeni őket. Kínoz a lelkiismeret, hogy vajon mit kaptak ezek a gyerekek tőlem. Odaadó apa próbáltam lenni, de nem voltam képes rá, hogy a nyomasztó városházi stresszt ne hurcoljam magammal, és nem mindig tudtam rájuk odafigyelni.

Dorci és Andris most már majdnem felnőttek. Andris gyorsan tanul, de a kelleténél kevesebbet, rejtegeti magát és a tehetségét. Szívós és kalandvágyó, nagyon féltem ezért. Egyelőre már annak is örülök, hogy nem gúnyolják a neve és az apja miatt, de lehet, hogy egyszer talán még büszke is lesz rám. Most nem feltétlenül... Dorci nagyon fegyelmezett és éleslátó. Egyszerre van benne szerénység és kitűnni vágyás. Bájos eleganciával oldja meg a feladatait, és élvezetét leli abban, hogy kiválóságát nap mint nap bebizonyítja. Éveken át rejtegette az érzelmeit, mostanában kezd megnyílni, és mindent magába fogad, ami a nagy univerzumból a mi kis világunkba kerül. Számára nincs megoldhatatlan feladat.

Az átlagosnál jobb iskolákba járó fiamat, leányomat és Kirát, a kamaszlány unokámat, Alma lányom legidősebb gyermekét (aki időközben visszaköltözött az édesapjához Németországba) nem nagyon vigasztalja az apai, nagyapai beismerés, miszerint rossz diák voltam, és harmadikban, negyedikben alig jártam be a gimnáziumba. Andris fiam úgy kezeli a különböző iskolákban töltendő éveket, mintha büntetőtelepen lenne, ahol az életet csak a lányokról való édes álmodozás teszi elviselhetővé, meg a számítógépes játékok. Dorci leányom pedig azzal kompenzálja a nevéből származó hátrányokat, hogy mindenben a legjobb akar lenni, és ez rendszerint sikerül is neki. Legutóbb Descartes-ról írt angol nyelvű értekezésével kápráztatott el, amelyet négy óra alatt egy iskolaterembe zárva vert be a számítógépbe. A dolgozata ámulatba ejtett eredetiségével és összeszedett logikájával. Dorci nyelvészetre jelentkezett egy londoni egyetemre, és fel is vették. Leányom pontosan tisztában van az értékeivel, és apjával ellentétben mindenkihez szerényen és szeretetteljesen közeledik. Andris titokban tartja, hogy mennyire szereti és figyel rá, de nagyon ügyel arra, hogy mindenben az ellenkezőjét csinálja, mint a nővére.

Vera soha nem tömte zsebpénzzel a gyerekeket, és a legszigorúbb takarékosságra nevelte őket. Ezzel néha őrületbe kergetett, olyan nagy volt a különbség a főpolgármesteri protokoll és a két gyermekem napi ellátmánya között. Ebből végül is az az előny származott, hogy a gyerekek alig érezték meg azt a változást, ami egzisztenciális helyzetünkben 2010 októberében bekövetkezett. Sőt, hálát adtak a sorsnak, hogy végre csak papa vagyok, nem kell a suliban a velem kapcsolatos pusmogást és gúnyolódást hallgatniuk. Nagy tehertől szabadítottam meg őket, amikor végre visszavonultam.

Dorci gyakran elkísért a lovas versenyekre is. Mert hogy szenvedélyesen lovagolok. Imádom az istálló illatát, szívesen pucolom ezeket a nagyszerű állatokat, és kiélvezem a lovaglás minden pillanatát. Leggyakrabban a Honvéd Egyesület Hidász utcai lovardájába jártam le, ahol hetente két alkalommal a vágtapályán gyakoroltam. Szerencsém volt a helyszínnel, és kitűnő emberekkel ismerkedhettem meg. Nem volt állandó lovam, és sokszor megtréfáltak, ledobtak azok a paripák, amelyekre épp ráülhettem. Szerencsére homokos a pálya, ám volt, amikor a bokorban kötöttem ki. Ezek a lovasbalesetek szinte elkerülhetetlenek. Egyszer azért estem le, mert a lovam az öntözőberendezés hangjától megijedt, másodszor a szirénazúgás miatt torpant meg hirtelen, és én bizony átrepültem a feje fölött. Néha hétvégén kisebb kirándulásokra indultunk a budai hegyekbe. Ilyenkor kötelező a sisak, amely egyszer életmentőnek bizonyult. Egy nagytestű, fekete, herélt lovon ültem, a hegyoldal jeges volt, és a Hármashatárhegy vitorlázórepülő-pályája mellett a lovam leszánkázott velem a jeges partoldalon. Szent-Iványi Pistával voltunk együtt, ő előttem haladt. Csak arra emlékszem, hogy a hegyoldal megindul velem, majd hatalmas koppanás, és a sötétség. A sisakom csattant a jégen, a ló rám esett. Valahogy felkászálódtam, s mindenki megdöbbenésére visszaültem a nyeregbe. Csakhogy az egész olyan volt, mintha filmszakadás történt volna. Lassan visszaléptünk a lovardába, de egyáltalán nem emlékszem sem erre, sem a következő egy órára. Órákon át tartó emlékezetkiesést okozott az agyrázkódás.

Ez az eset nem rettentett el attól, hogy Szent-Iványival együtt hosszú távú (30, 60, 90 km-es) versenyeken induljunk. Ezek az arab lovakon, árkon-bokron át végiglovagolt versenyek teljes kikapcsolódással jártak, és nagyon sok örömet okoztak. A versenyek végére általában már a helyszínen mély álomba merültem.

Bányai Béla Kozák nevű arab heréltje alaposan megtréfált egy távlovas versenyen az első negyven kilométer megtétele után. A versenyt Izsák határában, egy ősborókás közelében rendezték. A mély homok nagy nehézséget okozott a lovaknak. Kozák fáradhatatlannak tűnt, roppant küzdeni akarással előzte meg a többieket. Az élbolyban voltunk, huszáros vágtákkal vezetve a mezőnyt. Kozák korábban már többször ledobott. Az izsáki startnál egyszerűen képtelenség volt egyedül a nyergébe szállni, mert mindig kifordult alólam. Amikor végre sikerült, az egész mezőny elstartolt már, és csak a porfelhőt láttuk mögöttük. Kozák azonban gyorsabb volt, őrült tempóban érte utol az előttünk haladókat, és csak akkor nyugodott le, amikor elfoglalta azt a helyet, amelyet a maga számára méltónak talált. Rátapadt az első helyen vágtázó lóra, és mögötte haladva nagyon gyors tempót diktált, talán túlságosan gyorsat is. Egyszerűen nem tudtam lassabb, úgynevezett hosszú vágtára szorítani, mert nem akartam a zablával felsebezni a száját. Rossz vége lett ennek a nagy küzdeni akarásnak. Kozák az első negyven kilométer megtétele után szó szerint bevitt az erdőbe. Egy akácos alacsony ágai alá beszorítva arra kényszerített, hogy szálljak le a hátáról. Ezután hiába próbálkoztam, nem engedett visszaszállni, csak abba törődött bele, hogy száron vezetve, lépésben tegyük meg a hátra lévő húsz kilométert. Tűző napon csizmában gyalogolni víz nélkül nem volt akármi. Halálosan kimerülve értem be vele a célba, ahol kiderült, hogy ugyanezt a cseles manővert egyszer már a gazdájával, Bányai Béla barátommal is megcsinálta.

Éveken át én voltam a Magyar Távlovas Szövetség elnöke. Ebben a minőségemben vettem részt 2002 szeptemberében annak az emléktúrának a szervezésében, amely XII. Károly távlovagló rekordját volt hivatva megismételni. A svéd uralkodó 12 napos lovaglása Isztambulból Stralsundba az újrakezdés lehetőségének nagy mítosza. A király többéves távollét után, eme viszontagságos módon hazatérve foglalta el újra a trónját. A rekordját 1714 óta nem döntötte meg senki. A lovastúra érintette Budapestet, ahol vendéglátóként fogadtam a svéd csoportot.

2008-ban Bábolnán ifjúsági világbajnokságot rendeztünk. Természetesen arab versenyzők nyertek. Dubai, Katar és az Emirátusok versenye volt ez, a világ leggyorsabb távlovasai hat és fél óra alatt tették meg a 120 kilométeres távot. Legyőzhetetlen profikat láttunk, akik egyenként három focicsapatnyi kísérővel érkeztek. A verseny remekül sikerült. Bábolnának minden adottsága megvan ahhoz, hogy a hagyományos kocsiversenyeken, díjugrató versenyeken kívül ennek a nálunk kevésbé ismert sportnak is állandó helyszíne legyen. Ha jól működne ez az ország, akkor mindez nem csak a távlovas közösségnek lenne fontos. Elég arra gondolni, hogy ennek a versenynek a résztvevői, a legjobb távlovasok a világ leggazdagabb családjainak a tagjai, akik máskülönben valószínűleg soha nem jönnének el Magyarországra. Gondoljuk meg, milyen kitűnő lehetőségeket hagyunk ki. Példa rá Bábolna, Mezőhegyes és Szilvásvárad a nagyszerű méneseikkel. Ezek óriási értékek, amelyek nem kapnak megfelelő figyelmet. Tényleg csak a foci fontos?

A BUDAPEST MODELL – 1994–1998

Beleesünk a koalícióba

A parlamenti választás dátumát több mint százszor ismételte, vezércikkben hirdette a Magyar Narancs. Mindenki számolta a napokat. Mindenki tudta, hogy az MDF menni fog. Orbán Viktornak volt egy gondolatkísérlete arról, hogy a rendszerváltó pártoknak – az MDF-fel együtt – meg kellene akadályozniuk az MSZP visszatérését a hatalomba. Ám valószínűleg ez az irreális elképzelés is csak a szocialistákat erősítette. A választóknak Horn Gyula kellett. Majdnem végzetes autóbalesete után még inkább. A szocialisták már az első fordulóban 33%-os relatív többséget szereztek. A második forduló eredménye a sokkoló 54%-os abszolút többség volt. A szocialisták egyedül is kormányt alakíthattak volna, de nem erre készültek.

Kik voltak a szocialisták 1994-ben?

Ezt a kérdést különböző publicisztikákban és nyilvános fórumokon leginkább a szabad demokraták tették fel önmaguknak, hogy aztán vitatkozzanak önmagukkal. Ez az a párt, amelynek mindenről legalább kétféle véleménye van, de egyikkel sem ért egyet – mondogattuk önironikusan.

Volt, aki azt hangsúlyozta, hogy az MSZP klientúraépítő, ígérgetős alakulat, amely a régi rendszer kádereinek a visszatérését készíti elő. „A régi elvtársak lassú visszaszivárgásával együtt érzékelhető a revansszellem erősödése" – mondta egyik vidéki útjáról hazatérve Kuncze Gábor. Ezt a benyomást erősítette, hogy az MSZP választási megállapodást kötött a szakszervezetekkel, és listás helyeket biztosított Nagy Sándornak, Paszternák Lászlónak és Schalkhammer Antalnak. Ezt sokan a korporativizmus felé tett lépésként értékelték.

Mások szerint az MSZP Janus-arcú alakulat volt, amely magában foglalta a kései Kádár-korszak nómenklatúrájának erősebbik felét, de vezetői között ott voltak a reformer hagyományok örökösei is. Ezek szociáldemokrata pártot szerettek volna faragni az MSZP-ből. Mindig kisebbségben maradtak, de ők írták és szerkesztették a párt gazdaságpolitikai programját, amely igen közel állt az SZDSZ-éihez.

Ez a kétarcúság sok mindent megmagyaráz. Az SZDSZ a maga húsz százalék körüli eredményével gondolkodhatott úgy, hogy ebben a rendkívüli helyzetben, az ország előtt álló feladatok súlyára való tekintettel – a reformereket erősítendő – koalícióra kell lépnie a szocialistákkal. Utólag végiggondolva, ez az akkoriban elfogadhatónak tűnő érv, amely össznemzeti érdekbe csomagolt egy pártpolitikai döntést, és felruházta azt az áldozatvállalás erényével, nem teljesen kerek. Ellenzékből is lehetett volna hatékonyan támogatni a reformcsomagot. A megosztott MSZP vezetőivel előre meg lehetett volna egyezni a Békesi László-féle reformcsomag tartalmáról és menetrendjéről. Másrészt utólag már egyszerű belátni: egy abszolút többséget szerzett párt kormányát nem lehet semmilyen szerződéssel korlátozni.

1994 februárjában Pető Iván, az SZDSZ akkori elnöke még azt nyilatkozta az MDF vezette kormánykoalícióról és az MSZP-ről a *Beszélőnek*, hogy „az egyik rosszabb, mint a másik". (*Beszélő*, 1994. 5. sz.) Pető az első forduló után is kijelentette, hogy egyáltalán nem magától értetődő a két párt koalíciója. A második forduló estéjén az eredmények ismeretében a párt Mérleg utcai székházában azt mondtam Kasza Lászlónak: „Ötvennégy százalékuk van, ez teljes körű felhatalmazást jelent. Kormányozzanak egyedül. Ezt a felelősséget senki sem veheti el tőlük." Ennek a véleményemnek azon az estén nyilvánosan is hangot adtam. Öt nappal az első forduló után, május 13-án Magyar Bálint elmondta azt a mondatot, amire azóta úgy emlékeznek, hogy „Horn Gyulával soha...", ám eredetileg kicsit árnyaltabb volt: „Ha az MSZP Horn Gyulát nevezi meg miniszterelnök-jelöltnek a választás után, ezzel gyakorlatilag kizárja a szocialisták és a szabad demokraták koalícióját." (*Heti Világgazdaság*, 1994. május 13.)

A két forduló között a szabad demokraták bonyolult üzenetet küldtek a választóknak. Nem azt, hogy a liberálisokra kell szavazni, mert jó a programjuk, és a szocik gyengítése is fontos cél, hanem azt, hogy „a választás tétje, kizárólagos szocialista kormány lesz-e, vagy többpárti kormány alakulhat". Az eredmény kihirdetése után Pető Iván azt nyilatkozta, hogy „megszűnt a koalíció kényszere. A lehetőség fennmaradt – folytatta –, ám ezzel a lehetőséggel a vezetők és a tagok többsége nem kíván élni." Aztán mégiscsak kívánt.

Horn Gyula a választás éjszakáján azt üzente, hogy az MSZP a nagyarányú győzelme ellenére is koalíciót akar. A koalíciót támogatta az SZDSZ szoclib érzelmű holdudvara és a chartás értelmiség is. Ez nem volt meglepő. A Demokratikus Charta vezérkara már korábban is mindent megtett a két elit közelítéséért, és megvetéssel sújtott minden más, a liberális közép létrehozását megcélzó gondolatkísérletet. „A Charta létrehozása a liberális közép mentális ön(felszámolása) felé tett első nagy lépés volt" – írta 1994 júniusában a Beszélőben Neményi László.

De volt-e egyáltalán liberális közép? Volt-e komoly kísérlet annak létrehozására? Februárban Tölgyessy Péter megjövendölte, hogy a szocialisták abszolút többséget szereznek. Ugyanekkor a liberális blokk választási szövetséget alakított. Tagjai a Fidesz, az SZDSZ, az Agrárszövetség és a Vállalkozók Pártja volt. Feltették a kérdést, hogy liberális többség esetén milyen irányban lenne érdemes nyitni, és kizárták az MSZP-vel való koalíciót, amennyiben az abszolút többséget szerez. Ezen léptünk át négy hónappal később. Tekintettel az SZDSZ és a Fidesz hullámzó, de a választások közeledtével és a Fidesz gyengülésével egyre inkább elhidegülő viszonyára, mennyi esélye lett volna a liberális közép sikeres közös kormányzására, ha a választási eredmények másképp alakulnak? Ne felejtsük el, hogy a '94-ben hivatalban lépett kormány dilettáns intézkedésekkel tönkretett gazdaságot örökölt, melynek rendbetételéhez népszerűtlen intézkedésekre volt szükség.

Az SZDSZ megrendelésére készült közvélemény-kutatás szerint az SZDSZ-re szavazók meghatározó többsége koalíciópárti volt. Még azok is koalíciót akarnak, akik nem a szabad demokratára szavaztak. Emlékezetem szerint a koalíció elutasítását követelve markáns modanivalóval egyedül Kőszeg Feri érvelt az erről a kérdésről dönteni hivatott küldöttgyűlésen. Kis János, Bauer Tamás és Tardos Márton a koalíció és a közös politikai teherviselés szükségessége mellett érveltek. Az infláció megugrásával és a reáljövedelmek csökkenésével együtt járó stabilizáció végigviteléhez nem elég az 54%-os szoci többség, különös tekintettel a szocialisták rendkívüli megosztottságára. A megkerülhetetlen reformokat kép-

viselő kisebbség a szabad demokraták támogatása nélkül nem tudja keresztülvinni a stabilizációs csomagot, hallottuk nap mint nap a liberális közgazdászoktól, akiknek meghatározó szerepük volt a koalíció előkészítésében.

Az ügyvivők többsége pedig a „most vagy soha" pillanatát élte át. „Felelősséget kell vállalnunk, ha a feltételeinket teljesítik... Részletesen kidolgozott koalíciós szerződést kell kötnünk" – ezt hallottam reggel és este. Magam is súlyos dilemma előtt álltam. Főpolgármesterként azt kellett mérlegelnem, hogy előnyös-e a fővárosnak a koalíciós kormányzás. És persze azt gondoltam, hogy igen. Tele voltam illúziókkal. Elsősorban az önkormányzati struktúra reformját és egyes nagyberuházások támogatását reméltem a kormánytól. Illúzióimat a stabilizációs csomag rémképe sem zavarta. A kormány megalakulása után nem sokkal bejött hozzám Keszthelyi András, az akkori sajtófőnök, és megkérdezte, hogy a fővárosra milyen terheket ró az új kormányprogram. Azt kellett válaszolnom, fogalmam sincs. Az abban szereplő általános célkitűzések még nem számszerűsíthetők.

Én működőképesebb fővárost akartam. Nem bíztam abban, hogy egy tiszta szoci kormány a fővárost erősítő reformok mellé áll. Tudtam, hogy a szociknak óriási káderállományuk van a kerületekben, és az embereik csak arra várnak, hogy meghatározó szerepet kapjanak a helyi politikában. A fővárosbarát koalíció előnyösebbnek tűnt, mint az egypárti szoci kormányzás. Politikai veszélyérzetemet elnyomta a főváros működőképességéért érzett aggodalom.

Akkori kabinetfőnököm, Láng László fél évvel később készített egy feljegyzést arról, hogy szerinte az SZDSZ-nek országosan is, a fővárosban is ki kellene lépnie a koalícióból. Gondolkoztam ezen a lehetőségen, de az első négy év kisebbségi kormányzásával együtt járó kiszámíthatatlanságra és tervezhetetlenségre visszagondolva elvetettem ezt a felvetést. Láng egyik érve az volt, hogy a fővárosi koalíciós megállapodásból kimaradt az a passzus, miszerint csak kétharmados törvénnyel lehessen az önkormányzatoktól forrást elvonni. Az MSZP leverte ezt a javaslatot, ami egyébként még az SZDSZ vezetői számára sem volt elfogadható. Kuncze Gábor is ellene érvelt a belső vitákban.

Láng László másik érve úgy szólt, hogy jobb a vitákat nyílttá és nyilvánossá tenni, nincs szükség háttér-megállapodásokra. Jó érv. Láng László egy 2009-es mélyinterjúban (ami szintén a Budapest első szabad húsz évét összefoglaló nagy könyvhöz készült) a következőket mondta:

> „Az »Összefogás Programja« azért volt megfelelő keret, mert kiszámítható viszonyokat teremtett. Pontosan lehetett tudni, hogy a Fidesz mit akar, és azt el lehetett fogadni vagy elutasítani. Ezzel szemben a koalíciós időszakban iszapbirkózás folyt, amikor csak azt lehetett kívülről észrevenni, hogy ki kinek nyomja ki a szemét."

Lángnak igaza volt elvileg, de amit javasolt, csak erős háttérrel működhetett volna, az pedig nem volt. Az SZDSZ egyre gyengült. Az MSZP pedig akkor volt a legerősebb.

Hozzám hasonlóan gondolkodott a polgármesterekből álló önkormányzati lobbi. Szabad demokrata polgármestertársaim akkor még nagy erőt képviseltek, és egyszerűen jobb működési feltételeket akartak. Több pénzt és nagyobb mozgásteret – ami persze illúzió volt. A készülő reformcsomag épp az ellenkezőjét jelentette. A szabad demokrata elit pedig ki akarta végre próbálni magát különböző pozíciókban. Szavaik helyett a tetteikért akartak már egyszer felelősséget vállalni.

A koalíció egy abszolút többséget szerzett, kiszámíthatatlan nómenklatúrával rendelkező párttal politikai szempontból hiba volt, de nem volt bűn. Az indítékai erkölcsileg és emberileg érthetők és elfogadhatók voltak. Óriási árat fizettünk azért, hogy belementünk és benne ragadtunk ebbe a szoclibnak nevezett, valójában baloldali blokkban, és elveszítettük pólusképző erőnket, amit soha többé nem tudtunk visszaszerezni. Amikor 1996-ban Tölgyessy Péter kilépett a pártból, azzal indokolta döntését, hogy az SZDSZ „a késő kádári technokrata-értelmiségi csoportok" érdekében tevékenykedik. Nem osztom ezt a véleményét. Nagy volt a szoclib nyomás, de hiábavaló lett volna minden külső nyomásgyakorlás, ha a szabad demokrata elit nem akarta volna valóra váltani azt, amit a „Kék könyvben", a rendszerváltás programjában leírt. Illúzióink foglyai voltunk – ezért hibáztunk.

Ettől kezdve az összekapcsolt szerelvény egy sínpáron rohant előre. Ma már persze világos, hogy a régi szoci elit és a hátán felkapaszkodott új technokrácia tartott bennünket a koalíció kényszerpályáján roppant erős médiatámogatással. Ebben a zakatoló gépezetben alig hallottuk a saját

hangunkat. Sokan közülünk nem is mertek őszintén megszólalni. A régi és az új elit összezárt. Ennek a nagyon vegyes összetételű értelmiségi tábornak, amely a Chartában is hangadóvá vált, lelkiismereti okokból is szüksége volt ránk. Számomra evidencia, hogy mi engedtük ki a szocialistákat abból a karanténból, amelybe a rendszerváltás zárta őket.

2000-ben ezt az 1994-es történelmi tévedést próbáltam naiv módon, a párt irányvonalának módosításával korrigálni pártelnökként. Nem sikerült, erről majd a maga helyén beszámolok.

Nem sodort el az ár

Megalakult az Országgyűlés. Dr. Török Ferenc olimpiai bajnok és szabad demokrata képviselő egyik első javaslata az volt, hogy a kormány adjon pénzt az elöregedett vízcsőhálózat körúti szakaszának cseréjére. Évről évre hatalmas bajokat okoztak a szétrobbanó vezetékek. Korábban halálos áldozata is volt az elmaradt rekonstrukciónak, mert az áradat egy utcaszint alatt lévő üzlethelyiséget is elárasztott, ketten bennrekedtek, és megfulladtak.

Schneller Istvánnak döntő szava volt abban, hogy még az önkormányzati ciklus vége előtt belekezdtünk a nagykörúti vízcsőcserébe és a hozzá tartozó vágányfelújításba, amiből végül is a Nagykörút teljes felújítása lett. Amikor megkezdtük a munkát, a markológépek napokig ástak, mire láthatóvá vált a százhúsz esztendős főnyomócső. A budapestiekkel együtt én is ámulattal néztem ezt az óriási csőkígyót, amely ükapáink nemzedéke óta szolgál észrevétlenül bennünket. Választások előtt álltunk, és teljesen kiszámíthatatlan volt, miképp reagálnia a főváros közönsége a munkálatokra. Kényes ügy volt ez, aminek már többször nekifutottunk. A munka kezdete után nem sokkal le kellett zárni az Erzsébet körutat, és buszokkal helyettesíteni a 6-os villamost.

Az első ciklus utolsó évében már szinte többet voltam a föld alatt, mint a felszínen. A vicclapokban legtöbbször védelmi sisakban ábrázoltak. A város csatatér lett, tele árkokkal és kráterekkel. Ez elkerülhetetlen volt, csak akkor hozhattuk rendbe a felszínt, ha alatta már rend volt. Az alapelv egy-

szerű: ahol jók az utak, a közművek, megfelelő a telefonszolgáltatás, ott érdemes vállalkozni, kereskedni. Ahol pedig a piac megtelepül, ott az élet is megindul, és a város fejlődni kezd. Szerencsére a budapestiek megértették, hogy miért kell kellemetlenségek sorát elviselniük. Schneller tanácsa bejött, a többség díjazta az erőfeszítéseinket.

1994 nyarán a nagykörúti gödörnél
(Müller László felv.)

A többség azt is díjazta, aligha nem a választásokon is honorálta, amiről nemcsak hogy nem tehettem, de cikkeimben és állásfoglalásaimban még határozottan elleneztem is: 1994. április elsején hatályba lépett az új lakástörvény, mely rendkívül kedvezményes elővásárlási jogot adott az önkormányzati lakások bérlőinek. A bérlők valódi értékének töredékéért megvásárolhatták a lakást, amelyben laktak. A privatizáció gyorsan lezajlott, sok-sok negatív következménye pedig csak később jelentkezett. Néhány hónap múltán alig 150 ezer alacsony komfortfokozatú, szegények által lakott lakás maradt önkormányzati tulajdonban. A rehabilitációt szinte lehetetlenné tette ez a politikai gesztus, de haszonélvezői, az új tulajdonosok végre úgy érezhették, hogy a rendszerváltás hozott valami kézzelfogható hasznot az ő számukra is.

Elkezdtünk tárgyalni az önkormányzati reformokról, melyeket még az MDF vezette minisztérium készített elő. A fővárosi rendszer átalakításáról tárgyaltunk rekkenő hőségben a képviselői irodaház, az ún. Fehér Ház tárgyalójában. Dr. Csiha Judit, a VII. kerület utolsó tanácselnöke és dr. Szegvári Péter, a főváros volt főjegyzője képviselte a szocialistákat, a szabad demokratákat pedig Atkári János és én. Ez az előkészítő tárgyalás pontosan jelezte azt a kádercserét, amiről fentebb beszéltem. Mindkét tárgyalópartnerünk felkészült jogász és kiváló önkormányzati szakember volt, mindketten jól ismerték a főváros problémáit.

Szegvári Péter korábban az ún. city-koncepciót, a belső kerületek összevonását javasolta, a főváros apparátusa által kidolgozott szakmai anyag pedig Kilényi Géza alkotmányjogász koncepciójára épült. Ez utóbbi egyetlen fővárosi önkormányzatot eredményezett volna. Megszűntek volna az önálló kerületi önkormányzatok, a kerületek csak a főváros által átruházott hatásköröket gyakorolták volna. Végül a két delegáció mindkét radikális javaslatot félretéve csupán a fővárosi önkormányzat jogosítványainak bővítésében egyezett meg. Ez ellen persze azonnal tiltakozott a Külső Kerületek Önkormányzati Szövetségének képviseletében Dercze Tamás, az újpesti polgármester. A kerületek heves tiltakozása ellenére a főváros végül rendeletalkotási jogot kapott a város egészét vagy több kerületet érintő kérdésekben. A törvény szerint a főváros végre városfejlesztési és rehabilitációs programot alkothatott, az Általános Rendezési Tervben kijelölhette a hulladéklerakó és szennyvíztisztító helyét, dönthetett főútvonal építéséről. Talán ennyiből is látszik, mennyire abszurd és életképtelen rendszert korrigált az új törvény, mely a Fővárosi Közgyűlés létszámát is lecsökkentette 88-ról 66-ra. Egyúttal megszüntették az országgyűlési képviselők és a polgármesterek összeférhetetlenségére vonatkozó korábbi rendelkezést is. Ezzel a változtatással nem értettem egyet, és ezután is mind a négy alkalommal lemondtam az országgyűlési képviselőségről, amikor újra főpolgármesterré választottak. A sok nagy fővárosi beruházás miatt fontos eredmény volt számunkra az áfa visszaigényelhetősége. Ígéretet kaptunk arra is, hogy a kormány teljesíti régi követelésünket, és helyben hagyja az szja 35%-át. Nem hagyta. Sőt a Horn-kormány idején a meghagyott hányad tovább csökkent. Összességében apró korrekciók és kiigazítások voltak ezek ahhoz a reformhoz képest, amire szükség lett volna.

Szeptember 24-én – számomra is! – váratlan bejelentést hallhattak a *16 óra* című rádióműsor hallgatói Kuncze Gábor belügyminisztertől. A miniszter nem egyfordulós önkormányzati választást javasolt. Ezzel szembement a koalíciós megállapodással és a kormányprogrammal is. Kuncze azzal érvelt, hogy az ellenzéki pártok számára vereségük esetén hivatkozási alap lehet, ha a kormánypártok egyoldalúan módosítanák a választási törvényt, az önkormányzati törvényt és az alkotmányt. Ezt az aggályt Magyar Bálint nyomban visszautasította. A tervezett módosításokat jelentős részben még az MDF vezette kormány szakapparátusa készítette elő, és az öt parlamenti párt a nyár folyamán előzetesen meg is egyezett róluk. Konszenzus alakult ki a 2/3-ot igénylő módosításokról, amit azonban őszre teljesen felülírt a politika. Amikor az ellenzéki pártok szeptemberben felrúgták a korábbi megállapodást, Magyar Bálint ezt úgy értékelte, hogy az ellenzék csak az időt húzza, és arra számít, hogy a kormány népszerűsége az idő múlásával csökken. Pető Iván azzal érvelt, hogy a két kormánypárt választási programjában és a koalíciós megállapodásban is szerepeltek a később kormányprogrammá vált módosítások.

A Fidesz kezdeményezésére az őszi parlamenti ülésszak elején ötpárti egyeztetés kezdődött a választójogi törvény módosításáról. A fiatal demokraták 30%-os részvételi küszöböt és 20%-os eredményességi küszöböt javasoltak, és ezt tekintették szakítópróbának. A KDNP magasabb küszöbértékeket javasolt, a kisgazdák pedig nem vettek részt a tárgyalásokon. A koalíció képviselői elfogadták volna a Fidesz javaslatát, ám a többi ellenzéki párttal nem sikerült konszenzusra jutni.

Ekkor mondhatta ki végre (október 4-én) Deutsch Tamás, a Fidesz frakcióvezető-helyettese azt a mondatot, amiről ez az egész őszi kötélhúzás szólt: „a mostani eredménytelen tárgyalássorozattal kettétört a politikai konszenzuskeresés folyamata, és alkotmányos válság veszélye vetődik fel. Hiszen négy ellenzéki párt gyakorlatilag kiszorulhat a közjogi törvények meghozatalából." (*Népszabadság*, 1994. október 5.)

A Fidesz számára nem az önkormányzati választás volt ennek a játszmának a tétje. Két sokkal távolabbi, stratégiai célról volt itt szó. A kormánypárti javaslatok elutasításával az ellenzéki összefogást akarták megvalósítani, és demonstrálni, hogy a kormánykoalíció „visszaél" a kétharmados többségével, a saját érdekei szerint írja át az alkotmányt és a választójogi törvényt. A másik cél pedig az volt, hogy megkérdőjelezhetetlenül a Fidesz legyen az ellenzék vezető ereje. Amit akartak, el is érték.

Az önkormányzati kampány amúgy csendes volt, nyugodt és kiegyensúlyozott. Alig vette észre az ország. Az önkormányzatok elmúlt négyévi teljesítményének a megítélése sokkal jobb volt, mint a kormányé, és nem volt „leváltó hangulat". A fővárosban kivált nem. Ebben meghatározó szerepet játszott, hogy az első ciklus utolsó két évében nemcsak a belváros infrastruktúrája épült, hanem a külső kerületeké is, ahol egyszerre épültek a gáz- és a csatornahálózatok a telefonhálózattal. A külső kerületek számára az új közművek és a rég várt telefon a civilizációt jelentették. Történelmi léptékű elmaradottságot számoltunk fel, amikor egyetlen

év alatt több mint 100 kilométer csatornát építettünk. Az 1950-es városegyesítés valójában ebben az időszakban fejeződött be.

Jól bevált gyakorlattá érlelődött, hogy az év elején kiszámítottuk, mire telik abban az évben, és év végén sajtótájékoztató keretében mindig beszámoltunk róla, hogy mi az, amit elvégeztünk, és mi az, amit nem tudtunk megcsinálni.

Szerencsénk is volt. A külföldi befektetőknek köszönhetően nagyon látványos irodaépítési láz tört ki Budapesten. 1993 végéig 180 ezer négyzetméternyi új irodaterület létesült. Szinte minden napra jutott egy-egy alapkőletétel, átadás vagy avatás. Ám a beruházások új infrastruktúrát, kiépített hálózatokat igényeltek. A fővárosnak invesztálnia kell ezekbe a hálózatokba, különben a működő tőke máshová megy. Ez versenyfutás. De azt az összeget, amennyivel ebben a főváros, jelentős részben a kormányzati szándékoktól függően, részt tud venni, többszörösen meghaladják a magánbefektetések.

Ekkoriban egyébként még semmiféle tapasztalattal nem rendelkeztünk a nagy beruházások időigényéről, ezért sokkal többet ígértünk a megvalósíthatónál.

Hogy őszinte legyek, a tavaszi választás után semmi esélyt nem láttam arra, hogy ősszel ismét bizalmat kapok a választóktól. Nyilvánvalóan segített ebben a közvetlen választás bevezetése, az első ciklus néhány látványos eredménye (Nagyvásárcsarnok, Lágymányosi híd stb.), de ez nem lett volna elég, ha mindent úgy csinálok, mint addig.

Székely Gábor mondta nekem még valamikor az első ciklus elején, hogy „te pontosan úgy beszélsz, mintha a saját ellenzéked lennél. Mindig azt elemzed, hogy mi miért nem megy. Ez nem jól van így." Igaza volt. 1990-ben a szövegeimen még nem is jött át az a világos jövőkép, amire szavazni lehet. Pedig 1990-ben New Yorkban megtanulhattam, hogy „versben kampányolsz, prózában kormányzol" (Mario Cuomo, New York állam kormányzója 1983–1994 között). Szövetséget kell kötni a nyilvánossággal, megkerülni a pártokat, saját felületen kommunikálni az emberekkel.

1993 őszén New Yorkban a New School hallgatóinak tartottam előadást arról, mi mindenben akadályoz minket a képtelen önkormányzati rendszer. A mérsékelt sikerű előadás után odajött hozzám Bruck Gábor, aki akkoriban New Yorkban élt, és akivel addig egyáltalán nem ismertük egymást, és arra kért, hogy hosszabban is elmondhassa a véleményét

Az első fővárosi koalíciós megállapodás aláírása a Városházán 1995. január 10-én (Müller László felv.)

az előadásomról. Másnap elmondta: Minden rossz abban, ahogy megnyilvánulok. Ízekre szedte a szövegemet, de legfőképp a viselkedésemet. „Amikor leülsz valakivel tárgyalni, az legyen az első, hogy megteremted a tárgyalás légkörét. Valami kellemeset mondasz, valami olyasmit, amivel mindenki egyetért, és ez jó hangulatot teremt." Előző nap Bruck megfigyelhette, hogy nem vagyok nagy csevegő. Tényleg, ez általában egyáltalán nem ment nekem. Inkább gyorsan előálltam a farbával, szinte lerohantam a tárgyalópartnereimet, és egy tapodtat sem hátráltam. A főváros ügyeiben nehéz volt velem kompromisszumot kötni. Nem csoda, hogy sokszor úgy éreztem, rosszindulatú hallgatás vesz körül. Szükségem volt segítségre. Bruck Gábor épp Magyarországra készült, felajánlottam neki, hogy kommunikációs tanácsadóként dolgozzon a stábomban. Szerencsés választás volt, Bruck magával hozta a közvélemény-kutatásokra alapozott politikai marketing egész eszköztárát. Nem tudom, mire mentem volna 1994-ben nélküle.

Az 1994-es kampányra alig emlékszem. Csak néhány vitaműsor maradt meg bennem. Ezek fárasztóak és hosszúak voltak. Vagy tíz vitát rendeztek nekünk a legkülönbözőbb médiumok. Ezek a jelöltek nagy száma miatt teljesen érdektelenné váltak.

A nyár folyamán végiglátogattam az új minisztereket, megbeszéléseket folytattam az expó lemondásáról és a főváros nagy beruházásairól Horn

Keszthelyi Andrással és Atkári Jánossal a hídavatáson, amire Horn Gyula miniszterelnök nem jött el (Müller László felv.)

Gyulával is. Máig a fülemben csengenek kampányfőnököm, Bruck Gábor szavai: „A főpolgármesternek van szava, van befolyása és respektje. Az embereknek érezniük és tudniuk kell, hogy súlya van annak, amit képviselsz, és hogy téged a legmagasabb hatalmi szinteken is fogadnak."

Szocialista riválisom, Baráth Etele azzal támadott meg, hogy a főváros nemzetközi hitelszerződésében titkosított záradék is szerepel, s az ő számításai szerint a hitelek visszafizetése komoly problémát okozhat. Ebből egy szó sem volt igaz, meg is cáfoltuk.

December 11-én esett az eső. Nem volt kedvem kimozdulni otthonról, és bevallom, óriási izgalommal vártam a választás eredményét. Budapesten létrejött a hárompólusú felállás. Az MSZP, az SZDSZ és az MDF–KDNP–Fidesz-koalíció ereje nagyjából egyenlő volt. A szavazatok 36%-ával megnyertem a választást a 28%-ot szerző Latorcai János és a harmadik helyre befutó Baráth Etele előtt. Baráth ismertsége és szakértelme folytán mindenkit meglepett ez a választási eredmény. Latorcai jó szereplését én inkább az orbáni politika sikereként könyveltem el.

A fővárosban a színfalak mögött tapogatódzó tárgyalások kezdődtek a Fidesszel az együttműködés lehetőségeiről. A közgyűlésben ennek mindkét oldalon lettek volna támogatói, ám Orbán Viktor csírájában fojtotta el ezeket a próbálkozásokat. Maradtak a szocialisták. A velük való konzultáció során megegyezés született, miszerint a két párt összesen négy főpolgármester-helyettest jelöl. Böhmék nem tudták leverni a szocialisták javaslatát, miszerint „egyeztető fórumot" kell létrehoznunk a kerületek és a főváros között. Még azt is el kellett fogadnunk, hogy ez a fórum módosító javaslatokat terjeszthessen a közgyűlés elé, és véleményezhesse a rendelettervezeteket. Ez az egyeztető fórum nem jött létre. Húztuk, halasztottuk, és végül el is szabotáltuk. Ám a következő években igen markáns jelei voltak annak, hogy a fővárosi szocialisták hátterében erős kerületi segédcsapatok működnek, izmos kerületi lobbik munkálkodnak.

1994 a nagy átrendeződés éve volt Budapesten. Minden átalakult, de az is nyilvánvalóvá vált, hogy a fővárosban a szocialista párt elsöprő országos győzelme után is maradt mozgástér a liberálisok számára. Bennünket nem sodort el az áradat, de intő jel volt, hogy négy sikeres polgármesterünk úgy döntött, szakít velünk, és függetlenként indul a választáson. Közöttük volt Dercze Tamás és Tarlós István.

Schiffer, Vajda, Atkári és az üres kincstár

Soha nem szőttem konspirációs terveket. Akivel nem akartam együtt dolgozni, annak nyíltan megmondtam. Igyekeztem békében elválni mindenkitől. De a legjobb embereimet persze nem én küldtem el. A magánszektor vagy a kormány csábította el őket. A kivétel Keszthelyi András. Vele kapcsolatban nagyon rosszul döntöttem. Az egyik legjobb sajtófőnököm volt. Ő rakta először rendbe a sajtóirodát. Jól írt és nagyszerűen szervezett. Mindig tele volt ötletekkel. Szerettem vele dolgozni, mégis úgy döntöttem, hogy átadom Kuncze Gábornak, amikor pártelnök lett. Nagy butaság volt. András kiemelkedő teljesítményt nyújtott mellettem, és utólag derült ki számomra, hogy ő félreértett. Azt hitte, hogy nem akarok vele dolgozni. Pedig csak a legjobbat akartam az új elnöknek nyújtani, hogy segítsek neki.

Nem jött be. Kuncze nem becsülte meg őt annyira, mint én. Máskor is előfordult, hogy nálam jól bevált, kitűnő kollégák nem találták meg igazán a számításukat az államigazgatás felsőbb szintjein. Szerintem így volt

ez Honti Máriával is, aki egészen kitűnő ügyosztályvezetőként irányította az oktatási területet, és nekem nagyon hiányzott, amikor Magyar Bálinthoz szegődött, és államtitkárként dolgozott mellette. Van ezeknek a kapcsolatoknak egy megmagyarázhatatlan kémiája. Ha jól összejönnek az alkotórészek, akkor egész kitűnő elegy keletkezhet.

1994 őszén a három régi helyett négy új helyettesem lett. Kettőt, Schiffer Jánost és Vajda Pált a szocialisták jelöltek, kettőt, Szolnoki Andreát és Atkári Jánost az SZDSZ. Ez a négy helyettes azután három cikluson át, 2006-ig hivatalban maradt. A régi helyettesek közül Schneller István főépítész lett, ugyancsak 2006-ig.

SCHIFFER JÁNOS

Ő az új, reformpárti szoci gárdához tartozott, s ahogy már írtam, hevesen és teljes joggal ellenezte pártja vezérszónokaként a fővárosi törvényt. Őt először a II. kerületben választották tanácstaggá, majd a kerület a Fővárosi Tanács tagjai közé delegálta, melynek Végrehajtó Bizottságában is dolgozott. Schiffer pályája minden tekintetben ellentétes volt az általam korábban választott helyettesekével, de nagyon alapos ismeretei voltak a főváros működéséről és neki voltak a legjobb kapcsolatai a Békesi László és Vitányi Iván nevével fémjelzett reformszocialista csoporttal, és persze nagyra értékelte, hogy a fővárosban nem volt tisztogatás, az apparátus működőképes maradt.

Schiffer a reformok tekintetében sokkal óvatosabb volt elődjénél, Marschall Miklósnál, de a közműcégekkel és a közlekedési ágazattal szemben mindig következetesen képviselte a felügyelete alá tartozó óriási intézményhálózat érdekeit. Velem együtt azt képviselte, hogy a humán infrastruktúrának, színházaknak, iskoláknak, közművelődési intézményeknek is részesülniük kell a címzett állami támogatásokból.

VAJDA PÁL

Ő 1990-ben Újpesten a szocialista párt színeiben, tipikus kerületi középkáderként bizottsági elnök lett, majd két évvel később alpolgármester. Közben mindvégig a Mahart hajójavítójának a vezetője maradt. Az MSZP budapesti elnökének, Lendvai Ildikónak a javaslatára került fel a fővárosi listára, s ugyancsak az elnöknő kezdeményezésére jelölték őt a városüzemeltetésért felelős főpolgármester-helyettesnek. Vajda első találkozásukkor az én pártomnak nevezte a pártját, és óriási optimizmussal, hatalmas energiával kezdte meg városházi munkáját. Erre szüksége is volt, mert megdöbbenve tapasztalta, hogy a fővárosban minden szakmai kérdés átpolitizálódik, és a politikai küzdőtéren is meg kell harcolni minden eredményért. Az eredmények között számára a legkedvesebbek közé tartozik a régi kerületében, Káposztásmegyeren felépült jégcsarnok, ötcsillagos szálloda és főleg az élményfürdő. Ezek közpénz befektetése nélkül, telektulajdonosi pozíciónk felhasználásával épült fel. A kudarcai között tartja számon, hogy neki sem sikerült fejlesztési bankot gründolnia, pedig ezt, akárcsak Székely Gábor, ő is nagyon szerette volna. Azt is ambicionálta, hogy a nagy közparkokat gondnokság vigyázza, de ez sem valósult meg, pedig rájuk férne.

ATKÁRI JÁNOS

A második ciklus elejére annyi kényszerű kötelezettség terhelt minket, elsősorban a Lágymányosi hídhoz kapcsolódó építési program miatt, hogy majdnem csődbe mentünk. A kassza kiürült, a fizetőképesség határán voltunk. Ez kényszerítette ki belőlünk az Atkári János nevéhez fűződő költségvetési reformot. Ő lett a második ciklus egyik kulcsembere.

Atkári néhány évvel idősebb nálam. Az ELTE bölcsészkarán végzett magyar–angol szakon. Egy ideig ő volt a bölcsészkar KISZ-titkára, naiv ifjúként még a pártba is belépett. Szinte önmagát játszva szerepelt tanárként Gazdag Gyula filmjében, a *Sípoló macskakő*ben.

1990 őszéig nem ismertük egymást, pedig ő is ellenzéki közegben élt, és sok közös barátunk volt. Ott volt Haraszti Miklós perén is. Voltak közös történeteink. Annak a Studium Generalénak volt az egyik meghatározó alakja, amelynek a jogi karon is voltak nyúlványai. Az első pillanattól láttam, hogy nagyon alapos ember. Elmélyülten és részletekbe menően beszélt arról, milyen borzasztó keveset tudunk a fővárosról, mennyire felkészületlenek vagyunk, és micsoda veszélyek leselkednek ránk. Atkárit

jól ismerte Haraszti Miklós is, de az én figyelmembe Magyar Bálint ajánlotta. Atkári korábban a Világgazdaság szerkesztője volt, és 1990-ben leginkább a lapcsinálás lehetősége foglalkoztatta. Kikötötte, hogy amint a Köztársaság című lapból lesz valami, ő inkább oda megy. Nem ment, pedig a Köztársaság című hetilap az első ciklus közepén elindult (gyorsan meg is szűnt).

Atkári sajtófőnökként kezdte, majd Láng Lászlóval együtt megszerkesztette a főváros első komolyan vehető programját, a ciklus végére pedig már kabinetfőnök volt. 1994-ben az én javaslatomra választották főpolgármester-helyettessé. Majd másfél évtizedes szoros együttműködés után, 2004-ben szakítottunk. (Erről a negyedik ciklus történetének keretében részletesen beszámolok majd.)

Megválasztását követően Atkári másfél órás prezentációt tartott a szobájában arról a pénzügyi reformról, amely meghatározta a következő időszak gazdálkodását. Szinte ontotta magából a fővárosi önkormányzat költségvetési tervezésére, a működési eredmény elérésére vonatkozó javaslatokat. A prezentáción jelen volt Vajda is, aki néhány nap múlva a szocialista frakcióban csaknem szó szerint elismételte, amit Atkáritól hallott. Ezt az összhangot elősegítette a fizetésképtelenség réme, ami 1994 végén olyan közel volt, hogy csak egy rövidlejáratú hitel azonnali felvétele mentett meg tőle.

A választók két ellentétes dolgot akarnak. Magasabb életszínvonalat, több közszolgáltatást egyrészt, alacsonyabb adókat és mérsékeltebb tarifákat másrészt. Ez nem megy. A jó politika az egyensúlyt keresi. Az országos politika az önkormányzatok kifosztásával is növelheti a mozgásterét, de az önkormányzatok előtt nincs ilyen lehetőség. Az elvonások kikényszerítették a főváros gazdálkodásának átalakítását. Ebből a kényszerből született a stratégiai tervezésen alapuló hétéves pénzügyi terv. A főváros költségvetésének tervezése 1995-től ezen alapult. Ennek lényegét Atkári interjúiban, előadásaiban nagyjából így magyarázta el: A lényeg mindig a működési eredmény, tehát a folyó bevételeknek és a folyó kiadásoknak a különbözete, ami csakis a működtetés racionalizálásával érhető el. Úgy, mint egy háztartásban. Ott is mindent felülmúló jelentősége van a rendszeresen képződő, szabadon felhasználható bevételnek vagy a hiánynak. A belőhető működési eredmény tapasztalati becslés alapján 20% körül lehet.

A gazdálkodási és pénzügyi reformot Atkári János és Kemény István készítette elő és fogadtatta el a fővárost irányító koalícióval és a közgyűléssel.

1997-től működött a kabinetem mellett az a stratégiai tervező csoport, mely összehangolta a városfejlesztési projekteket, igyekezett a különböző fejlesztések valóságos (!) forrásigényét megbecsülni és ezeket több évre előre vetítve beállítani a költségvetésbe.

1994 utolsó hónapjaiban a beruházások jelentős részét visszafogtuk, leállítottuk, kivéve azokat, amelyeket szerződéses kötelezettségeink miatt vagy más okokból semmiképp sem állíthattunk le. Budapest csak központi támogatással, egyedi kormányzati döntés alapján juttatott kormányhitellel fejezhette be az 1995-1996-ra áthúzódó beruházásokat.

1995 márciusában a Bokros-csomag még jobban megnehezítette a helyzetünket. A kiadásokat a legszükségesebb minimumra szorítottuk le. Az 1996-os volt az első reformköltségvetés, melybe bevezettük a működési eredmény fogalmát. A privatizáció lehetőségei a nyomott ingatlanpiacon szűkösek voltak. Megkezdődött az intézményeinknél a feladatszűrés. Igyekeztünk csak azokat a feladatokat megtartani, melyek ellátása kötelező volt. Felgyorsult az ágazatokon belül a feladatok átrendezése. Ez intézmények összevonásával és kapacitásszűkítéssel járt. Egymilliárdos nagyságrendű Intézményracionalizálási Alapot hoztunk létre.

Az volt a reform alaptézise, hogy az önkormányzati munkában nem lehet fontosabb szempont a költségvetés egyensúlyának biztosításánál. Az egyensúly felborulásának beláthatatlan következményei vannak, ezért ezt egy közhatalmi szervezet semmilyen körülmények között sem engedheti meg.

A várospolitikában, akárcsak a politika más területein – szemben a versenyszférával és a háztartásokkal – csak áttételes a kapcsolat a szükségletek és a lehetőségek között. A polgárok, akik szükségleteiket és igényeiket megfogalmazzák, természetszerűleg csak nagyon kevéssé ismerhetik a pénzügyi korlátokat. Az igények egymástól függetlenül merülnek fel. Önmagukban sokkal több tűnik jogosnak, mint amennyi megvalósítható, ha egymás mellé tesszük őket. Így nyílik tág tér, kivált választások előtt, az ígérgetős politika számára, és így szűkülnek be a felelős gazdálkodás lehetőségei. Számomra mindig elsődleges szempont volt az egyensúly biztosítása.

Ha az egyensúly felborul, akkor a finanszírozási zavarok rögvest kihatnak a szolgáltatásokra, és nyomban káoszba döntik a várost. Megszakad a fejlesztések tervezett menete is, ami szinte mindig további súlyos károkkal jár. A Fővárosi Önkormányzat fejlesztései alapvetően a város működését szolgálják. Nagyon kis részük az, mely csupán a komfortérzetet növeli. A fejlesztési folyamat leállása rövidesen visszahat a működésre. A megkezdett beruházások leállítása állagromláshoz, az újraindítás pedig további többletköltségekhez vezet. Hatalmas veszteségek keletkeznek így.

Az első ciklus végére már jól megértettem, hogy az egyik legfontosabb kérdés a működtetés és a fejlesztés egyensúlya. Nemcsak a kiadások, hanem a bevételek is feloszthatók működtetési és fejlesztési típusúakra, s mindkét kiadástípusnak bele kell férnie a maga bevételtípusába. Csakhogy: a fejlesztési bevételek között bizonyos időszakokban jelentős szerepet játszanak az egyszeri, vagyonértékesítésből származó bevételek. A fejlesztések szintjét óriási hiba lenne ezekhez szabni. Ettől azonnal fejre állna a költségvetés. Ezeket a bevételeket tartalékolni kell kockázatmentes befektetések formájában, s csak a hozadékukat lehet felélni. Ez azonban a fejlesztésekhez kevés. A fővárost működtető koalíció prominensei lassan bár, de megértették, hogy a működtetési és fejlesztési kiadások egyensúlyát akkor lehet fenntartani, ha a főváros működtetési kiadásai, a „rezsi" évről évre a működtetési bevételek szintje alatt van, s az így keletkező többletet, a működési eredményt fejlesztésekre lehet fordítani. Csak így lehet egy világvároshoz méltó fejlesztési szintet fenntartani. A működési kiadásokhoz szigorúan tilos, de a fejlesztésekhez természetesen hitelt is föl lehet venni. Ez nemcsak kényszer, lehetőség is, amennyiben a hiteltörlesztést az adott keretek között be lehet építeni a költségvetésbe. Egy francia szakértő cég, a Credit Local International Conseil átvilágította a főváros gazdálkodását, és a javaslataik felhasználásával belevágtunk a fájdalmas átalakításba.

A világ legjobb szakembereitől kaptunk segítséget a Budapest Modell kidolgozásához. Ezt a kifejezést csak utólag kezdtük használni, amikor a reform már részben működött, s a tapasztalatainkat, elemzéseinket összefoglaltuk ezen a néven, a Világbank segítségével kiadott kötetben. (*A Budapest Modell, egy várospolitikai kísérlet.* Szerk. Pallai Katalin. Világbank, Világbank Intézet, OSI/LGI, 2003, 414 o.)

Privatizáljuk a közműveket

A közgyűlés állást foglalt abban, hogy a közüzemi szolgáltató cégeket részlegesen privatizálni kell, hogy a nélkülözhetetlen fejlesztéseket a befektetők hajtsák végre saját forrásaikból, a társaságokat gazdaságosságra szorító piaci feltételek között. Az volt a cél, hogy a főváros ne közvetlenül, hanem társaságainak tulajdonosaként s a szolgáltatókkal kötött üzemeltetési szerződéseken keresztül gondoskodjék a lakossági ellátásról. Ezek a szerződések biztosítják a szolgáltatások színvonalát, s hosszabb távra kiszámítható gazdálkodási körülményeket teremtenek a közműtársaságok számára.

A közművállalatok privatizációjának kérdése az első két cikluson át a középpontban volt, de igazán csak a másodikban értünk el részleges eredményeket. Kemény István szakértői team létrehozását javasolta. Ez dolgozta ki azt a változatot, amely mindkét – egyébként teljesen eltérően gondolkodó – koalíciós partner, az MSZP és az SZDSZ elképzeléseinek is megfelelt (volna).

A Gázművek privatizációjával kezdtük, aztán jöttek a Vízművek és a Csatornázási Művek. Kemény számolt a realitásokkal: a szocik úgysem mennének bele a többségi tulajdon eladásába, ezért kapcsoljuk össze a kisebbségi részvénycsomag és a menedzsmentjogok értékesítését. Ez a működtetői jogok átadását jelentette, természetesen kizárólag szakmai befektetőknek. Kemény abból indult ki, hogy egyik önkormányzati vállalat sem válhat a másik résztulajdonosává. Nem akartunk önkormányzati képviselők által irányított vagy felügyelt holdingot sem létrehozni, mert ezek úgy viselkednének, mintha tulajdonosok lennének – a tulajdonos felelőssége nélkül. Visszautasítottuk azokat az elgondolásokat is, amelyek a jugoszláv típusú vállalati önigazgatást szorgalmazták. Nem akartunk – Kornai János kifejezésével – szimulált szerkezetátalakítást. Valódi befektetőket kerestünk, és a legátláthatóbb módon, a legjobb ajánlattevővel kívántunk szerződni.

Meggyőződésünk volt, hogy ezzel a technikával minimalizálható a kockázat és maximalizálható a bevétel, amire a fővárosnak 1995 körül égető szüksége volt. A szakmai befektetőtől azt vártuk, hogy racionalizálja és tegye hatékonnyá a közműcég működését, miközben megmarad

a főváros számára a biztonságot jelentő többségi tulajdon. A javaslat átment az SZDSZ-frakción, és hosszas viták után elfogadták azt a szocialisták is. Pályázaton kiválasztott tanácsadó cég segítségével végül magas áron értékesítettük az előbb vázolt konstrukcióban a Gázműveket. Magas áron, de nem a lehető legjobban és nem konfliktusok nélkül. A tendert elbíráló bizottság a szocik nyilvánvaló közreműködésével kizárta a legjobb ajánlatot tevő olasz céget a versenyből, és így a német ajánlat nyert. Kispályás amatőrnek éreztem magam a nagypályás profik meccsén.

Ezt a privatizációt sikeresnek mondhatjuk, de tisztának nem. Ez volt az első komoly koalíciós konfliktus az MSZP-vel. Nem csökkentette az erkölcsi kárt (és az anyagi veszteséget), hogy minden lehetséges fórumon kinyilvánítottuk: ők rúgták fel a szabályokat, és ők rontják a főváros hitelét. Az összes ajánlattevő számára nyilvánvaló volt, hogy nem a legjobb ajánlat nyert, és az is, hogy ez a döntés valószínűleg kormányszinten született. Nem voltunk – ti. az SZDSZ – elég határozottak.

Kemény István, Atkári János és a privatizáció előkészítésére és lebonyolítására felkért Kossuth Holding a Vízművek privatizálására a Gázművekétől eltérő modellt javasolt. Itt is az volt a cél, hogy a Vízművek működtetése a kemény piacgazdasági feltételek között már tapasztalatot szerzett szakmabeli cég kezébe kerüljön, és ezáltal hatékonyabbá váljon. A javaslat az volt, hogy válasszuk ketté a Vízműveket a közművagyont birtokló társaságra és egy nagyságrendekkel kisebb vagyonnal rendelkező működtető társaságra. A működtető társaság bérelné a közművagyont, ami után használati díjat fizetne. A működtető társaság kisebbségi részvénycsomagját javasoltuk pályázat útján értékesíteni. Ez a társaság profitérdekelt módon működne, miközben a nagy értékű eszközállomány önkormányzati tulajdonban maradna.

A szocialistáknak ez nem tetszett. Nem támogatták a különválasztást. Azt kértük, hogy közös frakcióülésen döntsünk erről, hogy a javaslattevőknek módjuk legyen részletesen bemutatni a koncepciót, és érvelni mellette. Ezt is elutasították. Tartottak a nyílt szakértői vitától Keménnyel, Atkárival. Az MSZP-ben ekkor nagyon erős volt Vajda Pál, aki az egyben tartás mellett volt. A vita megosztotta a szocialistákat. Amikor összeadtuk a frakciókban külön megejtett szavazás eredményét, kiderült, hogy a koalíción belül többséget alkottak a különválasztást támogató képviselők. Ezek után az MSZP ismét felrúgta az eredeti, írásban rögzített megállapodást, és közölte, hogy csak a cég egyben tartása esetén támogatja a privatizációt. Összehívtuk a szabad demokrata válságstábot, és megint csak engedtünk. Azért maradtunk alul, mert a szocik pontosan tudták, hogy számunkra a menedzsmentszerződéssel privatizált társaság is elfogadhatóbb, mint az önkormányzati tulajdonban tartott cég. Ennek a politikailag ismét elvesztett meccsnek a végén némi vigaszt jelentett, hogy magas privatizációs bevételhez jutottunk, az eredetileg becsült összeg kétszereséhez, ami a tanácsadó céget lepte meg a legjobban. (Két francia multi akart egymással versengve benyomulni erre a piacra, ráadásul stratégiai befektetésként, referenciaként kezelték a Vízművek privatizációját.)

A két közműcég privatizációja helyreállította a főváros pénzügyi egyensúlyát.

A város visszavétele

Budapest rohamléptekben fejlődött. Már említettem, hogy a Váci út környékére például néhány esztendővel a belső szakasz felújítása után nem lehetett ráismerni. Eltűnt a szürke ipari zóna, irodaházak, bevásárlóközpontok, bankok nőttek ki a fölből. Ugyanez történt a Váci utca déli szakaszán. Elég volt a közműveket a föld mélyében kicserélni, az autókat kitiltani és díszburkolatot lerakni: a pusztuló belváros két év alatt feltámadt a tetszhalálból. Üzletek és vendéglők nyíltak, az üzlettulajdonosok pedig hozzákezdtek a házak felújításához. A sétálóutcát turisták hada lepte el.

Volt kitől tanulnunk: Budapest alapítóitól, akik ötven évre előre megtervezték és jórészt fel is építették Magyarország első és máig egyetlen világvárosát.

Budapest nem véletlenül lett olyan, mint amilyennek ma ismerjük. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa, élén Podmaniczky Frigyessel, ahogy kortársai nevezték: Budapest vőlegényével még a városegyesítés előtt, 1870-ben megalkotta a főváros fejlesztési programját. Párizsi mintára körutakat és sugárutakat álmodtak, s ennek alapján építették ki a város

két, ma is meghatározó főútvonalát, a Nagykörutat és az Andrássy utat. A főváros fölvásárolta az Andrássy út mellett kiszabályozott telkeket, a grandiózus terv megvalósítására hitelt vett fel, amit a beruházások révén felértékelődő telkek értékesítéséből fizetett vissza.

A Reform című napilap ismeretlen cikkírója 1872-ben két mondatban foglalta össze a városépítés programjának üzenetét: „Aki ma lefeküdnék, s ötven év múlva ébredne föl Magyarország fővárosában, tudna csak igazából beszélni arról, a mit mi halványan elképzeltünk. Először is hidak, azután törvény paragrafusai fognak a kettőből egy várost csinálni; aztán jön a polgárok szelleme, hogy megkoronázza a művet."

1994-ban háromszor annyian éltünk Budapesten, mint a város egyesítését követő években. Nem volt elegendő az örökölt várost felújítani, új létesítményekre is szükségünk volt. A módszert ugyanúgy az elődeinktől örököltük, mint a felépült örökséget. Miközben a föld alatt folyt a munka, utakat építettünk, vagy a nagy rekonstrukciókat fejeztük be, nyolcéves munkával megterveztük a jövő Budapestjét. Kijelöltük az új körutak helyét, hidakat, parkokat, sétálóutcákat, új metrót és új középületeket terveztünk, amelyek a következő évszázad elejére épülnek meg.

A város szerkezete adva volt, a sugárutak és az azokat összekötő körutak modellje már bevált. A Kiskörút és a Nagykörút utáni harmadik gyűrűt, a Hungária körutat még a század elején jelölték ki. A kiépítését az ezredfordulóra fejeztük be: az Árpád hídtól indul, és az új Lágymányosi hídon keresztül éri el Dél-Buda gyorsan fejlődő területeit. (Kis epizód koalíciónk történetéből: a Lágymányosi hidat 1995-ben adtuk át. Horn Gyula nem jött el az átadásra. Az volt az álláspontja, hogy „a híd nincs még kész". Az Andor utca hiányára és a Hamzsabégi úti kapcsolat kerületi vétójára utalva egy jóakaratú „szakértő" figyelmeztette a „veszélyekre". Végül Lotz Károllyal adtuk át a hidat. Máskülönben úgy másfél évtizedet várhattunk volna a szalag átvágásával. Az Andor utcai kapcsolat ugyanis a többi hálózati elem, pl. a Hungária gyűrű bezárása után, 2010-ben készült el.)

A következő gyűrű terve már készen volt. Várostörténeti léptékű beavatkozást igényelt, de nem várhatunk száz évig a kiépítésével. Erre a rossz elnevezéssel korábban Munkáskörútnak nevezett gyűrűre fűződhet föl a Budapest történelmi városmagja köré épült átmeneti zóna, a korábbi ipari területek. Ennek a „barna" zónának a fejlődése kulcsfontosságú egész Budapest számára. Nemcsak azért, mert ezzel csökkenthető a belső negyedek forgalma, hanem azért is, mert a segítségével szomszédossá válnak Lágymányos, Budafok, Csepel, Ferencváros és Kőbánya munkahelyei és lakónegyedei. Addig, amíg egy alaposabb bevásárlás vagy akár egy mozi kedvéért be kell jönni a Belvárosba, ezek a negyedek nem lesznek teljes értékű városrészek. Egy körút nemcsak közvetlen összeköttetést biztosít köztük, hanem belvárosias fejlődést is indukál. Mindez azért valamelyest hasonlít ahhoz, amiről az a 120 évvel ezelőtti újságcikk írt. A régi hidakat, utakat, közműveket jórészt felújítottuk, az újakat pedig kijelöltük. Befejeztük az alapok lerakását, a tervek készen álltak, feljöhettünk a föld fölé. Ami ezután jött, az sem volt könnyű. Az a régi újságíró ugye a törvény paragrafusairól is ír. Az alapító atyák három önálló városból egyet csináltak. Mi meg törvény által apró részekre daraboltuk...

A Rózsadomb persze mindig messze lesz Békásmegyertől. De a málladozó józsefvárosi bérházakat csak egy lépés választja el a dinamikusan fejlődő Belső-Ferencvárostól. Az egyre rendezettebb Lipótvárost a vasút túloldalán húzódó terézvárosi utcáktól. Ezeknek a negyedeknek a fejlettségi szintjét közelítenünk kellett egymáshoz, s ehhez egységes szabályokra volt szükség.

Tudomásul kellett vennem, hogy Budapest huszonnégy önálló önkormányzatból áll, de akkor sem lehetnek az utca egyik oldalán egészen más szabályok érvényben, mint a másikon. Amikor közlekedünk vagy parkolni szeretnénk, nem figyelhetünk a kerülethatárokra. A szemetelőket, a tilosban parkolókat és a bűnözőket sem elég átzavarni az utca túloldalára. Az egész városra érvényes szabályokat kellett alkotnunk. E nélkül nem folytathattuk Budapest megújítását. A városfejlesztés eddigi szakaszaiban, a föld alatt és az utak felületén elég volt néhány szabály. Amikor már a felszín, a látható és lakható terek rendbehozatala következett, olyan szabályokra volt szükség, amelyeket mindenki elfogad. Ez volt az 1994-es koalíciós tárgyalások számunkra legfontosabb témája. Annyit legalább sikerült elfogadtatnunk, hogy a főváros kijelölhesse a legfontosabb vonalas létesítményeket (utakat, infrastruktúrát) a rendezési tervében. Amikor elődeink a főútvonalakat építették, széles, sétára és közlekedésre egyaránt alkalmas közösségi tereket terveztek. Honnan tudhatták volna, milyen lesz az ezredvégi Budapest? Utcáinkon állandósultak a közlekedé-

si dugók, az autók a járdán parkoltak, a gyalogosok pedig a házfalakhoz préselődve kerülgették egymást. Én magam például csak a felújítás ideje alatt vettem észre, milyen impozáns, széles a Nagykörút. S mennyivel szebb lett az elhanyagolt bódék és a járdákon álló autók nélkül!

A motorizációt sokáig leküzdhetetlen ellenfélnek tartottam. Hiszen hiába újítunk föl egy utcát, ha az a megújulása után is autóparkolóként működik. Budapest belső negyedeiben a rendszerváltás óta megnégyszereződött a személyautók száma. Ezekben az autókban is mi, budapestiek ültünk. Ha a lakóterünket meg akartuk újítani, akkor elsősorban saját magunktól kellett a várost, a tereket, a járdákat visszahódítanunk. Ez a feladat sokkal nehezebb, mint egy út rekonstrukciója. Az első ciklus végén kezdtük el szisztematikusan kiszorítani az autókat a belvárosból. Az új parkolási rendszer gyorsan terjedt; egy-két év alatt a Nagykörúton belül mindenütt bevezettük. Ezzel próbáltuk rábírni az autósokat, hogy a cityben ne autózzanak, hanem a külső negyedek P+R parkolóit és a tömegközlekedést használják.

A világ nagyvárosaiban régen rájöttek, hogy a parkolási helyzet megoldása a belső negyedekben a mélygarázs és a parkolóház. Tokióban csak az vásárolhat autót, akinek van saját garázsa vagy parkolóházi férőhelye. Nekünk is szigorú szabályokat kellett bevezetnünk. Az volt a cél, hogy senkinek ne legyen érdemes hosszú ideig parkolnia az utcán, hiszen a befektetőknek is csak így éri meg parkolóházat építeni. Londonban ötven, Helsinkiben húsz év kellett a parkolási kultúra gyökeres átalakításához. Budapesten nem várhattunk ennyit.

Egy autó nélküli Belvárosban csodákat látnánk. A felújított Váci utca vagy a Liszt Ferenc tér megmutatta, mire képes néhány terasz: a bárok, vendéglők, kis üzletek az egész környéket átalakították. Persze az ott szórakozóknak önmérsékletet kell tanúsítaniuk, hiszen a fejük felett emberek laknak és pihennek. Ezt belátni ugyancsak hozzátartozik egy város lakhatóságához. Ugyanilyen fontos a belvárosi zöldterületek megújítása és új parkok építése. Ezt is elkezdtük – először éppen a saját (Város) házunk táján. A belváros megszabadítása a forgalomtól a készülő új területfejlesztési és általános rendezési tervünk egyik alapeleme volt. Abból indultunk ki, hogy ha az új körutak és az M0-s körgyűrű megépülnek, a forgalom elterelésével újra igazi korzóvá alakíthatjuk a Duna-part egyes szakaszait. Ezzel a Duna valóban a város főutcájává válhat. Képzeljük el az új korzókat és parkokat a Belvárostól délre, a Közraktáraknál vagy északon a Vizafogónál. Talán ezek megépülését vártam a legjobban. Az új és a felújított parkok arra is szolgálnak majd, hogy átmossuk Budapest levegőjét. Nyáron érződik a legerősebben, hogy milyen száraz a város éghajlata. A legkisebb szellő is port kavar. Ugyanilyen fontos volt a számomra, hogy visszaadjuk utcáink belvárosi arculatát. Kezdetben még a történelmi városrészekben is táblaerdők, bolhapiaci pavilonok, szedett-vedett portálok jellemezték az utcaképet. Fokozatosan vissza kellett szerezni gyönyörű utcáinkat, útjainkat, ahogy például az Andrássy utat is; meg kellett tisztítani őket a jórészt illegálisan kihelyezett reklámoktól, és ki kellett cserélnünk az utcai pavilonokat. Egy szökőkút, egy utcai terasz, egy üzletportál – látszólag kis dolgok ezek. De mindez szükséges volt ahhoz, hogy újra jó legyen sétálni Budapesten.

Kidobtuk a Tocsikot

Budapest a többi önkormányzat sorsában osztozott. Nem kaptuk meg azt az összeget, ami a privatizáció során a törvény szerint az önkormányzat jussa volt. Az első ciklusban egyszerűen eltitkolták a privatizált vagyon alatt lévő belterületi földek után nekünk járó összegeket, a második ciklusban pedig fölháborító üzletet ajánlottak. Óriási botrány lett a dologból. Az önkormányzatoknak járó pénz egy részének „megtakarításából" Tocsik Mártának hatalmas végösszegre rúgó sikerdíjat fizettek, amiért aztán bejelentkeztek a kormánypártok pénzszerző emberei. A Tocsik-ügyből a főváros kimaradt. Mi helyből visszautasítottuk Tocsik Márta ajánlatát, akit én Suchman Tamás privatizációs miniszter kérése ellenére sem fogadtam, Atkári János pedig rövid úton elküldte őt. Erről a kurta tárgyalásról készült jegyzőkönyv fontos kordokumentum. Igaz, csak többéves pereskedés után, de legalább egyenes úton jutottunk hozzá a nekünk járó pénzhez.

Az ellenzék azért persze az én lemondásomat is követelte az 1000-es ügyvédi irodával kötött megbízási szerződés miatt, mondván, hogy az is sikerdíjat tartalmazott. A Fidesz a főpolgármester vezetői alkalmatlan-

ságáról beszélt, és bírálta Atkári Jánost. Úgy tettek, mintha nem értették volna, hogy a fővárosnak perek tucatjait kell indítania annak érdekében, hogy megkapja a jussát, ha nem perelnénk, 30 milliárd forint veszteség érné a fővárost. Márpedig az ÁPV perlése pénzbe kerül, a szokványos mértékű sikerdíj pedig – szokványos dolog. A Tocsik-ügyben nem a sikerdíj puszta ténye volt az ügy, hanem a célja, a mértéke és az útja. A szerződések vizsgálatára a közgyűlés ad hoc bizottságot hozott létre, amely minket igazolt.

A trafó, avagy mire való a menedékház?

Az utolsó pillanatban sikerült megvásárolnunk az épületet egy izraeli vállalkozó orra elől, akinek az volt a szándéka, hogy lerombolja.

A „Gründerzeit" éveiben a pesti avantgárd ismert művészei egyre gyakrabban mondogatták nekem, hogy hiányzik Pestnek a kortárs művészetek háza. Párizstól Londonig Európában mindenütt vannak már avantgárd *művészeti központok, csak Pesten nincs.*

Korábban volt, sőt a kilencvenes évek elején is létezett még, de Budapest kinőtte az FMK-t, a Fiatal Művészek Klubját. Több művészgeneráció szellemi műhelye volt ez. Ebbe a szigorúan ellenőrzött világba csak tagsággal lehetett bejutni. De érdemes volt. Itt hallottam először Csalog Zsoltot beszélni a magyarországi romák helyzetéről, és itt ismertem meg Halász Pétert is. Életre szóló barátságok köttettek ebben a klubban, amelyben sokkal nagyobb volt a szabadság, mint a környező világban. A rendszer összezárta és így próbálta jobban ellenőrizni ezt az avantgárd társaságot. Idejárt az önmagát Dixinek nevező Gémes János is, aki a '70-es években odatévedő Tóth Dezső kultuszminiszter-helyettest a következő kérdéssel hozta zavarba: „hogyha be van tiltva az erdő, mire való a menedékház?"

Az Andrássy úti villa éjjel-nappal nyitva tartó konyhájával, szűkös előadótermével, alagsori zugaival a szabadság szigete volt. Nem csoda, hogy a törzsközönség egy része nem értett egyet azzal a szándékunkkal, hogy nagyobb befogadóképességű, jobb adottságú házba helyezzük át az avantgárd művészetek központját. Sokáig folyt ez a vita. Sokáig keresgéltük a megfelelő helyet.

Egy francia anarchista művészeti csoport talált rá a Liliom utcai házra. Egy nyári művészeti fesztiválhoz kerestek épületet, és sikerült kinyittatniuk az üresen álló transzformátorházat. Az anarchista franciák híre bejárta a várost. Szabó György, a későbbi igazgató épp akkor lépett be az elhagyott iparcsarnokba, amikor Török Ádám készült a koncertjére. „Még arra is emlékszem, a levegőben egy kiszeparált autóbusz lógott a daru kampóján. Az épület tárva-nyitva állt, terei szabadon bejárhatóak voltak. Megdöbbentő világ tárult az arra látogató szeme elé, hiszen a szemét és a roncsok tömkelege az utcát is elborította." (Szabó György: *A Trafó Kortárs Művészetek Háza.* Kézirat.)

Az épületet kívülről én is jól ismertem. 1982-ben előtte parkoltam, a Tűzoltó és a Liliom utca sarkán, amikor elkészültek az elhíresült és már nagyon sok helyen megjelent felvételek Kőszeg Ferenc követéséről. Amikor 1994-ben Szolnoki Vera társaságában végigjártam a házat, már világos volt, hogy a szakma ezt az épületet akarja megvásárolni és felújítani, s hogy a kerület is szívesen befogadná az új intézményt.

Az expó nagyvonalú koncepciójában volt elkülönített keret egy ingatlan megvásárlására abból a célból, hogy ott a kiállítás idejére új kortárs művészeti központot alakítsunk ki. Készítettünk építészeti tervet és költségbecslést. Ebből az derült ki, hogy ez az elkülönített keret és az FMK eladásából származó bevétel együtt fedezi a költségeket. A beruházás nettó összköltsége mindössze 360 millió forint volt.

A Trafó a használatból kikerült ipari épületek hasznosításának szép példája. Kitűnő adottságokkal rendelkezik, falai vastagok, belső terei változatosak és jól izoláltak, így egyszerre többféle tevékenység is folyhat benne. Nagyterme 300 fő befogadására alkalmas, s belső terei tovább bővíthetők.

1998. október 5-én az önkormányzati kampány kitűnő hangulatú eseményévé vált a Trafó ünnepélyes átadása. Néhány nappal később már a Budapesti Őszi Fesztivál eseményei zajlottak itt. Ezt a kortárs művészeti fesztivált is mi indítottuk. Mi váltottuk föl vele a Budapesti Művészeti Heteket 1992-ben.

Jugoszlávia szétesett. Az első ciklusom idején kezdődött, a második alatt ért véget a véres balkáni polgárháború. Budapestnek mint szomszédos fővárosnak a nemzetközi szerepe felértékelődött. Mi persze nem sokat tehettünk a békéért, de azt megtettük. 1991-ben mi adtunk otthont a jugoszláv városok békekonferenciájának. Első ízben ezen a tanácskozáson fogalmazódott meg ajánlásként, hogy az ENSZ küldjön békefenntartó csapatokat a térségbe. Reméltük, hogy a kéksisakosok talán még meg tudják akadályozni a háború eszkalálódását. Nem tudták. Csupán a szenvedések mérsékléséhez járultak hozzá. De ahhoz is sokkal kevésbé, mint tehették volna. Több alkalommal kezdeményeztük, hogy Budapesten üljenek egy asztalhoz azok, akik véget akarnak vetni a vérontásnak. Magyarországon és Budapesten helyet adtunk háborús menekültek ezreinek, anyagi és humanitárius segítséget nyújtottunk a szenvedő polgári lakosságnak. Lehetőségeinkhez mérten igyekeztünk a világ figyelmét ráirányítani a balkáni tragédiára. Támogattuk, hogy az Európai Városok Polgármestereinek Találkozóját Szarajevóban szervezzék meg 1995 januárjában. Fontos volt számomra, hogy Budapest polgárai kifejezzék együttérzésüket és szolidaritásukat mindenkivel, akiket bármilyen formában sújtott ez a szörnyű háború. Ezért szimbolikus gesztusként Budapest 1995 januárjában testvérvárosi kapcsolatot létesített Szarajevóval. Az erről szóló dokumentumot személyesen vittem el a bosnyák fővárosba.

Félszáz európai város polgármestere utazott az Egyesült Királyság légierejének szállítógépén rizses, lisztes és tejporos zsákok társaságában. A szerbek által elfoglalt, de az ENSZ által ellenőrzött szarajevói repülőtéren szálltunk le. A látogatás elsődleges célja a szolidaritás kinyilvánítása volt Szarajevó polgáraival, de persze arról is tárgyaltunk, hogy milyen konkrét segítséget nyújthatunk a szétbombázott városnak. Ezért kértem, hívtam, agitáltam polgármestertársaimat, úgy is, mint az Európa Tanács Önkormányzati Bizottságának alelnöke, hogy jöjjenek és segítsenek. Velem tartott Dimitrij Rupel, Ljubljana főpolgármestere és Branko Mikša, Zágráb főpolgármestere is. Az eredetileg szűkebb körűnek gondolt találkozóból széles körű demonstráció lett.

A magyar főváros egész delegációval képviseltette magát, az ENSZ légi hidat szervező bürokratái viszont kevés megértést mutattak a szimbólumok iránt, s a lisztes zsákok között csupán nekem juttattak helyet. Budapest többi képviselője az ugyancsak szétlőtt Mostaron keresztül, a frontvonalnak számító Igman hegységen átjutva, csaknem harmincórás utazással közelítette meg Szarajevót. A városba azonban csak úgy jutottak be, hogy a bosnyák hadsereg egy titkos, föld alatti alagúton, a szerbek által ellenőrzött területek alatt becsempészte őket. (Lásd: Fényi Tibor: Ebben a városban mindenki túsz. *Beszélő*, 1995. február 12.)

Az ENSZ békefenntartói nem tudták megakadályozni a vérengzést, a városban mindenütt sírok és halottak voltak (saját felv.)

A város körül ezer napja záródott be a szerb ostromgyűrű. Szarajevó mély szurdokban fekszik, minden oldalról magas hegyek veszik körül. Karadzićék elfoglaltak minden magaslati pontot, minden utat és ösvényt. Elvágták a víz-, a gáz- és az elektromos vezetékeket. A frontvonalra példátlan méretű arzenált telepítettek. A szerb nehézfegyverek kétszer olyan sűrűn vették körbe Szarajevót, mint ötven évvel azelőtt Berlint az oroszok. Az ostrom során az ENSZ-megfigyelők szerint több mint kétmillió akna, gránát, bomba hullott a városra. Szarajevó ezer napjának 11 000 civil esett áldozatul. Ebből háromezer gyerek. (Az utolsó békeévben, 1991-ben 455 ezer lakosa volt a városnak. Az ostrom 1995 októberéig tartott.)

Először az egyik budapesti iskola testvériskoláját szerettem volna meglátogatni. Az azonban már nem létezett. Kiégett tető, leszakadt födém, összeroskadt falak előtt álldogált a magyar csoport. A há-

zak falán, a járdákon és az úttesten mindenütt becsapódások nyomai. A közeli székesegyház rózsaablakát is betörte a légnyomás, de magán az épületen nem látszott komolyabb sérülés. Sok ház falán tépett plakát: rózsaszín háttér előtt a pápa áldásra tárja a karjait – ha már nem jöhetett, akkor legalább a képével ragasztották tele a falakat.

A következő úti cél a városi árvaház volt. Az új épületszárnyat itt is szétlőtték, s megsérült a Monarchia idején emelt ház is, ezért a legtöbb szoba beázik. Az ablakokon üveg helyett nejlonfólia van. „A szerbek itt nagyon közel vannak, többször be is törtek ide. A lövedékek tönkretették a tetőt, a fűtés- és a vízvezetékrendszert is. Egyik alkalommal pedig nyolc gyereket elraboltak. Hogy miért, nem tudjuk, még csak azt se gondolhatták róluk, hogy szerbek lennének" – mondja az igazgató. (Uo.) Addigra már sikerült a gyerekek felét Németországba, másokat Olaszországba evakuálni. Sose jutott el oda az a két gyerek, akit a repülőtéren várakozó buszban lőtt agyon egy sznájper, azaz orvlövész.

A sznájperek miatt volt telis-tele a város különös barikádokkal. A járdák szélén, a házakkal párhuzamosan, gondosan elrendezve oldalukra fordított, kilőtt buszok, villamosok. Máshol egymás tetejére rakott személygépkocsik tucatjai védik a gyalogosokat a rájuk vadászó orvlövészektől. Az útkereszteződéseknél azonban nem véd semmi. Az átkelést a nyílt úttesten „trscanski rulettnek" nevezik. Trscanska egy szarajevói tér neve, ahol egyetlen napon 58 embert lőttek le a sznájperek. Elsősorban asszonyokat, időseket és kamaszokat, mivel ők szoktak vízért, kenyérért járni.

A szarajevói Soros-alapítvány munkatársának a nővérét az otthonában lőtték le. A fürdőszoba apró szellőzőablakán át lőtték le a lányt, amikor éppen hajat mosott. Az orvlövésznek napokig, hetekig kellett figyelnie a család életét, hogy el ne mulassza azt az egyetlen pillanatot, amikor gyilkolhat.

Találkoztam szarajevói magyarokkal is. Elgyötört, kétségbeesett emberekkel. Legtöbbjük családja az „ellenséges" Vajdaságban él, ezért még levélben vagy telefonon sem tarthatják velük a kapcsolatot. Próbáltam lelket önteni beléjük, leveleket, üzeneteket kézbesítettem, átadtam a főváros egymillió forintos adományát. Arról tárgyaltunk, hogyan lehetne újabb gyerekeket pesti kollégiumokba hozni a háború idejére.

> „Ha tényleg megnyílnának a kék folyosók, és szabadon elmehetnénk, magyar egy sem maradna a városban. De aligha fogják kinyitni a kapukat. Még az ENSZ-nek sem érdeke, hogy elmenjenek innen az emberek, mert már így se tud mit kezdeni a menekültekkel. A volt Jugoszlávia területén ma három és fél millió ember él elűzve az otthonából. A bosnyákoknak sem érdekük, hogy elmenjünk, mert egy üres várost aligha tudnának megvédeni a szerb ágyúktól. Márpedig akié Szarajevó, azé Bosznia. Ezért mi itt háromszázötvenezren túszai vagyunk a szerbeknek, túszai a bosnyákoknak és túszai a nemzetközi menekültügyi szervezeteknek" – idézi Fényi Tibor fent említett cikkében egy idős asszony szavait.

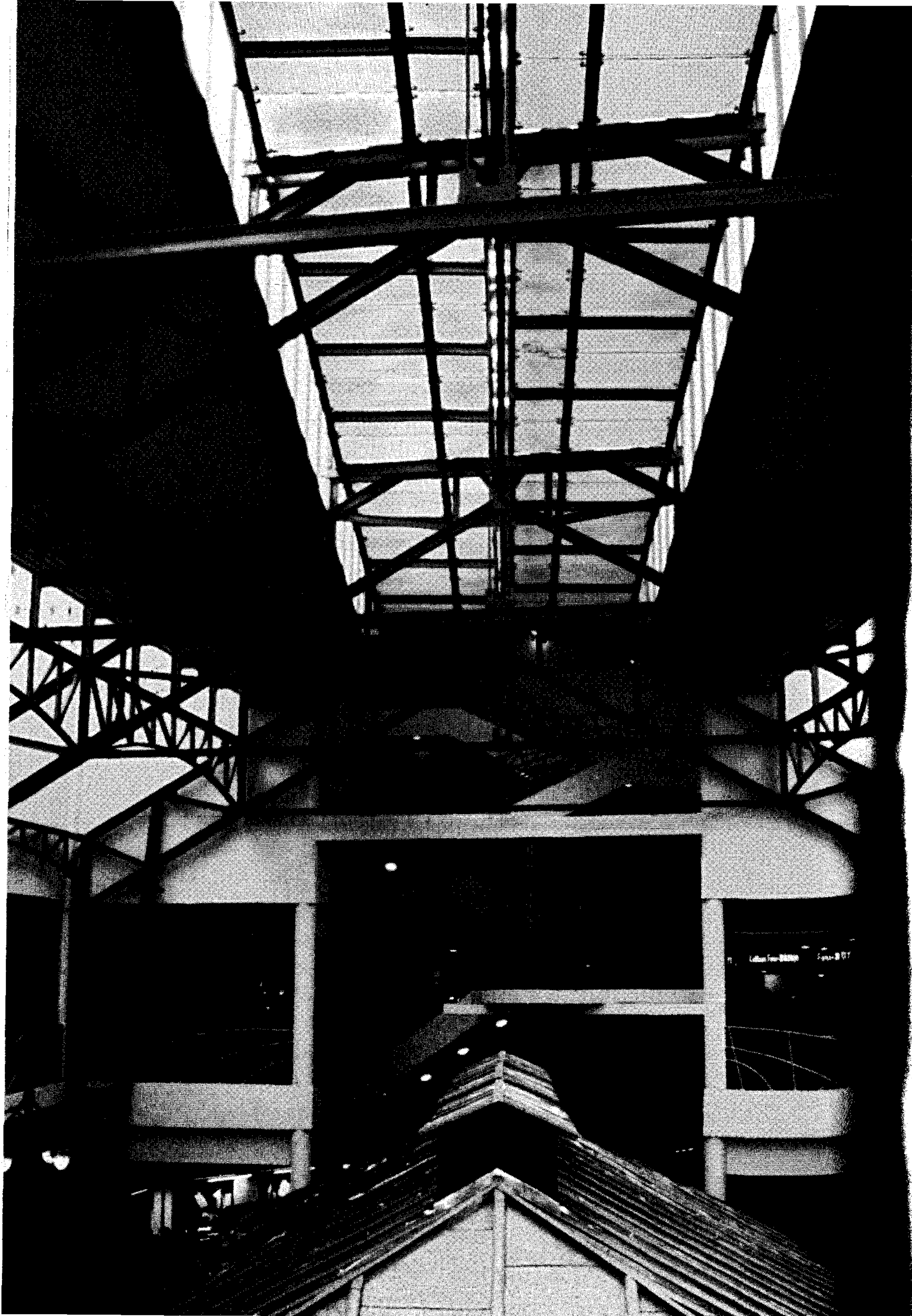
Életem legmegrendítőbb élményeinek egyike volt ez a háromnapos látogatás. Azóta sem értem, hogyan történhetett meg mindaz, ami a szomszédunkban megtörtént. Hogyan engedhette a nemzetek közössége, hogy egy várost éveken keresztül elzárjanak a külvilágtól, szisztematikus elpusztítsanak, lakóit szisztematikusan gyilkolják. Gondoljuk meg: óránként több mint százötven lövedék hullott a városra három éven át. Eközben iskolába kellett járni, munkába menni, sorban állni kenyérért...

Az egész civilizált világé a felelősség, hogy valamennyi alkalmat elszalasztotta, amikor a vérengzést meg lehetett volna állítani.

Egy taoista mondás szerint minden nagy út az első kis lépéssel kezdődik. A nagy vérontás is a gyűlölködés, a kirekesztés, a kisebbségek elleni uszítás kis lépéseivel kezdődik. Az idegengyűlölet a mai kor pestise. Alattomos és ragályos betegség, melynek terjedéséért a politikusokat és a média embereit terheli a legnagyobb felelősség. A gyűlölködő mondatokat mérhetetlenül felerősíti a tömegtájékoztatás.

Ha végiggondoljuk, hogy Európában az utóbbi két évtizedben milyen megdöbbentően felerősödött a kisebbségekkel szemben az intolerancia, az idegenellenesség, mennyire megerősödtek a populista politikusok és pártok, azt hiszem, ideje megismételni Thomas Mann 1938-ban leírt szavait: „Európa, vigyázz! Európa, vigyázz, mert a gyűlölet terjedése a kontinens békéjét, a polgárok jövőjét veszélyezteti!"

A daytoni egyezmény 1995 végén békét hozott. De miért csak akkor? 150 ezer ember halála után? Boszniában megmutatkozott Európa gyengesége is. Megmutatkozott, mekkora szükség lenne sokkal erősebb európai vezetésre és védelmi stratégiára. És Milošević még akkor sem bukott meg! Ahhoz még sokaknak meg kellett halniuk Koszovóban is.

A BUDAPESTI CSATA – 1998–2002

Végünk kezdete

1998 a liberálisok első nagy vereségének az éve. Számomra különösen nehéz és fontos év. Nem véletlen, hogy erről írtam évesszét a *Beszélő évek* sorozatban a Beszélő 2000/11. számába (85–89. o.). Az alábbi részhez ezt az esszét is felhasználtam.

1998 februárjában egy hétfő délután fáradtan ültem az irodámban. Általában a hétfő a legnehezebb napom: délelőtt főpolgármesteri kabinetülés, délután fővárosi frakcióülés, majd az SZDSZ ÜT sokszor éjszakába nyúló tanácskozásai a Mérleg utcában. És még mindaz, amit csak ezen a napon lehet elintézni, megtárgyalni, lebonyolítani. Pihenésképp bekapcsoltam a televíziót. Épp Horn Gyula beszélt a parlamentben. Ha mostantól már nem csinál semmit, esetleg elmegy szabadságra, az MSZP akkor is abszolút többséggel nyeri a választásokat – gondoltam a közvélemény-kutatási adatok alapján. Horn elemében érezte magát. A vízlépcső ügyében osztotta ki az összes többi párt szónokát. Boross Pétert úgy mellékesen „régi belügyesnek" nevezte, s megnyugtatólag hozzátette, hogy „nincs ezen mit szégyellni", nem azért mondja. Átvillant az agyamon, hogy ha viszont Horn nem megy szabadságra, akkor még veszíthet. Este a „királyi" TV Híradót néztem. A kormány valamennyi minisztere felvonult. „Jó hírek", átadások, propaganda erőltetett menetben. Ajjaj, mondtam magamnak: Pálfy G. István csinált utoljára ilyen kormánybuktató Híradót.

Az SZDSZ választási esélyeit illetően nem tápláltam vérmes reményeket. Tudtam, hogy sokan távolodtak el tőlünk. Ki azért, mert túl sok kompromisszumot kötöttünk. Ki azért, mert túl keveset. Baljós előérzeteim voltak. Hátha ismételni fogja magát a magyar történelem. 1918 után a polgári radikálisok tétovaságának következménye az lett, hogy harminc évre kiszorultak a politikából. Margóra, emigrációba, eldugott folyóira-

tokba. Pedig Jászi Oszkár, Vámbéry Rusztem, Ágoston Péter, Dániel Arnold, Szende Pál, Sós Aladár gondolatainak, törekvéseinek a parlamentben, az önkormányzatokban, a széles nyilvánosság előtt lett volna a helyük. De a liberális, georgista, polgári radikális gondolatok Károlyi forradalmának fiaskóját követően kiszorultak a politikai életből. És ahogy Horthy Magyarországán, úgy Rákosi „kemény" és Kádár „puha" diktatúrája idején sem volt tere a polgári radikális, liberális, szociálliberális szemléletnek. Az ezeknek elkötelezett emberek ép erkölcsi érzékkel nem vehettek részt a baloldali értékeket kisajátító diktatúra közéletében. Olykor megereszthettek egy-egy célzatos tanulmányt valamely folyóiratban, de ha nézeteiket nem kívánták elárulni, akkor negyven évig távol kellett tartaniuk magukat a politikától. Attól tartottam, ismét a magyar közélet, a magyar nyilvánosság szélére szorulhatnak a liberális politikusok, és ennek az árát nemcsak személy szerint nekik kell majd megfizetniük, de elsősorban a választóiknak.

1998 tavaszán a szabad demokrata kampány üzenete lényegében enynyi volt: „szavazzatok ránk, hogy az MSZP ne legyen túl erős". Tehát ne azért, mert mi vagyunk Magyarország egyetlen egyértelműen nyugatos, igazán szabadelvű, az első gyümölcseit éppen meghozó pénzügyi-gazdasági reformokat és az emberi jogokat legkövetkezetesebben képviselő pártja, hanem azért, hogy kissé visszafogjuk nagy koalíciós testvérünk etatizmusát, korporativizmusát, osztogató kedvét, autoriter hajlamait. Az MSZP-vel kötött koalíciót, mint írtam, hosszas vívódás után én is támogattam, s Budapestet is ilyen koalíció irányította. A fővárosban nem is volt ezzel komolyabb probléma, mert itt egyenlő erejű, egymásra utalt felek léptek egymással koalícióra. A kormánykoalícióban azonban egészen mások voltak az erőviszonyok. Azzal áltattuk magunkat, hogy kvázi „koalíciós vétójogot" sikerült kialkudnunk. Ez az első két, két és fél évben még többé-kevésbé működött. Horn kilenc hónapnyi – utóbb végzetesnek bizonyult – makacskodása után a kormány elkezdte rendbe tenni a gazdaságot, megkötöttük a szomszédos országokkal az alapszerződéseket, és kézzelfogható közelségbe került az ország NATO-tagsága. Ám amikor beindult a gazdasági növekedés is, az MSZP elég világosan értésünkre adta, hogy nincs már ránk szüksége. Az alkotmányozás szabotálása, aminek most érezzük igazán a súlyát, a Nagy Sándor-ügy és egyéb afférok után a botrányos kereskedelmi tévépályázat volt az utolsó csepp:

ekkor már mindenképpen ki kellett volna lépnünk a kormányból. Akkor nem tettük meg, kevéssel a választások előtt pedig már nem lehetett.

1998 amúgy a szoclib kormányzás eredményeinek jegyében indult. Január elsejével megkezdték működésüket a magánnyugdíjpénztárak. Ez volt a társadalombiztosítás reformjának első valódi, komoly eredménye. Folytatódott az előző évben megindult jelentős mértékű gazdasági növekedés. Volt alap az inflációnál nagyobb nyugdíjemelésre, és a minimálbér is nőtt. Két hét múlva bejelentették, hogy Magyarország visszafizette utolsó tartozásait is az IMF-nek. 1982-es csatlakozásunk óta először nem tartoztunk semmivel a Valutaalapnak. A kormány és a főváros szerződést kötött a négyes metró építésének finanszírozására. Márciusban elhelyeztük a Nemzeti Színház alapkövét az Erzsébet téren.

Ám az új esztendőben is folytatódott az SZDSZ koalíciós bedarálása. Ebben kulcsszerepe volt Horn Gyulának, aki majdnem annyira utálta az ő kedves pártállama demokratikus ellenzékének jogutódját, az SZDSZ-t, mint a nacionalista, neobarokk, úri jobboldalt. Törleszteni akart a koalíciós szerződés által rákényszerített hatalomkorlátozásért is, azért, hogy visszakoznia kellett jó néhány kezdeményezésétől (pl. a vagyonadó bevezetésétől), hatalmának kiterjesztésétől (pl. Kiss Elemér kancelláriaminiszterré való kinevezésétől) vagy a „balra nyitástól" (Nagy Sándor beemelésétől a kormányba). Horn az SZDSZ ellensúlyának erősítése végett rendszeresen engedményeket tett fő ellenfeleinek. Ezek közül a legsúlyosabb következményekkel az 1997-ben megkötött vatikáni szerződés járt. De ilyen volt például a jobboldali ellenzék szócsövének, a veszteséges Magyar Nemzetnek a Postabankon keresztül történő finanszírozása. (Azon a Postabankon keresztül, amelynek közgyűlése pontosan egy hónappal az országgyűlési választások első fordulója előtt sokmilliárdos alaptőke-emelésről dönthetett a költségvetés kontójára.)

Három hónappal a választások előtt Alexa Károlyt, a militáns MDF-es ideológust nevezték ki az MTV Hírtanácsának elnökévé. Ez ugyanazon a napon történt, amikor a magyar és a szlovák kormány képviselői Pozsonyban parafálták a vízlépcső megépítésének előzetes keretmegállapodás-tervezetét. Horn a nagymarosi vízlépcső felépítésével akarta megkoronázni miniszterelnökségét: a bukott államszocialista rendszer szimbólumává vált antihumánus, környezetromboló beruházás megvalósításával. Ez talán nem is elsősorban az SZDSZ-nek szólt, Horn talán egysze-

rűen csak azt kívánta bebizonyítani, hogy alig egy évtizeddel a rendszerváltás után ő már ezt is megteheti. Ez a példátlanul önhitt, elbizakodott lépés azután meg is pecsételte a kormány és a kormányfő sorsát. A Bős–Nagymaros-terv megakadályozása a diktatúra ellenzékét egységbe forrasztó, emblematikus küzdelemmé, a rendszerváltás ikonjává vált. Ennek felélesztése az egyébként kiváló reálpolitikus Horn jóvátehetetlen hibájának bizonyult. Éppen azon a napon tartotta az SZDSZ a választások előtti utolsó küldöttgyűlését, amelyre a Duna-mozgalmak nagy tüntetést szerveztek a vízlépcső ellen. A küldöttgyűlésünkön Kuncze Gábor elnök is, én is élesen elítéltük a megállapodást, és az SZDSZ vezető személyiségei közül, akik tehették, részt vettek a tüntetésen. Ez volt a rendszerváltás óta az első olyan demonstráció, amelyen együtt vonultak SZDSZ-esek, fideszesek, MDF-esek, MIÉP-esek. Csakhogy hiába tudta mindenki, hogy mi az SZDSZ álláspontja, hiába szögezték le a szabad demokraták a parlamentben, hogy megvétózzák a vízlépcső-szerződést, a közhangulat egyszeriben annyira kormányellenes lett, hogy a polgárok nem tettek különbséget a két kormánypárt között.

Az MSZP néhány hét alatt elvesztette a Fidesszel szembeni jelentős előnyét. Horn elbizakodottsága és a vízlépcsőügy mellett Tölgyessy Péter átlépése, a Torgyánnal való egyre nyilvánvalóbb szövetség és a remek PR-kampány előrevetítette a Fidesz győzelmének lehetőségét. Volt még néhány gyanús robbantás is. Egy részük ellenzéki politikusok lakása előtt történt, más részük a korábbi maffiás leszámolásokra hajazott. Ezek mind emlékeztették a választópolgárokat arra, amivel Horn a liberális belügyminisztert igyekezett lejáratni, hogy ti. „ami itt van, az nem közbiztonság". De persze a választók ezért mindkét kormánypártot büntették. A két forduló között megtartott Horn–Orbán-tévévita azután végképp eldöntötte a választások kimenetelét a kitűnően kommunikáló Orbán Viktor javára.

Az első forduló az SZDSZ részére katasztrofális eredményt hozott. Az országos lista 7%-a és az egyéni jelöltek túlnyomó többségének kiesése kispárti ellenzéki jövőt valószínűsített. A második fordulóra kiderült, hogy vidéken – egy-két város kivételével – minimálisra csökkent a támogatottságunk, de Budapesten is sokat veszítettünk. A vereség előszele dacára meglepően sokan jöttek el a Mérleg utcába mindkét forduló estéjén. Valaki mellettem meg is jegyezte: ez bizony nem ünnep. „Majd ősszel ünnepelünk" – válaszoltam. A rám néző szemekben sok kétely volt, és némi remény.

Az „őszi ünnep"

Természetesen tudtam, hogy azért az ünnepért keményen meg kell harcolni az SZDSZ súlyos tavaszi veresége után. Csakis a szocialista párttól és persze a jobboldaltól független, polgári liberális centrum pozíciójából nyerhettem. Két dologra számíthattam. Budapest liberális hagyományaira és az eredményeinkre. A kampányunkat erre a két pillérre építettük. Közérthető formában bemutattuk az előző nyolc év eredményeit: azt, hogy Budapest a háborús pusztítás, a Rákosi-korszak nyomora és a Kádár-kor szürkesége után a századelő óta először újra európai világvárossá fejlődött. Ugyanilyen világos, egyértelmű üzenetet küldtünk a város szabadelvű polgárainak arról, hogy mire számíthatnak, ha a szélsőjobboldali MIÉP támogatását elfogadó – tehát azt nyilván pozíciókkal és politikai engedményekkel viszonzó – fideszes jelölt, Latorcai János győzne: stagnálásra, provincializmusra, a rasszizmus térnyerésére. A Latorcaival folytatott televíziós vitáim is erről szóltak.

A jobboldal kőkemény érdekalapú koalíciót hozott létre. A Fidesz három tárcát átengedett Torgyánnak, kényére-kedvére. Többek között éppen azt adta fel, aminek a győzelmét és sok liberális budapesti értelmiségi szavazatát köszönhette: a környezetvédelmet. Orbán éppen az euroatlanti integráció három kulcsterületével fizette ki Torgyánt, azzal a hárommal, melyen egyébként is a legnagyobb volt a lemaradásunk: a hadüggyel, az agráriummal és a környezetvédelemmel. Belügyminiszternek meg pont a maffiás leszámolások ügyében tanúsított tehetetlensége miatt két éve menesztett országos rendőrfőkapitányt, Pintér Sándort nevezték ki. Nem tudok egyetlen demokratikus nyugati országról sem, ahol a rendőrséget felügyelő belügyminiszter volt rendőrtiszt lenne.

A Fidesz azonnal megkezdte a rendszerváltó demokratikus konszenzus fölszámolását. Még a jó startnak látszó első két lépéséről – a Postabank elnökének, Princz Gábornak a leváltásáról és a tb-önkormányzatok felszámolásáról – is gyorsan kiderült: ezek pusztán visszaállamosítást jelentenek. Kiszivárgott, hogy Orbán Simicska Lajost, a Mahír korábbi elnökét, a Fidesz fő pénzszerzőjét akarja az APEH élére állítani. Erre a Népszabadság megírta, hogy Simicska egykori jobbkeze, Schlecht Csaba egy csomó Fidesz-közeli céget tüntetett el hatalmas köztartozásokkal együtt.

Orbán ezek után dafke kineveztette Járai Zsigmond pénzügyminiszterrel Simicskát. Ezzel egyfelől azt jelezte, hogy azt csinál, amit akar, másfelől azt, hogy a Fidesz javára szolgáló korrupció nem korrupció. Egyúttal lehetővé tette, hogy egy pártkatona egy fontos állami szervnél utólag eltüntesse a nyomokat, s pártrendőrségként működő adórendőrséggel fenyegesse politikai ellenfeleit. Schlecht Csaba és társai meg is úsztak mindent büntetlenül.

A közvélemény rosszul reagált a Fidesz Simicska–Schlecht-botrányára, ezért gyorsan ki kellett találni valamit, ami eltereli róla a figyelmet. Tíz nap alatt ki is találták. Orbán Viktor bejelentette, hogy az előző kormány állami pénzből, törvénytelenül, titkosszolgálati eszközökkel sok-sok ellenzéki politikust figyeltetett meg a hozzátartozóival együtt. Ez színtiszta hazugság volt, amit soha, semmiféle bizonyítékkal nem tudtak alátámasztani.

A Beszélő szeptemberi számában fogalmaztam meg, mi az önkormányzati választások tétje: Október 18-án Budapesten nem egyszerűen az dől el, hogy marad-e az eddigi szabadelvű városvezetés, avagy sem, hanem az, hogy marad-e Magyarországon egy archimédeszi pont, amelyből – legális politikai eszközökkel – az igazi szabadelvűség 2002-ben visszafordíthatja az országot a balkanizáció útjáról, amelyre az utóbbi években előbb veterán baloldaliak, majd veterán ifjúkonzervatívok vezették és vezetik.

> „Az egyetlen dolog, amiben egyetértek Csurka Istvánnal, az, amit ő a Magyar Fórumban hónapok óta ismételget: Budapest a liberális eszmék hídfőállása. Ha Budapest főpolgármesteri székében továbbra is liberális politikus marad, akkor – és csak akkor – megtorpanhat Magyarország radikális jobbratolódásának folyamata. Hiszen Budapest az ország politikai, gazdasági, kulturális, társadalmi központja, és a főpolgármestert a magyar választópolgárok egyötöde közvetlenül választja. Ezért olyan fontos Csurkának, hogy ne válasszanak újra. Ezért támogatja fogcsikorgatva még az általa nem kedvelt Latorcait is. Ez az októberi választás jó ideig az utolsó alkalom, hogy a budapesti szabadelvű értelmiség kiálljon a nyugatos értékek, saját értékei mellett, és megvédje azokat."

Andris fiam, Kuncze Gábor és felesége, Fellegi Kati, testőrök, Révai Vera és Göncz Árpád köztársasági elnök 1998. március 15-én (Müller László felv.)

A korábbitól lényegesen különböző, de mégis pragmatikus és eredményes várospolitikát folytatni Budapesten nemigen lehetett. Latorcai tehát győzelme esetén érdemben egy dolgot tudott volna tenni azért, hogy bebizonyítsa, másként irányítja Budapestet: „szellemi ellenforradalmat" indít. (Ezt a megfogalmazást használta Orbán Viktor közvetlenül a választások után egy óvatlanul őszinte pillanatában.) Megtisztítja a „bűnös Budapest" kulturális életét. A „bűnös Budapest" jelszavával mentegette Horthy a különítményes terrort. Ezt a jelszót 1998 augusztusában Boross Péter exminiszterelnök, Orbán Viktor akkori főtanácsadója elevenítette fel, igaz, egy kriminalisztikai konferencián, de aki a kriminalisztikát átideologizálja, az hajlamos a kultúrát és az ideológiát is kriminalizálni. Boross Péter hevesen és nyíltan szorgalmazta „a kulturális élet SZDSZ-es dominanciájának" a megszüntetését. Világos volt: nem az

SZDSZ-es ideológusok háttérbe szorítására gondolt a jobboldal, hanem a liberális szellem kifüstölésére Budapestről, a kortárs művészeti és szellemi irányzatokkal együtt. Mi magyar világvárost akartunk építeni Budapesten, ők provinciális, elzárkózó magyar várossá akarták visszataposni Budapestet. Nem nehéz elképzelni, mi lett volna, ha már akkor ezek az erők határozhatták volna meg Budapest szellemi karakterét.

A kampánytól eltekintve is végigdolgoztuk a nyarat. Sikerült határidőre átadnunk több komoly és hasznos beruházást. Felújítottunk főútvonalakat, megnyílt a Trafó, és nagy szívügyeim egyike, a Szabó Ervin Könyvtár új zenei gyűjteménye. Minden közvélemény-kutatási adat szerint végig az első helyen álltam a főpolgármesteri posztért vívott versenyben. Miután Katona Béla, az MSZP jelöltje nem számíthatott 10%-nál többre, visszalépett a jelöltségtől. Feltehető volt, hogy támogatóinak zöme rám kíván szavazni, de igen nehéz helyzetbe kerültem volna, ha egy ellenséges többségű közgyűléssel kell együtt dolgoznom, ezért nagyon fontos volt, hogy az SZDSZ is jobban szerepeljen, mint tavasszal. Az eredmény minden várakozást felülmúlt: három lényegében egyenlő erejű szocialista, liberális és konzervatív frakció alkotta a Fővárosi Közgyűlést egy kisebb szélsőjobboldalival együtt. Ma már világos: ha akkor Budapesten is elbukunk, sokkal korábban kiestünk volna a parlamentből is.

1998 összességében egyszerre volt számomra a vereség és a győzelem éve. Az SZDSZ-t a nagy tavaszi bukás után Budapesten sikerült talpra állítani. A polgárok többsége egyszerűen normális, nyugodt légkörben gyarapodó, kultúrharcoktól, ideológiai offenzíváktól és korrupciós botrányoktól mentes városban/országban akar élni. Ha talál olyan erőt, amelyiknek el tudja hinni, hogy ilyen várost, országot kíván számára biztosítani, akkor azt támogatja. A budapesti választók 1998-ban ezt nekünk hitték el. Volt is rá okuk. Békésen építkező, polgári hagyományait ápoló Budapest víziója bontakozott ki mindabból, amit addig tettünk, és amit a jövőre nézve hirdettünk. Semmiféle konfrontációra nem készültünk az Orbán-kormánnyal. Naiv voltam.

Én és az SZDSZ

A politikát emberek csinálják. Emberek, akik általában élvezik a hatalmat, és szeretnek többnek mutatkozni, mint amennyit valójában érnek, s a dölyfösségük ellenére bizalmukba kell férkőzni ahhoz, hogy elérjünk valamit. Ez nekem általában nem ment. Lerítt rólam, hogy mit gondolok róluk. Mindig nagyon igyekeztem megfelelni a választóknak, de a magyar politikusok között különc maradtam. Külföldön nagyobb megbecsülésnek örvendtem, mint a hazai politikai körökben. Tudom, hogy ez elsősorban rajtam múlott. Lélekben a régi ellenzéki maradtam akkor is, amikor már régen a politikai élet befolyásos tagjának tartottak. Holott a valóságos befolyásom a dolgok menetére igen korlátozott volt. Igazából csak a fővárosi ügyekben volt jelentős, országos ügyekben alig. Pártom vezetői el is várták tőlem, hogy tartsam távol magam az országos ügyektől, s azokban engedjem át a terepet nekik. Ha úgy tetszik, alkut kötöttünk, enyém a város, és Budapesten békén hagynak, cserébe azért, hogy a liberálisok országos politikáját ők formálhassák. Én jól elvoltam ezzel, illetve lettem volna, ha nem látom, hogy a párt már 1998-ban is csak a fővárosnak köszönhette, hogy nem pottyant ki a parlamentből. A véleményemnek néha hangot is adtam. Nagyon utálhattak érte, de inkább azt kellett volna bemutatniuk, hogy a liberálisok a budapesti szavazatok nélkül is talpon tudnak maradni. Ehelyett azt gondolták, hogy a párt fővárosi pozíciói adottak, ezért nem is kell tenni semmit. Budapest más, gondolta számos jeles liberális, az itteni eredményeinknek semmi közük ahhoz, hogy az önkormányzatban mennyire vagyunk erősek. Óriásit tévedtek. Azokban a városokban, ahol elveszítettük a polgármesteri pozíciót, hamarosan a párt is elnémult, a szavazóink is elpártoltak. Ez a folyamat indult el 1998-ban. A szabad demokratákról egyre többen, egyre több helyen gondolták, hogy nem tudnak semmit sem nyújtani.

Kritikus nyilatkozataim miatt az SZDSZ vezetői gyakran úgy érezhették, hogy valamiféle kivételességtudatom van. Az a tévhit éltet, hogy csak én tudok győzni, a főváros összes eredményét magamnak tulajdonítom, pedig azok csak Budapest sajátosságaival függenek össze. Egyrészt a város szellemével, másrészt azzal a pozícióval, amit ebben a centralizált országban kizárólag Budapest tölthet be. Ráadásul módfelett bosszantot-

ta őket, hogy nagymértékben függetlenítettem magam a párttól, és ezt a törekvést a fővárosban politikai elvvé tettem. Valóban ezt tettem, mert ezt kellett tennem. Világos volt, hogy Budapestnek sokkal többet hozhat, ha a főváros pártállástól függetlenül szövetségeseket talál magának, és a vidékkel egy platformon képviseli a magyarországi önkormányzatok érdekeit. Ennek a „leválásnak" és az önkormányzatok érdekképviseletének sokat köszönhettem az 1994-es és 1998-as választásokon.

Ebben a ciklusban a magyar liberálisoknak lecsúszásuk megállítása végett két kérdésre kellett volna határozott választ adniuk. Egy: van-e más pártokétól markánsan eltérő mondanivalójuk, és át tudnak-e térni egy korszerűbb döntéshozatali mechanizmusra, hatékonyabb, menedzsment jellegű vezetésre. Ezen múlik, lesz-e a pártjuknak jövője, pólusképző ereje.

A korszellemen nem múlott. A fejlett demokráciákban mindenütt azt láttuk, hogy a kor legfontosabb kérdéseire liberális válaszok születnek. Az SZDSZ-nek a hazai viszonyok között újra végig kellett gondolnia, hogy mi az állam feladata. Miért felelős, és miért nem? Mi a kötelessége, és mi az, amihez semmi köze? A nemzeti kormányok szerepe fokozatosan csökkent. Ez megállíthatatlan trend volt. Konkrétan az EU-csatlakozás miatt is, de általában a gazdasági és a kulturális globalizáció következményeként is. Akár tetszik nekünk, akár nem, a világot egyre inkább univerzális törvények szervezik.

Elég egyetlen adatot említeni: 1989 és 1998 között 80 százalékkal nőtt a világkereskedelem. A kormányok fokozatosan kiszorultak a gazdaságból. Az ostoba kormányok igyekeztek ellenállni maguk és országuk kárára, az okos kormányok pedig önszántukból mondtak le bizonyos döntési jogosítványokról. Többek között erre van kitalálva az Európai Unió.

A rendszerváltás előtt és alatt azért küzdöttünk, hogy az államtól minél több jogot szerezhessünk meg a polgárok számára. Sok mindent el is értünk.

Én tíz évvel később is azt képviseltem minden lehetséges fórumon, hogy a hatalom minél nagyobb részének a szavazók, a polgárok kezében kell lennie. Nekik kell meghatározniuk az állam jogainak és kötelességeinek a határát, és nem fordítva. Mindez triviálisnak tűnik, nem is volt magyar politikus, aki nyíltan vitatta volna, de annál több, akinek nem jutott eszébe, amikor hatalmat gyakorolt. Ez részben érthető volt, hiszen mindannyian a pöffeszkedő kiskirályok világában nevelkedtünk, ahol ez volt a természetes. És nem az, hogy a miniszter, kormányfő, polgármester a munkavállalók egyike, akinek a közjó szolgálata a munkaköri feladata, a hivatali főnöke, munkájának ellenőre pedig a választó. Remélem, hogy ez a különbség ebben a ciklusban az ország és a főváros vezetésében meg is látszott.

Orbán Viktor büszke volt rá, hogy erős államgépezetet épít. Az SZDSZ ezzel szemben egyáltalán nem kívánta úgy erősíteni az államgépezetet, hogy csökkenjen az egyén, a polgár hatalma. Nem a bürokrácia, hanem az egyén hatalmában – én úgy neveztem: az egyén felhatalmasításában – hitt. Ha például az állam beleszól a sport ügyeibe, elszívja a levegőt a civil szervezetektől. Ha diktál az abortusz ügyében, a nők jogai sérülnek. Ha a médiában diktál, a szólásszabadságot pusztítja.

Egy túlméretezett állam sokkal több problémát okoz, mint amennyit megold. Az állam nem tud a gazdaságban munkahelyet teremteni, arra csak a magánszektor képes. Az állam nem tud gyereket nevelni, erre csak a család és az iskola, a társadalmi közegébe jól beépült iskola képes. Az állam nem tud erkölcsi tartást adni a nemzetnek, csak az egyházak, az iskolák, a családok, a civil szervezetek, a kulturális és szellemi élet.

Az állam legfontosabb feladata az esélyegyenlőség biztosítása. A gazdaságban, az oktatásban, az egészségügyben és a kultúrában egyaránt.

Az egyén hatalmának, hatókörének a kiterjesztését jelentette az informatikai forradalom. Az államnak tehát kiemelkedő feladata ezt a forradalmat támogatni. Az informatikai versenyben a nyugati társadalmakkal együtt álltunk a startvonalon. Létfontosságú volt, hogy mi se ragadjunk be a startnál. Erre fel is készültünk, erről szólt a Magyar Bálint által indított Sulinet program. A Fidesz egyik első intézkedése ennek, az információs esélyegyenlőség iskolai hálózatának a megtorpedózása volt. Ez volt legnagyobb bűneinek egyike. Az informatika alapvetően változtatta meg az állam és polgárainak viszonyát. A magyar bankok néhány év alatt korszerű informatikai rendszert telepítettek. Egy kártyával bárhol a világon pillanatok alatt hozzáférhettünk a számlánkhoz és a pénzünkhöz. De ha felhívtunk egy minisztériumot, a legegyszerűbb kérdéseinkre is harminc nap alatt kaptunk választ. Az információs esélyegyenlőség megteremtése igazán nagy demokratikus vívmány lehetett volna. Elsőként ebben szűnhetett volna meg szegény és gazdag, falu és város közti különbség. Ebben

az országban mindenki azt szerette volna, ha a politika végre titokmentessé válik. Képzeljük el, ha nemcsak néhány beavatott ismerte volna a Postabank valódi helyzetét, hanem a több százezer kisbefektető is! Nem duzzadt volna a betétállomány, a kisbefektetők évekkel azelőtt máshová vitték volna a pénzüket, és 1999-ben nem kellett volna konszolidálni a bankot 150 milliárd forintért, melynek nagy részéről azóta sem tudjuk, mire ment, kinek ment, mert az erről szóló vizsgálati jelentést titkosították. Ezért beszéltünk ekkoriban arról, hogy a bankok valós pénzügyi beszámolóit az interneten mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni.

A szabad demokraták '99-es küldöttgyűlésén arról is beszéltem, hogy egy párt nem működhet úgy, mint egy társadalmi vitakör. A társadalmi viták jellemzője, hogy a vélemények nagyon sokfélék és széttartanak, ezért nem is szoktak olyan konklúzióval végződni, amiből világos cselekvési irány következne. Egy pártnak azonban mégiscsak el kell ide jutnia. Az SZDSZ ma egy olyan kormányos nyolcas, melyben heten üvöltenek kapitányként a szócsőbe, és egy szerencsétlen evez. Ezzel a szövegemmel sem lettem túl népszerű.

Szembe kellett néznünk azzal, hogy a politizálásnak nem csak elvi szintje van. A politika a 20. század végére a szórakoztatóipar, a cirkuszművészet részévé vált. Itt vannak drukkerek, szurkolótáborok, akik a csapatuktól győzelmet várnak, és nekik is meg kell felelni. Sokan voltak, akik ezt a megközelítést színtiszta populizmusnak tekintették. Nem volt igazuk. Ma már úgy gondolom, hogy alaposabban meg kellett volna ezt tárgyalnunk, hogy feloldjuk a populizmussal kapcsolatos görcsös és maradi előítéleteket, melyek megmérgezték a légkört a pártban.

Ekkoriban sokszor elmondtam: a szavazóink elvárják tőlünk, hogy mi is vegyünk részt a gladiátorharcban. De mi csak sopánkodunk, hogy az ellenfélnek hosszabb a kardja vagy erősebb a páncélzata. A sopánkodás nem segít, csak szánalmassá tesz. Ha az ellenfélnek hosszabb a kardja, más harcmodort kell választani. A PR a modern politika alapvető eleme, egyébként pedig a demokrácia fontos része. A Fidesszel nem az a baj, hogy ezzel tisztában van, az SZDSZ-nek meg nem abban kell különböznie tőle, hogy bezárkózik a Parlamentbe, és kizárólag ott vívja a harcait.

Számtalanszor elismételtem én is, amit Bruck Gábortól oly sokszor hallottam: az igazi csatatér nem a Parlament, hanem az emberek feje.

Az SZDSZ akkor rosszkedvű, depressziós pártként mutatkozott a nyilvánosság előtt, miközben a Fidesz még mindig egy jókedvű, aktív párt képét mutatta.

2000 végétől pártelnökként próbáltam változtatni a dolgokon, de mielőtt erről beszámolnék, még meg kell emlékeznem egy „felejthetetlen" intermezzóról.

Csurka István „lebuktat"

1999. október 3-án Friderikusz Sándor a műsorában éppen előttem interjúvolta meg Orbán Viktor miniszterelnököt. A műsor szervezői arra kértek, a stúdióból nézzem végig a beszélgetést, hogy az interjú végén gyorsan helyet cserélhessünk. Jól tudtam, hogy ez a kérés nem technikai természetű, biztosra vehettem, hogy Friderikusz rá fog kérdezni Orbánnál is: mit szól Csurka „leleplezéséhez". Csurka István a Magyar Fórumban azon a héten vádolt meg azzal, hogy „1976-ban besúgónak jelentkeztem". A cikk korabeli III/III-as dokumentumokból fabrikált egy hazug történetet. A vád megdőlt, a bíróság félmillió forint kártérítés megfizetésére kötelezte Csurkát, de hát ez csak fél évvel később történt meg.

Október első hetében a nyilvánosság valamennyi fórumán én voltam a téma mint „besúgó". Lealacsonyító és megalázó helyzet volt. Politikai pályám során akkor kényszerültem először magyarázkodásra. Friderikusznak kiváló tehetsége volt ahhoz, hogy interjúalanyait könnyed csevegéssel elbűvölje, és indiszkrécióba vigye bele. Az interjúinak mindig ő volt a főszereplője. Sikerült elhitetnie velem is, hogy kedvel, de nem mindig volt korrekt hozzám. Természetesnek találtam, hogy Friderikusz rákérdez Orbánnál is Csurka vádjaira, ám a kérdés, amit feltett, nem volt sem nyájas, sem semleges, sem objektív. Azt kérdezte ugyanis a miniszterelnöktől, akit sokat támadtam, érez-e elégtételt. Ezt a kérdést csak úgy lehetett értelmezni, hogy a sztárriporter tényként kezeli Csurka állításait, és Orbánnak is lehetőséget adott rá, hogy így kezelje, s erkölcsi fennsőbbséggel azt válaszolja: őt inkább elszomorította az, amit olvasott. Friderikusz nem reagált. Az interjú végén Orbán ülve maradt. Ezek után nyilván nem volt kedvem kezet fogni vele, de a kamerák miatt muszáj volt. Orbán,

mint mindig, ülve várta meg, hogy odalépjek, és azt mondta: sok sikert kíván... Kőszeg Ferenc az alábbiakat írta erről az esetről:

„Friderikusz szó nélkül tudomásul vette a kormányfői szomort. Holott legalább annyit mondhatott volna, hogy »Drága miniszterelnök úr, semmi oka a szomorúságra, [a cikk – d. g.] csak azt adta a világ tudtára, hogy ez a Demszky már 1976-ban is cool volt, magyarán f...a gyerek, lement az ávósok közé, és ott a saját barlangjukban beintett nekik.« Demszky – ez olvasható a közzétett dokumentumban – 1976-ban a saját helyzete tisztázása végett jelentkezett a Gyorskocsi utcában, a BM Vizsgálati Osztályán, és felajánlotta, elmondja, amit Pór Györgyről és Körösi Zsuzsáról tud. (Körösi Zsuzsa nevét a tapintatos Csurka olvashatatlanná feketítette a közlésben.) Végül »hozzátette, hogy a fentieken túl jelenlegi baráti, ismeretségi köréről nem kíván beszélni« – így Szabó Lajos rendőrhadnagy jelentése. Kommentárjában Csurka csak azt felejtette el megemlíteni, hogy Pór György, az 1968-as maoista per két és fél évre ítélt elsőrendű vádlottja és Körösi Zsuzsa ekkor már nem élt Magyarországon. 1975-ben mindketten kivándoroltak. Aki olvasott valaha bármiféle ifjúsági regényt földalatti mozgalmakról... tudhatja, a kihallgatottak halott vagy külföldre szökött társaikról tesznek vallomást. Aki besúgónak jelentkezik, nem kezdi azzal, hogy jelenlegi ismeretségi köréről nem kíván beszélni. [...] De micsoda sajtóviszonyok, és micsoda politikai viszonyok uralkodnak abban az országban, ahol a cím (»Demszky 1976-ban önként jelentkezett besúgónak«) és az alája szedett közlés kiáltó ellentmondása nem a bajkeverőt járatja le, ahol a rágalmazó címből »Demszky-ügy« lehet, ahol a népszerű bohócműsorban a miniszterelnök borong több millió néző előtt a semmi felett, ahelyett hogy visszakérdezne: »Ugyan, Bukfenc, hogy kérdezhetsz tőlem ekkora marhaságot?«" (Kőszeg Ferenc: Orbán Viktor szomorú. *168 óra,* 1999. október 7. In: Kőszeg Ferenc: *Lehetőségek kényszere.* Új Mandátum, 2000, 273–274. o.)

1976-ban természetesen azzal mentem be a Gyorskocsi utcába, hogy ha tisztázom, nincs kapcsolatom a külföldön élő Pór Györggyel, az itthoniakkal kapcsolatban pedig úgysem kapnak tőlem semmilyen információt, akkor leszállnak rólam, és hagynak dolgozni. Naiv voltam. Természetesen nem szálltak le rólam, nem hagytak dolgozni. Ezen, amikor már kicsit tapasztaltabb ellenálló voltam, persze nem csodálkoztam: az erőszakapparátust nem szabad emberszámba venni.

Egyedül nem ment – rövid elnökségem története

„Minden nemzetnek olyan a kormányzata, amilyet megérdemel." Joseph de Maistre eme híres aforizmája alapján írta Esterházy Péter: „Azért van Fidesz-kormány, mert bizonyos értelemben, igaz, hogy alig, de megfelel ennek az országnak. Aztán ha menniük kell, majd jön egy szocialista, amely szintén alig fog megfelelni... Azt remélem, ha egyszer-kétszer megfordul így a kormányzat, talán valamilyen gyakorlatiasabb ész kezd el működni. Látják majd, hogy nem örökre rendezkedtek be, s jöhet végre a racionalitás." Hát, én is remélem. Hogy egyszer majd...

2000-ben számtalan fővárosellenes kormányzati erőfitogtatás veszteseként úgy gondoltam, a magyar politikai elit kollektíve felelős azért, hogy a polgárok elvárásai ilyen alacsonyak. Kevés reményt láttam rá, hogy majd kiforogják magukat a dolgok, ha a politikai élet a Fidesz és az MSZP által óhajtott kétpártrendszer vágányára kerül.

Kende Péter 1996 márciusában azt írta egy levelében erről:

„[L]egjobb meggyőződésem szerint a kétosztatú politikai struktúra Magyarország számára tragikus volna. Ez, rövidre fogva, a hideg polgárháború képlete, amelybe már sok demokrácia belerokkant. Csak mellesleg jegyzem meg, hogy a kétpártiság mint a jól működő demokrácia ideálja egyike a szakpolitológusok ökörségeinek. Ez a képlet még az angolszász világban sem működik olyan olajozottan és problémamentesen, mint ahogy ezt hívei állítják. Másutt nem is próbálkoznak vele, evidenciának veszik, hogy a tradíciók és a problémamegoldások sokféleségére egy ilyen szimplifikáló képlet nem húzható rá.

Magyarország esetében nem a szimplifikálás szól a kétosztatúság ellen, hanem az 1918 óta eltelt nyolcvan év. Ebben az országban, ahol háromnegyed évszázadon át vagy baloldali, vagy jobboldali diktatúra volt, a demokrácia egyszerűen nem engedheti meg magának, hogy a politikai erők felállása a »bal-jobb« polarizációra »egyszerűsödjön« le. [...] Mármost ahhoz a képlethez, amely leginkább megfelel a magyar politikai társadalom jelenlegi megoszlásának – azaz három-, illetve négyosztatúsághoz –, erős politikai közép kell. Méghozzá olyan, amelynek baloldali és jobboldali komponense van."

2000 decemberében azért vállalkoztam az SZDSZ vezetésére, hogy tegyek valamit az ellen, hogy a magyar politika a kétpártrendszer vakvágányára fusson. Biztos voltam benne, hogy a magyar polgárok hosszú távon nem fogják hagyni magukat két táborba bezárni.

Pártelnökségem előzményeihez tartozik a szabad demokrata önkormányzatok és a pártelnökség közötti régi ellentét, ami minden évben kiéleződött, amikor arról volt szó, mennyi pénz maradjon az önkormányzatoknál. A polgármesterek a teljesítményeikkel próbálták igazolni: rászolgáltak arra, hogy a párt álljon ki az önkormányzati szféra követelései mellett. A párt gazdaságpolitikusai pedig kitértek ez elől. A stabilizációs politika eredményeit épp a sikeres és ezáltal konfliktusképes polgármesterektől féltették. Az önkormányzati érdekeket tévesen holmi részérdekként, lobbiérdekként azonosították, holott az önkormányzatok nem igényeltek különleges bánásmódot, csupán arányos teherviselést. Az igényeik pedig szerkezetátalakítási, racionalizálási törekvésekkel párosultak. Az önkormányzati szférában tudatos liberális felfogás jelent meg, és ez került összeütközésbe egy nem liberális felfogással – a liberális párton belül. Sajnos mindig mennyiségi kérdéssé fokozódott le az önkormányzatiság anyagi megalapozásának elvi kérdése. A központi újraelosztás egyre jobban eltorzult, az SZDSZ országos vezetése pedig ehhez többnyire némán asszisztált. A Pénzügyminisztérium és az SZDSZ gazdaságpolitikusai egyaránt fenyegetve érezték magukat az „önkormányzati lobbitól". Ez azok esetében valamelyest érthető, akik tartottak a mindenképpen szükséges, szigorú pénzügypolitika felhígulásától, és ellenálltak a kiadások növelésére irányuló minden más nyomásnak is. De ha érthető is, sajnálatos, hogy nem ismerték fel: a ténylegesen önkormányzó települések léte a demokratikus berendezkedés egyik alappillére. Ezt a helyzetértékelésemet először 1997. szeptember 27-én a szabad demokrata polgármesterek országos értekezletén adtam elő Gyulán, aztán pedig több cikkben és tanulmányban.

Nem voltam képviselő, így külső pozícióból bíráltam a Horn-kormányt. A közvélemény-kutatások szerint népszerű voltam, ám a pártvezetésben inkább „külsős tagként" vettem részt.

Az 1998-as megrázó választási szereplés után Kuncze Gábor lemondott, és Magyar Bálint lett a párt elnöke. Kuncze távozásának nem örültem. Ő a színrelépése óta szinte mindig játékban volt, vette a lapot, ügyesen és szellemesen replikázott. Ebben ő volt a legjobb közöttünk. Tudta, hogy ha meg tudja nevettetni az ellenfelét, akkor már nyert ügye van, és ez számtalanszor segített a szocik nyomulásával szemben.

Amint Magyar elnök lett, Csillag István és egy szélesebb szakértői kör közreműködésével programalkotásba kezdett, és 2000-re ki is hozták *A korszakváltás programja* című dokumentumot, amit én az SZDSZ utolsó, valóban korszakváltó alapvetésének tekintek. Ám Magyar Bálint elnökként nem volt és talán nem is lehetett igazán sikeres. Azok a liberális szavazók, akik elfordultak az SZDSZ-től, a Horn-kormány oktatási *miniszterét* látták benne, és az általa bevezetett reformok szükségképpen megosztották a társadalmat. A Sulinet programot bevezető, a Nemzeti Alaptantervet kiharcoló, a felsőoktatási reform elfogadásáért küzdő miniszterről én egyértelműen pozitív képet alkottam, és ennek hangot is adtam, de tény, hogy a pedagógustársadalom nem jelentéktelen része szembekerült a miniszterrel, mert a reformok érdeksérelmeket okoztak. Magyar Bálinttal csak kisebb jelentőségű kérdésekben, egyes fővárosi színházak átvétele és a Nemzeti Színház felépítése kapcsán voltak vitáink, de ezeket én egyáltalán nem tekintettem szakítópróbának.

2000 nyarán az SZDSZ támogatottsága a bejutási küszöb fölött volt, de nem növekedett. Magyar Bálint egy ügyvivői testületi ülésen vetette fel először, hogy vállaljam el a pártlista vezetését. Korábban egy OT-ülésen a tőle megszokott gyors zárójeles megjegyzéssel előbb Kunczéra mutatott: „előttem az elődöm", majd rám, „jobbra pedig az utódom ül". A környezetemben erősen biztattak, hogy próbáljam meg a főpolgármesterként szerzett hitelemet a párt javára kamatoztatni. Óriási nyomás alá kerültem. Ebben az időszakban elsősorban Bruck Gábor, Bőhm András és At-

kári János voltak azok, akiknek mindig kikértem a véleményét, mielőtt politikai döntést hoztam. A rábeszélésükre végül is igent mondtam. Azt gondoltuk, hogy ez a párt megmaradásának utolsó esélye.

A belső csapat tagjai mindig is szenvedélyesen lojálisak voltak hozzám, ismertek az összes erényemmel és gyengeségemmel együtt, és minden fontos döntést együtt hoztunk. Ez történt ekkor is. Kitűnő csapatom volt, de rosszul mértük fel, mire vállalkozunk. A Városházán azt gondoltuk, hogy a liberális párt lassan felszámolja magát. Egy világosan körvonalazódó veszély árnyékában cselekedtünk. Ám nagyon rosszkor, túlságosan korán indítottuk el az offenzívát, és rosszul időzítettük az erőteljes belső kritika megfogalmazását. Különösen sajnálom, hogy néhány méltánytalan megjegyzéssel magam ellen fordítottam a párt korábbi elnökeit. Erre igazán nem volt szükség, és ez súlyosan rontotta később a párt helyzetét is meg az enyémet is.

Levelet írtam Magyar Bálintnak, amelyben bejelentettem, hogy felfüggesztem ügyvivői tagságomat a következő küldöttgyűlés összehívásáig. Az elnökségre való kandidálásomat azzal a kijelentéssel kezdtem, hogy „ha én leszek az elnök, nincs természetes szövetség az SZDSZ és az MSZP között". Azt soha nem mondtam, hogy „egyenlő távolságot" akarok tartani az MSZP-től és a Fidesztől. Ez csupán az újságírók és vitapartnereim interpretációja volt.

Az én kiindulópontom az volt, hogy az MSZP-n ne a múltját kérjük számon, hanem a jelenét. Az antikommunizmus ideje lejárt. A Fidesz azért kommunistázta az MSZP-t, mert más fogást nem talál rajta. Hiszen bármilyen valódi kritikát mondott volna róla, saját magát is el kellett volna ítélnie. Nekünk az MSZP jelenével van bajunk, mert ma is túlméretezett államban, túlméretezett újraelosztásban, a társadalom fölötti állami gyámkodásban gondolkodik. Számára természetes bizonyos gazdasági körök kivételező támogatása, és az is, hogy a kivételezetteket bevonja a gazdasági döntéshozatalba.

A kétpártrendszer állandósított és könyörtelen ideológiai háború, a menny és a pokol harca, a megváltás ígérete minden negyedik évben, majd négy évig tartó egypártrendszer. A két párt egymás alibije a zsákmányszerzésre, a klientúraépítésre, mivel, úgymond, a másik is ezt csinálja. Vagyis a két blokkra szakadó politika: a korrupció összeesküvése. A kétpólusú politikai rendszer híve abból hamis tételből indul ki, hogy

Magyarországon kétféle ember van: a kisember, aki nosztalgiát érez a Kádár-rendszer iránt, gyanakszik a demokráciára és a piacgazdaságra, visszasírja a 3,60-as kenyeret és a teljes foglalkoztatottságot, másfelől meg a szocializmusban deklasszálódott úriember és a hozzá hasonulni kívánó törtető, aki nacionalista, a vallásosságát a kabát-hajtókáján hordja, a demokrácia tiszteletét a gyengék előítéletének tartja, és repes az örömtől, hogy most az övéi lophatnak. Ez az ország azonban akkor sem volt ilyen, és még ma sem. A legdurvább hiba lett volna elhinni, hogy a nemzet végérvényesen kettészakadt. Nem volt itt olyan választóvonal, amely a nemzetet két, ennyire ellenséges táborra osztotta volna. A magyar polgárok unottan ásítottak, amikor a képzelt polgárháború hadijelentéseit olvasták az újságokban. És azt várták, hogy végre jöjjön valaki, jöjjön egy párt, mely túllép ezen az őrületen.

A pártelnöki programomban négy alapelvet fogalmaztam meg:

1. Az SZDSZ polgári középpárt, liberális állameszménnyel. A polgári értékrend hozzátartozik az SZDSZ múltjához és jelenéhez. Ez identitásunk alapja. A demokratikus ellenzéket olyan emberek hozták létre, akik polgárként éltek. A szolidaritás, a jogtisztelet, a magántulajdon és az egyéni szabadság védelme olyan polgári értékek, amelyekből semmilyen körülmények között sem engedhetünk.

2. Az SZDSZ nyitott minden irányba. Nem a jelenleg magukat jobb- vagy baloldalinak nevező pártok felé, hanem a választók felé kell nyitottnak lennünk. A Fideszt és az MSZP-t a maradékelv alapján választó liberális polgárok lehetnek szövetségeseink.

3. Az SZDSZ-nek mint középpártnak a feladata, hogy meghiúsítsa a magyar közélet két ellenséges táborra szakadását, és megakadályozza a kétpártrendszer létrejöttét.

4. Az SZDSZ magyar párt. Mi nem vonjuk kétségbe azok hazaszeretetét, akik másként gondolkodnak, más politikai eszményekben hisznek, mint mi. De elvárjuk, hogy a miénket se vonja kétségbe senki. Nem rettenünk meg a kurzuslovagok patetikus jelszavaitól, és beszélni fogunk arról, hogy miért vagyunk büszkék Magyarországra.

A decemberi küldöttgyűlés előtt a Dunapark kávéházba invitáltam a szabad demokraták politikáját formáló frakciótagokat, ügyvivőket és az értelmiségi holdudvarunkat is. A kávéház tele volt, a beszédemet udvariasan megtapsolták, de éreztem, hogy a szoclib értelmiségnek épp az üze-

net lényegével van baja. A szocikról való leválás explicit felvállalása számukra politikai kalandorságnak tűnt. Az SZDSZ politikai gyakorlata akkor kimondatlanul is a szocialistákhoz kötődő szövetségi politika volt. A szocialisták természetes szövetségeseként kezelt bennünket a média és a szocialista párt elitje is. Így volt ez egészen a koalíció 2008-as felbomlásáig, sőt, a frakció egy része még azután is így gondolkozott. Egy politikai tabut törtem meg a Dunapark kávéházban, és ezzel lavinát indítottam el. Ott helyben csak néhány figyelmeztető megjegyzés hangzott el. Litván György óvatosságra intett, és finomabb megfogalmazást javasolt, de egyáltalán nem volt ellenséges, sőt baráti hangon érvelt. De sokan már el sem jöttek. A sértődési hullám sokakat elsodort, mások pedig kivártak. Kuncze Gábor távol maradt, Pető Iván, ha kérdezték, fanyalgott, Magyar Bálint eleinte támogatónak tűnt. Úgy gondolom, ő volt a legambivalensebb. Örömmel vette, hogy átadhatja a stafétabotot, de nem bízott abban, hogy a Városházáról hozott csapatommal véghez tudom vinni a fordulatot. Kőszeg Feri, Rajk, Haraszti és Konrád egyetértettek a kiinduló pontommal, és nyilvánosan is mellém álltak. Ám a radikális indítás a szocialistákhoz való viszonnyal kapcsolatban Magyarnak sem volt ínyére. Horn Gábor támogatott, de később elmondta, hogy túl korán kezdtem hozzá, ki kellett volna várni, amíg az egész pártelit és a pártszervezetek kikövetelik a váltást.

November 20-án Tölgyessy Péterrel együtt tartottunk politikai fórumot a Marczibányi téri művelődési házban. A beszélgetést a zsúfolásig megtelt teremben Baló György moderálta. Azzal indítottam, hogy az Orbán–Torgyán korlátolt felelősségű társaság megbukott, ennek a koalíciónak nincs jövője. A kormányt bíráló szavaim tetszést arattak, de amikor áttértem a nyugati szociáldemokráciától nagyon távol álló szocialisták kemény bírálatára, érzékelhető volt a közönség ellenszenve.

Tölgyessy akkor azt tartotta a legvalószínűbbnek, hogy a szocik 2002-ben egyedül is abszolút többséget szereznek, az SZDSZ kis párt marad, és az elnökségem ezen nem változtat.

Bauer Tamás az Országos Tanács ülésén, valamikor 2000 novemberében azt mondta, hogy a főpolgármesterséggel összeegyeztethetetlen, amibe belekezdtem. A Városházán a szocikkal vagyok koalícióban, a szavazótáborom nagyobb része szocialista vagy egyszerűen baloldali érzelmű ember. Őket el fogom veszíteni, ha így folytatom. Bauernak ebben teljesen igaza volt! Már akkor is azt gondoltam, hogy Bauert meg kellett volna hallgatnom, mielőtt levelet írok Magyarnak ügyvivőségem felfüggesztéséről.

Akkoriban rengeteg nyilvános szereplésem volt, megpróbáltam mindegyikre alaposan felkészülni, de éreztem, hogy egyre inkább magamra maradok. A közvélemény-kutatások az első hónapban a párt népszerűségének a növekedését mutatták. A Medián 2001 márciusában 10 százalék körüli eredményt mért a biztos szavazók körében, de ez a javulás nem bizonyult tartósnak, rövid időn belül a korábbihoz hasonló eredmények születtek. Csúsztunk vissza megállíthatatlanul. A párt kasszája üres volt, olyannyira, hogy a bérfizetés is gondot jelentett. A központi apparátus és a megyei szervezők bére elvitte a párfinanszírozásra kapott állami támogatást.

Rövid elnökségem idején kétszer körbejártam az országot. Programot hirdettem és támogatókat kerestem. Meggyőződtem arról, hogy az a lelkes kemény mag, amely az SZDSZ-t fenntartja és működteti, nem bővül, és nincs szerves kapcsolata a potenciális szavazótáborral. Voltak, akik ezt azzal magyarázták, hogy a régiek nem akarnak újakat maguk közé engedni. Kevés az önkormányzati képviselői hely, és a pártlista esélyes helyezettjei közé is nagyon nehéz bekerülni. Ez az elzárkózás kirekesztette a helyi értelmiségi elit meghatározó egyéniségeit, és a fiatalokat is, akiket a programommal meg akartam szólítani. Ez volt az alaphelyzet, amivel minden utódomnak is szembe kellett néznie. Az SZDSZ egyik fele hiperkritikus volt, a másik része pedig adottságnak vette a túlélő kispárti szerepet.

Főpolgármesterként biztos szavazóim közé tartoztak azok a nyugdíjasok, akik a Budapesti Nyugdíjas Szövetséget létrehozták és működtették. Elnökségük hivatalos találkozót kért tőlem. Az elnök asszonnyal viszonylag sűrűn találkoztunk, ám ilyen formális tárgyalásra korábban nem került sor. Most az elnök asszony ezzel kezdte: – Főpolgármester úr, szövetségünk az önkormányzati választásokon mindig önt támogatta. Az elmúlt hetekben tett nyilatkozatai azonban zavarba hoznak bennünket. Tagságunk számára lelkiismereti és politikai okokból kérdésessé vált az Ön támogatása. Nem azt kifogásoljuk, hogy ön támadja az MSZP-t. Számunkra az a kijelentése elfogadhatatlan, miszerint ön „nem baloldali". Főpolgármester úr, az elnökség azt a határozatot hozta, hogy ön nem mondhatja azt, hogy nem baloldali. Fontolja meg, de ha ezt a retorikát folytatja, akkor ránk nem számíthat.

Sértettek voltak, és eltökélték: egész múltjukat és legmélyebb meggyőződéseiket nem kérdőjelezhetem meg.

Röviden válaszoltam: végiggondolom, amit mondtak, de számomra nem a retorikai elemek fontosak, hanem az, hogy szélesítsük a szavazótáborunkat, megerősödjünk, és legyőzzük Orbán Viktort. Néhány nap múlva felhívtam az elnök asszonyt, újra elismételtem, hogy megértem őket, és ez számomra nem retorikai kérdés, lemondok az általuk kifogásolt fordulat használatáról. Politikai értelemben nem kapituláltam, de tudtam, hogy ezt az intelmet nagyon komolyan kell vennem, mert a 2002-es megválasztásom múlhat rajta. A szüleim nemzedékének a képviselőivel találkoztam, azokkal a baloldali szavazókkal, akik a „szocik + Demszky" választáshoz ragaszkodtak. Semmiképpen nem akartam elveszíteni őket, mert tudtam, hogy az a politikai pályám végét jelentené.

Rövid elnökségem alatt a média objektív tájékoztatására sem számíthattam. Szokatlan volt nekem, hogy bármit mondtam, a sajtó és az elektronikus média csak az „egyenlő távolság" keretében volt hajlandó foglalkozni velem. Ezzel kezdték és ezzel zárták a tudósításaikat. Sikerült jól bevésniük ezt a baloldali választóinkat elriasztó formulát.

Ebben a helyzetben állított nekünk csapdát a fővárosban az MSZP. Ekkor kaptuk az első előterjesztéseket a kabinetben arról, hogy az MSZP használt hannoveri villamosokat akar vásárolni. Ebből az ügyből szakítópróba lett. Soha jobbkor nem jöhetett volna egy ilyen konfliktus az MSZP-nek, hiszen a Fidesz képviselőivel együtt 2001. február 22-én megszavazott villamosvásárlással demonstrálni tudták, hogy a frakciójuk – persze az MSZP országos elnökségének a támogatásával – ki tudja ütni az SZDSZ-t és a főpolgármestert a döntéshozatalból Budapesten is. A koalíciós várospolitikát széthasította a két párt országos pozícióharca.

A fővárosi szabad demokraták deklarálták, az MSZP-nek sem engedhetik meg, hogy nyilvános pályázat nélkül, a közbeszerzési törvény durva megsértésével döntsön kétmilliárd forint felhasználásáról. Az MSZP tisztában volt a Fidesszel való együttszavazás, a vele való közös törvénysértés következményeivel. Az SZDSZ ezt úgy értékelte, hogy az MSZP egyoldalúan felmondta a koalíciót. Bőhm András frakcióvezetővel együtt azt javasoltuk, hogy a közgyűlés tárgyalja újra a villamosvásárlás ügyét, és bejelentettük, hogy a közbeszerzési eljárással kapcsolatos törvényességi aggályainkkal a Közbeszerzési Döntőbizottsághoz fordulunk. Lehetőséget

kívántunk az MSZP számára biztosítani, hogy fontolja meg döntésének a következményeit, és állítsa helyre a törvényességet.

Időzavarba kerültünk. Március első napjaiban meg kellett alkotni a költségvetést ahhoz, hogy megfeleljünk a törvény előírásainak, és Budapestet ne érje kár. Felszólítottuk az MSZP-frakciót, hogy mivel Budapest alapvető érdeke, hogy elfogadott költségvetése legyen, döntse el, hogy a Fidesszel vagy az SZDSZ-szel szavaz, de működjön közre a 2001-es költségvetés elfogadásában.

Az MSZP elnökétől érkezett válasz: tárgyalást javasolt a koalíciós feszültség feloldására. Erre március 1-jén került sor. Kovács László nem akart a Városházára jönni, én pedig a Köztársasság térre nem akartam, végül a Fehér Házban találkoztunk. A kétórás megbeszélés során – amelyhez hasonló szintű tárgyalás városházi ügyekben soha nem volt – olyan kompromisszumra jutottunk, amely tükrözte a kényszerhelyzetet, amibe kerültünk. „A büdzsé überelte a hannoverit" – így kommentálta a megállapodást egy újságíró.

A megállapodás lényege az volt, hogy felújítjuk a villamosparkot, új és – esetleg – használt villamosokat is veszünk, de kizárólag a közbeszerzési törvény betartásával. Az MSZP pedig visszatér a koalíciós megállapodáshoz, mely szerint csak egyeztetett megállapodást terjeszt a közgyűlés elé. Főpolgármesterként örülnöm kellett annak, hogy lesz költségvetésünk, pártelnökként viszont vereséget szenvedtem. Az MSZP bizonyítani tudta ennek a konfliktusnak a kiélezésével, hogy a fővárosban függünk tőle. Az ügyből származó presztízsveszteséget nem tudtam kezelni. A média egyértelműen Demszky vereségeként és Kovács győzelmeként könyvelte el a megállapodást. Ez a mese bizony arról is szólt, hogy a pártelnöki és a főpolgármesteri szerep gyengíti egymást.

Az egyik velem kapcsolatos legenda az volt, hogy mindig is a média kedvencei közé tartoztam. Egykor talán. De ennek valamikor 2000 körül végleg vége lett. Ha jobban megnézzük, a sajtóbeli vélemények korábban is eléggé kiegyenlítettek voltak, de az újraválasztások miatt a választókban mégis az maradt meg, ami ebben az első évtizedben pozitív volt. A sajtónak először 2001 tavaszán, aztán pedig 2004 nyarán sikerült megrendítenie a közvélemény irántam való bizalmát, de mindkétszer talpra álltam.

2001 februárjában, két nappal Orbán Viktor országértékelése előtt a Thália Színházban arról beszéltem, hogy privilégiumok nélküli Magyar-

országot akarok. Szűnjenek meg az előjogok a politikában, a gazdaságban és a kultúrában. Valódi versenyt akarok, igazi szabad piacot, mert csak ez által érhető el a jólét.

Példaként felhoztam a vállalkozó két típusát. Az egyik a piaci vállalkozó, mondjuk, egy kárpitos, aki igyekszik a legjobb, legkényelmesebb fotelokat előállítani, és azokat versenyképes áron piacra dobni. Vele szemben áll a politikus vállalkozó, aki kapcsolatai révén korlátozni akarja a piac szereplőit, állami megrendelésért, állami támogatásért kuncsorog. Így akarja azzal a hokedlivel meghódítani a fotelpiacot, amelyet lopott fából barkácsoltatott össze feketén foglalkoztatott munkásokkal. Mind a Fidesz, mind az MSZP a politikus vállalkozók pártján áll, csak abban nem tudnak megegyezni, hogy melyik legyen az a személyi kör, amelyet sikeres vállalkozónak, piacvezetőnek neveznek ki. Vita köztük csak azért van, mert a kliensi körük nem esik egybe.

Egy országban vagy a piaci vállalkozók prosperálnak, vagy a politikus vállalkozók. Azt ígérem, hogy ha az SZDSZ kormányra kerül, biztosítani fogjuk, hogy a piacon fair versenyfeltételek legyenek. Állítsanak bármit is azok, akik rettegnek a versenytől, a szabad piac nem dzsungelháború, hanem nagyon is civilizált intézmény. Világosan lefektetett szabályai vannak, melyek esélyegyenlőséget biztosítanak. A versenyben lemaradókat, a szegényeket pedig átlátható szociálpolitikával fogjuk támogatni. Úgy, ahogy azt Budapesten tíz éve csináljuk. A liberális eszményeknek megfelelően működő kormány nem telepszik rá az élet minden területére; de hatékonyan őrködik a mindenkire érvényes szabályok betartásán.

Ha megszűnnek az előjogok, ha nem számít származás, politikai szimpátia, csak a tehetség és a szorgalom, rögtön kevesebb lesz az irigység, kisebb a sikeresekkel és a gazdagokkal szembeni ellenérzés. És akkor majd a szélsőbaloldali és szélsőjobboldali antikapitalista demagógiára is kevesebben lesznek fogékonyak. A normálisan működő piac hozzájárul majd ahhoz, hogy normális országban éljünk.

Március 15-én a Petőfi-szobornál óriási tömeg volt, és kormányváltó hangulat. Arról beszéltem, hogy nincs olyan nemzeti cél, amelyért érdemes lenne feláldozni a szabadságot. Ma magas választott pozícióban vannak olyanok, akik sokallják az egyén szabadságát. A polgároknak kevés döntési lehetőséget biztosító kormány akkor is veszélyes a szabadságra, ha az emberek számára vonzóak a céljai.

2001 májusában az Országos Tanács ülésén – hosszas egyeztetést követően – az alábbi – szerintem *mutatis mutandis* mára is érvényes – helyzetértékelést adtam elő: Orbán Viktor meghirdette a konszolidációt. A Fidesz sikerrel szállta meg a gazdasági pozíciókat, uralja a média nagy részét. A többség megszerzése érdekében nem ragadt le középen, hanem onnan jobbra mozdult el. Nyilvánvaló célja a MIÉP-es szavazók jelentős részének megszerzése. Az országban eluralkodik a titkosszolgálatoktól, az APEH-től való félelem, ami a gazdasági szabadságot is fenyegeti. Semmi nem valósul meg az egészségügyi, társadalombiztosítási és adóreformból, megszakították a nyugdíjreformot, ellehetetlenítik az önkormányzatokat, romokban van a mezőgazdaság. Az Országgyűlés a parlamentarizmus karikatúrájává vált, a kormány ellenőrzése illúzió. A Fidesz-klientúrán túli gazdaság a túlélésért küzd, a kormányzati szintű korrupció lassan a gazdaság működésének megszokott feltételévé válik. Erősödik a kultúra befolyásolásának szándéka, a sajtó szabadsága zsugorodik. Ideologikus rendpárti kurzus épül. A miniszterelnök úgy viselkedik, mintha az ország kormányzója lenne, egyetlen döntés sem születhet az ő egyetértése nélkül.

Mindaz, ami az Orbán-kormány tevékenységéből elfogadhatatlan, nem a konzervatív értékrend sajátja. Az elfogult gyűlölettel nem fertőzött konzervatív választók is elutasítják a gőgöt, fölényességet, hazugságot, korrupciót, az ostobaságot, a szervezett blöffök cirkuszát. A demokrácia megmentésének esélye, hogy az SZDSZ körül olyan harmadik erő képződjön, amivel lehetővé válik az Orbán-kormány leváltása és az új kormányban programunk hatékony képviselete. Az SZDSZ nélkül nem lehet leváltani ezt a kormányt, az SZDSZ pedig le akarja váltani ezt a kormányt! A 2002-es választás során nincs lehetőség arra, hogy az SZDSZ a Fidesszel bármilyen módon is együttműködjék.

Az MSZP egyedül nem képes a Fidesz leváltására! A 2002-es választásokon együtt fogunk működni az MSZP-vel annak érdekében, hogy le lehessen váltani a Fidesz-kormányt. Előzetes választási szövetséget az MSZP-vel nem kötünk, az első forduló eredményeinek ismeretében kísérelünk meg megállapodni a szocialistákkal a kölcsönösség és arányosság alapján annak érdekében, hogy a kormányváltásra sor kerülhessen.

Ezekben a napokban kaptam a párt korábbi elnökeivel együtt az alábbi e-mailt Csillag Istvántól, ami tükrözi az akkori idők hangulatát:

„Kedves Elnökök!

1) Már alig 312 nap van hátra a választásokig, és – ha jól látom – Ti még mindig egymással foglalkoztok, és nem a választókkal. Orbán Viktor nem abban jobb, hogy okosabb, ötletesebb vagy kedvesebb, hanem abban, hogy ő tudja, hogy a választások a választókról, a választók jövőjéről (bár mellesleg ő sem fog rosszul járni) szólnak.

2) Azért hisznek inkább neki (ld. nem romlik nagyon a közvélemény-kutatások szerint a kormány és a miniszterelnök megítélése), mert nem arról szól, hogy mi van Torgyánnal, Kövérrel stb., hanem arról, hogy mit tesz és mit akar tenni a választóért.

3) Az SZDSZ valahai hármas jelszavából (»Tudjuk, merjük, teszszük!!«) semmi sem maradt. Ezért bármennyire középre álltunk – mint a belgák –, csak azt látják, hogy mi inkább balgák, azaz balfaszok vagyunk. Ebből azonban nem az következik, hogy a pozíciót kell feladni, hanem arról kellene szólni, hogy mit akarunk a választó jövőjével, miért gondoljuk, hogy jobb lesz a választónak vagy gyerekének a jövője, ha bennünket választ.

4) Látszik, hogy Demszkyről – bármennyire is tettre kész volt, és ezt el is hitték neki – a villamos-kaland óta »lehámlott« a tettrekészség, hiszen kiderült (ez a mi baromságunk, a felderítés és a szocialistákra vonatkozó információk elemi hiánya), csak »lamentálunk«, mint a megerőszakolt, frigid szűzlány.

5) Nincs olyan vezetőnk, aki önmagában (személyénél fogva) képes lenne hordozni a »tetterőt«. (Ld. Csillagok háborújából »Elhagyta őt az erő«.) Pető az önironikus, dilemmázó értelmiségi; Kuncze a kedves, csípősen fogalmazó maci, Magyar a hőzöngő, elemző, kötekedő értelmiségi, Fodor a csillogó szemű, puhakezű »kisherceg«, Bauer az önpusztító doktriner.

6) A tetterő visszanyerése és a választó jövőjére való orientáltság a SZDSZ megmaradásának kulcsa."

Az OT ülésén elhangzott helyzetértékelésemet követően többen is úgy gondoltuk, hogy a nyári szünetre és a kampánykezdetre tekintettel helyes volna tárgyalni a volt elnökökkel a kiegyezés reményében. Békét akartunk és egyetértést a sikeres kampány érdekében. Pető Iván előre megkapta az általam előadott helyzetértékelést, és az ő javaslatára a június 5-i

találkozóra meghívtuk Bauer Tamást, Hack Pétert és Bőhm Andrást is. A négy és fél órás megbeszélés eredménytelen volt. Hiába ajánlottam fel Kuncze Gábornak a frakcióvezetést, új elnökválasztást vagy frontemberi szerepet a kampányban, Kuncze csak annyit válaszolt, hogy nem találja itt a helyét, és kifejezte aggodalmát, hogy rossz irányba mennek a dolgok, alkalmatlan emberek vezetik a pártot, és nagyon dühös „a Magyar-ellenes puccs" résztvevőire.

Nálam jobban senki sem akarta a megegyezést, ezért végtelenül csalódott voltam. De persze a történethez hozzátartozik, hogy egy elszólásommal még a történet legelején én bántottam meg Kunczét. Magyar egyébként kifejezetten támogatott a pártelnöki kampányban Fodor Gáborral szemben, és a leköszönő beszédében is mellettem szólt, tehát nem igazán pontos ellene szervezett puccsnak nevezni, ami az ősszel történt.

Fodor és Bauer megkérdőjelezte az egész összejövetel értelmét. Hiába éreztem vidéki útjaim során, hogy a többség egyetért a liberális közép megközelítéssel, a párt vezetésében lényegében egyedül maradtam. Azok, akik kifelé megjelenítették az SZDSZ-t, szinte kivétel nélkül kivártak vagy nyíltan ellenem fordultak. A négy elnök kiegyezéséből semmi sem lett.

Pár nappal később be is jelentettem, hogy június 16-i hatállyal lemondok a pártelnökségről. Lemondásomat addig képviselt álláspontom megerősítése után a következőképp indokoltam: „A hármas teher – pártelnökség, listavezetés és főpolgármesterség – együttes viselése meghaladta erőmet. Elnökként én vagyok a felelős, hogy nem sikerült megteremteni a két irányzat közötti összhangot. Egységes politikai akarat nélkül pedig nem lehet eredményes választási kampányt folytatni. Ezért a mai napon lemondok pártbeli tisztségeimről, és a főpolgármesteri feladataimra fogok összpontosítani. Bárki is legyen a párt új elnöke, minden segítséget megadok neki abban, hogy az SZDSZ önálló liberális pártként megerősödjön; hogy megalkuvás nélkül képviselhessük a liberális szavazók érdekeit."

Miért mondtam le? Mert elvesztettem a hitemet abban, hogy szövetségesek nélkül újra tudom pozicionálni a Szabad Demokraták Szövetségét. Ma is úgy gondolom, hogy az általam képviselt koncepció a politikai tér háromosztatúvá tételéről helyesek voltak. Ezzel a programmal értünk el jó eredményt az európai uniós választásokon 2004-ben.

2000-ben – egyedül – nem ment.

A kormánypártok a budapesti vereségüket nem tudták megemészteni. Rögvest elindították a Budapest elleni hadjáratot. Azonnal közölték, hogy nem támogatják a Nemzeti Színház felépítését az Erzsébet téren. Ez az önkényes és a Fidesz korábbi álláspontjával homlokegyenest ellentétes döntés határozta meg a Fővárosi Közgyűlés alakuló ülésének máskor ünnepélyes hangulatát. Kemény szópárbaj után tiltakozó nyilatkozatot fogadtunk el.

Egy héttel később Orbánék felmondták a 4-es metróról kötött szerződést. Az injuria ebben az esetben annyira nyilvánvaló volt, hogy ez a lépésük már engem is meglepett. Az persze már az Országgyűlés házszabályának (a parlament ülésezési rendjének) alkotmányellenes felrúgása és a Schlecht–Simicska-ügy után is látszott, hogy a Fidesz-vezetők nem sokat törődnek a joggal. Rögvest eldöntöttük, hogy a szerződésszegés miatt perbe fogjuk az államot. Elsősorban az új metróvonal végett, amit a budapestiek – minden közvélemény-kutatás szerint – nagyon akarnak, és amelyre nagy szükség is van. De azért is, hogy a polgárok lássák: az állam nem élhet vissza a joggal úgy, mint a Kádár-rendszerben. A civil kurázsit is erősíteni akartam a jogkövető és jogtisztelő magyar állampolgárokban. A pert sok menetben megnyertük, az utolsóban egy enyhén szólva furcsa ítélettel elbuktuk.

A beruházások leállítása sokkolta Budapestet. Megszűnt a kiszámítható gazdálkodás lehetősége. Szinte minden héten megfosztottak minket valamitől. Minden beruházás megkérdőjeleződött, amihez a kormánynak köze volt. Híd, füstgáztisztító, szemétlarakó, víztisztító. Minden kérdés kiéleződött: a BKV működtetéséhez való hozzájárulás, a budapesti önkormányzatok közötti forráselosztás stb. Hol ennek, hol annak a szaktárcának a képviselőjével tárgyaltunk – eredménytelenül. Mindenütt falakba ütköztünk, a hagyományos közigazgatási csatornák teljesen bedugultak. A minisztériumok egyszerűen nem válaszoltak a leveleinkre. Veszélybe került az intézményeink működése, ellehetetlenült a BKV, amely sokáig egy fillér kormányzati támogatást nem kapott.

Egy év múltán levélben kértem a személyes találkozót a főváros és a kormány közötti vitás ügyek rendezése érdekében a miniszterelnöktől.

A kormányfő meghívott az október 26-i kormányülésre, melyen külön napirendi pontként foglalkoztak a fővárossal. A részvételemmel tartandó kormányülés hírét kiszivárogtatás követte: a kormány...

„...a Népszabadság információi szerint... megállapodáscsomagot terjeszt a főpolgármester elé, bemutatva egyben, hogy a főváros aránytalanul több pénzzel gazdálkodik a vidéki településekhez képest. A csomagban vannak olyan elemek, amelyekkel Orbánék kompromisszumos megoldást ajánlanak, például a rákospalotai füstgáztisztító ügyében. A kormány várhatóan azt javasolja a főpolgármesternek, hogy a parlament környezetvédelmi bizottsága vizsgálja meg a beruházási tervet, s ezután szülessen döntés az esetleges állami támogatásról. A kabinet már megoldottnak tartja az Erzsébet tér problémáját, a Nemzeti Színház helyén tátongó gödör sorsát. A kulturális tárca megállapodott a fővárossal, miszerint az állam visszaadja az ingatlant a fővárosnak, majd pályázatot írnak ki a hasznosításra és eladásra. A mélygarázst és a fölé kerülő építményt az állam fejezné be. A kormány szerint arról, hogy hol és hány új híd legyen a Dunán, csak akkor lehet érdemi tárgyalásokat folytatni, ha a beruházásokhoz megfelelő források állnak rendelkezésre. A kormány a 4-es metró ügyében nem kíván engedni. A költségvetés jelenlegi helyzetében nem kívánja támogatni az új metróvonal megépítését." (I.B.–S.G.: Megállapodáscsomag a fővárosnak. *Népszabadság*, 1999. október 26.)

A botrányos és semmi jót nem ígérő kiszivárogtatás ellenére én azt ismételgettem, hogy a fővárost kedvezően érintő megállapodásra számítok: „A főváros minden kérdésben hajlik az ésszerű megegyezésre."

Akkoriban úgy hírlett, hogy a miniszterek a kormányülések előtt felállva üdvözlik a terembe lépő miniszterelnököt, és ő foglal helyet először, megnyitva a kormányülést. Számos karikatúra és pesti vicc témája volt az új módi. Nos, ezt nem tudom megerősíteni. Amikor jelen voltam, a miniszterek nem álltak fel. Viszont megdöbbentett, hogy nem ahhoz az asztalhoz ültettek le, ahol a miniszterek tanácskozása folyt. Korábban sokszor részt vettem kormányüléseken, és mindig a hosszú asztal végén, a miniszterelnökkel szemben volt számomra kijelölve egy szék. Onnan va-

lamennyi hozzászóló minisztert jól láthattam és hallhattam. A külön asztalnak üzenete volt. Nem tekintettek egyenrangúnak. Ráadásul a nekem háttal ülőket alig hallottam.

Amikor ott tartottam, hogy az önkormányzatok forrásainak ilyen mértékű szűkítése elfogadhatatlan, Orbán kioktató szándékkal közbeszólt, hogy „a kormányülésen ezt a jelzőt nem használjuk". „Nem elfogadható az elfogadhatatlan?" – kérdeztem. „Akkor a jegyzőkönyv számára jelzem, hogy a »nem elfogadható« jelzős szerkezetre módosítom az értékelésemet."

Körülbelül 15 percben adtam elő konkrét javaslataimat. Többek között az Európai Beruházási Bankkal aláírt hitelmegállapodáshoz kértem az állami garanciát, ami a kormánynak semmilyen anyagi terhet és kockázatot nem jelentett volna, sőt még mi fizettünk volna garanciadíjat. Azzal érveltem, hogy a főváros a pillanatnyilag elérhető, leggazdaságosabb forrást veszi igénybe olyan beruházásokhoz, amelyek megvalósításához országos érdekek is fűződnek, s amelyek az uniós csatlakozáshoz is fontosak. Semmilyen javaslatomra nem érkezett semmilyen reakció. A kabinet tagjai egy előre elkészített sajtóanyag fejezeteit ismertették. Az ülés szünetében odalépett hozzám Pokorni Zoltán, és roppant barátságosan a következőket mondta: – Talán személyesen kellene beszélned Viktorral. Ketten talán meg tudnátok állapodni. – Azért jöttem – válaszoltam. – De úgy látszik, itt senki nem akar semmiféle érdemi tárgyalást, itt már szerintem a sajtóközleményt is előre megírták.

Ez perceken belül be is igazolódott. Készültünk a sajtótájékoztatóra, amelyre az egész magyar sajtót meghívták. Ekkora érdeklődést régen tapasztaltam. Stumpf István előretessékelt, hogy én lépjek ki elsőként a reflektorfénybe. Megálltam az ajtó mellett, és magam elé toltam azzal, hogy neki kell kezdenie. Ez volt a szerencsém. Ő előre megírt diadaljelentést olvasott fel arról, hogy a kormány mindent megtesz Budapestért. Ezt nem hallgattam végig, a Városházára invitáltam az újságírókat. Ily módon két homlokegyenest eltérő értékelés került nyilvánosságra, amiből mindenki megérthette, hogy nem volt sem előrelépés, sem elmozdulás, sem komoly tárgyalási szándék a kormány részéről, csupán politikai színjáték.

A Városházán a következőket mondtam:

„Azt hiszem, mai beszámolómat Budapest polgárai régóta várják. Sajnos nincs jó hírem. Az elmúlt 9 évben jó néhány kormányülésen részt vettem. De ilyenen, mint ahonnan most jövök, még soha. A kormányülésen nem volt írásos előterjesztés, nem volt tárgyalási menetrend, nem volt feladatterv és semmilyen dokumentum, aminek alapján döntéseket lehetne hozni. Volt viszont egy előre megírt sajtóközlemény, amely már az ülés megkezdése előtt tudósított annak eredményéről. Ebben a papírban volt jó pár szám, melyek többsége alapvetően hibás. Volt még egy táblázat is, melyet csak olyasvalaki állíthatott össze, aki még önkormányzatot soha nem látott. A leginkább meglepő az volt, hogy a kormányfő környezete, szakértői mennyire amatőrök. Nekem úgy tűnik, hogy hozzá nem értésük miatt rendre félrevezetik a miniszterelnököt. [...] Éppen ezért a mai kormányülésen semmilyen érdemi eredmény nem született. [...] Egyetlen igazi pozitívum, hogy végre leültünk és beszéltünk. Kiderült, hogy nagy szükség lett volna erre, hiszen teljesen félreértik az önkormányzatiság lényegét, mit több, az ország helyzetét."

Néhány nap múlva a költségvetési vitában kiderült, hogy a kormány milyen halálosan komolyan gondolja Budapest kiszárítását. 17 milliárd forintnyi volt az elvonás az előző évhez képest is. Elkészítettük a szükségintézkedések bevezetésének forgatókönyvét, és széles körű kampányba kezdtem. Meghallgattam a volt pénzügyminisztereket, és a tanácsukat kértem. Értelmiségieket hívtam a Merlin Színházba, és felkértem őket arra, hogy Budapest díszpolgáraival együtt foglaljanak állást a mindnyájunkat érintő ügyben. Brüsszelben a régiók tanácsának ülésén is felvetettem a magyarországi önkormányzatok problémáit.

Ekkor nyilatkozta Tirts Tamás, a fővárosi Fidesz-frakció vezetője, hogy „Demszky Gábor alapvetően nem tekinti partnerének a kormányt. [...] Demszky Gábor ott is riogat, ahol nem kellene." (*Népszabadság*, *1999*. december 22.) Talán az eddigiekből is kiderült, mennyire volt Tirtsnek igaza, de hozok rá még egy gyönyörű példát.

A '90-es évek végén igencsak időszerű volt már a prostitúció szabályozása. A magyar média folyvást azt erősítgette, hogy Budapest Kelet-Közép-Európa Bangkokjává vált. A kocsisoron folyó strichelés önmagában még nem érte volna el a honatyák ingerküszöbét, de a gyerekprostitú-

ció állítólagos konjunktúrája már igen. Megalkották az 1999. év LXXV. törvényt. Ezzel a törvénnyel kívánták átfogóan szabályozni a prostitúciót. A törvény a fővárosban a közgyűlést hatalmazta fel arra, hogy a kerületi képviselő-testületekkel egyeztetve kijelölje a védett területeket és az ún. türelmi zónákat, ahol lehet strichelni. A kerületek egyeztetési joga azt jelentette volna, hogy a kerületi képviselő-testület felvállalja, hogy a saját területén türelmi zónát alakít ki. A több hónapon keresztül folytatott egyeztetések „eredménye" az lett, hogy egyetlen kerület sem vállalta fel a zónát. Egyes kerületi polgármesterektől egészen durva hangú elutasító leveleket kaptunk. Ezt a törvényt az önkormányzatok egyetemlegesen elszabotálták, egyetlenegy sem hajtotta végre. Két ízben fordultam a miniszterelnökhöz ennek a törvénynek az ügyében. Részletesen bemutattam, miért végrehajthatatlan, és mit javaslok én helyette – a közgyűlés támogatásával: „...a prostitúciót minden bizonnyal nem tudjuk megszüntetni, azonban védenünk kell azokat az embereket, akik ennek az iparágnak a szolgáltatásait nem kívánják igénybe venni. Meg kell kímélnünk őket attól, hogy kénytelenek legyenek nap mint nap, éjjel és nappal nézni ennek a tevékenységnek a részleteit, és elszenvedni az ezzel járó kellemetlenséget! A prostitúciónak tehát el kell tűnnie az utcákról, zárt helyen, intézményekben működhet csak." A kormány erre rá se bagózott.

A Főpolgármesteri Hivatal ügyosztályai és irodái 1999 szeptembere és 2000 augusztusa között több mint 3000 munkaórát fordítottak arra, hogy megpróbálják végrehajtani a végrehajthatatlan törvényt. A közgyűlés öt alkalommal tárgyalt megoldást kereső előterjesztéseket, és kétszer is élt a felterjesztési jogával az Országgyűléshez, illetve a kormányfőhöz. A főváros nevében arra kértem a miniszterelnököt, hogy vizsgálják felül a törvényt. A közgyűlés végül 2000 augusztusában valamennyi idevonatkozó korábbi határozatát visszavonta. Egyetlen olyan önkormányzati ügyre sem emlékszem, mely ennyire kudarcosan végződött volna. A probléma azóta is eleven és megoldatlan.

Sokan azt hihették, hogy kimondottan élveztem a kormánnyal vívott csörtét. A legkevésbé sem. Bár igyekeztem optimistának mutatkozni, egyáltalán nem voltam biztos abban, hogy ki tudjuk húzni a ciklus végéig. Tudtam, hogy a kormány képes csődbe juttatni a várost, ha ennek érdekében minden rendelkezésére álló eszközét beveti. Lelkileg is megterhelt, elkeserített, hogy leállították a városfejlesztést, amit legfőbb feladatomnak tekintettem. Négy évet elvesztegettünk, és erre nincs józan magyarázat.

A meghívásomra másfél száz értelmiségi, Budapest közéletének neves személyiségei jöttek el a Merlin Színházba. Bevezetőmben elmondtam, hogy akkor fosztják ki a várost, amikor a gazdaság jelentős fellendülést mutat, és Budapest polgárai, cégei, kis- és nagyvállalkozói 2000 milliárd forintot meghaladó jövedelemadót fizetnek be az államkasszába. A főváros vezetését arra kényszerítik, hogy minden területen – oktatás, egészségügy, közlekedés, kultúra – megszorító intézkedéseket hozzon.

„Az első pillantásra azt gondoljátok talán: itt egy szakpolitikai-pénzügyi kérdésről van szó, oldja meg egyedül az, akinek ez a hivatása. Valójában azonban nagyon is tirólatok, a ti legfontosabb ügyeitekről is van szó! [...] Ha az Országgyűlés a kormány által beterjesztett költségvetést ebben a formában fogadja el, legtöbbet... a kultúrán kell majd spórolnunk. És akkor éppen a azok a fények hunyhatnak ki, azok a színek tompulhatnak el, amelyek miatt mi igazán jól érezzük magunkat Budapesten. És ezt nagyon tudatosan bekalkulálták a kormányzati körök. Egy kormány főtanácsadó minapi interjújában egyértelműen 'a fővárosi elit értelmiségben' jelölte meg a mai kurzus ellenfelét. [...] Azt a független, alkotó értelmiséget akarják megtörni, amely az ország és Budapest igazi éltető erejét jelenti. Bűnbaknak pedig azokat akarják megtenni, akik a természetes szövetségesei: bennünket, szabadelvű, európéer fővárosi politikusokat. Ezt a szerepet természetesen én nem vagyok hajlandó eljátszani. Ahhoz azonban, hogy elhárítsuk a közös bajt, a ti aktív segítségetekre is szükségem van. Segítsetek, hogy Budapest világvárosi pályán maradhasson. Hogy holnap is ugyanolyan otthonos, izgalmas hely maradjon, mint ma."

A jelenlévők jelentős része csatlakozott Budapest öt díszpolgárának – Fejtő Ferencnek, Faludy Györgynek, Kosáry Domokosnak, Mészöly Miklósnak és Szabó Istvánnak – a felhívásához: „A főváros helyzete válságos, egy fejlődő világban hanyatlásra kell felkészülnie. Budapest azonban nem csak a fővárosiaké. Sorsa összefonódik az ország valamennyi polgárával, akiktől sokat kap, s akiknek sokat nyújt. Budapest a világ-

örökség része; a külföldiek számára Magyarország fontos szimbóluma és vonzereje; s ma már az Európai Unióhoz vezető út kapuja is. Ha Budapest emelkedik, vele az ország is emelkedik, ha Budapest süllyed, vele süllyed az ország. Az államalapítás ezredik évében azt szeretnénk, ha Budapest biztos lehetne abban, hogy jövőjét, miként az ország egészét, a méltányosság, az értelmes belátás, a jogállamiság elvei határozzák meg. Azt szeretnénk, ha olyan megegyezés formálódna ki a kormányzat és a főváros között, amely magunk és utódaink érdekében is eloszlatja a jövőért érzett aggodalmunkat, s amely a közös érdekek józan belátására, a kölcsönös megértésre épít."

Néhány nappal később négy különböző pártállású egykori pénzügyminiszterrel, Békesi Lászlóval, Bokros Lajossal, Szabó Ivánnal és Kupa Mihállyal találkoztam a Remíz étteremben. Óva intettek engem az egyszeri megtakarítások felélésétől. Ha ebből akarnánk kipótolni a fővárostól elvont összeget, másfél-két év alatt felélnénk a több generációnak épülő kulcsfontosságú beruházások árát. Két év után pedig ugyanott állnánk, pénz nélkül, de annak tudatában, hogy aláírtuk a fővárosi közlekedés halálos ítéletét. A pénzügyminiszterek azt tanácsolták, hogy, amennyire lehetséges, folytassuk a fejlesztéseket, azok leállítása vagy a helyi adók lényeges emelése helyett inkább a működési kiadásokat csökkentsük szigorú takarékossági intézkedésekkel. Ezt tettük. A négy pénzügyminiszter állásfoglalást is kiadott, miszerint: „Politikai és nem gazdasági okai vannak a fővárost sújtó kormányzati megszorító lépéseknek. Budapesten legalább nyolcmilliárdos működési hiány keletkezik, ha elfogadják a 2000. évi állami költségvetést."

És így ment ez a továbbiakban is egészen az Orbán-kormány bukásáig.

Már negyedik éve folyt Budapest kifosztása, a beruházások ellehetetlenítése, amikor a Belügyminisztérium gazdasági főosztályának vezetője azt indítványozta, hogy az árvízkárok elhárítása miatt szükséges pótlólagos forrásokat (több milliárd forintot) úgy teremtsék elő, hogy a Budapestnek a drasztikus intézkedések után még „járó pénz" felét vonják el. Végül is ezt már nem merték megtenni, de a főosztályvezető méltán hihette, hogy a politikának tetsző javaslatot tesz. Hiszen ekkor már ott tartottunk, hogy két fideszes önkormányzati (egyben országgyűlési) képviselő, Juharos Róbert és Perlaki Jenő törvénymódosításban javasolta a

forrásmegosztásból a fővárosnak jutó hányad jelentős csökkenését. Ezzel végképp és teljesen kifosztották volna Budapestet. Szerencsére technikailag hibásan terjesztették be a törvénymódosítást, ezért nem lett belőle semmi.

A Budapest elleni bosszúhadjárat keretében nevezte ki Orbán Viktor a szélsőséges, rasszista nézeteiről ismert kabaréfigurát, Grespik Lászlót a fővárosi önkormányzat működését felügyelő Közigazgatási Hivatal élére. A hivatalvezető az ő posztján okozható lehető legsúlyosabb presztízsveszteséget okozta az egész országnak azzal, hogy teljesen önkényesen és törvénytelenül akadályozta a külföldiek, mindenekelőtt persze az izraeliek ingatlanszerzését, és az ezzel kapcsolatos pereket sorra el is vesztette. Hetente fogadtam az érintett országok nagyköveteit, akik tiltakoztak a szemérmetlen diszkrimináció miatt. Időbe telt, mire megértették, hogy ebben az ügyben a kormányzat az illetékes, mert a Közigazgatási Hivatal a magyar államot képviseli. A nyílt xenofóbia felbecsülhetetlen károkat okozott. Ennek ellenére Orbán egészen addig kitartott Grespik mellett, amíg az a MIÉP jelöltjeként ki nem kotyogta a Fidesz és a MIÉP közötti együttműködés titkát. Ám Grespik nem adta fel, pert indított, majd a hivatalt képviselő beosztottjával 10 millió forintos kártérítésről egyezett meg, amit ki is fizettek neki. Utólag – a 2002-es bukásuk után – több fideszes politikus is elismerte, hogy jóvátehetetlen hiba volt a Budapest elleni háború.

Míg Grespiket Orbánnak, Pepó Pál környezetvédelmi minisztert Torgyán Józsefnek köszönhettük. Az ő minisztersége alatt két környezetvédelmi beruházásunk jóváhagyása vált esedékessé.

A Rákospalotán működő szemétégető a fővárosban keletkező hulladék felét égeti el. Az általa kibocsátott füstgáz évtizedeken át szennyezte egész Észak-Pest és az agglomeráció levegőjét. A gázok tisztítását egy füstgázmosó berendezés megépítésével lehetett volna megoldani. A Horn-kormány idején meg is állapodtunk ennek megépítéséről úgy, hogy a költségeket felerészben a kormány állja. Szerződést is kötöttünk. Újraválasztásom után felkerestem Pepó Pált, hogy megtudakoljam, érvényben lévőnek tekintik-e a szerződést. Egy jogállamban persze ez a kérdés abszurd, de 1998 Magyarországán nagyon is indokolt volt. Dodonai választ kaptam. Pepó miniszter úr leginkább Hitchcock *Psychó*jának Anthony Perkins által játszott főhősét, Norman Bates-t idézte fel bennem: elővett egy

környezetvédelmi tankönyvet, és felolvasta belőle a szelektív gyűjtésre vonatkozó részt. Hosszan és lassan olvasott. Aztán letette. Rákérdeztünk megint a szerződésre, de nem adott egyenes választ. Hamarosan kiderült, még az sem biztos, hogy egyáltalán a kormány elé kerül-e a több mint 8 milliárdos nemzetközi hitelfelvételhez szükséges hitelgarancia. (Ha a kormány nem ad garanciát, akkor a fővárosnak bankoktól kell megvásárolnia azt.) Éveken át kergettük ezt a garanciát. Pepó teljes bizonytalanságban tartotta a fővárost. Sose nézett a szemembe, és a kollégái is csak a szelektív gyűjtés előnyeit ecsetelték. Ezzel is négy évet veszítettünk. A beruházás csak a Medgyessy-kormány idején indulhatott el.

A másik ügy: a környezetvédelmi hatóság nem akarta kiadni a pusztazámori hulladéklerakó létesítésére az engedélyt. Pepóval már nem kísérleteztem. Főnökét, Torgyán Józsefet, a Kisgazdapárt elnökét kerestem fel. Tudtam, hogy vannak kelet-magyarországi kötődései, és felajánlottam neki, hogy a főváros az engedélyért cserébe rövid határidővel kiüríti és visszaszolgáltatja a katolikus egyháznak a máriapócsi kolostorban általunk szociális otthon céljára használt ingatlant. Ez amúgy az egyháznak mindenképp visszajárt, de a kiváltása nem volt megoldva, az idősek elhelyezéséhez szükséges pénz hiányzott. Az ajánlatom bizarr volt, de bejött. Torgyán kapott rajta, fellelkesítette, hogy így visszaadhat valamit, amit a kommunisták vettek el a földijeitől. Torgyán azonnal hívta Pepó minisztert. Megparancsolta neki, hogy tüstént jelenjen meg nála. Pepó kék fénnyel érkezett. Állva hallgatta, hogy mi lesz a feladata, és azt mondta, hogy természetesen intézkedni fog, néhány héten belül megkapjuk az engedélyt. Így is lett. Pusztazámoron minden elő volt készítve, a községnek a hulladéklerakó fejében iskolát és utat épített a főváros.

A történet megmosolyogtató, de ha a kijelölt úton haladok, biztosan nem érek célba abban a ciklusban. (Márpedig mindenképp célba kellett érni. Pusztazámor évtizedekre megoldja a főváros „szemétproblémáját". Az EU követelményeinek megfelelően ártalmatlanítja a hulladékot. Korábban évtizedeken át ez a szemét elhagyott bányákba, üregekbe és felszíni fejtésű homokbányákba került. Úgynevezett tömedékelés folyt, ami kultúrállamokban megengedhetetlen, ráadásul a gödrök, bányák és barlangok is beteltek. A szemetes szakmában éveken át pánik volt, mert a főváros szemetét nem látták szívesen az agglomerációban sem. Több sikertelen kísérlet és népszavazás után végül Pusztazámor polgárai úgy döntöttek, befogadják a főváros szemetét. Ebben az ígért fejlesztéseken túl az is szerepet játszott, hogy az M7-es út irányából is elérhetővé vált Pusztazámor. A helybeliek az újonnan épített lehajtón sokkal könnyebben elérték az otthonukat.)

Budapest tartalékai a ciklus végére kiapadóban voltak. Ebben a helyzetben óriási kockázatot vállaltunk: beáraztuk az Orbán-kormány vereségét. Folytattuk a 4-es metróhoz szükséges felszíni beruházásokat, makacsul kitartottunk a megkezdett fejlesztések befejezése mellett, számítva arra, hogy a kormányváltás után az új kormány visszapótolja mindazt, amit Orbánék elvettek tőlünk. Világos volt, hogy ha a kormány mégsem bukik meg, akkor számunkra nincs folytatás. Arról győzködtük a mögöttünk álló koalíció mértékadó politikusait, hogy ha nem pörgetjük fel a beruházásainkat, ha nem tudunk eredményt felmutatni, akkor így is, úgy is bukni fogunk. Előremenekültünk, mert úgy láttuk, hogy Budapest lesz a kormány megbuktatásának a kulcsa. Szinte vallásos hittel bíztunk abban, hogy kezünkben van a 2001 őszén még igen kedvezőtlennek látszó választási eredmény megfordításának a lehetősége. A számításunk bejött. Végül is az ellenzéki vezetésű városok és Budapest buktatták meg Orbánt.

A 4-es metró

2001-ben még javában pereskedtünk az Orbán-kormánnyal, amikor javaslatomra a közgyűlés úgy döntött, hogy a felszín rendezésével elkezdjük a beruházást. Mint írtam, arra játszottunk, hogy az Orbán-kormány meg fog bukni, és az új kabinet partnerünk lesz a metró ügyében. Az építkezés megkezdésével jelezhetjük elszántságunkat, és behozhatunk egy keveset abból a nagy késésből, amit az Orbán-kormány okozott. Először a budai oldalon készült el a felszíni rekonstrukció, amely magában foglalta a Bartók Béla útnak a Szent Gellért tértől a Tétényi útig terjedő szakaszát, a Fehérvári útnak a Móricz Zsigmond körtér és Bocskai út közötti szakaszát, a Szent Gellért teret, a Kosztolányi Dezső teret és részben a Móricz Zsigmond körteret. Elkészült két gyalogos-aluljáró: a Móricz Zsigmond körtéren és a Bocskai úton.

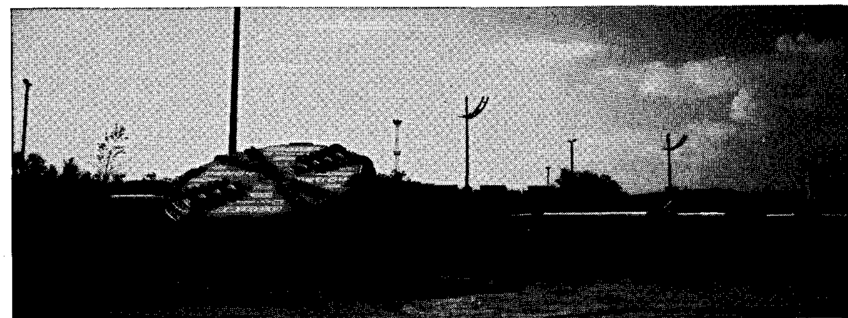
Nem volt hiábavaló a gyorsítás. 2002-ben, a Medgyessy-kabinet megalakulásakor a metró azonnal napirendre került. 2003 tavaszán a kormány és a főváros között megszületett a megállapodás arról, hogy az első szakasz a Kelenföldi pályaudvar és a Keleti pályaudvar között tíz állomással épüljön meg, de megkezdhetjük a Bosnyák térig tartó négyállomásos második szakasz előkészítését is. 2003 nyarán az Országgyűlés elfogadta a metrótörvényt. A közös finanszírozásról szóló 194 milliárd forintos szerződést végül 2004 elején írtuk alá.

2005 júniusában az Országgyűlés elfogadta a 4-es metró megépítésének állami támogatásáról szóló törvényjavaslatot, melynek értelmében a beruházás költségét 79 százalékban az állam, 21 százalékban pedig a főváros fedezi. Júliusban a kormány, a főváros és az Európai Beruházási Bank képviselői aláírták azt az átfogó hitelmegállapodást, amely összesen több mint egymilliárd eurónyi kölcsön felvételét tette lehetővé a 4-es metró és a csepeli szennyvíztisztító megvalósításához. Decemberre lezárult az alagútépítési tender. A francia, német, osztrák és magyar tagokból álló Bamco konzorcium építhette meg a 4-es metró alagútjait. Eddig látszólag minden simán ment, de a korábbi tervekhez képest egyévnyi késésben voltunk (azon négyen felül, amit az Orbán-kormány okozott).

2006 nyarán már az új metrókocsik formaterveiről szavazhattak a budapestiek. A francia Alstom által vezetett – akkor még a magyar Transelektro vállalattal közös – Budapest Metropolis konzorcium nyerte meg a metrókocsik tenderét. Az új szerelvények a legkorszerűbb technológiával rendelkeznek és automatikus vezérléssel, személyzet nélkül is közlekedhetnek majd. Egyterűek, teljes – 80 méteres – hosszukban átjárhatók, és megközelítőleg 800 utast szállíthatnak.

2006 végén a Marketing Centrum közvélemény-kutatást végzett a 4-es metróról. Kiderült, hogy a budapestiek túlnyomó többsége – tízből kilenc – a sok hercehurca ellenére is támogatja az új metrót. A városvezetéssel viszont meglehetősen elégedetlenek voltak a pestiek, ami teljességgel érthető, miután a lassú engedélyezés okozta késedelmek miatt folyvást magyarázkodnunk kellett.

2007. április 3-án végre elkezdődött az alagútfúrás. Röviddel 12 óra előtt forogni kezdett a több mint 100 méter hosszú alagútépítő szerelvény marótárcsája. Az akkori tervek szerint 106 hét alatt kellett volna elérnie a Baross teret.

Két ilyen pajzs fúrta az M4 mélyvezetésű alagútjait (Csalavári László felv.)

A pajzsindításkor tartott köszöntőmben Churchill híres mondását parafrazeáltam: „Nem ígérhetek mást, mint problémákat, port, zajt és közlekedési dugókat. De megéri!" A folytatás sokkal rosszabb volt, mint amire számítottam. Nem egyszerű feladat a Duna és Budapest belvárosa alatt metrót építeni. A veszélyforrások munka közben kerülnek elő, és azonnal reagálni kell rájuk a katasztrófákat elkerülendő. Eleinte én magam is reagáltam, nem vettem észre, hogy aknamezőn vagyok, nem politikusnak való terep ez, a mérnökökre és a kivitelezőkre kellene bíznom a bonyolult műszaki problémák nyilvános magyarázatát. Túlságosan fontos volt nekem a metró, amelyért egy évtizeden át küzdöttem, és a kommunikációját kezdetben nem is engedtem ki a kezemből. Ezért súlyos árat fizettem.

Pozitív fordulatot csak a menedzsment átalakítása hozott. Klados Gusztáv személyében igen elismert, nemzetközi hírű alagútépítő szakembert sikerült hazahívnunk Magyarországra. Kezdetben operatív projektmenedzserként vett részt a 4-es metró építésének irányításában, majd a Fővárosi Közgyűlés egyhangú döntését követően 2008 novemberétől ő lett a DBR Metró projektigazgatója. Nemcsak a számtalan kivitelező munkájának összehangolása lett a feladata, hanem az egyre szaporodó – világviszonylatban is elismert jogászok által hatalmas tapasztalattal megfogalmazott – kivitelezői többletköveteléseket és az azokkal járó krízishelyzeteket is kezelnie kellett.

2009. szeptember 4-én megkapta az Európai Bizottság jóváhagyását a 4-es metró első szakaszának fejlesztésére a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ). A beruházás összesen 212 milliárd forintos támogatást kapott, ebből 181 milliárd az uniós forrás, 41 milliárd a költségvetési támo-

gatás. A projektigazgatóság akkori tájékoztatása szerint a 4-es metró első szakasza összesen 353 milliárd forintba kerül. Akkor úgy volt, hogy a beruházás 2012-ben fejeződik be műszakilag.

2010 májusában indulhattak el a pajzsok az utolsó, a Baross téri megálló felé. Ezzel lehetővé vált, hogy az eredetileg őszre tervezett érkezés helyett már nyár közepén befejeződhessen az alagútépítés a metró első szakaszán. Miközben a Baross tér alatt a szerkezetkész állomás betonfalai között a pajzs betörésére vártunk, arra gondoltam, hogy ezt az első szakaszt már mindenképpen be kell fejeznie az utódomnak, de vajon belevág-e a másodikba? Az Unió közlekedési divíziója Brüsszelben ezt határozottan támogatta, mert ők közlekedési rendszerekben gondolkodnak, és ezek kiépítését preferálják.

Az ellenzék álláspontja szerint rendkívül drága metrót építünk. Ez nem igaz. Először is, szinte lehetetlen is a metróberuházások költségeit összehasonlítani, hiszen annyira különbözőek a feltételek és a műszaki keretek. A metró gyűjtőfogalom. Hívnak így elővárosi vasútként működő, részben felszíni kötöttpályás közlekedési rendszereket is. Az árat nagyon sok minden befolyásolja. Minél változatosabb a talajszerkezet, minél nehezebben fejthető a kőzet, minél mélyebben kell fúrni, minél nagyobb a felszíni beépítettség, minél öregebbek az épületek, minél több felszíni beruházás kerül bele a projektbe, minél nehezebb megtervezni és kialakítani az állomásokat az épített környezetben, annál többe kerül a metró. Drágító tényező az is, ha bázisvonal épül, s nem hosszabbítás, ha a korábbiaktól eltérő szerelvényeket kell tervezni, ha nincs összeszokott szakembergárda. A 4-es metrónál nagyjából az összes drágító tényező összejött.

A vádakra felkészülve összegyűjtöttünk minden elérhető információt és adatot. Ennek alapján cáfoltuk, hogy a mi metrónk kiugróan drága lenne. Persze drágább, mint eredetileg terveztük, de a költségnövekedést az infláció mellett túlnyomórészt a pluszelemek okozták. A tíz évvel ezelőtt becsült ár csak az első szakasz költségeit tartalmazta a szerelvények, a járműtelep, a kapcsolódó beruházások költségei, a később előírt tartalékok nélkül. Az akkori becslést a mai költségvetéssel összehasonlítani egyszerűen csalás. Az új 4-es metró – a meghosszabbítások nélkül – 365,5 milliárd forintba kerül, az árát tekintve a nemzetközi középmezőnyhöz tartozik, méghozzá annak az alsó harmadába.

Tűz, víz, TNT

1998. július másodikán a déli órákban a hivatalomban dolgoztam, amikor hatalmas erejű robbanás hangja rázta meg az ódon Városháza falait és ablakait. Az Aranykéz utcai robbantás célpontja Boross Tamás „olajos" vállalkozó volt, de abba véletlenül éppen arra sétáló járókelők is belehaltak. A rendőrség percek alatt lezárta a területet, amelyet alig lehetett megközelíteni az üvegcserepek, a szerteszét heverő törmelék és a feketén gomolygó füst miatt. A kigyulladt gépkocsik maradványait poroltókkal kezdték oltani. A rendőrök jelentették, hogy a robbantásnak négy áldozata és sok (mint később kiderült, éppen húsz) sérültje van. Gyászlobogózást rendeltem el. Ötvenmillió forintot azonnal átutaltunk a BRFK számlájára, és bejelentettük, hogy abban az évben még további 175 millió forinttal segítjük a rendőrség munkáját.

Boross Tamás tizenkét óra előtt leállította az autóját az Aranykéz utcai parkolóházban. Kilépett az ajtón, és elindult a szomszédban lévő irodája felé. Amikor elhaladt egy ott parkoló Polski mellett, valaki mobilon felhívta, majd távirányítással felrobbantották azt a mintegy négykilónyi TNT-t, ami darabokra szaggatta a gépkocsit is, Borosst is. Egy középkorú férfi a szemtanúk szerint még a saját lábán bevánszorgott a közeli boltba, de mire a mentők kiértek, meghalt. Egy 24 éves eladólány épp áruért indult. Egy arra sétáló fiatalemberrel együtt ő is a robbantás áldozata lett.

A Pesti Polgár című lap beszámolója szerint: „A sérült házak lakói összefogtak az idős lakótársak segítésére... Az emberek félnek kimenni az utcára. Sokáig úgy voltak az emberek a sorozatos robbantásokkal, hogy amíg egymást ölik a gengszterek, addig nincs baj. Most kiderült, hogy senki sincs biztonságban."

A gyilkos bandaháborúban új fejezet kezdődött, mert a gyilkosok ennél a merényletnél már tudatosan bevállalták a véletlenül arra járók elpusztítását is. Aki a távirányítót kezelte, látta, hogy mások is ott vannak a közelben. Két évvel később nevezte meg a robbantás gyanúsítottjaként a rendőrség Jozef Rohačot. Máig sem tudjuk, valóban ő volt-e.

2000. március 9-én éjszaka a CNN híradójából értesültem arról, hogy hatalmas árhullám hömpölyög végig a Felső-Tisza romániai szakaszán.

Kapcsolatba léptem az uszkai szabad demokrata polgármesterrel, Sértő-Radics Istvánnal, és nyomban elindítottuk a fővárosi mentőalakulatokat. Napokon át küldtük a segélyszállítmányokat. Az első napokban a légi felderítő- és mentőcsoport tizenegy embert menekített ki az ukrajnai Técső községben a romba dőlő épületekből. A háztetőkről és a fák tetejéről is mentették az embereket. A 22 sokat próbált polgári védelmisből álló mentőcsoportot a főváros küldte Vásárosnaményba. Szivattyúkat, aggregátorokat és 1500 ember ellátásához szükséges készletet is magukkal vittek. Ez volt talán Budapest történetének legnagyobb mentőakciója.

A legdrámaibb felvételek Jánd községben készültek, ahol én is megfordultam. Ott a szilárd alap nélkül felépített vályogházak óriási robajjal omlottak össze. Ezt a hangot sosem fogom elfelejteni. A falu úgy festett, mint a halál völgye, az embereknek mindenük odaveszett, a jeges vízből próbálták kimenteni a bútoraikat.

A Duna nemcsak Budapest büszkesége és látványossága, hanem komoly veszélyforrás is. Az utóbbi években fontos árvízvédelmi beruházások készültek el a fővárosban, de a Római-part és a Margitsziget védelme még nem megoldott. Az elmúlt évek jelentős dunai árhullámai pedig azt mutatják, hogy egyre nagyobb és pusztítóbb víztömeg teszi próbára a gátak és védművek ellenálló képességét, a védekezők kitartását és szakértelmét. A fővárost veszélyeztette mind a 2002. augusztusi, mind a 2006-os tavaszi árhullám. Budapestiek százai ragadtak lapátot, jelentkeztek önként a gátakra, a homokzsákokhoz.

A 2002-es nagy árvíz már levonulóban volt, nagyobb kárt nem okozott, nyugodtan aludtam, amikor riasztottak. A Csatornázási Művek északi telepét védő körgát belső oldalán buzgárok keletkeztek, kezdett betörni a víz. A katasztrófavédelem parancsnoka arra várt tőlem utasítást, hogy megnyittathasson egy közeli homokbányát. Egész éjszaka raktuk a homokzsákokat, újra ki kellett rendelni a honvédség vidékről felvezényelt alakulatait. A közeli lakótelepről is százak érkeztek, hogy segítsenek. 33 ezer homokzsákkal támasztottuk meg a töltést, illetve magasítottuk a telep déli határán a terepszintet a térségben élő 240 ezer ember biztonsága végett.

Nagyon sok esetben tapasztalhattam meg a budapestiek szolidaritását. Akkor is, amikor másutt történt elemi csapás, hirtelen lezúduló hatal-

A parkolóórákat felügyelő cég emberei a legnehezebb órákban is kimentették bedobált forintjainkat (saját felv.)

mas mennyiségű csapadék Kemencén, Mádon, Mátrakeresztesen, pusztító vihar Nyírbogdányban, vízszennyezés Miskolcon, nagy árvizek Borsodban.

Az utóbbi években már a katasztrófavédelem pszichológusait is a helyszínre küldtük, hiszen az érintettek lelki támogatása is nagyon fontos. Különösen az idős embereket viseli meg, ha el kell hagyniuk megszokott környezetüket.

A főváros mentőszervezete a határainkon kívül is számtalanszor segített. Az első jelentős külföldi bevetés 1998-ban az árvíz sújtotta Wrocław térségében volt. Ott a nagy árvíz után hetekig szivattyúztunk. Az ottani küldetés tapasztalatai alapján javaslatot tettem egy olyan szakszerűen felkészített és felszerelt, önkéntesekből álló speciális mentőszervezet létrehozására, amely képes megbirkózni a különféle természeti és civilizációs katasztrófákkal. Így jött létre Magyarországon elsőként több fővárosi önkormányzat összefogásával a Fővárosi Központi Rendeltetésű Mentőszervezet. A főváros profi szakemberei az elmúlt húsz évben túlélők tucatjait mentették ki a romok alól az indiai, törökországi, pakisztáni és indoné-

ziai földrengések után. A 2005-ös cunamit követően több mint 50 millió forint értékű segélyszállítmányt küldtünk Srí Lankára, ahol a polgári védelem egy hónapig segített a mindennapi élet helyreállításában. Ivóvizet tisztítottak, élelmiszersegélyt, takarókat osztottak, orvosi segélyhelyeket működtettek, védőoltásokat adtak. Budapest számtalan alkalommal sietett az árvíz által elöntött romániai falvak segítségére is Temes, Bákó és Hunyad megyékben. A Kárpátalján, Mezőváriban is mentettük az embereket és ingóságaikat. A több mint 400 főt számláló önkéntes budapesti mentőszervezet 2005-ben az ENSZ-előírásoknak megfelelve a világon elsőként a városi kutatás és mentés területén kiemelt minősítést kapott.

Néhány éve egy budapesti gyógyszergyárban tűz ütött ki épp akkor, amikor a Főpolgármesteri Hivatal dísztermében a polgári védelem bálját tartották. A bálozók észre sem vették, hogy néhány irodával odébb a polgári védelem tisztjei estélyiben és szmokingban hidegvérrel megalakították az operatív törzset, irányították a mentést, feldolgozták a beérkező adatokat, közleményt adtak ki a sajtónak, megnyugtatták a gyár közelében lakókat, hogy nem került káros anyag a levegőbe. Megírták a jelentésüket, majd a veszély elmúltával visszatértek a táncparkettre. Milos Forman filmje, a *Tűz van, babám!* jutott eszembe. Mivel hogy itt minden éppen fordítva volt. Mindenki tudta a dolgát. Ennek a tűzesetnek a kapcsán feltették nekem a kérdést: miért kell lakott területre veszélyes üzemeket telepíteni? A helyzet az, hogy ők voltak itt előbb. A város lassan körbenőtte az ipari területeit.

Katasztrófák, árvizek, házrobbanás és gázrobbanás idején az én feladatom volt a védelmi bizottság vezetése. A katasztrófatörvény szerint krízishelyzetben a polgármester a város katonai parancsnoka, az ő felelőssége az élet- és vagyonvédelem. Meghallgat, jelentést kér, utasításokat ad és a helyszínre siet. Sohasem voltam katona, mindig idegenkedtem a fegyveres testületektől, de főpolgármesterként ezen testületek legszebb arcát láthattam. Csodálkozom is rajta, hogy minálunk a tűzoltókat nem kezelik a városok köztiszteletben álló hőseiként. Pedig azok. Minden bevetésen az életüket kockáztatják, ha kell, gondolkodás nélkül berohannak a félig már leomlott, lángoló épületekbe, a halál torkába. Talán 2006-ban kicsit mégis közelebb kerültünk hozzá, hogy a város megtanulja tisztelni a hőseit.

2006. augusztus 8-án a Műszaki Egyetem főépületében tűz ütött ki. Az alagsorból törtek fel a lángok, ahol egy lőtér volt. A füstben húsz centi volt a látótávolság, de mivel a tűzoltók úgy tudták, hogy van még valaki az alagsorban, többen is lebotorkáltak. Eltévedtek. Amikor éjszaka riasztottak, és a helyszínre értem, a kapuban magukba roskadt egyenruhásokat, zokogó tűzoltókat láttam. Nemrég vitte el a mentő három társukat, akiket nem sikerült újraéleszteni. Körbe-körbe jártak odalent, amíg ki nem fogyott a palackból az oxigén. Az utolsó pillanatig túlélőt kerestek.

A tűz a lőtér golyófogó falában keletkezett, amikor a lőegyesület tagjai megkezdték a lövészetet. A lőteret és környékét pillanatokon belül átláthatatlan fekete füst borította, és nagy mennyiségben keletkeztek toxikus gázok is. A lövészek először poroltóval kísérelték meg az oltást, de a hátsó folyosókról sem tudtak hozzáférni a tűz fészkéhez.

A tűzoltó rajokat a főbejáratnál három feldúlt lelkiállapotú, kormos civil fogadta. Egyikük – a lőtérvezető – felajánlotta, hogy mivel a helyszín nehezen közelíthető meg, levezeti a tűzoltókat. A felderítő csoport tagjai őt követték. A megnyitott ajtókon keresztül egyre intenzívebbé vált a légáramlás. Kezdetben még láttak valamit, de az egyre nagyobb mennyiségben fejlődő koromfekete füst miatt lehetetlen volt a tűz keletkezési helyének felmérése. A látótávolság rövid időn belül nullára csökkent. A légzőkészülékek nyomásmérő berendezését sem tudták ellenőrizni. Amikor egymás palacknyomását megnézték, kiderült, hogy a levegőmennyiség vészesen fogy. A csoport vezetője visszavonulásra adott parancsot. A tűzoltók a sugárcső mellett igyekeztek kifelé botorkálni, de nem találták a kijáratot. Perceken belül oda érkeztek vissza, ahonnan elindultak. Tovább tapogatóztak kifelé, amikor az egyikük jelzősípja megszólalt. A tűzoltás vezetője ekkor adta le az életmentő jelzést rádión. „Azonnal gyertek, nem találnak ki a srácok." A segélyhívást követően ketten bementek a lőtérre, ahol először egy légzőálarc nélküli tűzoltót találtak. Később elmondták, hogy a lőtéren tartózkodó tűzoltók között pánik tört ki. A korábban racionálisan gondolkodó embereket, amikor szembesülnek vele, hogy nagyon nagy bajban vannak, a racionális gondolkodás helyett már az életösztön vezérli, és sokszor éppen ez öli meg őket Az első két tűzoltót még sikerült a felszínre hozni. Ám a lőtérre behatoló tűzoltók már a kijáratot nem találó tűzoltókba ütköztek, akiket képtelenek voltak irányítani. Ők maguk is életveszélybe kerültek és mentésre szorultak. A többiek azért

tudták kihozni őket, mert nekik sikerült közel kerülniük az ajtóhoz. Az utolsó élő tűzoltó, akit felhoztak az aulába, a tűzoltás vezetője volt.

Az újabb mentőalakulat először Horváth Ákost találta meg, akit 22 óra 35 perckor hoztak fel. Néhány perc múlva rábukkantak Pintér Gáborra. Utolsóként Reppman Károlyt fedezték fel. Egyiküket sem sikerült újraéleszteni.

A főváros-napokig gyászolt. Esténként sorra szólaltak meg a különböző tűzoltólaktanyák szirénái. Anikóval ott voltunk az Újbudai Tűzőrség kapujában, ahol több százan búcsúztatták Reppman Károlyt. 21 éves volt. Budapest mellett egy kis faluban, Válon élt, ahol régóta bevett szokás, hogy az egészséges fiatal férfiak tűzoltónak állnak. A gyermekét gyászoló apa is tűzoltó volt, s nem értette, miért kellett megfelelő előkészítés nélkül lemenni a lőtérre.

A tűzoltók pótléka volt a sok csata egyikének a tárgya, amit a kormányzattal meg kellett vívnom. A Belügyminisztérium szerint a tűzoltók részére kifizetendő pótlékokra és távolléti díjakra az állami költségvetésnek nem kell fedezetet biztosítania. A főváros több tűzoltója pert indított a Fővárosi Munkaügyi Bíróságon, amelyben kérték, hogy a munkáltató – a Fővárosi Tűzoltó-parancsnokság – fizesse meg részükre 1997 novemberétől kezdődően az elmaradt délutáni és éjszakai pótlékokat, valamint a munkaszüneti napokon teljesített szolgálat után járó távolléti díjat.

A jogerős ítéletekből egyértelműen következett, hogy a tűzoltók jogosan követelik elmaradt járandóságaikat. Sürgettem a megegyezést a Belügyminisztériummal. Arra törekedtem, hogy perbeni egyezség útján megfelelő érvényű jogi iránymutatás szülessen ebben a kérdésben. Elvártam, hogy a minisztérium a törvényi előírásoknak megfelelően a jövőben is vállaljon kötelezettséget a pótlékok kifizetésére, mégpedig normatív módon és nem eseti hozzájárulásként, mert csak ez garantálja, hogy a tűzoltók a jövőben is megkapják a járandóságukat, ami egyébként is elég szerény.

Az 1996. évi tűzvédelmi törvény szerint a hivatásos önkormányzati tűzoltóság működésének és fenntartásának költségeit a központi költségvetés az illetékes önkormányzat útján normatív hozzájárulásként biztosítja. Erre hivatkozva 2000. június 28-án levélben kértem a belügyminisztert, hogy biztosítsa a pótlékok kifizetéséhez szükséges összeget. Pintér Sándor 2000. augusztus 22. kelt válaszában azt írta, hogy a 2000. janu-

ár 1. utáni időszak „nem tárgya a megállapodásnak". Ezután a Fővárosi Közgyűlés 2000 novemberében úgy döntött, hogy közel 1800 érintett tűzoltónak megelőlegezi a 2000. november 30-ig esedékes járandóságokat a törvényes késedelmi kamattal együtt. A közgyűlés arra is felkért, hogy ha a minisztériummal való egyeztetés eredménytelen lesz, kezdeményezzek bírósági eljárást.

A tűzoltóság fővárosi parancsnokságán egy kitüntetési ünnepség alkalmából jelentettem be, hogy a főváros megelőlegezi a több mint 700 millió forintot. Elismeréssel szóltam azokról, akik a keresetet benyújtották, és ezt a követelést jogi úton érvényesítették. A bejelentésemet óriási taps fogadta. Kockázatot vállaltunk, hiszen fogalmunk se volt róla, hogy mikor jutunk hozzá az így megelőlegezett összeghez, ha egyáltalán, de abban biztosak lehettünk, hogy nemcsak a tűzoltók, a szélesebb közvélemény is mellettünk lesz.

Felszólítottuk a belügyminisztert 738 882 474 Ft és kamatainak megfizetésére. A Belügyminisztérium közölte, hogy a fizetési felszólításnak nem áll módjában eleget tenni. Ezt követően a főváros a Fővárosi Bíróság Gazdasági Kollégiumánál benyújtotta keresetét a Belügyminisztérium mint I. rendű és a magyar állam képviseletében eljáró Pénzügyminisztérium mint II. rendű alperes ellen.

A kormány 2001. július 10-én döntött arról, hogy a hivatásos önkormányzati tűzoltóságot fenntartó önkormányzatok részére a pótlékok, valamint a távolléti díj megfizetéséhez a belügyminiszter közreműködésével megállapodás alapján hozzájárulást biztosít. Ám ez a kormányhatározat nem nyújtott megoldást a 2002. január 1. utáni időszakra, ezért számunkra elfogadhatatlan volt. Átadtunk egy olyan szöveget, amelyet mi is el tudtunk volna fogadni. Ezt Pintér Sándor nem írta alá, tehát folytatódott a per. A miniszter ezt nyilatkozta: „95 érintett önkormányzatból 94-gyel meg tudtunk állapodni. A pénzt is átutaltuk, erre kormányhatározat kötelez. Kizárólag a fővárosnak nem volt jó az a szerződés, amit a többi önkormányzat elfogadott, hanem gyevi bíróként maga akar határozni az ügyben." (*Népszabadság*, 2001. november 11.)

A megállapodás a normativitás rendezetlensége miatt hiúsult meg. A tűzoltók különböző pótlékainak végleges rendezése bírói jogértelmezésre várt. Ez még ma is napirenden lévő ügy, amelynek a kárvallottjai éppen azok, akik az életüket kockáztatják értünk.

Fischer Iván 1983-ban bejegyeztette a bíróságon a Fesztiválzenekar Egyesületet. Azért választotta ezt a jogi megoldást, mert „ezt már szabad volt". „Egy saját zenekart kell létrehoznom, ahol sokkal idealistábban mennek a dolgok." Álomzenekart akart – nyilatkozta Váradi Júliának –, „ahol mindenki odaadó művészként dolgozik". Fischer szerint azért lehetett itthon egy világszínvonalú zenekart megalakítani, mert sok zenész akarta ugyanazt: világhírű zenekarban játszani. A zenekar társalapítója Kocsis Zoltán volt.

Hatalmas odaadással és lelkesedéssel kezdtek együtt muzsikálni. Elszánt, fiatal zenészekből állt az együttes, amellyel '83 karácsonyán találkozott először a pesti közönség. Engem Pécsi Juli, a zenekar akkori szervezője vitt el az első koncertjükre, és meglepetésemre a nézőtéren ülők felét ismertem, a publikum jelentős része ismert ellenzékiekből állt. Fischerék a nem intézményesített nagyzenekari léttel próbálkoztak. Mindenki érezte, hogy valami olyasmit csinálnak, ami a rendszer bevett struktúráival szemben áll. Kocsis ellenzéki beállítottsága egyébként is közismert volt. Kevesen mertek volna akkor fogadni arra, hogy fél évnél tovább kitartanak.

Fischer Ivánnak szponzorokat kellett találnia egy olyan rendszerben, ahol ez a finanszírozási forma rendszeridegen és ismeretlen volt. Ráadásul azok a zenekarok, ahonnan az alkalmi fellépésekre elszipkázta a legjobb muzsikusokat, nem nézték jó szemmel ezt a partizánkodást. Fischer, miután a zenészeit itt-ott letiltották vagy megfélemlítették, többek tanácsára Aczél Györgyöt is felkereste, hogy megkérdezze a véleményét. Aczél zöld utat adott, ami érthető is volt, hiszen a klasszikus zene teljesen apolitikus művészeti ág, nagy baj nem lehet belőle, a tiltással biztosan rosszabbul járnak. Néhány nagy cég vezérigazgatójának is megtetszett a szponzori szerep és a zenekar belépője, aminek a legfőbb üzenete a verseny igenlése volt. Mi akarunk a legjobbak lenni – hangoztatta Fischer Iván és Kocsis Zoltán. Ezt a magabiztosságot díjazta a bankárvilág. Fischer Iván szerint már a taxisofőrök is érdeklődtek, hogy mi van a Fesztiválzenekarral. Áradt feléjük a közönség szeretete. A Zeneakadémián a csilláron is lógtak, amikor ők játszottak. Ám a finanszírozást nem tudta megoldani néhány szponzor. A zenekarnak fenntartó kellett, olyan háttérintézmény, amely képes legalább a muzsikusok bérét kifizetni.

A Hősök terén rendezett Fesztiválzenekar-koncert minden évben felejthetetlen népünnepély volt (saját felv.)

Ekkor jött be a képbe Marschall Miklós és a kulturális arcát kereső főváros. Ragyogó ötletnek tűnt a zenekar „örökbe fogadása". Így lett a Fesztiválzenekar a főváros állandó zenekara. Fischer mindig azt hangsúlyozta, hogy ő olcsó zenekart akar. A főváros 45 milliót szavazott meg erre a célra, a többi bevétel szponzoroktól, köztük fővárosi cégektől és a jegyek eladásából származott. A zenekar hatalmas odaadással kezdte a munkát immáron a főváros égisze alatt. Kitalálták a különböző rétegeket és korosztályokat megcélzó koncertféleségeket, a kakaókoncertet, a kávékoncertet. Csakhogy a két számjegyű infláció az ezredfordulóra elértéktelenítette a kezdeti támogatást. A megszorítások kényszerében intézményeket zártunk be, mindenen spórolnunk kellett. 2000-re válsághelyzet alakult ki. A zenekar nem tudott bért fizetni, és Fischer Iván kétségbeesetten keresett engem, hogy a legjobb zenészei otthagyják, leszerződnek máshova, többszörös gázsiért.

Több száz tiltakozó, kérelmező és könyörgő levelet hozott a posta: maradjon meg a Fesztiválzenekar. Ekkor telepedett le a zenekar a Váci utcában az Új Városháza bejárata előtt, és ott játszott, miközben a Fővárosi Közgyűlés ülésezett. Atkári János lement melléjük kalapozni, jelezve, hogy nem a főváros dolga megmenteni a zenekart, hanem a hallgatóságé, a komolyzene táboráé, a szponzoroké. A főváros ekkor már több mint

százmillió forinttal járult hozzá a zenekar fenntartásához, és többet nem tudtunk adni.

Atkári kalapja jó ötlet volt, de a megoldást nem a magánmecenatúra hozta. A kormánnyal állapodtam meg, így ácsoltunk még egy lábat a zenekarnak. A megállapodás lényege az volt, hogy mi ugyanannyit teszünk bele évente a zenekar finanszírozásába, mint a kulturális kormányzat, és ezt az összeget évente az inflációval növeljük. Nagy kő esett le a szívemről.

A Fesztiválzenekar 2009-ben bekerült a világ tíz legjobb zenekara közé.

A Sziget hangja és melege

Hétfőn reggel, amikor még csak a szemeimet dörzsöltem az irodában, megjelent Müller Péter Sziámi barátom. Mintha egyenesen a *Till Eulenspiegel*ből lépett volna elő vörös hajával és kancsal szemével. '93 nyarát írtuk, és Péter azt mondta, hogy a Cres szigetén bulizó haverjaival megállapították, hogy szükség van egy baráti alapú kivonulásra. Egy olyan szigetre, ami nemcsak a „sex and drugs and rock'n rollról" szól, hanem évente ismétlődik, és olyan globális kulturális intézménnyé válik, mely nagy találkozásokra ad alkalmat. Nem volt szó pénzről, médiáról, csak együttlétről és nagy találkozásokról. Nagyon emberséges ügy lenne ez, mondta Péter, és nézett rám. Türelmesen várta, hogy bólintsak.

Nem volt előle menekvés. Másnap Péter bemutatta Gerendai Károlyt, aki szandálban, nagyon lazán, a titkárnőim szerint alulöltözötten jelent meg. Péter rámutatott: „Ez az az ember, aki eddig a zenekaromat menedzselte." Tehát ez a kamaszos külsejű, pelyhedző szakállú srác fogja a nagy bulit megszervezni. Furcsa pár, gondoltam, de Péter körül mindig furcsa emberek voltak. Amikor legutoljára találkoztunk, még arról beszélt nekem, hogy egy zalai tanyán él, és új zenekara van. „Így van ez jól!" – tette hozzá. Most pedig pelyhedző szakállú kamaszgyerekkel akar világtalálkozót szervezni, melynek sikere csak azon múlik, hogy kölcsönadom-e nekik a szigetet.

A Hajógyári-szigeten csak bozót van, rétek és jegenyesorok. Nincs ivóvíz, áram, csatornázás – akadékoskodtam. Nekik éppen ez tetszik benne – válaszolták. A másik aggodalmam az volt, hogy mi lesz, ha a mámoros fürdőzőket elsodorja a Duna. Péter rám emelte (egyik) tekintetét, és azt mondta, hogy ez elképzelhetetlen, és fogadjam már el, hogy számukra nincs alkalmasabb helyszín. Le kell írnotok néhány oldalban, amit akartok, és szponzorokat kell keresnetek, mert a város ezt nem fogja tudni finanszírozni. Tisza Zolira bíztam őket, aki a Budapesti Búcsú rendezésének tapasztalatával akkor már profi szakembernek számított.

Ma már tudjuk: a Sziget hatalmas sikersztori. A legtöbbet emlegetett magyarországi fesztivál. 2011-ben európa legjobb fesztiváljának címét is elnyerte. Müller '93-ban még azt mondta a Kurír újságírójának, hogy „az öregeket akarja összehozni, akik valamikor együtt indultak, mindegy, merre ment el az útjuk", és a '68-as házibulikról beszélt. Én azt hiszem, hogy végül is nem az öregeket hozta össze, hanem mindenkit mindenkivel. Becsülöm érte.

Az egyre divatosabbá váló találkozóhely egy idő után a politikusokat is vonzotta. Vagy taszította.

Tarlós István még a szomszédos Óbuda polgármestereként minden lehetséges alkalmat kihasznált, hogy a Sziget gonosz mostohájának a szerepében jelenjen meg. Jól tudta, hogy ha egyszerűen csak engedélyezi a rendezvényt, azzal nem kap helyet a médiában. Minden évben kitalált valamit a Sziget ellen. Úgy gondolta, ez jól áll neki. Ingujjra vetkőzve, csinos nadrágtartóval szaladgált, és mérte, nem túl hangos-e a Sziget, hátha betilthatná a lakók panaszára érzékeny füllel, a nép álmának éber őreként. Személyesen tekergette le a potmétereket. Gerendaiéknak évről évre meg kellett alkudniuk vele.

Sziámi elmesélt nekem egy kedves anekdotát. Éjszakai hívás. Péter családja alszik már. A vonal másik végén Tarlós István, aki azt kifogásolja, hogy nagyon erős a Szigetről érkező zaj. Már több telefonhívást kapott, a lakók tiltakoznak. Szerinte azonnal ki kell menni a szigetre rendet tenni.

Sziámi: – A fesztivál még el sem kezdődött, kapcsold ki a telefonodat, és feküdj le, aludd ki magad, Pista.... A másik oldalon döbbent csend...

„Ez az ember mindenre képes. 1997-ben például kijött, és egyszerűen bezáratta az általa hangosnak ítélt techno helyszínt, és elküldette őket a rendőrökkel. Volt olyan alkalom is, mikor kijelentette, hogy ha most azonnal nem zárom be a rendezvényt, akkor kihívja

az Elektromos Műveket, kapcsolják le az áramot. Egy órát adott nekünk, hogy lekapcsoljunk mindent, és mondjuk meg az embereknek, menjenek haza, vége a rendezvénynek. Szerencsére volt annyi lélekjelenlétem, megpróbáltam meggyőzni arról, hogy mi lesz, ha ezt megtesszük. Hogy ott van ötvenezer ember, *akik kifizették* a belépőjegyeket, és ha most hazaküldjük őket, össze fogják törni a kerületét. Mielőtt bármit lemondok – szegeztem neki –, előtte ő garantálja, hogy kijön a rendőrség, a honvédség, és rendet teremt, megakadályozza a vérontást, ha elszabadulnak az indulatok. Na, erre kicsit lenyugodott" – meséli Gerendai Karcsi Jávorszky Béla Szilárd *Nagy Sziget Könyvé*nek 175. oldalán (Crossroads Records/ Brother Bt., 2002).

Tarlós annyira lenyugodott, hogy 2005-ben már ő adta össze az arájával Gerendait egy óriási bulin, ahová limuzinokon érkeztek a Sziget jóvoltából meggazdagodott vállalkozók. A Szent Korona átszállítása óta nem látott ekkora felhajtást Budapest.

1994-ben 143 ezer látogató volt a Szigeten, 1997-ben 260 ezer, 2001-ben 361 ezer. Gerendai már a 260 ezres számot is úgy kommentálta 1997-ben, hogy „remélem, nem nő tovább, meg kell állítanunk a növekedést". Ehhez képest 2002-ben megemelték a napi maximumot 60 ezer főre. A hatalmas vásárlóerő minden nagy kereskedelmi cég számára vonzó hellyé tette a Szigetet. Gerendaiék meggazdagodtak, Müller Péter Sziámi eladta az üzletrészét, és kiszállt.

1997-ben a hajógyár távoli emlékét és a föld alatt Hadrianus helytartó palotájának romjait őrző Sziget 28 helyszínén 800 rendezvény közül lehetett választani. David Bowie-t, akit nagyon kedvelek, a Szigeten ismertem meg. Lou Reedet már másodszor hallgathattam meg ott. A harmadik kedvencem, Sting koncertjére az egész családom elkísért. A Sziget nagyon sokat jelentett nekem, és persze Müller Péter Sziámi is, akinek később Miskolc remek operafesztivált köszönhetett.

Tarlós 2001-ben ért a csúcsra, ekkor sikerült a legnagyobb botrányt kavarnia. A kavarást a július 3-án keltezett levelével kezdte, amelyben a következőket írja: „Sajnos nem tilthatom meg, hogy a homoszexuálisok látogassák a Sziget rendezvényt, mert ez valóban diszkrimináció lenne." Ám azt követelte, hogy „A meleg programok sem a programfüzetben, sem a valóságban ne legyenek a Szigeten".

Legnagyobb meglepetésemre Gerendaiék néhány nap múlva egy megállapodás aláírásával ezt garantálták a számára. A megállapodás szerint: „Semmi néven nevezett homoszexuális jellegű felvilágosító vagy egyéb jogcímen folytatott műsorok nem lesznek." „Ha ilyesmire sor kerülne, akkor a polgármester *betilthatja* az eseményt." Ezt a *gyalázatos mondatot* nem Gerendaiék írták, de aláírták. A megállapodás nyilvánosságra került, és elszabadította az indulatokat. Volt minden, tömegdemonstráció, feljelentés. Végül a szerződést semmisnek nyilvánították, s a szervezők bocsánatot kértek, amiért aláírták. Végül Michael Lake angol nagykövettel együtt nyitottam meg a Meleg Sátrat. A Tarlós által kizsarolt homofób szerződés a papírkosárban landolt, de a Sziget jó hírnevén folt esett.

A botrányt sajátosan kommentálja „semleges elemzőként" Jávorszky:

> „Az elején még belefért, hogy a rendezvényt a kezdetektől teljes mellszélességgel támogató Demszky Gábor nyitotta meg a Szigetet, mégiscsak ő a főpolgármester, tőle kapták a területet, de később már változtak a prioritások. Miszerint bár fontos, hogy ott legyen, de azért lehetőleg már ne mondjon beszédet. Egyrészt meghatározott politikai erő emblematikus figurája ő, másrészről az 1998 és 2002 között egymással élesen szembenálló kormány és főváros között a Sziget úgy maradhatott volna meg politikailag függetlennek, ha Demszky mellett a másik oldal is megszólal."

A másik oldalt több mint egy évtizeden át Tarlós István képviselte, aki a botrányos szerződés-aláírás előtt azt mondta Gerendainak, hogy „hallja, lesz egy hatalmas Meleg Sátor a Szigeten, ahol a sötét szobákban megrontják a fiatalokat... Ha így lesz, bezáratja a rendezvényt, és letette a telefont." (*Nagy Sziget Könyv*, 180. o.) Jóval később, a Tarlós által celebrált frigye után Gerendai így nyilatkozott:

> „Mindkét oldal folyamatosan minket pofozott... A Sziget azzal, hogy ezt a programot kitalálta és megvalósította, egyértelművé tette az álláspontját. [...] mi kulturális szervezőiroda vagyunk, nem pedig polgárjogi szervezet [...]. Másfelől azzal nincs bajunk, hogy a polgármester félti a fiatalokat, csakhogy tudtuk, hogy a félelme teljesen alaptalan."

Bevallom, mi több, büszkén vállalom, 2001-ben én is tiltottam. Nekem sikerült. Kitiltottam a főváros tulajdonában lévő Petőfi Csarnokból, amellyel szabadon rendelkezünk, a Fehér Karácsony álnéven oda tervezett neonáci skinhead koncertet. Azt mondtam: „Amíg én vagyok Budapest főpolgármestere, mindent meg fogok tenni azért, hogy fajgyűlölet és erőszakra uszítás ne kaphasson nyilvánosan hangot ebben a városban!"

Szabadok és Szabadkák

Szabad városok címmel békekonferenciát rendeztünk Budapesten 1999 októberének elején a Holland Városok Szövetségének kezdeményezésére. Budapest régi törekvése volt, hogy felrázzuk Európa városait: segítsenek végre feltartóztatni a tőlünk délre dúló gyilkos testvérháborút. Jelen voltak szerbek, horvátok, szlovének, bosnyákok, macedónok, csehek, szlovákok, lengyelek, litvánok, bolgárok, törökök, olaszok, angolok, franciák, osztrákok stb. A Friedrich Naumann Alapítvány szervezésében itt találkoztak az ellenzéki vezetés alatt álló szerbiai, illetve jugoszláviai városok vezetői. Felajánlottuk egy nemzetközi sajtóközpont felállítását, amely elsősorban a külföldi sajtó számára naprakész információkat biztosít a jugoszláviai ellenzék munkájáról. Ez a sajtóközpont a Városháza sajtóirodájának keretei között meg is kezdte a munkáját. A Milošević-rendszer sajtója éles hangon reagált a budapesti konferenciára, és a jugoszláv belügyekbe való beavatkozással vádolta a magyar kormányt. (Lásd pl. *Politika*, 1999. október 4.) A Tanjug azt emelte ki, hogy a tanácskozáson, amelyen részt vett Göncz Árpád köztársasági elnök is, a legtekintélyesebb magyar politikusok részvételével áttekintették, miként lehetne, bármi áron „megdönteni a törvényesen választott" szerb és jugoszláv vezetést. Ne feledjük, ekkor már két és fél éve a legfőbb mumus, Zoran Dinđić volt Belgrád polgármestere. A Tanjug alapján a Politika október 1-jén, a tanácskozás első napján azt írta: „Washington hivatalosan bejelentette, hogy 100 millió dollárral támogatja a jugoszláviai ellenzék romboló tevékenységét." Bár így lenne – gondoltam én. Ellenzéki koromból tudtam, hogy az ilyen híreknek a fele sem igaz. A Politika szerint „Budapest bizonyára nyugati mentorai utasítására idén elkezdte feltűnően fogadni a szerb ellenzék vezetőit". Ennek legalább a fele igaz volt.

A konferencia gondolatának Kasza József, Szabadka polgármestere volt a társszerzője. 1999 májusában egy delegációval próbáltunk bejutni ebbe a neve szerint szabad városba. Nem sikerült. Félnapos várakoztatás után formai okokra hivatkozva küldtek vissza a határról. Rossz álmaimban szoktak megjelenni azok a kigyúrt marcona legények, akik a különleges alakulatok egyenruhájában érkeztek a tompai határátkelőhelyre, hogy közöljék velem, a főpolgármesternek mint diplomáciai útlevéllel rendelkező magas rangú vezetőnek a látogatását előre jelezni kellett volna a budapesti jugoszláv nagykövetségen, az újságíróknak pedig az illetékes belgrádi szervek engedélyére lett volna szükségük. Eközben a magyar Külügyminisztériumba kérették a budapesti jugoszláv ügyvivőt. A diplomata ígéretet tett rá, hogy kieszközli Belgrádban az engedélyt, és a csoport folytathatja az útját. Nem folytathatta. A határátkelőre érkezett Kasza József, és elmondta, hogy útközben telefonon értesítették róla, hogy a jugoszláv Külügyminisztérium illetékes tisztségviselője nem adott engedélyt a látogatásra. Csak a „beszélőt" engedélyezték, amelyre a parancsnokság épületében került sor. A különleges alakulat tagjai azonnal körbevették az épületet, és a megbeszélést negyed órára korlátozták. Vezetőjük a szobában maradt. Kasza József polgármester egyik legfontosabb üzenete az volt, hogy a városban akadozik a vízellátás. Az emberek sorban állnak a kutaknál. Akkor döntöttem el, hogy Budapest – mihelyt lehetséges lesz – nagy teljesítményű ivóvízkutat szerel fel Szabadkán. A kutat a Vízművek közreműködésével egy évvel később üzembe is helyeztük. A gyógyszerszállítmányunkat átpakoltuk Kasza autójába, és hazaindultunk. A Kaszával való megbeszélésünk legfontosabb témája a Vajdaság területi autonómiája lett volna, de ezt a témát persze nem lehetett futtában, (vélhetően elhárító) tisztek társaságában megvitatni. Tompán igazi szövetségest, jó barátot láttam Kaszában. Megbeszéltük, hogy hamarosan újabb kísérletet teszek a belépésre.

Június 30-án ismét Szabadkára indultam. Ekkor már beengedtek az országba, de a határ után néhány méterrel megállítottak bennünket, és begyűjtötték az útleveleinket. (Szent-Iványinak sikerült egy másik autóba átülve bejutnia, amíg mi a belgrádi ukázra vártunk.) Végül háromórás várakoztatás után továbbengedtek. Szabadkán Kasza József fogadott, aki ak-

kor a Vajdasági Magyar Szövetség elnöki tisztét is betöltötte. A találkozón elmondtam, hogy a demokratikus erőknek meg kell próbálni áttörni Jugoszlávia elszigeteltségét, és kapcsolatokat teremteni azokkal a pártokkal és demokratikus alapokon álló önkormányzatokkal, „szabad városokkal", amelyek előmozdíthatják az ország „kívánatos átalakulását". Ennek a törekvésnek az egyik fontos állomása volt az őszi budapesti konferencia.

2000. május 20-án tárgyaltunk Michael Häupllal, a bécsi főpolgármesterrel és a burgenlandi tartományfőnökkel, Karl Stixszel. A találkozó apropója az volt, hogy az osztrák kormány néhány nappal korábban az Európai Bizottsághoz intézett memorandumában – nem először – kifejtette, hogy a csatlakozást követően még évekig korlátozni kellene az olcsó keleti munkaerő megjelenését az osztrák munkaerőpiacon. Konkrét tényekre, a fővárosi munkanélküliség alacsony szintjére, a budapesti infrastruktúra-fejlesztés munkaerőigényére hivatkozva igyekeztem meggyőzni partnereinket arról, hogy Magyarország felvételétől nem kell tartaniuk, az osztrák kormány fóbiája teljesen alaptalan. Egy nemzetközi felmérés szerint az európai polgárok számára ma Budapest a legolcsóbb, munkalehetőséget is biztosító város az egész kontinensen. A munkaerő áramlásának szabaddá tétele után Budapest legalább annyi nyugat-európai munkavállalót fogadhat majd, mint amennyit esetleg küld. Ezt a két osztrák kolléga meg is értette, és támogatásáról biztosított minket. Nem volt nekik nehéz, mert ellenzékben voltak az akadékoskodó osztrák kormánnyal szemben. Akárcsak mi, ők is megszenvedték a konzervatív kormányzást. Bécs költségvetését is csúnyán megnyirbálták, annak a tömegközlekedését is igyekeztek ellehetetleníteni, infrastrukturális fejlesztéseit leállítani. Úgy látszik, ez internacionális konzervatív hajlam. Ausztriát ekkor a szélsőséges és euroszkeptikus Osztrák Szabadságpárttal koalícióban kormányozták a konzervatívok. Az Európai Unió bojkottálta az országot. Csehország demonstratív módon csatlakozott a bojkotthoz, Orbán Viktor pedig demonstratíve szembement vele. Ennyit arról, ki képviselte a magyar polgárok érdekeit az Unióban. A Haider-párt alapvetően veszélyeztette a bővítési folyamatot, fennállt a veszély, hogy Ausztria leblokkolja a bővítéshez szükséges uniós reformokat. A magyar kormányon kívül mindenki megértette, hogy maga alatt vágja a fát az a tagjelölt ország, mely elősegíti az osztrák szélsőjobb legitimációját.

Egy demokratának természetesen ettől függetlenül, elvi, morális okokból is ki kell zárnia a szélsőségesekkel való együttműködést, akár konzervatívnak, akár liberálisnak vallja magát. A Bécsi Tartományi Parlament szociáldemokrata–néppárti többsége erőteljesen és következetesen el is utasította az új kormányt.

A szélsőjobb ausztriai előretörése kapcsán idehaza is tudatosítanunk kellett, hogy az Európai Unió nem csupán közös gazdasági vállalkozás, hanem morális közösség is, a társadalmi szolidaritás közössége. Ezért engem kifejezetten lelkesített az EU tagállamainak határozott lépése Ausztria ügyében.

2002-ben meghívást kaptam Asztanába, megünnepelni a „Nazarbajev elnök által tervezett" új kazah főváros születésnapját. A szállodában Soros Györggyel találkoztam, aki bebörtönzött ellenzékiek kiszabadításáról és alapítványának működési feltételeiről jött tárgyalni. Azt érzékeltem, hogy Nazarbajevvel teljesen tehetetlen a nyugati diplomácia. Ha egy európai ország nagykövete megszólal a politikai foglyok ügyében, akkor „Nazar" a koncessziók megvonásával és az illető országból érkezett cégek működésének ellehetetlenítésével reagál. Becsültem Sorost, aki nem tudott beletörődni abba, hogy a diktátor semmibe veszi az emberi jogokat.

A szomszédos Kirgizisztánba is ellátogattunk, ahol akkor mutatták be Mészáros Mártának az édesapjáról készített filmjét, a *Kisvilmát*. Átvettem Eduárd nagybátyám 1933-ban felvett kihallgatási jegyzőkönyvét, és részt vettem Johannesdorf településen, Talaszban a nagyapámról mint első tanítóról elnevezett utca névadóján. Németül beszélgettünk a gyerekekkel és a Bajorországból érkezett tanítóikkal. Anikóval együtt gyűjtöttük az anyagot a *Keleti éden* című könyvemhez is. Anikó (akiről az alábbiakban majd bővebben is szó esik) hozzám nőtt ezeken az utazásokon. Japánban és az Egyesült Államokban gyakran emlegették édesapját, Németh Géza brácsaművészt, aki számtalan koncertet adott a Bartók Vonósnégyes tagjaként New Yorkban és Tokióban. Ezeket az utazásainkat utálták a gyerekeink. Ádám és Zoli ma is emlegetik, hogy számukra milyen hosszúak voltak azok a napok, amikor az anyjuk valahol a világ túlsó felén járt, és csak neten vagy telefonon érintkezhettek vele.

Együtt voltunk Anikóval a Vatikánban is. II. János Pál pápából mindig rendkívüli melegség és figyelem áradt. Én a lengyel Szolidaritás szent emberét láttam benne elsősorban, és, megvallom, a konzervativizmusa miatt őt ért kritikák egyáltalán nem érdekeltek.

2003 áprilisában jó barátom, Francesco Rutelli, Róma liberális polgármestere mutatott be Őszentségének. Mesebeli történet volt. Épp húsvét

pénteken érkeztünk Rómába, és Francesco profán módon azt kérdezte tőlem az ebédnél, nem akarunk-e találkozni a pápával. Bevallom, nagyon izgultam. II. János Pál görnyedten, egészen lassan lépkedett felénk a Via del Croce zarándokútján a keresztet cipelő kísérőszemélyzet mögött. Úgy tűnt, alig tud járni, és minden erejét össze kell szednie, hogy megmássza a dombot. Amikor mellénk ért, meghatódva és mély együttérzéssel köszöntöttem őt lengyelül. (Amikor Budapesten a Ferihegy betonján fogadtuk őt, akkor is lengyelül szóltam hozzá, és ő lengyelül áldott meg.) Anikó szemében könny csillogott, Francesco mosolygott. A pápamobilig kísértük a testőröktől körülvett II. János Pált. Rajtunk kívül senki nem volt a dombon, amelyet a Capitolium és a Colosseum fényei világítottak meg. Nem vagyok hívő, bár édesanyám húga titokban megkereszteltetett, de ez a néhány perc mély nyomot hagyott bennem.

Anikó

Anikó egyedül nevelte két kisfiát, Ádámot és Zolit. Többször összehozott vele a véletlen. Először egy üzletben lepett meg azzal, hogy felidézte Akarattyát, amivel elbűvölt, de rögtön hozzátette, hogy ő férjezett családanya. Legközelebb akkor találkoztunk, amikor a Zeneakadémián Yehudi Menuhinnak adtam át egy kitüntetést. A fogadáson, a pohárköszöntő közben már nem Menuhinra néztem.

Néhány nap múlva elvittem gyermekeimet a Csodák Palotájába, ahol számomra a legnagyobb csoda az volt, hogy Anikó is ott volt, véletlenül. Elkértem a telefonszámát, hamarosan összeköltöztünk. Több mint egy évtizede boldogok vagyunk egymással. Közben sokszor úgy éreztem, hogy vékony jégen járok, de megpróbáltam a két családot összekötni, a két életemet eggyé varázsolni. Ezért Dorciék közelébe költöztünk, hogy bármikor átsétálhassak a gyerekeimhez. Anikó mindig támogatott ebben. A két otthon között a szeretet meleg áramlására vágytam. Csak magamat hibáztathatom, ha ez nem sikerült, vagy legalábbis nem úgy sikerült, ahogy szerettem volna. Sokáig úgy gondoltam, hogy fenntartható az illúzió: mivel a szomszédságban lakom, mindennap látom őket, a gyere-

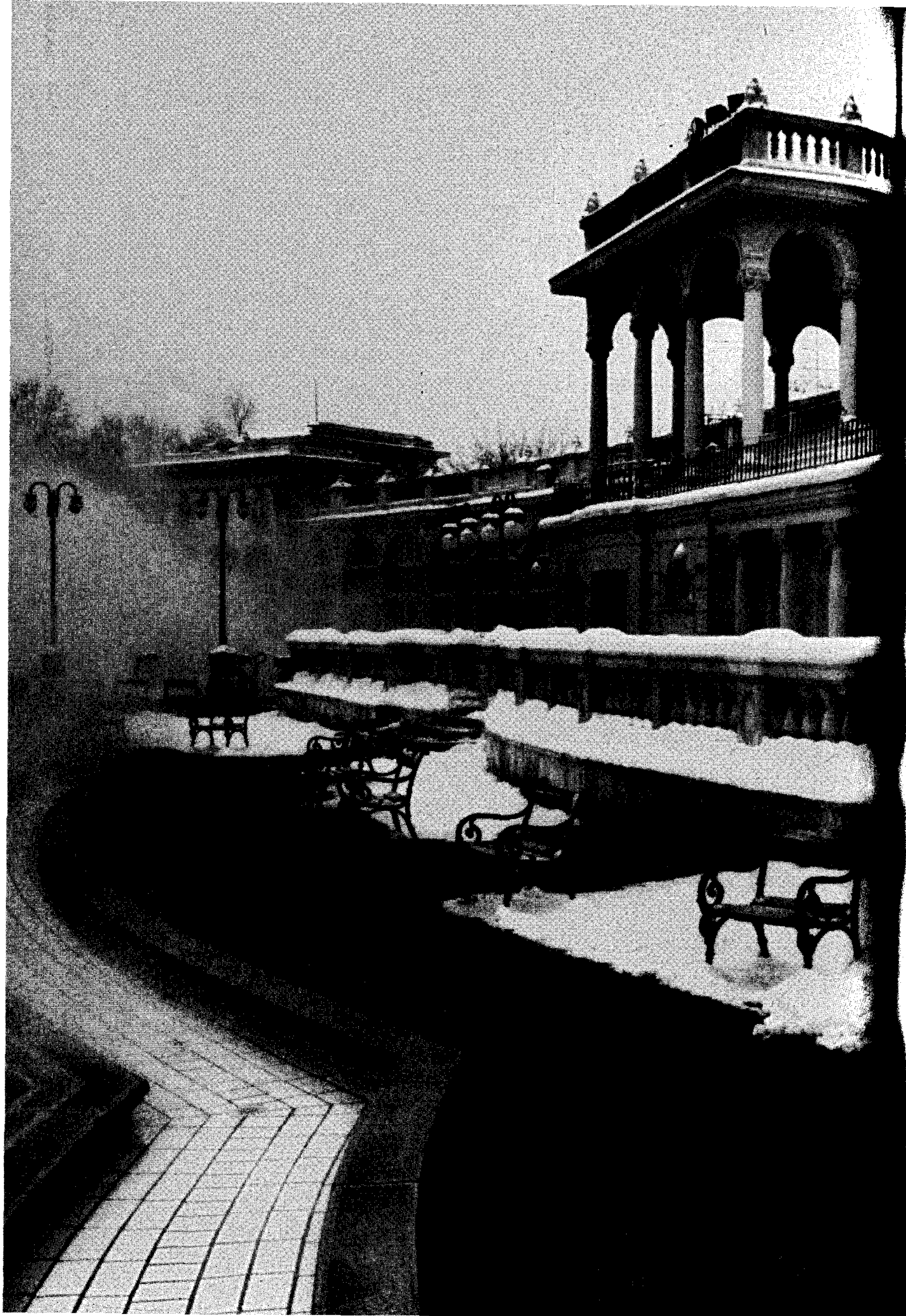
Az alsó sorban Alma leányom az ölében Szafira nevű unokámmal, mellette Dorci lányom. Andris mellett Anikó a karjában Leander nevű unokámmal (saját felv.)

keim úgy érezhetik, hogy velük is élek, és megértik ebből, hogy semmiképp nem akartam elhagyni őket. Gyerekeim persze nemcsak ennyit értettek, hanem mindent, és ez az illúzió épp ezért nem működött.

Anikó tárta előttem szélesre a komolyzene világát. Egyszerre szerettem bele Anne-Sophie Mutterba, Nathalie Dessay-be, Anna Netrebkóba, és áhítattal hallgattam Budapesten Maxim Vengerov játékát.

Boldog voltam, de a Városháza ügyei annyira kimerítettek, hogy csak az elutazások idején tudtam megnyugodni. Amikor csak tehettem, Anikót is vittem magammal. Barcelonában, ahol Anikó nagynénje és unokatestvérei, a híres Czibor Zoltán futballista gyermekei élnek, elhatároztam, hogy megtanulok spanyolul, de esélyem sem volt rá. Nem voltak ezek nyelvtanulásra alkalmas évek...

Anikóval Zsófia, a spanyol királynő szavai szerint fotóalbumba illő, elválaszthatatlan, szép párt alkottunk. Számára olybá tűnhetett, hogy bennünket az élet egymásnak rendelt, mindenben kiegészítettük egymást. Anikó női intelligenciája minden korábbi páromét felülmúlta. Ha valahol kihívó bukkant fel, behálózta, és furmányos technikákkal hatástalanította. Mindig többet tudott potenciális barátnőimről, mint jómagam.

A BUDAPESTI EURÓPA – 2002–2006

Választások, D-209, hídblokád – izgalmi állapot

2001. augusztus 20-án elkezdődött Orbán Viktor hosszú menetelése a hatalom megtartásáért. A Parlament előtt összegyűlt híveinek megfogadta, hogy „amit felépítettünk, meg is tartjuk... saját történelmünk lesz megint... minden készen áll, hogy nagyszerű dolgok történjenek velünk". A miniszterelnök a „lelkek emelkedéséről" is szólott, miközben itt lent a földön elkezdődött a megállíthatatlannak tűnő osztogatás. 2001-ben emelték meg 57 százalékkal a minimálbért, meghirdették a vállalkozók számára a Széchenyi Tervet, ősszel a kormány az alultervezett infláció és a költségvetési tételek kiszervezése következtében több százmilliárd forint elosztásáról dönthetett tényleges parlamenti kontroll nélkül. A magyar állam 2001-ben és 2002-ben 600 milliárd forinttal költött többet, mint amennyit a költségvetésben kimutatott. Ebből telt aztán lakástámogatási programra, diákhitelre és nyugdíjemelésre is.

Az elemzők többsége szerint biztosnak látszott a Fidesz győzelme, miközben a magyar gazdaság a Bokros-csomag óta a legalacsonyabb növekedési rátát mutatta, és az ország versenyképessége is romlott. 2001 végén a közvélemény-kutatók a Fidesz 42–50 százalékos győzelmét jósolták. Az MSZP 7-8 százalékkal maradt le a mögötte. Az osztogatás igen széles rétegeket érintett. Arra lehetett gondolni, hogy Viktor mostanáig spájzolt, de a ciklus végén besöpri a krediteket, és nem állíthatja meg senki. Sokan feltettük magunknak a kérdést: megvásárolható-e a szavazópolgár? Miután Orbán annak ellenére veszített 2002-ben, hogy szinte korlátlan lehetősége volt a nagy választói csoportok megnyerésére, arra következtethetünk, hogy mégiscsak vannak tényezők, amelyek erősebbek lehetnek, mint az osztogatás.

2001–2002 fordulóján az Orbán–Nastase-paktum elemi erejű társadalmi elutasítása a munkahelyféltésről és az idegenellenességről szólt. Az ellenzéki vezetésű önkormányzatok kiszárításának a politikája pedig a választók igazságérzetét és jó közérzetét sértette az erős politikai aktivitást mutató urbánus közösségekben. Az a benyomásom, hogy ez a két tényező együttesen vezetett a Fidesz bukásához.

A román miniszterelnök azzal a feltétellel fogadta el a kedvezménytörvényt, ha a három hónapra szóló munkavállalási engedélyt és a vele járó egészségügyi ellátást Románia valamennyi állampolgárára kiterjesztik. Az MSZP kíméletlenül rájátszott a bizonytalanságban élő és munkahelyüket féltő emberek haragjára.

Budapesten 32 képviselői helyből 28-at az ellenzék szerzett meg. A fővárosi polgárok kiszavazták a hatalomból az őket egy cikluson át büntető jobboldalt.

Orbánék egyszerűen nem akarták elhinni a vereséget, és soha nem felejtették el, hogy ebben a fővárosnak döntő szerepe volt. A választások végeredményét az ellenzék azonnal megkérdőjelezte, és következetesen csalónak, hazugnak nevezte a kormányt. Ők is tudták, hogy nem történt csalás az egyébként általuk rendezett és az ő belügyminiszterük által tisztának nyilvánított választásokon, de nem tudták elfogadni a vereséget. Elkezdődött a hazugságkampány.

A választást követő napokban Pokorni Zoltán pártelnök a TV2 Jó Estét, Magyarország! című műsorában azt állította, hogy egy nappal korábban azt nyilatkoztam, jobb lenne, ha az SZDSZ a Fidesszel tárgyalna a kormányalakításról. Ezt sajtótájékoztatón kellett cáfolnom, mivel semmi köze nem volt az igazsághoz. Éppen az ellenkezőjét gondoltam. Azt, hogy a kormányváltásra szavazó budapestiek akaratának arculcsapása lenne, ha segédkezet nyújtanánk hatalmuk átmentéséhez azoknak, akik a főváros fejlődését akadályozták. Arcátlan hazugság volt Pokorni nekem tulajdonított állítása, miszerint „a főváros nagyon jól kijött a Fidesz-kormánnyal". Azzal a párttal, amelynek elnöke ilyen nyíltan és szemérmetlenül képes milliók szemébe hazudni, lehetetlen mindenféle komoly együttműködés.

Megköszöntem Budapest polgárainak, hogy minden korábbinál nagyobb számban vettek részt a választások második fordulójában, és megteremtették annak a lehetőségét, hogy a következő években a főváros fejlődése arányban legyen lakóinak adóbefizetésével és az ország gazdasági lehetőségeivel. Egyúttal lehetőséget teremtettek arra is, hogy a megosztottság, a gyűlölködés és a félelem évei után újra normális, nyugodt, békés évek következzenek.

A választások után a remény és a bizakodás légköre vett körül. Az országban viszont fennmaradt az izgalmi állapot. Ez jellemző volt a ciklus egészére, már csak azért is, mert soha nem volt Magyarországon egyetlen kormányzati cikluson belül annyi választás, mint 2002 és 2006 között. A választókért folytatott versenyben nem volt megállás. A szokásos két országgyűlési és önkormányzati választáson felül volt egy európai parlamenti választás, egy népszavazás, s átéltünk még egy miniszterelnök-cserét is. A permanens voksolás nagyon sokba került az országnak, mely kénytelen volt mértéktelenül habzsolni a politikát, s ez igencsak megviselte az államkincstárat. A „jóléti rendszerváltást", Medgyessy Péter száznapos programjait még ki sem hevertük, amikor Gyurcsány Ferenc már további kötelezettségvállalásokkal készült a választásokra (szociális gyermekprogram, szociális támogatások bővítése, elkerülő utak, infrastrukturális beruházások, áfa-csökkentés stb.).

A két kormány egyébként sem osztogathatott annyit, hogy a Fidesz ne követeljen sokszor annyit, és ne minősítse őket a gyilkos megszorítások kormányainak. A Fidesz a 2004-es „nemzeti petíciójában" már egyenesen hatósági árakra épülő, lényegében kádári gazdaságpolitikát követelt.

A Fidesz és az MSZP megmutatta, hogy melyek azok az utak, amelyeken nem juthatunk el a sikeres Magyarországhoz, s hogy csak a liberális megoldás működőképes: adócsökkentés, kisebb állam, rászorultsági elvű szociálpolitika és regionalizmus, azaz decentralizáció.

A 2002-es választások után egyébként sem kellett sokat várni a ciklus nagy botrányára. Még csak háromhetes miniszterelnök volt Medgyessy Péter, amikor a Magyar Nemzet közölte azokat a dokumentumokat, melyek szerint ő volt a D-209-es szigorúan titkos III/II-es tiszt a Pénzügyminisztériumban húsz évvel azelőtt. Kis János akkor azt írta a Magyar Hírlapban, hogy „Medgyessynek mennie kell!" (2002. június 19.). Persze nem ment, és az SZDSZ fordulatait ebben az ügyben senki sem tudta követni. Máig sem világos, mi a fene történt akkor velünk. A másik oldalt pedig dühítette a saját gyengesége, tehetetlensége. Nap mint nap tapasztaltam, hogy egyre ingerültebbek.

A D-209-es ügyet a volt miniszterelnök máig sem érti. Paradox módon a lelepleződés után átmenetileg még növekedett is a népszerűsége. Az *MSZP felső köreiben mindenki tudott Medgyessy kémelhárító múltjáról* – így hangzott a pártállami logikára épülő védekezés. „Nem is kellene vele foglalkozni." De ha már mégis: Medgyessy tevékenysége a külföldi hírszerző szervezetek (a CIA, az oroszok stb.) ellen védte „a magyar államérdeket" az IMF-hez és a Világbankhoz való csatlakozásunk idején. Ez az ügy sajnos erkölcsileg aláásta a koalíciót, és elősegítette, hogy a polgárháború légköre vegye körül a magyar demokráciát. Mély meggyőződésem, hogy Medgyessy Péternek már a választási kampány idején nyíltan és őszintén beszélnie kellett volna a D-209-es múltjáról, és a magyar választókra bíznia a döntést.

Ehhez az utólagos értékeléshez rögvest hozzá kell tennem, hogy, miként az alábbiakból kiderül, én ebben az időszakban nagyon erősen számítottam Medgyessy Péterre Budapest érdekeire való tekintettel.

A D-209-es ügy beleszövődött a választási eredmények tagadására épülő akciósorozatba. Ennek legdrámaibb eseményébe személyesen is belekeveredtem.

2002. július 4-én reggel otthon dolgoztam. A naptáram szerint első programom a londoni főpolgármester városházi fogadása volt, amit 11 órára beszéltünk meg. Michael Olivernek hívták a lordmajort. Erről a protokolláris találkozóról elkésni a legnagyobb udvariatlanság lett volna. Időben indultam el, ám csak a Tabánig jutottam. Láttam, hogy az előttem feltorlódott kocsisor nem mozdul. Kellemetlen, szorongó érzés fogott el, rossz volt az előérzetem.

A reménytelen várakozásra ráunva félreállítottam az autómat, és gyalog elindultam az Erzsébet hídon át. A híd közepén több sávot civil autók torlaszoltak el. Két tucat ember álldogált mellettük, és néhány rendőr lézengett ott. Gyanútlanul megkérdeztem egy mellettem haladó, jól öltözött idősebb hölgytől, hogy mi történhetett? Felismert, és hirtelen izgatott lett. Lihegve, de ordítva, rám zúdította minden mérgét. Azt kiabálta, hogy csaltunk a szavazatszámlálással, és hazaárulónak nevezett. Közben többen lettünk. A gépkocsik körül őgyelgők körénk gyűltek, és fenyegető megjegyzések hangzottak el. Elmondtam, hogy a blokád törvénytelen, és kárt okoz Budapestnek, de ez csak olaj volt a tűzre. A helyzet félelemkeltő volt. A gyűlöletbeszéd jól ismert fordulatai, súlyosan fenyegető kifejezései röpködtek a levegőben, nem lehetett kizárni, hogy alaposan elvernek. Eleinte meglepődtek, hogy ott vagyok, de egyre jobban fölbátorodtak, egyre közelebb nyomultak, végül körbezártak.

Ekkor egyenruhások jelentek meg mellettem, és a parancsnokuk arra kért, hogy velük együtt haladjak tovább, ők lesznek a kísérőim, erre kaptak parancsot. A rendőröket füttyszó és ordítozás fogadta, de a közben százfősre duzzadt csoport szétnyílt, és utat engedett.

A hivatalba érve megtudtam, hogy a Lelkiismeret '88 csoport szervezte a blokádot, amit csak a déli órákban sikerült felszámolni. Sosem felejtem el azt a szorongató testi közelséget, amit ott átéltem, és a megalázó rendőri beavatkozást, ami a közegek szerint kizárólag a testi épségem védelmét szolgálta. Akkor hihetetlennek tűnt, hogy Budapest főpolgármesterét rendőröknek kell védeni bárkitől. Délután nyilatkozatot adtam ki, amelyben arra hívtam fel a figyelmet, hogy a hídfoglalók több tízezer budapestinek okoztak kárt, nem pedig a kormánypártoknak. Elfogadhatatlannak minősítettem, hogy bárki megpróbálja politikai célból megbénítani a fővárost. Minden felelős politikustól azt kértem, hogy határolódjon el a szélsőjobb szégyenletes akciójától. Arra szólítottam fel a budapestieket, hogy indítsanak kártérítési pereket az elszenvedett sérelmeik miatt, hiszen órákat vettek el az idejükből, és ezzel pénzt vettek ki a zsebükből. (A hídzárat végül a rohamrendőrség számolta fel. A tüntetők a Parlament elé vonultak, hogy sátorozással és „fegyvertelen forradalommal" érjék el a szavazatok újraszámlálását, de a rohamrendőrség onnan is kiszorította őket.)

Eleinte nagyon nyomasztott ez a magyar közéletben addig szokatlan nyílt brutalitás, de ahogy múltak az órák, megpróbáltam a magam számára átértékelni mindent. Arra jutottam, hogy az abnormálissal csak a normálist lehet szembeállítani, az erőszakos szélsőséggel szemben kizárólag a normális emberek közösségének értékrendje nyújt védelmet.

Sokat segített nekem az a kép, ami az Erzsébet híd pesti oldalán fogadott. A város a blokád első óráiban békésen és szelíden élte megszokott életét. A pestiek nem is tudták, mit művel néhány megátalkodott a hídon. Hihetetlen erőt éreztem ebben a nyugalomban, és jókedvem lett tőle. Ez a nap meghatározta az önkormányzati kampány hangulatát és menetét. Érzelmi töltést adott hozzá, és irányt szabott neki.

2001 júniusában Medgyessy Péter volt pénzügyminisztert választotta az MSZP miniszterelnök-jelöltjévé. Nyomban leültem vele tárgyalni, akkor még az SZDSZ elnökeként. Ifjúkorom óta ismertem őt, még abból az időből, amikor pénzügyminiszter-helyettesként felügyelte a nemzetközi pénzügyeket. Az olvasó már tudja: édesanyám a Pénzügyminisztérium osztályvezetőjeként évtizedeken át ezen a területen dolgozott. Medgyessy jelölésének örültem, mert tudtam róla, hogy elkötelezett a fővárosi ügyekben. Mindketten érdekeltek voltunk a metróperekben, hiszen ketten írtuk alá a 4-es metróról szóló megállapodást, amit az Orbán-kormány felrúgott. A per során mindig következetesen képviselte a metrópárti álláspontot. Múltbeli titkosszolgálati szerepéről nem tudtam semmit.

2001. november 27-én fogadtam őt miniszterelnök-jelölti minőségében a Városházán. Az előre rögzített tárgyalási tematika azt jelezte, hogy a tárgyalásoknak valódi, komoly és konkrét tétje van. Elmondtam neki, hogy az MSZP-nek nem állhat érdekében az SZDSZ budapesti pozícióinak lerontása. Ha az MSZP optimalizálni akarja a hatalmi helyzetét, vagyis a döntéshozatalban való érdemi részvételét, akkor velem is együtt kell működnie, és ezt a nyilvánosság előtt is fel kell vállalnia. Annak, hogy a fővárosi közgyűlésben is abszolút többséget szerezzünk, elemi feltétele, hogy az MSZP ne kampányoljon burkoltan sem ellenem. Ezzel a feltétellel vállaltam, hogy a 2002-es kampányok egyikében sem működöm együtt a jobboldallal. Rögzítettük a fővárosi koalíció működőképességének legfontosabb feltételeit. Világossá tettem, hogy Budapestnek komoly kormányzati segítségre lesz szüksége. Az MTI-ben minderről ez jelent meg: Medgyessy Péter és Demszky Gábor találkozóján kiderült, hogy az MSZP-nek lesz önálló főpolgármester-jelöltje, a jelenlegi főpolgármester pedig elindul a posztért 2002-ben is. A valóságban nem volt szó arról, hogy az MSZP önálló főpolgármester-jelöltet állít, és Medgyessy világosan meg is értette a nem túl bonyolultan kódolt üzenetet: meg lehet egyezni velünk, ha a szocialisták független tényezőnek kezelnek minket, és lemondanak az ellenünk irányuló állandó sajtótámadásokról.

Tudtam, hogy a programunknak csak a fővárosban folyó beruházások és az élet minőségének javítását szolgáló felújítási munkák és a kulturális programok adhatnak hitelt. Budán 2002 tavaszán elkezdődött az utóbbi évtized legnagyobb beruházása, a Bartók Béla út felújítása faltól falig. Ezt a ciklus folyamán megelőzte az Alkotás utca, a Hegyalja út és Villányi út felújítása. Azt reméltük, hogy a Bartók Béla úton szeptemberben már közlekedhetnek a villamosok, októberben átadjuk a Körtéren az aluljárót, az útpályát, és a Fehérvári út s a Bocskai út kereszteződésének csomópontja is elkészül iskolakezdésre. Így is történt.

A legemlékezetesebb választási szlogenünk az volt, hogy „Budapestnek pezsgés kell!". Ennek kapcsán beszélhettünk az induló pesti Broadway-programról, amelynek egyik meghatározó eleme 2002-ben a Nagymező utca egyik szakaszának sétálóutcává alakítása volt. De hasonló fejlesztések indultak a Király utca környékén, a Középső-Józsefváros és a Középső-Ferencváros területén, a Falk Miksa és a Pozsonyi út körzetében, valamint Budán, a Fő utcánál. A sétáló- vagy csillapított forgalmú utcák kialakításával az volt a célunk, hogy a belső kerületekben megteremtsük a pezsgő kulturális, szellemi élet feltételeit. (A Ráday utca, a déli Váci utca és a Liszt Ferenc tér sikere is hozzájárult ahhoz, hogy a kerületek támogatni kezdték ezeket az átalakítási terveket.)

A kampány előkészítése során fókuszcsoportokon mértük a kampányszlogenek támogatottságát. A „Budapestnek levegő kell!" valamennyi fókuszcsoportban osztatlan lelkesedéssel találkozott: mindenki ötöst adott rá, többen csillagost. A kampány témájává tettük a közparkok megújítását, a fásítási programokat, a zöldövezetek védelmének a kérdését és persze a 4-es metró megépítésével járó környezeti előnyöket.

A hídblokád előtt néhány nappal találkoztam Csillag István gazdasági miniszterrel, aki úgy foglalt állást, hogy a kormány nevében támogatni fogja a 4-es metró nyomvonalának meghosszabbítását a Bosnyák térig. Ezzel a döntéssel a kormány új perspektívát nyitott. Elkezdődött az engedélyezési tervek készítése, és felgyorsultak a tárgyalások a bankokkal a beruházás finanszírozásáról. Júliusban Wolfgang Rothot, az Európai Beruházási Bank alelnökét fogadhattam, aki a korábbinál sokkal kedvezőbb feltételeket ajánlott. Eszerint a bank a korábbi 20 év helyett 25 évre szóló hitelt hajlandó nyújtani, 5 helyett 7 éves türelmi idővel, és a teljes beruházási költség 50%-a helyett annak 75%-ára. Ezzel rákerült a hitelesség pecsétje a projektre, és ezzel ismét kampánytémává vált a 4-es metró hosszabb nyomvonalon történő megvalósítása.

A kampány pörgős volt, jó hangulatban voltunk. Akkori sajtófőnökömnek, Czuk Dórának megvolt az a jó tulajdonsága, hogy egész lényével derűt sugárzott. Szerettem ránézni, tőle hallgatni a legfrissebb híreket, még arról is, hogy épp miként gyaláznak bennünket. Tőle mindig vidámabban fogadtam a legkellemetlenebb vádaskodásokat is. Mindenhová elkísért, és az utolsó pillanatig nyomta belém az autóban ülve az információkat. Ha ez sem volt elég, Csernus Sanyit kérdeztem. Neki volt a legjobb humora az egész Városházán. Profi sofőr volt. Korábban kamionozott, de valamilyen csínytevésért elküldték, így került hozzánk. Budapesten csak a főútvonalakat ismerte, ahol elfér a kamion. Nagyon jókat szórakoztunk együtt, lényegében mindenen. Sanyi javíthatatlan igazmondó bohóc, nagyon megszerettem. Ő volt az az ember, aki jobbra is nagy ívben kanyarodott, amit persze a szembejövők is észrevettek, és inkább kitértek előle. Amúgy utálta a nagyképűsködést és a hazugságot, talán ő merte nekem a legközvetlenebbül megmondani, ha valami nem tetszett neki. Ezért különösen kedveltem. Pesti aszfaltzsargon és harsány kacagás töltötte meg a kocsit, ha vele voltunk. Sanyi elődjét, Árpádot, az első sofőrömet még a tanácselnököktől örököltem, de fel sem merült bennem, hogy elküldjem. Árpád hamarosan minden titkok tudója lett, aki nemcsak a főváros ügyeiben igazodott el, hanem a magánéletemben is. Lojálisabb és pontosabb munkatársat keresve sem találhattam volna.

A kihívóim közül a Fidesz által támogatott, de színleg független Schmitt Pál tűnt a legveszélyesebbnek. A felmérések szerint a választópolgárok többsége engem támogatott, de a különbség közöttünk a kampány előrehaladtával egyre csökkent. Gy. Németh Erzsébetnek, az MSZP jelöltjének nagyon sokat ártott, hogy a miniszterelnök eleinte ellenezte az indulását, és egyik kampányrendezvényére sem ment el. Folyamatosan szembe kellett néznie a média gyilkos kérdésével: mikor lép már vissza. Erre nincs jó válasz. Gy. Némethről végig úgy beszéltem a kampány során, mint jövendő munkatársamról vagy szövetségesemről. Ezzel szemben Schmitt Pált vitára hívtam ki. Mivel abban állapodtunk meg, hogy egymástól is lehet kérdezni, a vita klasszikus kompetenciateszté vált, amelyen nem szerepelt túl jól. Az volt a benyomásom, hogy nem mélyedt el túlzottan Budapest működésének a tanulmányozásában. Gy. Némethnek természetesen sokkal mélyrehatóbb ismeretei voltak.

Dicsértem is Schmittet. Elismertem, hogy jelentős érdemei vannak:

olimpiai bajnok, sportdiplomata és megnyerő modorú úriember. (Nem sejthettem, hogy a jövendő köztársasági elnökről szólok, azt meg végképp nem, miként végződik majd az az elnökség.) De elmondtam azt is, hogy annak idején egyetlen szóval sem tiltakozott amiatt, hogy a magyar sportolók nem utazhattak ki az 1984-es Los Angeles-i olimpiára, hiába készültek rá évekig megfeszített erővel. Az akkori olimpiai bizottságnak ő is a tagja volt. Ellenem független jelöltként indult, de a pártállam idején egyáltalán nem volt független és szabad ember.

1998-ban a szocialista párt budapesti vezetőivel tárgyalt esetleges főpolgármester-jelöltségéről, és csak az Orbán-kormány idején fedezte fel, hogy őt valójában mindig a „polgári értékek" vonzották.

A választások előtt hat héttel szökőárszerű csőtörés volt a Gellért fürdő közvetlen szomszédságában. Jelentős károk keletkeztek. Szobák mentek tönkre, a tető egy része beszakadt. Az ellenzék kampánytémává tette a vízcsőhálózat állapotát. A kár mintegy 80 millió forint volt, de a riadalom sokkal nagyobb. A stábomban többen felvetették, nem történt-e szabotázs, de ezt a vizsgálatok gyorsan kizárták. A helyzet az, hogy a Vízműveknek sokkal többet kell áldoznia a teljesen elöregedett hálózat felújítására, mert megengedhetetlen, hogy egy civilizált városban ilyen esetek előforduljanak. Kiadtam a hálózatrekonstrukció felgyorsítására vonatkozó utasítást. Sándor László, a Fővárosi Vízművek vezérigazgatója azt nyilatkozta, hogy a budapesti csőhálózat megbízhatóság tekintetében felveszi a versenyt az európai nagyvárosokéval. Ennek a nyilatkozatnak enyhén szólva nem örültem. A rendszerváltást megelőzően nem törődtek a százéves hálózattal, a csövek állapotával. Világos volt, hogy nagyszabású rekonstrukcióra van szükség, és ehhez új emberek kellenek, nem olyan menedzsment, mely úgy tesz, mintha minden rendben lenne, mikor semmi sincs rendben. Sándor László pár hónappal később távozott is a Vízművek éléről. A Malév élére került, de ott sem maradt sokáig.

Schmitt Pál, miután október 20-án elvesztette velem szemben a csatát, nem ült be az ellenzéki Fidesz–KDNP–MDF-frakcióba, hanem azonnal lemondott a mandátumáról. A budapesti politikai közélet ismét háromosztatú lett: a közgyűlésben a liberálisok, a szocialisták és a konzervatívok lényegében egyforma erőt képviseltek. Az MSZP-nek 24, a Fidesz–KDNP–MDF-szövetségnek 21, az SZDSZ-nek az enyémmel együtt 17 mandátuma volt, és sajnos a MIÉP is szerzett 5-öt.

Miként 1998-ban, a 2002-es önkormányzati választások után is megőrizte posztját mind a négy 1994-ben megválasztott helyettesem: Schiffer János, Vajda Pál, Szolnoki Andrea és Atkári János. Melléjük jelölték még ötödiknek a szocialisták Bakonyi Tibort.

Bakonyi Tibor 1994 óta képviselte a pártját az Országgyűlésben, és 1996 óta a Fővárosi Gázművek igazgatóságában. Először az egyik, másodszor a másik minőségében találkoztam vele. Szakközgazdász, kiváló sportoló, élvonalbeli kézilabdázó volt, és tucatnyi társadalmi szervezetben, sportegyesületben tevékenykedik. Evidens volt, hogy főpolgármester-helyettesi portfóliójába be fog kerülni a sport. Eleinte vele is voltak vitáim az általa vállalt feladatokkal kapcsolatosan, de melyik helyettesemmel nem voltak!?

Nyílt volt, és természetes, kicsit álmodozó. Igyekezett minden tekintetben lojális vezetőként Budapestet képviselni akkor is, amikor keményen ütköznie kellett a saját parlamenti frakciójával. *Civil álom, politikus állam* címen írt PhD-t, amelynek már a címében is megfogalmazta önmagát.

A Hagyó-féle tömörülés háttérbe szorította. 2006-ban már nem jelölték főpolgármester-helyettesnek. Kárpótlásként a Fővárosi Gázművek vezérigazgatói posztjára jelölték, és 2010-ig, az új kurzus kezdetéig ezt a posztot töltötte be. Ezekben az években sokat tárgyaltam vele a Gázművek területén lévő és veszélyes anyagokat tartalmazó gázmassza kitermeléséről és elszállításáról. Sokat veszekedtem vele. Arra kértem, hogy a Gázművek szabadítsa fel erre a feladatra a privatizációs szerződés alapján félretett jelentős vagyont. Csak félsikert értem el, a gázmassza egy része továbbra is a termálvízbe szivárog, a társtulajdonos RWE, ez a multinacionális óriás sokkal többet tehetne ebben az ügyben, mint amennyire hajlandó. Számtalan levelet írtam, berendeltem magamhoz a cég menedzsmentjét, de hiába. Mivel a menedzsmentjogokat a társtulajdonosok birtokolják, ezek a konfliktusok be vannak építve a rendszerbe. A privatizált cégek ügyeit mindig az ő interpretációjukból kiindulva tárgyaltuk meg. Igen nehéz volt hiteles információkhoz jutni. A gázmassza ügyében is csak független szakértők bevonásával juthattunk hiteles információkhoz. Igazi iszapbirkózás volt ez, és nemcsak metaforikus értelemben. Ez a ciánnal is szennyezett gázmassza, ez az undorító és bűzlő iszaptenger a Duna közvetlen szomszédságában van.

A szocialisták 2002-ben hallani sem akartak arról, hogy továbbra is Atkári János legyen a költségvetésért felelős helyettesem, mert ő testesítette meg a számukra azt a szigorú költségvetési politikát, ami az ő gondolkodásuktól a lehető legtávolabb állt. János szigorúan kezelte a költségvetés előkészítését, és ellenállt az osztogatási törekvéseknek. A szocik állandó nyomásgyakorlással próbálták fellazítani ezt a szigort, és ennek érdekében próbálták Atkárit háttérbe szorítani. Ez óhatatlanul olyan ostoba helyzetekbe sodort minket, amikor egy-egy kisebb támogatási tétel odaítélése is presztízskérdéssé vált. Más esetekben viszont a biztos bukás elkerülése érdekében kellett a tervezettnél többet fordítani a város üzemeltetésére vagy az útfelújításokra. János nem vált politikussá, de kitűnő pénzügyi szakemberré képezte ki magát.

Már az év elején a szocialisták kereszttüzébe kerültünk, mert a fővárosi szocialisták azt kívánták elérni, hogy a főváros még a költségvetés elfogadása előtt vállaljon kötelezettséget 3,7 milliárd forintnyi szociális, egészségügyi és közlekedési beruházás finanszírozására. Nem nyeltük le, hogy a szocik ezeket a fejlesztéseket előre el akarják fogadtatni, elkerülve a költségvetési egyeztetéssel járó kontrollt. Szakmailag hibásnak és inkorrektnek értékeltük ezt a nyomulást, és az ellenzékkel együtt szavazva le is vetettük a napirendről a javaslatot. Gy. Németh Erzsébet ekkor állapította meg, hogy én minden kormánnyal hadakozom, és teljesen összeférhetetlen vagyok. Ugyanő mondta 2004-ben az MTI tudósítójának, hogy „a duzzogó, felelőtlen, arrogáns" Atkári János miatt hiúsult meg a költségvetés módosítása. Atkári valójában azért vonta vissza az előterjesztését, mert nem értett egyet azzal a szocialista indítvánnyal, miszerint a közgyűlés engedje el a kórházak 300 millió forint körüli tartozását. Miután az MSZP visszavonta a kórházak hiteltartozásának elengedésével kapcsolatos indítványokat, a közgyűlés megtárgyalhatta a költségvetést. „Az előterjesztő megvilágosodott" – így kommentálta János a szocik álláspontjának megváltozását.

A szocialisták éveken át Atkári kigolyózására játszottak, s ezt végül egy teljesen jelentéktelennek tűnő ügy kapcsán sikerült elérniük. Ott és akkor a főváros irányíthatósága, a koalíció működőképessége fontosabb volt

a számomra, mint hogy a végsőkig kitartsak mellette egy számomra elvi jelentőséggel nem bíró ügyben, amit ő viszont szakítópróbának tekintett.

2004 októberében egy szokásos hétfői kabinetülésen Schiffer János javaslatot tett egy húszmilliós színházi támogatás odaítélésére. Azt kérte, hogy az intézményracionalitási alap terhére nyújtsunk gyorssegélyt a Katona József Színháznak és a Radnóti Színpadnak, hogy megmentsük őket az ellehetetlenüléstől. Nem akartam a színházi szakmával konfliktust, a kért összeg sem volt túl jelentős, és Schiffer is megnyugtatott, hogy a gazdálkodás korrekciójával biztosítható lesz, hogy a hiány ne termelődjön újra. Úgy döntöttem, támogatom az előterjesztést. Atkári tiltakozott, hivatkozott az alap felhasználásának szabályaira, de nem győzött meg. Legnagyobb meglepetésemre János ekkor felállt, kiment, nem is jött vissza az ülés alatt, amire korábban egyáltalán nem volt példa. Ezt nem tudtam tolerálni, teljesen aránytalannak éreztem ezt a reakciót, annál is inkább, mert munkatársaimtól később arról értesültem, hogy Atkári más technikával kezeli a színházak igényét.

Jelentős mértékben Atkári Jánosnak köszönhető, hogy sikerült a főváros működőképességét megőrizni azokban a nehéz években, amikor az Orbán-kormány jelentős elvonásokkal büntette a fővárost. Ezt tudtam és nagyra értékeltem. Ám ezen a megszorító költségvetési politikán változtatnunk kellett, mert erre 2005-től, amikor az útfelújítási programunk finanszírozásába a kormány is beszállt, megvolt a lehetőségünk. Ám ezt a fordulatot Atkárival nem lehetett végrehajtani. Ez állt a köztünk kialakult ellentét hátterében. Ez a konfliktus emberileg nagyon mélyen érintett, de akkor úgy éreztem, nincs más választásom, mint hogy elvonjam Atkári jogköreit, mert képtelen voltam vele együtt dolgozni. Nem akarta elfogadni, hogy ha nem költünk többet a város működtetésére, a köztisztaságra, az útfelújításra, arra, amit az emberek legnagyobb joggal kérnek tőlünk számon, akkor egyszerűen megbukunk. Atkárinak nem egyszerűen azért kellett mennie, mert a szocialisták ezt akarták, hanem azért, mert nem értett egyet ezzel a fordulattal, és egyáltalán nem akart benne közreműködni. A politikánkért való felelősség a közvetlen választás miatt csak az enyém volt, míg a költségvetés kezelése a tőlem kapott felhatalmazás alapján az övé. Atkári távozása után, 2005–2006-ban Vajda Pállal, majd Gyurcsány Ferenccel megegyezve egy nagyságrenddel nagyobb összeget költöttünk üzemeltetésre, mint korábban, és ez meg is látszott a városon.

2005-ben a Beszélő Atkárival rokonszenvező szerkesztői, Ádám Zoltán és Mink András nekem szegezték a kérdést: „Nem érzed magad felelősnek a kialakult helyzetért?" Ezt válaszoltam nekik:

> „Úgy vélem, az a természetes, hogy egy politikai vezető aszerint választja meg a munkatársait, hogy azok képesek és hajlandóak-e együttműködni az elképzelései megvalósításában, a mi esetünkben a város legjobb szolgálatában. A világ legtermészetesebb dolga, hogy ha ez valami miatt nem megy, akkor váltani kell. Atkári Jánost az elmúlt években nagyon sokszor megmentettem, mivel sok esetben nemcsak a szocialista, hanem a szabad demokrata frakció sem támogatta, egyedül én álltam ki mellette. Azonban eljött az az időszak, amikor már rengetegszer került ellentétbe, szinte már mindenkivel, többek között velem is – túl sok kérdésben. Ez pedig nem hatékony. Nekünk más a dolgunk, a várost kell működtetnünk, fejlesztenünk." (*Beszélő*, 2005. június–július)

A város pénzügyi egyensúlya nem került veszélybe, a működési eredményünk alig fél százalékkal romlott, ami még simán kezelhető volt. Budapest hitelminősítése sem változott, továbbra is kiemelkedően jó maradt, és nem is vettünk fel több hitelt, mint amennyit korábban terveztünk.

A tizennégy éven át tartó munkakapcsolatunkba nem fért bele, hogy a helyettesem a főváros legfontosabb döntés-előkészítő testületének az ülésén faképnél hagy. Azt sem értettem, hogy miért nem ő jelentette be nekem, hogy a feladatot megoldotta, tehát ő is belátta, hogy a két színház igénye legitim. Másodlagos kérdés, hogy a kért összeget végül nem az intézményracionalizálási alapból fizettük ki. A konfliktus kiéleződésében Atkári és a szocik rendkívül feszült viszonya játszott döntő szerepet, de nem akarom elhallgatni, hogy János Mesterházy Ernő színrelépését is erőteljesen kifogásolta.

Nagyon sokat köszönhettem Atkári Jánosnak, és ő is sokat köszönhetett nekem. Másképp alakult volna az utolsó hat év, ha ő mellettem marad. Ma már persze világosan látom, hogy akkor nem fogtam fel távozásának a súlyát. Leegyszerűsítettem a kialakult helyzetet.

Reméltem, hogy 2010 őszétől – mivel ez volt a főváros érdeke – Atkári Tarlós István mellett sikeres lesz, mint szürkének nem mondható emi-

nenciás. Nem így történt. Atkári távozása számomra nagyon erős jelzés volt, akárcsak egy évvel korábban Klados Gusztávé, aki nélkül aligha lehet a metróberuházást irányítani és ellenőrizni. Nagyon sajnáltam, hogy Atkári nem tárta a nyilvánosság elé távozásának igazi okát, mert ezzel világosabbá tette volna a közvélemény számára, hogy mi lesz a sorsa az Orbán-kormány által magára hagyott fővárosi tömegközlekedésnek.

Ikvai, a szerény profi

Ikvai-Szabó Imre a második ciklusban kezdett Szolnoki Andrea kabinetjében dolgozni. Ferge Zsuzsa ajánlotta nekünk mint tanítványát és munkatársát, profi szociológust és szociálpolitikust. Andreának pontosan erre volt szüksége, és Imre hamarosan nélkülözhetetlen lett. Rendszerekben és városfejlesztési stratégiákban gondolkodott. A csúcshivatalnok lojalitása és hivatástudata hihetetlen szorgalommal társult ebben a kedves és roppant szerény emberben.

Soha nem vált igazán politikussá, szelíd személyisége megakadályozta abban, hogy a pártpolitika terepén is teljes erőbedobással kipróbálja magát. Igazi csapatépítő. Úgy tárgyal a legkülönbözőbb szakmák képviselőivel, mintha a családtagjai lennének. Nyitott és kíváncsi ember, aki el sem tudja képzelni, hogy tárgyalópartnereit a főváros szolgálatán kívül más is motiválhatná.

Lojalitása nagyon fontossá vált a számomra egy olyan időszakban, amikor épp a lojalitással párosuló feltétlen őszinteség vált a legfontosabb értékké.

Ikvai első feladata a hajléktalanellátás rendbetétele volt abban az időszakban, amikor áldatlan konfliktus alakult ki Iványi Gábor és Győri Péter között. Két felfogás, két iskola ütközött egymással igen zajosan, elsősorban Győri miatt, aki az egész ügyet jogi útra terelte. A vita nem konszolidált keretek között folyt. Ebben a háborús helyzetben hozta össze Ikvai a hajléktalanellátó rendszer vezetőiből azt a tanácsadó szervezetet, amely a kapacitások és források elosztásában éveken át a segítségemre volt. Világosan láttuk, hogy ez a szerteágazó, bonyolult rendszer csak

akkor működtethető, ha valamennyi szereplője számára átlátható és fair szabályokat állítunk fel, amelyek kikényszerítik azt az együttműködést, amellyel megduplázhatjuk a főváros által biztosított ágyszámot és kapacitást, s külső forrásokat is bevonhatunk. A hajléktalanellátást 54%-ban civilek végzik, szerződéssel. Nagyon meg voltak velünk elégedve. Jól fizetünk, de kőkemény feltételek mellett. Másfél éven keresztül vitatkoztunk az ellátó szervezetekkel kötendő szerződéseken, amíg ezt elértük, és ezt jelentős részben Ikvainak köszönhetjük.

Ikvai ezután az egészségügyi reform területén is kipróbálhatta magát. Számtalan értelmezési problémát kellett megoldania, és az érintettek indulatos reakcióit is kezelnie kellett. Alighanem ő értette meg közülünk leginkább Molnár Lajos és Horváth Ágnes erőfeszítéseit, és sokszor segített nekem, hogy eligazodjam a szakmai elfogultságok és bonyolult érdekviszonyok útvesztőjében. De persze nem ez volt az a terület, ahol fővárosi szinten eredményeket lehetett volna felmutatni.

Amikor Atkári János posztja megüresedett, Ikvai már régóta szabad demokrata képviselő és bizottsági elnök volt. Két bizottságot vezetett egyszerre, a szociálpolitikait és az egészségügyit. A képviselők közül ő tűnt a legalkalmasabbnak arra, hogy a költségvetési tervezés feladatát átvegye, de számtalan egyéb feladattal is megbíztam. Egyebek mellett a középtávú városfejlesztési koncepció, a Podmaniczky Program elkészítését is elvállalta, és a nagy projekteket is ő menedzselte. Az utolsó öt évben, amikor működésünk politikai és pénzügyi feltételei napról napra romlottak, szinte megszakadt a rá nehezedő terhek súlya alatt. Nagyon ritkán nyilatkozott, és nem is vált igazi közszereplővé. Ez valószínűleg sohasem érdekelte, és nem is zavarta, ám megválasztása után még adott egy hosszú, és bizakodó interjút az epiteszforum.hu elnevezésű internetes lapnak. Ebben jelezte, hogy a Podmaniczky Program legkésőbb júniusban a közgyűlés elé kerül, „ha valaki addig – építészek, fejlesztők, kerületek, bárki – valamelyik fontos elemét szét nem veri, amitől a terv megborul". A továbbiakban részletesen beszélt arról, mit kellene ennek a programnak a követése során másképp csinálni, mint addig, és jelezte a kétségeit is:

> „Szerintem a participációs folyamat még sosem volt ilyen jól kitalálva, mint most. [...] S ehhez az kell, hogy egy szerelmi háromszög jöjjön létre az építészkamara, a főépítész és a főpolgármester

között, ami nagyon jó alakzat, mert ugyanolyan stabil, mint a háromlábú szék. Ez a hármasság szépen írjon ki városrendezési ötletpályázatot, mert ma nem az a probléma, hogy az új városháza épülettömb homlokzata mekkora, vagy milyen az anyaga, hanem az, hogy mi az ördögöt akarunk a belvárossal kezdeni [...] A másik a Városháza, illetve a Károly körúti bazársor. Éppen ma alakult meg az a bizottság, ami ennek a feladatait viszi. Elmondtam világosan, hogy a városháza és környéke nem választható le Budapest szívéről, a belvárosról, vagyis az Erzsébet tér – Kiskörút – Városháza – zsidó negyed – Duna-part által határolt területről. Ha ezt a problémát nem ebben a szerves egységben fogjuk fel, akkor nincs értelme a részletekről beszélni. [...] hol van ma Budapesten egy olyan eljárásrend, amely szerint bármely kétmilliárd feletti összköltségű beruházásnál – függetlenül a beruházó jogi státuszától – kötelező országos, minden ötmilliárd feletti projektre pedig nemzetközi tervpályázat kiírása? Sehol. A város simán hozhatna egy ilyen rendeletet." (Ikvai-Szabó Imre: *Elegem van, mást akarok, versenyt és tisztaságot.* Pásztor Erika Katalin és Somlyódy Nóra interjúja Ikvai-Szabó Imrével a Podmaniczky Program kapcsán, 2005. április 20., http://archivum.epiteszforum.hu/epiteszek/?eid=64)

Ilyen rendelet sajnos nem született. A Podmaniczky Program viszont 2005 júniusában valóban a közgyűlés elő került, és június 29-én a kormánypártiak a MIÉP-esek és a függetlenek voksaival el is fogadták.

Az új kormánnyal is összeütközünk

A Medgyessy-kormány 2002 novemberének első napjaiban terjesztette a parlament elé a 2003-as költségvetés tervezetét. Ekkor folytak a fővárosi koalíciós szerződést előkészítő tárgyalások. Medgyessy Péter megígérte, hogy az Orbán-féle Budapest-ellenes bosszúpolitika következményeit felszámolja. Ehhez az új költségvetésből ki kellett volna kerülniük a fővárost sújtó intézkedéseknek, s akkor legalább 10 milliárd forinttal több maradhatott volna a fővárosnál. A BKV talpon maradásához további 10 milliárd forintot kellett volna a kormánynak a tömegközlekedés támogatására fordítania. „Ha ez nem történik meg, akkor Budapesten megrendülhet a kormányba vetett bizalom" – így összegeztem egy sajtótájékoztatón a főváros álláspontját. Medgyessyvel addig jó kapcsolatom volt. Aki tudott a sorok között olvasni, annak világos volt, hogy a miniszterelnök a kampány során engem támogatott, nem a pártja jelöltjét. Medgyessyt most megdöbbentette az éles kritikánk, és egy színházi premieren szóvá is tette, hogy miért támadtunk rá a kormányra szinte azonnal az októberi választások után. Azt válaszoltam neki, hogy „Péter, a BKV adósságspirálba került, az éves működési hiány 25 milliárd. A kormányzatnak be kell szállnia a finanszírozásba, különben a BKV csődbe megy." A miniszterelnök óvott attól, hogy a vitát a nyilvánosság előtt folytassuk. László Csaba pénzügyminisztert jelölte ki a velünk való tárgyalások lefolytatására. A tárgyalások eredményeképp a válsághelyzet egy BKV-csomag elfogadásával elhárult, a kormány átvállalta a BKV év végi adósságállományát (mintegy 32 milliárd forintot), s ezzel a társaság 4-5 milliárdos kamatmegtakarítást is elért, de a tömegközlekedés normatív támogatásának rendezését a minisztérium kérésére sajnos el kellett halasztanunk. Tudtam, hogy az egyszeri konszolidáció nagyon rövid távú megoldás, s az újabb adósságspirál kialakulása teljes bizonyossággal prognosztizálható. Csak tűzoltásra volt erőnk, normatív rendezésre nem. Viszont arról legalább meggyőztük László Csabát, hogy a HÉV-nek is jár az a termelői árkiegészítés, amit eddig csak a vasút kapott meg, s ez további 1,2 milliárd forintot jelentett.

Még mielőtt megkezdődtek volna a tárgyalások a pénzügyminiszterrel, a miniszterelnök beszédet mondott a főváros napján. Erre korábban nem volt példa. Medgyessy ekkor számos ígéretet tett: kormányzati garanciavállalás a 4-es metró megépítéséhez, M0-s körgyűrű, az újpesti híd megépítése és az elővárosi gyorsvasúti rendszer fejlesztése. Ezek az ígéretek azóta be is váltódtak.

Ígéretet tett a személyi jövedelemadó helyben maradó részének a növelésére és arra is, hogy a gépjárműadó teljes összege az önkormányzatoknál marad majd. Ezt a bejelentést a Fővárosi Közgyűlésben nagy taps fogadta. „Budapest mindannyiunk kincse" – ezzel zárult a beszéd. Láttuk, hogy az új kormány legalább szándékaiban szeretne különbözni az előző-

től, de azt is láttuk, hogy ezek a szándékok sok mindennel ütköznek, s további nehéz évek elé nézünk.

Végül is a Medgyessy-kormány nem volt képes megvalósítani az önkormányzatok reformját, sőt pont az ellenkezőjét tette annak, amit ígért: az szja önkormányzati részének további csökkentéséről döntött, miközben még a közalkalmazotti béremeléssel járó kötelezettségeket is ráterhelte az önkormányzatokra.

A kormány eleinte érvényesítette az „1 fővárosi forinthoz 1 állami forintot" elvét, de a források gyorsan elapadtak. A szemétégető költségeit a megállapodásunknak megfelelően felerészben finanszírozta a kormány, de az útfelújításokra már nem került pénz. Azt már csak Gyurcsány Ferenctől tudtuk kiharcolni, de erről majd később.

Mitnyan illeme – „Demszky mocska"

A Fidesz Budapesten sem törődött bele a választási vereségbe, és radikális húzásokkal hívta fel magára a figyelmet. Az elengedhetetlenül szükséges fejlesztéseknek és a Duna megtisztításának a finanszírozása végett 2003-ra 36 százalékos csatornadíj-emelést terveztünk. Amikor ez 2002 decemberében napirendre került a közgyűlésben, a következő feliratot feszítették ki egy lepedőn a fideszes aktivisták: „Nem fizetjük Demszky mocskát, Józsefvárosi Polgári Körök". Egy biztonsági őr levetette a lepedőt. Ádáz vita következett, az ellenzék a nyilvánossághoz fűződő jogok megsértéséről beszélt. Bojkottálni próbálták az ülést, és rám hárították a felelősséget. Ezt a dühödt, rágalmazó hangot és a gátlástalan személyeskedést nem könnyű megszokni. Felőlem egyébként ott is maradhatott volna az a lepedő, nem engem blamált az ostoba és ízléstelen felirat, s nem az én értékrendemet tükrözte a tiltás.

2004 júniusában fel is függesztettem a városképvédelmi bizottság döntését, hogy a Fidelitas bontsa el a Vörösmarty téren engedély nélkül elhelyezett plakátjait, melyek az MSZP-t bírálták. A bizottság nem hozhatott más döntést, hiszen valóban úgy állt a helyzet, hogy a Fidesz „közterületi engedély kérelmében szándékosan megtévesztette a bizottságot, amikor politikai termékbemutatóra kért engedélyt". A döntést azért függesztettem fel, hogy megakadályozzam az eltervezett politikai színjátékot. A Fidesz így nem tudott betiltásról szónokolni. A szólásszabadság mindennél fontosabb, akkor is, ha ellenfeleink cinkelt kártyákkal játszanak. A Fidelitas végül is a bizottság által megszabott határidőn, nyolc napon belül elbontotta a kiállítást.

A fideszes ízlésvilágot tükrözte ennek a ciklusnak az egyik legemlékezetesebb fővárosi botránya is. Mitnyan György XII. kerületi polgármester ajánlást kívánt elfogadtatni a Fővárosi Közgyűlésben arról, hogy milyen öltözékben jelenjenek meg a dolgozók a Városházán. A *dress code* részletesen foglalkozott a nők borotválásra ajánlott hónaljával és lábszárával, s eltanácsolta volna a rövid szoknya viselésétől azokat, akiknek nem tökéletes a lábuk. A blúz ajánlatos hosszára is javaslatot tett, mivel meglátása szerint kevés nőnek van olyan hasa, amit mutogatni érdemes. Az EU-ban ilyen szexista megközelítéssel egy politikus azonnal kiírja magát a közéletből. A Városházán dolgozó több száz nő nevében visszautasítottam ezt a botrányos iromány.

Uniós főváros leszünk

Magyarországon népszavazás döntött az EU-hoz való csatlakozásról. A legtöbben itt, a fővárosban mentek el szavazni. Az én értékrendem szerint az EU-nak globális hivatása van. Nevezetesen az, hogy a szabadság és az emberi jogok ügyét az Egyesült Államokkal szoros szövetségben érvényre juttassa a világ más részein is, mert a saját kontinensén is csak így őrizheti meg.

Franklin Dehousse, a brüsszeli Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének igazgatója mondta a tíz új tag fölvétele kapcsán, s én tökéletesen egyetértek vele: „Az Európai Unió 25 taggal csak akkor tud megmaradni, ha nagyot lép előre az egyesülés útján." Soha nem voltam egy európai szuperállam híve. Liberális vagyok, ezért az Uniót a lokális, regionális és állami szintű választott önkormányzatok Európájaként képzeltem el. Minden problémát azon a szinten kell megoldani, szabályozni, a hatásköröket oda kell de-

legálni, ahol az a probléma a legoptimálisabban kezelhető. A kisebb fejlesztéseknél a lokális, a nagyobbaknál a regionális, a kulturális programoknál az állami szint az optimális. A nagy trendek meghatározásánál, a kül- és biztonságpolitika terén azonban a globalizáció korában csak az uniós szint lehet hatékony. (Emlékezzünk: éppen a bővítés időszakában osztotta meg mélyen az Uniót Irak ügye, s az Uniónak nem volt egységes válasza.)

Középtávon a nemzetek Európáját az önkormányzatok és kultúrák Európája válthatja fel. Így egyszerre erősödhet Európa egysége és sokszínűsége. Egyszerre nőhet meg Európa súlya a világban és a választott helyi közösségeké Európán belül. A kettő együtt garantálja az európai polgárok szabadságának megőrzését és kiterjesztését.

Az európai integráció a főváros válságos időszakában vált a közpolitika meghatározó témájává. Én mindenhol a csatlakozási folyamat felgyorsítása mellett érveltem, minden erőmmel ezt igyekeztem elősegíteni. A csatlakozásra váró országok polgárainak nagy többsége szinte mindenhol a mihamarabbi tagságban reménykedett. Azt reméltük, hogy a nagy és egységes uniós piacon lesz kereslet a termékeink iránt, és ez hosszú távon ugyanolyan komoly gazdasági előnyökkel jár majd a mi esetünkben, mint a régi tagok esetében járt. Sokan bíztak abban is, hogy Írországhoz, Portugáliához, Görögországhoz hasonlóan mi is kapunk majd jelentős szubvenciókat az EU költségvetéséből.

Ugyanakkor a magyar politikai hagyományban a függetlenség eszménye központi helyet foglal el. Március 15-én sokan kizárólag a nemzeti függetlenségért vívott harcot ünneplik, s a demokratikus forradalom, Petőfi világszabadsága eszükbe sem jut. 1956-ra sokan nem a totalitárius diktatúra elleni forradalomként szeretnek emlékezni, hanem csak az idegen elnyomás elleni szabadságharcként. A rendszerváltásban is sokaknak fontosabb a nemzeti szuverenitás visszaszerzése, mint a demokrácia kivívása. Mindig is csodálkoztam, hogy miért nem volt keményebb ütközés az Európai Unióhoz való csatlakozás vágya és a nemzeti szuverenitás eszménye között. Miért nem voltak szenvedélyes viták az EU-csatlakozás támogatói és a nemzeti szuverenitás védelmezői között. A rövid és paradox válasz erre az, hogy azért, mert nálunk a nemzeti szuverenitás legelszántabb bajnokai közül is kevesen ellenezték nyíltan és következetesen az EU-csatlakozást. Van hosszabb és mélyebb válasz is. Először is, a rendszerváltó elit felismerte, hogy a kommunizmus összeomlása geopolitikai

forradalom is. 1989-ben néhány hónapig minden politikai erő a független és semleges Magyarország célját tűzte ki, de rövidesen szinte kivétel nélkül mindenki belátta – még a nacionalisták is –, hogy a nyugati integrációnak nincs alternatívája.

Másodszor, Magyarországon mind a mai napig elég kevesen fogják fel teljes egészében – a nacionalisták pláne nem –, hogy mit is jelent valójában az Európai Unió. Hogy az sokkal több, mint egy sikeres üzleti vállalkozás. Nem igazán hiszik el, hogy az európai integráció és a nemzeti szuverenitás távlatilag egymást kizáró fogalmak. Nem veszik észre annak a jelentőségét, hogy az EU a nemzetállamot alulról is, felülről is bomlasztja. Alulról a régiók, felülről a nemzetek fölötti struktúrák révén.

Harmadszor, a csatlakozásra való felkészülés hihetetlen mennyiségű aprómunkával járt együtt. Törvényeket kellett harmonizálni, a könyvelési rendszert kellett reformálni, a legkülönfélébb területeken kellett „érettséget" mutatni, végig kellett menni a jogharmonizáció útvesztőin. Mindig az volt a benyomásom, hogy a fák eltakarták az erdőt. Nagy politikai, filozófiai vita folytatására idő se nagyon volt, meg fölöslegesnek is tűnt. A felkészülés szakmai kényszerek által kijelölt, szűk ösvényen haladt előre. Noha az én pártomnak 2002-ig több ponton komoly vitája volt a felkészüléssel kapcsolatban a kormányon lévőkkel, mi sem csinálhattuk volna egészen másképp.

Bizonyos szempontból szerencse, hogy nem folyt ideológiai vita a nemzeti szuverenitásról az EU-csatlakozás kapcsán. Végül is nem kell feltétlenül politikai jelentőséggel bírnia annak, hogy ki mivel indokolja meg magának a csatlakozás támogatását. Másfelől viszont utólag úgy gondolom, hogy mégis szükség lett volna tisztázó vitára. Mert veszélyek is rejlenek abban, hogy a magukat nemzetiként megkülönböztető polgár- és nemzettársaink jelentős része nem arra haladt, amerre haladni vélt. Különösen, ha ezek a polgártársaink éppen kormányon vannak, vagy a kormányon lévők legelkötelezettebb szellemi bázisát adják. Mert meddig lehet félreértésből tartani a helyes irányt?

Az ún. nemzeti tábor úgy képzelte és képzeli ma is, hogy az EU csupán a nemzeti érdekek érvényesítésének új hadszíntere, amely trükkös csapdákkal van teleszórva, de ezeket egy energikus, az euroblabla által meg nem tévesztett kormány félre tudja rúgni. Az EU-t a KGST mintájára képzelték el, olyan szervezetként, amelynek van egy hivatalos ideológiája, de

igazából egészen más elvek szerint működik. Ami az EU-t a szemükben a KGST-től előnyösen megkülönböztette, az az, hogy az EU-ban nincs Moszkva, tehát a nemzeti érdekek érvényesítésének nagyobb az esélye.

Nekem különösen az volt szembetűnő – mert számos ezzel kapcsolatos tárgyaláson és konferencián vehettem részt –, hogy a kormányon lévők egyáltalán nem vették komolyan a „régiók Európájának" implikációit. Még csak el sem gondolkodtak azon, hogy az uniós csatlakozás az utolsó vállalkozások egyike lehet, amit még értelmesen nemzeti érdeknek lehet nevezni. Pedig teljesen világos volt, hogy olyan EU-ba lépünk be, amelyben, mondjuk, az Észak-Magyarország régió közvetlenül artikulálhatja Brüsszelben az érdekeit, és ezek esetleg ellentmondhatnak a Dél-Dunántúl régió érdekeinek.

Egyáltalán nem vették és nem veszik komolyan a jelenlegi kormányerők azt sem, hogy az EU értékközösség is. Amikor annak idején találkoztak ennek jelével – például az Ausztria elleni szankciók esetében –, ingerülten reagáltak, és gyanakodni kezdtek, hogy Brüsszel mégiscsak olyan, mint Moszkva.

Az EU-ban vita folyt a föderatív és konföderatív megoldások hívei között. A magyar kormány kifejezte, hogy a konföderatív megoldásokkal szimpatizál. Erről érdemes vitatkozni, de az első Orbán-kormány tévedett, amikor azt hitte, hogy a konföderatív megoldások hívei intakt nemzetállamokban gondolkodnak. Ezt nem tehetik, hiszen a nemzetállami szuverenitás eróziója az EU-ban már igencsak előrehaladt. Az integráció mélyítésének ellenfelei vesztésre álltak. A tagországok euroszkeptikusainak nem volt más választásuk, mint hogy küzdjenek a mélyítés ellen. A tagjelölt országok euroszkeptikusai viszont saját szemszögükből nézve értelmesebb dolgot is tehettek volna, mint hogy a tagországok euroszkeptikusainak drukkoljanak: nyíltan ellenezhették volna országuk EU-csatlakozását. De nem így történt. A 2002-ig kormányon lévő pártok részéről ez öngyilkosság lett volna, hiszen Magyarországon nem volt tömegbázisa az EU-csatlakozás ellenzésének.

Egy szólamban zengtük az emberek fülébe, hogy Magyarország legfőbb nemzeti érdeke az Európai Unióba történő belépés, és senki nem beszélt arról, hogy mit is lesz a nemzeti szuverenitással a belépés után. Mindenkinek így volt a legkényelmesebb. S ez a kényelemszeretet vezetett oda, ahol most vagyunk.

Az ország képviselőket választott az Európai Parlamentbe. A szabad demokrata kampányfőnök Horn Gábor volt, aki nélkül nem tudtuk volna újra pozicionálni és sikerre vinni a pártot. A kampányt igen korán kezdtük el, 2004 januárjának első hetében. A kampányt korán kezdtük, 2004 legelején. Fodor Gáborral egy molinót tartottunk a sajtó elé a Moszkva téren, és megfogalmaztuk a szabad demokraták kampányának a témáit. Január volt. A hideg szélben állva azt ígértük, hogy minden héten fölteszünk egy-egy fontos kérdést, ami a demokráciánkat érinti. Kampánystratégiánk lényege az volt, hogy a kérdésekre adható liberális, szocialista és konzervatív válaszokkal a politikai közélet háromosztatúságát sulykoljuk.

Az egyik kérdésünk például az volt, hogy támogassa-e az állam az egyházakat. A konzervatív válasz erre az, hogy igen, az államnak a költségvetésből, a népszámláláson megállapított vallási arányokat figyelembe véve kell támogatnia az egyházakat. A szocialista felfogás szerint is kell az államnak támogatniuk az egyházakat, de olyan arányban, ahogy a híveik teszik. A liberális válasz így szólt: „Költségvetési pénzből ne támogassák az egyházak hitéleti tevékenységét."

Uniós lomtalanítási kiállítást rendeztünk a kiürített – egykoron Engels téri – buszpályaudvar előtt. Kannák, csákányok, szovjet Junoszty tévé, madárkalitka, patronos szódásüveg volt az alapanyaga annak a kompozíciónak, amely a bejáratnál fogadta a látogatót. Nyilas és náci egyenruha, az SZKP története, kilépő ablak az útlevélen. A feliratokon tételesen minden nyavalyánk, amit itt akarunk hagyni: a kötelező katonai szolgálat, a családon belüli erőszak, a faji diszkrimináció, a korrupció, a közöny és a szemét.

Május elsején, a csatlakozás napján, a Lánchídon ötszáz május 1-jén született gyerek reggelizett. Az Erzsébet hídról permetezett vízesés és a tűzoltóhajókról a Duna fölé szórt vízsugarak szivárványcsíkokat húztak a Duna fölé. A város tele volt sétáló és ünneplő családokkal, akik ellepték a hidakat, a korzót, birtokba vették a várost. Igazi örömünnep volt ez. 0 óra 2 perckor megszületett az első EU-bébi. Édesanyjának 2004 euróról szóló csekket adtam át.

Az Erzsébet híd két pillérére óriás molinókat feszíttettünk. A pesti oldalon egy Kásás Tamásra hasonlító vízilabdázót lehetett látni rajta, a budai oldalon pedig egy uniós színekben védő női pólókapust. A kérdés az volt, hogy a férfi kellően kiemelkedve a vízből be tudja-e lőni a gólt Európának.

Ennél szebb és dúsabb keblű hölgyet nem találtak a látványtervezők, pedig sokat keresgéltek.

Éjfél előtt az Erzsébet téri ünnepségen a Gödör körül gyülekező tömegben számoltam végig az utolsó tíz másodpercet.

Három nappal később az új tagországok főpolgármestereivel aláírtam a strasbourgi nyilatkozatot, amelyben sürgettük, az EU új alkotmánya ismerje el, hogy a nagyvárosok kulcsszerepet játszanak az EU regionális politikájának alakításában. Ezek a nagyvárosok az országok fejődésének a motorjai, és egyben a szegénység és a létbizonytalanság elleni küzdelem megkerülhetetlen szereplői. A Strasbourgi Klub 2003-ban alakult, és lobbiszervezetként képviseli a nagyvárosok sajátos érdekeit a kormányok és az Európai Unió testületei előtt.

Én a kampányban az országot járva azt ígértem: küzdeni fogok azért, hogy a jövőben a városok a súlyuknak megfelelő szerepet és támogatást kaphassanak az Európai Unióban. Az uniós állampolgárok 80%-a városokban él, de ez évtizedeken át nem látszott az uniós politikában. 1999-ben csupán az utolsó pillanatban került be a Közösségi Kezdeményezések (Community Initiatives) közé az Európai Parlament nyomására a városi területekre vonatkozó szabályozás. Az URBAN az EU egyik legsikeresebb támogatási programjává nőtte ki magát, pedig messze a legkisebb program volt. Mindössze 730 millió euróba került hét évre 15 tagállamban. Európa 70 városában választottak ki egy-egy leromlott környéket, és az EU-támogatás, a nemzeti társfinanszírozás és a magántőke összefogásával látványos eredményeket értek el. A kampányban erre emlékeztettem, és azt ígértem, hogy két fontos területre fogok koncentrálni brüsszeli munkám során: a városrehabilitációra, azon belül is elsősorban a nagyvárosi lakótelepekére, valamint a városi tömegközlekedés fejlesztésének támogatására.

Orbán Viktor kampánytémává tette Irak ügyét. Az Abu Ghraib börtönben készült szörnyű felvételek megjelenése után a magyar katonák azonnali kivonását követelte. Ez megdöbbentett, mert nyilvánvaló volt, hogy ez életveszélyes felelőtlenség. Ahogy Spanyolországban kampánytémává vált Irak ügye, a terroristák rögtön tudták, hogy érdemes befolyásolni a választás eredményét egy terrorakcióval. A szörnyű madridi merénylettel el is érték, hogy Spanyolország kivonuljon Irakból. Mi megúsztuk, de erről nem Orbán tehet.

A kampány zárónapján gúny tárgyává lettem, miután felhívtuk a figyelmet a tornádó veszélyére. Ezt a döntést az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság előrejelzése alapján hoztam. Az orkánszerű szél azonban szerencsére nem Budapestre csapott le. Mai tudásunkkal természeti jelenségeket egészen pontosan előre jelezni és a kimenetelüket pontosan megjósolni nem tudjuk. Jobb egy fölösleges figyelmeztetés, mint egy katasztrófa a könnyelműen alábecsült veszély miatt. Ezt akkor is így gondoltam, de 2006. augusztus 20-a óta különösen így gondolom.

Június 13-án lezajlottak a választások. Súlyos vereséget szenvedett az MSZP, mely 9 mandátumot szerzett. A Fidesz 12 mandátumhoz jutott, és nagyarányú győzelme elvitathatatlan volt. Nekünk viszont liberális áttörésként kellett értékelnünk azt is, hogy 7,73%-kal két mandátumot szereztünk. Horn Gábor szerint ezzel világossá vált, hogy Magyarországon háromosztatú a politikai tér. Boldog és felszabadult voltam, bár az azért aggasztott, hogy az SZDSZ nagyon alacsony részvétel mellett, mindössze 238 ezer szavazattal érte el ezt az eredményt. Mindenesetre azt nyilatkoztam, hogy a liberálisok nélkül az MSZP nem tud kormányzati alternatívát felmutatni.

Én voltam az SZDSZ listavezetője, mandátumhoz jutottam. Az európai parlamenti képviselőválasztás szabályai szerint lehettem volna egyidejűleg főpolgármester és EP-képviselő. Az önkormányzati törvény szerint viszont, mely szemben az előzővel, kétharmados, a főpolgármester nem lehet egyidejűleg EP-képviselő is (országgyűlési képviselő lehet).

A jogalkotók politikai baklövést követtek el, mivel nem igazították hozzá az önkormányzati törvényt a másikhoz. Lehetséges, hogy tudatosan elkövetett mulasztással idézték elő ezt a lehetetlen helyzetet.

Miután a Fővárosi Közigazgatási Hivatal ekkor kinevezett új vezetője, Forgács Imre elődjéhez hasonlóan arra az álláspontra jutott, hogy az összeférhetetlenség fennáll, nehéz szívvel lemondtam az európai parlamenti mandátumomról. Ezt úgy jelentettem be, hogy „Nem hagyom cserben azokat, akik rám szavaztak, nem nagyom cserben a budapestieket. Meggyőződésem, hogy a végső döntést kimondó bíróság nekem adna igazat, de a várhatóan hosszan elhúzódó eljárás méltatlan lenne ahhoz a feladathoz és tisztséghez, amivel két évvel ezelőtt a budapestiek megbíztak." Horn Gábor azt nyilatkozta, hogy az SZDSZ-nek is az az érdeke, hogy főpolgármester maradjak. Október 26-án Strasbourgban hivatalosan is lemondtam a képviselőségről. Azonnal hazaindultunk, végig esett, hosszú és szomorú nap volt.

A bővítéssel az URBAN keretei szűkössé váltak, ráadásul az új tagállamok városai részben más problémákkal érkeztek az Unióba, mint amilyenekkel az EU-15-ök nagyvárosai küszködtek. 2003. február 13-án Brüsszelben a Régiók Bizottsága plenáris ülésén ismertettem Budapest elképzeléseit arról, hogyan tudná a kohéziós politika jobban szolgálni az önkormányzatok és a városok érdekeit. Azt javasoltam, hogy a 2007–2013 közötti ciklusban a Kohéziós Alap támogatásai terjedjenek ki a városi tömegközlekedésre is. Nagy siker volt, hogy ezt elértük.

Rövidre sikerült brüsszeli képviselőségem idején, 2004 szeptemberében a kezdeményezésemre alakult meg az Európai Parlamentben a városi kérdésekkel foglalkozó munkacsoport, az Intergroup on Urban-Housing (IUL), mely konkrét tervek kidolgozásával segíti a jogalkotók munkáját, s ebben 90 partnerszervezet közreműködésére számíthat.

Az uniós csatlakozás természetesen újabb lendületet adott határtalan építkező kedvünknek. De nem egészen úgy, ahogy eredetileg elgondoltuk. Sőt! A városépítés eleinte lelassult, paradox módon épp a csatlakozással együtt megnyíló pénzforrások miatt. Ezekhez a forrásokhoz ugyanis többlépcsős regionális tervezés és döntéshozatal tartozik. A források jelentős részének az elosztásáról az ún. központi régió döntött, a nagyobb projekteket pedig a kormány hagyta jóvá. Mivel régóta kint voltunk a nemzetközi pénzpiacon, kötvényt is bocsátottunk ki, a nagy projektek pénzügyi előkészítése nem jelentett számunkra újdonságot. Megvalósíthatósági tanulmányok tucatjait készíttettük el korábban is. Csakhogy az unió kényelmes döntési mechanizmusa mindent lelassított. Éveket veszítettünk el – de legalább jelentős forrásokhoz jutottunk. A folytonos késlekedés folytonos magyarázkodásra kényszerített. Nem voltam ehhez hozzászokva, azt gondoltam a brüsszeli bürokratákról, akik amúgy profi módon tették a dolgukat, hogy az ő fejükben másképp ketyeg az óra. Nehezen viseltem Brüsszel tempóját.

Az EP-választások utáni pár hónap amúgy politikai pályám egyik legnehezebb időszaka volt. 2004 nyarán én álltam a sajtó támadásainak a kereszttüzében a főváros egyik cégétől bérelt terepjáró miatt. Elismertem, hogy hibáztam a terepjáróbérléssel, ám ez az ügy nem akart lekerülni a lapok címoldaláról. A megjelent állítások kis része igaz volt, nagyobb része rosszhiszemű hazugság. Ezek miatt pereltem is, és az összes peremet megnyertem. A terepjáró bérlése azonban a főváros saját cégétől súlyos hiba volt, ráadásul minden veszteség nélkül elkerülhettem volna, mert ugyanilyen áron bérelhettem volna független cégtől is terepjárót. (A 2004-es vádakra és hibákra még visszatérek.)

Ezekben a hónapokban történt a kormányváltás. Gyurcsány Ferenc, az új miniszterelnök egyik megbeszélésünk után félrehívott, és arra biztatott, hogy ne hagyjam magam megtörni, legyek erős és ütésálló. Gyurcsány szolidaritási gesztusát a helyén kezeltem. Nyilvánvaló volt, hogy az MSZP-n kívüli támogatókat keres. Ez a rövid megbeszélés megértette velem, hogy Gyurcsánynak miért lett viszonylag rövid idő alatt jelentős tábora. A miniszterelnökségre készülő sportminiszter nyilván sok ilyen gesztussal dolgozott ezen.

Magdolna Révbe ér

2004-ben elindult egy program, ami számomra különlegesen fontos és kedves.

A VIII. kerületben van Budapest legnagyobb összefüggő krízisterülete. Józsefváros jelentős része a nagyvárosi szegénynegyedek jellemző vonásait mutatja. Kivált a Magdolna-negyed. Ezt a negyedet a főváros és a kerület 2004-ben „szociális rehabilitációra kijelölt" akcióterületté nyilvánította. Rév8 néven társaságot, egyfajta „ügynökséget" hoztunk létre a hatalmas személyes áldozatvállalást igénylő program lebonyolítására. Józsefvároson belül is itt a legnagyobb a munkanélküliség, itt a legmagasabb azok aránya, akik az általános iskolát sem járták ki. Itt a legkevesebb a diplomás, és alig vannak segítő civil szervezetek. A negyed lepusztultsága szembetűnő. A bűncselekmények száma magas, sokan fogyasztanak és terjesztenek itt kábítószert, s jellemző volt a területre a prostitúció is (ami napjainkra már eltűnt az itteni közterületekről).

Ám a negyeddel foglalkozó szociológusok arról is beszámolnak, hogy a hátrányos helyzetű családok magasabb koncentrációja itt „elfogadóbb" közeget jelent a fizikailag és/vagy mentálisan sérült vagy a származásuk miatt megkülönböztetett emberek számára. Jelen van itt még egy keskeny középréteg is, mely nem akart vagy nem tudott elköltözni innen. A szo-

ciális városrehabilitáció kulcskérdése ennek a rétegnek a megtartása és mozgósítása.

A cél itt az volt, hogy a Magdolna-negyed ne váljon szegény-etnikai gettóvá, hanem különböző kultúrájú és különböző társadalmi hátterű polgárok közös otthona legyen.

A Rév8 nem háztömbök modernizálásával, hanem közösségi programok szervezésével, civil szervezetek odacsábításával, letelepítésével, az Erdélyi utcai iskola integrációjával, a negyed központjának, a Mátyás térnek és négy épületnek a megújításával kezdte. Az ő ötletük volt a Kesztyűgyár nevű közösségi szolgáltató ház létrehozása is.

A Mátyás tér meghatározó erejű „szociális erőtér". Amíg hajléktalanok alszanak a valaha jobb időket látott téren, amíg a környező épületekben folyó prostitúció szerveződik itt, addig hiába újítja fel a teret az önkormányzat. Ezt megtapasztaltuk 2002-ben, amikor a felújítást követően a játszótér, a padok és a növényzet is szinte azonnal lepusztult. A helybeliek már csak a füvön (a fű helyén) átvezető átlós utakat használták, de azokat is csak nappal.

2005-ben a Rév8 megkérdezte a környéken lakókat, hogy mit is szeretnének, milyen legyen a tér? A felmérésbe bekapcsolódtak a Corvinus Egyetem oktatói és hallgatói, akik az Erdélyi utcai általános iskola roma származású diákjaival együtt készítették el újrahasznosított műanyag palackokból azokat az ülődombokat, amelyek a tér kényelmes „használatát" szolgálják a megújult parkkal és a kerítéssel körbevett játszótérrel együtt. A Mátyás tér kollektív alkotás, amelynek sikerességét mutatja, hogy az elmúlt három évben nem pusztult le, nem állt vissza a régi állapot.

A Mátyás tér sarkán működő Kesztyűgyárban mindent összehoztak, ami a kerület szegény családjai számára fontos. Ifjúsági tanácsadó irodát működtetnek, számítógépes és képzőművészeti foglalkozásokat, nyelvórákat tartanak, és persze szabadon hozzáférhető az internet. A Kesztyűgyár a rehabilitációs program szíve-lelke. A Kesztyűgyár tervezői, Alföldi György (vezető tervező, a Rév8 vezérigazgatója), Sárkány Csilla és Kolossa József írása szerint:

> „A legfontosabb feladatunk a »Kesztyűgyár« tereinek újraértelmezése volt: az együttest alkalmassá tenni arra, hogy szemérmesen, nem tolakodón becsábítsa a negyed lakóit – fiatalokat, öregeket egyaránt. A bevezetés lépésről lépésre történik a Mátyás térről az udvaron keresztül az épület belső tereibe." (epiteszforum.hu, 2008. szeptember 4., http://epiteszforum.hu/node/10472)

A környék szegényei eleinte bizalmatlanok voltak a Kesztyűgyárral szemben. Alföldi György a 2008-as nyitás utáni napokban így nyilatkozott:

> „Magyarországon nagyon kevés ilyen típusú ház valósult meg az utóbbi pár évben. A nyolcadik kerületi emberek pedig még inkább el vannak szokva attól, hogy a társadalom valamilyen szolgáltatást nyújt feléjük... és emiatt még nagyon sok a konfliktusforrás, és az emberek be vannak zárkózva. Mi azt szeretnénk, ha lépésről lépésre, először a gyerekeket, a fiatalokat, aztán a munkanélkülieket, a nőket szólítanánk meg a programokon keresztül. Egész nap nyitva lesz az ajtó." (kulturpart.hu, 2008. szeptember 11.)

A programok beindultak, a ház sikeres, hetente kétszer álláskereső programokat tartanak az internet segítségével, amelyeken negyven-ötvenen is részt vesznek.

Az épületet Sárkány Csilla találta. Ezt így mesélte el:

> „Öt évvel ezelőtt, amikor rábukkantam erre az épületre, egyből egy Közösségi Házat képzeltem el ide. Olyan helyet, ahol a környék gyerekei és fiataljai találkozhatnak, egy olyan helyet, amely segít azoknak az embereknek, akik szeretnének változtatni az életükön. Manapság szinte csak roma gyerekek járnak a környező iskolákba. Az esetek többségében a szülők mindenféle képzettség nélkül alkalmi munkából és segélyekből tartják fent a családot. A lakások kicsik és túlzsúfoltak; gyakran 8-10 ember osztozik egy szobán. Az általános iskola után csak néhány gyerek folytatja a tanulmányait középiskolában, és szinte egyikőjük sem megy egyetemre. A középosztálybeli családok elszivárognak a kerületből, mivel a lakosság fele roma. Olyan közösségi házról álmodtunk, amely különböző társadalmi és kulturális hátterű embereket hoz össze, és amely méltóságot ad az itt élő romáknak. A gyermekprogramjaink célja, hogy a gyerekeket

saját kis világuk határainak túllépésére bátorítsák, arra, hogy merjenek változtatni az életükön."

Michaëlle Jean Őexcellenciája, Kanada főkormányzó asszonya 2008 novemberében budapesti látogatása során egy szegénynegyedet akart meglátogatni, s amikor a kanadai nagykövet megkeresett engem ezzel a kéréssel, rögvest a Magdolna-negyed jutott az eszembe. A Kesztyűgyárban a főkormányzó asszony is beállt a kicsik közé táncolni. A gyerekek arcáról büszkeség és boldogság sugárzott. Varázslatos pillanat volt.

Alföldi Györgyöt és Sárkány Csillát a 2010-es önkormányzati választások után természetesen kirúgták. Hogy a Kesztyűgyárral mi lesz, nem tudom.

Egyébiránt Alföldinek az egész kerületre van kidolgozott programja. Ebben számot vet azzal, hogy az egész kerületben kiugróan magas a rossz minőségű önkormányzati lakások aránya, s a Józsefvárosban élő nyolcvanezer ember 10-15%-a nem lesz képes soha semmilyen bérleti díjat fizetni, s az önkormányzatnak gondoskodnia kell róluk. Meg kell oldani azok lakhatását, akik erre objektív okokból képtelenek.

A Magdolna-negyedben azt láttam, hogy egy ilyen programban a személyes kommunikációra épül minden. A Rév8 munkatársai minden családot és egyedül élő embert felkerestek. Stabil tényezővé váltak az emberek életében. Mint írtam, négy lerobbant ház felújításával kezdték. Azt a bácsit, aki rendszeresen alkohollal indította a napot, befogták pincepakolásra. Reggel 8-kor pityókásan megjelent, délben már egész koordináltan mozgott, 4 órára pedig teljesen kijózanodott, és tolta a talicskát. Amikor végigjártam a területet, azt láttam, hogy a szakipari munkák kivételével mindent a lakók végeztek el. Kertészkedtek, festettek, kihordták a sittet a pincékből, és felszámolták a szeméthegyeket, hogy a körgangok alatt járdát lehessen építeni. Bizalmatlanságnak nyoma sem volt, szeretettel fogadtak.

„Nem bókolni akarok a fővárosnak, de olyan program megvalósításának a lehetőségét kaptuk, ami nyitott volt, nem műszaki dokumentációval kezdtünk egyeztetni a lakókkal, hanem elkezdtük keresni – már a program keretében – azokat a közösségeket, akikkel lehet dolgozni. Az EU kicsit fordítva ült a lovon: eltelik 2-3 év, miközben azt sem tudjuk, hogy elnyerjük-e a támogatási összeget. Ha összehozunk egy közösséget, az EU meg közli, hogy mégsem támogatja a projektet, akkor az sokkal nagyobb kárt csinált volna" – mondta Horváth Dániel projektvezető.

Később kibővült a program, tucatnyi épület felújításába vonták be az ott élőket. A Kesztyűgyárban nemzetközi konferenciát rendeztünk a szociális rehabilitációról, és ennek is része volt abban, hogy az EU prioritásai közé is bekerüljön a nagyvárosok szociális rehabilitációja.

A gyűlölködés városa

Erről a kérdésről szólt ez a ciklus. „Budapest nem lehet a gyűlölködés városa" – ezt írtam a naplómba 2003. május 7-én. Május 4-én a rendőrség tétlenül nézte, hogy a csőcselék brutálisan szétverje a Kendermag Egyesület békés és jogszerű rendezvényét. „A rendőrség köteles biztosítani a békésen demonstrálók alkotmányos jogainak gyakorlását. Ezt vasárnap elmulasztotta megtenni. Most már mindenki előtt világos: tarthatatlan az a rendőrségi gyakorlat, mely egyazon időpontban azonos helyszínre két ellentétes célú demonstrációt engedélyez. A rendőrség ugyanis az esetek többségében vagy nem tudja, vagy nem akarja biztosítani a békésen demonstrálók alkotmányos jogait. A belügyminiszternél kezdeményeztem a hatályos szabályozás módosítását. A jövőben adott helyszínen csak az igényét elsőként bejelentő csoport vagy szervezet kapjon engedélyt demonstráció megtartására. A rendőrség – a demonstráció rendezőinek felkérésére – a jövőben kötelezően lépjen fel minden olyan provokáció ellen, amely a bejelentett megmozdulás békés lefolyását akadályozza. Esetleges ellendemonstrációkat csak megfelelő távolságban és rendőri biztosítással engedélyezzenek." Ez áll a naplómban. A javaslataim azóta is aktuálisak.

Nyolc hónappal később a Tilos Rádió végleges felszámolásáért tüntettek a Rákosmente Polgári Körök szervezésében. A rádió karácsonyi adásában egy részeg vendég-műsorvezető azt a szörnyű kijelentést tette, hogy „kiirtanám az összes keresztényt". Ez mindenkit mélyen felháborított a közélet és a média jobbszélétől a balszéléig. A rádió munkatársai azon-

nal elnézést kértek, a részeg műsorvezetőt azonnal kirúgták, a rádió vezetői másnap közleményben kértek bocsánatot, és bejelentették, hogy tudomásul veszik az illetékes hatóság szankcióját. A tüntetésen elhangzott szónoklat egyértelmű antiszemita utalásait a demonstrálók lelkesen ünnepelték. A tüntetés után izraeli zászlót égettek.

Három hónappal később avattuk fel a Holokauszt Emlékközpontot a Páva utcában. Én mondtam az egyik köszöntőbeszédet. Nekem politikusként racionálisan kellett megszólnom, de ez nem volt könnyű. Ez volt életem egyik legnehezebb beszéde. Többször meg kellett állnom, mély levegőt venni, és leplezni, hogy a sírás fojtogat. Amiről beszélnem kellett, arra nincsenek szavak.

Hatvan évvel azelőtt azon a napon, 1944. április 16-án, a pészach, a zsidó szabadulás-ünnep első napján Kárpátalján és Északkelet-Magyarországon gettókba gyűjtötték a zsidókat. Utána ez történt egész Magyarországon. Majd német irányítással, a magyar hatóságok aktív és hatékony segítségével Auschwitzba és más koncentrációs táborokba deportálták őket. Több mint félmillió magyar állampolgárt öltek meg zsidóként. Férfit, nőt és gyereket.

Pészach első napjának, a széder estének a legfontosabb üzenete: „beszéld el fiaidnak, hogyan szabadultak ki a zsidók Egyiptomból". Nekünk pedig azt kell elbeszélnünk gyermekeinknek, hogyan hurcoltak a halálba magyar állampolgárokat pusztán azért, mert zsidók voltak, vagy cigányok. A deportálás nem a gettókkal kezdődött. Hanem fajvédő ideológiával, antiszemita, rasszista lélekmérgezéssel, bűnbakképzéssel, kirekesztő törvénykezéssel. A magyar hatóságok 1944-es bűnsegédletét a Horthy-rendszer negyedszázados antiszemita és rasszista közszelleme és a zsidótörvények teremtették meg. A kirekesztő törvénykezés 2004-ben még elképzelhetetlennek tűnt, ma már nagyon kevés dologról merném azt állítani, hogy elképzelhetetlen.

1944-ben pár hónap alatt lényegében elpusztították a Budapesten kívüli teljes magyar zsidóságot. Az, hogy a kétszázezer fővárosi zsidó jelentős része túlélte a vészkorszakot, a gyilkosok és cinkosaik időzavarának, a Horthyhoz intézett nyugati ultimátumnak és sok bátor, hősies polgártársunknak köszönhető. Mert nemcsak a bűnösök voltak sokan, hanem a felebaráti szeretet parancsát minden törvényi, hivatali és katonai parancsolat elé helyező igazak is.

Az előző századforduló táján a megmagyarosodott zsidó polgárságnak és értelmiségnek kiemelkedő szerepe volt abban, hogy Budapest modern, európai szellemű világvárossá vált. A század első felében Budapestet mintegy negyedrészben zsidók lakták. Akik ennek a nagy zsidó közösségnek a javát elpusztították, Budapestet döntötték romba.

Budapest Közép-Európában az egyetlen főváros, ahol ma is több tízezer zsidó él, s gazdagítja értékeivel a magyar társadalmat és kultúrát.

Éppen két hónappal azelőtt, 2004. február 16-án függesztettem fel a Fővárosi Közgyűlés Kulturális Bizottsága, valamint Várostervezési és Városképvédelmi Bizottsága által hozott határozat végrehajtását, miszerint fölállították volna Teleki Pál szobrát a fővárosban. Azt javasoltam a Teleki Emlékbizottságnak, hogy fontolja meg a szobor felállítására vonatkozó kezdeményezésének a visszavonását.

Nem kételkedem benne, hogy a Teleki Emlékbizottság is, a Közgyűlés két bizottsága is jó szándékkal, jóhiszeműen járt el ebben az ügyben. A kezdeményezés védnöke a köztársasági elnök volt. Eleinte én sem láttam okot rá, hogy éljek a felfüggesztés jogával, de néhány nap alatt kiderült, hogy a Teleki-szobor ügye a legkevésbé sem egyesíti, hanem élesen megosztja a magyarságot. Minimális konszenzusnak pedig lennie kell ahhoz, hogy felállítsák egy politikus szobrát. Az egyik tábor szemében példaképpé emeli Telekit háborúellenessége, németellenessége és lengyelbarátsága, valamint kétségbeesett öngyilkossága és megrendítő búcsúlevele. A másik tábor viszont jogosan kifogásolja, hogy egy fanatikusan fajvédő és antiszemita politikusnak, a *numerus clausus* törvény és két további zsidótörvény legfőbb alkotójának, beterjesztőjének szobrát felállítsák Budapesten, ráadásul a város talán legkiemeltebb pontján.

A pro és kontra érveket megfontolva én az utóbbiakat láttam nyomósabbaknak. Ha egy szobor az előtte majdan elhaladók százezreit olyan embertelenségekre emlékezteti, amelyek előkészítésében aktív szerepet játszott a szoborral megtisztelt személy, akkor az a szobor nem állítható fel Budapest közterületén. Rossz üzenet volna kifelé is, befelé is. Azt a téves benyomást keltette volna, mintha az ország és a főváros mai vezetése legitimálni akarta volna az annak idején elkövetett bűnöket. A Teleki Pál vezetésével megalkotott törvények hatalmas károkat okoztak Magyarországnak. Külföldre kényszerítették tehetséges értelmiségiek tízezreit, tönkretették egzisztenciák százezreit, természetessé tették az állampolgá-

rok valamely csoportjának állami diszkriminációját és – mint Bibó István írta – azt is, hogy egyes csoportok mások állami dekrétummal történő diszkvalifikálásával jussanak hozzá azok ingó és ingatlan vagyonához.

A kezdeményezők, a szobor pártolói között számos antifasiszta, humanizmusát hősies tettekkel bizonyító közéleti személyiség is volt. Az ő jó szándékuk megkérdőjelezhetetlen, de ez sajnos nem semlegesíti a fentebb sorolt érveket. Arra a konklúzióra jutottam, hogy le kell folytatni az eddig elmaradt össztársadalmi vitát Teleki Pál történelmi szerepéről. A Teleki Emlékbizottságot fel is kértem arra, hogy ezt mozdítsa elő. A szoborállítást megvétózó döntésemet a koalíciós többség támogatta, a Fidesz képviselői nem vettek részt a szavazásban vagy tartózkodtak, a MIÉP nemmel szavazott.

Az antifasiszta koalíció kiemelkedő személyiségének, Churchillnek a szobrát ekkor már több hónapja felavattuk.

2003 elején megkeresett Alexander Brody, Bródy Sándor unokája, az Amerikában fényes karriert befutott reklámszakember, aki nyugalomba vonulása után íróként és mecénásként lett ismert Magyarországon. Brody jó barátságban volt az ugyancsak amerikai-magyar John Lukaccsal, a neves történésszel. Lukacs akkortájt újból nagyon intenzíven foglalkozott Churchill-lel, és felmerült benne, hogy jó volna Budapesten szobrot emelni e nagy államférfinak. Brody felkarolta az ötletet, s megrendelt – természetesen saját költségére – Varga Imrétől egy mellszobrot. Brody kérte, hogy a főváros segítsen a szobor elhelyezésében. Lelkesen egyetértettem. Nagy-nagy örömmel fogadtam a kezdeményezést, s már fogalmaztam is magamban, mit fogok mondani az avatóbeszédben: Az 1900-as évek legsötétebb éveiben a budapestiek számára Winston Churchill neve a reményt jelentette, a szabadság reményét. Azért emelünk ma szobrot Churchillnek, mert a szabad világ legnagyobb 20. századi államférfija volt. Mit köszön meg Budapest ma Churchillnek? Azt, hogy a múlt század közepén felszabadultunk a német nemzetiszocialista zsarnokság, a század végén pedig a szovjet zsarnokság alól. Azt, hogy Magyarország immár a szabad világ integráns része.

A gépezet beindult. A fővárosi köztéri szobrokért felelős Budapest Galériát akkor már negyedszázada nagy felkészültséggel vezető Zsigmond Attila már mindent tudott, és Varga Imrével közösen már ki is nézték a Városligetben a szobor elhelyezésére tökéletesen megfelelő tisztást. Ezt

jóváhagyta a zuglói önkormányzat és a mi kulturális bizottságunk is. Lukacs és Brody azt gondolták, hogy a szobor mellett elvezető névtelen sétányt elnevezhetnék Churchillről, hadd kerüljön fel Sir Winston neve Budapest térképére. Bár az utcaelnevezés igen komplikált folyamat, ez az eset könnyebbnek tűnt, hiszen e sétánynak korábban nem volt neve, tehát az elnevezés nem jár többletköltséggel. A külügyminiszter levélben megkereste a XIV. kerület polgármesterét, hogy Winston Churchillről nevezzék el e ligeti sétányt. A zuglói önkormányzat ennek megfelelő határozatot hozott, a Fővárosi Városképvédelmi Bizottság is javasolta a Fővárosi Közgyűlésnek, hogy a Paál László sétány és a Zichy Mihály út találkozásánál lévő térségből enyhe hajlással északnak futó névtelen sétány neve Winston Churchill sétány legyen. A képviselőtestület ezt május végén napirendre tudta venni, még időben voltunk, mert június végére sikerült időpontot egyeztetni a szoboravatásra. Úgy gondoltuk, sima ügy lesz ez, hiszen a Fidesz is támogatta a javaslatot. Tévedtünk. A MIÉP ugyanis frontális támadást indított. Azt kell mondanom, sokszor ez a visszataszító, szélsőjobboldali frakció tanulmányozta legalaposabban az előterjesztéseket, ők készültek fel a legjobban, s volt közöttük olyan kitűnő szellemi képességű ember is, mint Balczó Zoltán, aki ma a Jobbik parlamenti képviselője. A MIÉP azzal érvelt, hogy Churchill nem érdemel tőlünk tiszteletet, hiszen Jaltában odavetette Magyarországot a szovjet birodalomnak. Ennek a vitának elejét lehetett volna venni egy jól megfogalmazott előterjesztéssel, de a Sasvári Szilárd által vezetett Városképvédelmi Bizottságé nem ilyen volt. Idemásolom:

„Sir Winston Churchill (1874–1965): nagyformátumú brit államférfi és író, aki a II. világháború idején miniszterelnökként egységbe forrasztotta a brit nemzetet. A lakosságnak vért, verejtéket és könnyeket ígérve a hitleri Németország leverése érdekében bárkivel hajlandó volt összefogni. Tartalmas politikai és történészi pályafutása során érdeklődést mutatott a közép-európai népek, így Magyarország iránt is. A 20-as évek során többször kijelentette, hogy a Párizs-környéki békeszerződések közül a két leghibásabb Versailles és Trianon voltak; 1930-ban publikált cikkében Erdély kérdését újragondolandó és megoldandó nemzetközi problémának nevezte. Sztálinnak és Rooseveltnek többször kijelentette, hogy Magyaror-

ség nem a Balkán és nem Kelet-Európa. 1948-ban megírt »A második világháború« c. hatkötetes munkájáért 1953-ban irodalmi Nobel-díjat kapott."

Ez nem vicc! Ez volt az indoklás. Ennek a primitív fogalmazványnak a szétcincálása nem sok nehézséget okozott Balczónak és elvtársainak. Egy MDF-es képviselő is felzárkózott melléjük azzal, hogy ebben az országban, ahol évtizedeken keresztül szovjet emberekről neveztek el utcákat, tereket, most már végre magyar emberek nevét kell adni a közterületeknek. Több se kellett a MIÉP-nek. Egyik képviselőjük, Erkel Tibor, a híres zenészcsalád leszármazottja Churchillnél jelentősebb hadvezérnek minősítette Rommelt, s azzal érvelt, hogy Churchill is tisztelettel adózott Rommelnek, Angliában még sincs Rommel utca vagy sétány. Az SZDSZ nevében kénytelen voltam megállapítani, hogy itt nem Churchill személyéről, hanem a második világháború újraértékeléséről van szó a MIÉP részéről, és hogy mi a fasizmus felett aratott győzelmet tekintjük meghatározó ténynek, amiben viszont Churchillnek kiemelkedő szerepe volt. A MIÉP azonban tovább tüzelt, s Churchillt a pusztítás szimbólumának nevezte. Deutsch Tamás foglalta össze a Fidesz álláspontját. Keserű csalódás érte azt, aki abban reménykedett, hogy elhatárolódik a MIÉP vérlázító revizionizmusától. Először is elképesztőnek találta, hogy Churchill-lel ellentétben mennyire intoleránsak a szocialisták, és hogy menynyire nem képesek megérteni sem, mit mond a MIÉP. Deutsch szerint, ha valaki nem kizárólag a rendszerváltás előtti általános iskolai tankönyvek fogalomrendszerében beszél a 20. század eseményeiről, akkor az a szocialisták szerint antiszemita, soviniszta, nacionalista, és ordas eszmékkel kereskedik. „Ez olyan mértékben színvonaltalan, méltatlan – na, nem Önökhöz képest – Winston Churchillhez." Deutsch ezután a maga példamutató színvonalán közölte, hogy „az Önök által előadott meglehetősen bugyuta történelmi komédia ellenére, jó lelkiismerettel támogatjuk, hogy Churchillről Budapesten utcát nevezzenek el". S hozzátette, nevezzenek el egyúttal a XV. kerületben egy parkot Tóth Ilonáról. A fideszes frakcióvezető egyetlen szóval sem bírálta MIÉP-et. A vita még hoszszasan folytatódott, de Churchill végül megkapta a sétányt 46 igennel, 7 nemmel és 1 tartózkodással.

A szobor avatására 2003 leghosszabb napján került sor, a nyári napfordulón, éppen délben. Az ünnepségre eljött Lady Mary Soames, Churchill egyetlen még élő gyermeke. John Lukacs ötlete volt, hogy hívjam meg Budapestre a nyolcvanéves, igen decens és kedves hölgyet. John Lukacs és az én avatóbeszédem után Lady Soames lépett a mikrofon elé: „Az, hogy meghalt, lényegtelen. Mert mindannyian meghalunk. Sir Winston Churchill nem ment el, mindenütt ott van, ahol szabadok élnek, itt van Budapesten is."

A MIÉP ellenoffenzívája a fővárosi képviselő-testületben azzal a hazug állítással kezdődött, hogy a 1941-ben nem Bárdossy László üzent hadat Nagy-Britanniának, hanem Winston Churchill Magyarországnak. Churchill gyalázása és Bárdossy magasztalása összekapcsolódott. Ugyanez a képviselő, Dancsecs György már 1999 őszén is megemlékezett Bárdossyról mint „vértanú" miniszterelnökről. 2001 januárjában Csurka István, a MIÉP elnöke beadványt juttatott el a Legfőbb Ügyészséghez, amelyben az 1946-ban háborús bűnösként kivégzett Bárdossy perújrafelvételét kérte. Én akkor főpolgármesterként és az SZDSZ elnökeként tiltakoztam az ellen, hogy egyesek rehabilitálni kívánják azt a Bárdossyt, aki mindent megtett azért, hogy Magyarország a nácik oldalán belekeveredjék a második világháborúba, aki sok százezer magyar katona és munkaszolgálatos rettenetes szenvedéseiért és haláláért felelős. A jogászok és történészek nyilván találhatnak kivetnivalót a népbírósági tárgyalás lefolyásában, de az 1946-os ítélet akkor is egy embertelen rendszer és az emberiség elleni bűntettek elítélését jelentette. Aki Bárdossy ártatlansága mellett kardoskodik, a fasizmust akarja rehabilitálni.

A Legfőbb Ügyészség 2002 nyarán elutasította a MIÉP beadványát, de a párt ebbe nem nyugodott bele, és Churchill jó ürügy volt, hogy ismét előrángassák Bárdossy ügyét. Három hónappal később Schmidt Mária (korábban Orbán Viktor főtanácsadója, 2002 óta egyfolytában a Terror Háza főigazgatója) is sérelmezte az Inforádióban, hogy Magyarország szobrot állított Churchillnek. Mint mondta, helyénvaló, hogy szobra van neki Angliában vagy Franciaországban, Magyarországnak azonban nincs mit megköszönnie Churchillnek. A mi életünk, a mi sorsunk, a mi szabadságunk, a mi függetlenségünk az angoloknak sohasem számított, ők nem tettek értünk semmit. „Azt gondoltam: mi lenne, ha azt a szobrot elküldenénk Párizsba" – ötletelt Schmidt Mária. Mit lehet erre mondani? Párizsban van Churchill-szobor. Központi helyen, a Szajnát a Champs-Ély-

sées-vel összekötő széles Winston Churchill sugárúton. A kétszeres életnagyságú bronzalakot az angol királynő a francia köztársasági elnökkel együtt leplezte le 1998-ban.

Churchill budapesti jelenléte nem csak Orbán Viktor főtanácsadóját zavarta. Két héttel az avatás után vörös festékkel öntötték le szobrot. Megtisztítása rendszeres, sziszifuszi munkává vált. Hat év alatt hatszor kenték be vörössel Sir Winstont. 2009 júniusában a posztamensét is kidekorálták: Dávid-csillagokat festettek rá, s azt, hogy cionista meg gyilkos. A gyilkost angolul is odaírták a turisták kedvéért.

Varga Imre alkotta Raoul Wallenberg pasaréti szobrát is. Wallenberg nélkül Budapest ma nem lenne olyan, amilyen. Nélküle a városnak sokkal kevesebb zsidó polgára maradt volna.

Amikor Wallenberg 1944. július 9-én Budapestre érkezett, a vidéki zsidók sorsa már megpecsételődött. Wallenberget azzal a megbízással küldték ide, hogy tegyen meg mindent a budapesti zsidók megmentéséért. A Svédország egyik leggazdagabb és legbefolyásosabb családjából való 32 éves fiatalember mintha csak egy vakmerő kalandra érkezett volna. Egy hátizsákkal, egy hálózsákkal, egy kabáttal, fején a széles karimájú, legendássá vált Eden-kalappal. Tízezrek köszönhetik neki az életüket; tömegével adatta ki a svéd védőútlevelet. Sokszor a deportáló vonatokra felszállva mentett ki embereket a biztos halálból. Az Ausztria felé induló halálmenetekből is százakat hozott vissza. A lezsernek tűnő fiatalember gyorsan felnőtt a feladathoz. Hamar kiismerte a magyar hatóságok működését, tudta, mikor kell erélyesen fellépni, mikor kit kell megvesztegetni. Hihetetlen bátorsággal mozgott, kis Studebaker kocsiján mindig ott termett, ahol szükség volt rá.

A költő Somlyó György számára látomásként jelent meg 1944 novemberében a Józsefvárosi pályaudvaron, mikor már elkerülhetetlennek gondolta a halált. 54 évvel később hallottam ezt Somlyótól: Bevagonírozás előtt a sorba állított embereket egy csendőrtiszt felszólította, hogy akiknek svéd papírjuk van, lépjenek ki. Aki hamis papírral áll ki, helyben felkoncoltatik. Sötétség, sár, csizmacsattogás, vagonajtó-csattanás. És akkor Somlyó meglátott egy elegáns férfit fekete felöltőben, fehér selyemsállal, fekete Eden-kalappal, fehér kesztyűvel. Egy dandy állt ott flegmatikusan. Somlyó azzal a tudattal adta oda a hamis papírját, hogy rögvest lendül a puskatus, és mindennek vége. Akkor a füzetet flegmán lapozó fiatalember egyszerre azt mondta: „Itt van!" Somlyó odasandított, és tényleg ott volt a neve egy kis eltéréssel: Somló György. A tiszt azonnal mutatta, hogy az anyja neve nem stimmel. Mire a dandy unottan kézbe vette a papírt, és közölte (németül), hogy az teljesen rendben van, ott az ő aláírása, rendben a pecsét és a szám is, és Somlyó kezébe nyomta a papírt. A csendőr megdöbbent, Somlyó már mehetett is. (Erre a jelentre épül Somlyó *Rámpa* című regénye.)

Wallenberg a sztálinista diktatúra áldozatává vált. Nevét alig, a sorsát egyáltalán nem lehetett említeni a szovjetek megszállta Magyarországon. Csak egy újlipótvárosi utca őrizte 1945 óta a nevét, ám az emlékére készített szobrot, Pátzay Pál kígyóval küzdő férfit ábrázoló alkotását, amelyet 1949-ben felállítottak már a Szent István parkban, még az avatás előtt államvédelmisek felügyeletével ledöntötték és elszállították. Elhurcolták, akárcsak azt, aki előtt tisztelegni kívánt. Feltehetően szovjet közbelépésre történt ez. A svédek nemzetközi fórumokon egyre gyakrabban vetették fel Wallenberg eltűnésének a kérdését, s ez a szovjet diktatúrának egyre kínosabb volt.

1987-ben is csak hosszas habozás után, amerikai és svéd nyomás hatására engedélyezte a hatalom Varga Imre Wallenberg-szobrának a felállítását, de persze nem az Újlipótvárosban, hanem Pasaréten, nem túl feltűnő helyen. Miután átvettem a főváros vezetését, megpróbáltam törleszteni valamit Budapest morális adósságából. A Szent István parkban felállítottuk Pátzay szobrának pontos mását.

Tom Lantos nagyjából ugyanakkor keresett fel Wallenberg ügyében, mint Brody Churchillében. Első hallásra megvalósíthatatlannak tűnő javaslattal állt elő: – You know, Gábor, amikor én bekerültem 1981-ben az amerikai kongresszusba, az első sikeres előterjesztésem az volt, hogy legyen Wallenberg az Egyesült Államok díszpolgára. *Honorary citizen.* Ez nagyon nagy dolog, korábban csak La Fayette és Churchill kapta meg ezt a címet. Wallenberg lett a harmadik. Ha az USA ilyen kivételes címet adományozott a budapesti zsidók mentéséért, én azt gondolom, hogy Magyarországtól még inkább meg kellene ezt kapnia. Tegnap voltam a miniszterelnöknél, és elmondtam neki ugyanezt. Medgyessy széttárta karját, mondván, hogy ő boldogan adná, de ilyen cím, hogy Magyarország díszpolgára, nálunk nem létezik. Azt tanácsolta, jöjjek hozzád, legyen Wallenberg Budapest díszpolgára.

Földalatti tevékenységem idején Wallenberg volt a példaképem. Az ő lehetetlent nem ismerő bátorsága, vakmerősége, mozgékonysága, szervezőkészsége, ügyessége, elképesztő eredményessége. A Wallenbergről szóló könyv volt az egyik első szamizdatunk. Beleborzongtam, mikor megtudtam: ugyanazon a napon születtem, mint Wallenberg, augusztus 4-én, csak éppen negyven évvel később. Hogy mondjak akkor én most Lantosnak nemet? És hogy mondjak igent? – Az a probléma – magyaráztam Lantosnak –, hogy a díszpolgári cím csak élő személynek adományozható. Feszengve vártam, hogyan reagál Lantos. Pedig az addig eltelt tizenhárom év alatt hozzá kellett szoknom az ilyen kellemetlen helyzetekhez. Ott ült velem szemben ez a fehér hajú öregember, egy a sok tízezerből, aki Wallenbergnek köszönhette, hogy 1944-et túlélte, ez a befolyásos amerikai politikus, aki világszerte rengeteget tett Wallenberg emlékének ápolásáért, aki ezt tekintette élete egyik legnagyobb ügyének, és vártam, hogy megjelenik a fájdalmas csalódottság az arcán. Ám azon széles mosoly jelent meg: – Nincs ezzel semmi gond, Wallenberg megkaphatja élő emberként a díszpolgárságot.

A svéd hatóságok ugyanis elutasították az orosz hivatalos vizsgálat konklúzióját, miszerint 1947. július 17-én a moszkvai Lubjanka börtönben végzett vele az állambiztonság. A 2001 januárjában közzétett szakértői jelentésben az áll, hogy ez a változat nem fogadható el mindaddig, amíg az orosz hatóságok ezt minden kételyt kizáróan be nem bizonyítják. Nincs hiteles halotti bizonyítvány, viszont vannak tanúk, akik elmondásuk szerint találkoztak Wallenberggel 1947 után is. Göran Persson svéd kormányfő a jelentés közzététele után azt mondta, nem kizárt, hogy Wallenberg ma is él. „És miért ne élhetne – tette hozzá Lantos –, most lenne 91 éves."

Ennek alapján el is készítettük a közgyűlési előterjesztést, amit a jogszabályok betartását tántoríthatatlan szigorral felügyelő főjegyző is aláírt. Wallenberg 2003 novemberében Budapest díszpolgára lett.

Gennaro Verolino atya is több ezer zsidót mentett meg az Apostoli Nunciatúra titkáraként. Ő erről évtizedekig hallgatott, mert amilyen bátor, éppoly szerény ember volt, kizárólag a Vatikán számára készített feljegyzéseket magyarországi tevékenységéről. A Nápoly melletti Acerrában élő családja is csak egy újságcikkből tudta meg 2004-ben, hogy felmenőjüknek sok ezer ember köszönheti az életét. Verolino a halálra szánt zsidókat a vatikáni zászló kitűzésével védetté nyilvánított épületekben bújtatta, s a menekülőknek százával osztogatta a diplomáciai menleveleket. Sokszor járta meg az Ausztriába futó országutat, hogy mentse a lelkeket a halálmenetekből.

Én is a véletlennek köszönhettem, hogy 2005-ben Ádám György professzortól hallottam Verolino atya budapesti tevékenységéről. Miután értesültünk róla, hogy Verolino püspök Per Anger-díjat kapott Svédországban, és a jeruzsálemi Yad Vashem is felvette őt a Világ Igazainak sorába, úgy éreztem, ideje, hogy Budapesten is méltóképpen megemlékezzünk róla.

Hosszas viták és számtalan elvetett javaslat után végül úgy döntöttem, iskolát fogunk elnevezni róla. Munkatársaim megkeresték ezzel a javaslattal iskoláink vezetőit, és végül a XII. kerületi Hegyhát utcában működő általános iskola vezetése döntött úgy, hogy felveszi Verolino nevét.

Ádám professzort Verolino vitte be a pápai követségre. A fiatalember később a jobbkeze, valósággal az árnyéka lett az atyának. Együtt jelentek meg a pályaudvarokon, és tűzték ki az üres épületekre a vatikáni zászlót. A nunciatúra mindenki előtt nyitva állt, aki segélyt kért.

Vértes Ágnes, akinek a férje az egyik vatikáni házban bújhatott meg, interjút készített Verolinóval, aki nagyon nehezen állt kötélnek: azt gondolta, hogy az ő 1944-es budapesti tevékenységében nem volt semmi különös! Vértes Ágnes – ahogy elmesélte nekem – mutatott neki egy fényképet a férjéről 8 évesen, majd a családjáról azzal, hogy az atya nélkül ez a család nem létezne. Ekkor az atya elmosolyodott, és beleegyezett az interjúba.

Az ünnepélyes névadásra 2010. szeptember 3-án népes olasz delegáció érkezett Verolino szülővárosából. Acerra püspöke is részt vett az ünnepségen a város elöljárójával és Verolino rokonaival együtt. Ott volt Erdő Péter bíboros prímás és Juliusz Janusz, Magyarország apostoli nunciusa.

A titkosszolgálatok markában maradtunk

Bő egy évtizeddel a rendszerváltás után, „ügynöklisták" sora bukkant elő, nyilvánvalóan a D-209-es ügy hatására. Már 1990-ben is volt lista – Németh Miklós adta át Antall Józsefnek. Arról sejthető volt, hogy szelektív és utólag szerkesztett névsor, ami manipulációs szándékkal ké-

szülhetett, és pillanatnyi politikai érdekeket szolgálhatott. Valószínűleg 2002-ben is úgynevezett „kompromittkáról" volt szó, de a D-209-es akta persze valóságos volt.

Az „ügynöklisták" ismét alaposan felzaklatták a közvéleményt. Ezeknek az önkényes listáknak az összeállítói már másfél évtizeddel ezelőtt is egybemosták az aktív és a passzív, a másoknak tudatosan és szenvedélyesen ártó és az ezt elkerülni próbáló, önmarcangoló, önmagukkal meghasonló hálózati személyeket, sőt még a beszervezett és a kollaborálást megtagadó személyeket is egybekeverték. A diktatúra utolsó miniszterelnöke, Németh Miklós annak idején nyilvánvalóan azért adta át ezt a listát a demokrácia első miniszterelnökének, hogy elrettentse Antallt a diktatúra egyik pillérének ledöntésétől. Az akció annyira sikeres volt, hogy a következő négy kormányfőt is sikerült visszarettenteni.

Én is kaptam listát 1990-ben. Informálisan, titokban juttatták el hozzám, mint a Nemzetbiztonsági Bizottság elnökéhez. Azon volt számos olyan név is, amely a 2005 februárjában, a „Szakértő '90" interneten megjelent listáján nem szerepelt. Ám ahogy akkor sem, most sem fogom ezeket a neveket nyilvánosságra hozni. Soha, semmiféle deziformációs játszmában nem vettem részt. A nyilvánosságot normatív módon, általánosan és megfelelő garanciális szabályokkal kell biztosítani.

Több sajtótájékoztatót is tartottunk erről 2002-ben Magyar Bálinttal. Sokszor elmondtuk, hogy ha az állambiztonsági iratok nyilvánosságát is biztosító, Hack Péterrel írott törvényjavaslatunkat 1990-ben megszavazta volna az Országgyűlés, akkor a magyar társadalom a rendszerváltás pillanatában átesett volna a tisztító katarzison, már régen túl lennénk az egész problémán, s nem keringenének sem a háttérben, sem a nyilvánosság előtt kétesebbnél kétesebb listák.

Gyurcsány Ferenc, úgy tűnt, elfogadja végre a szabad demokraták másfél évtizede következetesen képviselt álláspontját. Azt ígérte, hogy – pártja támogatásával – az Országgyűlés el fogja fogadni a kommunista diktatúra egész állambiztonsági és besúgói hálózatát, valamint pártállami iratkörét nyilvánossá tévő törvényt. Egy pillanatra azt hihettük, megértette, hogy amíg az állambiztonsági iratok semmiféle jelenbeli államérdeket nem veszélyeztető 99%-a nem kerül nyilvános levéltárba, amíg a múltunkat sem ismerhetjük meg szabadon, amíg a megfigyelt milliók nem részesülhetnek információs kárpótlásban, addig nem tudunk vég-

legesen elszakadni a diktatúrától. Addig a nyugalmazott vagy nagyon is aktív titkosszolgák és a velük összefonódott politikai és gazdasági érdekcsoportok a háttérből, „zsarolási adatbankjaikkal" átláthatatlanul befolyásolhatják a magyar politikai és a gazdasági életet.

Két főszabálynak kell érvényesülnie. Az egyik: a teljes nyilvánosság a hálózati szisztémát és személyeket illetően, a másik: a megfigyeltek magánéletének védelme. A főszabálytól való eltérés csak egészen kivétel lehet, kizárólag a mai, NATO-szövetséges, szuverén és demokratikus Magyarország tényleges és konkrét külpolitikai és nemzetbiztonsági érdekei indokolhatják, és erről csak a nemzetbiztonsági szolgálatoktól (is) független szakértői testület dönthet. A szovjet típusú diktatúra és a nyugati orientációjú demokrácia titkosszolgálatai között ugyanis nem lehet jogfolytonosság.

Viszont: rendkívül óvatosan kell eljárni az iratok bármilyen formában történő publikálásánál. A megfigyelt személyek, sőt az ügynökök magánéletére vonatkozó adatokat, mint minden szenzitív adat publikációját gondosan mérlegelni kell. Különben visszájára fordul az elérni kívánt cél, és a törvénytelenül megszerzett információk évtizedek után nyilvánossá válva okoznak kárt az áldozatoknak! Akik az első pofont a diktatúrától kapták, a másodikat a jogállamtól is kaphatják.

Mindig is felháborított, hogy ezerszer több szó esik az ügynökök leleplezésének állítólagos társadalmi veszélyeiről, mint az áldozatok millióiról, akik a legkülönbözőbb joghátrányokat, az üldöztetés legkülönbözőbb formáit szenvedték el négy évtizeden át.

A Magyar Bálinttal közösen szorgalmazott törvénynek fel kellett volna állítania a titkosszolgálatoktól független, civil történészekből álló iratfeltáró bizottságot, melybe az MTA és a Magyar Történelmi Társulat mellett csak a pártállami korszakot kutató műhelyek – a Politikatörténeti Intézet, az 1956-os Intézet – delegáltak volna tagokat. Egy ilyen testület hasonló delegációs elv szerint, csak szélesebb körű jogosítványokkal működhetett volna, mint amilyen 1995-ben, Kuncze Gábor Belügyminisztériumában mérte fel az ott lévő állambiztonsági iratokat. Ennek a testületnek kiterjedt volna a jogosítványa az egykori III. Főcsoportfőnökség (és jogelődei) által keletkeztetett (és fennmaradt) valamennyi irat lajstromozására, a papíralapú akták és a digitális másolatok – az ún. mágnesszalagok – összevetésére, valamint az iratfelszabadítás és a törvényes titkosítás jogi rendszerének kidolgozására. Természetesen az iratmegsemmisítések kronologikus

és tételes dokumentálása is egy ilyen elfogulatlan testületre várt volna. Ha ezt a munkát nem végzik el független és semmiben sem korlátozott, a civil kontrollt képviselő kutatók, akkor a pártállami ügynökök jelentős része is ismeretlen marad, nem beszélve azokról, akik továbbra is együttműködnek a titkosszolgálatokkal, s akikről nem tudjuk, vajon kiről és miről kell jelentgetniük most, egy – elvileg – nyilvánosságon alapuló demokráciában.

Még fontosabbnak véltük azoknak az iratoknak a nyilvánossá tételét, amelyek a hivatásos állomány munkájára és a csoportfőnökségek egyes osztályainak működésére derítenek fényt. Csakis az osztályiratok feltárásával érthető meg a politikai rendőrség nyílt és fedett állományának hivatali rendbe szerveződött tevékenysége. Elgondolásaink közül volt egy kevés, ami teljesült. Ungváry Krisztián szakértő kutató pl. ezt írta a Népszabadság 2005. január 27-ei számában, *Nemzetbiztonsági szemfényvesztés* című cikkében:

> „A III/III osztály titkos és szigorúan titkos tisztjeinek (SZT-tisztek) személyi anyagait a Belügyminisztérium mind a mai napig elzárja a kutatás elől, sőt arra sem hajlandó, hogy a szakleváltárnak átadja őket. Sajnos nem tudhatjuk pontosan, hogy mennyi irat maradt az utódszerveknél, de az igen sajátos, hogy 1989 óta a bevallottan létező, de át nem adott iratok mennyisége állandóan nőtt – minden jel szerint mégsem volt annyira tökéletes az iratmegsemmisítés, mint ahogyan azt eleinte beállították. Bár a pontos szám nem állapítható meg, de az eddig nyilvánosságra került adatokból következtethetünk arra, hogy az úgynevezett »O-dossziék« (Operatív dossziék) állományának mintegy felét, közel 20 000 aktát (!) ezentúl is az NBH (Nemzetbiztonsági Hivatal) kívánja őrizni. [...] egyértelmű, hogy a visszatartottak esetében valójában a legfontosabb iratokról van szó. [...] az ügynököket akár zsarolással beszervező tartótisztek mind a mai napig védettséget élveznek, sőt a Magyar Köztársaság Belügyminisztériumától életműdíjakat is kapnak."

Ungváry Krisztián követelésére – a Bajnai-kormány időszakában – az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) megkaphatta a III. Főcsoportfőnökség operatív tisztjeinek személyzeti anyagát, ha nem is az egészet.

Jó lett volna persze az ÁBTL jogelődjét, a Történeti Hivatalt megerősíteni, mely igen lassú ütemben végezte/végzi az iratok feldolgozását. Sokan vagyunk, akik évekkel ezelőtt kértünk és kaptunk ugyan a Történeti Hivataltól ránk vonatkozó aktákat, de azóta semmilyen további tájékoztatást nem nyújtottak nekünk, pedig a levéltár kötelessége, hogy ha a későbbiekben talál a kérelmezőt érintő bármilyen adatot, erről újabb kérelem benyújtása nélkül is értesítsék őt. Nem tették.

A nagy pártok 2005-ben is megakadályozták a diktatórikus múlt feltárását. 22 éve egyfolytában ezt teszik. Ebben a szabotázsban a Fidesz az élen jár. Az Orbán-kormány 2010. december közepén kormányrendelettel számolta fel a (második) Kenedi-bizottságot, amelyet a Bajnai-kabinet – sajnos csak kevéssel a választások előtt – hozott létre abból a célból, hogy felügyelje az NBH-ból előkerült tizennyolc mágnesszalagnak a feldolgozását, melyek – más nyilvántartások mellett – mintegy ötvenezer hálózati személy nevét, fedőnevét és azonosító adatait tartalmazzák. A mágnesszalagok tartalmát már kinyomtatták. A Kenedi-bizottság által hitelesített 3800 oldalt az Alkotmányvédelmi Hivatal (AH) páncélszekrényében őrzik. Mivel a titkosítás felülvizsgálata előtt szűnt meg a Kenedi-bizottság, fennáll a veszélye annak, hogy soha nem tudjuk meg, milyen adatokat tartanak vissza. Az előző, 2007-ben, Gyurcsány Ferenc kormányhatározata szerint felállított Kenedi-bizottságnak jogában állt betekinteni az (anonimizált!) iratokba, és kezdeményezhette a titkosítás feloldását is. Ezáltal a bizottság bevitte a civil kontrollt a rendszerbe. Azóta a szolgálatok ismét maguk dönthetik el, mi legyen nyilvános, és mi ne. Az irányított amnézia mesterséges ködbe vonja, mi is történt a magyar társadalommal 1944 ősze és 1990 tavasza között. Márpedig a mi nemzedékünk felelőssége, hogy milyen ismerettel rendelkeznek majd leszármazottaink az általunk átélt diktatúráról.

Két évtizede követeltem, hogy szabadítsuk föl végre az iratokat! Zárjuk le végre a rendszerváltást! Hiába.

1989 és 1995 között (!) a szolgálatok tetemes mennyiségű iratot zúztak be. Vélhetőleg a legkényesebbeket. Rainer M. János az oslói Történettudományi Világkongresszuson azt mondta: a 110 ezer ügynökbeszervezési (B) dosszié 91 százalékának 1989 utáni sorsa ismeretlen. A hálózat munka- (M) dossziéi, azaz az ügynökök jelentései viszont fennmaradhattak. Rengeteg operatív dossziét menthettek át az új Nemzetbiztonsági Hivatalba. Vélhetőleg a KGB-s kapcsolatokra vonatkozó adatok tömegét is.

(http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/tanulmanyok/rendszervaltas/rmj_oslo.hu) És hogy ott ezek milyen sorsra jutottak? Máig nem tudni. A mai titkosszolgák féltékenyen őrködnek a hazugsággyár egykori termékei felett, mintha csak a hitbizományuk lenne a történeti forrásanyag. Magyarország az egyetlen a volt szovjet blokk államai közül, amely az információs kárpótlás követelményeinek ma sem tesz eleget. A rendszerváltás után 22 évvel ma is sokan és sokakat zsarolhatnak azzal, amit jelentett, vagy azzal, amit róla jelentettek.

Aki ma azt mondja, hogy az egykori ügynököket és megbízóikat a törvény erejével védeni kell, aki a lehallgatott telefonbeszélgetéseket, megfigyelési dossziékat, ügynökjelentéseket évtizedekre elzáratja, az hazug vagy gyáva, vagy mindkettő.

Abu Ghraib

2003. február elején New Yorkban voltam, és a főkonzul segítségével belépőt kaptam az ENSZ-székházába, ahol az ENSZ Biztonsági Tanácsa nyilvános ülést tartott. Azért mentem, hogy meghallgassam Colin Powell külügyminiszter beszédét, mely nagy valószínűséggel eldönti, beavatkoznak-e az ENSZ égisze alatt Irakban. Nem tetszett Powell indítása: „Nem mondhatok el mindent, amit tudunk, de amit megoszthatok önökkel, az az előzetes ismeretekkel együtt aggasztó képet fest Irakról." Azóta számtalanszor bemutatott, katonai műholdakról készített felvételeket hozott az ülésre, amelyek egy tömegpusztító fegyverek tárolására szolgáló rakétabázis kiürítését mutatták be. Hozzátette: a telepen vegyi fegyverek tárolására alkalmas tüzérségi lövedékeket is találtak.

Powell jól felépített és illusztrált beszédének az volt a lényege, hogy az iraki hadvezetés hazudik, megpróbálja félrevezetni a megfigyelőket, titkolózik, és az ENSZ által kiküldött szakértők nem hisznek neki. Irak módszeresen akadályozta az ellenőrök munkáját, rejtegette tömegpusztító fegyvereit, és az amerikai hadvezetés szerint ezzel már éppen elegendő indokot szolgáltatott a katonai beavatkozásra.

Aznap este a CNN-ben Szaddám Huszein tanácsadója, Amir as-Szaadi

tábornok „tipikus amerikai show"-nak minősítette Powell beszédét, az iraki tájékoztatási miniszter pedig egyszerűen rajzfilmfelvételeknek titulálta a műholdas felvételeket. Powel beszéde ott és akkor meggyőzőnek bizonyult. Számomra is. A katonai beavatkozásra vonatkozó döntés, amelyet Magyarország is aktívan támogatott, rendkívül gyorsan megszületett a BT egyértelmű támogatása nélkül is.

Akkor Magyarországon úgyszólván mindent az EU-csatlakozás és az euroatlanti integráció nézőpontjából értékeltünk. A világpolitikában Magyarország kis pont volt, de jó irányban kereste a helyét a balkáni háború éveiben és az iraki válság idején is. Az előbbiben egyértelműen sikeres volt a szerepvállalásunk, az utóbbi sokkal ellentmondásosabb, miután Irakban a szövetségesek nem találtak tömegpusztító fegyvereket. Viszont az is tény, hogy módszeres genocídiumot elkövető, a kurdok ellen vegyi fegyvereket is bevető diktatúrának vetett véget az iraki beavatkozás. Az ürügy azonban hamisnak bizonyult, és kínossá vált.

Azóta is vitatják: tudta-e Powell, hogy nagyhatású beszédében gyenge érvekből von le erős következtetéseket. Nekem akkor az volt a benyomásom, hogy az amerikai külügyminisztert alaposan felkészítették, és hitt is abban, amit mondott. Mögöttem meg ott volt szarajevói látogatásom drámai élménye, ami azért volt olyan drámai, mert Boszniában a nemzetközi közösség nagyon későn avatkozott be, s ennek a késlekedésnek nagyon sok szenvedés és emberélet volt az ára. Szaddám Huszein pedig Miloševićnél is véresebb kezű diktátor volt. Mélységes iszonyatot és gyűlöletet váltott ki bennem mindaz, amit az iraki diktátor kegyetlenkedéseiről megtudtam. Én tehát személy szerint is egyetértettem a beavatkozással.

Powell-lel igen, de George W. Bushsal sohasem rokonszenveztem. Pesti látogatásából csak annyi maradt meg bennem, hogy jó erősen hátba veregetett, és megkérdezte, mi a titka annak, hogy ennyiszer sikerült újraválasztatnom magam, de erre sem várt választ. Könyvéből nem az intellektuális erőfeszítésekre képes államférfi, hanem a texasi cowboy szerepébe bújtatott jenki szól hozzánk. Bizarr olvasmány, de komoly forrás az iraki és afganisztáni háborúk megértéséhez. Kollektív munka, amelyet óriási levéltári anyagot feldolgozva állítottak össze az elnök munkatársai.

2003. március 27-én Bush az ENSZ kaotikus határozathozatali eljárása közben bejelentette: „Az ENSZ Biztonsági Tanácsa nem tett eleget a kötelességének, ezért mi megtesszük a magunkét. Szaddám Huszeinnek és

fiainak 48 órán belül távozniuk kell Irakból. Ha nem engedelmeskednek, az katonai konfliktushoz vezet, amelynek kezdő időpontját mi választjuk meg." (George W. Bush: *Döntési helyzetek*. Ulpius Ház, 2010, 311. o.)

Abu Ghraib nevét tizennégy hónappal később tanultuk meg. 2005-ben tizenegy amerikai katonát ítéltek el a fogva tartott terroristagyanús rabok módszeres kínzásáért.

Már említettem, hogy Orbán Irak ügyét kampánytémává tette. Neki válaszolva fejtettem ki a véleményemet részletesen az iraki szerepvállalásunkról a Népszava 2004. május 10-i számában. Idézem:

„A valódi iszlámmal visszaélő terrorizmus nemcsak az Egyesült Államokat támadta meg 2001. szeptember 11-én, hanem mindenkit, aki békében, szabadon és jólétben akar élni, aki a nyugati értékeket vallja. Magyarország ezeknek az értékeknek a védelmében küldött nem harcoló, humanitárius és logisztikai feladatokat ellátó katonákat és orvosokat Afganisztánba, majd Irakba. Ezzel a konszolidációt szolgáljuk, és azt, hogy ezek az országok ne váljanak a terrorista hálózat fészkévé.

A világ demokratikus közvéleményével összhangban elítéljük az amerikaiak részéről alkalmazott kínvallatásokat. Ezek ugyanis éppen a koalíciós erők által közösen vallott azon értékekkel, az emberi méltósághoz való azon jogokkal állnak szöges ellentétben, amelyek kiküzdésére az amerikai és más nemzetbeli katonák odamentek, és amely értékek megvédésében a mi békefenntartó csapataink is segítenek. Ezek az atrocitások gyalázatos tettek voltak, és nincs rájuk mentség.

Nem mentség, hogy a foglyok közül sokan nyilvánvalóan véres merényletekre készültek, melyek leleplezése feltehetően sok ember életét menthette meg. A demokráciák hírszerzői háborús helyzetben sem hághatnak át bizonyos határokat. Az sem mentség, hogy az Abu Ghraib börtönben Szaddám Huszein alatt összemérhetetlenül borzalmasabb dolgok történtek, és történnek a térség többi börtönében ma is. Az sem, hogy a demokráciák hadseregeiben is emberek harcolnak, akik közül sokakból a háború, a hatalmi szituáció a legrosszabb hajlamokat hozza ki. Ezek az atrocitások ugyanis az Egyesült Államok morális hitelét kérdőjelezik meg. De lám, az emberi

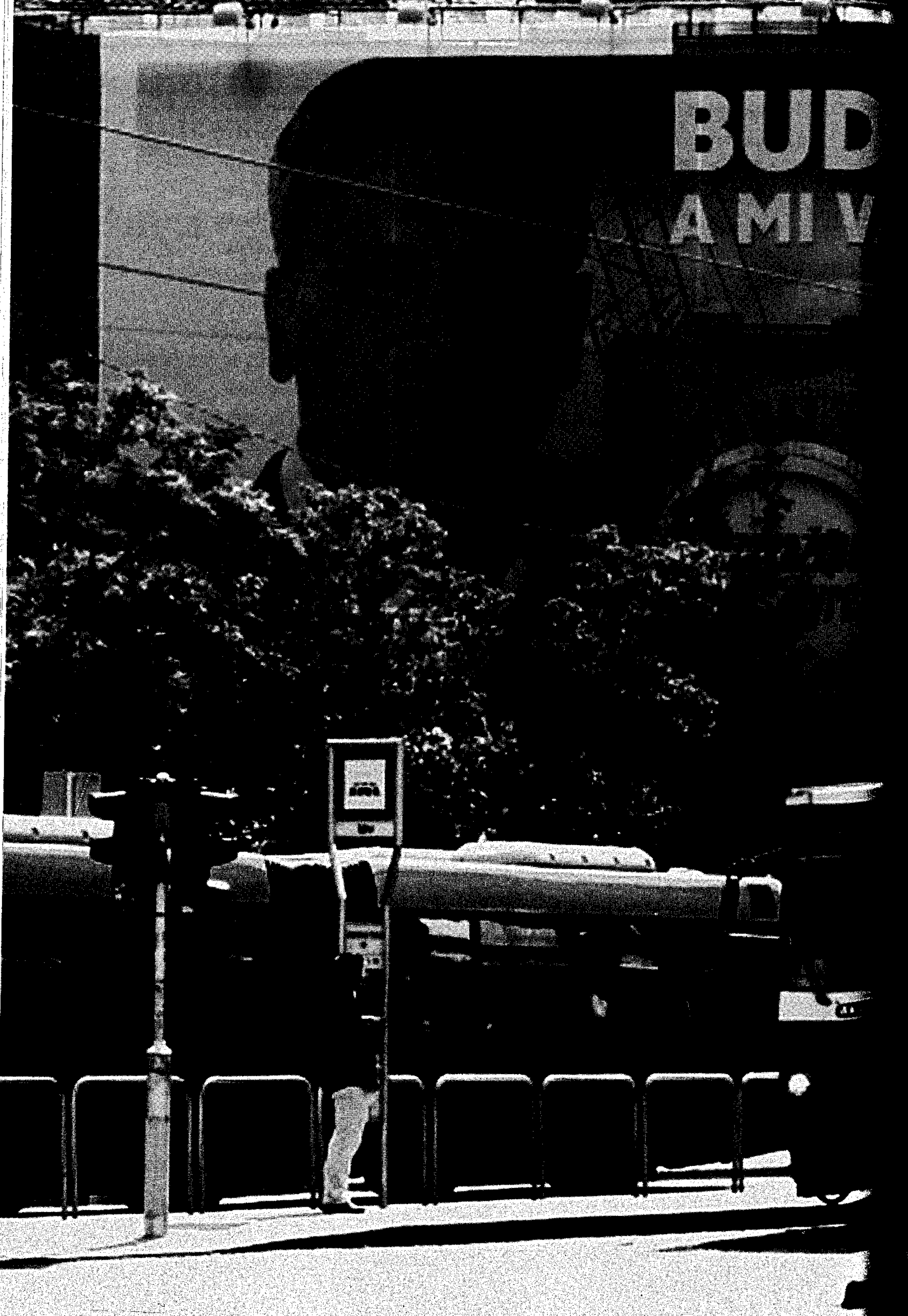
jogokon és nyilvánosságon alapuló demokráciában nem maradhatnak titokban az ilyen felháborító dolgok, ezért nem lehet azokat tartósan és következmények nélkül művelni. Amint a kínvallatások ténye nyilvánosságra került, az amerikai kongresszus azonnal elkezdte kivizsgálni azokat a legmagasabb szinten és a legaprólékosabban. A történtekből tehát nem az a tanulság, hogy a demokratáknak nem kell harcolniuk a terror, a hatalmi visszaélés, a kínzás ellen, hanem az, hogy otthon is harcolniuk kell ellenük.

[...] ...ha az Amerika vezette koalíciónak – netán a ma leginkább erre hivatott NATO-val és az ENSZ-szel közösen – sikerül legyőznie az iraki baathista milicistákat és az odaáramlott terroristákat, az Irakban már megindult átalakulás katalizátorává lehet az egész Közel- és Közép-Kelet átalakulásának.

Az iraki ideiglenes alkotmány lehetőséget ad különböző etnikumok és vallások békés egymás mellett élésére. Számos helyen az országban valódi önkormányzatok jöttek létre. Az Egyesült Államok és más országok a magyar GDP egyharmadával megegyező mértékű – 18 milliárd dollárnyi – adományt adtak Iraknak kórházak, iskolák és az infrastruktúra fejlesztésére. Irak nemzetközi adósságállományát a töredékére csökkentették, és kialakítottak egy kereskedelmi és korporációs törvényrendszert. Modernizálják és rekonstruálják az olajipart. Irakban ma az arab Közel-Keleten ismeretlen szólás- és sajtószabadság van: 170 újság működik és több műholdas adást sugárzó tévécsatorna.

A BBC felmérése szerint az irakiak 60 százaléka bízik a jövőben. Tudják, hogy a konszolidáció a negyedszázada háborúk sújtotta gazdaság fellendülését és az olajban gazdag ország életszínvonalának javulását hozza. Ehhez az újjáépítést szervező, a vallások és etnikumok sokféleségét reprezentáló föderatív kormánynak kell felállnia. [...]

A szabadság melletti határozott fellépés nem mindig népszerű. Churchill csak a megbékítési politika nyilvánvaló csődje után állhatott a náci Németország elleni háború élére. Az államférfi rangjára igényt tartó politikusok nem kacsingathatnak folyton a közvélemény-kutatásokra, ha valóban nemzetük és civilizációjuk alapérdekeit tartják a szemük előtt."

A BUDAPESTI BORÚ – 2006–2010

Depressziós győzelem

„Aber warten wir auf bessere Zeiten!" – „de várjunk jobb időkre!" mondogattam magamban Wolf Biermannt idézve a 2006-os országgyűlési választások kampányidőszakában. A külvilágnak pedig arról beszéltem, hogy a választást a liberálisok nyerhetik meg, és ezt nemcsak mi tudjuk, hanem a riválisaink is. Magyarország következő négy éve a liberális szavazókon múlik. Az SZDSZ Budapesten a legerősebb, a döntés tehát – akárcsak négy éve – ismét a budapesti szabad demokrata szavazók kezében van. 2002-ben az SZDSZ országosan 313 084 szavazatot kapott, ennek harmadát, 104 474-et a fővárosban. 2004-ben, az EP-választásokon országosan 237 908 szavazatot kaptunk, ennek több mint harmadát, 87 482-t Budapesten. A tét és a budapesti liberálisok súlya magyarázza azt a gyáva, arctalan kampányt, ami ellenem indult. Budapestet több hullámban elárasztották az engem gúnyoló, „fáradtságomat", „kiégettségemet" Jean-viccekkel illusztráló plakátok. A minden postaládába bedobott Helyi Téma céltáblája lettem. Én ezt az egészet azzal ráztam le magamról, hogy ez is egyfajta reklám, úgy látszik, az ellenzéknek is fontos vagyok, de őszintén megvallva, nem volt kellemes érzés ember nagyságú, torz képmásaimmal együtt élni. És mennyi pénzt költhettek el ezekre plakátokra! Ez a demokrácia árnyoldala, senki sem örül neki, de hát azért harcoltunk, hogy ez is lehetséges legyen.

Az ellenem folyó kampánynak Budapesten 2006 tavaszán nem volt látszata. 124 ezer budapesti szavazott a szabad demokratákra, tehát négy év alatt 20 ezer fővel, nagyjából 20%-kal nőtt a pesti szavazótáborunk. Ennek örülhettem volna, de lehangolt, hogy a szavazótáborunk Budapesten kívül alig nőtt. Ez előre jelezte a 2010-es összeomlás lehetőségét. Nyil-

vánvaló volt, hogy Budapest csak egy ideig működhet egy országosan lepusztulóban lévő párt utolsó hídfőállásaként. Márpedig 1998 óta kizárólag Budapest tartotta fenn azt a látszatot, hogy az SZDSZ országos szinten is létezik, hiszen át tudja lépni a parlamenti küszöböt. Rajta voltunk már a lejtőn, amelyen nincs megállás.

Nem csoda, hogy már a tavaszi kampány során is olyan elszigeteltnek éreztem magam, amennyire a politikában ez egyáltalán lehetséges. Az ösztöneim azt súgták, hogy itt a vége, most kellene befejezni – de az általam összegyűjtött feladatok foglya maradtam. Be akartam fejezni azokat a projekteket, amelyekbe már sokkal korábban belekezdtem, és most végre esély látszott a megvalósításukra. Emiatt nem akarok mentegetőzni, mindig is megpróbáltam politikát csinálni Budapest építéséből, és ez grandiózus feladat, aminek az eredményeire mindig büszke leszek, s ami sokkal jobban érdekelt, mint bármilyen politikai játszma.

1995 óta kemény és népszerűtlen reformokat csináltunk végig, amelyeknek épp ebben a ciklusban kellett volna beérniük. Ezek a reformok megteremtették a feltételeket ahhoz, hogy a nagy városfejlesztő projektek elkezdődhessenek, bár volt még csiszolnivaló rajtuk. A nagyberuházások megkezdésére csak 2002 után kerülhetett sor, ezek 2004 után lendültek be igazán, amikor az uniós források ezt már lehetővé tették. Ám ezek a csapok nem egyszerre nyíltak meg, hanem lassan, fokozatosan, eleinte alig érzékelhetően. Ráadásul éppen akkor, amikor a várospolitikát teljesen elhomályosította és beárnyékolta az országos politika zűrzavara.

Amikor jól mentek a dolgok, felfokozott jókedvvel vártam, hogy mit tartogat a következő nap. Boldogan keltem fel Anikó mellől, frissen kávét főztem, megborotválkoztam. Felvettem az előző este kikészített ingemet, és nyakkendőt választottam hozzá. (Óriási nyakkendőgyűjteményem van, mert ez volt az az ajándék, amiről tudták a barátaim, hogy mindig szívesen fogadom.) Ilyenkor úgy éreztem, hogy teljesíthetem azt, amiért a történelem erre a helyre sodort.

Az idő rétegei egymásra rakódnak. Az újabbak elfedik az előzőeket. Az emlékezet megcsal, és hamis illúziókkal erősít, hogy merjünk újabb vállalkozásokba belevágni. Számomra minden újabb ciklus szebbre színezte az előzőt. A megszépült múlt optimizmussal töltött el. Minden győzelem után úgy éreztem, hogy a választók bizalma mindenre képessé tesz. Ilyenkor eufóriában éltem, nem érzékeltem határokat. Megnyíltak a képzelet zsilipjei, és zúdultak a tervek és nagyszabású elgondolások. Ontottam magamból az ötleteket. Persze a kudarctól való félelem is mindig a sarkamban járt. Eufória és szorongás úgy követték egymást, mint az évszakok. Amikor fent hordtam a kedvem, mindenfélébe belevágtam, amibe a dolgok alaposabb megismerése és átgondolása után biztosan nem vágtam volna.

Ilyenkor egyik napról a másikra rossz főnök és kíméletlen zsarnok lettem, aki mindent azonnal akar, és azonnal számon kér. A pénzügyi korlátok mellett a hivatali apparátus szorította le a realitások szintjére akarnok terveimet. Látszólag követte az elgondolásaimat, de igazából a valósággal egyeztette őket. Színes városépítő álmaimból sokkal szürkébb, de legalább megvalósítható projektek lettek. Gyakran hallottam, hogy voluntarista vagyok. Ebben kétségkívül volt némi igazság.

Omnipotens hangulatban az ember nem kérdez, mert úgy érzi, mindenre van válasza. Aztán megkapja a kijózanító pofonokat az élettől, és olyankor depresszióba esik. Fent és lent, mindenhatóság és tehetetlenség, szárnyalás és csüggedés váltogatják egymást.

Ezek a hangulati kilengések nem egészségesek, a főpolgármester legyen józan és kiegyensúlyozott, de legalábbis látsszék annak. Pontosan tudtam én ezt, de ki képes huzamos ideig kiköltözni önmagából? Aki nem mer álmodni, ne menjen be a politikai arénába. Mindig azokat becsültem, akiknek voltak álmaik. Szerencsés csillagzat alatt születtem, évtizedeken át voltak mellettem olyanok, akik helyettem is realisták voltak. Atkári, Ikvai, Tiba, Gyekiczki stb. Nélkülük nem épült volna a város.

Álmaimban olykor földöntúli magasságokba emelkedtem. Az eufória időszakaiban gyakran álmodtam azt, hogy a napközben felvetett tervek megvalósultak, és hirtelen az újjávarázsolt város kulisszái közé kerültem. Aladdin voltam, aki kiszabadította a dzsinnt a palackból, hogy teljesítse a kívánságait.

Nos, 2006 körül már egyre ritkábban ébredtem azzal a tettre kész jókedvvel, amiről fentebb írtam. Egyre inkább úgy éreztem, hogy a pestiek, akiknek a szolgálata életem céljává vált, már nem szeretnek igazán. Elfordultak tőlem, és ez mindent eldöntött. Már tavasszal bejelentettem, hogy a következő ciklus lesz az utolsó. 2010-ben nem indulok újra. Ettől megkönnyebbültem, de a bejelentés hatása épp az ellenkezője lett annak, amit vártam tőle: „döglött oroszlán" lettem. Mindenki új igazodási pontokat

keresett. Ezért a környezetemben többen könyörögtek, hogy soha többé ne ismételjem meg ezt a bejelentést. Valószínűleg igazuk volt. Az ellenfeleim nem hitték el, hogy nem indulok újra. Ha épp jól álltunk, a barátaim egy része sem. Főleg azok, akik pártvonalon vagy egyszerűen csak egzisztenciálisan függtek tőlem. Ők úgy érezték, hogy vezető nélkül maradnak. Túlságósan összekötötték a sorsukat velem ahhoz, hogy legyen jövőjük a Demszky-éra után.

Az alaphelyzet mindig ugyanaz volt. Birkóztunk a gigantikus feladatokkal, miközben újra és újra felmerült bennem a kérdés: nem én vagyok-e az oka annak, amiért nem mennek a dolgok. De rögtön azzal a kérdéssel válaszoltam ezekre az aggályokra, hogy ki fogja tovább vinni a reformokat, és befejezni, amit elkezdtem. Tudtam, hogy a Fidesz a maga Budapest-ellenességével mindent le fog rombolni, amibe belekezdtünk. Ki akarnak majd bennünket törölni a történelemből. Én elmenekülhetek, de a főváros nem. És a történelem újraírása is azonnal elkezdődik. Kimerülten és rossz előérzettel, de tovább csináltam. Ebben az elhatározásomban nap mint nap megerősített András, Krisztián, Dóra, Kati, Magdi, Zsolt – az egész ház. Meg is kapták érte mindazt, aminek kiváló köztisztviselőkként az ellenkezőjét érdemelték volna. A környezetem kitartása nélkül nem álltam volna a sarat. Védőfalat alkottak körülöttem, amiért mindig hálás maradok.

A bennünket eluraló negatív hangulat megértéséhez egy kicsit vissza kell mennünk az időben. Nekem már korábban is úgy tűnt, hogy hasonló lelkiállapotban lehetett Medgyessy Péter, amikor 100 (+100) napos programját meghirdette, és az „ellenzék kibékítésére" törekedett. Egyszerűen közkedvelt miniszterelnök akart lenni, és valahogy kikeveredni a D-209-es ügyből. Ezért érvényben hagyta a családi megtakarításokat elapasztó és az állam számára is irdatlan terhet jelentő lakáshitelprogramot, és ehhez választási ígéreteinek beváltásaként hozzátette a 13. havi nyugdíjat, az 50%-os közalkalmazotti béremelést és a minimálbér adómentesítését. Ennyit még egyetlen miniszterelnök sem „adott" az országnak. A hirtelen megugró világpiaci gázárakat egyáltalán nem követte, és kitalálta az elsősorban a középosztálynak kedvező gázár-kompenzációs rendszert.

Nyilvánvaló volt, hogy a Medgyessy-kormány is és a Gyurcsány-kormány is messze az ország lehetőségein felül költekezett, de csak 2006 áprilisában, az „újraválasztás havában" lett világos a számomra, hogy az

államháztartás deficitje a lázas túlköltekezés következtében meghaladja a GDP 10%-át. Józan számítás szerint 2006-ban nem csupán az egyensúlyt helyreállító kiigazítás vált esedékessé, hanem az éles gazdaságpolitikai fordulat is az állam szerepének újragondolásával.

Az országért felelősséget érző ellenzék 2006-ban nyilvánvalóan a hiány és az adósságállomány növekedését állította volna kampányának célkeresztjébe. A Fidesz ezzel szemben azzal a hazugsággal kampányolt, hogy „rosszabbul élünk, mint négy éve", és ígéretlicitben kívánta legyőzni az MSZP-t. Az ígéretek közül a társadalombiztosítási járulék 10 százalékos csökkentése és a 14. havi nyugdíj vált a legismertebbé, de számos apróbb „jóléti" javaslattal is éltek. Ezt az ígérethalmazt az MNB szakértői 1400 milliárd forintra taksálták, amire az MSZP 660 milliárdos ígérethalmazzal válaszolt. A kisebb pártok, az MDF és az SZDSZ ígéreteinek költségét 300 milliárd körülire becsülték, amihez az SZDSZ hozzátette a halasztott, 2009-től bevezetendő egykulcsos adóreformot.

A választókat ezek a kalkulációk nemigen érik el. Az ország nem az államháztartás aggasztó helyzetével, nem a valóságos gondokkal és veszélyekkel foglalkozott, hanem egy teljesen hiteltelen, abszurd politikai színjátékot figyelt. Egy politikai elemző a jéghegy felé tartó Titanic báltermének táncosaihoz hasonlította a politikai közélet szereplőit. Ráadásul a kormány költségvetési politikája annyira őszintétlen volt, hogy Brüsszel jelzéséig a közvélemény nem tudhatta, mekkora a baj.

Gyurcsány győzelméért a kampány során a Fidesz tette a legtöbbet. Nemcsak a hiteltelenül eltúlzott választási ígéreteivel, hanem az egymást követő botrányaival is, amelyekkel egy semmitől vissza nem riadó, véglegesen negatív kampányt folytató, kíméletlenül hatalomémes párt – egyébként valósághű – képét mutatta magáról.

2006. február 13-án az MSZP elnöke bejelentette, hogy a Fidesz szerveréről illetéktelen behatolás történt a párt választási anyagaiba. A bizonyítékok cáfolhatatlanok voltak. Két héttel később Bagó Zoltán fideszes jelölt megfenyegette a körzetében induló MDF-es jelöltet, hogy veszélybe kerülhet az egzisztenciája, ha nem lép vissza! Mikola István miniszterelnökhelyettes-jelölt március 19-én így fogalmazott: „Ha négy évre nyerni tudnánk... és utána mondjuk ötmillió magyarnak állampolgárságot tudnánk adni, és ők szavazhatnának, húsz évre minden megoldódna." Mikola kimondta azt, amitől mindenki tartott. Az MSZP természetesen le-

csapta ezeket a magas labdákat, s hetekre védekező pozícióba szorította a Fideszt. 2006 februárjában nyilvános vitára hívtam Orbán Viktort, akinek volt képe azt nyilatkozni a televízióban, hogy ha a fővárosiak viszszaengedik a miniszterelnöki székbe, akkor „sínre teszi a 4-es metrót". Nyílt levelet intéztem hozzá azzal a kérdéssel, hogy vajon ő felejtette-e el, miként politizált Budapest ellen kormányfőként, vagy azt szeretné, ha a budapestiek felejtenének el mindent. Orbánnak természetesen nem volt kedve ezt megvitatni velem.

A 2006. április 5-én megrendezett Orbán–Gyurcsány-vita tétje óriási volt. Mivel a legalapvetőbb gazdaságpolitikai kérdéseket mindketten szándékosan negligálták, az operettbe illő ígérgetési versengés pedig teljesen hiteltelen volt, a vita olyanná vált, mint egy római kocsiverseny az arénában. Mindkét fél a saját stratégiájának megfelelő pozíciót foglalt el. Gyurcsány Ferenc a vita után néhány hónappal elmondta nekem: az utolsó pillanatban úgy döntött, hogy nem fogadja el az őt nyugodt, prezidenciális stílusú fellépésre intő stábtagok tanácsait. Offenzív volt, és dinamikus. Orbán kitért a konfrontáció elől, és megpróbált pragmatikus kérdéseket feltenni. Gyurcsány nyomult előre, és nem talált ellenállásra. A közvélemény-kutatások szerint egyértelműen ő nyerte a vitát, sikerült a pálya szélére szorítania a kihívóját. Ez a vita a választási győzelemben meghatározó szerepet játszott, de ha a néhány hónappal későbbi történésekre gondolunk, akkor azt mondhatjuk, hogy Gyurcsány politikusi személyiségének valószínűleg ártott. Pontosan tudom, mekkora károkat tud okozni, ha egy politikus legyőzhetetlennek gondolja magát. A feltűnő erőfölény és a kíméletlen magabiztosság aznap este egyszerűen megsemmisítette az ellenzék legyőzhetetlennek hitt idolját.

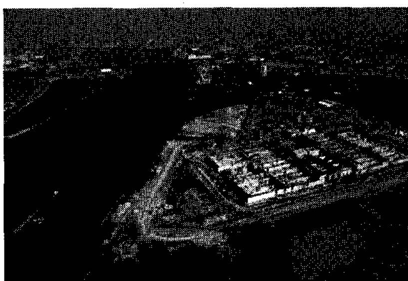
A választási kampány keretében március 29-én megállapodást kötöttem Gyurcsány Ferenc miniszterelnökkel. Kerestem azokat a garanciákat, amelyek a választási ígéretek betartására szorítják a kormányt, ezért azt kértem, hogy a megállapodás legfontosabb elemeit emeljék törvényerőre, és ezek mindenképpen kerüljenek be az új kormányprogramba is. Ez a megállapodás egy hosszabb eseménysor legfontosabb állomása volt. Ennek az eseménysornak komoly szerepe volt abban, hogy 2006-ban mindkettőnket újraválasztották. Utólag meg is mondtam Gyurcsánynak, hogy a „közös út program" sikeres lebonyolítása nélkül mindketten megbuktunk volna.

Az utak állapota a téli felfagyások következtében annyira leromlott, hogy az autósok országos tiltakozó megmozdulásokat szerveztek. Ezek kikényszerítették a kormányzati beavatkozást. 2005 januárjában Gyurcsány Ferenc miniszterelnökkel közös sajtótájékoztatón bejelentettük, hogy azonnali intézkedésekkel változtatunk a tarthatatlan helyzeten. (Ennek a programnak a finanszírozásából a kormány évek múltán ismét kiszállt, de a főváros egymagában is képes volt azt végigvinni, s a program eredményeképpen mintegy 500 kilométernyi főútvonalat újítottunk fel faltól falig.)

Kátyúknál tartottuk a sajtótájékoztatót. A nemrégiben megválasztott miniszterelnök elé akkor kerültek oda a kabinetje által összerakott felkészítő anyagok, amikor előzetes megbeszélésre magához hívott. Megkérdezte, mit fogok mondani, de miközben válaszoltam, a papírokba mélyedt, olykor felnézett, memorizált, de a sajtó előtt már azt is elismételte, amit tőlem hallott.

Az útprogram az összes hibája ellenére hitelesíteni tudta azokat az ígéreteket, amelyeket 2006 tavaszán a főváros és a kormány megállapodásába belefoglaltunk. Gyurcsánnyal összekötött minket az a közös meggyőződés, hogy az európai uniós fejlesztések a gazdaság felpörgetésével a következő ciklus végére európai összehasonlításban is versenyképessé tehetik az országot és a fővárost. Őszintén bíztam abban, hogy a központosított fejlesztési források nagyobb hányada maradhat Budapesten, és ezáltal finanszírozhatók lesznek a Podmaniczky Program ambiciózus tervei.

A megállapodást csak úgy lehetett értelmezni, hogy a magyar fejlesztési stratégia középpontjába végre ismét Budapest kerül. Az országos költségvetésnek több mint egyharmada a fővárosi adókból származik. Nincs olyan budapesti, aki ne akarná, hogy az ő adójából több jusson a városának. Ám azt is tudjuk, hogy a főváros nemcsak fejlettebb a vidéknél, hanem a fejlődési üteme is gyorsabb. A különbségnek csökkennie kell, ez világos. De nem mindegy, hogyan! A konzervatív kormány szerint úgy, hogy: lassítsuk le Budapest fejlődését. A szocialista–liberális kormányok felismerték, hogy Budapest lendületét nem visszafogni kell, hanem befogni, hogy Budapest az ország fejlődésének a motorja legyen.

A csepeli szigetcsúcson felépült központi szennyvízkezelő

A megállapodás több mint 800 milliárd forintról és ezernyi programról szólt a kormány és a főváros közös finanszírozásában. Gyurcsány azt is kifejtette, hogy a kormánya azért tud tíz évre tervezni, mert megállapodott Brüsszellel. Ez válasz volt a Fidesznek, mely azt kérte a kormánytól, hogy mondjon nemet arra az uniós költségvetési tervre, mely a Magyarországnak jutó uniós fejlesztési pénzek fedezetét biztosította. A Pokorni Zoltán pártelnök által előadott obskúrus érv szerint Brüsszelben „jobb kondíciók" is elérhetők.

Beismerem, ebben a megállapodásban a kelleténél kevesebb volt az óvatos önmérséklet. Szerepelt benne például az aquincumi híd megépítése, aminek nem volt kidolgozott terve, és hiányoztak hozzá a források is. A Megyeri híd és a központi szennyvízkezelő, Közép-Európa legnagyobb környezetvédelmi beruházása viszont megvalósult számos intézményi beruházással és a hídfelújításokkal együtt. A szennyvízkezelő megépítésével 2010-re elértük, hogy a Dunába eresztett szennyvíz 95 százaléka kémiai és biológiai tisztítás után kerüljön a folyóba. Nehéz lenne elvitatni, hogy ez a megállapodás állandó hivatkozási alapként a főváros javát szolgálta.

A valóság visszavág

A második forduló eredményének bejelentése után új időszámítás kezdődött a magyar közéletben. Az addig elrejtett és eltagadott gazdasági válsághelyzet eluralta a nyilvánosságot. Egy barátom szavai szerint: a valóság visszavágott. Gyurcsány Ferenc a kampány során mindvégig arra törekedett, hogy a költségvetés rendbetételének a kérdése ne uralhassa el a kampányt. Ő kizárólag a következő évek fejlesztési lehetőségeiről akart beszélni, ezzel próbálta betölteni az egész nyelvi teret. A Fidesz a depresszió kampányával és az ígéretek dömpingjével ezt lehetővé is tette a számára. Kampányuk azt az illúziót erősítette, hogy a kormány sokkal többet adhatott volna és adhatna a jövőben. Ebből nem lehetett más következtetést levonni, mint hogy a költségvetéssel és a gazdasággal nem lehet olyan nagy baj. Az ellenzék nem élt a leleplezés, a kormány nem élt az igazmondás lehetőségével, így válhatott ez a kampány a rendszerváltást követő időszak politikai mélypontjává.

2006 júniusában viszont már szinte kizárólag a kormányzati megszorító csomagról volt szó. Az volt a véleményem, amit a miniszterelnökkel is megosztottam, hogy a második Gyurcsány-kormánynak meg kellett volna magyaráznia, miért van erre szükség, ám az előzmények ismeretében nem csodálkoztam azon, hogy a kormány erre nem volt képes. A miniszterelnök nem erre készült, valószínűleg váratlanul érte, hogy 2006 júliusában már csak a megszorítások ügye fér bele a politikai közéletbe. Az MSZP népszerűsége meredeken zuhant lefelé. A miniszterelnök szinte egymaga megnyerte a választási csatát, de a háború csak most kezdődött.

Az önkormányzati választások előtti augusztus 20-a tragikus ünneppé vált Budapesten.

Váratlanul orkán erejű vihar söpört végig Budapesten a szokásos tűzijáték időpontjában. Öten életüket vesztették. Az Országos Meteorológiai Szolgálat meteorológusa azt mondta, hogy a meteorológiai szolgálat előre figyelmeztetett arra, hogy vihar várható Budapesten. Éjszaka a Védelmi Bizottság ülésén arra a következtetésre jutottunk, hogy a tragédia valószínűleg elkerülhető lett volna, ha a szervezők az OMSZ nyolc órakor küldött jelentése alapján lemondták volna a tűzijátékot. A prognózis szerint a zivatar kilenc körül érte volna el Budapestet, ez a szolgálat internetes honlapján is megjelent. Le kellett volna mondani a tűzijátékot, ám azt is tényként kell elfogadnunk, hogy a terület teljes kiürítése legalább két órát igényel. Szilvásy György, az illetékes miniszter szerint veszélyes helyzet, pánikhangulat keletkezett volna. Nem tudom... A főváros semmiképp sem állíthatta volna le a tűzijátékot, mert az évtizedek óta állami és nem fővárosi rendezvény. Az az egy biztos, hogy az egész ügy alaposabb kivizsgálást érdemelt volna.

„2006-ban a rendszerváltás óta először Magyarországon nyílt és szervezett politikai hazugság történt" – olvashattuk július 22-én az ellenzék „Jó

reggelt, Magyarország!" címet viselő kiáltványában. Elemzők szerint ez a kiáltvány előre jelezte, ami következni fog. Én ezt akkor egyáltalán nem érzékeltem, és pusztán retorikai fogásnak gondoltam „a szervezett hazugság" minősítést. Nem ismertük az őszödi beszédet, gyanútlanul készültünk az önkormányzati választásokra.

2006. szeptember 17-én, pontosan két héttel az önkormányzati választás előtt a lezárt Andrássy úton tandemben kerékpároztunk Molnár Gyulával, amikor a Hír TV riportere nekem szegezte a kérdést, hogy mi a véleményem Gyurcsány hazugságbeszédéről. Semmit sem hallottam róla, így csak a rádió következő híreiből ismerhettem meg azt az 50 másodpercnyi kivonatot, amit aznap délután kezdtek sugározni. Gyurcsány többek között azt ismerte be Balatonőszödön, hogy a kormány elmulasztotta azt, ami kormányzásának igazi feladata lett volna, és mindenféle trükkökkel próbálta a tényleges helyzetet elleplezni az Európai Bizottság és a magyar választók elől. Gyurcsány világossá tette, hogy rendkívül kockázatos kettős megtévesztő manővert hajtottak végre. Másokat nem, de a szoci frakciót Gyurcsány ezekbe a kockázatokba is beavatta: „Az isteni gondviselés, a világgazdaság pénzbősége meg trükkök százai, amiről nyilvánvalóan nektek nem kell tudni, segítette, hogy ezt túléljük."

Nyilvánvalóan nekem sem volt szabad tudni, hogy a kormányom olyan adatokat titkolt el, amelyeket kötelessége lett volna a nyilvánosság előtt felvállalnia. A konvergenciaprogram kudarcáról, az autópálya-kiadások körüli zűrzavarról és hitelképességünk romlásáról mindenki tudhatott, de a bajok mélységéről nem.

Gyurcsány megdöbbentően brutális szókimondása alaposan elgondolkodtatott. A következőkre jutottam: a kormány hazardírozott, csalt, hazudott, ezt a tényt Gyurcsány brutális nyíltsággal közölte párttársai zárt körében. Az árulás vagy kiszivárogtatás nyomán a hazugság lelepleződött, mégpedig immár nemcsak a valóság által, de, aminek sokkal nagyobb hatása van, a hazugság karmesterének brutális beismerése által. Ebből akkora botrány támadt, ami megúszhatatlan. Ami elemi erővel rendezi majd át az erőviszonyokat a közéletben és az önkormányzatokban, és veszélyezteti a koalíció fővárosi győzelmét. Amikor az ellenzéki vezetők órák alatt mozgósítani tudták az utca népét, már tudtam, hogy nem fogunk tudni megállni a lejtőn, amire kerültünk.

Az önkormányzati választások előtt azt hangsúlyoztam, hogy Budapesten már nemcsak a gazdaság fejlődik, hanem a város is elkezdett elképesztő ütemben gyarapodni. Tíz éve még Berlin környéke volt Európa leggyorsabban fejlődő régiója, 2006-ban pedig már Budapest és Prága. A városok és régiók közötti versenyben Budapest minősítése állandó kampánytémánk maradt, mert az összehasonlításokból rendre jól jöttünk ki. Bízvást mondhattam: nem az a fontos, hogy mi hogyan értékeljük magunkat, hanem az, hogy a hitelminősítők, a nemzetközi média és a hozzánk érkező befektetők milyen bizonyítványt állítanak ki rólunk.

A kampány mindig különleges izgalommal töltött el. 2006 őszén még egyszer utoljára végigjártuk a kerületeket, ahol beszélgethettem a választókkal. Előre meghirdetett időpontokban, sátrakban fogadtuk őket, és mindig új témát választottunk. Rövid ismertetés, témafelvezetés, majd beszélgetések és kézfogások következtek. Elszámoltunk arról, mit végeztünk 2002 óta.

A 2002-es ígéreteim sorsáról készítettünk összesítést. Eszerint az ígért programoknak és beruházásoknak több mint kétharmada megvalósult, további egynegyedük megvalósulása folyamatban van, 6 százalékuk egyelőre nem teljesült.

2006. október elsején az ország narancsszínűvé változott. A koalíciónak kizárólag néhány nagyvárosban, a fővárosi kerületek kevesebb mint felében és a fővárosban sikerült megvetnie a lábát. Számomra meglepő módon, a közvélemény-kutatásokra rácáfolva, csak egészen csekély különbséggel előztem meg Tarlós Istvánt. Ki tudja, mi történik, ha Katona Kálmán nem indul. Nagy kérdés, kitől vett el több szavazatot. A Fővárosi Közgyűlésben a koalíció is, az ellenzék is 33 helyet szerzett. Csak az én szavazatom biztosíthatta a többséget, már ha mindenki jelen volt a koalíciós képviselők közül. A „billegő" körzeteket a szocialisták is, a liberálisok is elveszítették.

Három liberális polgármester maradt a huszonhárom kerületben: Gegessy Ferenc, Csécsei Béla és Weinek Leonárd. Most már az SZDSZ Budapesten sem nevezhette magát igazán középpártnak.

Győztem, de nem voltam igazán győzelmi hangulatban. Az eredményből úgy láttam, hogy a választóim nem csekély része megunt. Engem is és a koalíciómat is. Láttak engem mindenféle híradókban ezerszer nagy tervekkel és nagy reményekkel, amiket később egyre több magyarázko-

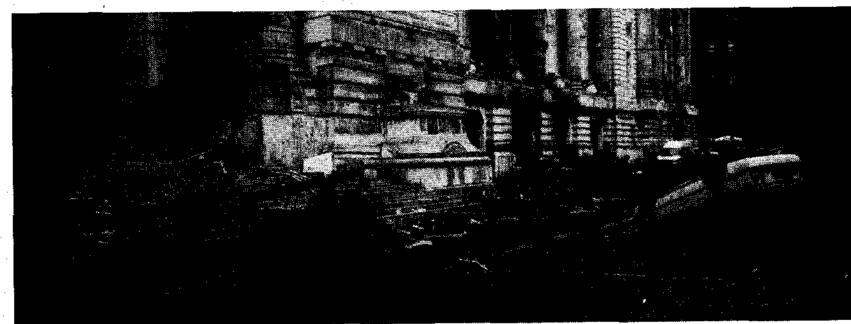
dás követett. Lassanként bizonyára elegük lett ebből. Sokan úgy gondolhatták, hogy van, aki ezt jobban fogja csinálni. Mint írtam, ezt az ötödik ciklust is azért vállaltam már csak, mert nem akartam félbehagyni azokat az ügyeket, amikbe már belekezdtem. Akkor még nem tudtam, hogy ezeket az ügyeket nem lehet befejezni. Az ügyek – a város legfontosabb beruházásai – nem haladtak előre. Számomra az utolsó ciklus ördögi körré vált. Bármerre igyekeztem kitörni belőle, mindenhol újabb problémahalmazba, konfliktusokba ütköztem, minden irányban darázsfészek várt. Erről sokszor írtam és nyilatkoztam, legrészletesebben a *Budapest 1990–2010, Egy szabad város húsz éve* című kötet utószavában. Az öt ciklus közül ez volt önkormányzati szempontból is a legkomplikáltabb, a leginkább átpolitizált, az utolsó évben pedig egyenesen „átkriminalizálttá" vált. A legnagyobb problémát az okozta, hogy az őszödi beszéd után kialakult helyzetben a szocialista párt nem a nyilvános és világos politizálás irányába kereste a kiutat, hanem még inkább belegabalyodott a saját döntésképtelenségébe.

Ez az, ami magával rántotta végül a fővárost is. Akkor mindezt még nem láttam világosan.

A pestiek végül is úgy döntöttek, hogy nem kell a régi gárda – ezt értettem és elfogadtam. Sajnos azonban nem láttam az újakat, a dinamikus és hozzáértő másik csapatot, és attól tartottam, hogy a regresszió, az általános szellemi és fizikai leépülés lesz az úr utánunk Budapesten. Nem örülök neki egyáltalán, de nem tévedtem.

Ég a város

A politikai vitáktól ugyan hangos volt a rendszerváltás utáni másfél évtized is, de fizikai atrocitások komolyabb formában és mértékben nem voltak. Ez után a békés másfél évtized után nem lehetett előre látni, hogy a szélsőjobbról érkező fenyegetés és fizikai erőszak ilyen elképesztő mértékben és gyorsasággal szétterjed az országban, és hétköznapjaink részévé válik. Városaink, falvaink utcáin egyenruhás gárdisták masíroztak. Szélsőjobboldali vezérjelöltek és internetes portálok származásuk,

Az MTV épülete az ostrom másnapján (saját felv.)

véleményük vagy szokásaik miatt megtámadandó, ellenséges célpontként neveztek meg csoportokat és személyeket. Beléjük próbálták fojtani a szót; erőszakra uszítottak, és fizikai erőszakot követtek el sokak ellen. Békésen felvonuló csoportokra, emberekre és házaikra dobáltak nemcsak tojást és köveket, de Molotov-koktélt is. Vandál rohamcsapatok menetrendszerűen romboltak és tomboltak a budapesti utcákon, utcaköveket téptek fel, kirakatokat, padokat, telefonfülkéket vertek szét nemzeti ünnepeinken.

A xenofóbia lázas állapot. Akit elkap, nem tud megszabadulni tőle, mert a gyűlölet pszichózisa behálózza az elméjét. Értelem, logika nem segít rajta. Mindenről ugyanaz jut az eszébe. Csak nem az, ami Mórickának, hanem valamilyen nemzeti sérelem. Fél a rációtól, mert érzi, csak nem vallhatja be önmagának sem, hogy elbizonytalanodna tőle. Az ellenségkereső xenofóbia elpusztítja a demokrácia szöveteit. Ennek a veszélyét soha nem fogták fel azok az Orbán-hívő politikusok, akik eltűrték vagy bátorították a szélsőségesek „mozdulásait". A gárdisták azért mertek megjelenni és félelmet kelteni, mert voltak politikusok, akik erre bátorították őket. Mert voltak politikusok, akik idegenszívűeknek nevezték a riválisaikat, viszont a törvényes rendet semmibe véve lebontották a Parlamentet védő kordont. Nagy hagyományú napilapok szerkesztőségi cikkekben álltak ki az antiszemita és a romaellenes előítéletek hirdetői mellett. Nem csoda, hogy 2006 ősze után fél évvel már egész Európa, az egész nyugati világ előtt szégyenkeznünk kellett azért, ami Budapesten a meleg büszkeség napján történt.

2006-ra a politikai játszmák már végtelenül eldurvultak. Az országos

Baló György műsorvezető az épületből tudósított az MTV-székház ostromáról, miközben az őrjöngő székházfoglalók összezúzták a rendőrautók mellett parkoló gépkocsiját. A felvételt másnap, a rendőrségi szemle idején készítettem (saját felv.)

politikában élet-halál harc kezdődött, ami a mai napig tart. Ennek a harcnak az első ütközetében Orbán Viktor elvette tőlünk a múltat, leütve azt a magas labdát, amit Gyurcsány az őszödi beszédével, de főleg azzal, amit abban beismert, feladott. Márpedig, aki a politikában uralja a múltat, azé lesz a jövő. Teljes mértékben defenzívába kerültünk. Tudtam, hogy ennek a politikai kurzusnak már befellegzett.

Az újságokból értesültem arról, hogy a Fidesz október 23-án délután 4 órakor az Astoria Szállónál kíván nagygyűlést tartani. Nyílt levélben arra kértem Orbán Viktort a város normális életvitelének biztosítása végett, hogy a tömeggyűlést máshol rendezzék meg. Hangsúlyoztam, hogy messzemenőkig tiszteletben tartom a gyülekezési törvény rendelkezéseit és a szabad véleménynyilvánításhoz való jogot, de hivatkoztam a város rendjére és békéjére, melynek biztosítása közös érdekünk. Mintha előre éreztem volna azt a tragédiát, ami október 23-án bekövetkezett:

„...tisztelettel kérem: fontolja meg, hogy a város nyugalmának megőrzését, az ünnepi megemlékezés méltóságát megfelelőképpen szolgálja-e egy, a Belváros legjelentősebb közlekedési csomópontjában megtartott pártrendezvény. Kérem, hogy a Fidesz vezetőjeként segítsen abban, hogy tervezett rendezvényüket a forgalmat kevésbé akadályozó helyszínen (például a Fidesz által az elmúlt évek nagygyűlései alkalmával már többször igénybe vett más közterületeken) tartsák meg. Biztos vagyok benne, hogy ez a megoldás Budapest békéjét, átjárhatóságát és a forradalom hősei előtti főhajtást inkább szolgálná."

Ha Orbán Viktort nem csak és kizárólag a legközpontibb kereszteződés és ezáltal szimbolikusan a város elfoglalásának szándéka vezérli, ha meghallgatja udvarias kérésemet, akkor valószínűleg minden másképp alakul az 1956-os forradalom 50. évfordulóján.

Gergényi Péter rendőrfőkapitány kitüntetése 2006. november 17-én hamisan interpretált gesztus volt. A Budapestért díj odaítéléséről szóló döntést 2006. szeptember 7-én a Fővárosi Közgyűlés hozta a szakbizottság javaslata alapján, ellenszavazat nélkül! Ez ellen egyetlen ellenzéki sem szólalt fel, sőt Gergényit agyondicsérte valamennyi frakció.

Budapest a '90-es évek közepén az utcai leszámolásokról és a romló közbiztonságról volt hírhedt, 2006-ra pedig Európa legbiztonságosabb fővárosa lett. Ezért járt az a kitüntetés, aminek az október 23-án történtekhez a világon semmi köze nem volt. Főpolgármesterségem húsz esztendeje alatt soha nem volt példa arra, hogy a közgyűlés által adományozott díjat ne adtam volna át. Ez a fajta önkényes „revízió" teljesen ellentmond a jogfelfogásomnak. Gregényi korábbi szakmai teljesítményének megítélését utólag nyilvánvalóan felülírták 2006 őszének történései és a tábornok szerencsétlen megnyilatkozásai.

Október 23-án korán reggel Konrád Györggyel azokra az '56-os megemlékezésekre emlékeztünk, amelyeket az ellenzék szervezett 1989 előtt. Az interjú előtt kaptuk a hírt, hogy a hajnali órákban a rendőrség felszámolta a Kossuth téri tüntetőtábort. Erre a napra jeles külföldi vendégeket vártunk oda (is), ez igaz, mégsem tartottam helyesnek a rendőri beavatkozást. Úgy gondoltam, hogy vendégeink a magyar politikai élet banális tényeként kezelnék a pár száz fős tiltakozó tábort. Ezt a véleményemet a kamerák előtt el is mondtam. Később felhívtam Gergényit, aki arra hivatkozott, hogy a téren táborozóknál szúró- és vágófegyvereket találtak, a demonstrálók nemzetbiztonsági kockázatot jelentettek. Az ellenvéle-

Amikor még csak játék volt a tankfoglalás (saját felv.)

ményem késve hangzott el, a teret már kiürítették, de operatív rendőrségi akciókba egyébként sem volt semmiféle beavatkozási lehetőségem.

A délelőtt még nyugodt volt, és ünnepi. Azóta is őrzöm a felvételeket az Andrássy úti „élő kiállításról" és a Corvin mozi mögötti üres grundon eljátszott forradalmi jelenetekről.

Peter Munk családjával is összetalálkoztunk. Megmutattam nekik az Erzsébet térre kiállított járműveket, a „harckocsit" a Szabadság Fővárosa fényreklám ember nagyságú kulisszái között. Nyugodt voltam, és abban reménykedtem, hogy talán sikerül megőrizni az ünnep méltóságát. Arra kértem Gergényit, hogy törekedjen a megegyezésre és az ünnep békés lefolyásának biztosítására.

Ehhez képest történt, ami történt. Ha már Orbán Viktor úgy döntött, hogy a főváros legforgalmasabb csomópontjában kíván ünnepelni, akkor a Kossuth tér közelsége okán a rendőrségnek gondoskodnia kellett volna a Fidesz nagygyűlésén részt vevők biztonságáról. A jelentős nemzetközi érdeklődéssel várt '56-os megemlékezések tudatos megzavarásán és a közrend megbontásán fáradozó agresszív szélsőségeseket nem lett vol-

na szabad közel engedni a Fidesz közönségéhez, sőt – jogszerű fellépéssel – kifejezetten más irányba kellett volna terelni őket. Nem így történt, az indokolatlan fegyverhasználatot és a józan ésszel felfoghatatlan rendőri brutalitást bíróságok vizsgálták, és elmarasztaló ítéletek is születtek, bár nyilvánvaló, hogy számos eset feltáratlan és büntetlen maradt.

Ám a történet másik oldaláról a politikailag egyoldalúan befolyásolt média alig ejt szót. Négy év telt el azóta, de az események kommentálói alig említik, hogy ezen a napon, alig egy hónappal a tévé székházának kifosztása és a napokig tartó, szervezett utcai vandalizmus után ismét csak szervezett csoportok – főképp az éjszakai órákban – 200 millió forintos kárt okoztak Budapesten. Sokmilliós kár keletkezett az Erzsébet téren, a Városháza parkban. Megrongáltak két buszt és egy villamost. Rengeteg kirakatot, gépjárművet. Építőanyagokból emelt barikáddal torlaszolták el a Ferenciek terét, megakadályozták az Erzsébet hídon való szabad áthaladást. Ez a gyalázatos akciósorozat elhintette a félelmet az utcákon és az otthonainkban.

Másnap a parlamentben, miközben az ordibáló ellenzék megpróbálta belém fojtani a szót, azt hangsúlyoztam, hogy „a fizikai és erkölcsi károkat mi, az erőszakot mélyen és valóban nem csupán szavakban elítélő békés állampolgárok fizetjük meg, a politikai bűnözők helyett. A terror adója a legnyomasztóbb teher." Kifejtettem, hogy a forradalom emlékét meggyalázó szélsőségesek a szabadság értékei ellen emeltek barikádokat, s egy egész országot félemlítenek meg. Ez a félelem mételyezi ma is szublimált formában a lelkeket. Benne van ez a „narancsos forradalmat" követő lojalitási készségben, az egzisztenciális szorongásban, az egypártrendszer, a kádárizmus régi reflexeinek feléledésében. 2006 vetése 2010-re érett be. Sajnos elmaradt a szeptember 17-ét követő rendbontó akciók és a közrend védelmében hol törvényesen, hol pedig törvénytelenül fellépő rendőrök „válaszlépéseinek" tárgyilagos értékelése. Erre – éppen a háborús logika eluralkodása, a párbeszéd-képtelenség miatt – sem 2006 őszén, sem pedig azóta nem került, nem kerülhetett sor.

Nincs hiteles válasz mindmáig arra sem, hogy miért nem sikerült megvédeni 2006. szeptember 17-én az MTV székházát, ahol a megfelelő erejű rendvédelmi erők mozgósításának, átcsoportosításának elmaradása miatt a rendőrök órákon át közvetlen életveszélyben védték a közintézményt.

Világos és őszinte bocsánatkérésre lett volna szükség, őszinte gesztusokra. Minden érintett, bűnös, avagy vétkes fél részéről.

Hite-Hagyó koalíció

Az ötödik ciklus súlyos megszorításokkal kezdődött. Kevesebb pénzből nem lehetett többet költeni. A 2007-es évre 12,5 milliárd forintot vontak el a fővárostól. Ez azt jelentette, hogy 8,5 százalékkal kellett a városüzemeltetésre és az önkormányzati finanszírozású intézmények működtetésére szolgáló kiadásokat visszafogni. Tudtuk, hogy bárhonnan is veszük el, nagyon fog hiányozni a pénz.

Annak érdekében, hogy minél megalapozottabb szakmai döntések szülessenek, 2006 végén az újonnan felálló városvezetés felkérte a Gazdaságkutató Intézetet, hogy dolgozza ki azt a 2010-ig szóló programot, melyet követve működőképes maradhat a főváros. Ők tettek javaslatot arra, hogy az elvonás milyen mértékben érintse a szociális, a kulturális, az oktatási, az egészségügyi és a városüzemeltetési intézményeket. Ennek alapján készült a költségvetési tervezetünk.

Természetesen minden szakpolitikus azt szerette volna, hogy az ő területét a tervezettnél kevésbé érintse a megszorítás. Sokakkal beszéltem 2007 januárjában, és azt kell mondanom: külön-külön mindenkinek igaza volt. Éppen ezért egyiknek sem lehetett igaza.

Világossá kellett tennem, hogy ha csak elvonjuk a pénzt, és szétosztjuk a hiányt, nem tettünk semmit azért, hogy az intézményrendszer ésszerűbben működjön, s ne annyival rosszabbul, amennyivel kevesebb pénz jut rá. Elvi szinten egyetértés volt abban, hogy ha már a pénzügyi kényszer radikális spórolásra kényszerít, akkor érdemes hozzányúlni az intézményi struktúrákhoz is. A megszorítás kényszer volt, de lehetőséget is jelentett a valódi reformokra. A későbbiekben majd beszámolok róla, hogy egy-egy területen mire jutottunk. De előtte még ennek az egyébként is nehéz ciklusnak a személyi ügyeiről kell beszámolnom, mert ezeknek igen messze menő következményei lettek.

2006. november 28-án levelet írtam a fővárosi MSZP-frakció vezetőjének, Steiner Pálnak. Megvétóztam Gy. Németh Erzsébet főpolgármester-helyettessé való jelölését. Igen elszánt levél volt ez, zavart is keltett a szocialista frakcióban. Azt írtam benne, hogy a koalíciós pártok 111 posztra jelölhetnek, ezen belül 20 kiemelt funkcióra. Ebből 110-et támogatok, egyet nem tudok elfogadni, Nem támogatom Gy. Németh Erzsébetet, mert a helyettesi feladatok ellátásához elengedhetetlenül szükséges bizalmi viszony nem áll fenn közöttünk. Alig fél órával azután, hogy az ünnepi közgyűlésen bejelentettem, hogy hamarosan aláírjuk a koalíciós megállapodást, Gy. Németh közölte, hogy elégedetlen a hatásköreivel, és nem vállalja az egészségügyi terület vezetését. Ez a felelősségelhárítás bizonyította végleg a számomra, nem lenne jó, ha Gy. Németh Erzsébet lenne a helyettesem.

A szocialisták ultimátumnak tekintették a levelemet. Én közöltem: bármelyik másik szocialista politikust elfogadom helyettesként, aki kész együttműködni velem és a városvezetés többi tagjával. Az MSZP azt javasolta, hogy egyelőre csak Hagyó Miklóst válasszuk meg helyettesnek, neki viszont biztosítsak igen széles feladatkört. Régi álma volt a szuper-főpolgármester-helyettesi poszt, s ez most elérhető közelségbe került. Sarokba szorultam, ez elől az ajánlat elől már nem térhettem ki. Hagyó olyan szuperhelyettesnek jelentkezett, aki egy személyben látja el három korábbi helyettes, Atkári János, Bakonyi Tibor és Vajda Pál feladatköreit. A fővárosban az egyes helyettesek a miniszterekhez hasonlóan önállóan irányítják a rájuk bízott területet. Csakhogy egy kormányfő szabadon dönt a minisztereiről, az önkormányzatban azonban a tényleges döntést a testület hozza meg. Ráadásul kizárólag a közgyűlésben helyet foglaló politikusok választhatók helyettesnek, s akit a közgyűlés megválasztott, azt már visszahívni nem lehet, legfeljebb önként mondhat le.

A szocik februárra halasztották az újabb főpolgármester-helyettesek megválasztását, és mellékesen megjegyezték, hogy Tarlós István „békésebb húrokat penget, mint Orbán Viktor". Nem véletlenül jegyezték meg ezt, Tarlós a koalíciós válság árnyékában settenkedett. Orbán úgy is fogalmazott, hogy Tarlós árnyék-főpolgármester, s a Fidesz készen áll rá, hogy akár az ország, akár a főváros életét irányítsa.

Hagyó Miklóst december 14-én titkos szavazással megválasztották városüzemeltetési főpolgármester-helyettesnek. 56 szavazatot kapott, vagyis az ellenzéki képviselők több mint kétharmada is támogatta őt, pedig

Hagyó elismerte, sok képviselőt meg kellett győznie ahhoz, hogy biztos legyen az eredmény. Ezek szerint nagyon széles körben folyhatott ez a meggyőzés.

Februárban megtörtént az elhalasztott helyettesválasztás. Gy. Németh visszalépett, az MSZP Horváth Csabát jelölte helyette, és újraválasztottuk Ikvait is. Ezzel a koalíciós „válságon" túljutottunk. De nem jutottunk túl a hatásköri vitákon. Hagyó hatalmas portfóliójához tartoztak a közművek és a BKV is, de a közművállalatok felügyeletét meg kellett osztania Ikvai-Szabó Imrével. Ikvai felügyelte a cégek hitelfelvételét, és a főváros költségvetésével összefüggő cégfelügyeleti jogosítványok is nála voltak. Az MSZP mindig igyekezett Hagyó jogosítványait kibővíteni Ikvai rovására. Nem értettem a szocik nyomulásának az indítékait. Soha a rendszerváltás óta olyan óriási feladatköre főpolgármester-helyettesnek nem volt, mint Hagyó Miklósnak. A rábízott portfólió csak a későbbi gazdasági minisztériuméval vethető össze. Már a koalíciós tárgyalásokon jeleztem, hogy ekkora feladattal nem bír el egyetlen, ráadásul fővárosi ügyekben tapasztalatlan ember, de végül is engednem kellett az MSZP nyomásának. Amúgy a közgyűlési jegyzőkönyvekből egyértelműen kiolvasható, hogy Hagyó Miklós lendületes, energikus indulása a közgyűlés egészét reménységgel töltötte el, a Fidesz-frakció jelentős részét is beleértve. Ez persze az én személyes felelősségemet nem csökkenti.

Hamarosan megtanultuk, hogy az egyfős többség valójában kisebbség. A koalíció képviselői óriási zsarolási potenciállal rendelkeztek, amivel számos alkalommal éltek is. Soha nem lehettünk biztosak abban, hogy azok a közös fővárosi ügyek, amelyek eddig a kis parlamentként működő közgyűlésen is átvihetők voltak, megkapják-e a többséget. Paradox módon ez a patthelyzet a szocialistáknak adott több lehetőséget arra, hogy sakkban tartsanak minket.

Így volt ez akkor is, amikor Hunvald György előzetes letartóztatásba került, s hónapokon át nem tudtuk megszavaztatni még a város költségvetését sem.

Hunvald hónapokon át tartó huzavona után juttatta el végre a lemondó nyilatkozatát hozzám. Ez nagy megkönnyebbülés volt a számomra. Ekkor már hetek óta tárgyaltunk az én kezdeményezésemre az ellenzéki frakciókkal, hogy közösen elfogadjuk a költségvetést, de ezek a tárgyalások Hunvald lemondásáig nem vezettek eredményre.

Hunvald letartóztatása után sokkal inkább az MDF-en múlott, mintsem a koalíciós fegyelmen, hogy meg tudjuk-e szavaztatni a főváros működése szempontjából létfontosságú ügyeket. A helyzetet bonyolította a szocik megosztottsága. Számtalan esetben Steiner Pál frakcióvezető sem tudott egyértelmű választ adni arra, hogy támogat-e a frakció egy-egy kabinetdöntést, vagy sem, ugyanakkor számos ügyben az MSZP-frakció a szakításig menően ragaszkodott az álláspontjához (ilyenek voltak például Havas Szófiának az egészségüggyel kapcsolatos különböző követelései, a kórházigazgatók kinevezése stb.).

A Fővárosi Közgyűlésben egyébként is mérhetetlenül sok volt a fölösleges szócséplés. A politika a beszéd és a hallgatás művészete. Az utóbbit a legtöbb politikus nem veszi komolyan, és folyamatosan beszél akkor is, amikor nem kellene. Gyakran a rosszullét kerülgetett, annyira untam a sok szöveget a frakcióüléseken is és a közgyűlésben is. Sokszor figyelmeztettem a kollégáimat, hogy egy vitában egy érvet elegendő egyszer elmondani. A semmitmondó szólamok állandó ismételgetése az őrületbe tudja vinni az embert. Megfogadtam, hogy a közgyűlésben csak akkor szólalok meg, ha fontos bejelentenivalóm van. Ezekre az alkalmakra igyekeztem alaposan felkészülni. Mindig megdöbbentett a képviselők egy részének a tárggyal mit sem törődő szereplési vágya. Ám arra gondoltam, végül is ezt akartuk. Mindenki mondhatja a magáét anélkül, hogy bármitől tartania kellene. Ha nem volt gyakorlati következménye a parttalan szövegelésnek, nem is szóltam bele, csak akkor, ha szavazással kapcsolatos félreértést kellett tisztáznunk, vagy kétségeim támadtak a koalíció szavazási szándékaival kapcsolatban. Tudtam, hogy a képviselők nagy élvezetüket lelik abban, ha megszorongathatják, nyílt vitában legyőzhetik a főpolgármestert. A közgyűlés hatáskörei erősek, ez a testület közvetlenül és ténylegesen ellenőrzi a főpolgármestert. Soha nem próbáltam a közgyűlést legyőzni, csak a szavazatok többségének a megszerzésére törekedtem. Ha ez nem ment, akkor időlegesen összeomlott a rendszer, amit nagy gonddal összeraktunk. Szégyen ide, szégyen oda, ilyenkor felállt valaki a koalíció képviselőinek soraiból, és a szavazás megismétlését kérte. Erről az ellenzék jogos felháborodása közepette szavaznunk kellett. Ezeket a kis csatákat általában megnyertük, de 2006 és 2010 között bizony egyre gyakrabban váltunk nevetségessé.

Az állandó huzakodás egyre csak őrölte fogyatkozó erőnket. A bizony-

talanság a legerősebb politikai szándékokat is kikezdte. Gyakran mentünk bele „vakon" egy-egy közgyűlési szavazásba, amikor fogalmunk sem volt, milyen meglepetést tartogat a koalíciós társ. Volt ugyanis még egy olyan új körülmény, amelyre egyáltalán nem voltam felkészülve: lecserélődött az MSZP teljes fővárosi vezető garnitúrája. Miután megtették azt az egyébként számukra is szükséges gesztust, hogy a választás megnyerése érdekében visszahívták a főpolgármester-jelöltségből a szocialista Molnár Gyulát, a frakcióvezetésből is teljesen kiszorították őt. Egészen új emberek kerültek meghatározó pozíciókba, s hamarosan kiderült, hogy mindenkinek Hagyó Miklós diktál.

Rémületes történet kezdődött. Számomra ez tépelődésekkel, morális kétségekkel, személyes szorongásokkal teli kényszerpálya volt. Csak úgy tudok számot adni róla, hogy egyúttal tévedéseimmel, hibáimmal, rossz politikai és személyi döntéseimmel is szembenézek.

Bármennyire kényszerhelyzetben voltam, nem háríthatom el a felelősséget azért, hogy Hagyó jelölésébe belementem, elfogadtam egy olyan jelöltet, akinek szaktudásáról, vezetői képességeiről nem volt még felületes ismeretem sem. Másrészt elfogadtam egy olyan struktúraváltást a város irányításában, ami egyáltalán nem volt végiggondolva. Az MSZP felelőssége, hogy olyan embert jelöltek, akinek csak a politikai erejét ismerték. Az én felelősségem az ismeretlennek adott bizalom.

Már a kezdet kezdetén felmerültek Hagyó és közöttem munkajogi konfliktusok. Rendszeresen szóváltásra került sor közöttünk az el nem látott feladatok, le nem zárt ügyek miatt. Majd írásbeli figyelmeztetések következtek a közműegyeztetések elmaradása és az útfelújítások ütemezése miatt. Ezek napi rutinfeladatok a területen jártas vezető számára, Hagyó azonban minimális jártassággal sem rendelkezett.

Hetek alatt kiderült, mennyi csapdát rejt az új városirányítási struktúra. A BKV volt a legfőbb vitaforrás (ezzel majd külön fejezetben foglalkozom), de bőven akadt más is, különösen az egészségügy területén. Mint tudjuk, országos szinten is az egészségüggyel kapcsolatos viták szakították szét a koalíciót. A fővárosi MSZP például Havas Szófiát akarta delegálni a Regionális Egyeztető Tanácsba, én viszont ragaszkodtam ahhoz, hogy illetékességből Horváth Csaba legyen ott. Állóháború alakult ki Horváth Csabával is az egészségügy végiggondolatlan „holdingosítása" miatt.

Horváth Csaba 1998-ban nem volt még 30 éves, amikor energikus szakértőként bekapcsolódott a szocialista párt egészségügyi és szociálpolitikai kabinetjének a munkájába. Lakásprogrammal és családtámogatással kezdett foglalkozni. Egy év múlva belépett a pártba, ahol biztos és gyors karrier várt rá. Dinamikusnak és jóképűnek, tehát jó kampányarcnak tartották. 2004-ben már ő lett az elnökség társadalompolitikai tagozatának az elnöke. 2002-ben az MSZP őt jelöli a II. kerület polgármesterének, és kis különbséggel ugyan, de győz egy „billegő" kerületben. 2006-ban már elsodorta őt a Fidesz-cunami, de az MSZP benjáminjaként az előkelő harmadik helyre került a fővárosi listán. Amikor 2009 novemberében felbomlott a koalíció, Gyurcsány Ferenc budapesti kormánybiztosaként biztosra vehette, hogy ő lesz az MSZP főpolgármester-jelöltje 2010-ben.

Szép címet adott a programjának: „Budapest, a szabadság városa". Programja címével és a városfejlesztéssel kapcsolatos fejezetekkel Horváth Csaba az MSZP fővárosi frakciójában a kontinuitást képviseli. Azok közé tartozik, akik vállalják az elmúlt húsz év örökségét. 15 éven át voltunk koalícióban, Horváth Csaba pontosan tudja, hogy csak ebből a politikai örökségből indulhat ki, de el kell határolódni attól a fővárosi MSZP-től, amelyet – a szélesebb publikum számára – nem az ő neve fémjelez. 2010-ben közel 30 százalékot szerzett. Esélyes lehet 2014-ben, ha az MSZP őt indítja, és teljes erővel mögé áll. 2012 nyarán egyes közvélemény-kutatások szerint a fővárosi szocialisták már megelőzték a fiatal demokratákat, akik eddig csak a zsákmányszerzésben jeleskedtek.

Ám ha Horváth nemcsak a választást akarja megnyerni, hanem a ciklust is, akkor vissza kell szereznie annak a széles szakértői körnek a támogatását, amely a '90-es években a fővárost közép-európai szerepének megfelelő növekedési pályára állította.

Szilvásy György kancelláriaminiszterrel megállapodtunk arról, hogy létrehozunk egy ún. Koordinációs Irodát a kormány és a főváros közötti megállapodások végrehajtásának biztosítása végett. Itt lépett be a képbe Mesterházy Ernő, aki a főváros és a kormány közötti egyeztetések lebonyolításával, a döntések előkészítésével lett megbízva. Mesterházy utat talált a szocialista párt legbelső köreihez, egyeztetni tudott olyanokkal is, akikkel én nem. Lojalitása felől nem volt kétségem, végső céljaival egyetértettem. Ne felejtsük el, hogy az előző ciklushoz képest megtízszereződ-

tek az egyeztetési feladatok. Lényegében minden egyes döntésért meg kellett küzdeni előbb a frakciókon belül, azután pedig a koalícióban. Ebben az egyeztetési folyamatban is szerepe volt Mesterházynak. Neki feladatköréből következően számtalan napi konfliktust kellett vállalnia, és sok ellenséget szerzett magának. Fontos azonban, hogy megbízatásának a határait az ezzel kapcsolatos dokumentumok alapján behatároljuk. Mesterházy Ernő semmilyen ügyben nem rendelkezett döntési jogkörrel, megbízatása kizárólag döntés-előkészítésre és tanácsadásra vonatkozott, soha, semmilyen utasítási jogkörrel nem rendelkezett.

Világos volt: ha egyszer elfogadom, hogy a koalíció csak ilyen áttételekkel tud úgy-ahogy működni – s ezt kénytelen voltam elfogadni –, akkor ezzel elfogadtam azt is, ami a szocialista frakcióban történt. Ott a kezdet kezdetén még nem dőlt el véglegesen minden játszma. A frakcióvezetés mellett volt egy másik erőcsoport is, a Hunvald vezette ellenpólus. Őket a Hagyó-csoport legyőzte, s így a továbbiakban ők dominálhatták a frakciót. Ezért is volt akkora hiba, hogy Hagyó a frakció fölötti uralmát megfejelhette még a szuperhelyettesi pozícióval is. Mindebből következik, hogy akárhányszor is figyelmeztettem Hagyót szóban és írásban, számos döntésére, számos intézkedésének hátterére nem lehetett rálátásom. Konfliktushelyzetben sokszor napokra eltűnt a sajtó elől, lényeges személyi döntésekről nem tájékoztatott. Hamarosan végképp megromlott vele a viszonyom. Mulasztásai miatt felelősségre vontam. A többi ügyét az erre hivatott szerveknek kell avagy kellene a tényekhez híven feltárniuk. Amikor a szocialista párt vezetői érzékelték, hogy Hagyó tevékenysége az ő érdekeiket is sérti, minden bizalmat megvontak tőle, ezáltal elvesztette listás képviselői helyét és mentelmi jogát is. De ez még odább volt.

2009. szeptember elsején Hagyónak a sorozatban kirobbanó botrányok miatt le kellett mondania a BKV felügyeletéről. Én ezt a hatáskört szeptember 3-án Horváth Csabához telepítettem. Az volt az álláspontom, hogy ez nem érinti a koalíciós szerződést, mert a hatáskör a szocialistáknál maradt. Az MSZP ezt nem így gondolta, ismét kitört a koalíciós válság. Hagyó is, Horváth is visszaadta ideiglenesen valamennyi feladatkörét. Ezt nevezte a sajtó a főpolgármester-helyettesek sztrájkjának.

Ennek a „sztrájknak" pillanatok alatt vége lett. Szeptember 5-én Horváth Csaba mégiscsak elvállalta a BKV felügyeletét, és a helyettesek ismét munkába álltak.

De hiába álltak, közel volt már a vég. Szalainé Szilágyi Eleonóra végkielégítési ügyének 2009. júliusi kipattanása után hosszú ideig semmi nem ment át, amit napirendre akartunk venni. A „hagyózás" pedig a ciklus végéig folytatódott, és azóta is tart. Pesten utoljára Simicska Lajossal ijesztgették a kisgyerekeket, de ő valóságos kistündérnek tűnt már a „nokiás Hagyóhoz" képest, aki hatalmas parizeres zsömlével a szájában minden falathoz zsarol és sikkaszt egyet. Történetek szállingóztak és mesék születtek. Ezekben az a közös, hogy mindig minden helyzetben csak ketten vannak a színen, ezért a legtöbb esetben hit kérdése marad, mi is történt.

Október elsején az MSZP kiszállt a város vezetéséből. Másfél évvel a kormánykoalíció után a fővárosi koalíció is felbomlott. Ikvai-Szabó Imre maradt az egyetlen helyettesem. Horváth és Hagyó még vagy másfél hónapig elhúzták a tényleges távozásukat.

Egy teljes év volt még hátra a ciklusból. Úgy gondoltam, hogy a kisebbségi kormányzás csak akkor lehet működőképes, ha a közgyűlési pártok egyeztető fóruma elé viszem a jelentős, többségi döntést igénylő előterjesztéseket. Október 19-re ötpárti értekezletet hívtam össze.

Tárgyalást kezdeményeztem a Fidesz frakcióvezetőjével, Tarlós Istvánnal is. Erről Tarlós nyilatkozott az MTI-nek. Azt nyilatkozta, hogy Demszky „a 24. órában felismerte, hogy mi az, amit mégsem lehet tovább tűrni". A Fidesz segíteni fogja a főváros működőképességének fenntartását, „már amennyire az MSZP áldásos tevékenysége után ez lehetséges". Tisztázta azt is, hogy nincs szó valamiféle „sunyi" Fidesz–SZDSZ-szövetségről. Tarlós szerint „arról váltottunk szót, hogy a város működőképességét akkor is fenn kell tartani, ha az MSZP a politikai haszonszerzés céljával olyan lépéseket tenne, mint például, hogy ne legyen költségvetés", hiszen ez esetben az intézmények sem tudnának működni.

Az ötpárti értekezleten azt javasoltam, hogy jöjjön létre egy ötpárti egyeztető fórum, ahol a közgyűlési napirendekről meg tudnak a frakciók állapodni. Itt kell kiderülnie, van-e realitása annak, hogy egy-egy ügyben a közgyűlés döntsön. Ezen a fórumon kell egyetértést kialakítani olyan életbe vágó ügyekben, mint a már megkezdett beruházások továbbvitele, az uniós források megszerzése, a költségvetés stabilitásának és jó hitelminősítésünknek a fenntartása, az intézményeink működtetése.

Az első megbeszélésen is látszott, hogy nem lesz könnyű ennyi eltérő politikai érdeket összecsiszolni, de végtére is a fővárosban az ügyek két-

harmadában ez eddig is sikerült. Ráadásul a három meghatározó párt programja 80%-ban azonos, tehát minden pártnak önérdeke is, hogy megvalósuljon, amit a budapestieknek ígért.

Az ötpárti utáni sajtótájékoztatón elmondtam:

„Budapest Magyarország arca. Hiszek benne, hogy ha itt legalább, a józan ész keretein belül félre tudjuk tenni a »ki kit győz le« szemléletet, az az egész világ felé pozitív üzenetet küld Magyarországról. Azért vagyok optimista, hogy sikerülni fog, mert nem indulok újra. Engem már nem érdemes legyőzni, nem érdemes versenyezni velem. Ha a pártok az együttműködésben és a város számára hasznos ügyek felkarolásában versenyeznek, az meggyőződésem szerint nemcsak Budapestnek jó, hanem a pártoknak is. Biztos vagyok benne, hogy a pártok előbb utóbb túllépnek azokon az indulatokon, ami ma Tarlós úr és Steiner úr viszonyát jellemezte. A személyeskedés nem vezet sehová. Szerintem ők komoly emberek, akik tudnak majd komolyan viselkedni, ha az érzelmi viharok elülnek. [...] Tarlós István nem a politikai szövetségesem. De okos politikusnak tartom, aki tudja, hogy neki sem érdeke, hogy ellehetetlenüljön a főváros működése. Ez persze csak akkor igaz, ha főpolgármester-jelölt akar lenni. Ebben az esetben ugyanis nehezen tudná megmagyarázni a budapestieknek, hogy miért akadályozza a Fidesz programjában is szereplő fejlesztések és programok teljesülését. Az elmúlt néhány napban ugyanakkor világossá vált, hogy a Jobbik szavazóinak elhódítása pillanatnyilag fontosabb cél a Fidesz számára, mint saját budapesti programjának képviselete." Tanulságos volt, ami Tarlós Istvánnal történt, aki a koalíció felmondásáról értesülve tárgyalni kezdett velem, majd Kósa Lajos vészt jósló figyelmeztetését meghallva elhatárolódott magától. [...] A magam részéről nem vagyok hajlandó belemenni a sárdobálásba, és rosszat mondani a most távozó MSZP-ről, hiszen 15 évig együtt kormányoztunk. Sajnálatos, hogy az egyik fővárosi vállalatnál van egy ügy, amely elhomályosítja a három korábbi cikluson átívelő együttműködésünket a szocialistákkal, és azokat a fejlesztéseket, beruházásokat, amelyre az MSZP is büszke lehet. Ahogy az eredményeinkre büszkék lehetünk, a hibák következményeivel is szembe kell

néznünk. Az MSZP budapesti vezetői nem ezt az utat választották, inkább elbújtak a felelősség elől. Meggyőződésem, hogy ezzel saját maguknak ártanak a legtöbbet.

Olyan szocialista képviselők, mint például Devánszkiné Molnár Katalin, Tüttő Kata vagy Germánné Vastag Györgyi, akik emberfeletti munkát végeznek a háttérben, most igazságtalanul bűnhődnek azok miatt, akik nem jól dolgoztak. Hiszen én nem általában a szocialistákkal voltam elégedetlen a BKV-ügyben, csak Hagyó Miklóssal. Miután ezt a feladatot elvettem tőle, a városvezetés zavartalanul működhetett volna tovább, de a párt vezetői azóta ürügyet kerestek a szakításhoz. De már ezen is túl vagyunk, ideje túllépni a sérelmeken, és minden pártnak a budapestiek érdekeit nézni.

Végezetül engedjenek meg egy gondolatot: Amikor 1990-ben átvettem a főváros vezetését, a kasszában mindössze 60 millió forint volt, és a 3-as metró meghosszabbítása volt az egyetlen futó beruházás. Tanácselnök elődöm szerint másba bele sem akartak kezdeni a közelgő váltás miatt. Én azt szeretném, ha az utódom úgymond beleülhetne a készbe, és nem üres kasszát kellene átvennie, hanem zajló vagy előkészített és rögtön indítható beruházásokat, amelyek önrésze készpénz vagy kedvezményes EIB-hitel formájában a város rendelkezésére áll. Emellett két politikai cél is vezérel: szeretném, hogy Budapest multikulturális közösség maradhasson, amely kiközösíti magából a rasszista, antiszemita, idegengyűlölő szélsőjobbot. Ezenkívül nem akarom, hogy a Fidesznek – vagy bármely más pártnak – kétharmados többsége legyen, és kénye-kedve szerint átírhassa az alkotmányt. Nem akarok ugyanis húsz év után újra egypártrendszert."

Megsemmisülésünk története

A 2008-as nagy gazdasági válság megrendítette a nagyvilágban a piac szabályozó erejébe vetett bizalmat. Az EU is egyre nagyobb bajba került. A kapitalizmusba és a demokráciába vetett bizalom gyengülése a popu-

listáknak kedvezett. Árnyék vetült a legfontosabb értékeinkre. A mi közös európai világunk épp akkor, amikor közelebb került hozzánk, hirtelen a legrosszabb arcát mutatta felénk. A válság okozta káosz éppen azokat a liberális gazdaságpolitikai célokat és az ezekből következő közszolgáltatási reformokat kérdőjelezte meg, amelyeket több mint másfél évtizede hirdettünk. Ebben a helyzetben a kormánynak is, a válságnak is kiszolgáltatott főváros imponáló erőt aligha mutathatott. Defenzívába kerültünk, mentegetőzni kezdtünk, amivel még inkább magunkra húztuk a problémákat. Magyarországon is a liberálisokat kezdték mindenért felelőssé tenni. Így szaladtunk bele 2009-ben a megsemmisítő vereséghez vezető európai parlamenti választásba. A padlóra kerültünk, és már nem is tudtunk onnan felállni.

2009. június 16-án volt Nagy Imréék újratemetésének – a baloldali paternalista diktatúrából a polgári demokráciába való átmenet fordulópontjának – a huszadik évfordulója. A június 7-i EP-választás pedig egy ellenirányú folyamat fordulópontja volt: a demokráciából a jobboldali tekintélyuralomba való átmeneté.

Az európai polgárok a biztonságuk megőrzését a jobboldaltól remélték. Az EU államaiban majdnem mindenütt vesztettek a szocdemek, nyertek a konzervatívok, és valamelyest erősödött a szélsőjobb is. De csak Magyarországon kapott a jobboldal 50%-nál többet, és – Hollandia, valamint Ausztria mellett – itt erősödött meg leginkább a szélsőjobb, mégpedig – és ez a legsúlyosabb – egy kimondottan náci, az erőszakot hirdető és üdvözítő, nyíltan antiszemita és eszelősen cigányellenes, fajgyűlölő párt. Az EU-ban a liberálisok nagyjából megőrizték pozícióikat. Magyarországon úgyszólván megsemmisültek.

A fővárosban is elterjedt az a nézet, hogy eddigi eredményeink is kizárólag a túlzott eladósodás következményei. Lábra kapott az erőteljes állami szabályozás igénye. A piacba vetett bizalom csökkenése miatt egyszerűen lehetetlen volt továbbhaladni a piacosítás irányába az egészségügyben vagy a közműszolgáltatásokban. Tudtam, hogy a hisztéria alaptalan, hogy a piac mint olyan, nem mondhat csődöt, de a publikum immár mást akart hallani, és másokra figyelt. Ebben a helyzetben a régi politikusok szükségképpen csődöt mondanak. A liberálisok olvadó kis táborában ez az elbizonytalanodás sodorta el – bonyolult belső harcok után – előbb Kóka Jánost, majd Fodor Gábort. A piacgazdaságba vetett bizalom csökkenése óhatatlanul bizalmatlanságot szül egy piacpárti párton belül is. Meggyőződésem, hogy az áldatlan belharc az SZDSZ-ben ennek az egyik tünete volt. Egyre rosszkedvűbb lettem, és nem tudtam tiszta szívvel kapcsolódni a pártomon belül egyik táborhoz sem.

A két domináns párt, a Fidesz és az MSZP egyaránt az embereket hitelből megvásárló kádárista politikát folytatott kormányon és ellenzékben egyaránt. Amikor aztán Gyurcsány, majd Bajnai rákényszerült a válságkezelésre, az MSZP csak félszívvel állt mögötte, a Fidesz pedig gátlástalan demagógiával támadta. Ez így együtt csakis a megszorításokat támogató, piacbarát pártok, főként az amúgy is kis bázisú SZDSZ óriási vereségét eredményezhette.

Ráadásul életkori okból is kihalóban volt az a szavazótábor, amely automatikusan a baloldalra szavaz. A kádári békeidők utáni nosztalgiát részben behelyettesítette, részben kiegészítette a Horthy-korszak békés, konszolidált szakasza iránti nosztalgia. A jobboldal az életszínvonalat csökkentő válságban érzelmi-ideológiai kárpótlást tudott nyújtani: a nacionalizmust, etnicizmust, irredentizmust. A szélsőjobb ugyanezt kínálta meghatványozva és agresszívan. Az eszmeileg kiüresedett baloldal meg nem kínált semmit.

A magyar liberalizmus mindig kisebbségben volt, de a demokratikus ellenzék révén 1989 után a szabadelvűség néhány évig népszerű lett, ám a sok szempontból kiábrándító gyakorlat, a szellemi holdudvar és a liberális pártvezetés közötti szakadás, valamint a világtrendek miatt a liberalizmus újra népszerűtlen lett. Még így is lenne Magyarországon több százezer liberális választó, de korábbi pártjuk, az SZDSZ részben szükségszerűen, részben saját hibái miatt 15 év alatt leamortizálódott. Sorba veszem ezeket a hibákat:

– A Medgyessy-féle felelőtlen osztogatás támogatása, ezzel az ország adósságállományának megtöbbszörözése.

– A vállalkozóknak kedvező, adócsökkentésen alapuló gazdaságpolitikához és a rászorultság-elvű szociálpolitikához való elszánt ragaszkodás hiánya.

– Az új életformákkal és életminőséggel összefüggő szabadelvű politikák hiánya (például a sorkötelezettség eltörlése ilyen volt – de kevés volt).

– Az önkormányzatok korrupciós ügyei és az azoktól való markáns elhatárolódás hiánya.

– 2006 után az ép ésszel követhetetlen cikkcakkpolitika a kormány támogatásával kapcsolatban.

– Az eleve bukásra ítélt egészségügyi reform felvállalása, amikor ebben már kis pártként lényegében egyedül voltunk.

(Ez utóbbi tétellel kapcsolatban felidézem naplójegyzeteimből, miként láttuk munkatársaimmal ennek a reformfolyamatnak a Budapestet legközelebbről érintő állomását:

„2007. január 12.

Óriási vihart kavart Molnár Lajos. Mindenki elégedetlen a miniszter által tett ágyszámjavaslatokkal. Munkatársaim szerint veszélybe kerülne a betegellátás, ha a törvénynek megfelelően három hónap alatt 2000 ággyal csökkentenék a fővárosi kórházak 8000 aktív kórházi ágyának a számát.

Ez legoptimistább módon öt év alatt, feszített módon három év alatt valósítható meg.

Három hónap alatt csak 836 ágyat tudunk leépíteni, állítja a szakma, amit tolmácsoltam a miniszternek. Felhívtam Molnár Lajos figyelmét arra is, hogy az elmúlt években bezártunk kórházakat, és 1500 ággyal csökkentettük az ágyak számát. A következő években EU-forrásokból kell finanszírozni azokat az átalakításokat, amelyek lehetővé teszik az ilyen mértékű kapacitáscsökkentést.

Szolnoki Andrea szerint nem oldható meg 5800 ágy leépítése a központi régióban. Érteni vélem Molnár Lajos szándékát, ám a fideszes többségű regionális egészségügyi tanácsok nem fogják elfogadni a miniszter ajánlásait, amire nem megfelelő válasz, hogy amennyiben a döntés nem születik meg, akkor a miniszter maga dönt a finanszírozásról. [...]

A Schöpf-Mérei Kórházban nagy hagyományú koraszülött-ellátás is folyik, amely nagymértékben hozzájárult a koraszülött-halálozás visszaszorításához. Fel kellett emelnem a szavamat a kórház megtartása mellett.

Arra kértem Molnár Lajost, hogy gondolja végig újra a javaslatát. Az a helyes, ha pontosítja és korrigálja azt. Az SZDSZ országos tanácsa kiállt Molnár Lajos kapacitáscsökkentő javaslatai mellett, és számos bírálatot kaptam a nyílt levelemben közzétett aggályaim miatt.")

A liberális választók többsége 2009. június 7-én otthon maradt. Akik elmentek, azok közül az idősebbek a Jobbiktól félve inkább az erősebb – és a rasszista uszítás ellen (megalkothatatlannak bizonyult) törvényeket ígérgető – MSZP-re szavaznak már, a fiatalok pedig a politika és a hatalom kompromisszumaiban megkopott SZDSZ helyett az LMP-re vagy – Bokros Lajos kedvéért – az MDF-re.

A helyzetet józanul értékelve már 2009-ben be kellett látnunk, hogy minimálisra csökkent az esélye annak, hogy az SZDSZ 2010-ben bejusson a parlamentbe. Egyetértettem azokkal, akik azt mondták: a régieknek félre kell állniuk. Velem együtt, természetesen. Ha volt esély a párt talpra állítására, az már nem a mi esélyünk volt. Az SZDSZ nagy témái, az emberi jogok, az egyéni szabadság képviselete, valamint a szabad piac védelme nem lesz széles körben népszerű a következő években. De lesznek, mert lenniük kell olyan választói csoportoknak Magyarországon, melyeknek továbbra is fontosak ezek a liberális alapértékek. Lezárult egy korszak, melyben nem volt hiány kudarcokban, melyben voltak jó és rossz kompromisszumok, de amely Magyarországnak mégis nem kevés jót hozott, s melynek volt sok szép, emelkedett pillanata is.

Magyar Bálint még az EP-választások előtt pár héttel, megismételve a pártelnökségem alatt oly sokszor elhangzott érveket, a bonszaigigászok harcáról szóló szellemes cikkében a középerők összefogását sürgette (Polgári közép, vagy bonszaigigászok harca? *Népszabadság*, 2009. május 15.). Magyar a rendszerváltó pártokat nevezte bonszaigigászoknak, s vitairatában megállapítja, hogy „lepkesúlyúak" versengenek egymással a „közép" elfoglalásáért, miközben egyiknek sincs igazán esélye rá, hogy egymaga harmadik erővé váljon, bár igény lenne egy ilyen erőre. Magyar szerint az SZDSZ-nek a koalícióból való távozása, 2008 áprilisa után...

„...elképzelhető lett volna egy másik történet is: a racionális diskurzus kultúráján alapuló parlamenten kívüli elitmegújító igény találkozhatott volna egy parlamenten belüli MDF–SZDSZ-együttműködéssel és nyitottsággal. Legalább a parlamenten belül megpróbálhattuk volna háromosztatúvá tenni a politikai teret: felmutatva a felelős ellenzék értékrendjét és pozícióját a felelőtlen ellenzék és a vergődő szocialisták között. Ez viszonyítási-csatlakozási pontot jelenthetett volna a polgári értékrendet támogatók számára, és

egyszerre próbálhattunk volna kitörni a hideg polgárháborús logika kereteiből, valamint a populizmus csapdájából. Persze egy ilyen együttműködésnek komoly korlátai vannak. Például a múlt és a jelen. A két rendszerváltó párt a kilencvenes évek politikai küzdelmeiben egyaránt adott és kapott sebeket. Volt itt népi–urbánus ellentét, mucsázás és nemzetietlenezés, taxisblokád, Kónya–Pető-vita és médiaháború. Ráadásul a személyi ellentétek is hátráltató tényezők: a zsigeri elutasítás, a zsugorodó pozíciók kicsinyes féltése. És persze a szűkkeblű pártbüszkeség, amely minden helyzetben az igazság egyedüli letéteményeseként akarja magát látni és láttatni."

Magyar Bálint abban bízott, hogy a válság majd kiérleli a középerők összefogását, de nem érlelte. A Népszava fél évvel később arról értesült, hogy a közeljövőben választási szövetséget köt az MDF és az SZDSZ. 2010. január 14-én a napilap arról számolt be, hogy a listát Bokros Lajos vezetné, cserébe a budapesti lista élére a szabad demokraták jelölhetnének valakit. Január 29-én egy újságírói kérdésre azt nyilatkoztam, hogy reális és vállalható alternatívát jelenthet az MDF kormányfőjelöltjének programja azoknak, aki nem akarják a Fidesz kétharmados parlamenti többségét. Mivel akkor már nem vettem részt a pártpolitikában, hozzátettem, hogy magánemberként fogalmaztam meg a választási együttműködéssel kapcsolatos álláspontomat.

Ennek a régóta várt együttműködésnek a Fidesz által kézivezérelt ügyészség vetett véget. Ebben az időszakban kezdődött az a támadássorozat, amelynek a célja a megállapodást előkészítő Dávid Ibolya, Herényi Károly és Mesterházy Ernő kriminalizálása volt. Nem lehet véletlen, hogy a két párt között közvetítő Mesterházyt éppen két nappal a megállapodás aláírása előtt vették őrizetbe. Beleborzongtam, hogy a választási kampánynak akár ártatlanul megvádolt emberek is a kárvallottjai vagy áldozatai lehetnek.

Az EP-választások idején már Bajnai Gordon volt a miniszterelnök. Gyurcsány Ferenc 2009. március 21-én lemondott. A lemondása nem egy előre kidolgozott forgatókönyv része volt. A szocialisták pánikszerűen keresték az utódot egy olyan konszolidációs feladatra, ami nyilvánvalóan csak egy évre szólt. Ám mivel kisebbségben kormányoztak, olyan jelöltre volt szükségük, akit a szabad demokraták is támogatnak. Fodor Gábor

elnöksége alatt a Kóka János által vezetett frakció többsége alkotta a párton belüli ellenzék látható és befolyásos részét. A párt megosztottságával a szocik is tisztában voltak, és azt is pontosan tudták, hogy csak az lehet alkalmas jelölt, aki egyaránt bírja a párt és a frakció támogatását. Bajnai Gordon jelölésekor a szabad demokrata ügyvivők egy részénél betelt a pohár: ők nem fognak szocialista miniszterelnök-jelöltre szavazni, bárki is legyen az. Új választással akartak véget vetni a kisebbségi kormányzásnak.

Ezekben a napokban nem voltam Budapesten. Lendvai Ildikó, akivel a budapesti pártelnöksége óta jó viszonyban voltam, felhívott, és rávett, hogy azonnal utazzak vissza a fővárosba. Mások is ezt kérték tőlem, mert kiderült, hogy az ügyvivői testületen belül meg lehet nyerni néhány ingadozót, és rajtuk múlik majd az SZDSZ állásfoglalása. Lendvai másokkal együtt biztosított róla, hogy Bajnai Gordon meg fogja oldani azt a feladatot, amit Gyurcsány képtelen volt. Hosszú távú finanszírozási megállapodással rendezni fogjuk a BKV ügyét. Azt gondoltam, hogy teljes politikai csőddel érne fel a választások azonnali kiírása, és bíztam abban, hogy a konszolidációs program támogatása szavazatokban mérhető eredményt hozhat a szabad demokratáknak is. (Hát, ez nem jött be.) Érthető okokból azt sem akartam, hogy az utolsó ciklusom utolsó évét Orbán mellett polgármesterkedjem végig. Az ügyvivők és a frakció vasárnap délután közös ülést tartott, amire Fodor Gábor elnöksége alatt korábban nem volt példa, és a többség Bajnai Gordon jelölését támogatta. Az ülés előtt beszéltem azokkal, akikről tudtam, hogy kíváncsiak rá, miképp fogok szavazni. Utólag nehéz rekonstruálni, hogy mi volt a tétje az állásfoglalásomnak, csak annyi bizonyos, hogy a magamén kívül legalább még egy támogató szavazatot hoztam Bajnainak.

2009 decemberében megkönnyebbültem, amikor sokéves várakozás és kormányzati hitegetés után végre aláírhattam Bajnai Gordonnal azt a megállapodást, ami valódi mentőövet jelentett a csőd szélén álló BKV számára. Bajnai Gordon állta a szavát, és a stabilizációs programja is sikeres volt.

2009 – a BKV-botrányok éve. De ez csak a BKV-saga utolsó éneke. „Az a csoda, hogy járnak még a villamosok" – mondta egy kitűnő magyar közgazdász, mikor az ötvenes években a tömegközlekedésről kérdezték. Amikor 1990-ben átvettük a főváros irányítását, mi is hitetlenkedve csóváltuk a fejünket: hogyhogy működik még a tömegközlekedés? 1991. február 1-jén brutális, 50%-os tarifaemelésre kényszerültünk, amiről persze tudtuk, hogy utasvesztést fog eredményezni. Ettől tartottunk a legjobban. Nem kellett tömegközlekedési szakembernek lenni ahhoz, hogy tisztában legyünk vele: a tömegközlekedés és az egyéni közlekedés 75-25 százalékos aránya a főváros működőképességének a záloga. Olyan társadalmi érték, amit meg kellene őrizni. Ám fogalmunk sem volt arról, hogyan lesz ez lehetséges az állam fokozott szerepvállalása nélkül, amire egyre kevésbé számíthattunk. El kell ismernem, hogy nem tudtunk működőképes, fenntartható modellt bevezetni. A BKV finanszírozása több mint egy évtizeden át alkalmi alkukban dőlt el.

Meggyőződésem, hogy a 2009 őszén kirobbant korrupciós botránysorozat szorosan összefügg ezzel a folyamatos finanszírozási válsággal. A felelőtlen gazdálkodásnak ez az alaphelyzet a táptalaja: Egy vállalat kénytelen az éves árbevételét megközelítő sokmilliárdos adósságot fölhalmozni, miközben a cég vezetői pontosan tudják, hogy ők ezt ugyan a büdös életben nem tudják visszafizetni, viszont valaki – az állam vagy a főváros – úgyis kénytelen lesz átvállalni, mert a villamosnak mennie kell. A felelőtlenül kötött szerződések, a botrányos végkielégítések, a könnyűkezű pénzszórás mögött ezt az alaphelyzetből következő kollektív felelőtlenséget látjuk. Úgyis szanálnak bennünket, mindegy, hogy mekkora a hitelállomány, egy-két milliárd ide vagy oda már nem számít – nyilván így gondolkodtak azok, akik elkezdték gátlástalanul széthordani a céget. A vizsgálatok még folynak, az igazságszolgáltatás működik, az eljárások végén nemcsak a főváros állatorvosi lováról fogunk többet megtudni, hanem a korrupció természetéről is.

De kezdjük a történetet az elején, valahol az ősidőkben.

Amikor Zahumenszky József igazgató 1990 őszén először fogadott a Kertész utcai patinás irodájában, megkérdeztem tőle, hogy miért növekedett az összevonások következtében a '70-es években 10, majd további 5-6 százalékkal a hivatali létszám, miközben a járművezetők száma egyre fogyott. A kérdésemnek az adott nyomatékot, hogy a sofőrök abban az évben léptek először sztrájkba. A cégnek akkor körülbelül 20 ezer alkalmazottja volt. A BKV igazi szocialista mamutcég volt, amely az 50%-os tarifaemelés ellenére épp a várható utazási idő megnövekedésével riogatta az utasokat, és én sem kaptam megnyugtató választ a hivatali létszámmal kapcsolatos kérdésemre. 1990 őszén az egyik első intézkedésem az volt, hogy megbíztam a Hamburg Consult céget a BKV átvilágításával. A menedzsment persze nem örült ennek, és arra hivatkozott, hogy a cég átalakulása épp folyamatban van. A közvélemény a felmérések szerint rendkívül rossz véleménnyel volt a cég által nyújtott szolgáltatásokról. Az utasok szerint a BKV járművei piszkosak, a járatok nem elég sűrűk és túlzsúfoltak, a jegyárak magasak, és kívánatos volna a közteherviselés. Jó volna, ha mindenki fizetne, tehát a főváros mellett az állam és az agglomeráció is. Pontosan az ellenkezője történt. Az agglomeráció nem fizetett, és hamarosan az állami költségvetés is kiszállt a finanszírozásból.

Az önkormányzati törvény a helyhatóságok feladatává tette, hogy gondoskodjanak a városi közlekedésről, de állami költségvetési forrást nem rendeltek ehhez a feladathoz, pedig a legköltségesebb szolgáltatásról volt szó. A kormányzat számára jelentős zsarolási lehetőség teremtődött, s a fővárosi önkormányzat kivált rendkívül kiszolgáltatott helyzetbe került. Semmi másról nem tárgyaltam annyit a különböző miniszterelnökökkel, mint a BKV finanszírozásáról. Mindig ugyanazt kértem: rendezzük végre ezt az ügyet normatív alapon! Tegyük végre normatívvá a támogatást! Ezt kértem valamennyi kormányfőtől. Mint írtam, csak Bajnainál jártam legalább részben sikerrel két évtizedes próbálkozás után a legutolsó pillanatban. Azóta ez a félsiker is elsüllyedt az Orbán–Tarlós-kurzus mocsarában.

A Pénzügyminisztérium soha nem gondolta úgy, hogy érdekelt lenne a városi tömegközlekedés színvonalas működtetésében és a BKV eredményességében. Amikor Antallt kerestem meg a BKV gondjaival, akkor Kupa Mihály pénzügyminiszter fogadott az előtér foteljében ülve. Arra várt, hogy amikor a témához érünk, ő is bekapcsolódjon a tárgyalásba. (Gyurcsány idejében Veres János is mindig ott volt a BKV-val kapcsolatos tárgyalásokon.)

Kupa Mihály nem emelt kifogást a BKV 1991-es díjemelésével kapcsolatban. Emelhetett volna, mert akkor kormányrendelet írta elő, hogy a fővárosnak meg kell szereznie a PM engedélyét minden tarifamódosításhoz. Ezt többek között a nyugdíjas- és tanulóbérletek kapcsán nyújtott fogyasztói árkiegészítés indokolta, mert ez a tétel az állami költségvetést terhelte.

Amikor Kupától megkérdeztem, hogy képzelik, hogy az szja nagy részét is elveszik, és a BKV finanszírozását is a fővárosra terhelik, csak legyintett: „Ti gazdagok vagytok, elbírjátok." Na de hiába termeli meg a budapesti gazdaság az ország GDP-jének egyharmadát, a régióval együtt pedig a felét, ha az állam a maga redisztribúciós politikájával kiéhezteti a várost.

Próbáltuk egyenesbe hozni a céget saját erőből is. 1992-ben nyugdíjaztuk a vezérigazgatót, és Holl Sándort neveztük ki a BKV élére. Átlátható számviteli rend kialakítását, profilátalakítást és néhány tevékenység (hajózás, libegő, sikló) magánkézbe adását vártuk el tőle a cég racionalizálása mellett. Ezek a célok csak részben valósultak meg, de a dolgozók száma 23 ezerről az évtized közepére 15 ezerre, 2000-re pedig 12 ezerre csökkent.

A kilencvenes évek első felében a vállalat részvénytársasággá alakult, Holl Sándor helyére az informatikában is járatos Aba Botond lépett. Aba belülről jött, jól ismerte a BKV-t, és felkészülten kezelte az ellenzék támadásait. Hosszú időn át kitűnően együtt tudtunk működni vele.

A részvénytársasággá alakulás lehetővé tette a szerepek elhatárolását, a tulajdonosi és ellenőrző testületek felállítását, ezen felül pedig a vagyon viszonylag reális értékelését, oszthatóságát és változásának nyomon követését. Az alulfinanszírozottságon azonban nem segített. A társasággá alakulás nem szüntette meg a „kézi vezérlést", inkább tovább erősítette a városházi irányítás politikai jellegét.

Az igazgatóság és a felügyelőbizottság összetételét a pártok fővárosi erőviszonyai szabták meg. A BKV testületeiben ennek ellenére nem nagyon volt érzékelhető a politikai megosztottság. Talán azért nem, mert az igazgatóság és a felügyelőbizottság óhatatlanul inkább a cég, mint a tulajdonos érdekeit képviseli. Ugyanakkor a menedzsment minden szakmai kérdésről többet tud, mint a (jórészt a cégvezetés előterjesztéseiből tájékozódó) testületi tagok.

A formaváltással egyidejűleg a cég reorganizációjának elindításáról is döntöttünk. A fő irányokat az 1994-es várospolitikai program jelölte ki. Hiába próbáltunk azonban lépést tartani a külső feltételek romlásával. Hiába, mert bármely távlatos megoldáshoz nélkülözhetetlen lett volna vagy az állami szerepvállalás törvényerejű rögzítése, vagy az önkormányzatok finanszírozásának átfogó reformja.

A jelentős belső átalakítások és létszámleépítések ellenére a BKV 1993 óta folyamatosan veszteséget termelt. A kilencvenes évek végére a hiány elérte a tízmilliárdot. Az elmaradt felújítások miatt keletkezett „belső eladósodottság" pedig a 25 milliárdot. Ebből kifelé alig látszott valami, mert voltak látványos fejlesztések: a világbanki és EBRD-hitelekből végrehajtott autóbusz-program, számos villamospálya felújítása, a millenniumi földalatti vasút renoválása, a hűvösvölgyi villamos-végállomás megépítése. Ugyanakkor sok volt a járatkimaradás, és a járművek átlagéletkora is nagyon magasra emelkedett. A 2-es metróvonal felújítását csak 2000-ben tudtuk elkezdeni, pedig Aba Botond vezérigazgató régóta sürgette a vonal rekonstrukcióját.

A BKV-t negatív diszkrimináció sújtja. A helyi közlekedés számos területen hátrányos helyzetben van a helyközi közlekedéssel összevetve. Először Horn Gyula miniszterelnöknek vetettem fel, hogy miközben a MÁV és a Volán nem fizet jövedéki adót a gázolaj után, a BKV fizet. Ez önmagában milliárdos nagyságrendű kiadás. A másik javaslatom az volt, hogy a munkába járás költségeit – a MÁV-hoz és a Volánhoz hasonlóan – a BKV esetében is térítse meg az állam. Medgyessy Péter pénzügyminiszter sem fogadta kitörő örömmel a BKV versenyhátrányát csökkentő javaslatokat. Ugyanezeket felvetettem egyetlen hivatalos találkozónkon Orbán Viktornak is, de nem kaptam tőle sem érdemi választ.

Válságkezelésbe kezdtünk. Kétéves stabilizációs programot kértem a BKV menedzsmentjétől. Atkári János javaslatára úgy bíztunk meg egy elismert külföldi tanácsadó céget a BKV átvilágításával, hogy a megtakarítások realizálásában érdekeltté tettük. Hárommilliárdos megtakarítás volt a cél létszámcsökkentéssel, a sporttámogatások mérséklésével és ingatlanok eladásával. A béren kívüli juttatások visszafogása is felmerült, de a menedzsment a kollektív szerződésre hivatkozva ebbe nem ment bele. A 2010-es sztrájk idején elhíresült „pulykapénz" a szakszervezetek által korábban kiharcolt többletjuttatásoknak ebbe a körébe tartozott. A ta-

nácsadó által javasolt megtakarítási lehetőségeknek csak egy része valósult meg, és ez inkább csak padlássöprésnek látszott, de ez az átvilágítás 2000-ben hozzásegített egy átfogó vállalati stratégia elkészítéséhez.

A helyzet drámai romlása miatt ez a pénzügyi terv a bevételek sokkal nagyobb mértékű növelését irányozta elő, mint bármelyik korábbi változat. A tervezet az inflációt meghaladó tarifaemelést és a támogatás növelését tartalmazta. Ezt a tervet sem tudtuk követni.

Végül is a Medgyessy-kabinet 2002-ben szanálta a BKV-t, de a folytonosan képződő veszteséget nem sikerült egy biztonságot nyújtó megállapodással eliminálni. A kormány elismerte, hogy a probléma fennáll, de ekkor is hiányzott a politikai akarat a normatív kormányzati támogatás szerződésbe foglalásához. Mindössze annyit sikerült elérnünk, hogy 2004-től megszűnt a PM egyetértési joga a tarifaképzésben.

A normatív támogatás hiánya számos uniós normának és irányelvnek ellentmond. A városi mobilitásról szóló Zöld Könyvnek, melyet 2007 szeptemberében fogadott el az Európai Parlament, s melynek véglegesítésében Budapest rendkívül aktívan részt vett. A 2007 májusában elfogadott Lipcsei Chartának, mely hangsúlyozza, hogy olyan közlekedésre van szükség, amely fenntartható és az európai polgárok számára elérhető.

Az EU tagországaiban egyetlen közszolgáltató sem kötelezhető olyan feladat ellátására, amelynek nincs fedezete. Ez az a főszabály, amelyet valamennyi magyar kormány figyelmen kívül hagyott.

A BKV a főváros legnagyobb cége és legnagyobb problémája. A vezető nemzetközi hitelminősítő cégek is kimondták, hogy ha nem a fővárosnak kellene törvényben garantált fedezet nélkül gondoskodnia a közösségi közlekedésről, akkor a fővárosnak lényegében nem lenne semmilyen gazdasági problémája.

A BKV helyzetét persze mindettől függetlenül nyilván súlyosbították azok a valószínűsíthető bűncselekmények, amelyek sajnos utolsó városvezetői ciklusomra is rányomták a bélyegüket. Sokat gondolkodtam rajta az elmúlt hónapokban, hogy hol siklott félre a BKV felügyelete. Kinek, mit kellett volna másként csinálnia. Melyek voltak azok a rossz vagy elmaradt döntések, amelyek miatt idáig jutottunk. Nyilvánvaló, hogy a BKV-t felügyelő, ellenőrző, irányító szerveknek, szakbizottságoknak és a főváros vezetésének – ha eltérő mértékben is – van politikai felelőssége.

Van felelősségem abban, hogy a BKV körüli politikai játszmák kereteit,

ezt az állandó zsarolósdit elfogadtam. Ha pusztán az ésszerűségi, gazdasági megfontolásokat nézem: soha nem lett volna szabad hagyni, hogy a BKV több szolgáltatást nyújtson, mint amennyi pénz kap. Ez persze durva megszorításokat, járatcsökkentéseket jelentett volna. Ezeket nem vállaltunk, de ehhez nem is adta volna a hozzájárulását egyetlen párt sem.

A BKV körüli nyomozásra azután került sor, hogy a BKV vezetése a felkérésemre feljelentést tett a vezetői végkielégítések és több tanácsadói szerződés ügyében. Rendkívül nehéz helyzetbe kerültem. A politikus normális reakciója az állandó támadásokra az, hogy megpróbál páncél mögé bújni. Ám ez csak egy ideig lehetséges. A média elől nem lehet elbújni. 2009-től minden reggel azzal keltem, hogy most már egy nappal rövidebb az az idő, amit ebben az áldatlan helyzetben hivatalban kell töltenem. De nem fogom feladni.

Megpróbálom sorra venni a drámaivá vált helyzet közvetlen előzményeit.

2006 nyarán elveszítettem a bizalmamat Aba Botondban. Őt továbbra is kiváló közlekedési szakembernek tartottam és tartom ma is, de akkor, a Combino-ügyben menedzserként kudarcot vallott. Azt a kudarcot is bőségesen és meglehetős malíciával tárgyalta a média, és annak is én ittam meg a levét. Fél évig nem sikerült elérnem Aba lemondását, mert az MSZP mögötte állt. A vezetési krízis már eléggé tarthatatlan volt, ezért fellélegeztem, amikor az MSZP végre jóváhagyta, hogy a vezérigazgató úr lemondjon, és Hagyó Miklós új vezetőt delegáljon. Javasoltam, hogy írjunk ki nemzetközi pályázatot, de az MSZP időhiányra hivatkozva ennek ellenállt. A városvezetőként tapasztalatlan Hagyó a BKV-t egyáltalán nem ismerő vezetőt jelölt a társaság élére. Ma már tudom, hogy hiba volt Antal Attila személyét elfogadnom, de ugyanebbe a hibába beleesett valamennyi közgyűlési frakció – a Fideszé is –, mely bizalmat szavazott neki.

Antal Attila azzal az ígérettel indított, hogy a BKV saját erőből megreformálható, újabb konszolidáció nélkül talpra állítható. Ehhez elegendő a belső átalakítás, a dinamikus menedzsment és a piacról megvehető külső szakértelem, amit tanácsadó cégek nyújtanak. Újabb és újabb reorganizációs terveket hozott, amelyek milliárdos megtakarításokkal kecsegtettek. Antal a BKV szinte minden korábbi vezetőjét menesztette. Új emberek kerültek a céghez, szintén BKV-s tapasztalat nélkül. Közöttük egy-

re több volt a kommunikációs szakember, és egyre kevesebb a közlekedési szakértő! A városvezetés számára nyilvánvalóvá vált, hogy az Antal-féle helyzetértékelés téves, a BKV nem tudja a saját hajánál fogva kihúzni magát a válságból. A megtakarításokat elvitték a végkielégítések és az óriási összegeket felemésztő külső megbízások.

A reorganizációnak két konfliktusos pontja volt. Egy nagyobb arányú csoportos elbocsátás és az új paraméterkönyv elfogadtatása, magyarul a teljesítménycsökkentés. Az elbocsátásokra 2007-ben mintegy hárommilliárd forintot fordított a BKV. Ma már tudjuk, hogy ez lehetett az egyik csomag, amelyben valakik elrejtették a felügyelőbizottság elől a menesztett vezetők óriási végkielégítéseit. Azt is tudjuk, hogy a leépítés nem hozott lényeges megtakarítást, hiszen azt csak úgy lehetett elfogadtatni a szakszervezetekkel, hogy a személyi költségek összességében nem csökkentek. A paraméterkönyv vitája pedig csak arra volt jó, hogy 2007-ben a budapestiek idegeit borzolja hosszú hónapokon át. A konfliktus megvolt, ám a lendület ellankadt, az eredeti tervek töredéke valósult meg.

2007 közepétől érzékeltem, hogy a BKV irányítása és várospolitikai felügyelete rossz irányba tart. Túl sok volt a látványos prezentáció, és túl kevés az érdemi lépés. Ezzel párhuzamosan kiéleződtek és a főváros számára kedvezőtlenül alakultak a 4-es metró építőivel folytatott viták. A BKV vezetése nem tudta érvényesíteni a társaság érdekeit a kivitelezőkkel szemben. Ekkor fordul elő először, hogy egy beruházás napi ügyeivel sorozatosan városvezetői szinten kellett foglalkozni.

Hagyó Miklóssal konfliktusaink voltak azért is, mert az egyre sokasodó problémákat egyedül próbálta megoldani, és ha ez nem sikerült, akkor megpróbálta őket a szőnyeg alá söpörni. A nyilvánosság előtt szeretett a BKV egyedüli irányítójaként megjelenni, de a konfliktusok elől rendre kitért, elmenekült. Így aztán a problémák rendszerint túlságosan későn kerültek napvilágra, amikor már legfeljebb csak kármentésre kerülhetett sor. Lakos Imre városüzemeltetési bizottsági elnök és Dancs Gábor közlekedési tanácsnok többször jelezték, hogy nem kapnak meg minden információt a BKV ügyeivel kapcsolatban. Ezekről a vitákról kabinet-emlékeztetők készültek, olykor levelek is születtek.

Az én felelősségem, hogy közbelépjek, ha arról értesülök, hogy valami nem megy rendben. Ezt ebben a ciklusban egyre többször kellett megtennem. Már 2007 áprilisában levélben jeleztem a koalíciós egyeztető tanács-

nak, hogy Hagyó úr rosszul értelmezi a feladatkörét. Az első komolyabb beavatkozásra 2008 januárjában került sor. Ekkor derült ki, hogy a BKV úgy írt ki tendert használt buszok vásárlására, hogy az ahhoz szükséges keretösszeg felhasználásához nem kért testületi engedélyt. Végül nekem kellett éles hangú hivatalos levélben magyarázatot követelnem Antal Attilától. Ő eljárási hibákra hivatkozott, ám néhány nap múlva kiderült, hogy olyan céggel kíván szerződni Volvo buszok beszerzésére, ahol a fia dolgozik. Hagyó Miklóstól kértem, hogy azonnal indítson vizsgálatot, s amikor ez nem hozott megnyugtató eredményt, én kértem fel a vezérigazgatót, hogy mondjon le. Megtette.

Ebben az időszakban kezdődtek meg a tárgyalások a kormánnyal a BKV finanszírozásáról. Ezeket nem segítették a BKV vezetésével kapcsolatos botrányok. A kormány bizalma megingott a társasággal kapcsolatban. Azt azonban el kell ismernem, hogy Hagyó Miklós, aki akkor nagyon erős volt a pártjában, hatékonyan lobbizott az MSZP parlamenti frakciójában a cég érdekében, s a kért támogatás egy részét a BKV 2007-ben és 2008-ban megkapta.

Ez volt az az időszak, amikor mindenféle folyosói pletykák jutottak el hozzám, miszerint bizonyos személyek Hagyó Miklósra hivatkozva közvetítik a főpolgármester-helyettes kéréseit vagy utasításait a fővárosi gazdasági társaságok felé. Hivatalos levélben felhívtam Hagyó figyelmét arra, hogy minden eszközzel akadályozza meg, hogy rá hivatkozva bárki írásos vagy akár szóbeli utasításokat adjon cégeknek. Ő azt mondta, nem tud ilyen esetekről. Ezzel egy időben a cégeket is levélben értesítettem, hogy a főpolgármester-helyettesekre hivatkozó, nevükben nyilatkozó közvetítők kéréseit ne teljesítsék, mert ezen közvetítők semmiféle legitimációval nem rendelkeznek, kizárólag a főpolgármester-helyettestől fogadjanak el utasítást. Ezt a levelet Hagyó és Ikvai is aláírta.

A következő BKV-s konfliktus az AAM tanácsadói szerződések ügye volt. Ekkor már az új, megbízott vezérigazgatóval, Balogh Zsolttal szemben kellett eljárnom. Emlékezetes, hogy amikor Tarlós István frakcióvezető betekintést kért a szerződésekbe, erre csak egy rossz emlékeket idéző, megalázó processzus keretei között kapott lehetőséget. Nekem kellett levélben utasítanom Balogh Zsoltot, hogy felejtse el a titokszobát, és adja át a kért iratokat. Ennek az ügynek volt egy nagyon csúnya kinövése: nyilvánosságra került Hagyó Miklós sajtósának és a BKV kommunikáci-

ós vezetőjének a levélváltása arról, hogy miként lehetne Vitézy Dávidot, a felügyelőbizottság tagját lejáratni a nyilvánosság előtt.

2008 októberében bevittük a közgyűlés elé a BKV számunkra átadott tanácsadói szerződéseit. A beterjesztett szerződésekben senki nem fedezett fel törvénysértésre utaló körülményeket, senki nem is utalt ilyesmire, de később kiderült, hogy a szerződések egy részét a BKV vezetése visszatartotta.

A történet következő állomása az új vezérigazgató kiválasztása volt. Az MSZP felső vezetésének az egyetértésével Kocsis Istvánra esett a választás, akivel kezdettől fogva számtalan konfliktusa volt Hagyó Miklósnak. A konfliktusok részletei és következményei a sajtóból ismertek. Az MSZP kezdetben még ahhoz is ragaszkodott, hogy az új vezérigazgatónak ne legyen joga kinevezni a helyetteseit, ám ezt sem az SZDSZ, sem a Fidesz nem támogatta. Hagyó Miklós nem értett egyet Kocsis István szinte egyetlen javaslatával sem. Ehhez minden joga megvolt, de én úgy érzékeltem, hogy inkább érzelmi okok állnak a javaslatok elutasítása mögött. Megkértem Hagyó Miklóst, hogy a BKV érdekében tegye túl magát az ellenérzésein, és működjön együtt a cég vezetésével. Ám a konfliktusok fennmaradtak. Az MSZP kezdeményezte Kocsis felmentését.

Ekkor robbant ki – 2009 nyarán – a végkielégítési botrány, amikor ismét nekem kellett lépnem. Különösképp nehezményeztem, hogy az ágazatért felelős főpolgármester-helyettes a krízis kezelése helyett többhetes külföldi gyalogtúrára ment. Ekkor döntöttem úgy, hogy elveszem tőle a cég felügyeletét. Nem azért, mert úgy gondoltam, hogy a botrányos ügyekhez neki személyesen köze lehet, hanem azért, mert úgy láttam, hogy nem tud megbirkózni a feladattal, és az általa ajánlott vezetők rossz választásnak bizonyultak. Tudtam, hogy ez a lépésem koalíciós szakításhoz vezethet, mint ahogy vezetett is, de nem volt más választásom.

A botrány kirobbanása után, augusztus végén felkértem Kocsis István vezérigazgatót, hogy minden olyan ügyben, ahol szabálysértésnek a legkisebb gyanúja is felmerül, tegyen feljelentést. Teljesen átalakítottuk a cég vezetési és ellenőrzési mechanizmusát, és egységes javadalmazási gyakorlatot vezettünk be az összes fővárosi cégnél. A kinevezés joga bizottsági szintről visszakerült a közgyűlés kompetenciájába. Nem járultam hozzá, hogy a vitatott szerződéseket a rendőrség elé táró Kocsis Istvánt az MSZP nyomására leváltsák. Kezdeményeztem az igazgatóság és

a felügyelőbizottság tagjainak visszahívását. Nem azért, mert bűnösnek tartottam őket, hanem azért, mert csak így lehetett tiszta lappal indulni. Kezdetben az SZDSZ-en kívül valamennyi párt vonakodott ettől, végül a Fidesz mindenhonnan visszahívta delegáltjait.

Még egyszer le kell szögeznem: egészen 2009 nyaráig a BKV-val összefüggésben csak irányítási hibák, rossz vezetői döntések híre jutott el hozzám. Ezekben intézkedtem is, és ezekről tudom, hogy Hagyó Miklós felelős értük. Törvénysértésekről nem volt tudomásom, és azt, hogy ki tudott a BKV-nál zajló törvénytelen kifizetésekről, szerződésekről, azt a bíróság fogja megállapítani, reménykedjünk benne, hogy az igazságnak megfelelően.

A magam részéről a csodával határosnak tartottam, hogy közel két évtizednyi sikertelen próbálkozás után, a kormánykoalíció és a fővárosi koalíció felbomlása után, a botrányok kipattanása után sikerült szándéknyilatkozat formájában megállapodnunk Bajnai Gordon miniszterelnökkel a BKV finanszírozásáról. 2009. december 23-én írtuk alá a dokumentumot, a legszebb karácsonyi ajándék volt ez Budapest számára. A megállapodás a BKV menetrendszerű 2010-es pénzügyi krízisét mintegy 23 milliárd forintos állami és 10 milliárd forintos fővárosi plusztámogatással rendezte, a hosszú távú működőképességét pedig áttekinthető és kiszámítható finanszírozási rendszer létrehozásával teremtette meg.

A 2010-es önkormányzati kampányban érdekes gondolatok merültek fel a BKV-val kapcsolatban. „A budapesti közlekedés teljes reformját megelőző átmeneti időszakban megreformáljuk a BKV jegypolitikáját. A járműveken ezentúl a BKV-ellenőrök vásárolnak majd jegyet az utasoktól, ellenben a bérleteket továbbra is csak a pénztárakban fizetheti ki a BKV." A Kétfarkú Kutya Párt programjában szerepel ez a figyelemre méltó javaslat. A kétfarkúak új, expressz BKV-járatokat állítanának forgalomba, „amik nem állnak meg sehol". Ezen javaslatok sorába illik az is, hogy „legyen ingyenes a tömegközlekedés!". A budapestiek ezen is jót derültek. A derültséget csak fokozta, hogy ezt a vicces ötletet egy önmagát komolynak vélő párt, az MSZP főpolgármester-jelöltje, Horváth Csaba vetette fel kampányindító bejelentésként. Egykori helyettesem úgy gondolta, az ötvenes évekből kell ihletet merítenie városüzemeltetési elképzeléseihez.

Több mint két éven át volt gyanúsított Tóthfalusi György, a BKV igazgatótanácsának korábbi elnöke. 2010. február 3-án lett gyanúsított, s 2012 februárjában váratlanul eltűnt a gyanúsítottak listájáról. Mindenkivel együtt érzek, akiket ártatlanul meghurcolnak, de számomra a legfájdalmasabb az volt, hogy az egyik főtanácsadómat, Mesterházy Ernőt is meggyanúsították. Tudom, hogy komoly politikai erők érdeke volt az ő ellehetetlenítése. A meggyanúsítása szerintem egy jól felépített kampánystratégia része. Mindig elmondtam: bízom a BRFK szakértelmében, és abban, hogy az eljárás igazolni fogja: Mesterházy nem követett el semmi törvénybe ütközőt. De hát ez sajnos évek múltán derül majd ki, és addig a meggyanúsításhoz fűződő célok megvalósulnak.

Botrányok évadján felborul a szokásos napirend, a káosz faltól falig ér. Erre nem lehettünk felkészülve. Arra pedig végképp nem, hogy politikai mészárlás kezdődik. Korábban sokszor panaszkodtam Hagyóra, kértem, hogy távolítsák el időben. Gyurcsánnyal többször, Lendvai Ildikóval egyszer beszélgettünk erről. Nem mondtak nekem ellent, de nem látták a megoldást. Szeretném itt világossá tenni: kizárólag tökéletes alkalmatlansága miatt kértem a felmentését, nem pedig azért, mert bármilyen bűncselekménnyel gyanúsítottam volna. Ám az ő leváltásából leszámolás lett, ami egyáltalán nem állt a szándékomban. Az elvadult „hagyózás" egyértelműen politikai célokat szolgált. Fogalmam sincs, mennyi valóságtartalmuk van az ellene felhozott vádaknak, de annyit már tudunk, hogy az ellene folyó első eljárásban a bíróság felmentette. Amióta kiderült, hogy a miniszterelnök barátja a kecskeméti bírósághoz tette át az ügyet, megerősödött bennem a gyanú, hogy politikai kirakatper készül. Felháborítónak tartom ezt az eljárást, és cinikusnak azt az érvet, hogy a fővárosi bíróságok túlterheltek. Már pusztán ettől meginogna az emberben a jogállamiságba vetett hit, ha nem volna erre még sok-sok egyéb ok.

Nemcsak Orbánéknak állhatott érdekükben a „nagy leleplezés", de azoknak a szociknak is, akiknek Hagyó állandó veszélyforrást jelentett. Úgy érezhették, hogy Hagyó és a környezete mindent tönkretehet. Ők is elindíthatták a lavinát, amit megállítani már nem tudtak, mert az ügyészségre nem volt befolyásuk.

Az ellenzéki média reflektorfénye bevilágított egy csomó sötét sarokba. Ez rendben is van. Ez fontos. Csakhogy ott is ügyeket kreáltak, ahol nem volt. Nem az igazság számított, csak az, hogy minél több szalagcím, vezető hír szolgálja a Fidesz érdekeit. Az ügyészség arra utasította a rendőrséget, hogy hajtsa végre az úgynevezett eljárási cselekményeket. Házkutatások és őrizetbe vételek következtek Magyarországon szokatlan mértékben és szisztematikusan a szervezett bűnözés látszatát keltve. Minden napra egy tojás. Egy budapesti házkutatás vagy őrizetbe vétel. Ez volt Orbán kommunikációs stratégiája.

Az eddig beszerzett információim alapján elég valószínűnek tartom, hogy a vádak a bírósági eljárások során igen jelentős részben el fognak olvadni. Sok máris elolvadt. A sajtóban megjelent gyanúsítások töredékéből lett vádemelés eddig is, és nem hinném, hogy a jövőben másképp lesz. Az eddig megismert vádiratokban sem az áll, ami a médiában korábban megjelent. A Főkert elleni eljárást például már meg is szüntették. Gyekiczki András kabinetfőnökömet teljesen ártatlanul keverték bele egy nem létező ügybe, és hurcolták meg a Főkert igazgatójával együtt. Mesterházy Ernőt 32 ügyben gyanúsították meg, ezek közül végül kettő maradt a vádiratban, és az a benyomásom, hogy azok is el fognak olvadni a bíróság előtt. Bár ki tudja? Ha Orbán választja ki a barátain keresztül az ügyben eljáró bíróságokat, minden megtörténhet.

Amúgy éppen Mesterházy Ernő javaslatára kértem föl a BKV vezérigazgatóját, hogy tegyen rendőrségi feljelentést a 2009 nyarán kirobbant végkielégítési ügyekben. Mesterházyt politikai ellenfelei valóságos városházi Raszputyinnak állították be, pedig csak egy főtanácsadó volt szabályos megbízással és feladatkörrel. A tanácsadásért nem kapott pénzt. Sikeres volt ő már zenei menedzserként, vállalkozóként, filmproducerként. Dolgozott az egyik országos kereskedelmi csatorna igazgatóságában, Himalája-expedíciót szervezett. Fokozatosan vonult vissza az üzlettől, és fordult a politika felé. Nem könnyű természetű ember, mindig vállalta a konfliktusokat, így sok haragost szerzett magának. Megbízási szerződése értelmében nem tehetett nyilatkozatot helyettem vagy a nevemben, és ha bárhol a megbízásomból járt el, tájékoztatnia kellett a tárgyalásairól. A BKV végkielégítési ügyeiről, tanácsadói szerződéseiről azok nyilvánosságra kerülése előtt soha nem kaptam tőle tájékoztatást. Meggyőződésem szerint azért, mert ezekről nem volt információja.

2009 tavasza óta kevésbé volt aktív szerepe a Városházán. Ennek oka az, hogy a kormányzattal a legfontosabb ügyekben megszülettek a megállapodások, a *döntés-előkészítő szakasz lezárult*, a végrehajtást pedig a hivatali apparátusok intézték. Ezzel párhuzamosan Mesterházy Ernő egyre aktívabbá vált országos politikai ügyekben. Mint már írtam, fontos szerepe volt az MDF–SZDSZ-megállapodás előkészítésében. Őszintén bízom abban, hogy sikerül teljes mértékben tisztáznia magát. Azt azonban el kell ismernem, hogy mindkettőnknek jobb lett volna, ha a munkáját választással szerzett megbízatás keretében, a saját jogán és a saját felelősségére végzi.

Ebből a hidegvérrel kitervelt leszámolásból eddig csodák csodájára kimaradtam. Pedig tudom, hogy koholt ügyet mindenki ellen lehet fabrikálni. A politikai pályámat így is kettétörték, nevemet bemocskolták. Miért nem léptek tovább, ha már körbelőttek? Eddig összesen kétszer hallgattak meg tanúként.

Mi értelme volt ennek, amikor már rég bejelentettem, hogy nem kívánok újraindulni? Ki akart végleg levenni a politikai pályáról? S nem voltak-e a másik oldalon is olyanok, akik szívesen kiradíroztak volna a magyar politika történetéből? Lehet, hogy soha nem fogjuk megtudni az igazságot.

A nevemet persze különböző bűncselekményekkel kapcsolatban anynyiszor említették meg, ahányszor csak tudták, de még az ellenzéki sajtóban sem vetették fel komolyan meggyanúsításom lehetőségét.

Bármilyen sok vádpont, gyanúsítás, rágalom enyészett el, bizonyult hamisnak eddig is, ez nem jelenik meg a Fidesz irányította médiában, holott a sajtóetika alapkövetelménye lenne, hogy egy gyanú szétfoszlása legalább akkora súlyt és nyilvánosságot kapjon, mint kapott a gyanú maga. A mai Magyarország közéletének egyik alattomos vonása, hogy a politikai okból ártatlanul meghurcolt emberek becsületével és emberi méltóságával senki sem törődik. Orbán Viktornak nyilvánvalóan az az érdeke, hogy az eljárások minél tovább elhúzódjanak, s a bűnösség vélelméből kiirthatatlan előítélet legyen.

Megalázva, politikai hullaként tántorogtunk el a ciklus végéig. Levadásztak bennünket sorra egymás után, ahogy azt Kövér László már jó előre bejelentette. Dávid Ibolya után én következtem. Megpróbálták rávenni a munkatársaimat, hogy mártsanak be, kenjenek rám valamit. Nem sikerült.

Tóth Gábor, a budapesti rendőrfőkapitány a Népszabadságban le is szögezte, hogy a személyemmel kapcsolatban a vizsgálatok nem tártak fel gyanúsításra okot adó körülményt. *Remélem, nem kap rá utasítást, hogy* ezt a megállapítást a tényekkel együtt felejtse el.

Mi lett volna, ha Pest lett volna...

...Európa kulturális fővárosa? Talán egyszer valami kiderül ebből. Őszintén reménykedem abban, egyszer majd megvalósul a mi szépen illusztrált pályázatunk néhány eleme. Azért is írok róla, hogy ösztönözzem az utódaimat, vegyék elő a fiókból, és porolják le a terveinket, mert érdemes. Ha már 2010-re nem minket választott a kormányunk.

Budapest arca a Duna. Ő adja a karakterét. A pályázatunk tele volt ötletekkel, tervekkel arról, miként építhetnénk be a Dunát sokkal szorosabban és szervesebben a város életébe. Játszunk a vízzel, „életre keltjük, megelevenítjük, köztérré színtérré, szabad térré és zárt térré – élettérré tesszük". Amikor ezt olvastam, nyomban a Murára épített mesterséges sziget jutott az eszembe, amelyet akkor kapott Graz, amikor Európa kulturális fővárosa lett.

„A Duna megvilágítja az egész várost, és a vízpartra vonzza az életet. A megvilágítás energiaforrásának a folyam sodrását, a Duna vízerejét szántuk, felelevenítve a dunai malmok emlékét, amelyeket a hajókra szerelt vízkerekek hajtottak" – ezt írtuk a pályázatunkban. Bevallom, a gyalogos és kerékpáros átkelő híd tervét én magam nem támogattam, de így is bekerült a pályázati dokumentációba, és most ismét napirenden van. A Margit híd „töréspontjára" építve – „pozitív struktúrák" elhelyezését javasolták a kreatív tervezők. Óriási skandalummá vált az az üvegbuborék, amely erről a töréspontról ereszkedett volna a Dunába. Nagyon sok különleges és változékony elemet, teret, rendezvényhelyszínt terveztünk a vízre. A tervezők számolhattak vele, hogy 2010-re tiszta vizet öntünk a folyóba, elkészül a központi szennyvíztisztító. El is készült.

2010-ben már a Szabadság híd fényei is úgy ragyogtak, ahogy kell nekik, de ez nem volt sima ügy. Miután hibáztunk, ezt is el kell mesélnem.

A híd díszvilágításának gondolata először 1996-ban, a híd centenáriuma alkalmából merült fel. Az 1997-ben elkészült tanulmányterv elsősorban a hosszanti felső és alsó tartókat kívánta kiemelni fénycsöves lámpatestek elhelyezésével, hangsúlyozva a híd legfőbb építészeti értékét. A terv pénz híján elaludt. Az utolsó ciklusom elején azonban több szempontból is időszerűvé vált, hogy fölébresszük. Időközben díszvilágítást kapott a híd budai lábánál a Gellért Szálló, kiteljesedett a Budavári Palota díszvilágítása, a Műszaki Egyetem is új, modern díszvilágítást kapott. A pesti oldalon a Közgazdasági Egyetem és a Központi Vásárcsarnok új esti fényei is lényegesen megváltoztatták a híd környezetét. A régi terv sötét környezetre készült, s közben a szakmai felfogás is módosult. A fénycsöves lámpatesteken túlhaladt az idő, a világító diódás (LED-es) lámpatestek a díszvilágításoknál is egyre elterjedtebbé váltak a nagyvilágban, mivel jobbak és gazdaságosabbak, de Magyarországon díszvilágításra még nem használták őket.

A tervező a 2007 decemberében tartott próbavilágításon többféle lámpatesttel mutatta be a LED-es technikát. Én ezen a bemutatón idő hiányában nem vettem részt. A kapuzat turulmadarait és koronás címerét is megvilágították. A Lánchíd gyöngyfüzéres díszvilágításával ellentétben a Szabadság híd díszvilágítását úgy képzeltük el, hogy a hídszerkezet jellegzetességeit láttassa. A bemutatót követően a díszvilágítás átdolgozott kiviteli tervét és az annak alapján készített látványtervet a Kulturális Örökségvédelmi Hivatallal egyeztetve véglegesítették.

Ekkor került be a tervekbe az a koncepcionális hiba, ami csak az átadáskor vált mindenki számára nyilvánvalóvá. A tervezők a híd középső részén a közvilágítással próbálták meg a díszvilágítást helyettesíteni. Az ív középső szakasza egyáltalán nem kapott díszvilágítást, csak erősebb közvilágítást. Csakhogy a megújított közvilágítás második szakasza a díszvilágítás átadására nem készült el. A 2009. május 25-i átadáson döbbenten láttuk, hogy a felső ív középen megszakad. A lyukas díszvilágítás botrányosan nézett ki. Nagyon felbosszantott ez a durva hiba, amit azonnal korrigálni akartam. Június 8-ra a hídon ismételten próbavilágítást rendeltem el. Ekkor megvizsgáltuk, milyen hatással lenne a végleges közvilágítás kiépítése az elkészült díszvilágításra. Megnéztük azt is, hogy a tartórácsok belső világításának továbbvitele, tehát az ív bezárása, a díszvilágítás teljes kiépítése milyen eredménnyel járna. Egyértelmű

volt, hogy a híd ívének a megvilágítása a középső szakaszon is indokolt. Az ív bezárásával a világítás 15 millió forint többletköltséggel decemberre készült el.

A korrekció viszonylag gyors volt, és az ívek, a konzolok, a pillérek és a díszítőelemek kettős megvilágítása egyedülálló összképet nyújt. Amikor csak tehetem, ezen a hídon közlekedem, és gyakran elmesélem a történetét.

Visszatérve az Európa kulturális fővárosa-pályázathoz: sokat bírálták a főváros pályázatát pénzügyi sarokszámainak ingatagsága miatt, és megkérdőjelezték a pénzügyi számításaink realitását. A projekt tervezett összköltsége 103 milliárd forint lett volna, de 21 milliárdban maximalizáltuk a négy esztendő alatt e célra fordítandó fővárosi kiadásokat. A Duna mellett azóta megvalósult magánbefektetések igazolják, nem volt irreális, hogy 60 milliárdnyi magánbefektetéssel számoltunk. Utólag nagyon nehéz megítélni, mi történt volna a gyorsan változó gazdasági környezetben, de az a benyomásom, hogy a „Budapest a tiéd is" projekt pénzügyi szempontból is hasznot hozott volna. Budapesten nem kellett volna nagy befogadóképességű kulturális létesítményeket építeni, mert ezek addigra már elkészültek. Ezért abból indulhattunk ki, hogy Budapesten jelentősen megváltozott a térhasználat módja. Az átalakulás folyamatának legpozitívabb eleme a kulturális helyszínek megsokszorozódása. Körülbelül az ezredfordulón indult el az a folyamat, mely a városi köztereket és szanálásra ítélt területeket spontán módon kulturális, helyi, alternatív művelődési és szórakoztató központokká alakította. A városlakók kezdték el kreatívan használni az elhagyott helyeket, ez bátorította a városvezetést, hogy visszakapcsolja a köztereket a város kulturális életébe. A nyári hétvégeken lezártuk a Lánchidat, amelyet a gyalogosok vettek birtokba. Az uniós csatlakozást ünnepelve befüvesítettük a Szabadság hidat, és izgalmas találkozóhellyé tettük a Lánchidat. A legnagyobb sikert azonban az Andrássy út rendszeres hétvégi lezárása hozta.

Elbuktatott pályázatunkban úgy fogalmaztunk, hogy megjelent az igény a városi közösségi élet megreformálására, a köztéri kultúra újraértelmezésére. A kiülős, teraszos sétálóutca időnként egészen váratlan helyeken alakul ki. (Például Budán, a Lövőház utcában.) Pályázatunk a beindult spontán átalakulás felgyorsulását ígérte. A Budapest Szíve projekttel ebből egy kis rész azért megvalósult.

Az ipari épületek újrahasznosítása a hagyományostól eltérő megoldásokra sarkallja a tervezőket, és szélesebb lehetőséget kínál a hagyományos zöldmezős beruházásoknál. A pályázatunkban ki is emeltük: Budapest kezében a lehetőség, hogy egy gyárépület-együttes és egy raktár újjáélesztésével óriási lökést adjon a város új szemléletű megújításának. A Duna budapesti partszakaszán két olyan jellegzetes létesítmény áll, amely emlékeztet az egykori élénk vízparti tevékenységre a város szívében: a Közraktárak és északon a Gázgyár. Idézek a pályázatunkból: „A budai Duna-part egyik legszebb szakasza jelenleg a város lakóitól el van zárva. Gyönyörű természeti adottságain túl olyan kultúrtörténeti emlékeket is rejteget, amelyek abból a korból származnak, amikor a harmónia – a funkció, a táj, az esztétikum egysége – kötelező volt az iparte-lepek létesítői számára."

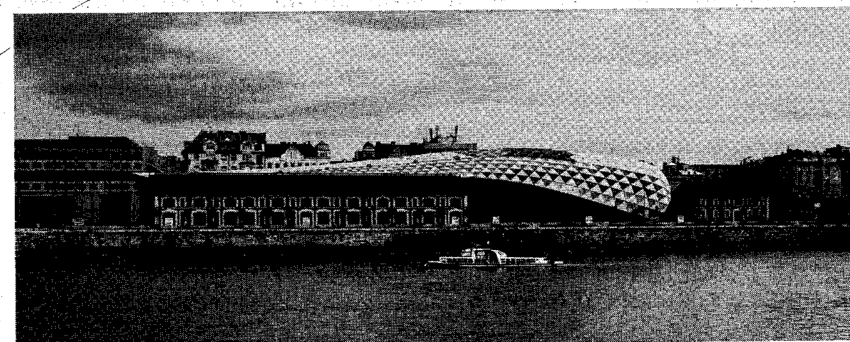
A gázgyári negyed kisebbik része mintaszerűen hasznosult a magántőkére alapozva. Világszínvonalú tudáspark létesült ott. Bojár Gábor a Graphisoft cég tulajdonosaként kezdett ezen a területen ingatlanfejlesztésbe, és a munkáját a részletekre is figyelő építészeti igényesség jellemzi több mint egy évtizede. Ez világosan megmutatja a fejlődés lehetséges irányát. Ezen a területen páratlan lehetőség nyílik arra, hogy kibontakozzon egy komplex városnegyed. Azóta a Graphisoft tudásparkja újabb létesítményekkel bővült, és egy magánegyetem alapkövét is leraktuk itt. Megkezdődött a kármentesítés is a szennyezett ipari területen. A további fejlesztések legfőbb akadálya az a változtatási tilalom volt, amelyet a harmadik kerület önkormányzata rendelt el, obskúrus módon hátráltatva a területfejlesztést.

A Közraktárak átépítésére nemzetközi pályázatot írtunk ki. A pályázati kiírás új épületrész létrehozására is módot adott. Az volt a célunk, hogy kivételes épületegyüttes, emblematikus városképi elem jöjjön létre. Az értékes Duna-parti ingatlant a főváros nem adta el, csak hasznosításra kínálta fel. Miután tapasztalataim szerint előbb-utóbb minden PPP beruházást elér a gyanakvás, az uniós szabályozásnál sokkal szigorúbb normákat követtünk, és a 8,5 milliárdos projektről kétfordulós pályázat keretében döntöttünk.

A pesti közönség türelmetlenül várja, hogy végre nekik is átadják a Közraktárak helyén elnyújtózó kultúrbálnát. A CET: Central European

A Közraktárak bontási fázisban

CET

Time, közép-európai idő! Az elnevezés Budapest központi szerepére utal Közép-Európában. A partra vetett CET, amelynek tervezője Kas Oosterhuis, világhírű holland építész volt, a helyreállított egykori raktárépületek fölé magasodik. Gyomrában egy 21. századi kulturális és szórakoztatóközpont kap helyet. Izgatottan várom, milyen lesz berendezve a CET, amelyet utoljára szerkezetének szerelése közben láttam. Az biztos, hogy az Oosterhuis által megálmodott szerkezet nagyon izgalmas térélményt nyújt a bálna gyomrában. A Közraktárak ódon falai és a 19. századot idéző nyílászárói miatt úgy érezzük, hogy várostörténeti kulisszák között sétálgathatunk.

A város az elmúlt évtizedben nagyon sokat kapott a kortárs építészettől. A Dózsa György úton létesült, Egeraat tervezte bankszékház az uniós Budapest építészeti kezdőpontjává nemesedett. Az új sportaréna kagylója

egy megújuló, a Lehel téri piac egy önironikus, az Alkotás úti irodaházsor egy lendületben levő főváros építészeti jelévé vált.

Tény, hogy a rendszerváltáskor megörökölt, sok évtizedig elhanyagolt Budapest két évtized alatt nem tudott teljes egészében megújulni. Egyes városrészei most is méltatlanul lepusztultak. Újonnan épített házai nagyobbrészt már megszületésük pillanatában elavultak. Ilyennek igényelte őket egy kiforratlan kor kiforratlan piaca. Van azonban a fővárosnak egy sokkal biztatóbb arca is. A megújuló, dinamikus Budapesté. A korszerűsített útjaival, felújított közterületeivel és épületeivel, szállodáival, éttermeivel, kávéházaival és galériáival csábító, pezsgő, kozmopolita metropoliszé. Ahol húsz év alatt több mint egymillió négyzetméter iroda létesült, sok ezer szállodai ágy, s melynek műemlékei, gyógyfürdői, középületei lassan mind-mind megújulnak. Ez az egymásba fonódó két világ a város átalakuló karakterét mutatja. A jelen lévő múltat és jövőt.

Frontvonalban – az iskola

2008. január 10-én egy tizenhét éves fiú olyan súlyosan bántalmazta tizennyolc éves iskolatársát, hogy az később belehalt a sérüléseibe. Mindketten egy józsefvárosi szakközépiskola tanulói voltak, szóváltásuk hazafelé menet torkollott tragikus végű utcai verekedésbe. Nagyjából ezzel egy időben késelt meg a Blaha Lujza téren egy 12 éves fiú egy 15 évest. Két hónappal később megjelent a nyilvánosságban és hatalmas port kavart egy fölvétel, melyen az Erdélyi utcai iskolában egy kilencedikes diák az osztályteremben, népes nézőközönség előtt fenyegeti és alázza meg tehetetlen tanárát. Ezek az esetek mélyen fölkavarták a közvéleményt.

Naponta érkeztek hírek arról, hogy fiatalkorúak kifosztják társaikat az utcán, hogy gyengébbeket vernek össze erősebbek az iskolai szünetben, hogy néhány kollégiumban kíméletlen és megalázó beavatási szertartások elszenvedői lesznek a gyerekek. Ezek nagyok riasztó jelek. Arra intenek, hogy a fiatalok személyiségének torzulását minél korábban fel kell ismerni, minél korábban tenni kell ellene, mert később már nagyon nehéz.

Nem értettem mindenben egyet a tipikus minisztériumi, önkormányzati és szülői reakciókkal. Egyáltalán nem láttam célravezetőnek például a büntethetőség korhatárának leszállítását. Ezzel csupán a „börtönnevelés" áldozatává tesszük a gyereket, és véglegesítjük a bűnözői státuszát. Az sem lehet megoldás, ha a deviáns gyereket kitiltjuk az iskolákból, hiszen a kiközösítés is azt jelenti, hogy lemondunk róla, s nem nagyon hagyunk esélyt rá, hogy ne mondjon le ő is végleg a törvénytisztelő polgárok közösségéről. Tudtuk, hogy az iskola egyedül nem tud megbirkózni a mind gyakoribb gyerekkori agresszióval, hiszen nem elszigetelt része a társadalomnak.

A kutatások a világon mindenütt ugyanazokat a kiváltó tényezőket jelölik meg: zilált családi háttér, megélhetési gondok, a munkanélküliség, a kirekesztettség keserű tapasztalatai. A tapasztalatok a világon mindenhol azt mutatják, hogy a megelőzés a kulcskérdés. Az agresszióra való hajlam, az arra vezető élethelyzet korai felismerése és kezelése. Ismertek azok a kipróbált módszerek, amelyek alkalmazásával időben visszaszoríthatjuk az iskolai erőszak minden formáját.

2008 januárjában, amikor a fent említett tragédia történt, létrehoztam egy szakértői csoportot annak vizsgálatára, hogy mit tehet a Fővárosi Önkormányzat a gyerekek között terjedő erőszak megállításáért. A bizottság *Frontvonalban* címmel gyorsjelentést készített (Mayer József [szerk.]: *Frontvonalban – az iskolai agresszió néhány összetevője.* MFPI, Budapest, 2008). A vizsgálat egy fővárosi problématérképet adott a kezünkbe, amelyhez komplex prevenciós program és intézkedési terv is tartozott. A jelentés hangsúlyozta, hogy az iskolai erőszak nem csak fizikai erőszakot jelent. Az agresszió fokozódásához hozzájárul a pszichikai erőszak és a kirekesztés is. A veszélyeztetett/veszélyeztető gyerekek többnyire mindkettőt megtapasztalják a családban is, az iskolában is, de az utca, a média, a hírek, a filmek, a játékok és a mai magyar közélet is példát mutat nekik.

A jelentés elolvasása után arra a következtetésre jutottam, hogy iskoláink külső kapcsolatrendszerét is fejleszteni kell. Egyrészt a civil szervezetek, másrészt a rendőrség felé kell nyitniuk, hogy többféle, többoldalú segítséget kapjanak. A városvezetésnek támogatnia kell az intézményeket abban, hogy a pedagógusokat képessé tegye a tanulói, a tanári vagy a szülői agresszió kezelésére.

Sok mindent megtanultam ebből a kitűnő elemzésből. Például azt, hogy az iskolában sokkal nagyobb figyelmet kell fordítani a kudarcélmények elkerülésére. Arra, hogy ne engedjük lemorzsolódni, kihullani az oktatási rendszerből még a nehezen szocializálható diákokat sem, mert így csak a képzetlen, esélytelen munkanélküliek számát gyarapítjuk, akiknek nincs vesztenivalójuk, de a kudarcos életükből következő indulataik annál inkább.

A *Frontvonalban* szerzői szerint meg kell reformálni az iskola és a szülői ház kapcsolatát is, hogy az agresszív gyerek szülei ne ellenséget, hanem partnert lássanak a pedagógusban, akivel összefogva közösen tudják jobb irányba futó vágányra állítani a gyereket. Csökkenteni kell a távolságot az iskola és az otthon között. Be kell engedni a szülőket az intézménybe, nyílt napokon a tanórákra, meg kell látogatni a családokat, folyamatos információcserével sokkal könnyebb elejét venni a helyzet elfajulásának. A gyerekeknek érezniük kell, hogy foglalkoznak velük, hogy fontosak a szüleik és tanáraik számára, hogy nem mindegy, mi lesz velük!

A verésnek, bántalmazásnak kitett gyerekek számára a testi erő nagy jelentőségűvé válik, így bántalmazójuktól erős mintákat is kapnak. Meg kell tehát erősíteni azt a normát, hogy zárt családi körben sem lehet a gyereket bántalmazni és az emberi méltóságukat megsérteni.

A vizsgálat nyomán intézkedési tervet alkottunk. A Fővárosi Önkormányzat Közgyűlése az iskolai agresszivitás visszaszorítására, kezelésére létrehozott egy Agressziókezelési Munkacsoportot pedagógusokból és szakpszichológusokból. Ez a projekt 2008 októberében indult.

A főváros oktatásügyében azért szerencsére nem az agresszió volt az egyetlen ügy az ötödik ciklusban.

A súlyos és elkerülhetetlen megszorítások kényszerítették ki a másfél évtizeddel korábban megkezdett szakképzési reform végigvitelét. Mint írtuk, a GKI javaslatai alapján igyekeztünk túlélni ezeket a szűk esztendőket. Azokból a javaslatokból pedig egyértelműen kiderült, hogy kevesebb pénz jut majd az oktatás finanszírozására is. A másfél évtizede lépésről lépésre haladó reformnak voltak eredményei. Többek között annak köszönhető, hogy az európai fővárosok közül Budapesten a legalacsonyabb a pályakezdő munkanélküliek aránya. De tudtuk, hogy ez nem marad magától így.

Csak 1998 óta 28%-kal csökkent a szakközépiskolába és szakiskolába

járó gyerekek száma. A szétaprózott intézményrendszer sem elég vonzó, sem elég eredményes, sem elég rugalmas nem lehetett. Egyetértés volt abban is, hogy inkább jobb felszerelésre, korszerűbb elméleti és gyakorlati oktatásra kellene költeni a pénzt, mintsem rosszul kihasznált osztálytermek, épületek rezsijére. Az is világos volt, hogy hatékony oktatásra csak korszerűbb, több tanulót ellátó intézményekben van lehetőség. Uniós fejlesztési forrásokat is csak ilyenekbe lehetett és ilyenekbe volt érdemes bevonni. A Fővárosi Közgyűlés 2006 júniusában a szakmai és a munkáltatói szervezetek támogatásával fogadta el a Fővárosi Szakképzés-fejlesztési Stratégiát. Ekkor döntöttünk arról, hogy miközben korszerű képzési központokat hozunk létre, az iskolák egy részét összevonjuk. Ennek a ciklusnak az elején már arról kellett döntenünk, hogy mit mivel vonunk össze. És minden reformnak ezek a legdrámaibb pillanatai. Hiszen itt már konkrét intézmények, tanulók és pedagógusok sorsáról van szó. Természetesen mindenki beolvasztani akart, és nem beolvadni. A cél az volt, hogy a legrosszabb műszaki állapotban lévő, legkevésbé kihasznált iskolák olvadjanak be, és a nemrég korszerűsített, több tanulót oktatni képes iskolák legyenek a befogadó intézmények. Ez így volt racionális, de kár lenne tagadni, hogy a megszűnő iskolákkal komoly értékek, hagyományok, erős közösségek vesztek el. A legkevésbé kihasznált, legrosszabbul működő iskolát is van jó ok megsiratni. Biztos voltam benne, hogy ha a reform mögött nem lenne pénzügyi kényszer, akkor ezeket a drámai döntéseket senki nem vállalta volna fel.

Az ilyenkor megúszhatatlan tiltakozások, diáktüntetések ellenére végigvittük a reformot, s erre büszke vagyok. Ám ez csakis azért volt lehetséges, mert – hála John Emesének és Germánné Vastag Györgyinek – az oktatás területén jól működött a koalíció.

A pesti lég

Már több mint másfél évtizede megtanultam, mikor kell szmogriadót elrendelni, s milyen fokozatai vannak annak, mire eljött a pillanat, hogy tényleg el kellett rendelni. Erre 2009. január 10-én került sor. A szálló-

por-koncentráció csökkentésére Magyarországon egyedül Budapest dolgozott ki intézkedési tervet. A szmog a magyar önkormányzatok többségét készületlenül érte. Például Debrecen, Sopron semmilyen intézkedést nem tett lakói egészségének védelmében. De a jogalkotás hiányosságaival szemben mi is védtelenek voltunk. A rendőrség megfelelő jogszabályok híján a fővárosban sem tudott hatékonyan fellépni. Én a jogszabályoknak megfelelően elrendeltem, hogy páros napokon a páros, páratlan napokon a páratlan rendszámú gépkocsik közlekedhetnek, de ennek kikényszerítésére hatósági eszközeink nem voltak. A lakosság 95%-a mindenesetre egyetértett a szmogriadó elrendelésével, bár persze kevesebben voltak, akik önként betartották annak szabályait. Mivel az autósok 15-18%-a a szankciók elmaradása ellenére is felelősen viselkedett, s a légköri viszonyok is nekünk kedveztek, két nap alatt sikerült a tájékoztatási határérték alá szorítani a szállópor-értéket. Tanultunk az esetből, és kezdeményeztük a jogszabály módosítását, hogy legközelebb hatékonyabban és gyorsabban tudjunk lépni.

2007-ben energetikai főigazgatói posztot hoztunk létre a főpolgármesteri hivatalban, és számos energiahatékonyság-növelő programot valósítottunk meg. 2008-ban megszületett a budapesti energiakoncepció. A Belvárosban zöld zónát létesítettünk, ahonnan kitiltottuk az erősen szennyező gépkocsikat, mindenekelőtt a teherautókat. Mindez persze nem elég. Azóta már több szmogriadót átélt a főváros, legutóbb 2012 februárjában.

Tojászáporban

2007-ben hivatásos garázdák rontottak rá a '48-as forradalom ünnepére. Kövekkel, palackokkal és tojásokkal felfegyverkezve érkeztek a főváros ünnepségére, és mindent bevetettek, hogy ne tudjam elmondani a beszédemet. De elmondtam.

Hullott rám a tojászápor, de a fölém tartott esernyők a túlnyomó többségüktől megvédtek. Biztonsági emberek és esernyős védelem nélkül teljesen besárgultam volna. Így megúsztam egy-két folttal. Tarlós Istvánnak

2007. március 15-én tojásfoltokkal a zakómon, mellettem Alma leányom, Anikó, Kóka János a feleségével, a hátsó sorban bal oldalon Ikvai-Szabó Imre, Hagyó Miklós és Tisza Zoli, a fotós Hodosán János, Rozi bátyja (Csalavári László felv.)

és Orbán Viktornak esze ágában sem volt elítélni a tojásdobálókat, csak Pokorni Zoltán és Rogán Antal szólalt meg az ügyben. Arról beszéltem Petőfi Sándor színe előtt, hogy tízből kilenc magyar velünk tart. Mindazok, akik nem hisznek az örök háborúban álló két Magyarország rémálmában. Mindazok, akik jobban szeretik lerakni az utcaköveket, mint felszedni.

Négy hónappal később, július 7-én a melegfelvonulás alkalmából ismét fölálltak a szervezett garázdák rohamcsapatai. Nem vártam tőlük, hogy éppen ezen a napon kezdjenek emberhez méltóan viselkedni, de azért ekkora gyalázatra nem számítottam. A békés felvonulók fizikai bántalmazásához, szidalmazásához valami olyan gyilkos gyűlölet társult a szemekben, amit nem lehet megszokni. Az árpádsávos zászlók alatt vonuló bajkeverők a „normalitás" nevében cselekedtek. Hol az a józan polgár, aki ezt tartja normálisnak? Hol az a józan polgár, aki a védtelen embereket a tömeg mélyéből tojásokkal és kövekkel dobálókat tartja bátornak, és nem azokat, akik az erőszakkal, a gyűlölettel, szemben is merik vállalni önmagukat, s akik nem visznek magukkal más fegyvert, mint a büszke-

ségüket? Mi, akik vállaljuk önmagukat, bármilyenek vagyunk, egy kicsit melegek is vagyunk! Még ha nem is szexuális vonzalmaink szerint. Vannak egyéb tulajdonságaink, amelyekkel kisebbségben vagyunk, és amelyeket nem könnyű vállalni. Mindenki előtt ott a feladat, hogy elfogadja és elfogadtassa a maga sajátosságait. A felvonulók ehhez jó úton vannak. A rájuk támadó csőcselék aligha. De reménytelen ember nincs. Remélem, egyszer ők is eljutnak odáig, hogy megértsék és elfogadják önmagukat, s akkor majd másokat is sikerül.

Az elmúlt évtizedben Budapest utcáin számtalanszor láthattuk a nyilaskeresztes párt által használt piros-fehér csíkos zászlót tüntetéseken és felvonulásokon. Az óvatos szélsőjobboldalt, amely képes beszéddel nyomult be a réseken, felváltották az egyenruhában, egyeningben, egyencsizmában masírozó, nyilas és náci példaképeiket nem szégyenlő militáns alakulatok. Látszólag a romakérdésre fókuszálnak, de gyűlöletük valódi célpontja a demokrácia. Orbán Viktor pedig ügyesen és cinikusan használta ki ezt a szélsőjobboldalt teljhatalma előkészítésére, a politikai ellenfeleivel szembeni gyűlölet fűtésére. Pártjának polgármestere engedély nélkül, törvénytelenül, de pártja teljes támogatását élvezve turulszoborral gyalázta meg a második világháború áldozatait. Ez nem a honfoglalás turulja, ez a második világháborúról szól, és annak előzményeiről, többek között a Turul Bajtársi Szövetségről, mely az antiszemitizmus élharcosa volt, mely a zsidóverésekről híresült el.

A Fidesz védelmét élvező turulszobor a törvénysértő hatalom szimbóluma. Ennek a törvénysértésnek a védelmében fogott össze a Fidesz a szélsőjobbal, semmibe véve a Fővárosi Közgyűlés és a Magyar Köztársaság hatóságainak állásfoglalását.

A Turul, a törvénytelenség szobra, és a Gárda, a törvénytelen félkatonai szervezet összetartozik. 2007 augusztusában alakult meg a Magyar Gárda. Ennek a félkatonai szervezetnek az elítélését tartalmazó nyilatkozatot terjesztettem a Fővárosi Közgyűlés elé. A Fidesz módosító javaslatát elfogadva némileg felpuhítottuk az eredeti szöveget. A Fidesz mégis bojkottálta a szavazást, beszédemre reagálva kivonult az ülésteremből. Ez bátorítás volt a szélsőjobbnak: „mozdulhattok"! Fölrúghatjátok a demokratikus játékszabályokat, szétverhetitek a főváros nyugalmát, tönkretehetitek a nemzeti ünnepeket, gyalázkodhattok, fenyegetőzhettek.

2004-et írtunk, amikor a XII. kerület polgármestere, Mitnyan György azt kérte a fővárostól, amely egyedül jogosult szoborállítást engedélyezni, hogy a kerület világháborús áldozatainak az emlékére turulszobrot emeljünk. Kétszer lefolytattuk az ezzel kapcsolatos vitát. A Fővárosi Közgyűlés mind a kétszer koherens politikai és erkölcsi érvekre hivatkozva megtagadta a szobor engedélyezését. Ezt követően a kerület polgármestere és a testülete úgy döntött, hogy semmibe veszi a Fővárosi Önkormányzat határozatát, és jogsértő módon mégis felállítják a szobrot. A demokratikus Budapest történetében először fordult elő, hogy egy polgármester tudatosan engedély nélkül építkezett. Ez fölháborító botrány lett volna akkor is, ha egy trafikot épített volna. De itt sokkal többről van szó, egy köztéri szoborról, melynek minden városban szimbolikus jelentősége van. 2007-ben Pokorni Zoltán azt kérte, hogy a Fővárosi Közgyűlés vizsgálja felül korábbi álláspontját, állítsunk egy másik emlékművet a polgári áldozatoknak, és maradjon fenn a Turul mint az elesett katonák emlékműve. 2008. április 24-én erről a javaslatról tárgyalt a közgyűlés. Az ülés kezdetétől a teremben demonstrált a felheccelt jobbikos hallgatóság, mely a bekiabálásaival lehetetlenné tette az ülés folytatását. A két évtized több száz ülése közül ez volt az egyetlen, amelyet a hallgatóság bekiabálásai miatt félbe kellett szakítani. A jegyzőkönyv rögzítette, hogy mi hangzott el az ülés berekesztése előtt:

„A Turul... jelkép lett: az engedély nélküli építkezés, a saját szabályaira fittyet hányó hatóság jelképe. *(Zaj a hallgatóság soraiban.)* A kerület és annak polgármesterei három éve próbálkoznak az általuk létrehozott jogellenes állapot megőrzésével, tartósításával, válogatott eszközökkel. Bepereltek mindenkit, akit lehetett, megpróbálták kizáratni az eljáró hatóságokat, jogellenesen változtatási tilalmat rendeltek el. Utóbbi már tényleg a jogállamiság, a jogkövető magatartás végleges megcsúfolása. Egy engedély nélküli építmény fennmaradása érdekében változtatási tilalmat rendel el az engedély nélkül építő: ez maga a cinizmus. Eközben Önök álnaivan úgy tesznek, mintha nem tudnák, hogy a törvénysértő építésén kívül mi a baj a Turullal. De a teremben gyülekező szövetségeseik pontosan tudják, mit jelképez ez a szobor. Mi is pontosan tudjuk, és tudtuk három évvel ezelőtt is, ami-

kor ugyanitt elmondtuk Önöknek: a 21. században turulos szobrot állítani értelmetlenül halálba hajszolt magyar katonák és meggyilkolt magyar zsidó és nemzsidó civilek emlékére, nem az áldozatok emlékének ápolását, hanem meggyalázását jelenti. A turul ma is hivatalos jelképe több honvédségi és más fegyveres szervezetnek, és katonai szimbólumként nem is zavar senkit. A második világháború áldozatainak azonban semmiképpen nem lehet jelképe a turul, hiszen a háború előtt ezt a szimbólumot a szélsőjobboldal emelte zászlajára. Tudja ezt Pokorni úr is, akinek azt a javaslatát, hogy legyen egy másik emlékmű a polgári áldozatoknak, magam is támogatom. De ez nem jelent megoldást az illegálisan megépült turulszobor problémájára. Az Önök itt demonstráló többszörös koalíciós partnere pontosan tudja: hogy a húszas és harmincas években a Turul Bajtársi Szövetség tagjai szervezték az első zsidóveréseket a pesti egyetemeken. *(Zaj a hallgatóság soraiban. Közbekiáltások: Ne zsidózzon!)* A kurucinfón antiszemita jelszavakkal szervezkedő demonstrálók azt is tudják, hogy a Turul Szövetség túl enyhének találta a hírhedt numerus clausus rendelkezéseit, és már tíz évvel Szálasi előtt „numerus nullust", azaz teljes zsidótlanítást követelt. *(Zaj a hallgatóság soraiban.)* Tudják, hogy a háború kitörésekor a Turul Szövetség tagjai szolgáltattak listákat a hadkiegészítő parancsnokságoknak a zsidó pályatársak nevével és pontos címével, és ezek alapján állították össze 1941–42-ben a keleti frontra induló első munkaszolgálatos menetszázadokat. *(Zaj a hallgatóság soraiban. Közbekiáltások: Hazaáruló! Hazaáruló! Az ülésvezető berekeszti a Fővárosi Közgyűlés ülését.)*"

Ez volt az az időszak, amikor sokan – jóakaratú, kulturált magánemberek, közírók és politikai szervezetek – törvényt szorgalmaztak a gyűlöletbeszéd ellen, ám ezek a kísérletek elbuktak hol az Országgyűlésben, hol pedig az Alkotmánybíróság előtt. Erre a szocialisták alkotmánymódosítással próbálkoztak. Én – a liberális gondolkodók és politikusok többségéhez hasonlóan – nem láttam járhatónak és nem is tartottam szerencsésnek ezt az utat. A Népszabadságban írtam erről egy cikket (*Amikor veszélyes fegyver*, 2009. május 21.), az alábbiakban ennek fölhasználásával rögzítem az álláspontomat.

A demokratikus társadalmakban gyakran élesen eltér egymástól az emberek, a különböző csoportok érdeke, véleménye, meggyőződése. Ezért a demokráciában a politikai beszéd – a politikusoké, a sajtóé, a véleményét nyilvánító állampolgáré egyaránt – természetszerűen vitázó jellegű, sokszor élesen támadó hangú. Az éles politikai vita nem más, mint a demokrácia előtti korokban többnyire erőszakos, sokszor véres hatalmi küzdelmek, hitviták és polgárháborúk szublimált formája. Ez a kulturális szublimáció az emberiség történelmi léptékű vívmánya.

Főpolgármesterként a kilencvenes évek végétől egyre sűrűbben kellett hangoztatnom, hogy amikor a közéletben az éles, polemikus hang átcsap gyűlöletbe, kirekesztésbe, avagy egyenesen erőszakra uszításba, akkor egyfajta regresszió tanúi vagyunk. Azt látjuk, hogy némelyek visszalépnek a modernitás előtti korokba, ahol a politikai erőszak természetes, hétköznapi jelenség volt. Ha a gyűlöletbeszéd fizikai erőszakba csap át, azt természetesen bűncselekménynek kell tekinteni, és ennek megfelelően büntetni.

A gyűlöletbeszéd ellen a modern demokratikus társadalmak a konszenzusos erkölcs, a polgári demonstráció és a törvény eszközeivel egyaránt küzdenek. Az újra meg újra felmerülő kérdés az, hogy mikor melyiket célszerű és helyes alkalmazni.

Magyarországon a gyűlöletbeszéd egyre elterjedtebb és durvább, s egyre többször előz meg közvetlenül személyek vagy tulajdonuk elleni erőszakos bűncselekményeket. Az a kérdés is visszatérően fölmerül, hogy a megvalósult erőszakos cselekményre való közvetlen uszítást miért nem követi büntetés.

A Btk. a közösség elleni izgatás tényállásában tiltja az erőszak érzelmi előkészítését megvalósító gyűlöletre uszítást. Ennek alapján számos elrettentő ítélet születhetett volna eddig is – de nem született. S vajon miért hoznának a bíróságok holnaptól ilyen ítéleteket egy másik törvényhely alapján, ha nem teszik a hatályban lévő törvények alapján? Nem a jognak, hanem a jogalkalmazásnak kellene tehát megváltoznia, az állam tekintélyét helyreállítva. Ugyanis éppen ez a tekintély az, ami elveszett.

Amikor a demokratikus ellenzék tagjaiként konfrontálódtunk az erőszakszervezetekkel, a rendőrséggel, a titkosszolgálattal, a bírósággal, azt tapasztaltuk, hogy a másik oldalon lévők moralitása, a törvényekbe, azok alkalmazhatóságába vetett hite, az állam szolgálatába vetett bizal-

ma megrendült. Azt tapasztaltuk a nyolcvanas évektől, hogy nem tudják és nem akarják végrehajtani a törvényeket, mert nem látják már ennek értelmét. Nem azért, mert demokratikusan gondolkodtak, hanem azért, mert féltek a következményektől, mert nem hittek abban, hogy a rendszer hosszú távon fenntartható. Mi egy diktatúrával szemben ezt a helyzetet ki is használtuk. Amikor egy demokráciában nem használják a jogot, nem büntetik a fizikai erőszakhoz vezető gyűlöletbeszédet, akkor azok az erők, amelyek a demokrácia lerombolására törekszenek, a negyedszázaddal korábbihoz hasonló bizonytalanságot, elbizonytalanodást használják ki.

A helyzet nem attól fog javulni, hogy új törvényeket hozunk. Az ügyészeknek és a bíráknak kellene észlelniük, amit körülöttük már milliók tapasztalnak: azt, hogy igenis sok esetben uszítottak, uszítanak nap mint nap közvetlenül gyűlöletre!

Ráadásul – ahogy arra Kis János is felhívta a figyelmet – „a gyűlöletre uszítás büntetőjogi tényállásának fellazítása tágra nyitná a kapukat" az előtt, hogy „a rasszista gyűlölködés és a rasszizmus iránti gyűlölet kinyilvánítása együtt üljön a vádlottak padján". (Az államfővel vitázva. *Népszabadság*, 2009. március 13.) Hozzáteszem: akár azt is elítélhetnék, aki Ady Endre igaz hazaszeretetből írt magyarságostorozó verseit merné idézni.

A 2009-es alkotmánymódosítási kísérlet egy harmadik szempontból is nagyon aggályos volt. Említett cikkemben erről ezt írtam:

> „Halmai Gábor alkotmányjogásszal értek egyet, aki szerint alkotmányt csak nagyon ritkán szabad változtatni – ellenkező esetben a demokratikus jogállam alapzata sérül. Ha a következő országgyűlési választásokon a jobboldal kétharmados többséget szerezne, akkor kénye-kedve szerint módosíthatná az alkotmányt, és ebben erre a precedensre is hivatkozhatna. E vonatkozásban – egy-két kivételt leszámítva – önkorlátozó volt az a balközép kétharmados parlamenti többség, amely 1994–98 között kormányzott. Most akár megismétlődhet ez a kétharmados többség, de mindenféle önkorlátozás nélkül, esetleg a szélsőjobboldallal együtt. Ha ez bekövetkezne (remélem, hogy nem fog), kizárólag akkor lesz erkölcsi és politikai alapunk fellépni a '89-es demokratikus rendszer tekintélyuralmi irányba történő megváltoztatásával szemben, ha mi nem támogatunk most olyasmit, amit lényege szerint antidemokratikusnak tartunk."

Ma egyértelműen a tekintélyuralom felé csúszunk, s ezzel a földcsuszamlással szemben nem tudunk hatékony stratégiát megfogalmazni, és ezért a demokratikus erők összefogásának sem tudunk perspektívát adni.

Kelet-Közép-Európában a társadalom a kommunista diktatúra miatt a 20. századi szélsőjobboldaliságot még nem tudta feldolgozni. A szélsőjobb térhódítása a fiatalok körében ismerős jelenség Lengyelországtól az egykori NDK-n keresztül Szlovákiáig mindenhol. Közös választ kell tehát találnunk rá.

Ahhoz, hogy a szabadság és a demokrácia elvei a fiatal értelmiségiek, a diákok sokkal szélesebb köreiben leljenek visszhangra, a liberálisoknak és a baloldaliaknak egyaránt le kell számolniuk a 19. századi világképekkel. Dinamikus, hiteles, vonzó, pozitív euroatlanti jövőképet kell felmutatnunk. Csak így fordíthatjuk el a fiatalok szívét a nacionalista, szélsőjobboldali radikalizmus sötét erőitől.

Elszámolok: eredmények, hibák, tévedések

Főpolgármesterségem végén minden ügyre kiterjedő átadás-átvételt hajtottam végre. Nagyon sok megkezdett beruházást hagytunk hátra. A legtöbb esetben a döntés joga a Nemzeti Fejlesztési Ügynökséghez került. Október közepén átadási jegyzőkönyvben rögzítettük az egyes projektek állását: Gázgyár-projekt, Közraktárak-projekt, Városháza-projekt, Budapest Szíve program stb.

Ez a húsz év a fejlesztésről szólt. A fejlesztésközpontú felfogásunkból következtek a sikereink és a konfliktusaink. Ezért – a sok új létesítményért – szereti a várost, aki méltányolja az ilyen dinamikus várospolitikát. Ezért kárhoztat minket, aki a *status quo* őrzése és az örökölt város működtetése mellett leginkább csak a szavazatszerző osztogatásra összpontosítana. A 2010 előtti években a Fővárosi Önkormányzat fővárosi lakosonként át-

Az utolsó látványos belvárosi projektünket uniós támogatással a Belvárosban valósítottuk meg. El kell ismernem, hogy Rogán Antal fideszes kerületi polgármester kitűnően menedzselte ezt a beruházást (saját felv.)

lagosan 320 ezer forintot költött működésre és fejlesztésre. Ebből nagyjából 130 ezer forint jutott fejlesztésre, 190 ezer pedig az iskolák, kórházak, szociális otthonok, kulturális intézmények fejlesztő fenntartására. A beruházási és felújítási munkákra költöttük költségvetésünk 43 százalékát. Stratégiánk kiindulópontja az volt, hogy a folyamatos intenzív fejlesztés a folyamatos üzemszerű működés feltétele. A fejlesztés alternatívája nem az egy helyben topogás, hanem a romlás, a visszaesés, a széthullás. Mi megadtuk a lehetőséget utódainknak, hogy ezt elkerüljék, hogy a felfelé vezető úton haladjanak tovább. Hogy arra haladnak-e, azzal majd nekik kell elszámolniuk. Húsz év bőven elég volt a főpolgármesterségből, nyugodt szívvel hagytam el a posztomat. Elkészült Közép-Európa legnagyobb környezetvédelmi beruházása, a csepeli szennyvíztisztító: mostantól a Duna vize csaknem 100%-osan megtisztul biológiailag is. Meg fog épülni a 4-es metró első szakasza. Budapest kapuinál immár hatalmas raktárbázisok, hipermarketek állnak, amelyeket lehet utálni, de nélkülözni nem. Átível a Dunán az M0-s remekbe szabott északi hídja.

Két évtized alatt megtanultam, hogy soha nem szabad feladni, nem szabad leállni, állva kell maradni akkor is, amikor nem látszik esély rá, hogy hitelvesztés nélkül túléljünk egy válságot. Talpon maradtam, végigcsináltam. Ami azóta történt, majd megítélik a budapesti emberek. Az a benyomásom: minden esély megvan rá, hogy 2014 után az én húsz évemet kritikusan kezelő, de mégis értékelő és felvállaló új korszak kezdődjön. Akkor lennék boldog, ha a jelenlegi után következő utódom meg tudná nyitni ezt a korszakot.

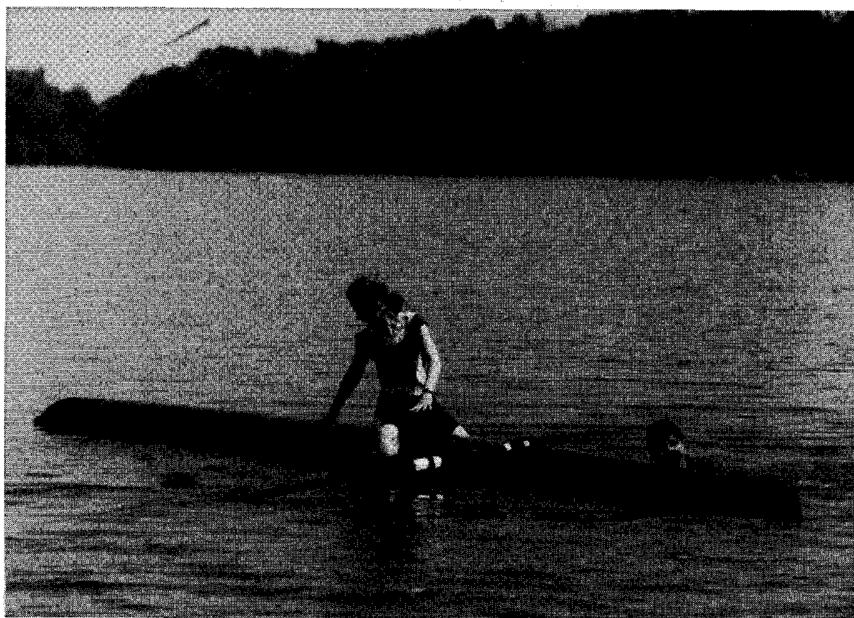
Éppen könyvemnek a BKV-ról szóló részét írtam valamikor 2010 végén, egy szombat délután. Kint erősen havazott, és eszembe jutott, hogy a hókotrók a budai domboldalakon a buszok elől el tudják-e tisztítani a havat. És akkor hirtelen elöntött a nyugalom. De hiszen most már hónapok óta nem én vagyok a budapestiek szemében az a személy, aki ezért is és mindenért felelős.

Amikor a pesti utcán sétálok, vagy autóbuszra várok, vannak, akik barátságosan köszöntenek, mások meg is szólítanak, és szóba elegyednek velem. Mások elfordítják a fejüket, és van, aki a hátam mögött megjegyzéseket tesz. A pestiek többsége ma sem ellenséges velem szemben, de tény, hogy néhány éve még sokkal kedvesebbek voltak velem. Ez a közvélemény-kutatásokban is világosan tükröződött, pontosan követhető, miként sodródtam le az elsők közül a középmezőnybe, majd 2010 nyarára a lista végére.

Az elmúlt húsz évben nagyon sok vád és kritika ért. Jogtalanul is, jogosan is. Ezeket sorra kell vennem. A kisebbeket, a nagyobbakat. Jelentős részükről esett már szó a maga helyén.

Budakeszi: Budakeszin lakom, éppen a város közigazgatási határánál. A Szanatórium utca túloldala már Budapesthez tartozik. Budakeszin élnek a hozzám legközelebb álló családtagjaim, mint már írtam, így maradhattam gyermekeim közelében. A választási kampányokban ismételten előkerült, hogy a főpolgármester nem budapesti lakos. Akkor is, amikor a választóim ezt már réges-rég tudták és tudomásul vették. Sokáig nem is tudtak más fogást találni rajtam, és ez megnyugtatott.

Demszky-karók: Amszterdam közlekedési rendszerét megismerve közlekedési szakembereimmel elhatároztuk, hogy Pesten is karókkal védjük a járdákat. Meggyőződésem, hogy ez helyes döntés volt, ma már

Verával azt hittük, hogy egy versenyhajóban is megálljuk a helyünket: majd' elsodort bennünket a Duna... (Müller László felv.)

nem is foglalnak el minden talpalatnyi helyet a járdán parkoló gépkocsik. Legalábbis ott, ahol a főváros a gazda. A gyalogosok és a városkép védelmében cselekedtünk. Az oszlopokat a köznyelv Demszky-karóknak nevezi, s azzal is megvádoltak, hogy a volt feleségem vállalkozása szállítja a főváros számára ezeket a póznákat, holott neki nem volt semmiféle vállalkozása. Ezen az ostoba vádaskodáson is csak mosolyogtam: benne van a fizetésemben, hogy ezt is eltűrjem.

Könyvek a föld alatt: 1990 novemberétől kínos összeütközésbe kerültem az aluljárókban engedély nélkül árusító könyvesekkel, közöttük több régi szamizdatos barátommal és harcostársammal. A konfliktust megelőzendő korábban körlevélben fordultam a kerületi polgármesterekhez. Azt javasoltam, hogy segítsenek megteremteni a szabályozott árusítás feltételeit. Bejelentettem, hogy a főváros a kerületekkel összehangolt akcióra is készül, amely '91. január 28-án veszi kezdetét. A kerületek nem mindenütt várták meg a sípszót. A X. és a XIV. kerület már '90 decemberében megkezdte az Örs vezér téri aluljáró megtisztítását. Válaszképpen a könyvárusok tiltakozó akciókba kezdtek, az engedély nélküli árusítás tilalmával kapcsolatos intézkedések elhalasztását javasolták. Szerintem igazuk volt, de nem volt elég erős a hangjuk, és nem volt megfelelő érdekvédelmi szervezetük. Felajánlottam, hogy a Városháza technikai és jogi segítséget nyújt az új érdekvédelmi szervezet létrehozásához és működtetéséhez. Utólag sajnálom, hogy az ajánlatom későn hangzott el. Akkor, amikor a kerületek már lendületben voltak, a könyvesek viszont bénán toporogtak, egyéni engedélyek után szaladgáltak ahelyett, hogy időben létrehozták volna az érdekképviseletüket. Csak 1991. február közepén alakult meg a Könyvkiadók, Hírlap- és Könyvterjesztők Egyesülete, és néhány aluljáróban hamarosan megjelenhettek a legális utcai könyvterjesztők, ami sovány vigasz volt azoknak, akik addigra kiszorultak erről a piacról.

A díszkút: 2003-ban a Gellért téren a főváros fürdővárosi jellegét szimbolizáló díszkút épült – csakhogy engedély nélkül. A teret a metróberuházás kapcsán átépítettük, és megváltozott a forgalmi rend is. A tér rendezése előtt a beruházó DBR nem kérte ki időben a kerület véleményét, és nem szerezte meg valamennyi szakhatóság engedélyét a díszkútra. A főépítészi iroda egyik szép álma valósult meg a tér átépítésével és a díszkúttal. A gondatlanság zavarba hozott. Bevallom, nekem tetszik a kút, ám kínos precedenst teremtettünk az engedély utólagos beszerzésével. Nem volt kevésbé kínos az sem, hogy senki sem tudta, ki is fogja azt a kutat üzemeltetni. Az ellenzék szerint az elfogadott tervrajzokon a tér közepén csak egy kör látható, és valahogy nem elégítette ki őket az a válasz, hogy az ivókút alaprajza kör alakú...

A pártelnökség: politikai pályámon az első nagy hibát akkor követtem el, amikor a főpolgármesterség mellett megpályáztam a pártelnöki posztot. Addig úgy tűnt, hogy pártszimpátiától függetlenül sokan a sikeres fővárosi programok miatt támogatnak, csak a polgármestert látják bennem, nem a pártpolitikust. Az egyébként is sikertelen pártelnökségem, amelynek még a párton belül sem volt meg a megfelelő bázisa, a közvélemény szemében egy egyre népszerűtlenebb, zsugorodó párt első számú politikusává tett. Sajnos nem tudtam a pártot középpártként újrapozicionálni, bár ma is azt gondolom, hogy a liberális párt fennmaradásának ez lett volna az egyetlen esélye. Kiderült, hogy ez a feladat nem rám van szabva, és miközben kudarcot vallottam, még azt a képet is sikerült lerontanom, amit egy évtizeden át a budapestiek alkottak rólam.

Horvátország és a terepjáró: 2002-ben a Jugoszlávia felbomlásához vezető háború következtében az ingatlanárak még rendkívül nyomottak voltak Horvátországban. Családommal együtt elhatároztuk, hogy a Balatonakarattyán eladott ingatlanaink árából vásárolunk egy közös ingatlant a horvát tengerpart közelében. Boldogok voltunk, amikor Cres szigetével szemben, a plomini öböl közelében találtunk egy régóta lakatlanul álló, korábban két olasz család által épített parasztházat, és úgy döntöttünk, hogy megvásároljuk ezt a csodálatos fekvésű ingatlant. A házvásárlás természetesen belekerült a 2003. évi vagyonnyilatkozatomba. A ház felújításával 2004-re végeztünk. Amióta nem vagyok főpolgármester, egyre több időt tudok ott tölteni. A vásárlás és a felújítás költségeivel az utolsó fillérig elszámoltam az általam kezdeményezett, átfogó adóhatósági vizsgálat keretében. Nem tudok róla, hogy a rendszerváltás óta politikustársaim közül bárki is kért volna adóhatósági vizsgálatot maga ellen. A nyaralónkkal foglalkozó cikkek tele voltak valótlanságokkal. Az engem adócsalással rágalmazó sajtótermékeket bepereltem, a pereket kivétel nélkül meg is nyertem. A helyreigazítások megjelentek az Indexen, a Magyar Nemzetben, a Budapesti Reggelben, a Színes Bulvárban. A Fővárosi Bíróság rágalmazás miatt jogerősen elmarasztalta és pénzbüntetésre ítélte Liszkay Gábort, a Magyar Nemzet főszerkesztőjét. A pereim 2005–2007 között zárultak le, a botrány kitörése, a rágalmak megjelentetése után évekkel.

A helyzet kezelésében oroszlánrészt vállalt Nyáry Krisztián és Czuk Dóra az egész sajtóirodával együtt. Nyáry fürge volt, gyors eszű, és kitűnően írt. A beszédeimbe is beledolgozott, és jól szervezett egységgé varázsolta a sajtóirodát. Az ellenzéki támadásokra azonnal gyors válaszokat írtak, megpróbálták udvariasan kiszolgálni a sajtót, és elhárították bizalmaskodó nyomulásukat. Ám egyre elviselhetetlenebb körülmények között dolgoztunk, mert lassan teljes defenzívába kerültünk a sajtó bizalmatlansága folytán. Mintha minden a visszájára fordult volna.

Kuncze Gábor, az SZDSZ elnöke már 2004 nyarán is azt nyilatkozta, hogy a vagyonnyilatkozatomban évek óta nyomon követhetők a nyaraló vásárlásával és felújításával kapcsolatos kiadások. Viszont a terepjáróbérléssel kapcsolatban korábban egy televíziós nyilatkozatában úgy fogalmazott, hogy „ez valóban politikai probléma, és a politikai problémáknak politikai következményei szoktak lenni". Nem hinném, hogy szívesen mondta, mert akkoriban nem érzékeltem, hogy támadni akarna engem, de nyilván nem tudott mást mondani. El kell ismernem, a terepjáró valóban politikai probléma volt.

Ott kezdem, hogy nem én voltam a legfegyelmezettebb gépjárművezető a városban. A saját bőrömön tapasztalhattam, hogy a politikusok legapróbb szabálysértései is azonnal a bulvársajtó címoldalára kerülnek. Én pedig gyorshajtással és parkolási szabálytalanságokkal bőven szolgáltattam ilyen típusú sztorikat. Nem vagyok büszke rájuk.

El kell ismernem, hogy erős stresszhelyzetben jellemző rám egyfajta hiperaktivitás. Akik közel állnak hozzám, sokat szenvednek ettől. 2004-ben, az európai uniós választási kampány idején számos vidéki helyszínen kellett megjelennem. Minden tőlem telhetőt elkövettem, hogy a liberálisoknak legalább két képviselőjük legyen az Európai Parlamentben. Magamhoz képest is fel voltam pörögve, aminek számos negatív következménye lett. Sofőr nélkül közlekedtem, és Salgótarján környékén, ahol aznap délután egy kampányeseményen vettem részt, a rendőrség lefülelt, s gyorshajtás miatt négy hónapra bevonták a jogosítványomat.

2004 nyarára jogosítvány nélkül maradtam. Ekkor béreltünk ki hat hétre egy terepjárót a főváros cégétől. Jóvátehetetlen hiba volt. Hiába fizettem ki 750 000 forintot bérleti díjként és egy helyszíni szerelés költségeként, az eset után joggal kérdezték meg tőlem úton-útfélen, hogy miért épp a főváros cégétől béreltem a gépkocsit. Az összeférhetetlenség nyilvánvaló, és nem akarom azzal menteni magam, hogy ennyi pénzért magáncégtől is bérelhettem volna kocsit. Ennek a terepjáróügynek az árnyéka a teljesen szabályos nyaralóvásárlásra is rávetült, és sokat rontott a megítélésemen.

Káosz az utakon: Sokszor a szemembe vetették, hogy a kampányszerű útfelújítások összehangolatlanok. Ebben bizonyára volt igazság, de a főváros ezer kilométernyi, teljesen leromlott úthálózata azonnali lépéseket igényelt. Több mint egy évtizeden át elsősorban kátyúztunk, de 2003-ra nyilvánvalóvá vált, hogy ha nem indítunk el egy átfogó felújítási programot, akkor az utak teljesen elhasználódnak, és mellesleg csúfosan meg is bukunk. Vajda Pál főpolgármester-helyettessel megígértük, hogy egy országos program keretében 2006-ig felújítjuk a legrosszabb állapotban lévő 400 kilométernyi hálózatot. A következő ciklusban további 300 kilométer rendbetételét vállaltuk. Budapest főútvonal-hálózata 2010-ben már

európai mércével mérve is elfogadható volt. El kell ismernem, hogy a nyári időszakra koncentrált felújításokkal, ami mindig együtt járt a közművek cseréjével, nagyon sok bosszúságot okoztunk a budapestieknek, de ezt a munkát csak nyáron, a szabadságolások és a nyári szünidő idején szabad végezni, mert ilyenkor a legkisebb a forgalom, és a legkedvezőbbek az időjárási viszonyok. Okoztunk sok bosszúságot, sok volt az összehangolatlanság, utólag is elnézést kérek érte, de azért a főváros úthálózata mégiscsak megújult. Meglátjuk, hogy a jövőben esedékessé váló felújítások sikerül-e kevesebb kellemetlenséggel megoldani.

A 4-es metró: Az egész hatalmas beruházással külön fejezetben foglalkoztam, de az egyik leggyakrabban felmerülő vádat itt is cáfolnom kell. A fővárosi Fidesz-frakció 2002 után mindent megtett azért, hogy lejárassa a főváros legnagyobb projektjét. Éveken át azt szajkózták, hogy a főváros nem fogja megkapni Brüsszeltől a remélt támogatást. Ehhez képest a megszavazott összeg a 2009-ben 365 milliárd forintra becsült beruházási költségeknek több mint a felét mindenképpen fedezi. Egyetlen önkormányzati projekt sincs, melynek uniós támogatása megközelítené ezt a nagyságrendet. Amikor a metróberuházást terveztük, azt is figyelembe vettük, hogy ezzel és a központi szennyvízkezelő megépítésével maximalizálhatjuk a főváros által igénybe vehető uniós támogatásokat, vagyis azt az összeget, amit nem a magyar adófizetőktől veszünk el.

Ami az Alstomot illeti: Ma már napnál világosabb, hogy az Alstom kezdettől rossz úton járt. A szerződéskötés után azonnal mentességet kellett volna kérnie. Jól ismerte a magyar szabványokat, mégis legyártotta a saját felelősségére a kocsikat a magyar szabványoknak meg nem felelő fékrendszerrel. Ez annál is érthetetlenebb, mert az Alstom korábban Európa számos országában kérte és meg is kapta a mentességet, és a szerelvényei a megfelelő engedélyek birtokában közlekednek. A magyar szabványok eltérőek, és ez még számtalan problémát okozhat – mondtam a francia nagykövetnek 2009 őszén, amikor az Alstom már rég késésben volt. A francia világcég valószínűleg arra számított, hogy úgyis meg fogja kapni a közlekedési hatóságtól a típusengedélyt, de ebben tévedtek. Más kérdés, hogy nem avultak-e el azok a szabványaink, amelyek még az orosz metrószerelvényekre készültek. Mindenesetre az a benyomás alakult ki bennem, hogy az Alstom kalandor módon járt el, és ha meg is kapja végül a típusengedélyt, az nem a jogállam diadala lesz. Az engedélyt végül

tényleg meg is kapták. Miért éppen most, miért nem korábban? Hiszen ez a késedelem felbecsülhetetlen károkat okozott.

A gazdasági bizottság: 2006-ban attól tartottunk, hogy a közgyűlésben nem fogjuk tudni döntésre vinni a fővárosi cégek felügyeletével kapcsolatos kérdéseket, és ezért számos fontos hatáskört, így például a cégvezetők kinevezésének a jogkörét átruháztuk a gazdasági bizottságra. 2009-ben a cégeknél felbukkanó korrupciógyanús ügyek sokasága miatt a közgyűlés elvonta ezeket a bizottsági jogköröket, és ezután ismét maga döntött minden meghatározó kérdésben. Helyreállt tehát a korábbi rend, amit hiba volt felborítani. Az egyfős fővárosi többségről a gyakorlatban sokszor kiderült, hogy valójában kisebbség. 2006-ban is sejtettük, hogy ez így lesz. Úgy gondoltuk, hogy a főváros kormányozhatatlanná válik, ha minden a közgyűlésben dől majd el. Tévedtünk, és a hatáskörök átruházásával azt a hamis látszatot keltettük, hogy valami takargatnivalónk van, ezért delegáljuk a döntéseket alsóbb szintre. Nagy árat fizettünk ezért a tévedésért.

A traktortilalom: 2006 őszén nyilvánvalóan túlreagáltam azt a veszélyt, amit a főváros közlekedésének akadályozása révén a gazdák traktoros tüntetése jelentett volna. Azt szorgalmaztam, hogy a Magosz belvárosi felvonulását táblák kihelyezésével akadályozzuk meg. A táblákat ki is helyeztük, ám a rendőrség a forgalom aránytalan akadályozására hivatkozva egyébként sem engedélyezte a tüntetést. Előzőleg levélben kértem a Magosz vezetőit, hogy álljanak el a tervezett belvárosi megmozdulástól. Az volt a véleményem, hogy pár tucat embernek nem kellene a főváros életét órákra megbénítania csak azért, mert van nekik traktorjuk. Ez önmagában igaz lehet, de a gyülekezési jog gyakorlását akkor sem lett volna helyes közlekedési táblákkal korlátozni. Egy alapjog korlátozása nem lehet a főváros hatásköre.

A közgyűlés 2006. október 26-án rendeletet fogadott el, miszerint a gyülekezési jog gyakorlása során a színpadi hangosító berendezések és díszletelemek, építmények elhelyezését kérelmezni kell. Az Alkotmánybíróság a gyülekezési jog korlátozásának minősítette és részben megsemmisítette a rendeletünket. Utólag teljesen világos: a kormány szándékaival összhangban alkalmatlan eszközzel kívántuk elejét venni annak, hogy a Kossuth téren megismétlődjék a többhetes demonstráció és táborozás. Ezt a két hibámat elismerem, de annyit azért csendesen megjegyez-

nék, hogy némileg enyhítő körülményként tekintetbe lehet venni a 2006 őszén kialakult áldatlan viszonyokat.

Gergényi kitüntetése: Nyilván ebben a felsorolásban is fel kell ezt a tételt tüntetni, de erről nem nagyon tudok többet mondani, mint a 2006. őszi eseményekről szóló fejezetben. Gergényi kitüntetéséről jóval az őszi tüntetések előtt döntött a közgyűlés teljes egyetértésben, az ellenzék lelkes helyeslésével. A díjat azért szavazta meg vita nélkül, egyhangúlag a közgyűlés, mert Budapest közbiztonsága jelentősen javult, és a főkapitány nemzetközi összehasonlításban is figyelemre méltó eredményeket ért el. Ekkor kezdték Budapestet Európa legbiztonságosabb fővárosaként emlegetni. A főpolgármester a közgyűlés által odaítélt díj átadását nem tagadhatja meg. Húszéves városvezetői munkám során egyszer sem volt erre példa. Egy ilyen gesztus, mint fentebb írtam, teljesen ellentmondana a jogfelfogásomnak.

Berlini derű

Hogy ez a borús fejezet mégis kicsit derűsebben záruljon – ahhoz berlini jelenemmel kell lezárni. Ennek a könyvnek a nagy részét a berlini WIKO ösztöndíjasaként írom. Kívül vagyok az országon, de utánam jön minden. Még a zene is.

Miközben a kiskunsági tanyán a stencilgépet tekergettük, napokon át zenét hallgattunk. Főleg Mozartot. Egész jól kitanultam a nagy Mozart-operák keletkezéstörténetét. Később a zongoraversenyekbe szerettem bele. A hivatali autómban általában a zongoraversenyek Barenboim-féle összkiadásából szólt valamelyik darab. A kedvenceimet kívülről fújom. A *Don Giovannit*, a *Varázsfuvolát*, a *Figaro házasságát* többször láttam Bécsben, Salzburgban és persze a mi pesti Operaházunkban is, amelynek a Kovalik Balázshoz kötődő korszakát szerettem a legjobban. Kovalik kitűnő ötleteivel az őszi fesztivált is földobta, amikor ő lett a főrendezője. Minden évben más tematikát választott. Kovalik és Fischer Ádám elüldözésével egy időre befellegzett az Operaháznak, pedig ők azt is bebizonyították, hogy kevesebb pénzből is lehet jó opera-előadásokat

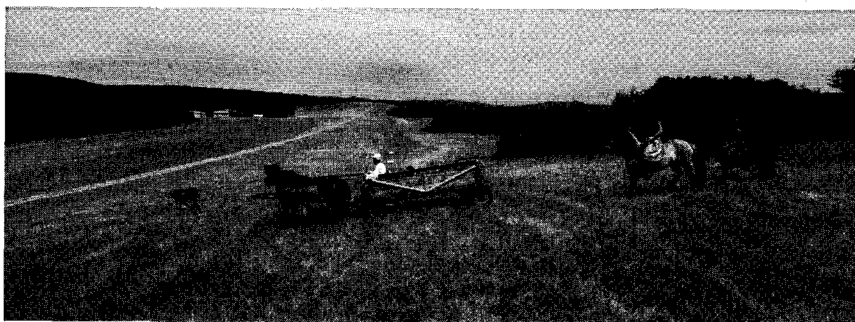

Alma esküvői képe (saját felv.)

csinálni. Akik elüldözték őket, legyilkolják a magyar zenei életet, melyet többre értékelnek Bécsben és Berlinben, mint a mi pesti martalócaink.

Szafira unokám egy hónapja azzal lepett meg Berlinben, hogy gyönyörű németségével felolvasott egy Grimm-mesét, ami arról az emberről szólt, aki nem ismerte a félelmet. Voltak a szobában, akik a mesét hallgatva magukra ismertek. Leander, Szafira kisöccse mindent megért németül, de elsős elemistaként ő még a betűvetéssel bajlódik. Ők ketten Kíra nővérükkel német apa gyermekei. Alma most velük együtt elhozta Berlinbe a második házasságából nemrég született kislányát, Imolát is, aki még nem szobatiszta, de nagyon hisztis. Amikor ott van az anyja. De amikor egyedül maradunk, és kettesben múlatjuk az időt, kezes báránnyá válik. Mialatt Alma Hannoverben tartott prezentációt, én a tudósházban etettem, itattam az unokáimat. Imolának tetszhetett, hogy a zuhany alá tartva teszem tisztába, mert előfordult, hogy szokásától eltérve kétszer is bekakált.

A három apróséggal caplattunk körbe-körbe a berlini állatkertben, és büszkén hallottam, hogy a pestit is imádják. Imola úgy gondolta, hogy a kacsák is szívesen játszanának a babájával. Szafira sírva fakadt, majd el-

Saját felv.

intézte a problémát. Elszaladt, előkerített egy állatgondozót, aki a hosszú botjával kihalászta a szárnyasok piszkos tavából a babát.

Alma és a gyerekek Gyöngyös mellett, egy erdészházban élnek. Bálint, leányom második férje a közeli erdészeti szakiskolában tanít, és minden reggel lovon ereszkedik le a hegyről. A tanítási idő alatt kiköti Sindrit a focipályára, délután pedig hazaüget.

A legközelebbi aszfaltozott utca mintegy ötszáz méterre van az erdészlaktól, és a meredek hegyoldalon télen egyáltalán nem lehet autóval felhajtani. Ilyenkor lovon vagy lovas kocsin közlekednek. A család Gyöngyösre is belovagol néha, de az sem ritka, hogy lovas szekéren hajtanak végig a főutcán. Amikor lerobban az öreg Seat, csak a lovak maradnak.

Leányom szociológus, a Gyöngyösi Főiskolán területfejlesztési kurzust tart, és különböző uniós kutatásokban vesz részt. Egyebek mellett romakutatással foglalkozik. Írt egy szép szociográfiát Bagóról, a gyöngyösi Durandó telepen élő barátjukról. Ez 2011 novemberében jelent meg a Beszélőben. A Durandó telepen én is jártam már valamikor Michael Stewarttal, akit mi csak Misinek szólítottunk. Misi akkoriban a sógorom volt. Felesége és akkori élettársam – Daninak, örökbe fogadott fiamnak az édesanyja – testvérek voltak. Michael Stewart, a kitűnő kultúrantropológus *Daltestvérek* címmel írt könyvet erről a telepről, ahol hosszú időn át együtt élt a lovári nyelvet beszélő lócsiszár roma közösséggel.

Alma így számol be Stewart ottléte óta bekövetkezett változásokról a Beszélő lapjain:

„Az őáltala rajzolt világhoz képest kopott a szokások, rítusok ereje, az összetartozás érzése. Nincs már Öregek Tanácsa, lassan eltűnik a

Saját felv.

kalap, kötény, pipa. De még beszélik a nyelvet. Sok családban a gyerekek másárót, lovárit tanulnak meg először. Persze, nem mindenki adja tovább a nyelvet, a többség igen. Érték még a nyelv, a nagymamák haragszanak, ha unokáik nem beszélik. Megmaradtak a lovak több szempontból is lényeges közösségformáló erőként. Szerepük van a közösség mindennapjaiban, mi is a lovak kapcsán csöppentünk bele, az volt az összekötő kapocs."

És színre lép Bagó: „Bagót is úgy ismertük meg, hogy feljött hozzánk a környék egyetlen öreg kovácsával fogni a ló lábát patkolás alatt. Pár héttel később elmentünk hozzá, mert a gyerekek szerették volna megnézni a csacsiját. Elvitt minket kocsikázni a városba, persze üzletelni is akart velünk rögtön, vegyük meg a kocsiját, cseréljünk vele lovat. A gyerekeknek nagyon tetszett a sok állat, néznivaló, érdekesség. Be-benéztünk hozzá. Bagó meg feljött hozzánk segíteni legelőt irtani, vagy amit éppen kellett. Lassan kialakult egy barátság. Sokszor ő volt az egyetlen, akit akár éjjel is fel lehetett hívni segítséget kérni, ha bármi gond van. Sokat tanultunk tőle lovakról, kocsizásról, emberekről. [...] Bagó nem vert meg senkit, és nem is lopott semmit, nem azért ül. Írástudatlan emberrel levelez a hatóság. Értesíti, hogy 30 ezer Ft bün-

Saját felv.

tetést kell befizetnie kisebbrendű közúti szabálysértés miatt, vagy állattartás miatt abban az övezetben, ahol ezt egy önkormányzati rendelet tiltja. A szomszédságban sok háznál van ló, általában nem is egy. Jó néhány családnak, köztük Bagónak is egyetlen közlekedési eszköze van, azzal járnak a városba. Bagó fuvarozással keresi a kenyerét. Ő még szerencsésnek mondható, mert írástudatlan létére van hajtási engedélye lovas kocsira. Sokaknak nincsen, mert aki nem tud írni, nem tudja letenni a KRESZ-vizsgát. Őket a rendőrök, ha kedvük tartja, mindig megbüntethetik, ha jogosítvány nélkül hajtanak.
Bagó költöztet, sittet, szemetet hord, nem csak cigányoknak. Ha szerencséje van, egész házak bontását vállalhatja el. A városban és környékén minden »szemétbánya«, EU-s előírásnak megfelelően, bezárt. Bagó ezért az elhordott szemetet vagy a patakba, vagy valahova a földutakba, végső esetben a saját udvarába hordja. Nincs hová vinnie, csak illegális úton szabadulhat meg a szeméttől, fehér, középosztálybeli megrendelői is tudják, ezért fizetnek neki. Bagó udvara viszont úgy néz ki, mint egy valódi szemétdomb, amiért már többször megvonta az önkormányzat élettársától a szociális segélyt.

Meleg nyári napokon igencsak megmozdul az ember gyomra a bűztől és a legyektől, melyek ellepik az udvart. Szemét mellett van ott ételmaradék kutyáknak, természetesen a környék kukáiból, meg lótrágya, ha éppen nincs hová elhordani. Mindennek ellenére hasonló életkörülmények közt élő szomszédainál nincs ilyen állapotban az udvar és a ház, vannak nála igényesebb családok is, akik folyóvíz nélkül is ügyelnek a tisztaságra. Leginkább az asszonyokon múlik a tisztaság, rend, a családi élet kézben tartása. Bagó élettársa alkoholista, nem tartja a rendben a házat. Bagó felesége meghalt, amikor évekkel ezelőtt testi sértés miatt börtönben volt. Gyerekeit nevelőcsaládhoz adták, ahol szabadulása után nem látták szívesen. Az évek során megszakadt velük a kapcsolata. Ennek ellenére börtönből küldött levelében jelenlegi élettársától gyerekeik felől érdeklődik, mert a közösségben szégyen, ha valakinek nincs gyereke.
Én nem ismerem ki magam a büntetései között, az ő dolga, neki kellene több energiát befektetni, hogy megússza a börtönbüntetést. De írni nem tud, a leveleket fel sem bontja, minek. Múltkor kértem egy tollat, hogy ne kelljen hazavinni a leveleket, gyorsan megírom helyben a közmunka-kérelmeket, nehogy leteljen a 14 napos határidő. Kinevettek. »Te sem vagy egy lángész, tollat kérni egy írástudatlan házában!« Igaz. Bele sem tudunk gondolni, nehéz belehelyezni magunkat a másik ember helyébe – főleg egy olyan emberébe, aki egy másik világban, másik »évszázadban« él." (Demszky Alma: *Beszélő. Beszélő*, 2011. november)

Nekem nagyon kedves az a stílus is, az a szellemiség is, ami a lányom írását jellemzi. Büszke vagyok rá.

Leander és Szafira igazi erdei gyerekek a városi iskolában. Sajnos nincs a hegyen elegendő térerő, ezért csak a suliban férnek hozzá az internethez. Kíra unokám, a nagytestvérük 15 éves kamaszlányként kiköltözött Münchenbe az édesapjához. Számára sokkal vonzóbb a német nagyváros nyüzsgése, mint a Mátra és az erdei élet.

Alma leányom sok tekintetben megcsinálta, amire én is vágytam. Barátaim azt mondják, nem csak az arcvonásaimat örökölte tőlem. Keményen kell küzdenie a maga választotta élethelyzetekben, és mindig a saját útját járja.

ARCKÉPCSARNOK

Kormányfők

A sok-sok év alatt, amit a politikában töltöttem, soha nem nehezteltem tartósan senkire. Nincs bennem gyilkos ösztön. Sikeres akartam lenni, ezt sosem tagadtam, és nem kedveltem azokat, akik nem segítettek ebben, de soha nem gyűlölködtem. Mindig azt akartam elérni, hogy a versenytársaim viszonyuljanak hozzám, ami bizonyára bosszantó, de hatékony alapállás. Két irányba figyeltem mindig. Az egyik irányba a környezetemre, a másikba a legfontosabb, a valódi hatalommal rendelkező tényezőkre, általában a miniszterelnökökre és a pénzügyminiszterekre. Ezzel sokakat megbánthattam, de tudtam, hiába tárgyalok másokkal, a fontos ügyek úgyis náluk kötnek ki. Őket bombáztam a javaslataimmal, követeléseimmel. Mindig úgy gondoltam, s szerintem jól gondoltam, hogy Budapest súlyából, gazdasági erejéből és a városvezetésre bízott problémák nagyságrendjéből az következik, hogy a főpolgármester partnere a mindenkori miniszterelnök. Orbán Viktor manapság az oktatási intézmények, a kórházak államosításával, az önkormányzati feladatkörök drasztikus szűkítésével ezt az erős politikai pozíciót akarja megsemmisíteni. Tökéletes ellentétben az Európai Unió valamennyi ezzel kapcsolatos alapelvével, legfőképpen a szubszidiaritásével. Orbán példaképe Bismarck és Putyin.

Főpolgármesterként hét miniszterelnökkel kerültem munkakapcsolatba. Külföldi polgármester kollégáimmal való találkozásaim során szinte minden alkalommal kiderült, hogy hasonló konfliktusaink vannak a kormányainkkal. Lehet, hogy mégsem én vagyok annyira konfliktust kereső alkat.

Rosszat nem tudok mondani róla. A szelektív emlékezet volna az oka? Magam is csodálkozom ezen, hiszen kezdettől sok ellentét volt a jobboldali kormány és a liberális fővárosi vezetés között. Szinte végig harci készültségben voltam, támadtam az Antall-kormányt. Sok ok volt rá: a személyi jövedelemadó, az ingatlanok átadása, a Várba tervezett kormányzati negyed, a médiaháború. Arra persze jól emlékszem, hogy a kilencvenes évek elején rossz véleményem volt Antall Józsefről, mint mindenkinek, aki az SZDSZ-re, a Fideszre vagy az MSZP-re szavazott.

A negatív megítélés kölcsönös volt. Lambsdorff gróf, aki akkor a Liberális Internacionálé elnöke volt, elmesélte, mit mondott neki Antall az SZDSZ-ről: „Sokkal inkább radikális városi értelmiségiekből álló párt, mintsem liberális. Nem szeretem, ha engem, aki történészként a szabadelvűség klasszikusaival foglalkoztam, olyanok oktatnak ki liberalizmusból, akik csak budapesti értelmiségi szalonokban vitatkoznak róla."

Azért egy történésznek nem lenne túl nehéz igazolni, hogy például a Jászi-féle Polgári Radikális Párt, amelyet a szabad demokraták elődjeik egyikeként neveztek meg, mennyivel inkább követte a liberális alapelveket, mint az a magyar szabadelvűség, mely sajátos módon ötvözte a korabeli Európa három nagy ideológiájának, a liberalizmusnak, a konzervativizmusnak és a nacionalizmusnak az eszméit. Antall nemzeti elkötelezettségű, liberális kereszténydemokratának vallotta magát. Műveltsége magasságából lenézve voltaképp takargatni akart valamit. Hiszen ő pontosan tudta, hogy az SZDSZ nála nem kevésbé művelt, nem kevésbé felkészült, kiváló történészekre, filozófusokra és szociológusokra épült, akik nem polgári szalonokban csevegtek a diktatúra idején, hanem a kommunista hatalommal, a rendőri zaklatással dacolva szembeszálltak a rendszer hazugságaival.

Amikor 1990. október 31-én főpolgármesterré választott a Fővárosi Közgyűlés, Antall igen udvarias, formális levélben üdvözölt. Első munkanapjaim euforikus, ugyanakkor zaklatott hangulatában – demonstrálandó, hogy valóban a tettek embere vagyok – Antall Józsefhez írt első levelemben javaslatot tettem arra, hogy készüljön a fővárosra külön törvényi szabályozás, s hogy a főpolgármester legyen a kormányülések állandó meghívottja. Ezt a jogi ügyosztályunk egy törvényhellyel alá is támasztotta. A már féléves hivatali rutinnal rendelkező miniszterelnöki titkárságon felháborodva vagy kuncogva olvashatták, hogy a miniszterelnökhöz címzett levél modortalanul Tisztelt Antall Úr! megszólítással kezdődik. Antall József egy hétén belül, kifogástalan udvariassággal írt válaszában velem egyetértve indokoltnak tartotta egy fővárosi törvény megalkotását, viszont a kormányüléseken való állandó részvételemet természetesen elutasította, mégpedig részletes indoklással. Finoman (és jogosan) kioktatott, hogy a felhozott törvényhelynek ehhez semmi köze. Felvilágosít arról is, hogy a kormány ügyrendje értelmében, ha a tárgyalt napirendi pont közvetlenül a fővárost érinti, szakértőként, tanácskozási joggal hívják meg a főpolgármestert, ahogy a jegybank, az Akadémia vagy a Legfelsőbb Bíróság elnökét szokták.

Antall József Budapest érdekeltsége esetén majdnem mindig meghívott a kormányülésre. Kezdetben itt is kaptam némi kioktatást. A hatásköri törvény tárgyalásakor a fővárosi véleményt papírról olvastam fel. Horváth Balázs belügyminiszter a felolvasás után odasúgta nekem: itt nem illik olvasni. Illik, nem illik, úgy éreztem, ebben az esetben nagyon pontosan kell fogalmazni, hiszen a hatásköri törvény behatárolja jövőbeli működésünk kereteit.

Az egyik nevezetes konfliktus a kormány és a főváros között az expó volt. Barsiné Pataky Etelka a Fővárosi Közgyűlés egyik ülésén odajött hozzám, jelentőségteljesen rám nézett, és átnyújtott egy levelet: Gábor, a miniszterelnök úr kérte, hogy adjam át magának. Ugye érti, hogy ez mit jelent? Átvettem a levelet, felbontottam, átfutottam, az expóval volt kapcsolatos, semmi megrázót nem tartalmazott, átadtam kabinetfőnökömnek. Valamivel később Barsiné megint megszólított: Gábor, nem értette, miért fontos, hogy én adom át személyesen a levelet. Ez annyit jelent, hogy én Antall József személyes megbízottja vagyok. Átszellemült mosollyal leste a hatást. Hát igen, az SZDSZ-ben sosem volt ilyen hatalmas tekintélyű vezető, gondoltam. Történt aztán, hogy Barsiné kihívott a közgyűlési teremből: – Mondja, Gábor, miért nem szereti maga a világkiállítást? – Mert elavult gondolatnak tartom. És mert szegények vagyunk. – Mire Etelka: – Érzem én, hogy az a baj, hogy nem szereti. – Igyekeztem kedvesen rámosolyogni: – Nem szeretem, mert az expó nem a mai kor kommunikációs csatornája, elavult dolog. De ugyanakkor van benne jó is, hiszen így épül a város.

Antall szívügye volt a Szent György téri kormányzati negyed. A Köztársasági Elnök Hivatala és a Miniszterelnökség mellé egy helikopterleszállóhelyet is kívántak telepíteni a Várba, ami igen komoly közlekedési és környezeti problémákat okozott volna. Mivel nem egyeztettek a fővárossal, nyílt levelet intéztem Antall Józsefhez, amelyben bejelentettem, hogy a főváros elveti ezt a sokféle kárt okozó, nagyzoló javaslatot. Jeleztem, hogy a Fővárosi Közgyűlés a Várnegyed kulturális funkcióját szeretné erősíteni. Többek között ezt írtam:

> „Csodálkozom, hogy már a végrehajtásról ír Miniszterelnök Úr egy olyan ügyben, amely valamennyi fővárosi polgárt közelről érint, ám amelyben eddig nem vették figyelembe a fővárosi lakosok önkormányzatának véleményét. Csodálkoztam azon is, hogy a budai Vár jövőjével foglalkozó két kormányülés egyikére sem hívták meg sem a főváros, sem a kerület képviselőjét, amint a személyes megbeszélés szándéka már korábban is egyoldalú óhaj maradt a részemről. Meggyőződésem, hogy az effajta városi-fővárosi ügyeket az olajozottan működő demokráciákban informális keretek között, esetleg épp a reggeli kávé keretében beszéli meg miniszterelnök és főpolgármester. Nálunk nem így történt. [...] Nem kívánok újabb Expovitát a kormánnyal: azt szeretném, ha ezúttal konszenzussal meg lehetne előzni egy pénzügyileg meg nem alapozott, félreértett presztízsszempontok által hozott kormányzati döntést..."

Végül is sikerült megállapodásra jutnunk. A miniszterelnök és csapata maradt Pesten, a Várnegyed megőrizhette nyugalmát.

BOROSS PÉTER

Ő aztán igazán nem az én világomat képviseli. A mélyen konzervatív dr. Boross számára a rend és a tekintélytisztelet mindennek az alapja. A központosított erős államban hisz, és rendkívül fegyelmezett. Az én példaképeim Wallenberg, Havel és Michnik, az ő példaképe a harmincas évek Magyarországának keménykezű belügyminisztere, Keresztes-Fischer Ferenc. Magyarország persze olyan kicsi, hogy a mi két távoli világunknak

is volt találkozási pontja az „átkosban". Ő, ahogy egy interjújában megfogalmazta, egyike volt annak több millió pártonkívülinek, aki „normálisan" kívánta leélni az életét a Kádár-rendszerben is. Én pedig a barátaimmal együtt azt tartottam normálisnak, hogy nem fogadjuk el a rendszer játékszabályait. Nagy Jenő szamizdatjait egy ideig éppen a Boross Péter által vezetett Dél-Pesti Vendéglátóipari Vállalat sokszorosító üzemében készítették. Borossnak persze fogalma sem volt arról, hogy ily módon kapcsolatba került a demokratikus ellenzékkel.

Boross három évig vezette a belügyi tárcát az Antall-kormányban, ő volt felelős az önkormányzatokért is. Szervezői, vezetési képességeit soha senki nem vonta kétségbe, tény viszont, hogy a liberálisok köreiben visszatetszést szült kemény stílusa, amely a régi filmek gazdatisztjeiére, tiszttartóiéra emlékeztetett. Amikor ezzel a sajtó szembesítette, így riposztozott: „– A belügyminiszter nem olyan terepen dolgozik, ahol kislányosan pipiskedni kell." Hát ő nem pipiskedett. Felkaptam a fejemet, amikor az '56-os szabadságharcosok Boross Pétert Boross bajtársnak szólítottak. A belügyminiszter a skinheadeket egyszerűen csak legényeknek nevezte. Ezt a kifejezést utoljára a nagyapámtól hallottam, de ő a keretlegényekről beszélt. Ez a legényezés szöget ütött a fejembe. Boross világképéből következett, hogy a bűnös városra, Budapestre utalva „egészséges vidéki gyerekeket" ajánljon a televízióba. (*HVG*, 1993. december 25.)

Amikor Boross 1993 decemberében miniszterelnök lett, találkozót kértem tőle. Igen rövid időn belül fogadott négyszemközt. Nagyon kedves volt, cseppet sem formális. Beszélgettünk a fővárost érintő nagy ügyekről, így az expóról is. Az intézkedését kértem, hogy a kormány teljesítse az általa vállalt kötelezettségeket, kivált, ami az esedékes infrastrukturális beruházások finanszírozását illeti, majd rátértem jövetelem valódi céljára. Kértem, támogassa, hogy a főváros kapja meg a TV3-ra a frekvenciaengedélyt. Ekkortájt találták ki a budapesti szabad demokraták és fiatal demokraták, hogy legyen a liberálisoknak televíziójuk. Azt szorgalmaztam, hogy olyan tévéje legyen Budapestnek, mint a New York-i Channel-1, amely a lokális ügyekkel foglalkozik. Szerintem nem kellett volna a lokálist a globálissal keverni, de a projekten dolgozó szakértők, Feuer András és Iványi György mást akartak. Az ő koncepciójuk megvalósításához a Fővárosi Közgyűlés meg is szavazott 100 millió forintot. Frekvencia viszont nem volt. Ezt roppant igazságtalannak tartottuk, ezért kér-

tem a miniszterelnököt, hogy segítsen. Boross megfogta a karom: – Te, mondd, Gábor, ha a helyemben lennél, Te adnál az ellenzéknek egy televíziót? Mire én: – Igen, én adnék, mert én liberális vagyok. – Mindketten mosolyogtunk, nem feszegettem tovább a TV3 ügyét, amely aztán levált a fővárosról. Beindult, de nem sok vizet zavart, egy idő után csak a veszteség maradt belőle.

Sokak szerint Boross fő érdeme, hogy az 1994-es választás és kormányváltás rendben lezajlott. Emlékszem, volt olyan vélemény is, hogy Boross képes lenne még háborús kalandot is vállalni a déli határon, csak hogy szükségállapotot hirdethessen, és bebetonozhassa az MDF hatalmát. Ezek az aggodalmak nyilvánvalóan megalapozatlanok voltak. Boross egyenesen ment tovább Antall útján, és egészen a 2010-es választásig folyamatosan nőtt a politikai táborokon átívelő elismertsége. Azt, hogy elfogadta Orbán Viktor felkérését, és tagja lett az alkotmányozó bizottságnak, még csak a deformálódó politikai közélet tényének tekintettem. Ám nem sokkal később már azt olvastam a Heti Válaszban, hogy Boross Péter élteti Orbán narancsszínű forradalmát. Megdöbbenésemre az idős politikus forradalmi retorikában lekörözte Orbán Viktort: „Remélem, a Fidesz most nemcsak megnyerte a választásokat, hanem tényleg szétzúzta a baloldalt." (*Heti Válasz*, 2010. szeptember 1.) Bevallom, engem meglepett ez a neofita buzgóság. Én a ravasz, kissé modoros politikust ismertem meg benne, aki valamikor adott arra, hogy a másik oldalt is figyelmesen meghallgassa.

HORN GYULA

A Németh-kormány külügyminiszterével, aki érdemeket szerzett a vasfüggöny lebontásában, 1990 márciusában Moszkvában találkoztam először. De erről már írtam. Hazafelé jövet Raffay Ernővel és Kósa Lajossal együtt szálltunk fel a kormány különgépére, amelyben már ott ült egy munkatársával Horn. Nem volt barátságos, nem tett rám kedvező benyomást. Viszont a megbeszéléseken egyértelművé vált, hogy jól felkészült, kemény tárgyaló.

Milyen volt a viszonyom Horn Gyulával miniszterelnöksége idején? A legjobb szó erre az, hogy hektikus. Itt volt például 1995. Az első alkalom, hogy egy miniszterelnök eljött a fővárosnak a Petőfi-szobornál rendezett hagyományos ünnepségére. (Természetes változás volt ez, hiszen az SZDSZ kormánypárt lett.) Néhány perccel később érkeztem a térre, mint a közjogi méltóságok, akiket nekem illett volna fogadnom. Mindig gyalog mentem a Városházáról rohamléptekkel, ezúttal azonban már a Párizsi utcán sem tudtunk gyorsan áthaladni, mert jó sokan igyekeztek a tér felé, s ráadásul az emberek kedvesen rám köszöntek, amit viszonozni is kellett. Boldog voltam, s ügyet se vetettem titkárságvezetőm aggályoskodására. Mikorra átverekedtük magunkat a kordonon, már ott állt Göncz Árpád társaságában Horn, aki elég hangosan megjegyezte: „No, megjött a főpolgármester úr is." Néhány barátságos szót váltottunk, de miután az ünnepség pontban 13 órakor nem kezdődött meg, a miniszterelnök az óráját mutatta nekem: „A tiéd is ennyit mutat?" Aztán a nem túl hosszú műsor után következett az ünnepi beszéd. A korábbi években szenvedélyesen bíráltam a konzervatív kormánypolitika avítt, úri, nacionalista vonásait. A főpolgármesteri beszéd és a központi ünnepségek dagályos szónoklatai között éles volt a kontraszt. Három nappal a Bokros-csomag bejelentése után a támadások kereszttüzében álló Horn bizonyára támogatásra számított a koalíciós partner részéről. A közelében álló Geberle Zsóka mesélte el később érzékletesen, hogyan borult el egyre jobban a miniszterelnök arca beszédem közben. Miután örömömet fejeztem ki, hogy leváltottuk a magánéletünkbe betolakodó, barátságainkat megrontó, levegőnket megmérgező politikát, nem kíméltem a balliberális kormányt sem. Nem érhetjük be azzal, hogy az új kormány nem másolja le elődje hibáit. Márpedig ennél egyelőre nemigen jutott tovább – mondtam, és azt szorgalmaztam, hogy az állam bízzon minél több feladatot az önkormányzatokra, a hozzá való pénzzel együtt persze. A miniszterelnök forrt a dühtől, gyorsan távozott, el sem köszönt. Este az Operaházban odamentem hozzá, és megkérdeztem: – Mi nem tetszett a beszédemben? – Horn dühöngött: – Az egész. Az első szótól az utolsóig! De én veled erről nem tárgyalok, csak a pártelnökkel!

Horn sosem csomagolta ostyába a véleményét. Többször felhívott telefonon kora reggel, hogy jól leteremtsen. Magam is meglepődtem, hogy milyen jól tűrtem. Nagy változás volt az előző ciklushoz képest, hogy bármikor felhívhattam én is őt. Visszahívott, készséges volt. És persze nem csak akkor hívott, ha le akart tolni. Sosem felejtett el meghívni a kor-

mányülésekre, ha Budapestet érintő téma volt napirenden. Fontos kérdésekben állt mellettünk, többek között támogatta a metróberuházást is.

Horn Gyula kormányfői tevékenységét akkor kezdtem igazán becsülni, amikor Orbán Viktor vette át tőle az ország irányítását. Egyre világosabban látszik az is, hogy államférfiúi bátorság kellett a Bokros-csomag vállalásához és végigviteléhez.

Persze negatívumot is sorolhatok Hornnal kapcsolatban bőven. Elég, ha a nagymarosi gátat említem. A Bős–Nagymaros-terv megakadályozása a diktatúra ellenzékét egységbe forrasztó emblematikus küzdelemmé, a rendszerváltás ikonjává vált. Feltéve – de meg nem engedve! –, hogy hosszú távon mégis a vízlépcsőt szorgalmazó szakembereknek szolgáltat majd igazságot a történelem, ez választások előtt nem sokkal meghozott döntés akkor is hatalmas öngól volt. Egy reálpolitikus jóvátehetetlen hibája. Komoly hiba volt az is, hogy a miniszterelnök Kuncze Gábor belügyminisztert megalázó helyzetbe hozta a neki címzett híres kijelentéssel: „Ami itt van, az nem közbiztonság!"

A választási vereség után ritkán találkoztunk. Az én rövid életű pártelnökségem idején Horn tulajdonképpen mértéktartóan nyilatkozott a Hetek című hetilapnak: „Amit Demszky nemrég elkezdett, abból még lehet akár 10 százalékos párt is, de benne van a 2-3 százalék lehetősége is. Amit és ahogy az elmúlt hónapokban nyilatkozott – lelke rajta..."

Sokszor bosszankodtam Horn miatt, de bevallom, szeretném, ha lenne még ereje, hogy leteremtsen. Mogorván, bátran, kellemetlenül.

ORBÁN VIKTOR

Vannak politikusok, akiknek nincsenek kételyeik. Halálosan biztosak a dolgukban, határtalan az önbizalmuk. Remélem, hogy soha nem tartoztam közéjük. Amikor teljesen magabiztosnak látszottam, akkor is tudtam, hogy a vég nem lesz túl felemelő. A történelemben csak a kezdetek azok, a vég ritkán. A határtalan önbizalom a diktátor hajlamú kisemberek sajátja.

Viktorral kapcsolatban mindig úgy éreztem, hogy cinikus emberrel van dolgom, aki csak akkor érzi jól magát, ha az erő pozíciójából tárgyal, s ráadásul bosszúálló is. Fontos szerepem volt abban, hogy 2002-ben legyőztük, s ezt nem fogja soha megbocsátani nekem. Addig nem vett komolyan, nyilván azért, mert nem állt erős párt mögöttem, a főváros pedig egyáltalán nem érdekelte. Csak arra törekedett, hogy gyengítsen, és ma is arra törekszik, hogy gyengítse Budapestet – hiszen Budapest ereje nehézsúlyú ellenféllé teheti a főpolgármestert. Szétszedni, elrontani mindent, ami Budapesten működőképes, lefullasztani a magyar gazdaság motorját – ez Orbán célja.

Ugyanakkor el kell ismernem, hogy az Orbánban lakozó erős becsvágy hasonlóan erős tanulni vágyással jár együtt. Megtapasztalhattam, hogy kizárólag azok a politikusok maradtak nyeregben az első húsz évben, akik fejlődni, tanulni akartak, akik mindig elégedetlenek voltak azzal, amit már elértek. Ennek köszönhették, hogy akkor is sikeresek tudtak maradni, amikor szembe kellett menniük a többséggel, s a legnagyobb vereségek után is talpra tudtak állni. Mást nem is tudok Orbán javára fölhozni.

A Fidesz sikereinek egyik titka, hogy a párton belül nincsenek erkölcsi vagy ízlésbeli elvárások. Orbán elképesztő alakokból tákolja össze a csapatát. Olyan az egész, mint egy „pokolbeli randevú ügynökség", hogy Tony Blairt idézzem. Simicska, Kövér, Deutsch, Tarlós, Kósa és Schmitt csak azért játszanak egy csapatban, mert Orbán hatalmi szóval összeterelte őket. Aki kihull, soha nem mer megszólalni. A pokolbeli randevú ára az örök hallgatás.

Orbán Viktor az egyetlen magyar politikus, aki velem együtt 1990 óta folyamatosan a pályán volt. Ennek ellenére akkor sem volt közeli kapcsolat közöttünk, amikor még ugyanazon az oldalon álltunk. Nem tartom valószínűnek, hogy ez bárkit befolyásolt volna, de a '80-as évek végén azon a véleményen voltam, hogy a Fidesznek önálló pártalakulatként kell megjelennie, mert így tudunk együtt sokkal jobb eredményt elérni. Egyszerű rendszerváltó logika volt ez: ha liberális programmal akarunk teret nyerni, akkor a fiatal, egyetemista korosztály megnyerésére jobb esélye van az alternatív, zöld és radikális arculattal is rendelkező Fidesznek, mint az SZDSZ-nek. Egy alkalommal a Ménesi úti kollégiumban is előadást tartottam a demokratikus ellenzékről, ahol evidenciaként beszéltem erről.

Orbán Viktornak Volkswagen Golfja volt az első ciklus idején. Mindketten a Gundelbe igyekeztünk egy fogadásra, és úgy tűnt, el fogunk kés-

ni. Sofőröm kitűnően vezet, és próbált a lehetőségekhez képest szabályos sávváltásokkal még elfogadható időben megérkezni. Orbán a mellettünk lévő sávból gyorsítva kielőzött, és előttem lépett be a Gundel kapuján. Viktornak győznie kellett. Akkor megértettem valamit, amire most már mindenki érzékeny lehet: Orbán Viktor akár a szabályok megsértésével is győzni akar. A többiek csak utána jöhetnek.

„El tudjátok képzelni, hogy mi lenne itt, ha szociálliberális kormány kerülne kormányra, a másik oldalon pedig egy táborba sodródna a konzervativizmus és a radikális jobboldal?" (*Beszélő*, 1994. február 17.) Ezt Viktor mondta, és pontosan tudta, miről beszél. Deutsch Tamással és Kövérrel együtt mindent meg is tettek azért, hogy ez bekövetkezzen. Ma már mindenki számára világos, hogy a kétpólusú rendszer volt Orbán álma. Amióta megvalósult, az egypólusúról álmodik.

Már 1994-ben, az önkormányzati választások idején is napnál világosabb volt, hogy a közélet kettészakítására törekszik. A vagy-vagy választások a választópolgárok jelentős részét megfosztják a politikai képviselettől, a politikai diskurzus beszűkül. A jobbközéppel szemben pedig megerősödik a radikális jobboldal, amellyel ellenzékben a mérsékelt jobboldal is hallgatólagosan együttműködik, gesztusokat tesz felé. Ezek nélkül nem működik az „egy a zászló" rémálma.

Orbán amúgy felismerte, hogy az emberek inkább hajlanak arra, hogy a körülményekhez igazítsák az eszméiket, mint arra, hogy a körülményeiket igazítsák az eszméikhez. Orbán a körülményekhez igazított eszmék kivételesen tudatos manipulátora lett. Nem véletlen, hogy pártelnökként is csak egy Orbán Viktor nélküli Fidesszel tudtam elképzelni bármiféle együttműködést.

MEDGYESSY PÉTER

Amikor Medgyessyre gondolok, mindig hajlamos vagyok őt úgy elképzelni, mint aki foglya a sorsának, amelyre csekély befolyása van. Antall József egész életében arra készült, hogy miniszterelnök lesz. Ez a hite vitte előre a pályán, és tette még tragikusabbá korai halálát. Ezzel szemben Medgyessy Péter életútja párhuzamosan halad a régi, reformer szakpolitikus elitével. Kétszer volt pénzügyminiszter, kétszer vezetett bankot,

és a pályafutását a Pénzügyminisztérium nemzetközi főosztályán kezdte. Édesanyám is ezen a főosztályon dolgozott. Amikor szó volt róluk, ifjú titánoknak nevezte Antal Lászlót, Csillag Istvánt és Szalai Erzsébetet, akiknek később miniszterhelyettesként Medgyessy a főnökük lett. Ő záratta be a minisztérium háttérintézményeként a Pénzügykutatót. Érthető, hogy ennek a reformműhelynek nem ő volt a kedvence.

Medgyessy Péter civil volt, és szakpolitikus maradt. Pártonkívüliként lett miniszterelnök.

Tétovának és bizonytalannak látszik akkor is, amikor pontosan tudja, mit akar. Kezdetben különösen bizonytalannak tűnt, pedig nagyon is jól tudta, hogy Németh Miklós kigolyózása után nem Kovács László következik, hanem ő. Némethről nem gondolták, hogy le tudja győzni Orbán Viktort, viszont a szocialista eliten belül egyre erősödött az a vélemény, hogy Medgyessyvel nyerni tudnának. Ő két feltételt szabott. Maga akarta érdemben irányítani a párt kampánystábját, azt az agytrösztöt, mely a széttagolt, érdekcsoportokra bomló szocialista pártról alkotott képet át tudta formálni. A másik kikötése az volt, hogy pártonkívüli maradhasson. Az előbbi hozzájárult a győzelemhez, az utóbbi, a kívülállása pedig a bukásához.

Medgyessy 2001. június 9-én lett miniszterelnök-jelölt. Engem néhány héttel később fogadott a Kelenhegyi úti magánirodájában, hogy felajánlja a közlekedési miniszteri posztot. Minden ilyen felkérés akkor sikeres, ha a másik hiúságára apellálva elhitetjük vele, hogy ő a legalkalmasabb az adott posztra. Medgyessy is ezt tette. Gyakran voltam én is ebben a szerepben, és pontosan azt csináltam, amit akkor Medgyessytől láttam.

Tapasztalt embereket, kipróbált szakembereket akarok a kormányomba. Szabad kezet kaptam az MSZP elnökségétől, és fontosnak tartom, hogy már a kampányban kipróbált szakpolitikusokat mutassak be – azt hallottam, amit vártam. Az iroda elegáns volt, Medgyessy megnyerő és energikus, elszánt és kedves egyszerre, de ki kellett ábrándítanom. Szívesen támogatom, de 2002-ben újra akarok indulni a főpolgármesteri posztért. Fel sem merül bennem a váltás lehetősége, de sokat tehetünk egymásért – mondtam. Tisztában voltam vele, hogy ez a beszélgetés arról is szólt, hogy az MSZP végre saját főpolgármester-jelöltet kíván indítani, és ezért ajánlanak fel nekem menekülési útvonalat.

Medgyessy kampánystábja jól működött. Választási ígéreteiket az in-

gadozók népes táborának szánták. Sokat és sokszor ígértek. Medgyessy máig büszke rá, hogy száztizenkét településen járt, öt-hatszáz beszédet mondott, s az ingadozók táborában – jóléti ígéreteivel – népszerűbbnek bizonyult Orbánnál a televíziós vitában.

Ki gondolta volna, hogy az akkor oly népszerű politikust két év múlva félreállítja a koalíció? Nem voltam Medgyessy elfogulatlan támogatója. Az volt a fő bajom vele, hogy miniszterelnökként nem úgy járt el, ahogy egy volt pénzügyminisztertől elvárható lett volna. Ő ezt így fogalmazta meg: „azzal a meghökkentő dologgal kezdem a ténykedésemet, hogy betartom választási ígéreteimet". Úgy gondolta, hogy így maradhat hiteles mint civil miniszterelnök. Azzal számolt, hogy jön majd két-három nehezebb év, aztán lehet megint egy picikét lazítani a választások előtt. Ma már mindenki tudja, hogy túlbecsülte a magyar gazdaság alkalmazkodóképességét, és azt is sokan tudják, hogy a PM munkatársai előtte is titkolták, mennyivel lassabban javul a helyzet, mint ahogy gondolta. *Wishfull thinking*, vágyvezérelt gondolkodás jellemezte évekig a pénzügyi tervezést. A költségvetés pozíciója évről évre rosszabb volt, mint amivel számoltak. Bizony Medgyessy már a 100+100 napos voluntarista politikájával megbukott.

GYURCSÁNY FERENC

Gyurcsányról egyszerre lehet jót és rosszat mondani. Ám a politikusok karakterének leírása során egy adott pillanatban mindig felismerjük, mennyi jó és rossz lakozik bennük, és a változó idővel változó körülmények bármit – jót is, rosszat is egyaránt – kihozhatnak belőlük.

Tony Blairtól tanultam meg, hogy a politikusokra manapság nehezedő nyomás és rendkívüli kiszolgáltatottságuk miatt a normális emberek elmenekülnek ebből a világból, és csak a megszállottak maradnak meg benne. Gyurcsány és Orbán jó példái ennek. Bár a megszállottságuk nagyon különböző jellegű, de vannak közös vonásaik. Nem hiányoznak belőlük a jeles képességek, de a megszállottságuk mindent tönkretesz. A legnagyobb különbség köztük az, hogy Orbánban a politikus gyilkos ösztöne motivál mindent, Gyurcsány pedig egyszerűen nárcisztikus és szavafelejtő tehetség, aki a magyar politikai élet legjobb debattőri képességeit

tudta felmutatni, ám gyakran elfelejtette szavait tettekké formálni. A botrányok, a kriminalizálás és a saját hülyeségei tönkretették Gyurcsányt, és egyre inkább helyzetbe hozták Orbánt.

Amúgy Gyurcsányról a legnehezebb írnom. Akkor találkoztam vele először, amikor már lemondani készült a sportminiszterségről, valószínűleg már a miniszterelnöki kampánya részeként. Megbeszélést hívott össze a 2006-os budapesti úszó-Eb előkészületeiről. Az ilyen megbeszélésekre általában szakpolitikust küldtem, de most magam mentem. Érdekelt Gyurcsány, s ráadásul ő is ragaszkodott a személyes megjelenésemhez. A kabinetfőnökével üzent, hogy fontos döntéseket kell hoznunk, feltétlenül jöjjek el.

A tanácskozás rövid volt. Gyurcsány foglalta össze a teendőket. Előadásában jellegzetes ritmusváltások voltak. Néha megállt, elgondolkozott, majd gyors ritmusban folytatta. Nekem kicsit teátrálisnak tűnt, de tartalmilag rendben volt, amit mondott.

Medgyessy Péter megalázó lemondatása után az ambiciózus és a karizmatikus vezetőként megjelenő Gyurcsány sokak meglepetésére simán legyőzte Kiss Pétert. Pontosan azt mondta, amit az MSZP kongresszusi küldöttei hallani akartak. Bátorságot és önbecsülést sugárzott: merjük vállalni a baloldaliságunkat, merjünk felemelt fejjel járni, és le fogjuk győzni a Fideszt.

Egyenlőbb és versenyképesebb Magyarországot vizionált, és ehhez versenyképes és sikeres MSZP-t akart létrehozni. Az utóbbi cél az első Gyurcsány-kormány idején felemésztette az elsőt. A miniszterelnök úgy viselkedett, mint aki nem tudja, hogy az elosztható javak végesek. A szárnyalásának semmi sem szabott határt. Mindent felülírt a 2006-os győzelem szempontja. Őszödön Gyurcsány már brutális őszinteséggel beszélt a reformok elmaradásáról, azzal a szándékkal, hogy előkészítse a fájdalmas megszorításokat. Valójában az őszödi helyzetértékelés, a politikában abszolút megengedhetetlen szófordulataival, csak arra világított rá, ami addig tabunak számított. A túlköltekezés következményeire és az addigi retorika és a valóság közötti félelmetes távolságra. Ám Gyurcsány épp a hiperőszinteségével tette hiteltelenné magát. Úgy viselkedett, mint egy csődgondnok, akinek az a feladata, hogy a saját maga által okozott csődöt menedzselje. Ez ugyebár a gazdasági életben képtelenség. Három év kellett ahhoz, hogy kiderüljön, a politikában sem lehet ezt a két szerepet

egymás után hitelesen eljátszani. A valódi és hiteles csődgondnok Bajnai Gordon lett.

Gyurcsány őszinte küldetéstudattal hitt abban, hogy a nagy ellátórendszerek reformja nélkül nem leszünk versenyképesek. Rendszeresen ebédre hívott a miniszterelnöki dolgozószobától néhány lépésnyire lévő kétszemélyes ebédlőjébe, és így mód nyílt arra, hogy Budapest aktuális ügyeiről is bővebben szót váltsunk. Tudta, hogy a lakótelepeket ellátó távfűtés tarifái elviselhetetlenül magasak, és többször is beszéltünk az alapdíj, illetve az áfa csökkentésének a lehetőségeiről, amik meg is valósultak. Szóba kerültek az európai uniós pályázatok és étvágyrontóként azok a problémák, amelyek a 4-es metró csúszását okozták. Gyurcsány soha nem instruált, nem is instruálhatott engem ezekben az ügyekben, de figyelmesen hallgatott, hogy tájékozódjon az ország egyik legnagyobb és legkomplikáltabb beruházásáról. Ezeken az ebédeken én beszéltem többet, a miniszterelnök szótlanabb volt a megszokottnál.

Nem vidítottam fel azokkal a történetekkel, amelyek arról szóltak, hogy a kerületek milyen módszerekkel akadályozzák egyes fővárosi beruházások megvalósulását. A III. kerület például teljesen jogellenesen változtatási tilalmat rendelt el a Gázgyár területére, gátolva az oda tervezett kulturális-szórakoztató komplexum megvalósítását. Azt hiszem, hogy ez a vircsaft a kerületek és a főváros között neki is elég riasztó lehetett, de hiányzott a kétharmad, hogy változtassunk rajta.

Az egyik ebéd alkalmával biztosított róla, hogy a kormány Budapestet választja majd kulturális fővárosnak. Aztán a kormány nevében Pécset javasolta. Ebben döntő szerepet játszhattak az MSZP-n belüli hatalmi harcok, Toller László és Szili Katalin érdekérvényesítő képessége, és ki tudja még, mi. A kormányülésen részt vevő Horn Gábor beszámolója szerint a kormány is Budapest mellett foglalt állást. És mégis vesztettünk. Hatalmas volt a csalódás, és jóvátehetetlen a kár.

Gyurcsány nem váltotta be a hozzá fűzött reményeimet, de nem csak én voltam ezzel így.

Ez a halk szavú, udvarias, kedves ember kitűnő belépővel indult. Az utolsó ciklus potenciális sikerágazatának, az uniós forrásból folyó területfejlesztésnek volt a felelőse. Minden feltétel megvolt ahhoz, hogy a kormányzati struktúra átalakításával a korábbinál hatékonyabb minisztérium élén végezhesse a feladatát, ugyanis a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség is az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium felügyelete alá került. Így Bajnai kezében volt a fejlesztéspolitika teljes intézményrendszere. „Szeretném, ha a fejlesztések kérdése nem lenne pártpolitikai ügy" – ezzel vette át a hivatalát 2007-ben. Naiv volt, a politika 2006 ősze óta teljesen más irányba tartott. A fejlesztési források zömével rendelkező regionális fejlesztési tanácsok munkája talán még soha nem volt annyira átpolitizált, és soha nem volt annyira általános a pártok közötti mutyizás, mint akkor. „Ennyi jut az ellenzéknek, ennyi jut a kormánypártoknak" – így osztották el a forrásokat. Az egész rendszer akkor állt át erre a működésmódra, amikor kiderült, hogy az ellenzék nyert majdnem minden megyében. Addig a megyei közgyűlési elnökök töltötték be a fejlesztéspolitikát meghatározó testületek elnöki posztját. A választások után a kormány a minisztérium képviselőit ültette az elnöki székekbe. Ez a pártpolitikai és kormányzati befolyást erősítette, amire kétféleképpen válaszolhatott az ellenzék: a döntéshozatal ellehetetlenítésével vagy a pártalapú leosztás kikényszerítésével. Sokszor hallottam Bajnait később is az uniós fejlesztési források elosztásáról és felhasználásáról előadni. Úgy beszélt, mint egy fiatal egyetemi adjunktus, akit a professzora fontos feladattal bízott meg. Mindig megdicsérte a kérdezőt, és imponáló felkészültséggel válaszolt. Az előadásából nem tűnt ki, miként is néz ki a helyzet a színfalak mögül nézve:

> „A fölzárkózás azokban az országokban volt a legsikeresebb, ahol a legalacsonyabb a korrupciós index. Átlátható, világos és ellenőrizhető pályázati rendszert teremtettünk. Minden bizottságban ott ül egy civil szakértő a kontroll szerepében, a bírálati jegyzőkönyv mindenki számára megtekinthető. A pályázati kiírások fönt vannak a neten. Panasszal fellebbviteli vizsgálati fórumhoz lehet fordulni. A támogatások fölkerülését pedig szigorú ellenőrzés kíséri, az EU ellenőrei is követik a pénz útját, és ha nem a szabályok szerint járunk el, akkor vissza kell adni a pénzt az utolsó fillérig."

ZORAN ĐINĐIĆ

1997 februárjában Đinđićet Belgrád polgármesterévé választották. Egy hétre rá odautaztam. Felvillanyozott, hogy eredménnyel járt a belgrádi diákok három hónapos tüntetéssorozata, egy mélyen demokratikus, elszánt mozgalom, melyben részt vett a diákság több mint 80 százaléka.

1997 februárjában az ellenzéki vezetés alá került jugoszláv főváros vezetői az európai városoktól kértek segítséget közüzemeik fenntartásához.

Végigjártam az ellenzéki pártkoalíció vezetőivel a tüntetések helyszíneit. Belgrád tele volt külföldi újságírókkal annak ellenére, hogy a repülőtere nem fogadott külföldi járatokat. A kis Cesna magángép, amellyel érkeztünk, nem vehetett fel üzemanyagot, a repülőtér megtagadta a gép feltankolását. Balogh János, a nagykövetünk próbált meg segíteni.

Đinđiććsel mindig megtaláltuk a közös hangot. Három nappal volt idősebb nálam. Jóképű, karcsú, elegáns férfi, ősz haja még jobban kiemelte, milyen fiatal az arca. Ideális médiapolitikus, megvesztegető sármmal, briliáns beszédkészséggel. Mindössze hét hónapig maradhatott a főváros élén, mivel hamar felbomlott a Milošević ellenzékét alkotó három párt koalíciója, a Zajedno. Ezután is többször találkoztunk, de persze nem Milošević országában. Đinđić élete ott veszélyben forgott. Montenegróba, majd Nyugat-Európába menekült, ahol igen aktív politikai tevékenységet folytatott. Nagyon szórakoztatóan tudott mesélni. Lázadó diákkorunk kapcsán szóba kerültek a szüleink. Đinđić apja a jugoszláv néphadsereg hivatásos tisztje volt, de pártonkívüli. Erre nem sok példa volt az ötvenes-hatvanas években! Arra hivatkozva lépett ki Đinđić papa a pártból, hogy rosszul van a cigarettafüst miatt a párttaggyűléseken. Valójában a spórolós mama volt a döntés hátterében, aki sajnálta a tagdíjra kiadott pénzt. Volt Zorannak egy jó története Joschka Fischerről is. Amikor Frankfurtban tanult filozófiát, bejáratos volt a Karl Marx könyvesbolt kis antikváriumrészlegébe, amit Joschka Fischer működtetett. Đinđić már sokat hallott a szélsőbaloldali aktivistaként elhíresült Fischerről, és bosszantotta, hogy az túl sokat kért a könyvekért. Egyszer megesett, hogy Joschka elfelejtette kiradírozni egy drágán árult könyvből, hogy ő azt egy márkáért vásárolta meg. Đinđić szemrehányására a balos Fischer azt mondta: Ez a szabad piac. Ha nem akarod, ne vedd meg.

A hazájában sokan bírálták Đinđićet azzal, hogy túl közel áll a németekhez. Még azt is a szemére hányták, hogy túl jól beszél németül. A radikálisok német spionnak titulálták. Đinđić neve volt a válasz arra a viccnek szánt kérdésre, hogy ki a legnagyobb német Szerbiában. Zoran a német kultúrához filozófia szakos diákként, Kant, Hegel, Marx művein keresztül került közel. Mikor politikai szervezkedésért elítélték, német nyomásra, Willy Brandt és Heinrich Böll Titóhoz intézett levelének hatására engedték ki a börtönből. Ezért is ment Németországba, no meg a német filozófusok kedvéért. A kritikai elméletet, tehát a frankfurti iskolát tartotta akkor a filozófia csúcsának. Erről is volt egy kedves története: 1974-ben egy évfolyamtársa Frankfurtból hazajövet elmesélte, hogy sehol sem találta a „Frankfurti Iskolát". Diáktársaival együtt egy ideig ő is azt hitte, hogy a frankfurti iskola egy épület, abban ülnek ezen iskola képviselői, és vitáznak a marxizmusról, az új baloldalról, a kritikai szociológiáról.

Đinđić akkor már ismerte Marcuse és Habermas munkáit, és a filozófiának ebbe az áramlatába kívánt belekapcsolódni. Nem sokkal azután, hogy kiengedték a börtönből, egyszer csak szembe jött vele a belgrádi utcán Habermas, akivel korábban már találkozott a jugoszláv praxisfilozófusok körében. Mikor elmondta neki, hogy nem kaphat munkát Jugoszláviában, Habermas javasolta neki, hogy menjen Németországba, és ebben segített is neki.

Politikusaink körében fehér holló az elméleti felkészültség. Rám már csak ezért is igen nagy hatást tett a filozófus-politikus Đinđić, aki tudatosan vállalta politikai metamorfózisait. Fiatalemberként az anarchisták vonzották, a boszniai háború alatt a szerb nacionalista Karadžićcsal is kapcsolatba lépett. 1990-ben a megalkuvás nélküli demokrata álláspontot képviselte a Demokrata Pártban, melyet 1993-ban néppárttá alakított, hogy így háromszorosára növelje a párt szavazótáborát. Ezt így magyarázta higgadtan: Igen, korábban egyáltalán nem voltam pragmatikus, hanem radikális. Aztán, mikor Németországba jöttem, megértettem, hogy a világ sokkal bonyolultabb, mint a könyvekben, és konzervatív lettem.

1999 májusában az amerikai Time bevette őt a kezdődő harmadik évezred 14 legfontosabb európai politikusa közé. Akkor gyűjtött erőt és tá-

mogatókat ahhoz, hogy békés úton elkergessék az ország diktátorát. Jól megértettük egymást, sok hasonlóságot fedeztem fel a gondolkodásunkban. A barátomnak éreztem, és személyes ügyemmé is vált Szerbia demokratikus átalakulása.

Egyszer azt írták róla, hogy a modern politikus márkajelét viseli magán: nincsenek is tulajdonságai. Nem szélkakas, aki váltogatja az álláspontját, hanem egyáltalán nincs álláspontja. Amikor már miniszterelnökként egy német talkshow-ban megkérdezték tőle, tulajdonképpen milyen az ő értékrendje, s azt válaszolta, hogy azt mindig is az individualizmus, az új iránti fogékonyság és a dogmamentes világnézet jellemezte. Ez azt jelenti, hogy ha új információt kapunk, át kell gondolnunk addigi álláspontunkat. És egyébként is a politikus elsődleges feladata, hogy problémákat oldjon meg. Nem elég elemezni és panaszkodni! És a cselekvés semmiképpen ne legyen ideológiai indíttatású. Đinđić úgy látta, veszélyesek az ideológiák, a világnézetek, mert ma már nem lehet a világot egyetlen gondolati építményben megragadni. Két dolgot tehetek: vagy változom a világgal együtt, vagy egy ideológia nevében erőszakot teszek rajta. Az utóbbi sem gond, ha elmélettel foglalkozol, de ha a gyakorlatban kell cselekedned, csak az elsőt választhatod.

Miniszterelnökként Đinđić minden erejével arra koncentrált, hogy Szerbiát bevigye Európába, a demokráciák családjába. A klubtagságnak ára van – mondta –, együttműködni a hágai bírósággal, kiépíteni a piacgazdaságot, a költségvetést rendbe hozni stb. Đinđić megmondta, hogy a reformok végrehajtása fájdalmas lesz. Mint amikor háborúban a súlyos sebesültet érzéstelenítés nélkül kell operálni. Vagy ez, vagy a halál.

Đinđić tisztában volt vele, hogy nagy ára van mindennek, és azt meg kell fizetni. 2003. március 12-én 12 óra 45 perckor merényletet követtek el ellene Belgrádban. Március 15-én temették. Nem lehettem ott, álltam a Petőfi-szobornál, és tartottam az ünnepi beszédet. Abban emlékeztem meg Zoranról:

> „Néhány nappal ezelőtt, alig négyszáz kilométerre innen, déli szomszédunk fővárosának szívében, fényes nappal egy európai demokratát, Zoran Đinđić szerb miniszterelnököt a nyílt utcán agyonlőtték. Nem akart mást, mint országát Európába vezetni. Azért kellett meghalnia, mert elindult azon az úton, aminek mi már a végén járunk. Mi már itt állunk Európa kapujában, és könnyen elfelejtjük, hogy hosszú éveken, évszázadokon át mennyit szenvedtünk azért, hogy ideérjünk. Jusson eszünkbe ez a megtett hosszú út ma, Zoran Đinđić temetésének napján."

LECH KACZYŃSKI

Varsó főpolgármestere, majd Lengyelország elnöke. 2006. október 23-án találkoztam vele utoljára. Akkor már államelnökként járt nálunk az '56-os forradalom 50. évfordulójára rendezett ünnepségek vendégeként. Szeretettel ölelt meg. Egészen különleges viszonyunk volt. Merőben ellentétes politikai nézeteket vallottunk, de nagyra értékeltem a Szolidaritás mozgalomban betöltött szerepét, bátorságát, és azt is, hogy a varsói felkelés mementójaként kitűnő és rendkívül látogatott múzeumot alapított. (Az édesapja is részt vett a felkelésben.)

Amikor a vendége voltam, számtalan programot szervezett. Főként történelemről beszélgettünk, a Szolidaritás éveiről, a demokratikus ellenzékről, a lengyel és a magyar diktatúra különbségeiről és Katynról. Elmondtam neki, hogy a katyni mészárlásról nálunk is csak szamizdatban jelenhetett meg egy kötet. Nagyon részletes ismeretei voltak a mészárlásról, tudta, hogy egy magyar is volt az áldozatok között, és azt is, hogy az exhumálást végző nemzetközi csapatnak is volt magyar tagja.

A szokásos protokolltól merőben eltérve azt találtam ki, hogy estére összehozom Varsóban azokkal az ellenzékiekkel, akiket a '80-as évek elején ismertem meg. Ott volt Jan Lityński, Ewa Milevicz, Konrad Bielinski és Ewa Kulik. Kaczyński fesztelenül beszélgetett és tréfálkozott velünk, humorral ütötte el a populizmusával kapcsolatos kritikákat, és kijelentette: „Ti nem is tudjátok, hogy én mennyire jobboldali vagyok." Később tudtam meg, hogy működése során melegtüntetéseket tiltott be. Nem mindenben tudtam követni a lengyelül folyó dialógust, de az volt a benyomásom, hogy mindkét oldalon örülnek ennek a különleges alkalomnak.

Lech Kaczyński első hivatalos külföldi látogatásának célpontja Budapest volt. Gyakran hallottam tőle, hogy a lengyel–magyar barátság minden történelmi sorsforduló alkalmából megmutatkozik

Kaczyński az első szabadon választott parlamentben szenátor volt,

majd a magyar Állami Számvevőszéknek megfelelő Legfelső Ellenőrzési Kamara elnöke lett. Jerzy Buzek kormányában rövid ideig igazságügyminiszter volt. Lemondott, és fivérével megalapította a Jog és Igazságosság (PIS) elnevezésű pártot. 2002-ben választották meg Varsó főpolgármesterének, s ezen a poszton sikeres és népszerű volt. Gondolkodását nagymértékben a Németországgal és Oroszországgal szembeni gyanakvás határozta meg.

2005. október 23-án 54%-os eredménnyel megnyerte az elnökválasztást. Mivel a parlamenti választást is a PIS által vezetett koalíció nyerte, ikertestvére, Jarosław Kaczyński lett a miniszterelnök. Az ikertestvérek elsősorban rendet ígértek, és a közerkölcsök javítását tekintették a legfontosabb feladatnak. A rendpártiság nevében egyre vitatottabb törvényeket hoztak és szorgalmaztak, és a lengyelek többsége a demokráciát és jogállamiságot féltette a PIS-től. Engem Adam Michnik figyelmeztetett arra, hogy a Kaczyński fivérek a szélsőjobb Pandora-szelencéjét nyitogatják, és a tűzzel játszanak. 2007-ben előrehozott választásokat tartottak, amelyet a jobboldali liberális Donald Tusk nyert meg a Polgári Platform (PO) élén. A lengyelek többségével együtt én is fellélegeztem.

Kaczyński halála azonban ettől függetlenül nagyon megrázott. Katynba tartott az általa szervezett külön megemlékezésre, amikor 2010. április 10-én lezuhant a közel száz utast szállító elnöki különgép. Az oroszellenességéről ismert Kaczyński az utazás előtt azt nyilatkozta, hogy megbékélés kell, de nem minden áron. Nyissanak új fejezetet a lengyel–orosz kapcsolatok történetében, de tisztázzanak mindent, az utolsó részletig. (Szinte előttem van, ahogy ez az elszánt igazmondó kimondja ezt a nehéz mondatot.)

Kaczyński azt akarta, hogy Lengyelország az Egyesült Államok legmegbízhatóbb szövetségese legyen Európában, és kitartóan támogatta, hogy az amerikai rakétavédelmi pajzsot a hazájába telepítsék, ami semmiképp nem volt oroszbarát gesztus. 2008-ban kiállt Grúzia mellett, amikor az háborúba keveredett Oroszországgal. Sőt, Mihail Szaakasvili grúz elnökkel együtt meglátogatta a szakadár Dél-Oszétiát. Akkor fordultak vissza, amikor lövéseket adtak le rájuk. (Kaczyński szerint orosz katonák lőttek.)

Az elnök nem ment el a Putyin által szervezett katyni megemlékezésre. Engedélyt kért a külön megemlékezésre. A tragédia napján óriási ködbe burkolózott Szmolenszk. A különgépen az elnök feleségén és kíséretén kívül számos magas rangú állami vezető is utazott. Senki nem élte túl a tragédiát. Nem volt még példa rá, hogy egy ország közéletét egyetlen pillanat alatt ekkora veszteség érje. Kaczyński elnököt és Mária asszonyt a lengyel királyok nyughelyén, Krakkóban, a Wawelben helyezték örök nyugalomra.

RUDOLF SCHUSTER

1996 őszén ismertem meg, amikor Rákóczi újratemetésének 90. évfordulója alkalmából meghívott Kassára. Magyarul beszélgettünk, az ő szülőfalujában mindenki beszélt szlovákul, magyarul és németül, hiszen főleg cipszerek laktak ott. Schuster is cipszer, a Demszky család is cipszer volt. Schuster faluja, Mecenzéf 20-30 kilométernyire fekszik Kassától. Némettanár legyen a talpán, aki megérti az ott beszélt dialektust. Tudja-e, hogy ennek a nyelvnek miért mánta a neve? – kérdezte tőlem Schuster. Elmondta: a mecenzéfi cipszerek a magyar piacokra vitték a termékeiket, de rosszul tudtak magyarul, s ha nem értették, mit mondanak nekik a magyarok, így tudakolták egymástól: Was moant a? (Was meint er?) A magyarok tehát oly sokszor hallották tőlük: was mánta, hogy rájuk ragasztották a mánta nevet. Schuster aggódott, hogy az ő generációjával eltűnhet a mánta nyelv, amelynek már az elnevezése is a nemzetiségek természetes együttélésének a gyümölcse.

Később többször is találkoztam Schusterrel. Mindig jót beszélgettünk, szinte családias légkörben éreztem magam a társaságában. Olyan megszállottan kereste apja fiatalságának nyomait, mint ahogy később én igyekeztem felderíteni apám családjának történetét a *Keleti éden*ben. Első kassai polgármestersége után beutazta Brazíliát, ahol édesapja az 1920-as években három éven át kereste – hiába – a szerencséjét. Erről 1987-ben könyvet publikált *Necestami Brazílie* (Járatlan utakon Brazíliában) címmel. Amikor 1997. május 9-én kulturális együttműködési megállapodást írtunk alá, elnézést is kértem a hallgatóságtól, hogy személyesebb hangot ütök meg, mint amit a protokoll diktál, de nem tudtam magamban tartani, hogy Kassán érettségizett az én apám is, aki itt szívta magába a magyar és az európai kultúra levegőjét.

2000 márciusában Schuster már Szlovákia államfőjeként látogatott meg a budapesti városházán. Elmondta, hogy folyamatban van a pozsonyi Szent Márton dóm felújítása, amely a monarchia idején koronázó templomként szolgált, és felkért, hogy a magyar főváros – szép történelmi gesztusként – járuljon hozzá a felújításhoz egy harang adományozásával. Természetesen igent mondtam, és örömmel vettem részt a harangavatási ünnepségen

Amióta véget ért elnöki pályája, Schuster utazik és fotózik. 2009 októberében fotókiállítása nyílt a kassai műszaki múzeumban. A félszáz kép többsége hideg északi tájakon készült. Fotózta az izlandi fjordokat különböző évszakokban, és az Északi-sarkvidékén is járt. A kanadai Hudson-öbölben a jegesmedvéket is lencsevégre kapta.

Nem véletlenül éreztem magam mindig közel Schusterhez. „Ha velem van a fényképezőgép és a kamera, mintha a legnehezebb fegyverekkel lennék felvértezve, azt érzem, hogy semmi sem veszélyeztet" – nyilatkozta kiállítása kapcsán a pozsonyi Új Szónak Schuster, aki hetvenes éveiben is többnyire egyedül indult útnak, mert hiszen: „Ki bírná ki velem? Csakis egy hozzám hasonlóan erős akaratú emberrel indulnék el. Akadtak már, akik szívesen jöttek volna, de naponta legföljebb két órát szenteltek volna a fotózásnak. Hát nem. Ha valahová elindulok, teljes mértékben ki akarom használni a lehetőséget"

Ez a cipszer az én emberem! Akinek mindig az élet teljessége kell.

JACQUES CHIRAC

Párizst mindig imádtam, a franciákkal viszont az a bajom, hogy nem beszélnek angolul. Értek egy kicsit a nyelvükön, de beszélni nem beszélek, és nem tudok belenyugodni, hogy ők, még ha tudnak is angolul, csak franciául hajlandók kommunikálni. Az Amerikában töltött év után azt tartottam természetesnek, hogy mindenki beszél angolul. Ezért aztán gyakran ugratom frankofil barátaimat azzal, hogy mennyire rémesek a franciák. Chirac ebben is kivétel volt, vele tudtam angolul is beszélni. Az én entellektüel barátaim nem becsülték őt igazán, én viszont nagyra tartottam az első pillanattól kezdve, hogy 1991 júniusában kezet szorítottunk a párizsi Hotel de Ville egyik pompázatos termében. Chirac őszintének tűnő érdeklődéssel, nagyon kedvesen fogadott, nem a protokoll visszafogottságával. Tetszettek kissé darabos, széles mozdulatai, hangos beszéde, közvetlensége. A súlyos aranydíszek, vörös bársonyok, hatalmas csillárok nyomasztóan méltóságteljes terébe hirtelen berontott ez az erőt sugárzó, magas férfi, és életet lehelt a díszletekbe. Az európai világ cselekvő lüktetését hozta magával, az én világomat, azonnal feloldva elfogódottságomat. Jól felkészítették, azt mondta, ismeri ellenzéki tevékenységemet és dicsérte a bátorságomat. Elmondta, mennyire örül, hogy 1988-ban fővédnökként támogathatta a Nagy Imre-emlékhely kialakítását a Père Lachaise temetőben. Hihetetlen – mondta –, hogy felgyorsult a történelem. Ki gondolta volna akkor, hogy egy évvel az avatás után Budapesten a magyar állam hivatalos temetést rendez a mártír miniszterelnöknek. Számíthat rám, Mister Mayor, készségesen segítségükre leszünk minden téren, átadjuk a tapasztalatainkat, küldjék csak hozzánk a szakembereiket.

Lett is sokrétű együttműködés. Párizsban fogadták a környezetvédelem, a városrehabilitáció, a városgazdálkodás, a rendészet terén dolgozó szakembereinket. Párizs küldött hozzánk városrendezési, városfejlesztési, vízgazdálkodási, adóügyi, szociálpolitikai, kulturális szakértőket. Chiracot természetesen nem csupán a segítőkészség mozgatta. 1992 tavaszán a francia főváros vízgazdálkodási cégének küldöttsége tanulmányozta a Vízművek tevékenységét, és, mit tesz isten, öt év múlva a Vízművek privatizációs pályázatán egy francia cég nyert. És ennek a cégnek, a Lyonnaise des Eaux-nek (mai nevén Sueznek) az elnök-vezérigazgatója 1980-tól 2000-ig az a Jérome Monod volt, aki Chirac kabinetfőnökeként tevékenykedett első miniszterelnöksége idején, majd 1976-tól a Chirac által alapított jobboldali tömegpártnak, az RPR-nek a főtitkára volt.

Chirac 1977-től tizennyolc éven át volt Párizs polgármestere. Bármilyen meglepően hangzik, ez a pozíció korábban nem létezett. Párizsnak a központi hatalom nem engedélyezett igazi önkormányzatot. Jellemző módon csak a forradalmak alatt volt rövid időszakaszokban a fővárosnak polgármestere. 1789. július 15-én választották meg az elsőt, öt évre rá fejezték le a hetediket, s ezzel együtt a polgármesterséget is megszüntették. Legközelebb az 1848-as forradalom idején lehetett öt hónapig polgármestere Párizsnak, aztán pedig 1871-ben a Kommün néhány hónapja alatt. Ezen epizódoktól eltekintve az államot képviselő prefektus irányította a várost, a kerületek élére a kormány nevezett ki polgármestereket,

a választott tanácsnokokból álló Conseil de Paris nem rendelkezett igazi hatalommal, elnökének az ülések vezetése volt a fő feladata. Tanulságos ez a történet azok számára, akik ismerik némiképp a központi kormány és a helyi önkormányzatok viszonyának problematikáját. Franciaországban, a polgári demokrácia mintaországában a központi hatalom eltökélten próbálta elkerülni egy olyan hatékonyan működő helyi önkormányzati centrum létrejöttét, amely képes lehetett vele szemben bizonyos ellensúlyt alkotni.

Chiracot 1974-ben Giscard d'Estaing elnök kormányfővé nevezi ki, de hamarosan feszültté válik közöttük a viszony. Az ország modernizálását célul kitűző Giscard Párizsnak az 1975 végén elfogadott törvénnyel végre hatékony önkormányzati státuszt adott. Ezt Chirac miniszterelnökként ellenezte. De amikor 1976-ban lemondott, és nyíltan Giscard riválisaként jelent meg, akkor már tudja, számára nagyon hasznos lesz, hogy a következő évben sorra kerülő helyhatósági választásokon Párizs is polgármestert választ. Chirac új pártot alapít, az RPR-t, melynek alakuló kongresszusán 50 ezren vesznek részt, ennek jelöltjeként már a jobboldali előválasztásokon vereséget mér a köztársasági elnök emberére, és 1977 márciusában Párizs választott polgármestere lesz.

Chirac dinamikusan irányította a francia fővárost, s kétszer is újraválasztották. A polgármesterség biztosította a hátteret ahhoz, hogy államférfiként bizonyítson, és régi, sosem titkolt ambíciójának megfelelően a Francia Köztársaság elnöke lehessen. Párizs városa szilárd támaszpont: hatalmas büdzsé, 50 ezer közalkalmazott, erős személyes hálózatok. Amikor Chirac 1986-ban másodszor lesz miniszterelnök, nem adja fel a polgármesteri állását sem, csak éppen többet bíz hű csatlósára, Matinée Tibérire. Különleges időszak következett, amit cohabitationnak neveztek. Chiracot legnagyobb politikai ellenfele, François Mitterrand volt kénytelen a parlamenti választások eredményeként miniszterelnökké tenni, s így az elnök naponta csatázhatott a miniszterelnökével. Chirac, miután nem adta fel a városházát, Mitterrand győzelme után oda vonulhatott vissza, hogy tovább készüljön az elnökségre.

Amikor 1997 januárjában a budapesti Városházán fogadhattam Chiracot, már elnök volt. Megkérdeztem tőle, hogy a három funkciója közül melyiket szerette legjobban. Habozás nélkül a polgármesterséget választotta, s széles mosollyal vállon veregetett: Mais oui, Monsieur le Maire!

Franciául mondta, mert amikor a dolgozószobámban beszélgettünk vele és a belügyminiszterével, ott volt akkori feleségem, Vera, aki imádott franciául beszélni, és azt kérte, hogy ő lehessen a tolmács. (A protokollosaink emiatt a hajukat tépték.)

A Vízműveket azért nem felejtette el. Ecsetelte a Lyonnaise des Eaux kiválóságát, különös tekintettel a küszöbön álló privatizációra. – Pályázatot írtunk ki, és természetesen a legjobb ajánlatot benyújtó pályázóval fogunk megállapodni – válaszoltam. Nem volt újdonság számomra, hogy egy elnök nyíltan lobbizik hazája nagyvállalatainak érdekében.

Sok államférfi kezdte városvezetőként magasba vezető pályáját. De azért az igazsághoz tartozik az is, hogy Chirac karrierjében igen nagy szerepe volt a vidéki Franciaországnak is, ahol különösképp kedvelték. Ez a hórihorgas, robusztus egészségű, farkasétvágyú, hatalmas munkabírású politikus nagyon jó kapcsolatot tudott kialakítani az egyszerű emberekkel. Évtizedeken át a Mezőgazdasági Vásár megtekintése volt a kedvenc programja. Lubickolt a kiállítók szeretetében. Kínálták tejjel, sajttal, borral, sonkával. Lelkesen kóstolta a helyi finomságokat, dicsérte és simogatta az állatokat, puszilta a tehenekkel büszkélkedő fiatalasszonyokat, sörözött a férfiakkal. Arra sajnos még egyszer sem jutott idő, hogy megvendégelhessem Budapesten. Amikor 2004-ben újból Pestre látogatott, a zsúfolt program csak annyit engedett meg, hogy a millenniumi emlékmű szobrai előtt elhaladva mesélhessek neki a magyar történelemről. Búcsúzáskor megragadta a karomat, elnézést kért, hogy máris rohannia kell. Remélem – mondta –, hogy amikor nyugdíjasként jövök vissza Budapestre, még maga lesz itt a polgármester. – Akkor elmegyünk majd egy jó kisvendéglőbe – válaszoltam –, tudok egy jó helyet, ahol isteni borjúfejet adnak. Engem is jól felkészítettek a munkatársaim Chiracból, tudtam, mi a kedvenc étele.

LEE MYUNG-BAK

Szöul polgármesterét budapesti látogatása után három évvel választották Dél-Korea elnökévé, de 2005 márciusában a Budapesten dolgozó koreai diplomaták már olyan nagy izgalommal készülődtek a fogadására, hogy abból megsejthettük, milyen jövő áll előtte.

Lee egyetemistaként lázadó diákvezér volt, majd a menedzserek világába került, s feltartóztathatatlanul tört a magasba. 1965-ben, 24 évesen kerül a Hyundaihoz, s ott bulldózernek becézték. 35 évesen már vezérigazgató, 46 évesen a vállalatbirodalom elnöke. Lee a koreai ipar hatalmas fellendülésének időszakában volt az ország gazdaságának egyik meghatározó személyisége. A kilencvenes években elindult a politikusi pályán is. Parlamenti képviselő, majd 2002-ben Szöul polgármestere lesz. S ahogy négy évtizeddel korábban a katonai diktatúra ellen lázadó diákvezér átváltozott a diktatórikus rezsim által vezényelt fellendülés aktorává, most újabb metamorfózison ment keresztül. Az iparosítás apostolából lelkes környezetvédő lett.

Mikor megkérdeztem Leet, mire a legbüszkébb polgármesterként, elmesélte nekem a Cheonggyecheon rendkívüli történetét. Az elképesztő ütemű ipari fejlesztések során Szöulban a hatvanas-hetvenes években felszámolták a belvárost középen átszelő folyócskát, mivel az akadályozta a közlekedést. Betemették, beaszfaltozták; később magas autópályát építettek föléje. Akkor senki nem törődött a környezet állapotával. A század végére már elviselhetetlenné vált a légszennyeződés. Lee felelősnek érezte magát a történtekért, hiszen nagyipari vezetőként maga is szorgalmazta a Cheonggyecheon eltüntetését, és 2002-es polgármesteri kampányát arra építette, hogy rehabilitálni fogják a folyót és környezetét. Ellenfelei persze veszélyes elképzelésnek minősítették a tervet, mely apokaliptikus közlekedési állapotokat eredményezhet, a metropolisz teljes bedugulásához, megbénulásához vezethet. Lee kitartott, a szöuli polgárok őt választották, és igazuk lett. Szöulban hat kilométer hosszan újból folyik a Cheonggyecheon, és körülötte hatalmas park van. Ez lett a város legnépszerűbb sétahelye, az ottani Central Park. Miután az autófolyamokat természetes vízfolyás váltotta fel, a nyári hőség is mérséklődött a belvárosban. A Cheonggyecheon újból benépesült halakkal, és megjelentek a kócsagok is. – Két év alatt megcsináltuk! És nem lett közlekedési katasztrófa – mesélte lelkesen Lee. – Amint lebontottuk a 16 sávos highway-t, eltűntek onnan az autók. Az emberek egy része feladta az autózást, mások más útvonalat választottak. Az emberek egyáltalán nem olyan ostobák, mint amilyennek a közlekedési szakemberek gondolják őket!

Ennek a nagyszerű projektnek komoly szerepe volt abban, hogy 2007-ben elnökké választották a szöuli varázslót. A Time magazinban a környezetvédelem legnagyobb hatású személyiségei közé sorolták őt Attenborough és Al Gore társaságában.

EDWARD KOCH

Életemben először 1988-ban lettem figyelmes egy polgármester tevékenységére, de az mindjárt elementáris hatással volt rám. Pedig személyesen nem találkozhattam vele, csak a tévé képernyőjén. Ott viszont hónapokon át mindennap. Tíz hónapot tölthettem New Yorkban ösztöndíjjal. Sokat néztem a helyi csatornákat, és igyekeztem mindent magamba szívni. Gyakran kapcsoltam az 1-es városi csatornára. A polgármester jó hatvanas, olykor haragos, olykor viccelődő kopasz bácsi volt, aki valóban mindennap megjelent a képernyőn, intézkedett, követte és alakította az eseményeket. Mindig sietett valahová. A tévés stábok a nyomában loholtak, és ő láthatólag nem ért rá, mert más dolga volt. Így csak menet közben nyilatkozott. Egy mondat a megoldandó helyzetről (graffiti, tűzesetek, közlekedési problémák), egy mondat az általa szorgalmazott intézkedésről, és két-három szó arról, hogy ezt miképpen fogja végrehajtani. Háborút indított a graffiti ellen, szigorították a büntetési tételeket, és szögesdrótokkal védték a remízekben a leginkább veszélyeztetett metrószerelvényeket. Mindezt röviden és mindenki számára érthetően adta elő. Lebilincselő volt. Nemcsak képviselte a várost, de a városhoz tartozott, Ekkor már harmadik ciklusában járt, és készült a negyedikre. Noha a tizenhetedik század óta tartják számon New York polgármestereit, rajta kívül csak két olyan volt, aki tizenkét évig töltötte be ezt a tisztet. Évekkel később, mikor Budapesten járt, eljött a Városházára. Úgy láttam, örült neki, amikor ezzel fogadtam: Én mindent magától tanultam!

Amikor 1977-ben New York polgármesterévé választották, iszonyú állapotban volt a város: kiürült kassza, elbocsátott tűzoltók, rendőrök, pedagógusok, egészségügyi dolgozók, könyvtárosok; egyre több kábítószerfogyasztó már nyilvános helyeken, parkokban is, lövöldözés, rossz hangulat, szemetes utcák, rengeteg hajléktalan – az emberek már nem szívesen maradtak New Yorkban. Akkor jött Koch, és munkához látott. Egy dolgot nem tűrt: az önsajnálatot. Nem finomkodott, kemény szava-

kat használt. Harcos keménysége folytán lett a tettek embere. Tudta, hogy a pénzügyi válság nem tűri a hagyományos kormányzást. Ám nemcsak rendbe hozta a várost, kedvet is öntött belé. Ez a polgármester egyszerre volt kedves felszolgáló, hangos piaci árus, kacagtató komédiás, szigorú iskolaigazgató, különc nagybácsi. Liberális barátaim szerint Ed Kochnak köszönhetően lett New Yorkban újból kellemes az élet. Mindenki tudta: Mayor Koch itt a főnök. Annyira intenzíven és olyan sokáig volt jelen az emberek életében, hogy gyerekek egész generációja azt gondolta: Kochnak a keresztneve a Mayor. Ő volt az egyetlen New York-i polgármester, aki negyedszerre is nekiindult, de 1989-ben a demokrata előválasztáson David Dinkins legyőzte. Négy év múlva sokan elégedetlenek voltak Dinkinsszel, és Kochot gyakran megszólították az utcán azzal, hogy induljon el megint. Közismert lett a válasza: Szó sem lehet róla. Az emberek kirúgtak, és most meg kell büntetnem őket. Később egy konferencián így töprengett: Miért vesztettem vajon, ha annyira jó polgármesternek tartottak? Mert túl hosszú ideje voltam az. Az emberek rám untak. Minden este 6-kor mondtam nekik valami okosat a tévében. Csak van még valaki, aki képes erre – gondolták.

DAVID DINKINS

Legközelebb már főpolgármesterként mentem New Yorkba, 1991 áprilisában. Korábban sokszor láttam a City Hall márvánnyal borított, elegáns épületét, mely a downtownban eltörpült a magas házak mellett. A városháza valóságos erődítménynek tűnt a mi nyitott városházánkkal összehasonlítva. (Később kiderült, hogy a szigorú biztonsági intézkedések felettébb indokoltak voltak.) A dolgozószobájában nagyon kedvesen fogadott David Dinkins, New York első afroamerikai polgármestere, akit a lobbanékony, konfrontatív Kochhal ellentétben mindenki visszafogottnak, sőt visszahúzódónak tartott. Nagyon készséges partnernek mutatkozott, és hamarosan testvérvárossá nyilváníthattuk városainkat.

Ebben döntő szerepe volt egy magyar származású asszonynak. Vera Blinken gyermekkorában, 1950-ben menekült el édesanyjával az Egyesült Államokba, és a befolyásos üzletember, Donald Blinken feleségeként ekkoriban már komoly társadalmi tevékenységet folytatott. Egyik legjobb

barátnője, akit akkor nevezett ki Dinkins New York Testvérvárosi Programja vezetőjének, elmondta Verának, hogy szeretnének a szabaddá vált Kelet-Európa felé nyitni, s megkérdezte, nem volna-e kedve részt venni ebben a munkában. Volt, és minden kapcsolatát felhasználva kilobbizta, hogy ránk essen a választás. Döntő súlya volt annak, hogy Magyarország kezdte meg a vasfüggöny lebontását, és hogy az NDK-s turisták Nyugatra engedésével Budapest lökte ki az első téglákat a berlini falból. Addig New Yorknak csak négy és fél testvérvárosa volt: Madrid, Tokió, Kairó, Santo Domingo, no meg Peking, amellyel a Tienanmen téri vérengzés után felfüggesztették a kapcsolatokat.

A kedves, békés Dinkins, akitől – mint az első fekete polgármestertől – azt várták, hogy csitítani tudja majd a faji feszültségeket, főként éppen abba bukott bele, hogy nem tudta kezelni a faji zavargásokat, amelyek Brooklynban robbantak ki azután, hogy egy haszid zsidó rabbi elgázolt egy guayanai kisfiút. Ennek nyomán afroamerikai és karibi csoportok a zsidó közösségre támadtak, törtek-zúztak, embereket bántalmaztak. Ez volt az amerikai történelem legsúlyosabb antiszemita incidense. Dinkins nem mérte fel időben a helyzet súlyosságát. Három napig tartott, mire végre elszánta magát elegendő rendőri erő kivezénylésére. Addigra a lázadás már eszkalálódott. A nem elég erélyes Dinkinst a rendkívül energikus, tettre kész, temperamentumos Rudolf Giuliani követte, aki ügyészi pályafutása során komoly eredményeket ért el a maffia elleni harcban.

RUDOLF GIULIANI

1995-ben az ENSZ megalakulásának 50. évfordulójának tiszteletére New York jótékonysági gálaestet rendezett testvérvárosai részvételével. Mi a Muzsikás együttest küldtük. Engem is meghívtak, és ott volt például Jeruzsálem polgármestere, Ehud Olmert, a későbbi miniszterelnök is.

Giuliani zéró toleranciát hirdetett a bűnelkövetőkkel szemben, és a rendőrség megerősítése mellett bűnmegelőzési kampányba kezdett. A bűnözés elleni hatékony fellépésének köszönhetően nagy fölénnyel választották újra, ami nagy szó a liberális New Yorkban, ahol republikánus polgármesternek ez rajta kívül csak egyszer sikerült, 60 évvel korábban a re-

pülőtér nevét adó La Guardiának. Vajon mit fognak elnevezni Giulianiról, akinek a 2001. szeptember 11-i terrortámadást követő példaszerű, határozott tevékenysége oly nagy hazai és nemzetközi elismerést váltott ki? Akkor a Time őt választotta az év emberének.

A World Trade Center pusztulása a budapestieket is megrendítette. A terrortámadás első évfordulóján a Gellérthegyről két hatalmas fénytornyot rajzoltunk az égre a WTC lerombolt ikertornyainak emlékére.

Giuliani nyolcéves időszaka alatt zavartalanul folytatódott és bejáratódott a városaink közötti együttműködés, amit a rendőrségeinkre is kiterjesztettünk. Volt mit tanulnunk. Giulianinak viszont hátránya is származott abból, hogy New York biztonságos, virágzó város lett. A média, más témája nem lévén, elkezdett a polgármester nőkben gazdag, mozgalmas magánéletével foglalkozni. A puritán Amerikában 2008-ban főleg emiatt bukta el a republikánus elnökjelöltségért folyó versenyt.

MICHAEL BLOOMBERG

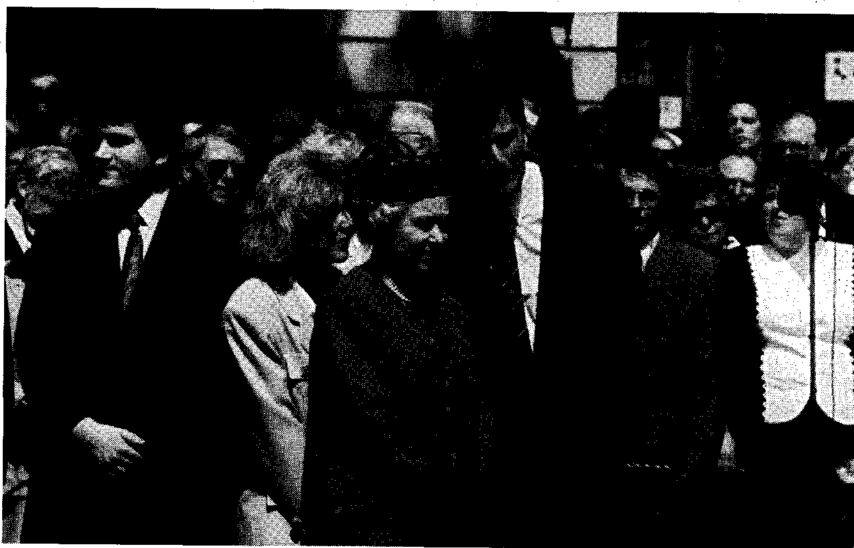
2002 óta ő New York polgármestere és mellesleg a leggazdagabb polgára. Amúgy ízig-vérig demokrata. Abortuszpárti, ellensége a fegyverviselésnek és a halálbüntetésnek, ám a New York-i demokrata párti apparátusban nem lett volna rá esélye, hogy őt indítsák a polgármester-választáson. Patrónusának, barátjának, Giulianinak a zseniális húzása volt, hogy az ajánlására Bloomberget a republikánusok indították, és úgy győzött.

Koronás és koronátlan fők

II. ERZSÉBET

Az angol királynő 1993 tavaszán tett hivatalos látogatást Budapesten. Persze hogy szerettem volna én is aktív részese lenni ennek a történelmi eseménynek. Nem érhettük be azzal, hogy a díszvacsorán Budapest főpolgármestere is kap egy terítéket. Szerte a világon hagyomány, hogy az országba látogató külföldi uralkodót, államfőt ünnepélyesen fogadják a Városházán. Ezt az igényünket jeleztük az állami protokollnak, ott pedig ez nagy zavart keltett. A királynő hivatalos partnere, Göncz Árpád nyilvánvalóan támogatta volna a kérésünket, csakhogy neki ebbe nem volt beleszólása. Mindig is a Külügyminisztériumban működő protokoll főosztály feladata volt a hivatalos program szervezése. A kormány és a főváros vezetése közötti viszony nem volt kifejezetten harmonikus, és a kormányfő környezete nem nézte volna jó szemmel, hogy a főpolgármestert az angol királynő társaságában mutassák a kamerák a Városházán, ahova Antall József a lábát sem kívánta betenni. Az állami protokollosok sokáig késlekedtek a válasszal, s végül kompromisszumos megoldást kínáltak: a királynő zsúfolt programja nem teszi ugyan lehetővé a megjelenését a Városházán, de szerencsés lenne, ha a főpolgármester egy rövid belvárosi sétán elkísérné őt. A programban azt tervezték, hogy a látogatás második napján a magas vendégek koszorúzással kezdenek a Hősök terén, majd a Szépművészeti Múzeumban megtekintik Henry Moore kiállítását, azután a Margit híd pesti hídfőjétől hajókáznak a Dunán. A Vigadó térnél fogadhatom őket, és együtt sétálhatunk át a Vörösmarty térre, az elutazásuk előtt ugyanis még betérnek a brit nagykövetségre.

Ebből a pár percre tervezett sétából sikerült emlékezetes, látványos eseményt formálnunk. Ha már a Városházán kívül fogadhatjuk csak őfelségét, akkor adjuk át neki a város kulcsát, hogy bármikor visszatérhessen. Körösényi Tamás szobrászművészt kértük fel Budapest kulcsának elkészítésére. A brit nagykövetnek elmondtam, mire készülünk, így aztán az állami protokoll kénytelen volt rábólintani, hogy a Gerbeaud előtt sor kerüljön a kulcsátadási ceremóniára. Szívhatták a fogukat, akik megfúrták a városházi ünnepséget, hiszen így a budapestiek ezrei üdvözölhették velem együtt II. Erzsébetet. A tévénézők láthatták, ahogy mellettem állva kedves mosollyal hallgatja a Váci Utcai Ének-Zenei Általános Iskola kórusát, az én köszöntőmet, és átveszi tőlem a Budapest címerével ékesített 25 centiméteres bronzkulcsot, amelyet megmutat a kíváncsiskodó Fülöp hercegnek, majd a tömegnek. A ceremónia utána kissé szorongva kérdeztem a munkatársaimat, nem követtem-e el valami bakit, de kivételesen a legszigorúbb is meg volt elégedve, csak másnap jegyezte meg, hogy jobb lett volna, ha a sötétkék öltönyhöz nem barna cipőt veszek.

II. Erzsébettel a Vörösmarty téren (Müller László felv.)

A Daily Telegraph másnap a köszöntőmből ezt idézte: „Még ha a palota távoli sarkába kerül is majd ez a kulcs, felséged egy napon, mikor arra téved, egy furcsa idegen nyelven szóló hangot hall majd: Budapest viszszavárja, isten áldja." A tudósító, Robert Hardman ehhez azt tette hozzá, hogy a kulcsot valószínűleg nagyobb becsben tartják majd, a királynőnek maradandó élménye lesz, hogyan üdvözölték szabad emberek ezrei Budapest utcáin. A Daily Mail arról is megemlékezett, hogy a dunai sétahajózáson a királynőt megdöbbentette a Margitszigeten félmeztelenül sütkérező nők látványa, és elfordította a tekintetét. A lap még hozzáfűzte: Fülöp herceg, aki sok fényképet készített Budapest látnivalóiról, ezúttal nem vette elő a fényképezőgépét.

BEATRIX

Miután a kültéri szcenárió bevált, 1996-ban rögtön beleegyeztünk, hogy a májusban érkező holland királynő is szabadtéren kapja meg a város kulcsát. Ezúttal a Liszt Ferenc téren. A demokráciát, a függetlenséget, az emberi jogokat, a vallási és etnikai toleranciát, a polgári életformát ille-

tően példaképünknek tekintjük Őfelsége országát – mondtam a köszöntő beszédben. A királynő férje, Claus herceg mosolyogva hívta fel a figyelmemet arra, hogy a magyarok által a demokrácia példaképének tartott Hollandiában a polgármestert nem választják, hanem az uralkodó nevezi ki. – Van annak előnye is – válaszoltam udvariasan.

I. JÁNOS KÁROLY

1996 szeptemberében zökkenőmentes volt az együttműködés az állami és a budapesti protokollfelelősök között. Kezdettől benne volt a programban a spanyol királyi pár látogatása a Városházán. Ekkor már jóval kevesebb volt bennem a feszültség: Biztos voltam abban, hogy megtalálom a hangot egy olyan emberrel, aki rendszeresen vitorlázik. A várakozás perceiben arról tájékoztattak, hogy a programban szerepel egy bábolnai lovasbemutató és a csikótelep megtekintése is. A hajózás és a lovaglás az a két dolog, amivel engem mindig le lehet venni a lábamról. A kulcsátadás előtti üdvözlő beszédemben kiemeltem, hogy „a spanyol uralkodó személyében olyan államférfit köszöntünk, akinek életműve sok tekintetben példaként szolgálhat a magyar politikusok számára". Nemcsak azzal, ahogy átvezette Spanyolországot a diktatúrából a demokráciába, hanem azzal is, ahogy a nemzet egységének letéteményesévé és garanciájává vált egy pártpolitikailag erősen polarizált országban, ahol alapvető kérdésekben (például a regionális autonómiák ügyében) széthullott a nemzeti konszenzus.

János Károly eleven cáfolata Talleyrand híres mondásának. Ő az a Bourbon, aki tanult. Az 1981. februári katonai puccskísérletkor bizonyosodott be történelmi nagysága, amikor televíziós beszédében a hadsereg főparancsnokaként a demokrácia védelmére adott utasítást, megparancsolta, hogy a katonák támogassák a demokratikusan megválasztott kormányt.

A főváros kulcsának átvétele után a király megemlékezett azokról a spanyol katonákról, akik 310 évvel azelőtt részt vettek Buda felszabadításában. Nyomban megragadtam ezt a témaszálat, koccintás közben meséltem a királynak a Városháza udvarán folyamatban levő ásatásokról, És miután a királyi vendégek kérték, gyorsan lementünk a hátsó udvarba,

ahol bemutattam nekik az ott folyó régészeti feltárásokat, nem sokat törődve a biztonsági előírásokkal és a protokoll szabályaival.

Amikor 2007 májusában újból Budapestre látogatott a spanyol uralkodó, hajóról mutattam be neki a fővárost. Ezt a módját szeretem a legjobban az idegenvezetésnek. Anikó nagyon elegánsan és olyan természetesen állt Zsófia királyné mellett, mintha világ életében ez lett volna a dolga. Csak úgy sugárzott, és én nagyon büszke voltam rá.

TENDZIN GYACO

Az összes történelmi személyiség közül, akit főpolgármesterként fogadtam, ő keltette fel leginkább a közvélemény érdeklődését. 2010 szeptemberében a kétnapos nyilvános tanítására a Papp László Sportarénába egy hónappal előre elkelt mind a 22 400 belépőjegy. 73 országból vásároltak belépőt. Sokan érkeztek Oroszországból, Romániából, kivált Erdélyből. A szervezők szerint az érdeklődők kilencven százaléka nem volt buddhista.

Díszpolgári oklevelet adtam át a XIV. dalai lámának. Egyhangúlag adományozta neki ezt a címet a Fővárosi Közgyűlés az utolsó ülésén, amelyet főpolgármesterként még én vezettem.

A dalai lámát a Kínával való kapcsolatokra tekintettel nem nagyon fogadhatják állami vezetők. Neki nem jár vörös szőnyeg. Ezért mindkét látogatása idején én fogadtam őt a Tibeti Baráti Társaság kérésére Ferihegyen.

Először még 1992-ben. Akkor ezt nyilatkozta rögtönzött sajtótájékoztatóján: –Amikor először jártam itt, Magyarország még kommunista állam volt, de már akkor is határozottan éreztem a szabadság vágyának erős atmoszféráját. Természetesen Tibet ügyét is szóvá tette: Az őslakosok kitelepítését, a kínaiak nagyarányú betelepítését, az emberi jogok semmibe vételét és a súlyos környezetrombolást.

Sokat tanultam tőle, de a legérdekesebb az volt a számomra, ami megtanulhatatlan. Először is a természetes, felszabadult vidámsága. Bevallom, nem mindig értettem, mit mond, de időnként felszabadult nevetésben tört ki, valósággal hahotázni kezdett. Természetes volt, és egyszerű. Kereste a megfelelő angol kifejezéseket, és ha nem találta, akkor hangosan kérte a kísérőit, hogy segítsék ki. Ezt az elengedett, kedves természetességet politikus soha nem gyakorolhatja. A lámán kívül csak a királyi családok tagjainál láttam ezt. Őket nem választják, ők beleszületnek ebbe a szerepbe, nem kell szavazatokért versengeniük, olyanok lehetnek, amilyenek valójában. Tenzin Gyaco nem született bele ebbe a szerepbe, de a jól ismert módon kiválasztották egy egyszerű tibeti parasztcsalád gyerekei közül. A viselkedésében, gesztusaiban a tibeti paraszti kultúra is benne van.

Nagyon erős ember. Amikor kísértem, gyakran rám támaszkodott, és teljes erővel szorította a karomat, támaszként használt, aminek nagyon örültem, mert érezhettem valamit a kisugárzásából. Éles tekintettel figyelte minden mozdulatomat. Sokszor úgy éreztem, hogy a tekintetével a gondolataim mozgatórugóit fürkészi. Ilyen figyelmet soha nem tapasztaltam senki részéről. Úgy nézett rám, mint aki mindent tudni akar rólam, bár ilyesmit soha nem mondott. Ez az, amit meg kellene tanulnom tőle, gondoltam, és Shelva Raja Jesudianra gondoltam, akitől tízévesen elsajátítottam a jóga alapjait. A jóga fegyelemre és összpontosításra tanít. Lélegezni, a testedre és a lelked változásaira koncentrálni, elmélyülni. Ezt az elmélyült figyelmet láttam Tenzin Gyaco szemeiben, akit a népét irtó kegyetlen nagyhatalom Indiába száműzött.

A Városházán Őszentsége arról is beszélt, hogy az emberek közötti feszültség feloldásához nyitottságra, átláthatóságra van szükség, s Budapest multikulturális jellege elősegíti ennek a nyitottságnak a kialakítását.

A láma karizmájának a titka abban áll, hogy mindenkivel személyes viszonyba tud lépni, s a lélek mélységeit kutatva teremt két Én között kapcsolatot.

RONALD REAGAN

1991. április 19-én Ronald Reagan fogadott Los Angeles-i irodájában. Az asztalán ott volt az életrajzom, amelyben a látogatásom célját is megjelölték. Az elnök tudta, hogy nem főpolgármesterként, hanem volt disszidensként keresem fel, és rögtön a látogatás elején elmesélt nekem egy viccet, amit elmondása szerint kifejezetten azoknak az ellenzékieknek tartogatott, akik évtizedek óta a határok megnyitására vártak.

Brezsnyev pártfőtitkár és Koszigin miniszterelnök szóváltásba keveredett. Brezsnyev: – Amerika, olyan nyomás alá helyezett bennünket, hogy a végén még meg kell nyitnunk a határokat. De én úgy látom, hogy ha ez

bekövetkezik, csak mi ketten maradnánk itt Moszkvában, Koszigin elvtárs. Mire Koszigin: – A főtitkár elvtárs beszéljen csak a maga nevében.

Reagan elnök mosolyogva hozzátette, hogy mennyire meglepte a rendszerváltás dinamikája. Majd udvariasan azok közé sorolt, akik felgyorsították és katalizálták ezt a folyamatot. Én személyesen is nagyon sokat köszönhettem neki. Amint már beszámoltam róla, szerepe volt abban, hogy 1983-ban nem ítéltek börtönbüntetésre. Azért kerestem fel az elnököt, hogy az 1983-ban általa vezetett Egyesült Államok akkori kiállását, szolidaritását tisztelettel megköszönjem. Hozzátettem, hogy szerintem az elnöknek igaza volt, amikor a gonosz birodalmának nevezte a Szovjetuniót. Reagan nevetve közelebb hajolt, s megjegyezte, hogy ha nem avatkozik be a nyilatkozatával, és le kell ülnöm azt a hat hónapot, az valószínűleg csak segítette volna a politikai karrieremet.

2004-ben a magyar sajtóban is nagy vitát váltott ki a 93. életévében elhunyt elnök szerepének értékelése. Én igen nagyra értékeltem, hogy Reagan elődje, Jimmy Carter az emberi jogokat politikájának középpontjába állította. Reagan az emberi jogok érvényesítésével kapcsolatban következetesen és retorikájában a végsőkig elmenve követte elődje politikáját. „Nem fárasztjuk magunkat azzal, hogy elítéljük a kommunizmust, hanem félre fogjuk tenni, mint az emberi történelem bizarr fejezetét, amelynek utolsó lapjai éppen most íródnak" – mondotta. Reagan csillagháborús terveit sokan értelmetlen és őrült tékozlásnak tartották. Szerintem sokkal inkább Szaharovnak és Natan Saranszkijnak van igaza: ha a fegyverkezési verseny a hagyományos fegyverek területére korlátozódott volna, akkor a félelem társadalmának, a szabad gondolat elnyomásának a hátrányai sokkal lassabban lepleződtek volna le. Az intellektuális szabadság hiánya a katonai *high tech* területén is nyilvánvaló és végzetes versenyhátránnyá vált.

Vannak, akik úgy vélik, hogy nem a konfrontáció győzte le a Szovjetuniót, hanem a *détente*. Az igazság szerintem az, hogy is-is. A helsinki megállapodásra hivatkozó külső nyomás, a fegyverkezési verseny elvesztése és a belső ellenzéki mozgalmak egyaránt jelentősen hozzájárultak az összeomláshoz. Morális hiba és történelmi tévedés volna alábecsülni azt a szerepet, amit ebben a folyamatban Ronald Reagan játszott. Történelmi erővé vált az a meggyőződése, hogy a szovjet típusú rendszereket a lehető legerősebb nyomás alatt kell tartani az emberi jogok tiszteletben tartása végett. Az a pénzügyi és technikai támogatás sem volt lebecsülendő, amit az amerikai elnök közvetve a szovjet blokk diktatúráiban meglehetősen rossz feltételek között tevékenykedő ellenzékieknek biztosított – kiváltképp Lengyelországban.

2004- június 10-án az alábbi nyilatkozatot juttattam el az MTI-hez: „A tegnap elhunyt Ronald Reagan volt amerikai elnök, a 20. század utolsó harmadának legnagyobb formátumú államférfije joggal nevezhető a második Churchillnek. Ronald Reagan vállalkozásélénkítő, adócsökkentő gazdaságpolitikája újra versenyképessé tette az amerikai gazdaságot, elszánt antibolsevista és újrafegyverkezési külpolitikájának köszönhető a hidegháború megnyerése." Egy belpolitikai válság, gazdasági recesszió és külpolitikai vereségek miatt elbizonytalanodott ország vezetését vette át 1981-ben, és egy magabiztos, sikeres szuperhatalom elnökeként adta át a stafétabotot utódjának nyolc évvel később.

Az Aranykönyv lakói

A legnagyobb rosszindulattal sem vádolhatnak minket azzal, hogy elhamarkodtuk a városházi protokoll kidolgozását. A Városkulcs bevezetése után újabb három év telt el, míg elkészítettük és megnyitottuk Budapest Aranykönyvét a Városházára látogató államfők és újonnan választott díszpolgáraink számára.

A díszes könyv első bejegyzései 1996 novemberéből származnak. Három nagy öreg lett akkor Budapest díszpolgára. Velük kezdem az alábbi összeállítást, melyben magyar díszpolgáraink legnagyobbjairól emlékezem meg.

FEJTŐ FERENC

Évtizedeken át zarándokoltak a magyar értelmiség jelesei, majd 1989-től a vezető politikusok is Fejtőhöz a Párizs szomszédságában levő Neuilly-be. Később már Párizs központjában, a Pompidou Központ előt-

ti térre nyíló sokablakos saroklakásán fogadta hódolóit és tisztelőit, akiket elkápráztatott mindentudásával, elemzőképességével, kifogyhatatlan munkakedvével, energiájával, soha nem apadó kíváncsiságával. Én főpolgármester koromban találkoztam vele először. Akkor mesélhettem el neki esetemet a népi demokráciákról írt nagy művével. Amikor elolvastam, revelációként hatott rám, neki is gyürkőztem, hogy publikáljam szamizdatban magyarul. Megvolt a magyar fordítás, összeraktuk a szöveget, megcsináltuk a kilövést, mégsem sikerült elkészíteni a kötetet. Egyszerűen túl nagy falat volt.

Életének regényessége a halálán túl is folytatódott. Évtizedek múltán vitatkozhatnak majd a történészek, hol is van eltemetve. Szülővárosában, Nagykanizsán? Szellemi szülővárosában, Budapesten? Örökbe fogadó városában, Párizsban? „A század utasa" (ahogy egyik könyvének címe jellemzi őt) holtan is folytatta utazását. 2008. június 10-én a párizsi Saint Sulpice templomban ökumenikus istentisztelettel vettek búcsút tőle katolikus, református, buddhista búcsúztatók. Június 13-án Budapesten állami temetés keretében a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben hantolták el (a miniszterelnök mondta az egyik gyászbeszédet). Itt evangélikus szertartással eresztették koporsóját a sírba. Június 15-én a nagykanizsai zsidó temetőben feleségének sírjába helyezték Fejtő néhány hajszálát, és a *Kaddist* énekelték fölötte. A magát eretnekekhez vonzódó zsidó-kereszténynek valló Fejtőnek csak az a kívánsága nem teljesült, hogy koporsója felett közvetlenül egymás után hangozzék el a Requiem és a Kaddis, tanúsítván zsidóság és kereszténység mély és eredendő egységét. Ettől eltekintve remekül sikerült a búcsúsorozat, ő maga nagyszerűen mulathatott előre, hogy sikerült magát minden oldalról bebiztosítania arra az esetre, ha meg kellene jelennie Isten trónszéke előtt.

Fejtő az életútját Nagykanizsától Budapesten át Párizsba holta után most visszafelé tette meg. Fia elmondása szerint, mielőtt a századik születésnapja előtt 21 hónappal megállt a szíve, a párizsi kórházban egy vietnami származású orvostanhallgatónak részletesen leírta Nagykanizsát. A történet így kerek. Találkozásainkkor mindig elárasztott kérdésekkel: Mi újság Budapesten? Szerinted milyen ember X. Y.? Hogyan látod a helyzetet? Habzsolta a híreket, és azonnal összefüggésbe helyezte őket. Nem fárasztották a látogatók, akik hozzá zarándokoltak felfrissülni sziporkázó szellemétől. Sosem tagadta, hogy imádja a nőket, és azok is

rajongtak érte. 90 éves kora után is megjelent a szemében a huncut csillogás, amikor csinos nő tűnt fel a színen. Gyakran tűntek fel, és sokáig maradtak körülötte. Emlékszem, mennyire felvillanyozódott, amikor Anikó társaságában látogattam meg a Saint-Martin utcai lakásában. Hitelt tudok adni azoknak, akik úgy tudják, hogy egy ápolónőnek udvarolt élete utolsó perceiben is. Arca egyre jobban beesett, szeme egyre jobban csillogott. A legnagyobb szerencsém kétségkívül az volt, hogy tudtam szeretni, és hogy szerettek – ezeket a szavait vésték a nagykanizsai temető családi síremlékére.

1996-ban a Főváros Napján az új díszpolgárok nevében ő mondott köszönetet az ünnepi közgyűlésen. Vörösmartyt idézte: „Mi dolgunk a világon? Küzdeni erőnk szerint a legnemesbekért." Az Aranykönyv első lapjára is ezt írta, majd így folytatta: „Ezt igyekeztem tenni. Hálásan szellemi szülővárosomnak."

Ugyanerre a lapra Faludy György mintha már búcsúszavakat írt volna: „Sok örömmel és szeretettel, az ispotály árnyékából, de örök barátaim között."

FALUDY GYÖRGY

1987-ben hatalmas kéziratcsomó érkezett hozzánk a Bajcsy Zsilinszky úti szamizdatbutikba. Faludy küldte meg a *Pokolbéli víg napjaim* sok-sok javítással tarkított magyar szövegét. A költő önéletrajzát az 1962-ben angol nyelven megjelent első kiadás után sokszor megjelentették újból Londonban, New Yorkban, Torontóban, németül 1964-ben Münchenben, franciául '65-ben Párizsban. Magyarul pedig mi 1987 karácsonyán. Ez volt szamizdat kiadónk legnagyobb vállalkozása. Hónapokig dolgoztunk rajta Hodosán Rozival. Nyáron a perőcsényi házunkba is magunkkal vittük. Ez volt az első olyan kötet, amelyet nem gépeltettünk, hanem kiszedettünk. Hibák sajnos így is maradtak benne. Négyezer példányban hoztuk ki a vaskos kötetet. Ez négy tonna. El tudják képzelni, milyen bonyolult feladat ekkora mennyiséget lebukás nélkül elszállítani? Hatalmas könyvsiker lett belőle.

Személyesen 1988-ban találkoztam először Faludyval Amerikában, ahol több alkalommal együtt szerepeltünk a magyar közösségek által

szervezett programokon. New York után Torontóban is volt közös fellépésünk. Ott Faludy nagy elismertségnek örvendett. Érkezésem másnapján délelőtti koncertre mentem, amelyen Ránki Dezső játszott. Ahogy jöttem ki a hangversenyteremből, megszólított egy kanadai férfi, s megkérdezte, honnan érkeztem. Amikor meghallotta, hogy magyar vagyok, felkiáltott: Faludy! Imádták őt Torontóban.

Jött a rendszerváltás, Faludy hazatelepült. A hazatérés nagy örömökkel ajándékozta meg. Könyvei egymás után kerültek az olvasók elé, a könyvhéten mindig hosszú sorok álltak előtte. Értő közönségre, ragaszkodó barátokra talált.

Gyurka bácsi, aki sosem gyűjtött vagyont, mondhatni, semmije sem volt, megkeresett, segítsek, mert nincs hol laknia. Mivel a fővárosnak nincsenek lakásai, a XIII. kerület polgármesterétől, Szabó Miklóstól kértem segítséget. Ő segített is. A kerületi önkormányzat használati jogot biztosított a költőnek egy reprezentatív lakásra a Margit híd pesti hídfőjénél. Az volt az elképzelés, hogy halála után Faludy-múzeummá alakítják át ezt a lakást. Faludy otthonra találása esemény lett. A Szent István körúti 150 m^2-es lakás átadását a nemzet ajándékaként kommunikálta a média. Ebből lett később a baj, meg abból, hogy az aggastyán 64 évvel fiatalabb nőt vett feleségül, kinek jövőjéről gondoskodni illett. Faludy akkor értette meg, hogy a lakásnak nem vált a tulajdonosává, csak ingyenes bérlőjévé, amikor azt Fanny nevére akarta átíratni. Ritkán éreztem magam olyan kínosan, mint az ebből támadt kalamajkában.

De ez csak a felületen tudta megkarcolni azt a mélységes csodálatot, amit Faludy és művei iránt érzek. A sztálini rendszert nem lehet tökéletesebben bemutatni, mint ahogy ő leírja a recski tábor életét. Könyvem elején már beszámoltam róla, hogy 1967 nyarán három osztálytársammal kirándulni mentünk a Mátrába, s 21 évvel később, a *Pokolbéli víg napjaim* olvasása közben jöttem rá, hogy a recski tábor területén jártunk, amiről akkor semmit nem lehetett tudni.

Szép – mondta Faludy, amikor első New York-i találkozásunkkor elmondtam neki, hogyan vált egy lebegő emlék súlyos valósággá könyve olvasása közben. És alig hallhatóan azt motyogta: Dichtung und Wahrheit. (Költészet és valóság.)

Az Aranykönyv első lapján Kosáry Domokos bejegyzése: „Budapest jelmondata: Sebeiből mindig feltámad. Büszke vagyok a városra." A történelmi távlat, a tudás biztonsága, a rendíthetetlen tartás.

Amikor meghívásának hosszas egyeztetés után végre sikerült eleget tennem, és az Akadémia székháza előtt kiszálltam az autóból, lámpalázat éreztem. Miért is nem jöttem gyalog a Városházáról? – kiszellőztethettem volna a fejem, és lett volna időm végiggondolni, mit is mondjak, hogyan is mondjam. Mintha egyetemista lettem volna, aki szigorlatra tart. Nem mindegy, milyen benyomást teszek az ország legnagyobb tekintélyű tudósára, az Akadémia elnökére. Hallottam, hogy van benne bizonyos távolságtartás. Hallottam ostobaságot nem tűrő mérges felcsattanásairól. Egy Lengyel József-elbeszélés címe motoszkált a fejemben: *Kicsi, mérges öregúr.* Egy történész barátom mesélte, hogy mindig kifogástalan eleganciával öltözik, és fiatalabb kollégáival távolságtartó. Az elnök úr most is nagyon elegáns volt sötét öltönyében, hófehér hajával, és kimondottan kedvesen fogadott, sőt személyesen megmutogatta a palota érdekességeit. Örülök neked – mondta –, tudod, utálom ezt a sok paprikajancsit, akik arról papolnak, mit szenvedtek a bukott rendszerben, miközben jól tudom, hogy kinyalták Kádárék seggét. De ez engem nem érdekel, amikor megválasztottak elnöknek, világosan megmondtam, hogy az Akadémián nem lesz boszorkányüldözés. Egyetlen mérce van, ki milyen tudós. No de beszéljünk rólad – mosolygott rám –, nem csoda, hogy gyűlölnek, mivel te tényleg ellenzéki voltál. Miután megtárgyaltuk az Akadémia és a főváros együttműködési lehetőségeit, azzal búcsúzott: már várom 1996-ot, mikor véget ér az elnökségem, hogy végre újból csak a történészi munkámmal foglalkozhassak.

A közélet azután sem hagyta teljesen visszavonulni. Szükség volt a minden oldalról kivételes tisztelettel övezett professzorra. Sok más tisztsége mellett 2005-ben elvállalta az '56-os forradalom emlékbizottságának elnöki tisztét. Mellette álltam a Felvonulási téren 2006. október 23-án délután, mikor az '56-os emlékmű ünnepélyes avatását lehetetlenné akarta tenni a zavargó csőcselék. Ott állt egyenes tartással a 93. évét betöltött öregember, miközben a korlátok mögött a motorokat bőgették. A Kosárynál 30 évvel fiatalabb köztársasági elnök, Sólyom László biztonsági okokra hivatkozva nem jött el az ünnepségre. Úgy is mondhatnám:

félt odamenni. Kosáry nem habozott kiállni az emlékmű elé, mint a kötelességteljesítésnek, az értelemnek a szimbóluma. Az öregember hangja nem volt már érces, de végigmondta a beszédét!

Egy évvel később halt meg. Fáj, hogy nem jutottam el Dörgicsére, hol büszkén kínálta borát a szívesen látott vendégnek.

HALDA ALÍZ

Az ember magánéletének érzelmileg legtelítettebb, legintenzívebb szakaszát a szerelem, közösségi-társadalmi életének legintenzív periódusát pedig – ha van hozzá szerencséje – a forradalom átélése jelenti. Halda Alíz ezt a kettőt egy-két rövid éven belül, egyszerre és egymástól elválaszthatatlanul élte át. 1955–56 között bontakozott ki a szerelme Gimes Miklós újságíróval, a Nagy Imre-csoport legradikálisabb tagjával, a forradalom egyik szellemi előkészítőjével. Együtt voltak a forradalom idején, együtt bujkáltak a forradalom után. Gimes letartóztatása és kivégzése között Halda Alíz minden idegszálával és energiájával azt kereste, miként tudna Miklósnak segíteni, miként tudná vele a kapcsolatot tartani. Ő maga írta ezt meg torokszorító és példátlanul őszinte, korrajznak és forrásmunkának is elsőrangú könyvében, a *Magánügy*ben.

Az azóta eltelt évtizedeket Halda Alíz Gimes Miklós és társai szellemi örökségének a jegyében élte le. 1988–89-ben a Történelmi Igazságtétel Bizottság egyik alapítójaként a rehabilitálásukért és méltó újratemetésükért harcolt. A hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján a Bibó-emlékkönyv szerkesztőbizottsága – melynek ő is tagja volt – az ő lakásán ülésezett.

1989-ben Halda Alíz is a legtermészetesebben állt a polgári demokrácia értékeit legkövetkezetesebben képviselő SZDSZ mellé. Két cikluson át az SZDSZ országgyűlési képviselőjeként, majd Országos Tanácsa tagjaként és kerületi vezetőjeként dolgozott, küzdött a magyar demokráciáért.

Mert küzdeni nagyon tudott – keményen, de mindig békésen. „Falusi, kisvárosi iparosok ivadékaként" alulról küzdötte fel magát. Önerejéből, népi kollégistaként lett színiakadémista, művelt, érzékeny irodalmi szerkesztő, majd tanár. Politikai kirúgottként, mellőzöttként kényszerű pénzkereső munkákkal töltötte élete jelentős részét. Sok belső küzdelme, kínlódása dacára – mint maga írja – valóban „mindenki erősnek, önállónak, magabiztosnak ismerte". Az '56 körüli pár rövid évben átélt különleges sorsból annyi energiát nyert, amennyi haláláig föltöltötte áldozatos, bátor, tevékeny életét.

A hetvenes évek végén láttam őt először a hétfői szabadegyetemen, s az 1985-ös monori ellenzéki találkozón hallottam őt először beszélni. A monori találkozót inspiráló Donáth Ferenc bizalmas barátja, kicsit talán a tanítványa is volt. Személyesen akkor beszéltünk először, amikor 1988-ban Soros-ösztöndíjjal az Egyesült Államokba utazhattam. Előttem Halda Alíz volt kint ugyanígy, tanácsokért mentem fel hozzá. Behatóan, de empatikusan és a konspiráció szempontjából kényes kérdéseket profi módon kerülve érdeklődött ellenzéki tevékenységem iránt. Utoljára halála előtt néhány héttel váltottunk szót Konrád György születésnapján, ahová nagybetegen is eljött. Mert a végsőkig szolidáris volt a barátaival, a politikai közösségével – és minden rászoruló vagy őt megérdemlő emberrel. Ahogy mondta: „az embernek kötelességei vannak a világgal meg a többiekkel szemben, mert nem lehet a világban jelen lévő rosszat tétlenül nézni".

Mint az '56-os forradalom örökösét mélységesen felháborították a 2006-os zavargások, és megvetette a „forradalom paródiáját produkáló gyülevész csoportokat". Még pár héttel a halála előtt, a kórházban is az SZDSZ helyzete foglalkoztatta. Hajdani színinövendékként sem szerette a rivaldafényt. Egész habitusától idegen volt minden szereplés, aminek nem volt komoly funkciója. De mindig jelen volt ott, ahol szükség volt rá, és mindig elmondta, amit lelkiismerete szerint el kellett mondania. Életének egysége és következetessége olyan példát jelent, amely több nemzedéket taníthat hűségre, bátorságra, a nehézségek vállalására, az igazság megértésére és kimondására: az élet igazi teljességére és szabadságára. Halála után a Magyar Narancsban emlékeztem meg róla (*Búcsú egy hűséges és bátor asszonytól*, 2008. június 12.). A fenti szöveg ennek az írásnak az alapján készült.

KENDE PÉTER

Kende Péter történészként, politológusként, szociológusként, publicistaként, tanárként és szervezőként egyaránt kiemelkedőt alkotott, és alkot ma is. Az én szememben azonban mindenekelőtt a Magyar Füzetek ki-

adója és szerkesztője marad. Az Irodalmi Újság mellett a Magyar Füzetek volt a legfontosabb nyugati magyar információs forrásunk. A Magyar Füzetek szellemi-politikai eszmélkedésem legérzékenyebb korszakában, a hetvenes évek második felében indult. A korszak legmagasabb színvonalú politikai folyóirata volt. Etalon volt számunkra, akik itthon, illegalitásban próbáltunk hasonlót szerkeszteni. Itthon persze nehezebb volt, de Kende Péternek sem volt könnyű a távolság és a vasfüggöny miatt. Szenzációs szervezőképességével, szívósságával, minőségérzékével és hatalmas kapcsolati hálózat megteremtésével azonban Kendének sikerült áthidalnia a távolságot. A Magyar Füzetek áttört a vasfüggönyön. Kézről kézre járt Budapesten. De persze így sem volt elég példány belőle. Ezért, amikor már kiépítettem az illegális kiadómat, rendszeresen kiadtuk utánnyomásban az egyes számait.

Kende Péter némely írását – például *A kisebbségek és a magyar sérelemérzet* című tanulmányát – annyira fontosnak ítéltem, hogy újraközöltem a Hírmondóban.

Amikor 1988-ban végre nyugati útlevelet kaptam, Párizsba elsősorban azért mentem, hogy Fejtő Ferenc mellett Kendével, Méray Tiborral és Kemény Istvánnal személyesen is megismerkedhessek.

Megesett velem többször is, hogy kicsit csalódtam, amikor munkái vagy tevékenysége alapján ismert és tisztelt emberrel személyesen is találkoztam. Kende Péterrel nem ez volt a helyzet. Személyisége, méltósága, tartása, intelligenciája, műveltsége, megfontoltsága okán személyes találkozásunk után még jobban tiszteltem, mint annak előtte. Nagy élmény volt vele minden beszélgetés.

Kende azok közé tartozik, aki az események mögött mindig a folyamatokat, a folyamatokban pedig a lényegi elemet ragadják meg. Veretes stílusában gondolatmeneteinek megfontoltsága, kiérleltsége tükröződik.

Kende Péter – Király Béla és Méray Tibor mellett – az '56-os emigráció legjelentősebb élő alakja. Az ő fölfogásában '56 a magyar népnek azt az elemi vágyát fejezte ki, hogy végre a szabad és demokratikus Nyugathoz tartozzék. A rendszerváltás lényegét is ebben látta, ezért tartotta azt minden félmegoldása, öröklött és szerzett bajai ellenére '56 megvalósulásának.

„Az elmúlt két évtizedben Budapest nyitott világvárossá vált. Kevés ember tett ezért annyit, mint Soros György, aki katalizáló szerepet játszott a zárt világrendszer lebontásában, és játszik ma is a vallási és a piaci fundamentalizmusok elleni küzdelemben. Soros kivételesen komoly ember. Olyan férfi, akinek elvei vannak, de egyetlen elve sem merevül dogmává: nyílt társadalom csak nyitott gondolkodás mellett lehetséges." Így kezdődik Soros György portréja a *Budapest 1990–2010, egy szabad város húsz éve* című, már többször említett kötetünkben (76. o.).

Soros 1984-ben létrehozott alapítványa alaposan megváltoztatta a főváros kulturális életét programok, szerzők, művek és kutatások sokaságának a támogatásával. A '80-as és '90-es években a politikai, tudományos és művészeti elit java Soros-ösztöndíjasként találkozott először a liberális demokráciával, és azzal, hogy milyen nagyszerű környezete lehet a szabad alkotásnak a toleráns, nyitott társadalom. A szabad és kreatív alkotás és tanulás lehetőségének a megteremtésében meghatározó szerepet játszott az 1993-ban alapított Nyílt Társadalom Intézet (OSI) és a Közép-európai Egyetem (CEU) is, amely eddig már száz országból fogadott hallgatókat, és ahová 30 országból érkeztek oktatók.

Soros György díszpolgári oklevelének átvételekor arról beszélt, hogy bizonytalanságban élünk, de ennek jó oldala is van, mert mindig lehet újítani és új dolgokkal kísérletezni. A tökéletesség elérése hiú ábránd, de a helyzetünkön lehet javítani. „A történelem olyan végtelen folyamat, amelyet a saját értékrendszerünk szerint cselekedve befolyásolhatunk, és ezáltal javítani és rontani is tudunk a helyzetünkön." A tökély a halálra jellemző princípium, az életé pedig az állandó átalakulás. A nyitott társadalom arra a tételezésre épül, hogy nem vagyunk csalhatatlanok, és senki nem birtokolja az igazság egészét.

Soros György mindig akkor jelent meg mellettem, amikor szükség volt rá, illetve főpolgármesterként már én kerestem, amikor a városnak szüksége volt rá.

Sorossal sokszor találkoztam, és ezen alkalmakat, valószínűleg másokhoz hasonlóan, arra próbáltam felhasználni, hogy a figyelmét egy általa kezelhető, megoldható probléma felé tereljem. Igyekeztem olyasmit

kérni vagy javasolni, ami megvalósíthatónak látszott, és a nyitott társadalom irányába tett lépésnek tűnt.

Amikor számomra többé-kevésbé ismeretlen emberek társaságában találkozunk, Soros mindig elmeséli megismerkedésünk történetét: 1982-ben a Galamb utcában működött Rajk László lakásában a szamizdatbutik. Júniusban vagy húsz napon át titkosrendőrök követtek bennünket nagyon feltűnően, feltehetően megfélemlítő célzattal. Rajk Lacihoz akkor még nem nyúltak, a kiadványainkat is az ő lakásában szerkesztettük. Egyedül dolgoztam a lakásban, amikor csengettek. Az ajtóban egy öltönyös úr állt, kezében két hatalmas bőrönddel. Soros György volt az, aki a bőröndöket azért cipelte magával, hogy a használt ruhákat a Szetának ajánlja fel. A történet folytatását Soros így szokta elmesélni: Meghívtam Demszkyt ebédelni, amire ő azt válaszolta, hogy a vendéglőben nem ketten lennénk, nézzék ki az ablakon, három luxusautóban titkosrendőrök ülnek, és lesik a ház bejáratát. Akárhová megyünk, a nyomunkban lesznek. Az ebédből nem lett semmi. Ennyi titkosrendőrt egy kupacban még nem láttam.

Ebéd helyett elmeséltem Sorosnak a Szeta működési módját, és a magyarországi szegénységről, a romák helyzetéről próbáltam informálni. Szó esett arról is, hogy minden sokszorosító gépet ellenőriznek. Soros megjegyezte, hogy ha megsokszorozódna a másológépek száma, akkor már nem lehetne azokat olyan könnyen ellenőrizni. A Nyitott Társadalom Alapítvány első nagy dobása a xeroxgép program volt. Közel száz egyetem és főiskola kapott korszerű sokszorosító gépeket. Ez a Soros-program néhány év alatt lehetetlenné tette a tiltott könyvek másolásának megakadályozását. Grandiózus ötlet volt ez, ami felgyorsította a rendszer szétesését.

Főpolgármesterként az általunk indított roma, drogprevenciós és esélyegyenlőségi programok kapcsán kerestem Sorost.

Az ő segítsége nélkül nem indulhatott volna el 1991-től a fővárosi iskolatejprogram, amely évente 200 millió forint értékben biztosított tejet és kiflit a budapesti általános iskolák tanulóinak. Késő tavasszal iskolai felmérésekkel és tanári beszámolókkal győzködtem margitszigeti szállodájának teraszán Sorost, hogy a tejakció nélkül sok gyerek délig éhesen ülne a padban. Egymillió dolláros támogatást kértem, amit a Soros Alapítvány öt tanéven át biztosított is. De ez nem ment magától. Minden ta-

Havel, Soros és a CEU rektora, az egyetem avatási ünnepségén (Müller László felv.)

vasszal felkerestem Sorost a szállodájában, beszámoltam neki a program működéséről, és kértem a hosszabbítást. Volt olyan év, amikor egy másik alapítványt is bevont a támogatói körbe, mert nem akarta, hogy kizárólag tőle függjön a program finanszírozása. Így ment ez 1996 februárjáig, amikor Soros jelezte, hogy kiszáll: – Gábor, elég erős vagy már ahhoz, hogy meggyőzd a kerületeket, és jövőre már ti együtt fogjátok finanszírozni a programot.

Ez volt a kezdete annak a periódusnak, amikor Soros György egymás után szűkítette, majd lezárta magyarországi és közép-európai programjait. El akarta kerülni, hogy a régi, állami függőség után kialakuljon a civil és az önkormányzati szféra alapítványi függősége. Nem akart állandó klientúrát fenntartani. Az alapítvány megadja a kezdő lökést és tőkét az induláshoz, de néhány év múlva el kell vágni a köldökzsinórt – mondogatta.

Ez a módszer a főváros esetében tökéletesen működőképesnek bizonyult. A '96-os tanévben a rászoruló gyerekeket érintő kiadások 200 millió forint körül mozogtak, ám a fővárosnak csak 64 millió állt a rendel-

kezésére. A megoldást a Fővárosi Tejalap létrehozása jelentette, amit az iparűzési adóból származó bevétel terhére különítettünk el egyetértésben a 22 kerületi önkormányzattal. 2004 őszén a fővárosi tejalapot azért szüntettük meg, mert kiváltotta az állami iskolatejprogram. Mint a mesében: Soros elindította a tejprogramot, a főváros és a kerületek folytatták, végül az állami költségvetésből finanszírozott program lett belőle.

Soros a világ egyik legbefolyásosabb üzletembere. Régebben a globális kapitalizmus és szabad piac zászlóvivője volt, de az elmúlt másfél évtizedben a nézetei sok mindenben megváltoztak. A '90-es évek közepétől számos interjúban és könyvben azt fejtegeti, hogy a szabályozatlan kapitalizmus fenyegetést jelent a nyitott társadalom számára, a közérdeket meg kell védeni az egyéni érdekkel szemben. Egy interjúban így összegzi az álláspontját:

> „Én csak annyit akarnék mondani, hogy nem szabad isteníteni a piacot. Én szívesebben beszélnék arról, ami a filozófiám középpontja, vagyis arról, ahogyan a résztvevők és a megfigyelők átformálják a világot a saját várakozásaikkal. Azt gondolom, sokan félreértettek. Attól még, hogy kritizálom a kapitalizmust, nem támogatom a szocializmust. Minden szisztéma tökéletlen. Attól még, hogy a szocializmus megbukott, a kapitalizmus nem lesz tökéletesebb. Ráadásul a saját értékeink sem mindenben összeegyeztethetők, a saját értékrendszerünk is teli van benső következetlenségekkel. A szabadság és a társadalmi igazságosság például nem összeegyeztethető: meg kell alkudni valahogy. Állandóan változó világban élünk, tehát alkalmazkodni kell, minél jobb alkukat keresni. Éppen ezért nem célszerű elfogadni semmiféle előzetes ideológiát vagy dogmát.". (Babarczy Eszter és Neményi László interjúja, *Beszélő* 1999/6.)

Egyetértek Sorossal. Ha doktriner módon a piaci szereplők érdekeihez szabtuk volna a várospolitikánkat, akkor nem indult volna be a rászorultakat segítő kompenzációs program, nem működött volna a települési értékeket védő rekonstrukciós program, és nem lenne szociális városrehabilitáció sem. Alkukat kellett kötni, és alkalmazkodni.

Budapest kulturális élete nem lenne ennyire pezsgő és sokszínű, ha a rendszerváltást követő években Soros alapítványa nem támogatta volna a

kortárs művészeti projektet, a könyvkiadást, a folyóiratkiadást. Az alapítvány megreformált támogatási rendszere is hasznosnak bizonyult a '90-es években az oktatás és az egészségügy területén. A CEU keretében létrehozott Open Society Archives (OSA) nagyszerű könyvtárral és hatalmas dokumentációval rendelkező kutatóhely, ami az egész térségből fogad ösztöndíjasokat, és remek kiállításokkal szolgálja a múlt feltárását.

Művészek

LUCIANO PAVAROTTI

Az olasz tenorista egyszerre volt a zeneértők és a háziasszonyok bálványa. Az én életemben senki nem tett annyit az opera népszerűsítéséért, mint ő. Amikor a Sportcsarnok-beli koncertjére és a vele való személyes találkozásra készültem elfogódva és izgatottan, elolvastam róla mindent, amit felleltem. Rudas Tibor volt az az impresszárió, aki Pavarotti legnagyobb tömegeket megmozgató világkoncertjeit szervezte. Rudas még fiatalemberként, 1948-ban hagyta el Magyarországot. Amerikában először tánciskolát nyitott, majd kaszinókban táncrevüket szervezett. Az volt a terve, hogy a New York-i Filharmonikusokat Zubin Mehtával fellépteti valamelyik kaszinóvárosban, és ennek az ötletnek meg akarta nyerni Pavarottit. 100 ezer dollárt kínált, az ajánlata ellenállhatatlan volt. Luciano akkori impresszáriója hosszas győzködés után hozzájárult egy óriás sátorban rendezett koncert megvalósításához. Ezzel új korszak kezdődött, a tömegkoncerteké, melynek Rudas volt a meghatározó embere.

A nyolcvanas években Pavarotti kapta minden idők legnagyobb gázsiját, és népszerűség tekintetében Placido Domingo volt az egyetlen versenytársa. A fiatalabb José Carreras bekapcsolódásával született meg 1990-ben a három tenor közös világkoncertjének az ideája, amire a labdarúgó-világbajnokság adott alkalmat. Ezt a koncertet háromszázmillióan láthatták, és a róla készült lemezből több mint tízmilliót adtak el.

Pavarotti teljesen megbízott Rudasban, aki saját elmondása szerint annyi pénzt keresett a három tenornak, aminek az elköltéséhez két élet

is kevés lett volna. A koncert után a Hilton Szállóban adtam át Pavarottinak a főváros kulcsát. Pavarotti a vacsoraasztalnál roppant közvetlenül mesélt kedvenc időtöltéseiről, meg arról is, hogy minden előadása előtt feszült és ideges, minden énekes így van ezzel, aki azt állítja, hogy nem fél, nem mond igazat. Ezt a feszültséget szereti a volán mellett levezetni, sportosan vezeti kedvenc, speciálisan a számára átalakított autóit.

Rudas és Pavarotti azzal búcsúztak tőlem, hogy Modenában szeretnének tárgyalni velem egy következő pesti koncert lehetséges helyszíneiről és időpontjáról. Májusban Pavarotti díjugrató lovasversenyt rendezett Modena közelében lévő farmján, és Rudassal együtt erre az alkalomra invitált bennünket a családi birtokra. A Pavarotti-birtokon Rudas Tibor várt bennünket. Ő mutatott be Pavarotti feleségének és három lányának. A család a népes vendégseregtől távolabb, egy hatalmas asztalnál étkezett, és megtiszteltetésnek éreztem, hogy engem is oda invitáltak. Megtudtam, hogy a kenyeret és a péksüteményeket helyben sütik, a zöldséget is maguk termelik, és a zamatos lambrusco bor is a helyi tőkéken terem. Luciano nem volt végig velünk, de amikor leült közénk, akkor körbemutatva azt magyarázta, hogy időskorában a lehető legtöbb időt itt fogja eltölteni. Nehezen járt, és szmoking nélkül sokkal testesebbnek látszott, de folyvást tréfálkozott, és minden fogást végigélvezett.

A tésztás fogások után salátákat szolgáltak fel, azután egy óriási tálat sajtokkal, két másikat pedig gyümölcsökkel. Pavarotti inkább a tésztaféléket kedvelte, és akkor élénkült meg igazán, amikor a krémmel töltött cornettiket és a mandulatortát kínálták. Az ebéd alatt Rudas foglalta össze magyarul a számomra Pavarotti szavait. Sosem tudtam pontosan, hogy mi az, amit tolmácsol, és mi az, amit ő tesz hozzá. Pavarotti arról beszélt, hogy az opera hihetetlenül kockázatos műfajjá vált. Amikor az énekes sok ezres tömeg elé áll, akkor bármi megtörténhet. A milánói kritikusok pedig különösen kegyetlenek tudnak lenni. Nem igazán lehet tudni, hogy mi váltja ki a gyűlöletüket, de az biztos, hogy a külföldi sikerek kifejezetten bőszítik őket. A Scala zenekritikusai nem tudják elfogadni, hogy mások mondják meg helyettük, melyik olasz tenoristát szeressék az olaszok.

Pavarotti búcsúzóul átölelt, és azt ígérte, hogy legközelebb Budapesten találkozunk. Ez így is lett, 2007-ben bekövetkezett haláláig még több alkalommal is ellátogatott Budapestre.

1976 nagy eseménye volt a Taganka *Hamlet*jének budapesti előadása. A világító berendezések mellett állva néztem az előadást. Viszockij gitárral adta elő az előadás prológusaként Paszternák versét: „Messzi visszhangokat halászva megértem, a kor, amelyben élek, merre tart." Úgy éreztem, azon a recsegő, erőteljes hangon egy halál közelségében élő színész szól hozzánk. A szinte üres színpadon a híres díszlettervező, Borovszkij mindentudó hálójával játszottak el mindent.

A Hamlet mellett Ljubimov *Bűn és bűnhődés*ének bemutatója is kultuszeseménnyé vált Pesten. Miután Ljubimov részletesen beszélt a Timesnak adott interjújában az orosz cenzúra működéséről, a lehallgatásokról, a megfélemlítés technikáiról és a szovjetek által lelőtt dél-koreai gépről, megfosztották őt szovjet állampolgárságától. Izraelben élt, de persze járta a világot, és a legjobb társulatokkal dolgozott. Péter fia összesen öt nyelven, huszonnyolc iskolában tanult. Ljubimov Budapesten ismerte meg Péter édesanyját, Katalint. 1976 tájékán Koncz Katalin, „Kátya" volt a tolmácsa, aki már évtizedek óta a felesége, titkára, menedzsere, támasza. Újságírói pályáját sem kellett teljesen feladnia, ő intézi a színház sajtóügyeit, gondja van a levelezésekre, a szerződésekre, a fesztiválokra. Ljubimovot akkor ismertem meg személyesen, amikor 2001 márciusában a Tavaszi Fesztiválra megrendezte Peter Weiss *Marat/Sade*-ját. Rendezés közben a bal kezében elemlámpát tartott, azzal világította meg a darabot dirigáló jobb kezét. A mester a már nagyon lepusztult PeCsa színpadán jelenítette meg Sade bolondházi színházát, és varietéműsort komponált bele. A színészeket létrákon és rácsokon mozgatta. Ez az interpretáció kifigurázott minden ideológiát, és erőteljes rendezői gesztusaival fölverte a nézőt a rendszerváltás álmából.

Jurijnak Ljubimovnak Göncz Árpád adományozta a magyar állampolgárságot. 2007. június 18-án moszkvai otthonában fogadott minket Anikóval együtt. Elmondtam neki, hogy díszpolgári címre terjesztem föl. Ennek jobban örült, mint vártam.

A budapesti évekről faggattuk a magyarul beszélő családtagokat. Megtudtam, hogy Ljubimov Kispesten, anyósa kertjében, Péter fia születésekor diófát ültetett. Amikor Pesten tartózkodik, e diófa alatt üldögél, és itt kezdett naplót és visszaemlékezéseket írni. A jegyzeteit *Egy vén fecse-*

Ljubimov mesél budapesti éveiről az A38-as hajón (saját felv.)

gő feljegyzései címen jelentették meg Moszkvában. Magyarul sajnos még nem adták ki.

Harmadik generációs jogfosztott vagyok – fordította apja szövegét Péter. Moszkvában 1989-ben a rehabilitálása után mindent újra kellett kezdenie – mesélte kedvesen és minden sértettség nélkül Ljubimov, akinek az előadásaira Moszkvában hónapokkal korábban kell helyet foglalni.

Szolzsenyicin 80. születésnapját a Tagankában ünnepelték meg. *A pokol tornáca* színpadra írt változatát adták elő. Ljubimov játssza az általa rendezett darabban mindkét főszereplőt, a fogvatartott írót és Sztálint, a diktátort. Amikor rákérdeztem, hogy nem fárasztó-e az ő korában ez a rendkívül nehéz előadás, akkor az egész család csak mosolygott.

Jurij Ljubimov 2007. november 17-én, 90 éves korában lett Budapest díszpolgára.

FRANK ZAPPA

Néhány hónappal a rendszert váltó választás után kaliforniai otthonában találkoztam vele. Meghívott magához. Én pedig Budapestre invitáltam az első Budapesti Búcsúra.

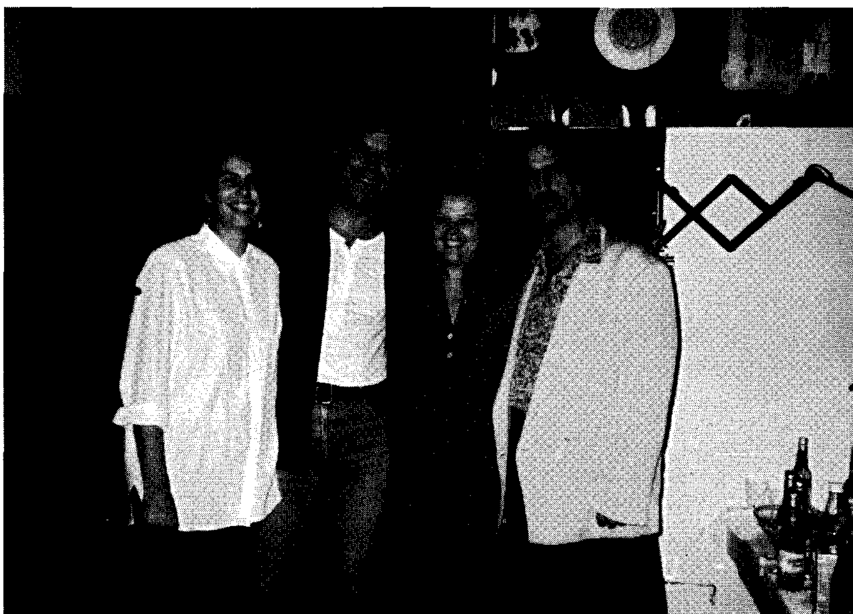
Frank Zappáról a legjobb könyvet Frank Zappa írta. A Zappa-kultusz kései dokumentuma ez a kedves önbemutatás. Erősen ajánlom azoknak, akik a zenéjén kívül az életében is szeretnének elmélyedni. Öncenzúrázatlan olvasmány.

Frank polihisztor világpolgár, akit minden érdekelt. A gitármágus és virtuóz rockkomponista a zene és az élet nagy bohóca volt. A középkori udvarok kiváltságos igazmondói jutnak eszembe róla, akiknek joguk volt kimondani, hogy a király butaságokat beszél. Groteszk humorral pellengérezte ki honfitársai vak patriotizmusát, ami szinte immunissá tette őket a nevükben elkövetett igazságtalanságokkal szemben. Főleg az egyház, a hadsereg és az üzleti világ korrupciós ügyei foglalkoztatták. A demokrácia ellenségének tekintette azokat a jobboldali vallási vezetőket, akik a szólásszabadság elfojtására törekedtek. Számtalan példát tudott és adott elő elméletei igazolására. Becsmérlői exhibicionistaként, ha nem éppen őrültként tartották számon. Életrajzírói szerint hihetetlenül olvasott volt, miközben váltig állította, hogy soha nem olvas. Nagyon tájékozott volt, és nagyon szabadszájú.

Izgatta a bársonyos forradalmak romantikája. Kíváncsisága legyőzte az éneklésben már komoly akadályt jelentő betegségét. Eljött és játszott. Először Moszkvába repült. Néhány nappal később Prágában a szovjet csapatok kivonásának az ünnepségén vett részt. A Prazsky Vyber zenekarral muzsikált, és eljátszott egy reggae-szólót. Rajongói örökítették meg azt a néhány mondatot, amit a színpadról mondott: Biztos vagyok benne, hogy ti is nagyon jól tudjátok: az országotok új korszakának ez csak a kezdete, és kérlek benneteket, hogy az elkövetkező változások során őrizzétek meg az országotok egyediségét. Ne akarjátok valami mássá változtatni. Őrizzétek meg egyedinek. A következő évben Csehszlovákia kettévált.

1991. június 29-én érkezett Zappa Budapestre. Meghívtam a Városházán rendezett koncertre, ahol Kocsis Zoltán is fellépett. Nagyra értékelte Kocsis művészetét. Az előadás után összeismertettem őket. A Rajk Laci lakásán, az Andrássy úton rendezett baráti találkozón mindenkihez volt néhány kedves, érdeklődő kérdése, egyáltalán nem tűnt betegnek vagy meggyötörtnek.

„My Gypsy Friends" – idézi a koncerten elhangzott megszólítást Zappa budapesti rajongóinak honlapja. A tabáni koncerten Franket hódoló tisztelettel és szeretettel fogadták. A Zappa-honlap riportere személyes

Frank Zappa Rajk Lászlóval, Kerek Judittal és feleségével, Gaillel

hangon tudósít a megilletődött zenésztársakkal fellépő művész érkezéséről és a közös muzsikálásról. Zappa egyik utolsó koncertjéről:

„Elterjedt a hír, hogy délelőtt-koradélután lesz a beállás, így délben páran már a Tabánban voltunk. A színpad valóban készülődött, csaknem minden a helyén volt – és akkor begördült a hatalmas limuzin. A többi már történelem. Az autót várakozva álltuk körbe, mire – nem történt semmi. Vagy 10 perc eltelte után végre kinyílt az ajtó – persze hogy az ellenkező oldalon, és FZ mosolyogva, integetve indult a színpad felé. Kicseréltette a kilencvoltos elemét a gitárjában, és egy 15 perces, nagyon felszabadult dzsemmelés következett. Utólag visszahallgatva talán a nap legélvezetesebb szólója. [...] ... lassan eljött Zappa IGAZI fellépésének ideje, emlékezetem szerint úgy 7-8 óra körül. Demszky Gábor köszöntő szavai után Zappa két újabb szólót játszott a neves alkalmi – nekem kicsit megilletődöttnek tűnő – zenésztársaival. Az első darab egy indulóként aposztrofálódott, míg a második, a csendesebb darab egy altató, az orosz

katonáknak címezve. A felvételen jól látszik, ahogy Zappa... öt ujját feltartva jelez a zenészeknek, és a zene hömpölyög tovább, immár ötnegyedben."

Zappa Budapesten az artisztikusan megformált 1992-es elnökjelölti kampányára készült. Sokat beszélt erről. Elmondta, hogy ő gyakorlatilag teljesen konzervatív (!), és a Reagan–Bush-féle adminisztráción az igazi konzervatív-liberális eszméket kérte számon. Amikor Beverly Hills-i stúdiólakásában találkoztunk, a szememre vetette, hogy miért találkoztam aznap Reagannel, mit kerestem az exelnöknél. Frank leginkább alacsony adókat és „kevésbé kellemetlenkedő" kormányt követelt. A friss szabadság levegőjét jött szippantani a Duna mellé. Nem tudom, csalódott-e? A pesti underground és magyar rajongói szívükbe zárták. Két évet élt még.

MADONNA

1995-ben forgatta Budapesten az *Evitát*. Antonio Banderas volt a másik világhírű főszereplő. Andy Vajna gondoskodott róla, hogy igazi sztárparádévá váljon a kora tavaszi forgatás. Itt volt velük Melanie Griffith. A főváros legfontosabb közterületein forgattak, tele volt velük a bulvársajtó.

A popikon Madonnáról köztudott volt, hogy a világ első számú színésznőjévé akarja felküzdeni magát, és az *Evita* címszerepe óriási kihívást jelentett számára. (Nyert is vele Golden Globe-díjat.) A budapesti forgatás előzménye az volt, hogy Buenos Airesben betiltották a forgatást, és ezután olyan várost kerestek, amelynek szecessziós-eklektikus építészete némileg hasonlít az argentín fővároséra. Budapesten persze olcsóbb a közterület-foglalás is, a professzionális szakmai háttér pedig biztosított.

Madonna nem igazán érezte jól magát Budapesten. Négy héten át szinte megállás nélkül esőben forgattak, amit eléggé alulöltözötten kellett kibírnia.

Andy Vajna azzal keresett meg, hogy rendezzünk fogadást, találjunk ki valamit, ami vonzó program lehet a színész sztárok számára. A rossz időjárás miatt a sétahajózás vagy a városligeti kocsikázás nemigen jöhe-

A BTM kiállítótermében

tett szóba, ezért egy múzeumlátogatással egybekötött fogadást javasoltam. Néhány nap múlva Madonna visszajelzett, hogy szívesen venné, ha végigkalauzolnám a Történeti Múzeumban akkoriban megnyílt, Budapest történetét bemutató állandó kiállításon.

„Amikor az emberek felismertek, tartották a távolságot, és még a rajongók is udvariasan, szinte félénken követtek. Nagyon kellemes és nagyon civilizált volt az egész. Nem éreztem magam csapdába esett rabnak" – írta Madonna egy budapesti séta kapcsán a naplójába. Amikor a várudvaron kiszállt a limuzinból, egy testőrnő kísérte, és csak két félénk autogramgyűjtő rajongó várta. Odabiccentett, amitől a két fiatal elolvadt a gyönyörűségtől, rajzolt valamit a felé nyújtott papírra, majd hozzám lépett.

Meglepően tájékozott volt, a Várban tett sétája óta tudta, milyen nagy jelentőségű esemény volt Buda 1686-os visszafoglalása. Azt hiszem, elragadott a lendület, és túl sokat beszéltem. Madonna az igazgató irodájában még megkérdezte, hogy nekem is ilyen pazar kilátást nyújtó dolgozószobám van-e. Ha nem, akkor miért nem cserélünk Bodó igazgató úrral? A többi Madonna budapesti naplójában olvasható a neten: „Március 31. vasárnap. Virágvasárnap van. Elmentünk egy szép gótikus templomba, amelyet Mátyás-templomnak vagy hivatalosan Nagyboldogasszony-templomnak hívnak. Hétszáz éves. Csodaszép. Mise után jártunk bent, és épp valami kórus gyakorolt. Négy énekes franciául énekelt orgona- és csellókísérettel. Órákat tudtam volna eltölteni ott, mélyen beszívni a tömjén illatát, és gyönyörködni a mennyezeti freskókban. A zene betöltötte az egész templomot, amely barokk mintás mozaikcsempékkel van befedve. Gyújtottam egy gyertyát, és imádkoztam, hogy sikerüljön a film, hogy kisüssön a nap. Próbálunk engedélyt kapni, hogy a Bazilikában forgassunk, de a jelek szerint valami püspök nem járul hozzá, mert nem tetszik neki a viselkedésem. Most világszerte az a hír, hogy gondokat okozok Budapesten. Hogy a püspök nem enged be a templomba. Hogy rossz lány vagyok. Bukott nő. Bűnös. Megkövezni!"

Akármennyire is igyekeztünk a vendéglátással, a konzervatív-klerikális Budapest is bemutatkozott a forgatócsoportnak. Szerencsére néhány napon belül Madonnától tudhatta meg a világ, hogy növekedésnek indult benne egy kis jövevény. Madonna terhessége első hír volt a CNN televízióban, de még a Magyar Rádió hírei között is szerepelt.

RAJK LÁSZLÓ

A kommunizmus utolsó két évtizedében nem sok időnk volt azon gondolkodni, hogy Rajk László személyében egy valódi reneszánsz művésze van a magyar disszidens mozgalomnak.

Rajk László energiái kifogyhatatlanok voltak. Ellenzéki és művészi tevékenységében is. Készített grafikákat, tipográfiát, tervezett, s olykor saját kezűleg épített házakat, szervezett városközpont-rehabilitációt, írt tanulmányokat, és számtalan színházi és filmes díszlet kötődik a nevéhez. (Illetve épp a legsikeresebb díszlettervei nem kötődhettek a nevéhez hivatalosan, mert nem szerepelhetett a neve a színlapon.)

Az általam kiadott könyvek jelentős részét Rajk illusztrálta. Szerettem ezeket a borítóterveket, amelyek azóta egy önálló kötetben is megjelentek *Földalatti vonalak* címmel. Ebben a kötetben az én írásom is szerepel bevezetőként (*A szamizdat, mint értékteremtő műfaj Rajk László művészetében*. Jelenkor, Pécs, 2000). Ennek az írásomnak néhány mondatát itt is fölhasználtam.

A Rajk László által tervezett Lehel Csarnok Váci úti frontja (Müller László felv.)

Rajk azóta jócskán rajta hagyta a keze nyomát Budapesten. Az általa tervezett épületek semmi mással nem téveszthetők össze. Amikor először körbevezetett a szerkezetkész Lehel Csarnokon, arra gondoltam, hogy Rajk László mestere az a Haussmann báró lehetett, aki egy meglévő városi szövetbe egyszerűen belevágott egy új struktúrát. Az egyszintes, hagyományos, bódésoros és kirakodó pultos piac helyére tolta be Rajk azt a radikálisan eklektikus, dekonstruktivista, hajó formájú csarnokot, amely rikítóan színes is, és ezáltal vidáman kiemelkedik a szürke városi szövetből. Olyan, mintha egy dunai kofahajót a partra dobott volna az ár.

Rajk megdöbbentő őszinteséggel néz szembe az építészet néhány alapvető rendezőelvével a saját alkotását bemutató kötet (*Radikális eklektika. Kölcsönzött evidenciák.* Jelenkor, Pécs, 2000) bevezetőjében: „Az antik mitológiában Mercurius-Hermész a tolvajok védelmezője volt. Lehetne akkor az építészeké is, hiszen az építész mindig is lopott." Finomabban szólva stílust követett, másolt, stílusokat kevert újra. Ha egy pillantást vetünk erre a posztmodern, vaskos oszloptörzsekre felfüggesztett, acélvázas vasbeton térszerkezetre, akkor látjuk, hogy az új elemek nagyon is ismert régiekre utalnak vissza. Rajk újragyúrja a régi stílusokat, játszik a konstruktivista elemekkel, de van ebben az épületben erős törekvés arra is, hogy visszautaljon a főváros első vásárcsarnokára, Pecz Samu klasszikus Vámház téri alkotására. „Az építészet élősködő, rátelepszik a már meglévőre" – ez a Rajk által sokszor emlegetett parazitaelv. A kofahajó magába fogadja a piaci árust is és azokat a vásárlókat is, akik a külső megjelenésén eleinte álmélkodtak, majd a belső térbe lépve már a jól ismert piaci környezetben találták magukat, Angyalföldön. A helyet agoraként használó, beszélgető emberek számára a kofahajó pesti köztér, akárcsak az első Vásárcsarnok, ahová a nagymamám járt alkudozni a kofákkal.

A kerület alpolgármesterével hónapokon át izgultunk, hogy ki tudnak-e adni minden üzletet valamennyi szinten. Heteken át visszajártam fotózni és vásárolni, s úgy láttam, hogy gyorsan beindult az élet a kofahajón. Angyalföld megszokta és megszerette ezt az ezerarcú és beszédes új helyet.

HALÁSZ PÉTER

Halász Péter 1969-ben alapított társulatának működési engedélyét 1972-ben bevonták. Három évig működtek tovább lakásszínházként Halász Péter és Koós Anna lakásán, a Dohány utcában. 1976-ban az egész társulat emigrált. Emigrációba kényszerítették őket. Ezek voltak a Kádár-kor leginkább retrográd évei. Javarészt felszámolták a magyar ellenkultúra kerületi kultúrházakba és magánlakásokba, vidéki műtermekbe szorult, félig informális hálózatát, csapást mértek a szűk, de autonóm nyilvánosságra. Az ellenkultúra lázadás volt a kettős morál, a cinizmus, a mimikri és az ügyeskedés ellen. Ezért döntött úgy Kádár és Aczél, hogy az egész magyar undergroundot felszámolja, és rendőrségi kérdést csinál az ad-

dig eltűrt vagy inkább megtűrt Balatonboglárból, a korai kéziratos irodalomból, és betiltja Halászék lakásszínházát.

A lakásszínház előadásaira Bálint Mariann hívott meg. A szűkös térben játszott, közvetlenül egyáltalán nem politizáló előadások áttételes mondanivalója abban az időben rendkívül fontos volt a számomra. „Színház a lakásban: magánszínház egy szűk lakásban. Lakás a színházban: magánlakásban szűk színház. / A szűk színház sűrített piactér: minimális térfogaton maximális nyomás: szabadság makett." Így írt Halász Péter színházáról *Szűk színház* című versében Tábor Ádám barátom.

Ez a szabadságmakett sokszor mesterségesen tovább szűkült, a nézők a szobában felépített lakás ablakain keresztül követhették az előadás alig hallható szövegét. Halász lakása mégis kultuszhelyé vált, ahol az egész magyar underground megfordult. Jól emlékszem az egyik előadásra, Csehov *Három nővér* című darabjának átiratára. Halász Péter, Bálint István és Breznyik Péter játszotta a három nővért, Olgát, Mását és Irinát. Koós Anna hangosan súgta a szereplőknek a darab rövidített szövegét. Az egyik poén, amin jót derült a közönség, ma már talán nem is lenne érthető. Irina, akit Halász Péter játszott, többszöri súgói felszólítás ellenére sem akarta kimondani, hogy ő Moszkvába vágyik:

„Irina: Olga! Hallottad? A dandár elmegy innen – valahová elhelyezik.

Olga: Ezek csak olyan hírek.

Irina: Akkor magunkra maradunk... Te Olga!

Olga: Mi az?

Irina: Édesem, kedvesem, én tisztelem és becsülöm a bárót. Kitűnő ember, hozzá is megyek, nem bánom, csak már költözzünk Moszkvába. Könyörgök, utazzunk!"

Ekkor halljuk a súgótól, Koós Annától a szöveget: „Nincs szebb a világon, mint Moszkva!"

Az Irinát játszó Halász Péter hallgat, nem hajlandó elismételni a szöveget. Koós Anna újra próbálkozik, most már hangosabban. Irina hallgat. A közönség egyre hangosabban derül. Végül Halász kimondja a dialógus következő mondatát: „Menjünk oda, Olga, menjünk oda!"

Mindhárom szereplő szivarozott vagy cigarettázott, és dohányfüstbe burkolózva felszabadultan élvezték a játékot.

Halász Péterék nem Moszkvába mentek. Párizsban, majd Hollandiában léptek fel. Megalapították a Squat Színházat. Legközelebb New Yorkban találkozhattam velük.

A '80-as évek végére Halászék már majdnem kitörlődtek a magyar avantgárd közönségének az emlékezetéből, amikor eltűnt a vasfüggöny. A régi szobaszínházi társulatból egyedül Halász Péter érkezett meg Budapestre az új színházával, a Love Theaterrel. Akkor láttam őt először igazi színpadon játszani a Petőfi Csarnokban. Halász megtanulta Amerikában, hogy a mayor az, aki egy nagyvárosban színházi ügyekben is illetékes, ezért bejelentkezett és eljött hozzám a Városházára. Meghívott az első pesti bemutatójára, amelynek hosszú címét alig tudta felidézni, végül a gépelt szóróanyagon olvastuk: „Ő, aki egykor a sisakkészítő gyönyörű felesége volt".

A folytatásról keveset tudok. Péter egyszer azzal keresett meg, hogy a VIII. kerületben saját színházat akar csinálni. A főváros ehhez sajnos csak szimbolikus támogatást tudott nyújtani.

Közismert, hogy Péter happeninget csinált a halálából. Betegségének utolsó stádiumában felravataloztatta magát a Műcsarnok ovális termében. Koós Anna szerint, aki kitűnő kötetbe szerkesztve megírta és dokumentálta a lakásszínház történetét (*Színházi történetek szobában, kirakatban*. Akadémiai Kiadó, 2009), így Péter még az ájulás szélén is hallhatta az utókor elismerését. Megkönnyebbült. Mindent elértem, amit akartam – mondta másnap telefonon. Ám a hazatérés utáni évek produkcióit és annak fogadtatását Koós Anna másképpen értékeli: „A folytatás viszont elmaradt. A Squat Színház felszámolta magát, a Dohány utcában mások laknak, és mi is megváltoztunk. Illetve nem csak mi, a közönség is. – Már rég nem hiányzunk egymásnak."

Nekem hiányzik Halász Péter, a kedves, a bátor művész, az a pesti ember, színész és rendező, aki szabadon és öncenzúra nélkül csinált az életéből színházat, hogy a közönsége szeresse, és szabadon együtt gondolkodjon vele.

UTÓIRAT

Szerencsés vagyok, mert húsz éven át Európa legszebb fővárosának főpolgármestere lehettem. Álmodozó kedvű leányom szerint a Duna királynőjének udvarmestere. Azoknak köszönhettem ezt a két évtizedes bizalmat, akikről nem sokat írtam eddig maratoni történetemben. Azokra gondolok, akik nemcsak a napi feladataim elvégzésében segítettek, hanem akkor is mellettem maradtak, amikor már látszott, hogy nekünk nem terem többé babér. A titkárságomra, a sajtósokra, a külügyesekre és kabinetem valamennyi tagjára jóban és rosszban egyaránt számíthattam. Ők biztos kapaszkodót jelentettek és irányt mutattak a legrosszabb időkben is. Mintegy száz nevet kellene felsorolnom, talán megbocsátják nekem, ha erre azért nem vállalkozom. Sokan közülük 2010 októbere óta is segítettek a könyvemhez szükséges források felkutatásában és írásom pontosításában.

Kezdjük a beszédírókkal. Nyáry Krisztián kommunikációs igazgatóval, Tábor Ádám költővel és Győrffy Ivánnal másfél évtizeden át, nap mint nap együtt gondolkodtunk szavakat keresve és üzeneteket fogalmazva. Mindig naprakészek voltak, minden erejükkel azon igyekeztek, hogy a főváros jó hírnevét közvetítsék. Félszavakból értettük egymást. Mindig biztos lehettem benne, hogy tökéletesre csiszolt szövegeket kapok tőlük. Ezeket a szövegeket a könyvemben is felhasználtam, és ha mostanában megcsal az emlékezetem, őket hívom fel legelőször. Király Dávidra is mindig számíthattam, a legkevésbé áttekinthető ügyeket is közérthetően meg tudta fogalmazni.

Folytatom Bartók Julival, aki a legellentmondásosabb ciklusban, 1998–2002 között vezette a titkárságomat, kemény kézzel és eltökéltséggel. Ga-

lambos Ágnes az utolsó ciklusban vette át ezt a szerepet, utódom jóvoltából 2012 augusztusáig a hivatalban maradhatott – sajnos egyedüliként a közvetlen környezetemből. Ágnes mindenkit elér, és minden létező forrást fellel, ha szükség van valamire – általában azonnal. Szoros kapcsolatban maradtam Gyekiczki Andrással is, aki az utolsó ciklusom idején a kabinetfőnököm volt, és akit gyalázatos koholmánnyal eljárás alá vontak. Biztos voltam benne, hogy az „ügye" tisztázódni fog. Éppen a kézirat leadása előtti napokban zárták le ellene az eljárást bűncselekmény hiányában.

Mérey Zsoltnak mind az öt ciklusban meghatározó szerepe volt a főváros külkapcsolataiban. Egy évtizeden át vezette a városdiplomáciáért felelős fővárosi divíziót. Műveltebb munkatársat és szórakoztatóbb útitársat nem is tudok elképzelni. Zsolt nemcsak az európai nyelvek kitűnő ismerője, de törökül és indonézül is tanult, aminek óriási hasznát vettük Közép-Ázsiában, a volt Szovjetunió érdekszférájába eső országokban és a Távol-Keleten. Nemcsak a nyelvek ragadtak rá, de az úti céljaink körébe tartozó országok belpolitikai viszonyairól is beható ismeretekkel rendelkezett, így, amint megérkeztünk, azonnal otthon érezhettük magunkat. Zsolt kitűnő kapcsolatépítő, és mindig nagy figyelmet fordított arra, hogy a vendéglátóink külügyeseivel baráti kapcsolatba kerüljön. Pályát tévesztett nyelvtudós.

Rajk Lacitól nem tudtam olyat kérni, amit ne teljesített volna. Ő tervezte ennek a könyvnek a borítóját is, és arra is volt gondja, hogy utánam küldjön Berlinbe néhány olyan illusztratív anyagot az európai városfejlődés tradícióiról, amelyeket kitűnően tudtam használni. Ő kritizálta meg a legkeményebben kéziratom első változatait.

Az első ciklusban Pataki Pál vezette a titkárságomat, később pedig az Európai Integrációs és Külügyi Irodát irányította. Világlátott kultúrdiplomata, aki számos politikai kérdésben teljesen másképp gondolkodott, mint én, és emiatt alaposan felépített érvekkel kellett megmagyaráznom, hogy mit miért mondok és csinálok. Mikor pártelnökségem idején szembefordultam a szocikkal, kétségbeesetten próbált visszatartani. Sok más kérdésben neki lett igaza. Az *Elveszett szabadság* nemzetközi kitekintéseibe és a portrévázlatokba jelentősen besegített. Pataki Pali olykor kontrabassz tónusában fellépve, máskor csak dohogva próbálta megfékezni a győzelmétől megittasult főpolgármestert, aki időnként túljátszotta a szerepét. Azért akkor bizony nem járt neki köszönet, de utólag csak szeretettel tudok gondolni rá. Minden nagyvárosban kellene lennie egy Pataki Palinak, aki reálisan létező szálakból szövögeti a városdiplomácia hálózatát és a polgármester biztonsági hálóját.

Hová került az a többtonnányi dokumentumanyag, amit húszéves munkálkodásunkkal „kitermeltünk"? Elsősorban persze a Fővárosi Levéltárba, ahová a kötelezően leadandó irattári példányokon kívül a saját archívumom jelentős részét is elküldtem. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár őrzi azokat a dobozokat, amelyeket – beszédeim, cikkeim, tanulmányaim gyűjteményével együtt – 1993 óta folyamatosan átadtam. Ezek a dokumentumok szabadon kutathatók.

A Közép-európai Egyetem Nyitott Társadalom Archívumába (CEU OSA) 32 folyóméternyi dokumentumot szállítottunk át. A törzsanyagomon, az ellenzéki évek dokumentumain kívül itt találhatók azok a napi sajtófigyelők, amelyek húsz éven át nap mint nap elkészültek, és hivatali íróasztalomon landoltak. A Városházán húsz éven át naponta százoldalnyi sajtóanyag keletkezett, mely évtizedes kutatói munka forrásanyaga lehet.

A Budapesti Történeti Múzeum gyűjteményébe személyes tárgyaim egy része került, közöttük az az öltöny, amelyen a tojásnyomok árulkodnak arról, hogy 2007. március 15-én a Petőfi-szobor előtt nem minden felém hajított tojást sikerült a testőröknek esernyős mutatványaikkal elhárítani. Jelentős magángyűjteményem is van, melyet folyamatosan használok, ha valamilyen nemzetközi fórumon meg kell szólalnom.

Már azon a napon, amikor úgy 7300 nap után átadtam a hivatalomat, nekiláttam az *Elveszett szabadság* megírásának. Egyévnyi kutatói munka következett az OSA archívumában. Ebben az időszakban nélkülözhetetlen segítőtársam volt Galyas Gyula, aki rendszerezett, gépelt, és jelentős kutatói munkát végzett. Hála érte, Isten fizesse meg!

2011 őszén az a megtiszteltetés ért, hogy számos magyar értelmiségi után én is ösztöndíjat kaptam a WIKO (Wissenschaftskolleg zu Berlin) kutatóintézetébe. A WIKO a világ egyik legrangosabb kutatóhelye, amely minden akadémiai évben 40 tudóst, művészt fogad a világ minden tájáról. A WIKO által biztosított nyugalom és könyvtári szolgáltatá-

sok nélkül nem tudtam volna megírni a könyvemet. Nagyon sokat segített nekem Sonja Grund és csapata, a könyvtárosok, Jehuda Elkana főtanácsadó és Luca Giuliani rektor. A rektor úr fél évvel meg is hosszabbította az ösztöndíjamat, hogy a könyvemet Berlinben fejezhessem be. Klaus Wowereit berlini főpolgármestert is meg kell említenem, aki mindvégig támogatott.

Eredetileg Bruck Gábor ötlete volt, hogy a XXI. Század Kiadóval kössek szerződést, és azonnal fogjak bele a könyv megírásába, mielőtt minden kihull az emlékezetből, és örökre elvész. Bárdos András hosszú életútinterjút készített velem, amiért nagyon hálás vagyok. Történetem végleges szövegváltozata a Noran Libro Kiadó műhelyében született, és itt is jelenik meg. A legnagyobb segítséget azonban Révész Sándort történésztől és újságírótól kaptam, aki több mint egy éven keresztül szerkesztette és korrigálta a szövegemet, és a sokszorosan túlírt kéziratot kemény kézzel belevágta a kiadói szerződés kereteibe. Vágner Annát – akit mindenki Nusiként ismer és szeret, amióta kamaszkorában a szamizdatos világ gépírónője lett – a Skype segítségével gyakorta megkerestem, és a hosszabb szövegrészeket, mint régen, most is ő gépelte nekem. Éjjel-nappal hívhattam, ha problémám akadt a szöveggel. Hálás vagyok Révész Sándor profi precizitásáért is, és azért az önzetlen munkáért is, amit Nusi a pontosító szövegrészek gépelése során végzett.

A legtöbbet azonban a választóimnak köszönhetek. Azoknak, akik számos tévedésem és kudarcom ellenére kitartottak mellettem. Azoknak is hálás vagyok, akik valamikor hajdanán rám szavaztak, de a szocialistákkal kötött koalíció miatt elpártoltak tőlem, vagy egyszerűen csak meguntak. Azzal, ahogy a várost építettük, nekik is megpróbáltam megfelelni. Támogatóim bizalma az idők folyamán fogyatkozott, de nagyon sokan végig kitartottak mellettem.

Végezetül azoknak szeretnék köszönetet mondani, akik – akárcsak korábban, ma is – független szakmai körökben a főváros ügyeinek rendbetételén gondolkodnak: Tosics Ivánnak, Horváth Dénesnek, Rajk Lacinak, Schneller Istvánnak, Péteri Gábornak, azoknak, akik két évtizeden át a várost működtették, és ma is pontosan tudják, hogy mi lenne a teendő.

A könyvem értékét tehát sokan növelték, tévedéseiért és hibáiért azonban kizárólag én vagyok a felelős.

Erős és autonóm fővárost csak az Európai Önkormányzati Charta alapelveiből kiindulva lehet létrehozni. Ehhez elsősorban pénzügyi alkotmányosságra van szükség, amely kiszámíthatóvá teszi a budapestiek életét. Egységes Budapestben kell gondolkodnunk, amely maga hozza létre a fővároson belül a területi entitásokat, és ezekre csak olyan feladatokat ruház át, amelyek ott helyben jobban végezhetők el. El kell érni, hogy Budapest ismét kiszámítható és önálló gazdálkodást folytathasson. Amikor aránytalanul az önkormányzatokra és meghatározóan Budapestre hárították a válság terheit, egy hosszú távú fejlődési folyamat feltételeit semmisítették meg.

Ez az óriási mértékű elvonás és központi újraelosztás Budapestet a többi önkormányzattal együtt egyre inkább függővé teszi a központtól, és csökkenti annak a lehetőségét, hogy jó gazdaként, felelősen gazdálkodjék.

Budapest büszke város. Polgárai sokszor megmutatták, hogy mire képesek, ha nem korlátozzák és büntetik őket az általuk termelt javak mértéktelen elvonásával. Budapestnek valódi önkormányzatiság és autonómia kell, hogy az ország motorja lehessen.

Tartalom

Budai születés, pesti identitás. Mindig máshová vágytam, mint ahol éppen voltam. Mindig más akartam lenni, mint ami az elvárás volt, vagy ami kézenfekvőnek tűnt és egyszerű lett volna. Mindig nyughatatlanul kerestem a mást. Mindig indulóban voltam, folyvást úton, máshová.

El sem tudtam képzelni izgalmasabb helyzetet, mint hogy egy szétmálló diktatúrában élvezzem a szabadságot. Az amúgy elviselhetetlen lét azok számára ad alkalmat ennek megélésére, akik szakítanak a „valóság"-gal és az őszinte beszéd kis világában élnek.

A „tettek embere" – olvastam a plakátokon, amelyeket a lelkes szabad demokraták minden létező felületre felragasztottak. Jó szlogen volt ez. Ütős, rövid, érthető. Csak rohadt magasra tettük vele a lécet. Ki tud ennek megfelelni? – kérdeztem magamtól, és megijedtem a saját lovasrohamunk erejétől. Mit kezdünk a kampányunk keltette várakozásokkal?

Egyre inkább úgy éreztem, hogy a pestiek, akiknek szolgálata életem céljává vált, már nem szeretnek igazán. Elfordultak tőlem, és ez mindent eldöntött. Már tavasszal bejelentettem, hogy a következő ciklus lesz az utolsó. 2010-ben *nem indulok újra. Ettől megkönnyebbültem, de a bejelentés hatása épp ellenkezője lett annak, amit vártam tőle: „döglött oroszlán" lettem.*

Mi, akik vállaljuk önmagunkat, bármilyenek vagyunk, egy kicsit melegek is vagyunk! Még ha nem is szexuális vonzalmaink szerint. Vannak egyéb tulajdonságaink, amelyekkel kisebbségben vagyunk, és amelyeket nem könnyű vállalni. Mindenki előtt ott a feladat, hogy elfogadja és elfogadtassa a maga sajátosságait.